PAUL ANGHEL

ZĂPEZILE DE ACUM UN VEAC

roman

***

*

***

ZĂPEZILE

BIBLIOTECA ALEPH

ALBATROS

Web: http://www.virtual-project.eu/
Forum: http://virtual-project.org.es/

Paul Anghel

ZĂPEZILE DE ACUM UN VEAC

roman

VII
Zăpezile

ALBATROS
Bucureşti • 2004

„Luptați coborând. Nu atacați în timp ce urcați. Victoria este o cascadă, care se prăvălește într-un adânc fără fund. Aceasta e forma".

Sun Zi – Arta războiului*

---

* Despre dispunerea mijloacelor (IX, 1)
Despre dispunerea forțelor (IV, 10)

I

Ninsoarea a tras o linie albă sub ziua precedentă. Peste cîmpurile de luptă s-a așternut zăpada, ceea ce putea să însemne : pînă aici ! Începuse iarna, hăt-departe de război, înstăpînindu-se alb pe două continente, fără legătură cu vărsarea de sînge din Balcani. Totuși și aici, combatanții s-au oprit o clipă din lucrarea armelor, au văzut miracolul, i-au spus pe nume : ninge.

Uimită de clipa în care armele au tăcut, o veveriță a zvîcnit afară din scorbura ei, apoi încă și mai uimită, s-a avîntat pînă la capătul crengii de pin, care se legăna, ca să vadă că jos, acolo de unde pînă înainte cu o clipă țîșneau gloanțe și fulgerau obuze, se întindea un gol.

Peste încă o clipă, au răpăit armele. Zăpada s-a mișcat în valuri, apoi în talazuri, cu oameni cu tot. S-a reluat cu răcnet asaltul spre înălțime. Veverița a zvîcnit înapoi în inima copacului care-o ținea de multe săptămîni captivă. Batalioanele care se cățărau pe brînci, trebuiau să ajungă sus, pe creastă, în mai puțin de un ceas, să treacă mai departe dincolo de pin. Distanța pînă la pin era hotărîtoare pentru oameni. Ninsoarea cădea indiferent. Batalioanele au trecut de pin, ducînd mai sus, peste zăpezi, spre creastă, dîra lor de sînge. Tot atunci, în văi, s-a reluat furtuna.

*

Furtuna venea din nord, în amestec întîmplător cu alte furtuni, care năvăleau din răsăritul continentului. Cuiba-

rul adevărat al furtunilor era foarte departe de front, undeva în stepele de peste Urali sau mai departe, între Himalaia și Oceanul Înghețat. Acolo, pe toată dunga nordului, iarna ține șase luni pe an și singura lumină e zăpada. Cînd se pornesc zăpezile, văzduhul intră în răvășire, sub hergheliile furtunilor.

Mai întîi, furtunile galopează în vîrtej pe podișul mongolic, pînă cînd platoul de piatră, șlefuit de copite, sună a gong. Apoi, scăpate din acest cuibar, ca dintr-o praștie, hergheliile de aer se aruncă asupra lumii. Parte din ele se revarsă asupra Marelui Zid Chinezesc, încurcîndu-se în zimții acestuia ca într-un pieptene uriaș ; cealaltă parte năvălește asupra Asiei Centrale și pînă la Urali nu-și mai află popas. Aici văzduhurile dau în clocot. Într-un anume loc, nu departe de acești munți, vîrtejurile se strîng în jurul unui stîlp nevăzut, ca într-un dans de șaman, pînă dispar. La Krasnoiarsk, unde e polul frigului, cerurile se surpă uneori, iar din geruitele abisuri stelare curg noaptea, din senin, bolovani de diamant. Mai sus, în miazănoaptea cea mai adîncă, ard pe cer copacii aurorelor boreale, pe care nu-i vede nimeni. Pămîntul crapă, sub usturimea frigului, pînă la vinele de fier și aur, care ies din gheață, uscîndu-se în aer, ca vrejurile. Uneori și gheața ia foc. Aici, la încălecarea continentelor, hergheliile se cațără unele peste altele, ca să adulmece de sus, de pe Urali, goliștea nemărginită a Rusiei.

Apoi hergheliile de aer, încărcate cu zăpezi, pornesc mai departe spre Rusia, dar despărțindu-se în două hoarde: una o ia spre Caucaz, spre pridvorul Asiei Mici, pe drumul vechi al otomanilor, ca să-și strivească tidvele de acești munți înalți, alta, cea mai desfăcută, o ține înainte, amestecîndu-se și cu alte puhoaie, descărcîndu-și zăpezile peste Rusia, clădind aici palate și lavre, pe care furtuna le înalță, furtuna le șterge, mutîndu-le din loc în loc, neoprindu-se decît în Carpați, în peretele acestor munți cu mult mai scunzi, dar tari, ca să se sfărîme de ei, cu spargeri de spinări.

În urmă, hăt-departe, în Tibet — și numai acolo ! — caii sînt salvatori. Lamașii tibetani taie cu foarfecii, din hîrtie, niște cai salvatori, îi aruncă spre văi, în vînt, cu rugăciuni, iar aceste tipare de cai, niște închipuiri, pe care

pelerinii le aşteaptă, se întrupează mai apoi în cai adevăraţi, ca să-i salveze pe rarii călători rătăciţi prin zăpezile himalaiene. Sînt singurele fiinţe salvatoare — caii de hîrtie !, pînă în Alpii Europei, unde pe creste de gheaţă, apar alte fiinţe salvatoare, dar cu sînge cald, cîinii Saint-Bernard. De Alpi, furtuna nu mai trece ; puţine hoarde văd Italia.

În războiul din Balcani, cîinii lipseau, lipseau şi caii salvatori ; în aer se amestecau şi se ciocneau numai caii furtunii, iar jos, pe pămînt, caii cu sînge cald şi oamenii în uniforme, mase mari de bărbaţi. După căderea Plevnei, învinşilor nu le mai erau de folos caii. Aceştia nu mai puteau răzbi prin zăpezi cu patrupedele. Nu le mai erau de folos caii nici învingătorilor. Şi aceştia îşi abandonau caii, înghemaţi sau răniţi ; învingătorii îi urmăreau pe învinşi, mai departe, pedestru, cătărîndu-se după ei pe munţi sau rostogolindu-se pe urma lor de pe creste, ca avalanşele. Din nou conta infanteria, armă înceată şi sigură, lipită de pămînt, acum de zăpezi. Deşi învinşii auzeau gonindu-i din spate cavaleriile, nişte cavalerii care galopau în întrecere cu caii furtunii.

Furtuna bîntuia pe sus, foarte sus, răzbise între timp asupra frontului întreg. După căderea Plevnei, se înghesuiau într-un mic spaţiu, sub furtună, în urmărirea otomanilor, cîteva mari armate : pe rîul Lom, un afluent al Dunării, armata ţareviciului ; în pustiul Dobrogei, armata lui Zimermann ; pe Balcani, într-un defileu răsăritean, armata lui Radetzski ; sub Balcani, spre un defileu apusean, corpul lui Gurko ; plus armata principală, marea armată care fusese învingătoare la Plevna, asupra căreia veghea direct marele duce Nikolai Nikolaevici, comandantul suprem. Corpul expediţionar român îşi începuse acţiunea în Bulgaria de vest. Excentric, dar implicat conflictului balcanic, acţiona şi armata prinţului Nicolae al Muntenegrului. Excentric, deşi strict înlănţuit conflagraţiei orientale, acţiona în Caucaz, ca o a doua gură de cleşte sau ca o falcă de lup, armata marelui duce Mihail. Aceasta, după căderea Karsului, urma să deschidă drum trupelor ţarului spre Anatolia. Cele două evenimente militare, căderea Karsului şi căderea Plevnei, împinseseră trupele otomane în debandadă şi paralizie. În Caucaz, domina de-

bandada ; în Balcani paralizia. Pe amîndouă fronturile, otomanii nu mai contau decît ca masă care împiedică înaintarea, ca munţi de escaladat, ca suprafaţă şeasă de parcurs în goana cailor, ca obstacol de aer. În Balcani, după Plevna, otomanilor le-ar fi trebuit cai cu aripi. Ei nu-şi puteau totuşi retrage atît de lesne masele, cum ar fi dorit, fiindcă nu mai puteau : îi ţineau în loc înălţimile (munţilor), suprafeţele (înzăpezite), volumele (pe care le purtau în spate trupele). Acestea toate — înălţimi, suprafeţe, volume — contau şi pentru învingători ca obstacole greu de trecut.

Cînd s-a dezlănţuit furtuna, victorioşi şi învinşi, acolo, jos, pe pămînt, erau învălmăşiţi în resturile bătăliei, aproape imobili.

*

Georgienii avuseseră noroc. I-au precedat nişte unităţi de infanterie, care au desfundat defileul deasupra căruia veghea veverița, acum retrasă în copac, iar cînd sotnia colonelului Aţhaşvili s-a avîntat mai departe, drumul era deschis. Dar din nou comandantul a fost silit să dea repaos, din pricina furtunii. Sotnia a rămas împotmolită în marea trupelor, care se zbuciuma pe loc, la poalele munţilor îngheţaţi. Oameni de toate naţiile, cai, vite de povară, piese de artilerie, prizonieri, trenuri regimentare zăceau sau se mişcau haotic sub mugirile viscolului. Dezordinea victoriei nu-i mai putea despărţi pe învinşi de învingători, furtuna îi amesteca şi mai rău, şi unii şi alţii se opinteau să iasă din învălmăşire, deasupra troienelor, ca să-şi urmeze drumul. Drumul nordului — peste fluviu, pentru învinşi, drumul sudului — peste Balcani, pentru învingători. Dintre toţi, cel mai tare se grăbeau georgienii.

Sotnia colonelului Aţhaşvili avea un plan ambiţios, aproape nebunesc : plecată din Caucaz în primăvară, la războiul de la Dunărea de Jos, ea voia să se întoarcă la Tiflis, peste un an, tot primăvara, poate de Sfîntul Gheorghe, patronul ţării Sakartvelo, dar pe alt drum : ţinînd mereu înainte calea sudului, apoi a sud-estului, cu un salt peste Bosfor, cu o întoarcere peste Anatolia — eliberată între timp de sultan, astfel încît sotnia să revină

în Caucaz pe cealaltă parte, nu prin poarta Darialului, ci prin poarta anatoliană, ca să încheie un cerc perfect în jurul Mării Negre.

Ca să ajungă din Caucaz în Carpaţi, apoi în Balcani, georgienii străbătuseră tot sudul răsăritean al continentului, pe linia mării, oprindu-se pentru un scurt popas, mai înainte de a trece Dunărea, la Gîrbovi, aproape de Bucureşti, la conacul doamnei Adela Balş. Aduseseră pentru gazdă şi un dar, o iconiţă cu trei sfinţi călăreţi, un triptic pe aur, trimis doamnei Adela tocmai din Tiflis, din partea unui văr de-al treilea ca semn al rudeniei sale cu ultimii Vahtangi. Aţhaşvili era mîndru că georgienii lui au rude în România, că nu sînt singuri în această parte a lumii, atît de îndepărtată de Caucaz. El a prelungit cît a putut mai mult plecarea — a vizitat Bucureştii, a făcut şi o excursie în Carpaţi, ca să aibă ce povesti acasă, la întoarcere. La despărţire, colonelul i-a spus gazdei :

„— Aceste locuri, stimată doamnă, nu le vom mai vedea."

„— Dar vă veţi întoarce tot pe aici !" a răspuns Adela.

„— Ne vom întoarce acasă prin altă parte, pe dincolo!" şi colonelul a indicat printr-un gest Anatolia.

Doamna însă a înţeles că Aţhaşvili i-a răspuns printr-o figură de stil, tipic orientală, că georgienii se vor întoarce acasă, în Sakartvelo, după moarte, prin cer. Şi atunci ea, drept răspuns, a rupt în trei iconiţa, oferindu-i ofiţerului partea centrală, fragmentul care-l înfăţişa pe Sfîntul Gheorghe pe un cal alb.

„— Dar de ce ! a protestat Aţhaşvili. Doar eu v-am adus-o în dar. De ce-aţi rupt-o ? Vă va ocroti."

„— Icoana aceasta despărţită în trei va ocroti, de aici înainte, trei bărbaţi, a răspuns gazda. Pe dumneata, pe soţul meu şi pe prinţul domnitor.

El n-a mai spus nimic, a luat fragmentul de iconiţă care-i revenea, l-a ascuns între cămaşă şi mundir, apoi a trecut Dunărea. Acum, la un pas de crestele Balcanilor, colonelul ştie că visul sotniei georgiene de a se întoarce acasă, prin Anatolia, era mai aproape de izbîndă decît oricînd. Oamenii lui, cîţi mai rămăseseră, străbătuseră două treimi din uriaşul drum. Cu cîţi mai avea, putea străbate

şi restul. În afară de Andro Amilahvari, toţi ceilalţi — care nu muriseră — erau valizi. Erau în formă şi caii. Oameni şi cai, împotmoliţi timp de trei luni în noroaiele de la Plevna, scăpăraseră pe loc de nerăbdare, ca un amnar care scoate scîntei dar nu aprinde iasca. După victorie, sufletul georgienilor s-a aprins cu vîlvătaie, au pus şeile pe cai şi-au aşteptat ordinul de drum, dar din păcate a venit furtuna.

În noaptea chefului de la Plevna, georgienii nu băuseră. Ei n-au atins paharele, dar erau aţîţaţi. Un colonel blond, poate un finlandez, văzîndu-i cum şuşotesc într-un colţ, li s-a adresat cu glas mare, în ruseşte : „Hei, voi ăştia care nu beţi, ce limbă vorbiţi ?" Colonelul se legăna, cu o ceaşcă de băutură în mînă ; Soso Geaparidze, care era mai aproape de el, a luat poziţie de drepţi, fîstîcit ; nu ştia ce să-i răspundă. „— Spune-i că vorbim kartvela !" i-a strigat locotenentul Andro Amilahvari în kartvelă. Şi fiindcă Soso nu pricepea : „— Spune-i că sîntem kartveli !" Soso privea zăpăcit şi la blond şi la Andro. „— Că ţara noastră, a mai urlat Andro, se cheamă Sakartvelo !" Blondul nu pricepea, înţelegea doar că a fost insultat ; Aţhaşvili a sărit în picioare ca să calmeze lucrurile, bolborosind ceva în ruseşte. „— Nu-i mai explica ! a strigat Andro. Nici el nu ştie ruseşte. E un cîine alb. Finlandez !" Ultima insultă, strigată în ruseşte, a declanşat scandalul. „Cîinele alb" a scos colţii, „Cîinele negru", georgian, Andro adică, a tras din teacă pumnalul ; rivalitatea dintre finlandezi şi georgieni, ultimii intraţi în componenţa imperiului, a răbufnit din nou şi a pretins intervenţia unui superior, un om blajin şi cumpănit. „Dar de ce acum, în ceasul victoriei ? s-a mirat superiorul. *Potchemu !*" Andro a refuzat să-şi prezinte scuze. Aţhaşvili a pretins că locotenentul e beat, acesta a urlat : „— Nu sînt beat." S-a dus vestea că gruzinii, care sînt iuţi la mînie, s-au îmbătat şi fac scandal. Andro urla întruna : „— Nu sînt beat!", ceea ce era o confirmare că-i beat ; cel beat a refuzat la rîndu-i să-şi prezinte scuzele, superiorul a ordonat fanfarei să intoneze Imnul Ţarului. Asistenţa, clătinîndu-se, a ascultat în poziţie solemnă acordurile, după care a strigat ura ! de trei ori. Superiorul i-a convocat la el pe cei în conflict, pe finlandezi şi georgieni, dar ultimii dispăruseră.

Cheful s-a spart. Andro urlase tot timpul : „— Nu sînt beat !“

Întors la cantonament, colonelul a avut o violentă explicație cu locotenentul Andro Amilahvari, pe care l-a mustrat, mai întîi patern : „— De ce te porți ca un om beat ? i-a spus. De ce faci caz de Sakartvelo!“ „— Fiindcă Sakartvelo e țara mea și vreau să se știe !“ „— Păi crezi că nu se știe ?“ „— Nu se știe, vezi bine, cînd e numită fie Gruzia, fie Iviria, fie Caucaz. Eu vreau să se știe așa cum o numim noi : Șakartvelo ! Și mai ales să nu se atingă nimeni de ea !“ Și clocotind : „— Nici măcar finlandezii!“ „— Vezi că ești nebun ! a ripostat Aţhașvili. Ce-avem noi cu finlandezii ?“ „— Tocmai, atunci să nu se lege de noi. Noi nu ne-am dus peste ei, la Marea Baltică. Nici ei să nu vină peste noi, în Caucaz. Nu-i vezi, spun Tiflis, nu Tbilisi!“

Pusă astfel chestiunea, Andro avea dreptate. Peste oamenii kartveli năvăliseră în cursul timpului atîția ; ce să mai caute și finlandezii, fie și cu o insultă ! Avea dreptate Andro, nici vorbă, dar Aţhașvili a preferat să se culce. S-au și culcat împreună, sub un plocad miţos, pe cuptorul unui bulgar, spate la spate, deși nici unul nu dormea.

„— Să știi, a început Aţhașvili, firea noastră nestăpînită e de vină. A fost de vină întotdeauna. Nu mai trebuie să căutăm răul în altă parte : la arabi, la persani, la turci, la ruși, acum și la finlandezi. Răul e în noi, noi i-am provocat pe toți și am primit pînă la urmă ceea ce vezi.“

„— Nu-i adevărat ! a sărit Andro, aruncînd plocadul. Nu noi ne-am dus peste ei, ei au venit peste noi, au năvălit.“

„— Se poate, dar poate că nu dădeau buzna, dacă nu-i provocam. Răul din afară să nu-l atragi asupra ta, să-l lași să treacă.“

„— Adică să rabzi răul cu orice preț ?“.

„— Să-l și rabzi, dacă nu se poate altfel.“

„— Dar nu se poate ! Caucazul se vede de departe. Și toți se izbesc de el.

„— Da, se vede de departe, a convenit Aţhașvili, să-l faci cîmpie nu se poate.“

„— Țara finlandezilor e o cîmpie, a spus Andro. Și uite că răul a dat buzna și peste ei !“

„— Hai, culcă-te ! a strigat colonelul. Îţi ordon să te culci. Mîine mergem la ambulanţă să te vadă doctorul. Altfel nu pornesc cu tine la drum."

„— Asta s-o crezi tu !" a răspuns Andro, trăgîndu-şi plocadul peste cap.

„— Hai, dormi !" l-a îndemnat Aţhaşvili.

Au pornit spre Balcani a treia zi, dar tot pe furtună. Georgienilor li s-a părut că au plecat imediat după chef, în zori, deşi zori sau seară nu se mai deosebeau, se amestecaseră, în spulberul zăpezii. Misiunea de luptă a sotniei lui Aţhaşvili era simplă, rezumată de comandant în două cuvinte : „Atacaţi fortul !", care fort nu mai conta, probabil fortul de sus, de pe munte, indicat pe hartă cu un punct. După care urma cealaltă misiune, a doua, iarăşi scurt definită : „Apoi regrupaţi-vă la Isarlîk." Isarlîkul se afla dincolo de munţi, în Cîmpia Traciei, de fapt acolo trebuia să ajungă sotnia. Apoi venea la rînd marea, Bosforul, ultimul hop. „Un hop şi gata !", cum spunea colonelul. „De Sfîntul Gheorghe sîntem acasă."

Drept care au şi pornit, spre ultimul hop, intrînd pe poarta munţilor, şi angajîndu-se pe o vale strîmtă şi bolovănoasă, spre care se înghesuiau trupele. Pe georgieni îi împingea din urmă furtuna, dar îi împiedica dezordinea înaintării. Sotnia se afla în avangardă, — ar fi trebuit să se afle ! — dar, peste puţină vreme, Aţhaşvili a observat că în faţă se afla o coloană de tunuri. Ceea ce însemna că în faţa coloanei de tunuri se afla o coloană de infanterie, precedată de o altă avangardă, şi aşa mai departe, pînă la Isarlîk sau pînă la Bosfor. Orbit de zăpadă şi de întuneric, strîns în chingile pereţilor de piatră, Aţhaşvili s-a lăsat drumului. N-a mai putut desface harta, nici n-ar fi slujit la ceva. Avea în faţă drumul, în urcuş. Îl asigura în orientare şi coloana de tunuri — tunuri grele —, care-l împiedica totuşi să se mişte uşor. A încercat în cîteva rînduri să-i depăşească pe tunari, să se strecoare cu oamenii lui pe lîngă piesele de artilerie, dispuse în şir indian, dar n-a izbutit.

„— Fie ce-o fi, şi-a spus. Mă las drumului !" Şi s-a lăsat drumului pînă cînd, la un prag, sotnia s-a trezit singură, ruptă şi de drumul îngust pe care pornise, ruptă şi de unităţile din faţă, care mărşăluiau spre sud. Orbit de

zăpadă, înotînd în fruntea coloanei, Aţhaşvili simţea că oamenii din spatele său nu vor mai putea să-l urmeze, vor fi siliţi să descalece, să se adăpostească sub burţile cailor, ca să nu se lase troieniţi.

Colonelul a oprit calul şi a descălecat. Nu mai putea socoti cît drum străbătuse, nu mai putea aprecia dacă-l ţinuse bine. El ştia totuşi că urmase la pas valea suitoare, pe care s-a înscris de la început cu sotnia, apoi o vale şi mai strîmtă, care tăia spre cer. Se ţinuse tot timpul după tunuri. Nu mai avea nimic altceva de făcut decît să caute coloana de tunuri. A şi pornit în căutare, pe jos, după reperul mişcător, cu calul la mînă, dar coloana din faţa lui dispăruse. Acum nimic nu-i mai stătea în faţă, putea înainta. A strigat înapoi. Profitînd de gol, sotnia s-a regrupat rapid, urmîndu-l pe comandant. Toţi s-au oprit însă, odată cu colonelul, în faţa unui dîmb neprihănit de omăt, un troian uriaş. Nu se mai vedeau urme, poate nu le vedeau oamenii. Aţhaşvili s-a întors spre Andro :

— Andro, tu vezi ceva ?

Andro rămăsese călare ; nici în sus şi nici în jos nu se vedea nimic.

— Ar fi bine să trimitem în urmă pe cineva ! a propus Andro.

Vocea lui Andro s-a auzit limpede, ca şi cum n-ar mai fi bubuit furtuna. Oamenii au plecat, prin liniştea mare, iar ceilalţi i-au aşteptat cu inima strînsă. I-au văzut apoi cum se întorc, cum înoată prin zăpadă, cum se opresc în faţa colonelului, zăpăciţi de uimire. Dispăruse şi drumul care ducea înapoi. Luîndu-şi un ultim elan, sotnia — în şiruri de cîte patru — a asaltat troianul din faţă. Călăreţii nu puteau răzbi decît înotînd, înotînd adînc, pînă cînd piepturile cailor s-au poticnit în zidul alb. N-a mai fost nevoie ca Aţhaşvili să ordone descălecarea ; oameni şi cai s-au topit în întunericul alb.

A doua zi, după furtună, oamenii s-au trezit pe un platou alb, sub un cer de cleştar, de o neînchipuită limpezime. Nici o undă de vînt. Gheaţa cerului era sticloasă, s-o zgîrii cu unghia, neaburită de pînza vreunui nor. Dedesubt, zăpada netedă, linsă de ger, străpunsă ici şi colo de nişte colţi tăioşi de stîncă. Toţi kartvelii s-au găsit te-

feri, s-au numărat, au văzut că-s teferi şi au rîs bucuroşi. Pe cavalerişti i-a cuprins o bucurie neaşteptată, la care au luat parte şi animalele. Au dat chiote, s-au tăvălit prin zăpadă, s-au frecat cu pulberea albă pe obraji, s-au bătut cu bulgări, au pus la goană caii, ameninţîndu-i cu negaicele, silindu-i să se arcuiască în salturi, peste troienele înalte. S-a lăsat cuprins şi Aţhaşvili de această năpîrleală a înălţimii. Colonelul s-a dezbrăcat pînă la brîu, s-a frecat cu omăt, apoi şi-a pus calul în mişcare. Tot el le-a poruncit oamenilor să se adune. Grija lui era ca nu cumva oameni sau cai, răspîndindu-se fără control, să se avînte în vreo margine de prăpastie sau să cadă în vreo gaură acoperită de omăt. Cum se întîmplase precis cu coloana de tunuri, la care colonelul încă se mai gîndea. Dar oamenii nu se adunau lesne. Unul din ei descoperise sub zăpadă un mort îngheţat. Apoi alt mort, nu departe de celălalt, dezbrăcat de haine şi desculţ.

— Fraţilor, a strigat Lesko Hubuluri, pe aici s-au dat lupte.

Aţhaşvili a tresărit ; platoul nu arăta totuşi a cîmp de luptă, era un platou de piatră, alb şi curat. Dar un alt soldat a descoperit sub zăpadă scheletul unui cal.

— Da, s-au dat lupte ! a confirmat acesta, izbind cu cizma în ciolanele calului. Uite şi un cal. Dar n-are pic de carne. Numai ciolane goale. Asta înseamnă că luptele s-au dat mai demult. Sînt morţi vechi, din războaiele celelalte. Cine ştie de cînd...

— Aiurea ! l-a contrazis alt soldat. Carnea calului au mîncat-o oamenii. Nu vezi cum l-au cioplit cu baionetele pînă la os ?

Pe oameni, în schimb, nu-i mîncase nimeni. Deşi cadavrele îngheţate arătau' rău, erau ca nişte trunchiuri strivite.

— Sînt morţi căzuţi de sus, a lămurit Lesko. Nu vedeţi ? Sînt aruncaţi de sus !

Au privit toţi în sus, spre parapetul unor stînci goale care se legau într-un fort natural. Acolo, sus, pe muche, la marginea platoului, va fi fost un lagăr de apărare. Platoul era dominat din înălţime de acel lagăr, foarte uşor de apărat, imposibil însă de cucerit.

— Da, da, a confirmat Lesko, au aruncat de sus cu morţii. Ca să vezi, ce poveste !... Cînd au isprăvit muniţia, au aruncat cu morţi.

Aţhaşvili s-a amestecat printre oameni, uimit la rîndu-i de priveliştea fortului şi de lupta cu morţi. Era limpede că lupta se dăduse iarna, poate în altă iarnă, dar se putea foarte bine chiar în această iarnă, ceva mai înainte. L-a strigat pe Andro :

— Andro, vino să vezi ! Nu cumva tocmai ăsta să fie fortul pe care avem ordin să-l ocupăm. Vino aici.

Andro n-a răspuns, se afla cine ştie pe unde. Aţhaşvili a decis să se caţăre pînă la fort, urmat de cîţiva oameni, care l-au ajutat să lupte cu lunecuşul, nu şi cu teama ; n-aveau de cine să se teamă, cum s-a văzut şi sus. Încălecînd parapetul şi trecînd dincolo, colonelul n-a mai găsit pe nimeni. Două tunuri de cîmp de tip vechi, puse în bătaie spre platou, rămase fără muniţie, mormane de cartuşe goale, cîteva arme. Erau şi aici cîţiva morţi. Efectele combatanţilor, în risipire, erau amestecate — fesuri şi capele ruseşti, plus cîteva căciuli bulgăreşti, cîteva raniţe, cîteva gamele, bidoane goale. Un soldat a izbit cu cravaşa un bidon care s-a dus cu zgomot în vale, pînă la picioarele celor rămaşi jos, pocnind ca o tidvă. Nu se ştia a cui fusese victoria : a celor de sus sau a celor de jos ; supravieţuitorii părăsiseră fortul, dar şi platoul, lăsîndu-şi morţii în amestec, cei de sus şi cei de jos. Aţhaşvili se afla sus. A strigat spre Andro, care se afla jos :

— Andro, să ştii că ăsta e fortul. Ascultă la mine, ăsta-i fortul pe care trebuia să-l ocupăm.

— ...dar l-au ocupat alţii, a urlat Lesko, acum o sută de ani sau cine ştie cînd...

Aţhaşvili a coborît. Oricum, nu voia să mai rămînă mult timp acolo, în fortul pustiu. Între timp, un soldat descoperise acolo sus o tabacheră şi acum o privea încîntat.

A cui o fi fost ?... Tutunu-i bun, să ştiţi, tutun ofiţeresc. Lupta s-a dat anul ăsta, fraţilor ! Uite cum miroase tutunul.

Era soare, aer curat, tutunul mirosea plăcut în văzduhul pur. Descoperitorul tabacherii şi-a răsucit o ţigară şi a aprins-o. Restul tutunului, cu tabachere cu tot, l-a pus

în buzunar. Atunci s-a auzit glasul lui Andro, un glas aspru, răguşit :

— Puneţi de ceai !

Într-adevăr, strigase Andro, deşi nu se ridicase din zăpadă, rămăsese tot acolo, sub parapetul unui troian, unde-l prinsese somnul.

— Domnul locotenent crede c-a ajuns acasă, a glumit Soso. Cere ceaiul la pat.

— Vezi să nu îngheţi ! i-a strigat Aţhaşvili lui Andro. E mai frig decît as-noapte.

Întorcîndu-se să poruncească de ceai, colonelul a luat act că lipsesc căruţele. Micul tren regimentar al sotniei, cu bagaje, muniţii, hrană, nu se afla pe platou.

— Unde-s căruţele ? a strigat colonelul mînios. Şi către Soso Giaparidze : Ce dracu aţi făcut cu căruţele ?

— Căruţele trebuie să fi rămas în urmă, a presupus sergentul.

— Şi ce aşteptaţi ? Plecaţi după căruţe. Ia nişte oameni, Soso, şi şterge-o !

A sărit în picioare şi locotenentul cu o grabă suspectă. Şi-a luat carabina, şi-a tras pe mîneci burca, şi-a înfundat în cap căciula, dar Aţhaşvili l-a oprit :

— Andro, stai pe loc. Nu pentru tine era ordinul. Lasă-i pe ei. Ceea ce mă necăjeşte este că n-am găsit fortul pe care trebuia să-l ocupăm. Acest fort a fost ocupat, sigur, în urmă cu un veac. Nu se ştie cînd şi de cine.

Colonelul i-a dat ordin lui Soso să coboare în vale şi să raporteze la comenduirea diviziei că fortul fusese ocupat, poate că-n urmă cu un veac. Inutil era imobilizată aici sotnia georgiană. Misiunea fusese executată cu mult în urmă, într-un alt timp, acum expirat.

Soso a plecat în vale, cu cîţiva oameni, iar Andro a început să se plimbe, cu arma atîrnată de umăr, în pas de santinelă. Cinci paşi dus, cinci întors. „Locotenentul se încălzeşte", a presupus Aţhaşvili şi l-a lăsat în pace. Într-un tîrziu, privind peste creste, i-a spus :

— Vezi cum se simte de aici Caucazul ? Andro, să ştii, mai avem foarte puţin. Un hop şi gata.

Apoi a scos din buzunar ceasornicul, a cărui sticlă bombată a fulgerat în lumină — un fel de glob celest. Gest de prisos, fiindcă degetele colonelului au strecurat

înapoi ceasornicul — globul celest — în buzunar, cu tic-tac cu tot. De prisos să verifice cît mai era, în ore, pînă la Bosfor. A întors capul mulţumit spre Andro :

— Mai avem puţin ! a repetat el. De aici încolo pot pune la o parte şi harta. Sau o pot arunca.

Harta era un document orizontal, nebombat, putea să n-o mai consulte. Pînă acasă, Aţhaşvili putea să ajungă şi cu ochii închişi. Cu timpul era altceva. Pretindea o urcare; îl indispunea ceasornicul. Dar n-a aruncat harta, aşa cum ameninţase. Trăia din cînd în cînd satisfacţia de a şterge de pe şesul spaţiului, cu creionul, etapa pe care deja o depăşise. Mai era puţin, într-adevăr, pînă la Bosfor, în schimb nu se putea dumiri în ce punct al Balcanilor, pe ce creastă anume se situează fortul cu morţi. Aţhaşvili l-a chemat şi pe Andro, pentru ca împreună cu locotenentul să identifice pe hartă punctul în care se aflau. Andro a venit, şi-a aruncat şi el privirea, dar fără interes. Oricum, detaliile drumului n-au mai apărut clare nici pentru Aţhaşvili. Dacă harta nu minţea, dacă ochii celor doi ofiţeri nu se înşelau, controlînd punctele de relief cu realitatea terenului, atunci sotnia se afla suspendată, undeva la o cotă imposibilă, şi faţă de drum, şi faţă de orice cale de acces.

— Tu ce spui de asta ! s-a mirat colonelul.

Mirarea era că Andro nu spunea nimic. Locotenentul fredona un cîntec.

— Isprăveşte cu cîntecul ăsta !

Era un cîntec închipuit de Andro, la plecarea din Tbilisi, pe versuri şi melodie proprii. Lui Aţhaşvili nu-i plăcea, n-avea nimic popular şi nimic tonic. Era un cîntec încrîncenat şi sumbru, ca o premoniţie, un cîntec greu de admis pentru un tînăr şi pentru un militar care pleca la război. De la primul vers, pe care Andro i l-a murmurat, cu fericire, mai înainte ca sotnia să iasă pe poarta Darialului, Aţhaşvili i-a spus : „— Isprăveşte cu cîntecul ăsta !" Andro n-a isprăvit, a perseverat să-şi continue cîntecul, cu încăpăţînare. În stepa Cubanului, mai isprăvise nişte versuri. Cînd au trecut Donul, alte cîteva. În sfîrşit, cînd sotnia a atins Nistrul, cîntecul lui Andro era pe deplin încheiat, dar şi răbdarea lui Aţhaşvili atinsese marginea. „— Isprăveşte !" i-a mai spus atunci, acolo şi Andro a tă-

cut. N-a mai reluat cîntecul, tot timpul campaniei, nici măcar refrenul, mai ales refrenul indispunîndu-l pe colonel. Acum din nou îl murmura, chiar în clipa cînd porniseră la drum pentru etapa finală. Îi venea să-i strige : „— Andro, nu-ţi dai seama că blestematul ăsta de cîntec o să ne poarte ghinion ?“ Andro îşi reluase patrularea. Cinci paşi dus, cinci întors. Cu o anume febră, cu un fior de nelinişte. „— Dac-am trece şi hopul ăsta !“ şi-a spus Aţhaşvili, gîndindu-se nu la drum ci la starea lui Andro, care-l îngrijora.

Grupa plecată în vale a revenit pe platou abia după amiază. Sergentul Giaparidze era asudat şi nervos. Lesko Hubuluri purta o roată de căruţă în spate, un alt om din grupă, un oset, Heta Hetagurovi, ducea în spinare o pulpă de cal.

— Cu căruţele, gata ! a raportat Soso, foarte eliptic. Nu mai avem căruţe.

Oamenii din sotnie se adunaseră în jurul celor întorşi din vale. Numai lui Andro părea că nu-i pasă. Dormita. Cineva a întrebat într-o doară :

— Şi coloana de tunuri ?

— Ahă ! a răspuns Lesko Hubuluri, cel cu roata de căruţă pe umăr, tunurile au căzut în prăpastie, tocmai de sus. Cînd urli de sus, abia se aude pînă în fundul prăpastiei.

Oamenii din sotnie ştiau cum urlă Lesko Hubuluri, care urla ca în Svanetia. Dacă nici chiuitura lui nu ajungea pînă jos, însemna că prăpastia era foarte adîncă. Lekso a lăsat de pe umăr roata, ca să-şi tragă sufletul, parcă mîndru de cît chiuise.

— Şi căruţele ? a întreba Aţhaşvili.

Cei întorşi erau însă prea impresionaţi de dezastrul coloanei de tunuri, ca să nu uite de căruţe. Au povestit mai întîi despre tunuri, la mai multe voci.

— Tunurile au căzut de sus, de sus tare... Cu cai cu tot ! a repetat Heta, fără să lase din spinare pulpa de cal pe care o adusese.

— Praf s-au făcut, a adăugat şi Lesko, care a întărit : Au căzut de sus tare... Cînd am chiuit la ei...

— La care ei ?

— La soldaţi.

— Păi a mai rămas viu vreo unul ? a întrebat Aţhaşvili.

— Nici vorbă, a intervenit Soso, restabilind lucrurile. Vii n-au mai rămas, nici oamenii, nici caii. Dar a venit din urmă un batalion de grenadieri, şi acu trag sus tunurile, cu frînghiile.

— Trag cu frînghiile, scuipă şi înjură...

— Era unul, unul bărbos, un comandant care înjura de mama focului, a întărit şi Lesko. M-am uitat la el, ne-am uitat toţi la el. Doamne ce mai înjura.

— Da, ne-am uitat toţi la el, a confirmat şi Soso. De mama focului ce înjura. Că şi Lesko i-a zis : Înălţimea ta, dacă vrei să strigi ceva la ăi de jos, vreun ordin, spune-mi mie, că strig eu.

— Da, aşa a spus ! a adăugat Heta. Apoi Lesko a chiuit. Cînd a chiuit el...

Aţhaşvili s-a înfuriat, oamenii lui erau nişte proşti, căscaseră gura la coloana de tunuri uitînd să se ducă acolo unde îi trimise el.

— Şi căruţele ? ! a strigat el. Soso, eşti cretin, unde te-am trimis eu mai întîi ?

Soso Giaparidze a luat poziţia de drepţi. A raportat : nu uitase de căruţe şi nici că trebuia să se ducă la comenduirea diviziei. Întîi s-au dus să caute căruţele, pe care le-au şi găsit într-un fund de rîpă. Căzuseră într-o rîpă. Aduceau şi dovada : roata şi pulpa de cal. Iar apoi s-au dus la comenduire.

— Şi ce ţi-a spus de la comenduire ?

— Să păzim fortul, pînă primim întăriri.

— Păi nu le-ai spus că fortul e ocupat ?

— Ba le-am spus, dar au zis că să nu ne mişcăm de aici pînă nu primim întăriri.

Aţhaşvili a scuipat cu indignare pe prostia celor de la statul-major, pe care de altfel îi cunoştea. S-a întors spre locotenent :

— Auzi, Andro, ce se întîmplă ! Avem ordin să înghe-ţăm aici, printre morţi.

Locotenentul îşi curăţa arma şi fredona. Iar fredona cîntecul acela. Soso nu-şi isprăvise însă povestea, a mai adăugat :

— Tot acolo era şi finlandezul. Cu schiurile-n spate. El nu călăreşte, umblă pe schiuri. Am aflat şi cum îl cheamă.

Soso nu era atît de prost precum părea. El pretindea că le-ar fi spus celor de la divizie să-i trimită-n fort pe finlandezi, cu schiurile lor, iar ei, kartvelii, să-şi vadă de drum mai departe.

— Da, aşa le-a spus ! a întărit şi Lesko. Iar la întoarcere am coborît în rîpă la căruţele noastre.

— Apoi ne-am oprit să vedem cum scot soldaţii tunurile cu frînghiile. Tii, ce larmă, ce înjurături...

Povestea s-a reluat din acelaşi punct, dar colonelul i-a oprit :

— Hai, isprăviţi cu sporovăiala ! Apoi spre Andro : Auzi, Andro, finlandezul tău vine din urmă...

— Îl cheamă Kari Aanti Latonen ! a adăugat Soso, dar lui Andro nu-i păsa.

Locotenentul cînta acum cu glas ceva mai tare, îl auzeau şi ceilalţi oameni, care au întors capul spre el. Aţhaşvili s-a înnegurat la chip, cu Andro nu mai avea ce vorbi. A revenit la cei valizi, s-a legat întîi de Heta :

— Ce stai cu pulpa aia în spinare ? Las-o jos ! Aduceţi nişte lemne, faceţi foc, pregătiţi de ceai. Puneţi pulpa la fript. Lesko, şi cu tine vorbesc. Apoi spre Soso : Sergent, o să ţii tu locul domnului locotenent, pînă s-o pune pe picioare. Azi rămînem aici.

Oamenii s-au înviorat, cum se înviorează întotdeauna soldaţii cînd primesc ordine precise, la îndemîna lor. Au pornit la treabă, cu larmă, strigîndu-se unii pe alţii. Soso Giaparidze şi-a luat iute în serios, cu asprime, răspunderea de locotenent. Spre Andro n-a mai aruncat nimeni o privire, ca şi cum n-ar mai fi fost printre ei, chiar cînd locotenentul s-a pornit să cînte.

Glasul lui Andro se auzea acum limpede. Aţhaşvili n-a mai avut încotro şi a ascultat refrenul pînă la capăt :

„Pe Mtkvari este un hotar,
unde viaţa trece în moarte,
unde moartea trece în viaţă.
O, Mtkvari, am să ajung la tine curînd,
O, Mtkvari...“

Aţhaşvili s-a ridicat în picioare şi a privit în vale. Ce-a văzut nu i-a plăcut : drumul pe care urcase cu sotnia era acum blocat de trupe. Toţi, de toate armele şi de toate neamurile se grăbeau.

*

Spre Vest, în spaţiul din afara Balcanilor, furtuna continua. Scăpase iar la lărgime. Între Balcani şi valea Dunării, vijelia îşi făcea de cap. Trupele române înaintau anevoie prin zăpadă, orbite de viscol, dibuind pas cu pas drumul spre Vidin — nici un drum. Nu era o înaintare, era mai curînd un tîrîş orb prin iadul alb. Pe valea Iskerului, la un pas după ce rîul a fost trecut, pe gheaţă, o coloană de dorobanţi se împotmolise în zăpadă. Flăcăii au pus la lucru sapele Lienemann, dar fără spor. Zăpada se clădea la loc, ca şi cum ar fi fost vînturată cu mîinile. Ca să-şi croiască drum, comandantul coloanei a recurs la cîteva cirezi de vite, rechiziţionate din sate, pe care le-a împins înainte, cu pocnet de harapnice şi focuri de armă, silindu-le să rupă troienele cu pieptul. Animalele slobode, speriate de chiote şi împuşcături, înotau în zăpezi ca delfinii. După vite, venea coloana, dar ordinea marşului nu se mai putea menţine, nici nu mai era importantă ordinea, doar marşul, înaintarea. Cît mai grabnică, în sensul viscolului.

După ruperea pîrtiei, pentru a cîştiga în viteză, s-au rînduit în faţa coloanei cîteva escadroane de călăraşi şi roşiori. Aruncate în avangardă, unităţile de cavalerie aveau şi sarcina să croiască drum. Cu vitele de povară nu se putea înainta uşor, nici nu erau lesne de găsit ; satele bulgăreşti nu se mai vedeau, zăceau sub zăpezile mari, acoperite de troiene. Totuşi cavaleria avea propria ei misiune de luptă. La o răspîntie, cavaleriştii şi o parte din marea coloană au apucat drumul prin păduri, spre Belogradgic. Cealaltă parte a coloanei, cu tunurile şi trenurile ei regimentare, şi-a continuat drumul spre vest, paralel cu Dunărea.

Drumul spre sud-vest, spre Belogradgic, era şi mai anevoios, în urcuş. Coloana constituită pentru această misi-

une cuprindea nu numai cavalerie — pusă în avangardă, ci și infanterie — grosul, plus cîteva unități de artilerie, cu tunuri Krupp. Escadronul lui Arghir primise din nou o misiune de urmărire, ca și în primăvară, la începutul războiului, dar acum nu în retragere, ci în ofensivă. Ordinul suna aproximativ la fel : „— Menține-te în atingere cu inamicul. Nu-l ataca, dar nu-l slăbi din ochi, pînă te ajunge din urmă grosul coloanei. Dacă poți, fixează-l pe loc !“ Clar, precis, concret, concis, deși în cavalerie ordinele sînt elastice, fiindcă și țintele sînt mobile. În supliment, comandantul i-a mai spus : „— Ține legătura și cu mine, cînd te depășește situația.“ Arghir și-a luat în serios misiunea, lăsîndu-se împins de viscol în urmărirea inamicului, deși situația îl depășea. Nici inamicul nu stătea pe loc, unitățile de fugari scăpate din dezastrul Plevnei, pe care Arghir le observa de două zile, zburau spre munți cu viteza furtunii. Escadronul se ținea greu după fugari, aceștia goneau mai repede. Arghir nu se lăsa, la un anume moment, prin furtună, călărețul din fruntea escadronului a zvîcnit, simțind în față un pîlc de cai. Arătarea nu era mai departe decît la o pală de vînt, cît să o iei în lance, și caii urmăritorilor s-au aruncat singuri în galop spre caii fugari. Ba s-au avîntat atît de iute încît era cu neputință să nu-i fi prins, deși nu i-au prins, în mod sigur i-au depășit, dacă nu cumva au trecut printre ei, dincolo. Dar dincolo de pîlcul acela fumegător de cai nu se afla decît furtuna.

Arghir era înverșunat și în același timp stăpîn pe sine, mulțumit, caii soldaților lui fugeau bine, locotenentul avusese grijă să dea ordin ca oamenii să lase micul pachetaj la trenul regimentar, așa încît escadronul se avînta în urmărire absolut liber, în frunte cu energicul său comandant.

Au mai galopat o vreme, dar în față nici urmă de turc. Energicul comandant și-a acordat un scurt repaos și a stat să se întrebe, de unul singur : „— Domnule, unde dracu au dispărut !“ Era mai mult ca sigur că cele două unități care se fugăreau, despărțite printr-o perdea de spulber, trecuseră fără să știe una pe lîngă cealaltă, desigur românii pe lîngă turci, nu invers. Ce mai avea Arghir decît să ia drumul înapoi și să constate că turcii nu-s nici în

urmă. „— Unde sînt atunci, domnule, unde-au dispărut ! Că doar, Doamne fereşte, nu s-au topit în aer !“

Întorcîndu-se înapoi, lac de apă, locotenentul a găsit coloana infanteriştilor, care înainta anevoie, la pas.

— N-aţi văzut turcii ?

— Care turci ?

— Turcii pe care-i urmărim, a răcnit Arghir. Doar nu i-a înghiţit pămîntul.

După coloana de infanterie urmau tunurile, iar apoi trenul regimentar. Între tunuri şi trenul regimentar, docarul comandantului. Arghir a aşteptat să se scurgă coloana, să treacă tunurile, ca să se prezinte la docar, să raporteze colonelului situaţia. Domnul colonel Prodan nu se mişca din docar, orice s-ar fi întîmplat. El a oprit docarul, a ascultat raportul, dar n-a părut impresionat de dispariţia inamicului.

— Bine, dragă, a spus Prodan cu glas moale.

— Dar a dispărut inamicul ! a insistat Arghir, făcîndu-l vinovat pe inamic sau făcîndu-se pe sine vinovat.

— Şi ce să-ţi fac eu, dragă ! a răspuns colonelul. Ai ordin să te ţii de coada lui, te ţii de coada lui.

Tocmai atunci a venit în goană sergentul pe care Arghir îl lăsase în avangardă. Sergentul a raportat, direct comandantului, că turcii apăruseră din nou.

— Unde ? a tresărit Arghir.

— Într-o vale, a lămurit sergentul. Stau şi beau apă.

Arghir a sărit să încalece, dar colonelul i-a făcut semn să rămînă pe loc, aruncîndu-i o frază care l-a uluit :

— Lasă-i, dragă, să bea apă !

Această frază, apatică, i s-a înfipt în gît lui Arghir : „— Cum adică să-i lasi să bea apă !“ A sărit pe cal, a reluat urmărirea cu furie, dar rezultatul s-a irosit. Era sigur că furtuna amăgea oamenii, cu un fel de miraj. Prima oară cînd intraseră în atingere cu inamicul, caii urmăriţi se desfăcuseră în evantai şi se topiseră în vînt. A doua oară, galopînd compact, escadronul trecuse fără să-şi dea seama pe lîngă escadronul inamic, fiind silit să se întoarcă şi să-l caute înapoi. A reluat apoi fuga, cînd a aflat că inamicul face popas şi bea apă, dar ocazia iarăşi s-a risipit. După această ultimă încercare, Arghir a lăsat caii la pas, dar a

lăsat caii la pas şi inamicul. Cele două unităţi înotau acum lent, aproape amestecate, într-un fel de plutire. Era peste putinţa călăreţilor să evite acest pas plutit, pe care îl poruncea oboseala — a cailor, a văzului, a zăpezilor. Pînă cînd harapnicele viscolului au trezit oamenii şi Arghir a urlat : „— Pe ei, mă ă !"

După încă o goană, locotenentul a simţit calul ud sub el, şaua udă, el însuşi se simţea înfierbîntat, ud, istovit. A lăsat animalul la pas, apoi l-a oprit. A descălecat, ordonînd grupei de urmărire pe care o conducea să descalece. Intraseră tocmai într-o poiană vastă, cu zăpada moale. Ningea rar, cu fulgi mari ; pe aici nu mai răzbea furtuna. În schimb, din nou, nici o urmă. Arghir şi-a dat seama că nu mai poate continua urmărirea. A acordat un lung repaos pentru oameni şi pentru cai. Aici, în poiană, era şi cel mai bun loc de popas pentru escadron şi chiar pentru grosul coloanei. A hotărît să facă popasul de noapte aici. Arghir şi-a acoperit calul cu mantaua ; soldaţii au făcut la fel. Ovăz n-aveau, trebuiau să aştepte trenul regimentar. Încă ningea. Oameni şi cai, frămîntînd omătul pe loc, înfloriseră sub fulgii lini. Din cînd în cînd, soldaţii îşi scuturau căciulile şi caii coamele. Poiana era grea de zăpadă, copacii încărcaţi, povara albă de pe crăci bufnea scurt, ici şi colo, sau se cernea în pulberi mărunte. Scăzuse şi lumina, zi scurtă de decembrie.

Arghir socotea cursa neizbutită, o zi pierdută fără folos. Îl irita şi comandantul, om moale. Îi şi spunea în gînd „Domnule Prodan !", nu „Domnul colonel", cum ar fi fost cazul, fiindcă Domnul Prodan era, în ultimă instanţă, după opinia locotenentului, un civil. Deşi iubea caii. Atunci cînd i-a spus lui Arghir : „Lasă-i dragă, să bea apă !", Domnul Prodan mai adăugase : „— Gîndeşte-te la cai !", la caii turcilor adică.

Însă Prodan avea şi un alt defect nesuferit : cînta r-ul, ronrona silabele, „dragă" în gura lui suna zemos-zaharisit, de-ţi venea să-i zici : „— Vorbeşte, domnule, fără dragă. Scuteşte-mă de această intimitate. Rezerv-o pentru amicii dumitale !" Nu putea să spună, Doamne fereşte, una ca asta, Prodan îi era comandant, or pe un comandant trebuie să-l rabzi cu toate defectele, de vreme ce ţi-e comandant. „— Da, dar fără dragă !" Şi fără acea replică insuporta-

bilă : „— Să nu fim normanzi !“ Normanzi, adică sălbateci, după opinia domnului Prodan.

În așteptarea coloanei, locotenentul a pus oamenii să verifice potcoavele cailor. După viscol, urma sigur soare, apoi moină, apoi gheţuş, ce te faci fără cai bine potcoviţi! Turcii, precis, n-aveau cum să-şi mai îngrijească animalele, îi putea prinde într-o ambuscadă pe lunecuş. „Din orice, chiar dintr-un nimic, spunea cîndva căpitanul Căpăţînă, trebuie să obţii un avantaj asupra adversarului“. Şi Arghir se conforma. Numai dacă — iarăşi Doamne fereşte! — n-ar fi intervenit iar colonelul Prodan : „— Potcoviţi-le, dragă, caii şi turcilor, ca să poată fugi mai iute. Gîndiţi-vă şi la caii lor !“ Ha, ha ! să-şi pună pofta-n cui, domnul Prodan !

Cînd a sosit trenul regimentar se înnoptase. Căruţa cu nicovala portativă, cu foalele, cu sculele şi cu mangalul era la coadă. Acolo era şi ţiganul Juvină, pe care Arghir îl trecuse la fierărie, unde mai cîştiga şi cîte un ban de pe la ofiţeri. Locotenentul l-a pus pe Juvină la treabă, dîndu-i-l în grijă mai întîi pe Alcor.

— Schimbă-le pe alea din faţă ! i-a poruncit. Şi să-i curăţi bine unghia.

— Lăsaţi, dom' locotenent, cunosc eu calul.

Juvină luase parte, împreună cu căpitanul Căpăţînă, şi cu maiorul Anghel la aventura prinderii calului Alcor. Fiindcă ţiganul îl apucase de sfîrlă, Alcor nu-l suporta, cum îl vedea pe Juvină, armăsarul muşca şi zvîrlea din copite. Potcovirea era un calvar : trei soldaţi ţineau calul şi nu se putea ca Juvină să nu primească cel puţin o copită. De data aceasta însă Alcor n-a protestat, s-a supus docil scobirii copitelor şi a acceptat fără crîcnire potcoavele. A fost tocmai momentul cînd a sosit şi colonelul Prodan.

— Ce are calul, dragă ? a întrebat el, coborînd din docar, cu acel „dragă“ nesuferit.

— Ce să aibă, l-am potcovit ! a răspuns locotenentul foarte iritat.

— Bine, bine, l-ai potcovit, dar calul nu-i în apele lui!

Arghir s-a simţit opărit de această remarcă şi a respins-o imediat, din antipatie, în numele calului. N-a res-

pins-o în vorbe, dar a trecut la ceea ce era important, i-a raportat domnului Prodan, că iarăşi incursiunea nu avusese nici un rezultat şi că alesese poiana ca loc de popas pentru escadron.

— Bine, dragă ! a aprobat Prodan. Fă cum crezi că e mai bine.

— Şi turcii ? a întrebat Arghir, pieziş, abia strunindu-şi nervii.

Domnul Prodan n-a răspuns nimic, ca şi cum n-ar fi auzit, dar Arghir a auzit fraza, i-a şi pus-o în gură, din nou cu acel „dragă" nesuferit : „— Lasă-i, dragă, să se culce !" Ar fi fost o frază demnă să intre în analele armatei. Arghir s-a retras furios, hotărît să nu mai dea ochii cu domnul Prodan decît atunci cînd e absolut obligatoriu şi să se ocupe de aici înainte numai şi numai de oamenii lui. Oameni harnici altminteri, băieţi buni, învăţaţi cu greul, care şi singuri, fără îndemn, îşi pregătiseră bivuacul de noapte, la căruţele trenului regimentar. S-a retras la căruţa lui şi Arghir.

Şi-a aranjat să se culce, cînd un soldat din infanterie a venit să-l caute, cu ordinul de a se prezenta la comandant. N-a avut încotro, s-a dus. L-a găsit pe domnul Prodan în docar. Bea coniac.

— Arghir dragă, nu doreşti un coniac ? Eşti istovit.

— Nu, domnule colonel, nu beau coniac.

— De ce, dragă ? E bun.

— E bun după ce-mi isprăvesc treaba ! a înţepat Arghir.

— O fi, dragă, dar treaba continuă şi mîine. Că şi mîine e război.

Arghir a dat de duşcă băutura. Domnul Prodan i-a mai administrat un pahar. Apoi l-a întrebat dacă-şi aranjase bine oamenii. Îi aranjase. Dacă pusese străjile de noapte. Le pusese. Dacă potcovise toţi caii. Îi potcovise. Domnul Prodan, deşi comandant nou, nu era totuşi atît de ageamiu în chestiuni militare, cum părea la început. Dar muniţie avea suficientă ? Avea. O singură replică, la al treilea pahar, l-a descumpănit pe Arghir, oprindu-l să se împace pe deplin cu comandantul lui :

— Dragă, trebuie să-i oferi şi inamicului o şansă.

Se spunea că Prodan era un mare vînător. O fi, a convenit Arghir, dar de ce să confunzi vînătoarea cu războiul.

— De ce ? s-a întrebat Arghir, dar n-a pus întrebarea. De ce să-i laşi inamicului această şansă. De ce ?

*

Ieşită fără pierderi importante din bătălia Plevnei, divizia generalului Cerchez se regrupase în cadrul aşa-numitului Corp de Vest, primind misiunea să atingă Vidinul şi să participe la blocada acestui punct atît de stînjenitor pentru români, la începutul războiului. Cerchez participase şi atunci la atacul Vidinului, dar de pe celălalt mal al Dunării, cu artileria. Acum îi revenea să atace Vidinul, de pe malul opus, cu infanteria, dar şi cu tunurile, pînă cînd garnizoana otomană ar fi ridicat steagul alb. Cerchez voia la rîndu-i să încheie un cerc şi se grăbea.

S-ar fi putut ca războiul să se încheie pînă la Crăciun, chiar înainte. Generalul se şi visa întors acasă de Sărbătoarea Naşterii, participînd la masa de ajun în civil. Îşi promisese să dezbrace uniforma de colonel a doua zi după victorie, dar între timp îmbrăcase uniforma de general. Prinţul îl avansase general, chiar în clipa cînd Cerchez, după predarea lui Osman-Paşa, hotărîse să demisioneze din armată. Predarea lui Osman-Paşa, credea el, însemna sfîrşitul războiului. Dar a avut surpriza să constate, chiar a doua zi, cînd i-a fost anunţată avansarea, că războiul continuă. N-a mai putut demisiona, a îmbrăcat noua uniformă. Şi-a amînat demisia pentru clipa păcii, poate de Crăciun, cînd spera să se întoarcă acasă, civil.

Între timp însă Cerchez suportase şocul victoriei. Acesta, fără a mai fi numit aşa, a prezentat pentru foarte mulţi militari cîteva simptome identice. Mai întîi o stare de bruscă decontractare corporală, similară cu o desfacere, revărsare, creştere.

În zori, după căderea Plevnei, cînd s-a deşteptat din somn, Cerchez trăise senzaţia curioasă că crescuse cu cîţiva centimetri, că se dezvoltase trupeşte. Era mai lung, mai lat şi mai greu la trup. Cizmele pe care le-a încălţat în zori, după victorie, nu-l mai încăpeau, deşi n-avea picioa-

rele umflate. Nu l-au încăput, în umeri, nici mundirul şi nici mantaua, mai apoi. Pe umerii mundirului i se cususeră, din ordinul prinţului, galoanele de general. N-a dat atenţie acestei operaţii, care s-a făcut improvizat şi în grabă, ba chiar el l-a zorit pe croitor care se tot mocăia — n-avea aţă aurită — iar Cerchez, expeditiv, l-a înteţit : „— Coase, domnule, cu ce ai !", „— Cu aţă neagră ?!", „— Da, cu aţă neagră !". Dar cînd a îmbrăcat apoi mantaua, a simţit că şi aceasta e mai strîmtă în umeri, şi, curios, ceva mai scurtă. N-avea la dispoziţie o oglindă, ca să se contemple, şi poate că nici n-ar fi făcut-o, dar reţinea — cu surpriză şi bucurie — că-i altul, că el nu e acelaşi cu celălalt, cu cel de ieri : trupeşte cel puţin era altul. Pînă şi mănuşile, pe care le-a tras cu grabă, deveniseră strîmte ; generalul le-a forţat pe degete, în clipa cînd a ieşit afară, ca să încalece. O carceră i s-a părut şi adăpostul în care dormise, în ultima noapte, de altfel o casă spaţioasă, dar nu pentru el, atunci, în noaptea victoriei.

Afară, divizia îl aştepta aliniată. Era în fond aceeaşi divizie, împuţinată prin ultimele lupte, dar, ciudat, acum din nou intactă. Masivă şi intactă. Materială. Continuă. Ca şi lanţul de urale care şi-a sunat zalele, în aer, deasupra ei. Cerchez a primit, sub viscol, salutul la general. Îl purta parcă mai iute şi calul. Şi armăsarul crescuse în pas. Mînîndu-l prin faţa trupelor, pe care le-a trecut în revistă, Cerchez a simţit că animalul de sub el trebuie strunit — şi l-a strunit pînă cînd braţul a dominat împotrivirea animală, gîtul în arc al armăsarului negru, care muşca zăbala. În timpul paradei, pe general nu l-a tulburat totuşi nici o undă de vanitate. Îl priveau altfel doar cei din jur, statul său major, dar lui nu-i păsa sau nu arăta că e general — nu l-a gîdilat în nici un fel, formula de salut ! —, se purta doar mai liber, cu o senzaţie proaspătă de libertate corporală şi cu o foame devorantă de a porni în galop. Oriunde.

N-a putut porni imediat în galop spre Vidin, avea de pus la punct o sumedenie de treburi militare, care-l ţineau pe loc, în Plevna, dar impulsul de a porni a fost brusc şi de nestăvilit. Al doilea simptom pe care-l resimte un militar, după victorie, este dorinţa ireprimabilă de a

continua marşul, care se înfăţişează asemenea unei prăvăliri. Cerchez simţea acest impuls spre prăvălire. În sfîrşit, generalul simţea — boală de general — şi o undă de gelozie, o uşoară iritare sau mîncărime legată de promovarea în răspundere a unui cunoscut : generalul Haralambie. Generalul fusese omul care îl detronase pe Cuza. Tocmai el primise misiunea de a conduce Corpul de Vest. De ce el ? El, Cerchez, amic al lui Cuza şi oponent al prinţului, fusese de asemeni avansat general. Dar atunci de ce nu el ar fi fost cel mai nimerit pentru comanda Corpului de Vest ? Generalului Haralambie i se încredinţase totuşi o misiune uşoară, o misiune de sfîrşit de război. Victoria fusese decisă. Se confereau cu anticipaţie nişte lauri. Întrucît îi merita Haralambie ? De ce el, Haralambie, la Vidin ? ! De ce nu el, Cerchez, care asaltase primul Vidinul, cu tunurile ! Cerchez şi auzea tunurile. Auzea şi fanfarele, din clipa în care încă nu pornise la drum.

A pornit în galop întins spre Vidin, ţinta ultimă a marşului, împins din spate de viscol. Dispoziţia de marş fusese redactată, cu harta în faţă, la calm, în noaptea precedentă. Pînă la amănunt, chiar cu teroarea amănuntului; după care s-a culcat destins, fără grijă, intrînd în somn ca într-o baie. Ca să se trezească altfel, fără dram de oboseală, vindecat de istovirea nopţilor de nesomn, teafăr ca viscolul. Acum, alergînd în sensul viscolului, şi-a dat seama, după un timp, că se depărtase prea tare de avangarda coloanei. S-a întors înapoi, luînd viscolul în piept. Îi făcea bine împotrivirea aerului. A galopat înapoi, înfruntînd vijelia, prin răvăşirea fulgilor care-i intrau în ochi. A galopat mult, în răspăr cu vîntul, vrînd să treacă din nou în revistă divizia, s-o privească desfăşurîndu-se în marş. La o răscruce i-a tăiat drumul o coloană lungă de prizonieri, şi generalul s-a oprit. L-a oprit de fapt coloana, care părea un rîu negru, semiîngheţat. Abia curgea prin albia troienelor. Militari călare o flancau la pas, că lăncile la şa, mai mult stînd în loc, priveghind scurgerea rîndurilor de umiliţi. Dar şi călăraşii păreau umiliţi, ruşinaţi parcă de această îndeletnicire, iritaţi de mersul tîrît al coloanei, o coloană care-i cuprindea şi pe paznicii care n-arătau mai bine : nişte momîi cocîrjate pe cai.

— Hei, mai repede ! a strigat spre coloană unul din aghiotanţii lui Cerchez, dar îndemnul s-a şters în furtună, în tîrîşul gloatei de prizonieri.

În schimb, îndemnul „mai repede !" a acţionat asupra coloanei de dorobanţi care, fără alt ordin, a stat pe loc.

A stat pe loc păstrîndu-şi forma de coloană şi ordinea, dar toţi soldaţii s-au răsucit cu faţa la drum, ca să privească gloata de prizonieri.

— Auzi, mă, cum îi şuieră !...

Singure şuierăturile scurte şi iuţi ale paznicilor străpungeau furtuna, dar gloata nu înainta, nu-şi putea ieşi din pas. Dorobanţii ar fi rămas să privească perindarea prizonierilor cine ştie cîtă vreme, dacă un superior, la rîndu-i oprit în loc, n-ar fi luat act de neregula oamenilor lui, ordonînd din nou marş. La coada coloanei, o sanie. O sanie cu doi cai, înconjurată însă de o gardă de onoare, compusă din ofiţeri de roşiori. Cerchez a recunoscut echipajul, l-a recunoscut şi pe pasager. A cerut ca sania să oprească. A descălecat.

Osman-Paşa era înfofolit într-o blană, cu capul acoperit într-un şal de lînă, albit de zăpadă. În faţa lui, ghemuit la picioare medicul curant, Hasib-bey. Cerchez n-a vrut să deranjeze prizonierul, s-a adresat medicului :

— *Est'ce que vous pourriez me confirmer si son Altesse se porte-il bien ?* [1]

Hasib-bey n-a apucat să răspundă, muşirul otoman, indispus de această nouă oprire, a întors ochii spre militarul de lîngă sanie şi a dat semn că-l recunoaşte. A şoptit :

— O, colonelul !...

Cerchez nu mai era colonel, graţie victoriei. A zîmbit spre muşir, confirmîndu-şi vechea identitate printr-o înclinare a capului. Da, era el, colonelul care refuzase să-i ia sabia. I s-a adresat direct :

— *J'aimairais bien savoir que Votre Altesse est en bonne santé.* [2]

Muşirul a tăcut. N-a confirmat prin vreun gest că se simte bine, nici n-a negat. Ochii lui păreau rămaşi în încremenirea din ziua precedentă. A vorbit Hasib-bey :

[1] Mi-aţi putea confirma, dacă Alteţa-Sa se simte bine ?
[2] Aş vrea să ştiu că sînteţi pe deplin sănătos.

Tout le monde montre beaucoup d'intérêt sur la santé de son Altesse. [3]

Răspunsul voia să spună că interesul acesta era un abuz. Schimbul de politeţi, sub viscol, se epuizase. Cuvintele au trebuit răcnite, zîmbetele exagerate pînă la grimasă. Cerchez a încheiat întîlnirea, urîndu-i muşirului drum bun :

— *Bon voyage et un agrèable séjour chez nous, en Roumanie !*[4]

L-a salutat pe prizonier cu mîna la chipiu, a încălecat, apoi a rămas în marginea drumului, aşteptînd ca sania să plece. Animalul de sub călăreţ scurma nervos din copite. A nechezat scurt, intens. Una din iepele de la sanie i-a răspuns din mers. Călăreţul a simţit că animalul de sub el a intrat brusc în streche, gata să se avînte după sanie şi l-a frînat violent. Şi-a cravaşat apoi armăsarul, dar nu s-a enervat, a privit sania care se îndepărta, rîzînd singur faţă de situaţia penibilă :

— De ce naiba îl duc cu iepe ?!...

O altă coloană de prizonieri se tîra după sania fostului comandant.

*

Furtuna îl imobilizase pe prinţ în bordeiul de la Poradim. Sub furtună, sub marea turmentată a zăpezilor, mişcările trupelor române şi ruse continuau. Desfacerea armatei ruso-române de împresurare în două corpuri distincte, rus şi român, fiecare cu altă misiune de luptă, s-a îndeplinit sub entuziasmul victoriei, împotriva viscolului, cu toate formele de rigoare. Prinţul a adresat un ordin de zi către armata imperială de asediu de la Plevna, armata pe care el o comandase, iar din text nu lipseau emoţia şi patosul. Sub cuvinte răsunau fanfare :

„Ofiţeri şi soldaţi,
Stăruinţele voastre şi luptele voastre eroice au fost încununate de succes.
Plevna, care a costat armatele creştine atîta sînge nobil, Plevna a căzut.

[3] Toată lumea se interesează de sănătatea Alteţei sale.

[4] Drum bun şi petrecere plăcută la noi, în România !

Scopul în care a fost reunită armata de împresurare, a cărei comandă Majestatea Sa Împăratul a binevoit să mi-o acorde mie, a fost atins, şi acest ordin de zi aduce trupelor imperiale ruse, pe care am avut onoarea să le comand, salutul meu de despărţire...“

Urmau mulţumiri pentru întreaga armată, „de la general la soldat“, urma formula clasică de comandant victorios : „Nu mai am trebuinţă să vă laud“, urma formula politică de încheiere, şi aceasta caldă :

„Glorioasa armată imperială e legată acum de armata română printr-o prietenie indestructibilă. Sper că veţi păstra pentru fraţii voştri de arme români o amintire tot aşa de amicală, ca aceea pe care v-o păstrează ei.“

În sfîrşit, regretul :

„Cu părere de rău, depun comanda mea. Şi acum, la despărţire...“

Dar un text asemănător a ieşit şi de sub pana lui Nicolas. Despărţindu-se, cei doi bărbaţi se simţeau legaţi prin acelaşi sentiment al participării la o ispravă comună, iar recunoaşterea reciprocă a meritelor ţinea nu de o formalitate ci de însuşi sentimentul solidarităţii la un act care avea efectiv doi parteneri. Ignorîndu-l fie şi involuntar pe celălalt, oricare dintre cei doi ar fi fost lipsit de un martor, martorul esenţial al actului care constituia atunci, pentru fiecare şi pentru amîndoi împreună, raţiunea de a fi. Nicolas s-a adresat prinţului, ca de la comandant la comandant, exprimînd neted şi cu francheţe, acelaşi sentiment al împlinirii comune :

„Monseniore,
Operaţiunile armatei ruso-române de la Plevna fiind încununate acum de un deplin succes, trupele care se aflau puse sub comanda A(lteţei) V(oastre) vor primi alte destinaţiuni. Eu mi-am făcut datoria de a le mulţumi printr-un ordin de zi special, pe care am onoarea a vi-l trimite alăturat, dimpreună cu acela care ordonă dizolvarea armatei de împresurare.“

În ordinul său de zi, marele duce Nikolai Nikolaevici aducea laudă armatei române, comandanților ei imediați, generalului Cernat, dar mai ales Alteței Sale Serenisime Prințul Carol al României. În scrisoarea anexă, se reluau aprecierile, cu un accent special pentru prinț :

„Rezultatele strălucite care s-au dobîndit la Plevna sînt datorate în mare parte cooperațiunii bravei armate române precum și imboldului pe care trupele aliate, l-au primit de la comandantul lor imediat, la care am admirat destoinicia, curajul și devotamentul față de datoria de soldat".

Niciodată Nicolas nu scrisese asemenea rînduri exaltate, care erau țîșnite chiar din sufletul lui :

„Îmi acord o plăcere cu totul deosebită de a exprima A. V. aceste sentimente, precum și satisfacția sinceră de care am fost cuprins văzînd confraternitatea de arme dintre trupele ruse și române, care a stabilit noi legături între cele două popoare."

Și în încheiere :

„Fericit că am fost pus astfel în poziția de a aprecia calitățile eminente ce disting pe A. V. și brava armată română, voi păstra despre A. V. și despre armata A. V. o adîncă și neștearsă amintire."

Cei doi nu s-au mulțumit cu acest schimb de documente. Cele două ordine de zi au fost citite în fața trupelor, subliniate cu urale și cu acorduri de fanfară, culminînd cu îmbrățișări și salve de tun. Dar lucrurile nu s-au oprit aici, entuziasmul și căldura celor doi au coborît și mai jos, pe scara ierarhică, printr-o sumă de gesturi pe care ambii le-au făcut cu generozitate, împreună sau separat, unul pentru subordonații celuilalt. Generalul Cernat și ceilalți comandanți români au fost împodobiți cu ordinele țarului, distribuite direct de marele duce, prințul la rîndu-i a pus pe pieptul comandanților ruși, colaboratorii săi apropiați, ordinele țării sale și însemnele princiare ale casei de Hohenzollern. Generalului conte Todleben, adjunctul său militar, și prințului Iremetinski, șeful statului major al armatei de împresurare prințul le-a oferit cîte un banchet și scrisori speciale de mulțumire. Toate aceste epistole,

schimbate într-un sens şi-n celălalt, începeau cu „Dragul meu" şi isprăveau cu asigurări de afecţiune. Nici măcar ţarul n-a abdicat de la această puţin obişnuită normă instituită după victorie. Scrisoarea Majestăţii-Sale adresată prinţului, la 1 decembrie, prin care i se vestea acordarea Ordinului Sfîntul Andrei şi care număra nu mai puţin de şaptezeci de cuvinte, a părut tuturor de o lungime incomensurabilă. Satisfacţia victoriei se relua şi-n cuvintele Majestăţii-Sale, dar răcindu-se şi purificîndu-se, fără entuziasm carnal, ecou celest la marea de sînge de jos. Faptul era de-acum expirat, avea regim retrospectiv, Majestatea-Sa îl păstra doar în amintire :

„...Dorind să comentez amintirea acestei strălucite izbînzi şi a participării în persoană a A. V. la cîştigarea ei, îmi acord o plăcere conferindu-Vă cu acest prilej ordinul meu Sfîntul Andrei cu spade."

Sub pana ţarului, se răcise şi se purificase inclusiv participarea prinţului la victorie. Notabil era faptul că Alteţa-Sa participase „în persoană" la bătălie, ca zeii, deşi avea dreptul să participe cu un egal titlu şi indirect. Despre semnificaţia participării, ca şef de stat, nici un cuvînt. Prinţul luase parte la bătălie ca prinţ, un privilegiu de familie, deşi-n adresa epistolei se menţiona limpede : „Alteţei-Sale Prinţului României". Şi sentimentul final al suveranului era tot cel de familie, purificat de orice alte atingeri :

„Rog A. V. să primească însemnele acestui ordin, ca o mărturie a sincerei mele afecţiuni a cărei asigurare i-o reînnoiesc,

Alexandru."

Dar, în fond, aceasta o dorise şi prinţul : includerea lui printre membrii de marcă ai clanului imperial. De pe frontul caucazian, o altă telegramă aducea afecţiunea marelui duce Mihail. „A. V. va *înţelege cu ce sentimente mă grăbesc a o felicita."* ; sentimentele nu mai erau numite, se purificau prin depărtare, veneau doar de sub cerul Caucazului. Acest caracter de familie al participării prinţului, desprins de orice contingenţă, a fost de altfel subliniat de Majestatea-Sa chiar în prima seară, cînd, văzîndu-l pe

prinţ exaltat, l-a felicitat ca pentru o victorie în sine : „Cu străduinţă ajunge omul la scop", a spus Majestatea Sa în nemţeşte. Tot atunci ţarul i-a anunţat intenţia de a-i acorda Sfîntul Andrei, ordin pe care prinţul, ca prinţ, îl merita cu prisosinţă, după cum suveranul a şi spus :

„— *Vous l'avez bien merité et je vous remercie pour votre concours.*" [1]

Concurs la o ispravă obiectivă, pură, ispravă care s-ar fi consumat oricum, cu sau fără prinţ, cu un acelaşi rezultat. Concurs consemnat obiectiv — printr-un ordin : *„Vous l'avez bien merité"*, şi recunoscut încă o dată prin mulţumirile Majestăţii-Sale debitate *expresis verbis* : *„...et je vous remercie pour votre concours !"* Dar prinţul aştepta mai mult. El a deschis atunci, pe loc, problema păcii, exprimînd deslușit suveranului speranţa că „România va fi chemată să ia parte la negocierile de pace, aşa cum este normal."

Acest cuvînt „normal" — a provocat însă o undă de contrariere pe chipul Majestăţii-Sale. Cele două personaje aveau cert o reprezentare diferită a ideii de normal. Ţarului acest cuvînt i-a dat o reacţie de uşoară intrigare, ca şi cum cuvîntul normal ar fi fost anormal, fie în sine, fie în gura celui care-l propunea. Prinţul ştia că unele neînţelegeri în raporturile oamenilor pornesc ades de la cuvinte — eterna problemă a justelor designaţiuni — şi atunci s-a simţit dator să explice, precizînd ce sens dă noţiunii, care ţinea în înţelegerea sa, şi de etică şi de drept. A adăugat şi un argument sentimental : „— Aceasta ar provoca în ţara mea cea mai mare bucurie."

Dar cuvîntul *normal* avea pentru interlocutor un cu totul alt sens. Raţiunile de etică şi de drept — „— E normal şi drept ca România să participe la conferinţa de pace" — n-aveau ce căuta, aici se putea invoca doar bunăvoinţa, normală era deci bunăvoinţa, exclusiv bunăvoinţa, pe care suveranul o ilustra de la sine, prin însăşi augusta sa persoană. Prinţul greşise : la scaunul celest nu se puteau invoca principii de etică şi drept, acestea n-aveau curs la cer, deci nici la suveran, şi atunci prinţul şi-a rectificat strategia : fără a retrage noţiunile precedente — normal,

[1] „— L-aţi meritat, vă mulţumesc pentru concursul vostru."

etică, drept —, a adăugat „bunăvoința", invocînd-o. „— Dar o aveți ! a asigurat Majestatea-Sa, încheind audiența. Și aveți mai ales afecțiunea mea."

Afară, în curtea casei țarului pe prinț îl aștepta contele Ignatiev. După victorie, generalul diplomat urma să plece imediat la Petersburg, împreună cu suveranul. Contele l-a abordat pe prinț cu precipitare, conducîndu-l pînă la bordei, apoi, în ușă, l-a întrebat direct : „— V-a promis Majestatea-Sa ceva ?" Și mai apoi : „— V-ați extins cu convorbirea asupra păcii ?" Și în sfîrșit : „— V-a acordat suveranul bunăvoința sa ?"

Prințul primise promisiunea ordinului Sfîntu Andrei : „— *Vous l'avez bien merité !*" și n-a răspuns nimic. A socotit că nu trebuie să dea atenție insistențelor contelui, că nu e necesar să-l introducă în intimitatea relației dintre el și suveran. Ca să-l contrarieze pe conte, i-a spus totuși din ușa bordeiului :

— Majestatea Sa m-a asigurat de înalta sa afecțiune.

A intrat apoi în bordei, revenind la sine, reluîndu-și programul de lucru.

*

După despărțirea de armata lui Nicolas, prințul s-a concentrat asupra propriei armate, căreia îi revenise o nouă misiune de luptă : eliberarea Bulgariei de Vest. Constituise un corp special, alcătuit din patru divizii, sub comanda generalului Haralambie, și anunțase această hotărîre lui Nicolas mai întîi. Cei doi comandanți continuau corespondența, informîndu-se reciproc asupra fiecărei mișcări, trecîndu-și unul altuia documentele militare importante, inclusiv ordinele de zi. A continuat multă vreme beția ordinelor de zi, date sub starea entuziasmului și implicînd ca punctuație retorică bubuiturile de tun. Prințul, mai ales, s-a dedat cu deschisă plăcere acestei activități literare, rareori norocoasă într-o viață de comandant, redactînd textele cu grija formei, auzindu-le cu inima, sub mugirile furtunii. Ordinul de zi adresat armatei sale imediat după victorie, datat 2 decembrie, Poradim, a fost scris dintr-o țîșnire :

„Soldaţi !

Străduinţa voastră, marile suferinţi şi lipsuri ce-aţi îndurat, sacrificiul de sînge şi viaţă pe care l-aţi dăruit cu bravură, au fost plătite şi răsplătite în clipa cînd Plevna a căzut !

Soldaţi !

Aţi săvîrşit fapte vrednice de acelea ale vitejilor voştri strămoşi. Istoria le va transmite peste veacuri, ca şi pe ale lor. Curînd vă veţi întoarce în patrie. Veţi purta pe piept, ca semn al curajului, Crucea trecerii Dunării *şi* Medalia pentru apărarea independenţei române. *Veţi putea spune cu mîndrie rudelor voastre ceea ce-aţi făcut pentru ţară şi toţi ascultîndu-vă îşi vor aminti de timpurile mari ale poporului român.*

România poate privi cu mîndrie şi încredere viitorul atîta timp cît are astfel de fii.

În numele patriei, vă mulţumeşte prinţul şi căpitanul vostru

Carol"

Armata prinţului mărşăluia în acest timp prin zăpezi, iar cuvintele ordinului de zi se spulberau în vînt. Aceeaşi soartă o aveau şi ordinele de zi ale lui Nicolas, către armata rusă, care escalada Balcanii. Cîteva zile în şir, furtuna nu s-a domolit o singură clipă. Nu s-a temperat nici frenezia celor doi comandanţi, care îşi transmiteau mesajele numai prin telegraf — nici curierii călare nu mai puteau răzbi. Prinţul notează sumar în jurnal :

„3 decembrie : *Pleacă de pe front împăratul Rusiei. Garda de onoare, care îl precede, abia se vede în furtună.*

4 decembrie : *Viscol violent. Prinţul amînă trecerea în revistă a trupelor sale. Vizitează, în schimb, lazaretele răvăşite de zăpadă şi lipsite de foc.*

5 decembrie : *Viscolul continuă..."*

În schimb, moment de emoţie : prinţul primeşte o telegramă de la Împăratul Wilhelm al Germaniei. I se conferă ordinul *Pour le Mérite*. Răspunde prompt, cu o emoţie care aproape îl sugrumă. Mesajul din prima sa patrie îi face bine. Îi face bine şi mesajul arhiducelui Albrecht din

Viena, Austria ia act de el, îl salută. Şi mesajul prinţului Nicolae, din îndepărtatul Muntenegru, îi face bine. E solidar cu acest prinţ eroic, care se bate singur, acolo în munţii lui. Îl întăreşte şi mesajul prinţului Milan, din Belgrad, care a hotărît să reia lupta.

Între timp, ţarul a ajuns la Bucureşti. L-a primit prinţesa domnitoare. Gest graţios, caracteristic suveranului, acesta telegrafiază prinţului la Poradim :

„Fericit să prezint omagiile mele principesei Elisabeta, a cărei primire amicală m-a emoţionat. Sînt de asemeni foarte mişcat de primirea populaţiei Bucureştilor. Mă recomand bunei tale amintiri.

Alexandru"

*

Ţarul se oprise doar o zi în Bucureşti. Cu acest prilej, generalul Iancu Ghica trecuse ca fulgerul pe-acasă. N-avusese răgaz s-o prevină telegrafic pe Alexandrina că soseşte — ţarul plecase de la Plevna pe neaşteptate — şi de aici încurcăturile. Ajungînd la ai săi noaptea tîrziu, generalul a găsit curtea casei plină de sănii şi trăsuri, toate ferestrele luminate, casa însăşi sufocată de invitaţi, atmosferă de mare recepţie.

Intrînd, cineva din personal l-a ajutat să se dezbrace, dar, dînd să pătrundă în hol, un majordom cu figură necunoscută, semănînd totuşi cu Oscar, dar sigur altul, i-a cerut impertinent cartea de vizită. Conu Iancu simţea că trece pe lîngă apoplexie. Era oare un străin în propria-i casă ? Şi-a dominat pendularea, l-a izbit pe majordom şi a înaintat, ca să aibă imediat un al doilea vertij : cea mai mare parte din invitaţi nu-l cunoşteau, toţi îşi vedeau zgomotos de petrecere, neluîndu-l în seamă. Alexandrina lipsea, în sfîrşit cineva l-a remarcat şi a dat alarma : „— Le héros, voilà !" A urmat, cum era şi firesc, un mare entuziasm la care a participat toată lumea, minus generalul. „— Ei, ce zici, îţi place ? Ţi-am ocupat casa !"

„— Bravo, coane Iancule, soseşti pe neanunţate, ca să ne surprinzi !“ ; „— Să vedem ce face Penelopa. Penelopa, a sosit Ulisse !“ A apărut şi Alexandrina — deci al treilea vertij ! —, care, respectînd formele, nu i s-a aruncat în braţe, s-a lăsat doar sărutată pe frunte, deşi, era evident că cei doi se topeau de emoţie, la el în amestec cu furie. „— Şampanie, şampanie !“ s-a strigat, anticipîndu-se ora şampaniei. S-a adus şampanie, generalul a răbdat scrîşnind din dinţi ceremonialul şampaniei, a dat peste cap cupa de otravă, ba chiar a mai avut puterea să şi glumească : „— Nu mă atingeţi, sînt plin de păduchi. Am adus de la Plevna pentru toată lumea.“ Hohote de rîs, desigur, plus un strigăt eliberator : „— O baie pentru general ! O baie de şampanie !“

S-a retras imediat să facă baie şi să se schimbe, urmat de Alexandrina, angajîndu-se cu ea într-o scenă violentă, după primii paşi pe scară. „— De ce nu m-ai prevenit că vii ?“ „— N-ai aflat că se întoarce ţarul ?“ „Trebuia să depeşezi !“ „— Ţi-am depeşat !“ Minţea, n-avusese răgaz, în febra plecării, să-i trimită o telegramă. „— Totuşi s-au făcut mari pregătiri la Bucureşti pentru primirea ţarului. Puteai să-ţi imaginezi că sosesc.“ „— Mi s-a spus că tu vei rămîne pe lîngă prinţul nostru. Că te vei întoarce o dată cu Alteţa-Sa.“ „— Uite c-am venit acum. E neconvenabil ? !“ „— Cher ami, vorbeşti ca un nebun. Vino-ţi în fire !“ „— Eu să-mi vin în fire ? Vino-ţi tu !“ „— Dar, cher ami, e o nebunie ce se întîmplă, stai să-ţi explic...“ „— Nu-mi mai explica, nu vreau să te deranjezi. Voi pleca imediat mai departe la Petersburg.“ Şi a închis uşa de la baie, a izbit-o de fapt, lăsînd-o pe Alexandrina afară. Totuşi i-a mai strigat : „— Dă poruncă să-mi facă bagajele. Plec imediat.“

Cînd a ieşit din baie, ameţit de aburi, casa se golise în parte. L-a întîmpinat pustiul, liniştea, fumul de tutun, mirosul de alcooluri, mormanele de farfurii şi tacîmuri, mutra speriată a personalului domestic, surprins ca în flagrant delict, figura lividă a Alexandrinei : „— Cher ami, dar eu...“ Conu Iancu a abandonat-o cu suveran dispreţ, a intrat în birou — nu în dormitor ! —, unde voia

să-şi pună în ordine hîrtiile sau să caute nişte hîrtii. A dorit totuşi să-şi vadă copiii. A cerut să-i fie aduşi acolo, în bibliotecă, rupsese deci şi cu copiii : nu el a mers la ei. Închipuindu-şi că soţul se va calma, la vederea copiilor, cum era şi normal, Alexandrina a încercat să readucă în albie apele furioase, a dat să rîdă :

— Închipuieşte-ţi că ilustra ta soacră. coana Pulcheria, a impus casei în ultimele luni un regim de viaţă monden, absolut irespirabil.

Pe coana Pulcheria generalul n-o văzuse pînă în clipa aceea ; cu mină verde a aruncat o grosolănie :

— Probabil că doamna soacră s-a retras cu adoratorul la ea. Între timp, jos, recepţia !

Alexandrina şi-a ţinut firea, a reuşit să treacă peste grozăvie, ţinîndu-şi plînsul. El a urlat :

— Pentru cine s-a dat, doamnă, recepţia ?

— Pentru lumea diplomatică din Bucureşti, în onoarea voastră. A ta şi a ţarului. Tu uiţi, cher ami, că avem nişte obligaţii, că le-am menţinut cu greu în timpul războiului.

Punerea lui alături de ţar l-a calmat un pic. A ripostat totuşi :

— Observ prea bine ce război aţi dus !

— Cher ami, les enfants ! a atras ea atenţia asupra copiilor care erau prezenţi, dar el a strigat :

— Luaţi de-aici copiii ! Vreau să mă dumiresc.

Au fost retraşi copiii, iar Alexandrina a izbucnit în plîns A refuzat să mai vorbească cu el, era prea jignită. El tuna şi fulgera, dar ceva mai domolit.

— Vasăzică lumea piere de necaz şi voi, la Bucureşti...

A modificat zicala, ca să n-o atingă din nou pe coana Pulcheria. A apărut, oportun, soacra. N-a luat act de plînsul Alexandrinei, nici de furia lui :

— Jean, s-a mirat ea, dar nu ni s-a spus că vii !

— Ofer lumii cele mai proaste surprize.

— Ar fi trebuit să ne previi. Poate că-i mai bine totuşi că n-ai făcut-o. Casa ar fi fost luată cu asalt. Toată lumea, după Plevna, a dat buzna la noi.

— Chiar ? ! s-a mirat el. Doamnele mele, ce se petrece aici e mai spectaculos decît la Plevna.

— Te miri ? E prima recepție dată după Plevna. Și către fiică : Alexandrina, coboară. Venim și noi.

Coana Pulcheria n-a mai dat nici o explicație în plus, tot ce se petrecea în casă i se părea normal, a trecut la fondul politic al chestiunii, legat de plecarea lui imediată la Petersburg, ignorîndu-i cu totul scandalizarea și gelozia. Astfel acolo, la Petersburg, generalul trebuia să reia neîntîrziat legăturile cu clanul Blarambergilor, Moreților și Mavrosilor din imperiu. În interesul țării, desigur, dar nu asta conta. Se petrecuseră acolo, între timp, importante noutăți administrative, matrimoniale, alianțe, opoziții, schimbări de roluri. Un Mavros, care lucra la Ministerul Curții, trecuse la Cancelaria Imperială, un conte Prirogov, văr prin alianță cu Alexandrina, promovase spectaculos, urcînd de la circumscripția militară a Petersburgului la departamentul afacerilor străine, pe lîngă contele Hamburger. Și cu femeile și cu progenitura acestora se întîmplaseră multe, dar generalul a întrerupt-o.

— Doamnă, vreau să mă schimb pentru drum. Sînt așteptat la gară de Majestatea-Sa împăratul Rusiei. Într-un ceas pleacă trenul.

Dacă ceea ce vedea cu ochii era adevărat, casa lui se transformase, grație coanei Pulcheria, într-un viespar de intrigă mondenă și sforărie politică. Reîntors, prin absurd, la Constantinopole, coana Pulcheria l-ar fi încărcat cu alte comisioane, pentru clanurile ei orientale. Cîndva, mama-soacră îi atrăsese atenția că acesta e cel mai important capital al lui, ca diplomat, parte constitutivă din dotă ; acum el voia să-i urle : „— Doamnă, capitalul meu e casa !", dar nu mai avea casă. Ca aristocrată și fiică de prinț domnitor, coana Pulcheria nu concepea însă altfel casa decît ca scenă a vieții publice, familiei revenindu-i rolul exact prescris în distribuție, în cazul lui, rolul diplomatului, al Alexandrinei rolul soției de diplomat, bătrînei doamne revenindu-i rolul suprem.

— Dar plec la gară ! s-a rugat el.

— Totuși nu poți pleca cu mîna goală.

Ca s-o întărîte, de fapt ca s-o evacueze din încăpere, a întrebat-o despre fiul ei Niki, pe care generalul nu-l mai revăzuse din primăvară :

— Ce face Niki ?

— E rusofob, face neamul de rîs.

Şi a ieşit, indignată şi pe fiu, şi pe ginere. A fost un efect salutar ; generalul şi-a descărcat indirect nervii, a putut să se apuce să-şi caute hîrtiile — cele absolut necesare în voiaj, restul urmînd a-i fi trimise prin curier, la Petersburg. În această operaţie, Alexandrina era indispensabilă, nu se putea mişca fără această secretară — ea întreţinea oficiul diplomatic al casei şi priveghea agenda de relaţii, dar acum rupsese cu ea. A realizat căutînd printre hîrtii de negăsit, că totuşi fără Alexandrina s-ar afla în postura cavalerului fără scutier, nimic nu-i venea la mînă, cînd, în chip obişnuit, trebuia doar să-ntindă mîna.

— Oscar ! a strigat în disperare, deschizînd uşa. Ce-i haosul ăsta aici ?

A apărut Alexandrina, sfioasă, liniştită. Trecuse peste jignire :

— Dar Oscar a murit, dragul meu. Chiar tu mi-ai anunţat vestea. Acum avem alt om. L-am numit Ossian. Nu vrei să-l ei cu tine la Petersburg ?

— Nu mai vreau nimic, vreau să mă retrag din toată harababura asta.

— Bine, du-te jos. Îţi găsesc eu tot ce-ţi trebuie. Te aşteaptă lumea.

Cum adică, lumea nu plecase ? ! Nu toţi, i-a spus Alexandrina, îl mai aşteptau jos cîţiva amici, care voiau să-i spună drum bun la Petersburg.

— Dar aceasta e totuşi o casă !

— Tocmai, cher ami. Fă-ţi datoria.

Şi-a făcut datoria, a reintrat în scenă, zîmbind strîmb. Casa lui, graţie coanei Pulcheria, şi bine-nţeles datorită Alexandrinei, era scena, marea scenă, iar el obligatoriu trebuia să evolueze pe ea, cu chef sau fără, sacrificînd intimitatea şi nevoia omenească de tihnă, nesacrificînd publicul, un public crud, care-l soma să iasă la rampă. A mai întrebat-o :

— Şi cînd crezi că se termină coşmarul ăsta ? Cînd se trage cortina ?

— Hai, cher ami, e încă lume jos.

Nu mai era multă lume, doar cîţiva intimi, dintre cei care nu se retrag pînă nu se produce recitalul : pînă nu cad din picioare gazdele. Oribil obicei românesc, abuzul asupra timpului cuiva, socotit o formă de atenţie faţă de victimă, dar şi un drept. Intimii aveau dreptul, în acest caz, de a afla primii ce se va întîmpla le Petersburg.

— De unde vreţi să ştiu ! a protestat el.

— Dar pleci cu Majestatea-Sa !

— Ei şi !

— Totuşi sînt intimităţile de antecameră. Lumea e de pe acum îngrijorată de soarta păcii.

— Ieri eraţi îngrijoraţi de soarta războiului.

Nici aceste bruscări n-au slujit la nimic. Un domn pe care nu-l cunoştea, a strigat :

— Cine era îngrijorat de soarta războiului ? Dacă n-aţi ştiut să asiguraţi pacea, de ce-aţi făcut războiul !

Generalul s-a făcut că nu aude, oaspeţii nu se dădeau duşi ; peste abuzul asupra timpului gazdei, ceea ce-i reţinea în salon era şi altceva, o îngrijorare. Un funcţionar de la minister, care-l primise în primăvară la malul Dunării, cînd se întorsese cu familia de la Stambul, era din nou prezent, venise probabil să-l însoţească la gară. Individul era un ghiduş zaharisit, pus tot timpul pe glume cu tîlc. În primăvară, atunci cînd îl întîmpinase pe mal, îi debitase generalului o ghicitoare : „— Ce e mic, ghemuit şi negru ?“ Ghica ar fi trebuit să răspundă : „— Dracul!“ dar a spus : „Viitorul“. Acum ghiduşul l-a întrebat :

— Cum ţi se mai pare azi dracul ?

Pe scări şi pe culoare începuse mişcarea bagajelor, oaspeţii ar fi trebuit să se retragă. Generalul scrîşnea : „— Aştia n-o să mă lase singur nici în mormînt !“, dar zîmbea, îşi făcea datoria, a cerut pentru lume coniac, ţigări, cafele, îngheţată, fructe, dînd sentimentul că e dispus să se întindă la taifas, ca-n o mie şi una de nopţi. Era cinic ? Nu, începuse să-l prindă din nou rolul, jocul de scenă, peste oboseală şi peste presiunea timpului. Voia să repare jignirea adusă Alexandrinei, deşi, jertfindu-se pentru oaspeţi, o sacrifica pe ea. *„Mais, tu l'a voulu !...“* O grijă l-a împuns totuşi ca un ac sub unghie : „Uniforma cea nouă ! Dacă o uit, e mortal.“ S-a scuzat şi s-a dus s-o îmbrace. Era mai sigur s-o ia astfel, direct pe el, decît

s-o lase în bagaje. Oscar, indispensabilul Oscar, nu mai trăia. Acest Ossian care-i luase locul, prin grija Alexandrinei, putea să fie un căscat. I-a cerut totuşi noului auxiliar să-l ajute să se îmbrace. O notă bună : Ossian vorbea excelent englezeşte, ca şi Oscar.

— *Are you English ?*

— *Oh, no, sir, I'm Romanian. But I was a steward on a British ship.*

— *We Shall go together to Saint Petersburg, this evening.*

— *Very good, sir.* [1]

Era sec şi exact, ca şi Oscar. Nu putea să fie român. Sau cine mai ştie. Graţie Alexandrinei toată lumea intra în rol. El, oricum, reintrase, deşi lumea care-l aştepta jos, în scenă, era din nou insuportabilă.

— Ş-acu, coani Iancule, a început un moldovean bătrîn, cari mai iesti situaţia noastrî ?

— Ce situaţie ?

— Situaţia noastră, după victorie ! Noi, cu turcul sî chiamă cî ne-am strîcat. Dar cu rusul ?

Turcul, Rusul şi Neamţul erau cele trei personaje fatidice ale istoriei româneşti, ale istoriei din ultimele două veacuri. Nici unul nu putea lipsi din poveste. Mai mult, nu apărea unul fără să intervină şi celălalt. Acum lipsea Neamţul.

— Se spune că prinţul Bismarck va interveni !

Intervenise deci şi Neamţul.

— Dar, monşer, a corectat cineva formula, pace se va face oricum, peste capul lui Bismarck.

— S-o crezi dumneata. Fără neamţ nu se poate.

Generalul a surîs îngăduitor, faţă de toate aceste naivităţi. Ce amestec putea să aibă Bismarck în chestiunea păcii, care, în mod cert, urma să se trateze dincolo de Balcani între ruşi, turci şi români. Fără nemţi, austrieci, francezi etc. Neamţul nu intra obligatoriu în reţetă ca în poveştile tradiţionale.

---

[1] — Eşti englez ?

— O, nu, sir, sînt român. Dar am fost steward pe un vas britanic.

— Vei pleca cu mine în seara asta la Petersburg.

— Foarte bine, domnule.

— Noi ar trebui să fim deştepţi şi să ne dăm pe lîngă cei mai mari, cei care arbitrează pacea.

— Deşteptăciunea aceasta ne-a dus de rîpă, a strigat acelaşi domn, un tînăr brun şi pletos. Şi tot el : Sîntem liberi, sîntem independenţi.

Acest tînăr îl citase de fapt pe Kogălniceanu, chiar cuvintele din declaraţia de la 9 mai. Apoi din nou, impetuos:

— Noi ne vom croi de aici înainte istoria fără nemţi, fără turci, fără ruşi.

— Asta nu se poate.

— Adică ?

— Păi nu se poate. Cei trei, Turcul, Neamţul, Rusul, intră obligatoriu în ecuaţia noastră.

— Aibi cumpăt, domnule ! a intervenit acelaşi domn. Căci intrăm şi noi în ecuaţia lor. Nici fără noi nu se poate.

Expresia : „— Aibi cumpăt, domnule !" l-a descumpănit pe Iancu Ghica. Generalul a întors ochii spre cel care vorbise. Acest tînăr pletos era puţin cam dezordonat în gesturi. Ghica a aflat că e redactor la „Timpul". Tînărul domn n-a socotit util să se prezinte, credea — probabil — că e notoriu în acea casă sau în lume. Tonul lui intempestiv, obraznic — acel „Aibi cumpăt, domnule !" l-a enervat pe general. Cine oare nu era, în casa lui, serios ! Dar tînărul domn a continuat :

— Da, vor fi obligaţi să ţină seama de noi. N-au încotro. Peste capul acelora care ne ţin cu capul plecat.

— Cine ne ţine cu capul plecat, cînd ne-am bătut la Plevna ? ! a strigat cineva.

— Ne ţine permanent cineva cu capul plecat, a ripostat tînărul. Emanciparea noastră ca naţie nu e completă şi nu va fi completă, atîta vreme cît nu ne socotim noi înşine unici.

Generalului i-a venit să strige : Cine este acest domn, care-i proclamă pe români unici, silindu-l să piardă trenul în care se afla ţarul Rusiei ! Acel domn, însă, era absolut inconştient. Puţin îi păsa dacă Iancu Ghica pleacă sau nu pleacă, dacă ţarul pleacă sau nu, dacă există sau nu Dumnezeu. Acel domn, ca un nebun ce era, se plasa probabil de partea absolutului, cu care Iancu Ghica n-avea

raporturi. Generalul mai avea exact cinci minute ca să ajungă la gară. L-a somat pe tînărul domn :

— Domnule, dumneavoastră credeţi în Dumnezeu ?

— Dumneavoastră, deci, nu credeţi !

— Domnule, vă conjur ! s-a rugat generalul, împreunînd mîinile, ca un înger : Trebuie să părăsesc această casă într-o minută !

— Dar nu vă împiedică nimeni ! a spus domnul, zîmbindu-i şi licenţiindu-l în acelaşi timp, ca pe un simplu servitor.

Culmea ! Culmea-culmilor, acelaşi ghiduş zaharisit din minister, un ghiduş de profesie, l-a apucat de nasture pe general, care pornise spre uşă.

— Staţi să vă zic una bună. Peste un piţigoi, care ciugulea ceva pe un drum, se balegă un cal...

Generalul n-avea timp de piţigoiul zaharisitului. Începuse să strîngă mîini, luîndu-şi adio.

— Şi piţigoiul ţipa : aoleo, ce mi-a făcut calul...

— Monşer, e o poveste veche.

Erau incorigibili aceşti bucureşteni de modă veche, care transformau totul, nenorocire, bucurie, în poveste, în tacla. Nişte taclagii, i-a categorisit generalul, strîngînd mîinile oaspeţilor, nişte o-ri-en-tali. Singurul neoriental părea domnul de la „Timpul", deşi se comporta ca un nebun. El s-a şi apropiat de general, apostrofîndu-l, gata să-l înhaţe de gît :

— Ce vom pierde prin această pace ? a întrebat. Vreau să ştiu de pe acum !

În sfîrşit, a reapărut Alexandrina, surîzătoare, însoţită de copii. Coana Pulcheria îl încărcase pe Ossian cu o valiză de scrisori. Principalele personaje din distribuţie erau în complet, inclusiv Ossian, pe post de Oscar. Noul Ossian îşi acceptase porecla fără protest, dar nu mai avea haz, deşi avea observaţia promptă :

— *Oh, by the way, Ossian, did you pack my uniform?*

— *But you have it on, sir !*[1]

În schimb, maniacul zaharisit chinuia în continuare lumea cu piţigoiul lui :

[1] — Ossian, mi-ai împachetat uniforma ?
— Dar aţi îmbrăcat-o, sir !

— Ajutoor, striga pițigoiul. Striga, striga, și o pisică îl aude. Las' că te-ajut eu. Și haț. Și-acum morala.

— Monșer, lasă morala. Sania e la scară. Vii cu mine la gară sau nu ?

Domnul de la „Timpul" dispăruse. Era, probabil, mai grăbit decît generalul. În schimb, maniacul nu s-a lăsat. Proptindu-se în ușă, a debitat morala fabulei în franțuzește, dar cu foarte mult aplomb :

— *Ceux qui nous plongent dans le crottin ne nous veulent pas tous du mal, et ceux qui nous en tirent ne nous veulent pas tous du bien*[1].

Un țăran de pe oricare dintre moșiile prințului Iancu Ghica ar fi răspuns probabil : „— Scîrț !" La fel și domnul de la „Timpul", tot „— Scîrț !" Morala ar fi avut succes în primăvară, nu acum, după Plevna, cînd la București se schimbase ceva. Calul, pisica, pițigoiul, raporturi uitate. Generalul a rîs totuși, amintindu-și că-n românește „le crottin" suna mai altfel : c... L-a și întrebat pe umoristul de ocazie dacă nu-și amintește cuvîntul românesc

— Dragă, spune-mi, în românește, *crottin* nu se traduce altfel ? Am de o vreme dificultăți cu traducerea.

Se aflau amîndoi în sania care-i ducea spre gară. Zaharisitul i-a șoptit cuvîntul românesc, la ureche, rîzînd. Iancu Ghica a rîs și el, în sfîrșit.

Oricum, ieșirea generalului din scena casei și urcarea pe scena vagonului imperial au fost fără cusur.

*

Prințul era singur, cu tristețea sa obiectivă, ca și țarul, care se și refugiase în amintiri, trenul imperial îl purta peste zăpezi, spre Petersburg. Se afla mai aproape Nicolas, a cărui frenezie continua :

„Monseniore,
Am onoarea a-ți raporta că trupele mele înaintează victorios, după cum urmează : Corpul al IX-lea

[1] — Nu toți cei care ne bagă-n c... ne vor răul, nu toți ce care ne scot din c... ne vor binele.

spre Vraţa, Corpul al IV-lea, împreună cu două divizii de grenadieri, plus diviziunea 2 armată, spre Gabrovo, unde va face iminent joncţiunea cu armata lui Radetzki...“

Prinţul răspunde prompt :

„Monseniore,

Am onoarea a raporta că divizia a III-a, sub comanda generalului Anghelescu, înaintează spre Vidin. A pornit spre Vidin şi divizia generalului Cerchez.“

Prinţul notează în jurnal :

„6 decembrie : *Toată noaptea a nins, azi zăpadă înaltă, în troian ; viscolul delirează. Prin crăpăturile camerei, unde se află patul de campanie, vîntul a băgat o mare cantitate de omăt. Mormanul e atît de mare încît, în zori, cameristul nu izbuteşte, oricît încearcă, să intre de-afară. Prinţul îndepărtează zăpada cu ajutorul unui scaun de fier şi astfel uşa se deschide. Nu se poate aprinde foc.“*

Nu se poate aprinde foc, dar atmosfera e fierbinte. Prinţul vrea să plece la Nicolas, e musai să-l vadă, mîine va pleca de pe front. Cere cal, iese afară, dar renunţă. Subordonaţii îi raportează că toate drumurile sînt întroienite. Toate casele, inclusiv reşedinţa lui Nicolas, de la Bogot, sînt acoperite de zăpadă pînă dincolo de acoperiş. Reîntors în bordei, prinţul vrea să-i telegrafieze vărului său august. Dar şi firul telegrafic s-a rupt.

Prinţul îi scrie lui Nicolas, renunţînd la formula cazonă. Este prea frumos ceea ce se întîmplă cu ei doi. Începe aşa :

„Scumpul meu văr august,

Cu cea mai mare părere de rău părăsesc Bulgaria, pentru a mă întoarce în Capitala mea. Părerea mea de rău este cu atît mai mare cu cît n-am avut fericirea să-ţi strîng încă o dată mîna...

Mîine, ziua plecării mele, va trebui să fac drumul călare şi să ajung, cu oricîte sforţări, pînă noaptea, la Nicopole, unde delegaţiile Camerei şi Senatului m-au somat să merg pentru a mi se prezenta adresele corpurilor legiuitoare. Îmi va fi greu să mă obişnuiesc a nu mai fi cu tine şi te rog să crezi că urările mele cele mai ardente te vor însoţi.“

Formulele finale nu mai erau uzuale formule ci simtăminte. La fel credința prințului în „frumoasa operă" pe care cei doi trebuiau s-o ducă — prințul o promitea — „pînă la încoronarea deplină". Ultimele cuvinte : „Sînt și rămîn pentru totdeauna al Tău văr afecționat și amic" sunau ferm angajant și loial. Ca și semnătura.

Totul în relația cu Nicolas devenise curat ca și zăpada, cristalin ca și aerul, fără urmă de suspiciune sau echivoc. Scrisorile și telegramele nu făceau decît să confirme această stare, pusă sub sigiliul victoriei. Mai semnificative chiar decît documentele scrise, care totuși erau elaborate de fiecare în parte, fuseseră ultimele întîlniri de lucru — și acestea bune, deschise, bărbătești, la unison. Nici o umbră de îndoială asupra colaborării viitoare, nici un ghimpe pornind de la fleacuri, poate unul singur — situația trupelor generalului Drelten, care se aflau în țară, pe malul stîng al Dunării, cu misiunea de a asigura legătura între armatele din Rusia și armata lui Nicolas din Balcani. În discuția despre trupele lui Drelten, Nicolas i-a atras atenția prințului că ar fi mai nimerit, poate, ca și regimentele române, aflate pe malul stîng al fluviului, să treacă sub comanda generalului imperial. „S-ar asigura astfel unitatea de comandă, a argumentat Nicolas. În plus aș avea mai bine consolidat spatele de front." Prințul a spus nu, cu toată francheța, și Nicolas n-a insistat. Despărțirea a fost bună, după despărțire au urmat, în trombă, scrisori și telegrame, sub pavăza lor prințul s-a concentrat asupra lucrului, rămînînd în bordei. Aici, în bordei, a încheiat cu satisfacție și ultima scrisoare către Nicolas, în care își lua bun rămas.

Restul zilei, prințul n-a mai avut ce face, aparatul telegrafic tăcea. A încercat o ieșire pedestră prin viscol, pînă la casa țarului. N-a putut răzbi mai departe de bisericuța din Poradim. Casa țarului, pustie, era un morman de zăpadă. A intrat în bisericuță, la adăpost. A trecut pe sub clopotnița construită sub privegherea lui și a aruncat asupra alcătuirii de lemn o privire de gospodar. Clopotul din turlă îi aparținea. Acel clopot, în viziunea prințului, ar fi urmat să sune reînvierea credinței unui popor care pătimise, în lungul secolelor, mai mult și mai greu decît alte

neamuri, occidentale, *y compris* neamul românesc. A intrat apoi în bisericuța goală, cu nava nu mai mare decît o coajă de nucă. „Aceste lăcașuri, și-a spus prințul, desfid ideea de trufie. Aici credința n-are suport de piatră și nici de fier. Nici de aur. Aici credința trebuie să fie pură." Un dram de aur fusese totuși pus în clopotul din turlă. Aurul, dizolvat în corpul aramei, era invizibil. Era însăși smerenia. Și clopotul suna pur. Prințul pusese să se imprime pe arama sunătoare numele donatorului. Nu era oare prea mult ?

Apoi s-a închinat și a ieșit.

*

Prizonierii își urmau drumul spre nord împotriva viscolului. Coloanele se alcătuiseră încă din zori, cu strigăte și înjurături. Inițial, masele de ființe rămase sub zăpadă nu se puteau mișca, nu se alcătuiau lesne în rînduri, nu căpătau formă. Călărașii și roșiorii au intrat călare în acest aluat omenesc, frămîntat de furtună, încercînd să-l despartă în unități, să-l strîngă în șiruri, să-l așeze într-o ordine. Vechea ordine nu mai funcționa pentru învinși, intervenise victoria, care a adus dezordinea, mai întîi paralizia.

Victoria a însemnat atunci, pe loc, în prima clipă, o paralizare a celor surprinși în ea, a prizonierilor. A fost ca o prindere bruscă în gheață, avînd ca efect înțepenirea. Unele unități otomane au rămas consternate, cu armele-n mîini, în poziția cu puțin premergătoare atacului. Din această poziție, un ordin contrar le putea smulge și arunca în foc. Elanul ar fi fost irezistibil, ca dezlănțuirea de energie, fiindcă încordarea era fantastică. Victoria a surprins unele unități gata de sacrificiu, și înfrîngerea abstractă, petrecută undeva la distanță, a fost cu atît mai sfidătoare. Acestor oameni li s-au smuls armele din mîini, ca de la morți, uneori ei înșiși au depus armele, cu senzația că nu-și mai aparțin, nici ca inși, nici ca specie. Ei nu mai erau decît niște cifre din seria victoriei sau a înfrîngerii,

niște nule. Și victoria = înfrîngerea i-a purtat mai departe, prin viscol, ca pe un rostogol de nule.

Astfel, după victorie, unitățile rămase intacte la podul de pe Vid, s-au lăsat împinse înapoi, spre punctele de concentrare, ca cirezile. Nici un protest, deși numeric prizonierii, încă deținători ai armelor, erau mai puternici. La Griviţa 2, în reduta ocupată de români, era pustiu. Dar în celelalte redute, pe care românii le-au luat, combatanții învinși au rămas înlemniți sub șocul loviturii, ca sub un blestem. Peste blestemul armelor a urmat șocul viscolului, pe care cei învinși l-au îndurat fără reacție, ca și cum ar fi fost dat să fie încă o dată învinși.

Surpriza în fața acestei neputințe de a reacționa, neputința în fața destinului, au avut-o și românii, nu imediat, atunci pe loc, ci ceva mai tîrziu, a doua zi, cînd au găsit masele de prizonieri din redute una cu zăpada. Pînă și paznicii nu mai știu ce păzesc : păzeau zăpada. Cînd s-a strigat ordinul de încolonare, din zăpadă s-au ridicat niște gloate de momîi, peste care, la distanță, vegheau momîile învingătorilor.

— Hai, mă, sculați-vă.

Scularea însemna deșteptarea la o nouă realitate, albă și clară, în care trebuiau să creadă și învinșii și învingătorii. Primii lăsîndu-se în voia soartei, ultimii fiind instrumentul soartei, care-și urma cursul. Cursul era furtuna. Prizonierii s-au lăsat vînturați de furtună, spre nord, împreună cu învingătorii care păreau că au dezlănțuit-o. S-au lăsat vînturați și învingătorii, încă despărțiți de învinși, aducînd peste ei un vînt încă și mai rece, care le-a pus masa în frămîntare.

Neamestecul între cele două mase a funcționat în prima clipă bizar : cînd s-au răcnit primele comenzi, șefii otomani, foștii șefi, au înțeles să le preia, deși nu înțelegeau despre ce-i vorba — nu pricepeau limba, deci șefii învinșilor au dat la rîndu-le niște comenzi către inferiorii lor, iar aceștia s-au supus, au început a se despărți și aduna pe unități, ca odinioară, ca și cum încă ar mai fi funcționat un automatism al ordinii. Apoi șefii învinși au înțeles că n-au nici o putere, cînd roșiorii și dorobanții,

ignorînd ordinea pe care o porunciseră învinşii, au impus alta : ordinea gloatei. Învingătorii au intrat în masa trupei învinse la întîmplare, la fel cum ar fi intrat caii lor într-o masă vegetală, despărţind-o anapoda, nu pe arme şi ierarhii, ci la grămadă, cu cîte un îndemn răcnit :

— Hai Ali !... Hai Osman !... Hai Mahomed !

Ultima strigare : „Hai Mahomed !" a rupt şi cel din urmă resort : masa s-a transformat într-o gloată, o gloată care a primit pasiv ghionturile şi izbirile. Cu izbiri se năpustise şi viscolul. Sub viscol, trierea care a urmat — despărţirea între prizonierii ruşilor şi ai românilor — s-a petrecut la întîmplare, sub acelaşi zar cu feţe oarbe al soartei.

— Stai, stai, înapoi ! Voi ăi de-acolo, înapoi !... Ailalţi, voi de-acolo înainte !

Gloatele s-au lăsat împinse înapoi şi înainte sau au stat nehotărîte, pe loc, fără nici o putere. Învingătorii nu erau încă hotărîţi în ce fel să-i numere pe prinşi — cu mia sau cu suta, nici în ce fel să-şi ia partea care li se cuvine — o treime pentru români şi două treimi pentru ruşi ; deocamdată românii răspundeau de toţi prizonierii, trebuiau să-i ducă cu pază bună pînă la Dunăre, apoi să-i treacă dincolo.

— Hai, hai cu ei aşa. Îi numărăm la Dunăre.

Au hotărît să facă despărţirea gloatelor la Dunăre, pe mal, important acum era ca prizonierii să se mişte, să nu-i înmormînteze viscolul.

— Hai Ali, hai Osman, hai Mahomed !

Şi gloatele, aproximativ rînduite-n coloane, au pornit spre nord, cu viscolul în faţă. Tot la Dunăre ar fi urmat să se facă despărţirea pradei de război, inventariată numai : trenuri regimentare, tunuri, muniţii, cai. Această marfă, mai importantă decît masa omenească, a reţinut o bună parte din efectivul diviziei de însoţire, şi a pornit prima la drum. Învinşii au văzut cum armele lor, şi caii, şi steagurile, despărţite de cei care le purtaseră pînă ieri, se rup încă o dată de ei, se depărtează, dispar sub viscol, spre nord.

Apoi, după ce una dintre coloane s-a pus în mişcare, un comandant a observat că lipseşte ceva şi a poruncit

oprirea pe loc. Lipseau căldările de apă pentru adăpat gloata prizonierilor şi comandantul a tresărit, ars de grija pierderii.

— Unde-s căldările, Bîrsănescule ?... Erau aseară treizeci de clădiri, unde-s căldările ? !

Căldările lipseau, numitul Bîrsănescu se agita în gol, colonelul Craiu era furios, nici un alt delict nu-l înfuria mai cumplit decît furtul ; el ştia că pe front se fură, avea acum confirmarea ! şi a urlat iar la Bîrsănescu :

— Pînă la Nicopole să te faci căldări ! şi a dat ordinul de plecare.

Comandanţii de coloane primiseră ordin să aibă grijă de prizonieri — contau ca număr, s-a spus, la conferinţa de pace !, deci să nu care cumva să lipsească la număr, să aibă — dacă se poate — pierderi cît mai mici, cel puţin pînă în clipa în care aceştia vor fi instalaţi în lagăre. „— Băgaţi seama, li s-a mai spus, că nu i-am departajat încă ! Ruşii îşi vor lua partea lor, noi partea noastră, acuşi vine socoteala. Cît mai puţine pierderi !“ În vederea limitării pierderilor, pentru pază, fusese desemnată o divizie, divizia generalului Racoviţă, şi, în acelaşi scop, la hrana trupei — pentru trei zile — s-a adăugat şi hrana pentru prizonieri, aceeaşi hrană : biscuiţi. Plus căldările, de care nici trupa, nici prizonierii n-aveau nevoie. S-au mai distribuit, de la ambulanţa diviziei, cîte trei-cinci sanitari pentru fiecare coloană, nu însă medici, ci nişte bieţi călugări de la Crucea Roşie. Acestora le revenea misia să-i culeagă din drum pe bolnavi, să-i depună într-o sanie, aceeaşi şi pentru soldaţi şi pentru prizonieri.

Sania încheia coloana, în sanie se afla şi sanitarul Haralambie, un fost călugăr, ordonanţă la un ofiţer din justiţia militară, Ragaica, şi apoi la subordonatul aceluia, un profesor voluntar, Lucreţiu Parva.

Haralambie era singurul ins care nu s-a mirat de neputinţa prizonierilor. A spus, cînd i-a văzut căzuţi grămezi sub zăpadă : „Azi ei, mîine noi. Cine ştie...“ Apoi, fiindcă Haralambie era credincios, a mai spus : „Ei au avut noroc, i-a bătut Domnul la timp. Au avut noroc,

altfel îşi pierdeau minţile, se sumeţeau, îşi lepădau firea care va fi fost bună la început. Acum s-ar putea să ne sumeţim noi şi să ne pierdem firea. Doamne, dac-am avea noroc."

Haralambie nu credea în noroc, credea numai în Dumnezeu, dar se temea ca Norocul să nu joace din nou nefericit pentru oameni, împingîndu-i pe nişte căi pe care, în neştiinţa lor, oamenii n-ar fi pregetat să nu umble. Haralambie auzise, acolo la coada coloanei, unde se afla, că domnul comandant e mînios din pricina dispariţiei căldărilor şi voia să domolească lucrurile, era dispus să iasă-n faţă superiorului şi să recunoască greşeala care nu-i aparţinea : „— Da, nu-s căldările, e drept. Eu le-am uitat la manutanţa diviziei. Nu-s şi nu-s, dacă nu-s nu-s, dar iertaţi-l pe Bîrsănescu şi să mergem mai departe. Dacă-i de trebuinţă, loviţi-mă pe mine ; eu am uitat căldările !" Comandantul nu ştia însă nimic de Haralambie, de prezenţa lui în coloană. Şi el uitase de căldări, călărea uituc prin viscol, nu mai ştia nimic decît de grija de a ajunge cît mai iute la Nicopole, unde urma să se facă departajarea. Înainte de a porunci pornirea, comandantul a mai spus : „— Aveţi grijă să nu pierdem nici unul. La Nicopole se face departajarea. Dacă le dăm, acolo, ruşilor partea lor, în rest nu ne mai pasă. Ne descurcăm singuri, cum om putea, cu prizonierii noştri. Aveţi grijă !" Grija nu era inutilă, grija lui a ajuns pînă la coada coloanei, la Haralambie, adusă de un sergent, care s-a şi răstit la el :

— Hei, tu, ăla care-ai pierdut căldările, ai grijă de bolnavi. Să nu piară unul c-o păţeşti !

Haralambie a tresărit : nu spusese nimănui nimic despre gîndul lui de a se învinovăţi, de-a recunoaşte c-a pierdut căldările, pentru ca acum, sub viscol, acest gînd să-i fie dat în vileag de un altul.

— Dar n-am pierdut căldările ! a strigat el, cu neputinţă.

Sergentul nu l-a auzit, a întors calul şi-a dispărut în viscol. Haralambie şi-a văzut de drum mai departe, hotărît să uite de căldări, mergînd trist şi abătut pe lîngă sanie.

Pînă la Nicopole mai era drum, vîntul nordului se împotrivea înaintării, zăpada orbea. Într-un ceas coloana nu s-a tîrît mai mult de cîţiva kilometri, abia dacă se depărtase de bariera Plevnei. După încă vreo cîteva ceasuri, coloana părea că stă pe loc, că nu se mai mişcă, chiar soldaţii de pe cai stăteau din cînd în cînd pe loc răsucind animalele cu faţa spre sud, ca să se ferească o clipă de vînt, să respire. După încă un kilometru, coloana s-a oprit ca de la sine, cu paznici cu tot.

— Nu-i lăsaţi să stea ! a urlat cineva, poate comandantul. Puneţi-i să mărşăluiască pe loc. Apoi spart : Pas pe loc ! Pas pe loc !

Au început a pocni bicele, s-au pornit din nou înjurăturile, ca la plecarea din zori. Paznicii şi-au pus caii în mişcare, dînd ocol coloanei în galop :

— Pasul pe loc, pasul pe loc !

— Învîrtiţi-i în loc ! a urlat comandantul. Învîrtiţi coloana în loc.

Manevra învîrtirii coloanei în loc, ca o turmă, a fost grea, anevoie de impus, imposibilă. Şarpele de oameni s-a încolăcit în juru-i de cîteva ori, dînd să se întoarcă spre sud.

— Înapoi, înapoi, spre Nicopole.

Nu se mai ştia încotro-i Nicopole şi unde-i Plevna, drumul nu se mai vedea, se simţea dinspre nord împotrivirea furtunii, coloana trebuia s-apuce din nou drumul opus furtunii şi l-a apucat. A hotărît-o să-şi reia calvarul strigarea aceea aspră şi neagră :

— Hai, Mahomed.

Lui Haralambie i-a revenit grija de a-i culege din zăpadă pe cei căzuţi. A pus în sanie vreo cincisprezece, dintre care doar cinci sau şase vii.

— Aruncă morţii, l-a îndemnat omul de la sanie, lasă-i pe vii.

Din socoteala coloanei începuseră să se scadă morţii, chiar înainte de numărătoare. În faţă, coloana înainta prin viscol ; în spate, Haralambie număra morţii. Deocamdată zece, care au şi rămas în urmă.

Fuioare de fulgi legau de nouri zăpada mișcătoare care se zbuciuma pe pămînt, în clipa cînd trăsura prințului a pornit spre Nicopole. Trăsura, cu caii înhămați à la Daumont, era cel mai nepotrivit vehicul pentru o asemenea vreme, dar pasagerul n-a avut încotro. În Porodim nu s-a găsit nici o sanie, iar în primăvară, cînd Alteța-Sa plecase din București, nimeni nu se gîndise la un final de campanie sub viscol. Pe tot drumul numai căruțe răsturnate, chesoane, lăzi de muniție, afete de tun, pînă unde s-a mai văzut drumul, care a dispărut curînd. Era chiar riscul ca trăsura să se ciocnească de aceste resturi de inventar acoperite de zăpadă, dar caii înaintau prudent, iar în fruntea convoiului, o companie de roșiori rupea cale. O altă companie închidea coloana, care număra mai multe vehicule, cuprinzînd bagajele și arhiva prințului. Acest corp greoi, pus pe roți, protejat de o coadă de oameni călare, împiedica înaintarea vehiculului principal mai mult decît viscolul, îl ținea în loc, din cînd în cînd interveneau opriri; prințul se simțea stăvilit în impulsul lui de a zbura în galopul cailor.

În timpul lunilor de asediu, prințul desființase suita. Aceasta s-a recompus însă aproape spontan după victorie, din prima clipă chiar, transformîndu-se dintr-un accesoriu dispensabil într-o parte organică a persoanei princiare. La Nicopole îl așteptau reprezentanții Corpurilor legiuitoare și o altă suită încă și mai numeroasă, care urma să-l escorteze în țară. Ceva din sprinteneala înaintării urma să se piardă. Se cîștiga în schimb în forță. Și în plan uman se putea verifica acel vechi principiu de fizică după care ceea ce se cîștigă în forță se pierde în viteză. Toată problema era însă, și-a spus prințul, ca forța să fie vie, alt nume dat energiei, neîmpovărată de lestul materiei, simplu lest în lipsa spiritului. Or forța era energie.

Prințul se simțea dominat de o forță căreia nu-i putea face față prin starea pe loc, și a cerut trăsurii să oprească. Convoiul oprise de la sine, în satul Tresnic nu se mai putea înainta. Localitatea era inundată de mormane de mate-

rial militar abandonat, dîmburi de efecte de tot felul care blocau drumurile şi curţile caselor. Erau şi morţi, mulţimi de prizonieri îngheţaţi, dar aspectul de depozit în risipire covîrşea. Cineva aruncase ca din cer aceste resturi ale războiului, pe care nu le putuse acoperi nici zăpada.

Prinţul a coborît din trăsură şi a cerut cal. Caii lui de călărie se aflau liberi la coada coloanei, păziţi de roşiori. I s-a adus calul negru de paradă, pe care prinţul la Plevna n-avusese timp să-l încalece. Era înşeuat. Animalul a simţit plăcerea efortului, greutatea stăpînului, care l-a şi îndrumat afară din coloană, spre cîmpul liber. Aici, în cîmpul liber, animalul simţea golul din faţă, care îl atrăgea. Prinţul îl stăpînea încă, simţind în braţ, prin frîu, încordarea gîtului şi a botului răsucit înapoi. Copitele din spate dănţuiau nervos, pe loc, frămîntînd zăpada. În faţă, pieptul animalului rămînea zidit, îngheţat în nemişcare. Prinţul nu voia încă să înfigă pinteni şi să dea drumul frîului. Înainte golul. „Ce rezervor de forţe ascunse, golul" şi-a spus.

A galopat prin furtună în direcţia nordului, pînă cînd a simţit nu departe, prin instinctul animalului, hăul Dunării. Prinţul se afla chiar pe mal. Furtuna a stat o clipă. Draperiile sure de nouri curgeau în jos într-o cădere nereală, o destrămare a văzduhurilor. S-a ivit şi soarele, alb, fără raze, rotund, îngheţat în tării, pe locul lunii. Prinţului, soarele i s-a părut o gură de tun.

*

Nicopole are o incintă a morţilor, în care viii aproape nu se mai vedeau. Lagărul de prizonieri din vară se transformase într-un cimitir al răpuşilor de dizenterie, aproape nici unul din cei prinşi în bătăliile din august n-a mai trecut Dunărea. Apoi prinşii din celelalte bătălii au rămas tot aici, răsturnaţi în gropile comune acoperite cu var; apoi a căzut zăpada şi nu s-au mai făcut gropi, morţii, tot mai numeroşi, au rămas pe zăpadă, înveliţi cu zăpadă. Încă din toamnă, comenduirea pieţii refuzase să mai pri-

mească prizonieri. „Sîntem sufocaţi de cadavre !“ s-a raportat, dar raportul n-a fost luat în seamă, Nicopole era un punct fatal de adunare a morţilor, peste voinţa oricui, iniţial excedată, garnizoana cetăţii a fost pînă la urmă învinsă, comandantului nu i-a mai rămas altceva decît să ţină o birocraţie a morţilor, din registrele altminteri bine orînduite. Căderea Plevnei a ridicat procentul peste limita insuportabilă din vară, cînd duhorile asfixiau cetatea, ticsită acum prin noile talazuri de prizonieri aruncate de viscol.

Pentru valurile de prizonieri, Nicopole apărea însă ca un liman : aici era singura salvare, deşi cei din cetate ştiau că aici era şi ultimul ajuns. Comenduirea a cerut insistent comandanţilor de coloane să nu mai intre cu prizonierii în Nicopole, să-şi continue drumul mai departe, fără popas, dar cererea era cu neputinţă de satisfăcut, pe prizonieri şi pe paznici îi împingea viscolul. De-a lungul întregului mal sudic al Dunării, cetatea era singurul adăpost. Dincolo de fluviu nu se vedea decît urgia furtunii, o imensă hulă care sorbea tot ce-i viu. Ultima oară poarta cetăţii nu s-a mai deschis, dar soldaţii din paza coloanelor au spart-o cu armele şi prizonierii au intrat înăuntru în valuri. Cu acest ultim val, a pătruns în cetate şi coloana în care se afla Haralambie.

Aici era oricum un adăpost : prizonieri şi paznici din ultima coloană s-au şi tras pe lîngă ziduri, prin curţile caselor, rămînînd sub cerul liber, dar feriţi de iadul furtunii care acum urla pe sus. În case nu se putea intra, nici în grajduri şi-n pivniţe, care gemeau de bolnavi şi de morţi. Ordinul : „— Despărţiţi bolnavii de morţi !“ a sunat inutil, deşi sergenţii din paza coloanei s-au repezit să-l execute, ordinul reluîndu-se din gură în gură, fără nici o urmare :

— Despărţiţi bolnavii de morţi...

De bolnavi nu putea să mai aibă nimeni grijă, nici de morţi. Morţii nu se mai puteau despărţi de ceilalţi morţi, peste care căzuseră. Aceasta avea să creeze în curînd mari probleme, la departajarea prizonierilor. Fiecărei părţi ar fi urmat să-i revină un anume număr de morţi, ca pierdere fatală, care nu putea să nu atîrne în bilanţul celor

numărați ca vii, numai aceștia trebuind să pornească pe un nou drum, de fapt pe drumuri diferite : o treime spre România, două treimi spre Rusia.

Prima măsură, impusă de iminența plecării : numărarea morților. S-a și strigat din om în om, prin toată cetatea :

— Numărați morții !...

— Patruzeci și nouă... Nouăzeci și unu... Treisute șaizeci și trei...

La treisute șaizeci și trei s-a iscat confuzie și încurcătură :

— Morți sau vii ?

— Fir-ar să fie !

De fapt, vii și morți ar fi trebuit rînduiți pe două partizi, la vedere, ca situația să fie clară.

Și numărătoarea a fost luată de la început, dar cu un risc : riscul de a încurca numărul ultimilor morți, cu numărul viilor și cu numărul morților precedenți.

Atunci, într-o clipă, cînd a tăcut furtuna, s-a auzit vocea unui om, o voce aspră, sfîșietoare, un zbierat de taur înjunghiat sau de înger al durerii, și ochii tuturor, ai învinșilor și ai învingătorilor, s-au întors spre turnul geamiei, un turn pe jumătate dărîmat, cu balconul lipsă. Glasul imamului părea că iese din turn, deși bărbatul care striga se afla afară, printre prizonieri, care s-au și prăbușit, în zăpadă, cu frunțile la pămînt. Învingătorii au tresărit cu mîinile pe arme, apoi au ascultat strigarea străniе, descoperindu-se.

După strigare s-a lăsat o tăcere de ger, care a fost mai tîrziu încălzită de niște murmure. Nu era o chemare la rebeliune, cum crezuseră la început învingătorii, ci o chemare la rugăciune, o rugăciune pentru morți, îngînată în sunete necunoscute, mai mult cîntate. Haralambie, care era cu capul gol, n-a spus decît atît :

— Iartă-ne, Doamne, pe toți, că nu știm ce facem.

Apoi s-a reluat numărătoarea, dar numai pentru vii. Cei vii au fost tratați după obișnuință, cu rînduiala pentru vii :

— Ho, înapoi-înapoi, voi ăia ! Ho, oprește !... Un pas... voi ăia. Un pas înainteee, stai !

Cei care urmau să se tragă înapoi s-au dus înainte pînă pe Don și Volga, cei care au făcut un pas înainte, dar tot la întîmplare, au ajuns doar pînă la Cîmpulung sau Pitești, cei care au rămas pe loc, fericiți că au rămas pe loc, urmau să moară în cetate de tifos. Începuse departajarea. Din nou juca zarul destinului, cu fețe oarbe.

Comisia aliată pentru departajare nu vedea bine din cauza viforniței, care-i orbea pe conțopiști. Ofițerul cu registrele era și miop, un miop cu ochelari, pe care-i tot scotea de pe nas, ca să-i șteargă cu o batistă. De cîte ori se strigau cifrele, miopul cerea mereu să se repete, ca să noteze corect :

— Șase mii, partea rusă... Două mii, partea română...

Coloanele de prinși ai celor două părți urmau să se formeze acolo, pe loc ; colonelul Craiu — cel care încriminase furtul de căldări, se agita întruna, voia ca numărătoarea să iasă cît mai bine, să nu se piardă nici un prizonier. Numărătoarea mergea bine, dar poate tocmai din această pricină, lui Craiu i s-a tras nenorocirea. La sfîrșit, cînd totul era în deplină ordine, generalul Racoviță i s-a adresat blajin :

— Dragă Craiule, te văd băiat harnic, n-ai vrea dumneata să însoțești prizonierii părții ruse pînă în Basarabia ?

Craiu n-a auzit atunci pe loc decît : „Dragă Craiule" și „Basarabia". Dar cînd a înțeles, i-a pierit răsuflarea. A văzut întuneric în fața ochilor, un întuneric alb. Generalul i-a mai spus, chiar cînd el hotărîse să se împuște :

— Pot conta pe dumneata !

Tot atunci a apărut și Bîrsănescu cu căldările. Nu se furaseră deci. Bîrsănescu a avut aceeași soartă ca și căldările, ca și șeful său : a pornit atunci pe loc cu coloana de prizonieri spre Basarabia.

Cînd prințul a intrat în cetate, departajarea prizonierilor se isprăvise, iar unele coloane treceau Dunărea prin viscol. Prințul n-a aflat ce se petrecuse, a intrat călare în cetatea morții, ca un victorios. Calul lui s-a strecurat printre șirurile învinșilor, pînă sus în piață, la comenduire, unde-l aștepta o altă gardă, alcătuită din ofițeri. Prințul Carol a salutat sumbru, cu palma la chipiu. Îi crescuse

barba, acum răsucită de vînt şi înspicată de zăpadă. Ochii lui albaştri au lucit metalic ; călca energic, părea că se simte bine. Bărbatul tînăr, abia descălecat de pe calul negru, avea, în straiul lui negru, închis pînă în gît, ceva de zeitate sîngeroasă.

Aici trebuia să-l aştepte delegaţia Parlamentului, care să-i înmîneze mesajul de salut. Delegaţia lipsea, nu putuse trece Dunărea, şi absenţa l-a iritat pe prinţ. S-a văzut aceasta după felul cum a privit împrejur, după felul cum a apucat stinghia uşei de la intrare — uşa nu se deschisese bine şi el a tras-o, fără să mai aştepte acest serviciu, făcînd-o să scîrţîie. Nu l-a simţit nimeni, în această ipostază, decît Haralambie, care se afla cu mult mai departe, dar a auzit scîrţîitura şi s-a închinat în gînd : „— Dă, Doamne, să nu ne lepădăm firea cea bună, să avem şi mai departe noroc."

Dar prinţul n-a avut noroc, nu şi-a putut tempera sentimentul triumfului, nici atunci şi nici mai tîrziu. În sala comenduirii era cald, o căldură înăbuşitoare, ofiţerimea română din cetate îi pregătise un banchet ; prinţul nu ştia dacă această căldură emana din el, din trupul lui, sau din ligheanele cu mangal aprins, lighiane otomane, care fuseseră aduse special. Oricum, pentru întîia oară, el s-a descheiat la gît şi a prînzit aşa, cu gîtul gol, în văzul subalternilor care l-au urmărit uimiţi, ţintindu-şi ochii pe gîtul prinţului, pe mărul lui Adam, care se vedea. (Altminteri nici unul dintre subordonaţi nu s-a putut sustrage sentimentului unei nereguli protocolare, întreaga conversaţie din timpul banchetului a avut ceva încîlcit, reprimat şi simultan destins, ca un sughiţ, pînă cînd prinţul, maşinal, după ce s-au deschis ferestrele, s-a încheiat la gît, readucînd ordinea în incinta în care se afla.)

Tot în timpul dejunului, pentru a i se oferi prinţului o plăcută surpriză, generalul Racoviţă, comandantul diviziei de pază, a adus la masă un prizonier otoman, chiar şeful militar al redutei Griviţa 2. Prinţul l-a reţinut pe ofiţer la masă, oferindu-i un loc la stînga sa, un loc incomod — locurile la masă erau deja distribuite —, un loc de colţ, improvizat atunci, cu mult deranj, ceea ce a sporit interesul faţă de prizonier, punîndu-l în valoare.

— E chiar comandantul redutei Griviţa 2 ! a repetat Racoviţă, subliniind şi cu furculiţa valoarea prizonierului. E chiar el ! a mai adăugat, fixîndu-l astfel încă o dată pe taburetul pe care stătea.

Se aştepta reacţia prinţului, dar prinţul mînca satisfăcut. Ofiţerul otoman a dat să se ridice, dar Racoviţă i-a cerut să rămînă pe loc şi să aştepte momentul întrebărilor. Prinţul n-a luat act de sugestie şi a continuat să mănînce, cu gravitate şi dezinteres faţă de cele din jur, concentrat exclusiv asupra alimentului pe care-l avea în farfurie, o carne friptă cu cartofi. Într-o pauză, totuşi prinţul l-a invitat printr-un gest pe ofiţerul otoman, să mănînce, Racoviţă a înţeles că e momentul ca prizonierul să vorbească şi i-a făcut semn, turcul a început a povesti, prinţul a început din nou să mănînce, cum au făcut şi ceilalţi ofiţeri, singurul pe postul de ascultător rămînînd generalul. Acesta îşi distribuia atenţia între prizonier şi prinţ, plimbîndu-şi ochii de la unul la altul, uitînd şi să mănînce şi să asculte.

— Luaţi, mîncaţi ! a insistat prinţul adresîndu-se din nou prizonierului, dar acesta n-a înţeles.

Prinţul nu voia să se ridice înainte ca prizonierul să-şi isprăvească dejunul, acesta continua să povestească, precipitat, cu emoţie, amestecînd cuvinte franţuzeşti şi nemţeşti, insistînd poate prea tehnic asupra isprăvii lui de la Griviţa 2, cînd românii fuseseră învinşi. La cafea, el evoca atacul creştin din 30 august, insista asupra atacurilor şi contraatacurilor de zi şi de noapte, indica cu mîinile mişcarea trupelor adverse, respingea cu dosul palmei, secera cu degetele. Prinţul a început să soarbă din cafea, ascultînd sau neascultînd, cu capul plecat către ceaşcă. Cineva i-a oferit o havană. A ales-o maşinal din cutia de lemn, a aprins-o. Fumul albastru i-a învăluit chipul o clipă. Prin fum, l-a privit pe tînărul ofiţer otoman care continua a povesti o istorie parcă străină. De fapt nu l-a privit, nu privea nici în el, plutea. Sugea discret din havană, plăcere pe care şi-o îngăduia extrem de rar, doar cînd era destins, detaşat cu totul de cele din jur, departe de sine, atît de departe încît putea urmări pala de fum, nu cu ochii ci simţindu-i topirea lentă. Cei din jur, observînd concen-

trarea prințului, s-au întors spre prizonier cu un interes de circumstanță, încercînd să înțeleagă ce spune, ce arată cu mîinile, ce tot spune.

— Și ce grad are ofițerul ? a întrebat pînă la urmă prințul.

— Colonel ! a precizat Racoviță, a repetat de fapt, fiindcă prinsul fusese prezentat, cu grad cu tot, din primul moment.

A fost singurul amănunt pe care l-a reținut colonelul în negru, care a stins havana și s-a ridicat. S-au ridicat toți mesenii. S-a ridicat și celălalt colonel, adversarul de la Grivița 2, care nu-și isprăvise încă povestirea, mai urma să evoce încă vreo trei victorii, pînă la ultima înfrîngere, cea care-l făcuse prizonier. Dar prințul se ridicase deja. S-a adresat tuturor :

— Domnilor, vă rog să continuați.

S-a retras ca un simplu comandant de unitate care, părăsind popota, nu vrea să strice petrecerea subordonaților săi, dimpotrivă, îi îndeamnă pe aceștia s-o continue, fără el, ca să se simtă mai la lărgime. Niciodată prințul n-a fost mai liber în gesturi.

Victoriosul de la Grivița 2 a rămas singur cîteva clipe, în încăperea goală, între uriașele ligheane cu mangal care încă dogoreau. Apoi cîțiva ofițeri s-au întors, inclusiv Racoviță, aducînd cu ei gerul de afară.

— Vă rugăm să continuați ! i-a cerut Racoviță prizonierului, care a urmat a-și povesti victoriile.

II

Îndepărtarea Adelei de cele din jur, de lucruri, se desăvîrşise între timp. Chiar cele trei obiecte, lăsate nu cu mult în urmă de cei trei ofiţeri — plicul cu sigiliu, caseta cu decoraţia şi sabia — nu i-au mai trezit interes, deşi le-a acordat pe moment toată atenţia, aşezîndu-le pe o măsuţă sub portretul maiorului, un portret pictat de Chladek. Adela ar fi vrut să-i înmîneze chiar ea lui Din, la întoarcere, aceste obiecte, inclusiv scrisoarea adresată ei de prinţ, fiind convinsă că nici aceasta din urmă nu-i aparţinea. Ar fi vrut să-i vadă ochii citind scrisoarea, ochii lui aprig încruntaţi, fiorul de gelozie, care-i tăia între sprîncene o cută adîncă, în contrast cu seninătatea ei, chiar şi cu zîmbetul. La sfîrşitul lecturii, ea l-ar fi întrebat pe Din :

— Crezi că e real ?

El ar fi zîmbit, nesigur de ceea ce spune :

— Prinţul pretinde că da.

Şi fiindcă el ar fi stăruit în gelozia nemărturisită, Adela l-ar fi asigurat :

— Să ştii, între mine şi prinţ n-a fost nimic. E absurd ca această scrisoare să mi se adreseze mie. Tocmai de asta nici n-am deschis-o ! Apoi din nou formula pe care o spusese şi celor trei ofiţeri : Eu nu corespondez cu prinţul.

El s-ar fi frămîntat, măsurînd cu paşi nervoşi dormitorul, gelos şi incredul. Aşa era, gelos şi incredul, gelos pînă

şi pe aer. Dar fiindcă gelozia lui nu avea niciodată temei, doar pretexte, Adela era fericită, se simţea minunat în aerul şi în lumina pe care Din era gelos. Acum pretextul sosise. Şi el l-ar fi speculat :

— Tu îmi ascunzi ceva ! i-ar fi spus.

— Nu ţi-am ascuns niciodată nimic !

— Femeile au memorie. Nu se poate să nu-ţi aminteşti nimic.

— Nu-mi amintesc absolut nimic.

— Atunci cum a apărut el între noi ?

El era rostit cu litere mari : EL. Prezenţa acestui El, între ei, era ostilă. Îi separa. Adela ar fi vrut să-i spună că între ei doi nu poate exista separaţie, pentru nimic în lume.

— Orice-ar interveni ?

— Orice-ar interveni.

Or, cum nu intervenise nimic, Adela a zîmbit încă fericită. El, prinţul, nu intervenise niciodată în viaţa lor decît acum, prin acest plic, care, pentru întîia oară — în optica lui Din, bineînţeles ! — punea problema unei separaţii. Ce fel de separaţie ?

— Din, i-a spus, nu înţelegi că în viaţa mea n-a existat decît un singur bărbat ?

— Cum n-a existat ! De ce vorbeşti la trecut ? De ce mă excluzi !

Din nou deci gelozia, care se reluase la alt diapazon.

— Dar cine te exclude ! Eşti nebun ? !

— Atunci ce caută aici plicul !

Şi Din s-a prăvălit spre ea, în flăcări negre, ca Maurul, după clipa cînd a descoperit batista Desdemonei.

— Ce-i cu plicul acesta !

— Nu ştiu, rupe-l.

Adela nu putea rupe plicul. Nici el. Amîndoi erau dezarmaţi. Din cînd în cînd, ea privea totuşi plicul. Îi era adresat. Din avea dreptate. Adelei îi era ciudă că şi bărbaţii au dreptate uneori. Ca femeie fericită, ea voia ca Din să nu aibă dreptate. Curios, fără a deschide plicul, Adela cunoştea conţinutul scrisorii sau aşa i se părea. Recunoştea şi grafia prinţului, dar invers, ca în oglindă. Ar fi fost foarte simplu să descifreze textul într-o oglindă — într-o oglindă interioară, lac strălimpede şi întunecos,

de cristal, asupra căruia Adela să se aplece, din cînd în cînd.

S-a aplecat din nou, asupra acelui lac adînc, într-o seară, înainte de culcare, cînd şi-a rememorat logodna şi cînd a retrăit starea de logodnă. A fost de ajuns să se aplece asupra acelui lac — pe care-l regăsea şi-n ceara lumînărilor, şi-n paharele cu apă, şi-n oglinzi —, ca să uite tot ce-a urmat după logodnă, pînă acolo încît, cu spaimă, Adela a simţit într-o anume clipă că i-au dispărut din minte chiar şi fetiţele, cele două gemene pe care le păzeau, cu ochii lor mari, căţeluşele mandarin aduse de el. Fetiţele au zburat din mintea ei ca două păsări, iar în apa neagră au rămas doar ochii căţeluşelor mandarin, care le căutau. Amiroseau luciul. Fetiţele dispăruseră şi cele două paznice cu ochii mari s-au retras şi ele. Adelei nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să constate starea de libertate care o inundase, ca şi cîndva, în preajma logodnei.

Starea de libertate pentru o fată e aşteptarea, nimic altceva decît aşteptarea : un prag de uşă, cu o parte în întuneric — ea —, cu cealaltă în lumină — el. Dar un el neclar : vine sau nu vine, ca să umple cu umbra lui lumina. Starea de libertate durează de obicei puţin, fetele nu vor să fie libere, vor să închidă cît mai repede uşa, ca să rămînă acolo, cu el, în întunericul acela luminos, care să le despartă definitiv de lume. E motivul pentru care bărbaţii, după ce se căsătoresc au tentaţia de a evada, evadează, nu cunosc această libertate a închiderii în bucurie. N-a fost cazul lui Din. Şi nici al ei. Amîndoi au evadat în lumină, închizînd uşa întunericului egoist, care nu era al lor. Cea mai feerică stare pe care a trăit-o Adela a fost starea prenupţială, cînd încă nu-şi aparţineau, deşi îşi aparţineau de fapt definitiv. Pe atunci Din nu cunoştea gelozia, era doar simplu fericit. Într-un an, de Bobotează, cînd prinţul a salutat trupele şi cînd Adela se afla în asistenţă, salutul prinţului, strigat sub ger — „— Bună dimineaţa !“ — s-a adresat nu trupelor ci doar lor : doi fericiţi. Cei doi se simţeau, pe atunci, ocrotiţi de prinţ, care reprezenta, pentru Din, dar şi pentru Adela, o divinitate abstractă. Adela uitase cu totul prima ei întîlnire cu prinţul. Şi nu mintea. „— Da, Din, femeile fericite n-au

memorie. N-au decît memoria fericirii lor prezente. Nu ştii ? Atunci s-o afli !"

Acest avertisment — „Atunci, s-o afli !" i-l dăduse la puţin timp după primirea plicului. Plicul i-a dat totuşi un rău presentiment. Ce să caute, într-adevăr, între ei doi acest plic ! Era un corp străin. Pe Adela o speria alura militară a plicului. Era vorba, sigur, despre o chestiune militară între maior şi prinţ, nu între Din, ca soţ al ei şi prinţul, ca prinţ, şi atunci de ce plicul îi era adresat ei ! Ce-i lega sau ce-i opunea pe cei doi, pe ea în nici un fel n-o putea implica. În ultimă instanţă, Adela era aceea care se putea constitui jignită : pentru ce o chestiune militară, privindu-i pe cei doi, îi era adresată ei ! Prinţul n-avea nici o cale de acces spre Adela decît prin Din. Ea nu putea exista altfel pentru prinţ. Nu putea exista, in extremis, decît ca „doamna maior". Dar o „doamnă maior" nu exista pentru şeful suprem al armatei, atîta vreme cît există soţul acelei doamne, maiorul. Dar Din exista. Scrisoarea adresată Adelei era din nou absurdă.

Adela şi-a prelungit singurătatea încă vreo cîteva nopţi. A rămas în casă cu acel corp străin, neînţelegînd, ea însăşi, de ce nu aruncă plicul în foc. Sau, şi mai bine, de ce nu-l restituie. Gîndul restituirii a însufleţit-o. „— Acest plic, i-ar fi putut spune Alteţei-Sale, mi-a fost adresat printr-o eroare". Deşi auzea limpede răspunsul lui : „— Doamnă, eu nu comit erori". În fiinţa prinţului era ceva de mecanism de precizie, mişcările şi glasul lui aveau ceva rece, ireversibil, fatal : „— Credeţi că era fatal să primesc acest plic ?" „— Nu se putea altfel !" „— De ce eu ?" Dar ce întrebare absurdă ! Ca şi cum ea l-ar fi întrebat de ce el era prinţul şi nu altcineva, altă persoană. „— În chestiuni de destin, i-ar fi putut răspunde, nu există substituţie de persoane". Prinţul îi scrisese. Trebuia să-accepte ideea. De ce, după atîţia ani? Orice idee de intimitate se excludea însă, de la sine. O excludea pînă şi caligrafia de pe plic, ordonată, exactă, fără nici un tremur emoţional. Chiar şi numele Adelei, cele cinci litere care-i compuneau numele, căpătaseră sub pana lui un caracter gotic. Ca să primească plicul, să accepte că i-a fost destinat, Adela ar fi trebuit să îmbrace o armură gotică.

A cuprins-o frigul, un frig de zori, deşi în odaie era cald, se făcuse foc înainte de zori. Din nou frigul insomniei, acel frig care-i seca trupul, făcîndu-l să tremure pînă în oase, peste puterea de a se stăpîni. Femeia care i-a adus ceaiul, a găsit-o în capul oaselor, albită la chip de istovire şi tremurînd. A sorbit ceaiul, încălzindu-şi mai întîi mîinile pe ceaşca de porţelean. Transferul de căldură a liniştit-o.

Spre prînz a putut primi o prietenă care a trecut s-o vadă. Această doamnă i-a adus vestea că prin oraş bîntuie zvonul că prinţul se întoarce de pe front. A adăugat apoi, cu ton consolator, o presupunere inocentă, avansată timid şi cu emoţie :

— S-ar putea ca şi Din să se întoarcă. Se întorc toţi.

— Dar nu-i aşa ! a contrazis-o Adela, care îşi venise în fire. Şi lămurind-o pe această doamnă, atît de străină de treburile militare : Prinţul se întoarce, Din însă nu. Se mai dau încă lupte.

Această doamnă a privit-o pe Adela cu ochi speriaţi. Ea în schimb n-a luat act de această spaimă. I-a zîmbit doamnei cu înţelegere, lămurind-o ca pe un copil :

— Prinţul se află sub ocrotirea noastră.

— A cui adică ? a întrebat doamna.

— A mea şi a lui Din.

*

Prinţul şi-a trimis peste Dunăre mai întîi caii. A trecut apoi şi el, dar nu pe pod — era rupt, ci la bordul unei nave ruse, care vîslea greu, printre sloiuri. Era de prevăzut că într-o oră-două fluviul avea să îngheţe din nou. Cu o zi în urmă, o navă încărcată cu prizonieri fusese sfărîmată de gheţurile mişcătoare şi se dusese la fund. De la bord, prinţul a apreciat că unele părţi din pod erau încă bune, deşi sloii băteau cu furie în pontoane, dînd să le smulgă. Şi nava era smulsă în toate părţile, împinsă la vale de curent. După o oră, prinţul a observat, apropiindu-se de mal, că ţărmul pe care era aşteptat, cu toată pompa, nu putea fi atins. Debarcaderul, cu companiile de onoare, cu grupul guvernamental, cu delegaţiile ţării, a

rămas în urmă, sub fluturarea steagurilor ; nava a fost din nou sorbită de curent şi deviată la vale. Companiile de onoare şi toată lumea care-l aştepta s-au mutat mai la vale, improvizînd un alt debarcader. Spre acest debarcader, aflat într-o luncă, năzuia vasul. După încă o oră de vîslire împotriva curentului, prinţul a pus în sfîrşit piciorul pe ţărmul român, sub viforul aclamaţiilor şi al fanfarelor.

Dar abia ajuns pe ţărm, prinţul a remarcat cu nemulţumire, că delegaţia Corpurilor Legiuitoare lipsea din nou. Era prezent doar Brătianu şi cîţiva miniştri. Era prezent, desigur, poporul : mulţimi cu steaguri. S-a reluat şi relaţia cu Nicolas, comunicarea telegrafică se restabilise, prinţului i-a sunat din nou în urechi victoria :

„Monseniore,
trupele mele înaintează victorios pe direcţiile prevăzute. După cum ţi-am comunicat ieri, trupele sîrbeşti au ocupat trecătoarea Sf. Nicolae din Balcani. Rog dă ordin neîntîrziat generalului Haralambie ca această ştire să fie imediat transmisă generalului Arnoldi, pentru ca dînsul să intre în comunicaţie cu sîrbii şi cu trupele tale care merg împotriva Belogradgicului şi Vidinului".

A răspuns prompt :

„Monseniore,
trupele mele înaintează victorios spre Belogradgic şi Vidin. Ieri, două regimente din divizia I-a a colonelului Lecca au ocupat Aţer-Palanca. Marşul armatei mele continuă".

De la debarcader, precedat de gardă şi urmat de un uriaş cortegiu, prinţul a plecat mai departe cu sania spre Turnu Măgurele. Îl aşteptau spitalele de răniţi, inclusiv spitalul rus pe care trebuia să-l viziteze, îl aştepta administraţia civilă, trebuia în sfîrşit să revină, cu urgenţă, şi la problemele civile. Brătianu îi adusese un ghiozdan de hîrtii restante de luni, deşi între timp cei doi se văzuseră des, lucraseră ore în şir împreună, dar nu pe pămînt românesc. Brătianu voia să spună că totul de-aici înainte urma să fie altfel pe pămîntul românesc, iar prinţul nu

l-a contrazis, el însuşi simţea iminenţa acestui altfel, de la primul contact cu ţara.

Seara, prima seară în ţară, prinţul a fost găzduit în casa primarului. A fost mişcat de căldura acestei case — căldura pură şi simplă, cu miros de pîine. Interioarele i s-au părut, după cum a notat în jurnal : „extraordinar de elegante şi comode, iar lumina feerică". După lunile de campanie, nu mai ştie cum arată o odaie încălzită, un pat alb, un scaun cu rezemătoare, lumina lămpilor reflectată în oglinzi. Patul mai ales l-a copleşit. Apoi pîine fierbinte, borş cu zeamă acră de curechi, friptură, cozonac, un vin gustos şi uşor, vinul cîmpiei. Şi mirosul de busuioc din odaia de dormit, în care ardea candela. I s-a părut că aici, în această casă, războiul se isprăvise de mult, dacă va fi fost vreodată pe aici vreun război.

Dar de la Turnu Măgurele convoiul princiar s-a îndreptat nu spre Bucureşti, cum ar fi fost normal, ci spre Piteşti. Moţiunea Senatului nu era încă pusă la punct. Brătianu nu i-a comunicat acest amănunt. Primul-ministru a pretins că acest drum ocolit era necesar pentru ca prinţul să pătrundă în Capitală pe vechiul drum al Severinului, pe unde venise şi în urmă cu ani, cînd a intrat întîia oară în ţară. Nu s-a opus la această propunere, care îi încînta. Regia, ca şi întîia oară aparţinea aceluiaşi Brătianu, pe care prinţul l-a privit cu alţi ochi : era secretarul destinului său.

A plecat spre Piteşti în zori, după orarul de la Poradim. Dormise bine — poate puţin cam multă căldură, prea moale şi pufoasă plapuma, prea nerigidă perna. În cursul nopţii, prinţul s-a trezit de cîteva ori. La fereastră, în exterior, un soldat de gardă, în visco! S-a culcat din nou, dar jinduindu-l pe soldatul acela care rămăsese de strajă afară, sub fereastra lui.

Apoi alaiul, el în fruntea cortegiului, precedat de gardă, în aceeaşi sanie cu Brătianu. La plecare, un şoc : primarul i s-a adresat cu formula „Majestate" : — „Majestate, casa care v-a găzduit va rămîne pe veci ca un monument, înfruntînd veacurile !" Formula i s-a părut prinţului îndrăzneaţă, anticipativă, dar Brătianu l-a liniştit, iar prinţul a primit formula. A rămas în urmă casa din lut şi

bîrne, care avea să înfrunte veacurile, iar alaiul s-a angajat pe cîmpia troienită, în direcţia Roşiorii de Vede. După nici un ceas, de drum, în lumina sură, o nouă coloană de prizonieri.

Alaiul princiar a oprit, aşteptînd să treacă coloana. Comandantul unităţii de pază, un căpitan, i-a prezentat prinţului raportul, în timp ce grosul coloanei îşi continua drumul, măcinînd zăpada, ca o turmă de vite. Coloana i-a lăsat o rea impresie. Ca să grăbească înaintarea, soldaţii din pază agitau lăncile, dar coloana se tîra anevoie. În aer rămăsese un miros greu, de nespălare ; prinţul părea indispus. Ca să se sustragă impresiei apăsătoare, Brătianu a privit în sus, spre cerul mohorît, apoi a spus într-o doară :

— De n-ar ninge iar.

*

Pentru otomani, trecerea Dunării şi înaintarea spre nord, în convoaie, echivala cu o pătrundere în întuneric. Zarea de dincolo de fluviu nu se vedea, pe cîmpia plată nu se zărea nici o lumină ; zăpezile curgeau negru, dintr-un cer opac, se ţineau de straie, îi trăgeau pe oameni în jos, îi înfundau în zeama omătului care intra în încălţări, apoi îngheţa. Coloana nu mai era coloană, nici puhoi, era o scurgere de fiinţe împinsă-n răspăr. Instinctiv, cei din turmă se fereau să nu fie ghiontiţi cu lăncile în direcţia din care venea viscolul, cu putere ucigătoare. Sau să nu se iţte vreun gol, o pauză-n furtună, care să-i absoarbă. Şarpele de oameni înainta lipit de pămînt, tîrîndu-se zală cu zală, spre nord.

Comandantul coloanei, un căpitan, care n-avusese noroc în timpul războiului să intre în foc, îşi îndeplinea misia cu mult năduf. La Nicopole, cînd i s-a dat coloana, protestase : „— Daţi-mi o misie de luptă ! Măcar acum, la sfîrşit !“ „— Dar, domnule căpitan, escortezi o coloană de inamici ! Aceasta e misia dumitale de luptă.“ Şi fiindcă

subordonatul încă ezita, comandantul a mai adăugat: „— Aibi grijă, prizonierii ne aparţin ! Fii încîntat că nu te trimit cu coloana în Rusia !"

Căpitanul Postelnicu înota cu calul în fruntea şirurilor, fără a se putea dumiri încotro merge ; o ţinea însă tot înainte, spre nord. Dincoace de Dunăre, nimerise pe albia unui rîu îngheţat, poate Argeşul. Cum n-avea alt reper, se îndruma cum putea după firul rîului, care se tot subţia în sus. La un anume loc însă, rîul dispăruse sub zăpadă, nici albie, nici lunci, iar viscolul orbea. Înainta prin orbirea albă.

Înainta, tot înainta, dar îl ardea o grijă : să nu intre cumva cu coloana în Bucureşti. Avea ordin strict să evite Bucureştii, oraşul era deja saturat de prizonieri. Acelaşi căpitan condusese în urmă cu un an, ca ghid localnic, coloanele ruse care se prăvăleau spre Dunăre. Acelaşi ordin: „— Vezi de evită Bucureştii !" Atunci ploua, oraşul se afla undeva în dreapta, dincolo de perdelele ploii, acum viscolea, oraşul, înecat în prizonieri şi-n zăpezi, se afla undeva tot în dreapta, aceeaşi grijă însă : „— Vezi de evită Bucureştii !" Totuşi cum venea asta ! În primăvară, cînd cobora cu ruşii, Bucureştii se aflau la dreapta ; acum, urcînd cu turcii, Bucureştii se aflau tot la dreapta, ceva era în neregulă. Lipsa de repere îl zăpăcea. Nu mai ştia unde-i dreapta şi unde stînga ? L-a strigat prin viscol pe sergent : „— Ştirbule, tu-unde crezi că-s Bucureştii ?" „— Raportez, acolo, la dreapta ! I-am ocolit şi-n primăvară tot pe la dreapta." S-a mai liniştit : ocolire pe la dreapta prin instinct. Ar fi vrut să strige : „— Atenţie, să nu ne întoarcem cumva înapoi !" Se mai întîmplase. Coloana, prin instinct, da să se-ntoarcă mereu înapoi ; ai lui, tot prin instinct, o ţineau mereu înainte.

La coada coloanei se tîra trăsura sanitară. O sanie de rechiziţie, mînată de un băietan şchiop şi de o călugăriţă de la Crucea Roşie. Călugăriţa era un fel de vietate neagră, căpitanul nici nu ştia cum o cheamă ; pe băiat îl chema Lae. La plecare, din Nicopole, căpitanul îi poruncise şchiopului : „— Vezi, Lae, să n-o pierzi pe drum." Se referea la vietatea din sanie.

Coloana înainta nesigur într-un pustiu acum fumegător. Ningea continuu, curgeau de sus în jos sau de jos în

sus, nu se mai știa, cădeau, sau urcau niște pînze tremurătoare de fulgi. Căpitanul pierduse cu totul reperele, nu mai privea nici la dreapta și nici la stînga, doar în jos, în lungul drumului, apoi în sus, drumul i se părea că trebuie să fie în sus, trebuia deci să urce, dar nu mai vedea, îl răzbise febra. Înainta ? Parcă. L-a ars un gînd : „— Să nu ne trezim în Rusia." Dar coloana nu mai înainta, se legăna pe loc, căpitanul a văzut-o ca-n ceață. Trupul lui — trupul calului ? — se moleșise. Dar se muiaseră și trupurile celorlalți, ca sub un foc, coloana emana acum o căldură bolnavă, care topea zăpada. După încă o legănare, coloana a stat. Căpitanul s-a trezit în față cu vietatea neagră.

— Fugi de aici ! i-a strigat. Cine ești ?

— Sînt Raida. Stai cuminţel, căpitane !

Maica Raida, care mergea pe jos, pe lîngă sanie, a văzut cu spaimă cum coloana care se oprise în loc se desface în pîlcuri — cum pîlcurile, abia legănîndu-se, se lasă în jos, în omăt. Ici și colo, pe cai, soldații înarmați cu lănci. A dat fuga la comandant, care se afla hăt în celălalt capăt, se oprise și el, se legăna pe cal.

— Sînt Raida ! i-a strigat încă o dată. Maica Raida.

Căpitanul părea că n-o aude, se descheiase la manta, își dezgolise gîtul și-și făcea vînt cu căciula.

— Hai ! a mai urlat femeia. Să nu ne prindă noaptea în drum. Ce facem aici în cîmp cu rătăciții ăștia ?

Căpitanul a părut că-și revine, deși o privea cu ochi rătăciți. Și-a pus în cap căciula, a făcut un semn cu cravașa, a reluat îndemnul :

— Hai băieți, hai !

Băieții de pe cai s-au trezit și s-au pus în mișcare. Au zvîcnit din bice, au prins a învîrti lăncile. Acum răcneau și ei :

— Hai Ali, hai Osman.

Erau strigătele lor obișnuite, la care se adăugă și-un ultim strigăt, care trezea întotdeauna gloata :

— Hai Mahomed !

Acest ultim strigăt și-a produs din nou efectul. „Rătăciții" au început să se ridice, încolonîndu-se. Maica Raida s-a strecurat înapoi, nu printre ei ci pe la margine, pînă

la sanie. Coloana s-a mișcat, dar anevoie. Au rămas pe loc, semănate-n drum, niște trupuri. Maica Raida a strigat către șchiop :

— Dă-te jos, Lae, hai să-i tragem la margine.

Sania era plină, n-aveau unde-i mai pune. Maica Raida a înțeles că n-au unde-i mai pune și-a consimțit, deși nu se îndura :

— Măcar să-i tragem la margine !

Dar șchiopul o striga să vină la sanie :

— Hai că-i noapte. Apoi iar : Hai că-i noapte. Las' că i-or lua alții din urmă.

Lae o aștepta, dar între timp coloana se oprise din nou. Gloata de rătăciți rămăsese de astă dată în picioare și aștepta un îndemn. Femeia și-a dat seama că undeva, în față, se petrecuse iarăși o împotmolire. A luat-o într-acolo, strecurîndu-se din nou pe la margine, pe lîngă șirurile de turci.

— Căpitane, ce-i cu dumneata ?

Căpitanul descălecase, stătea atîrnat cu o mînă de șaua calului, iar cu cealaltă își făcea vînt. Nu mai voia să meargă, nu putea, din nou se descheiase la manta, dar și la veston. A recunoscut-o și a bîiguit :

— Ai venit iar ?

— Da. Stai să vină și Lae.

Pînă să vină Lae, maica Raida a strigat niște soldați. La porunca ei, soldații l-au culcat pe comandant în zăpadă, pe manta, și l-au dezbrăcat pînă la brîu. Sosise și șchiopul cu sania. Șchiopul a venit și el, șchiopătînd, dîndu-i maicii la mînă o tașcă cu clondire, șipuri și pansamente.

— Scoateți-i și pantalonii, a strigat maica Raida. Lăsați-l cum l-a făcut mumă-sa.

Ea a îngenunchiat lîngă bolnav, apoi a scos din tașcă o sticlă cu oțet de trandafir, alta de spirt cu leuștean, o alta cu zeamă de izmă. A pus alături, în zăpadă, și un șip cu ulei de candelă. Șchiopul o ajuta, îi turna mirodeniile în palme ; la soldați, Raida striga aruncîndu-le porunci :

— Acu întoarceți-l și cu fața-n jos. Dați-i mîinile-n lături. Răsuciți-l p-o parte.

Fulgii se topeau pe trupul bărbatului, care nu-i simțea ; mîinile femeii frămîntau o carne nesimțitoare. Căpitanul n-a tresărit nici cînd maica Raida l-a șters cu bulgări de omăt. Apoi maica i-a cerut șchiopului să scotocească-n bagajul ofițerului și să-i aducă rufe proaspete. Nu se afla însă acolo nici o rufă proaspătă.

— Vezi și caută-n traista mea ! a cerut Raida, apoi s-a răzgîndit. Adu traista aici.

I s-a adus traista și maica a scos din ea un sul alb, pe care l-a desfăcut sub cernerea fulgilor. Era cămașa care nu se dă — ultima cămașă, care se-mbracă la capăt de viață, și maica a privit-o lung, îngîndurată și nemulțumită. A pus cămașa lîngă traistă și s-a întors din nou spre soldați :

— N-aveți nici unul cămașă de mort ? Și stropșindu-i : Halal de voi !

L-a privit pe căpitan cu dispreț, apoi s-a aplecat, a cules cămașa ei, a desfăcut-o, a poruncit :

— Hai să-l îmbrăcăm. Acu, hai sus. Ești bun de luptă. Și spre soldați : Scoateți pătura calului, să-l înfășăm în ea.

L-a luat pe bărbat în brațe, l-a înfășurat în pătura calului, l-a purtat pînă la sanie, l-a depus lîngă turcii bolnavi. Apoi a poruncit :

— De-acu sania merge înainte, cu calul căpitanului legat colea. După noi vin rătăciții, dar cu rînduială. Și spre sergent : Știrbule, pune rînduială.

Sergentul și-a făcut datoria, s-a repezit în galop spre coloană, i-a dat ocol, răcnind ordine și împărțind înjurături. Apoi s-a întors, tot în galop, și a oprit scurt în fața maicii, raportîndu-i :

— Gata !

— Atunci hai !

Sergentul s-a sumețit și a strigat spre coloană :

— Hai băieți, hai.

S-au reluat strigările, din călăreț în călăreț.

— Hai Ali, hai Osman...

Coloana s-a pus din nou în mișcare, sub cernerea fulgilor, spre nord, tot spre nord. Într-o clipă de liniștire a

văzduhurilor, cînd maica Raida a poruncit popas, prizonierii au văzut lumina asfinţitului lucind pe Carpaţi. Un fulger rece, care s-a şi stins, a aurit scurt nişte creneluri de aer. „— Acolo trebuie s-ajungem !" le-a spus sergentul Ştirbu rătăciţilor, arătîndu-le cu lancea zarea munţilor.

Şi din nou munţii nu s-au mai văzut.

*

Se apropia Crăciunul. Casa Răşcanu intrase în febra pregătirilor de sărbători, mai intense şi mai costisitoare decît în anii precedenţi. Un duh neprihănit invadase dormitoarele, saloanele, iatacurile, chiliile, pînă la mansarde. Curăţenia generală începuse odată cu primii fulgi şi se încheiase pe ger, deşi nu s-au încheiat pe deplin decît atunci cînd s-au întins covoarele, s-au scos husele de pe mobile, s-au desfăşurat perdelele şi draperiile, toate sclipitoare. Strălucea mai ales sufrageria, în care s-au etalat serviciile cele mai scumpe. Argintăria, foarte bogată, strecurase gerul în interior, prin albul ei metalic. S-au curăţat şi pendulele, toată ceasornicăria casei suna acum exact. S-a pus la punct şi sala de arme, ignorată în lunile de război, apoi s-a decis ca această încăpere, deschisă numai spre bibliotecă, să se unească şi cu sala de muzică, pentru mai mult spaţiu. Era normal să vină multă lume, mai multă decît nicicînd ; aşteptarea era aţîţată şi aici de sentimentul victoriei şi de iminenta întoarcere a copiilor. La această întoarcere s-a gîndit Anne, atunci cînd a tresărit cu alarmă :

— Pianul ! Şi către avocat : Dragul meu, pianul din odaia lui Hélène e defect încă de-acum un an. Cheamă pe cineva să-l repare.

Desigur, trebuia reparat pianul, ca gest de atenţie faţă de Hélène, deşi în casă se mai afla un pian, marele pian din salon, care suna bine. Într-un moment de distracţie, tocmai

în toiul curăţeniei, Răşcanu l-a încercat cu degetele, şi Anne a văzut în aceasta un semn bun :

— Ce ţi-a venit ? Apoi tandru : Alec, nu crezi că ne încurci ? Ce-ar fi să te duci la moşie. Pînă isprăvim noi, vin şi copiii. Ar fi teribil să vă întoarceţi deodată.

Avocatul n-a consimţit să plece decît pînă la Cotul Argeşului, la conacul bunicii Grădişteanu. Cum proprietatea îi revenea domnişoarei Hélène, era normal ca tatăl să inspecteze gospodăria, care o aştepta pe noua stăpînă. A şi plecat spre Cotul Argeşului cu sania, într-o după-amiază, bucuros să scape de harababura din casă şi de tevatura de la Parlament. Mai ales aici, tevatura era în toi. Sentimentul victoriei trezise la luptă o lume pînă atunci invizibilă, obscură, care îşi afişa acum ostentativ prezenţa şi pretenţia.

Pe masa de lucru a Camerei şi în comisii se înghesuiau tot soiul de proiecte de renovare, reaşezare, modificare, schimbare şi chiar schimbare radicală în ordinea legislativă, ceea ce lui Răşcanu i se părea alarmant. După o zăcere de aproape două decenii în acelaşi cadru legislativ, atît de confortabil şi chibzuit, dintr-o dată voci, avertismente, ţipete, larmă, împotriva acestui cadru — constituţional ! — care oferea stabilitate ţării. „— Domnilor, a ripostat Răşcanu, în calitatea sa de membru al comisiunii legislative, legislaţia unui stat nu se poate modifica de la o zi la alta, fără a împinge societatea în haos. Doriţi haosul ?“ Probabil că se dorea haosul. Oponenţii pretindeau că acest cadru legislativ e prea strîmt, sufocant chiar. „— Dar ce s-a întîmplat de ieri pînă azi ?“ „— S-a întîmplat ceea ce dumneata nu vezi. Au apărut trebuinţe noi !“ Nici vorbă, de aşa ceva, ieşise la vedere o lume zgomotoasă şi vană, care încă mai demult asalta instituţiile fundamentale, iar acum izbutise să pună piciorul în Cameră. Senatul rămînea singura instituţie a stabilităţii, alături de factorul constituţional suprem : prinţul. Din păcate, Camera făcea presiuni şi asupra prinţului. În legitimă ripostă, Senatul a trebuit să afişeze o atitudine ceva mai rezervată faţă de prinţ, chiar faţă de victoriile militare, la care în fond şi Senatul subscria. Totuşi faptul că delegaţia Corpurilor Legiuitoare nu ajunsese la Nicopole, ca să aducă prinţului mesajul ţării, se datora Senatului, care nu izbutise să se

punã de acord, pînã la acea orã, asupra unei formule de rãspuns. Camera ar fi fost dispusã sã se ducã in corpore la Nicopole, Senatul nu. Senatul dorea sã se ştie cã orice iniţiativã, emanînd de la oricare din celelalte corpuri sociale, fie şi armata, trebuie sã rãmînã în cadrul de lege asupra cãruia înaltul for veghea. De mai mult timp, Rãşcanu dorea sã candideze la Senat, iar ultimele evenimente îl confirmau. Prea multã lume de mîna a doua, din ce în ce mai multã, dãdea buzna la Cameră.

Cu o zi înainte, îl vizitase Zagudi, acel administrator de bãlţi, pe care avocatul nu-l putea suferi. Zagudi a trecut peste antipatia domnului, fãcîndu-l sã înţeleagã cã-l inoportunează pe „conu Alecu" în calitatea de deputat a acestuia, cã are afaceri nu cu stãpînul bãlţilor, pe care cherhangiul le arendase, ci cu parlamentarul dator sã apere moşiile ţãrii. Zagudi i-a pus în faţã un dosar cu daune de rãzboi, întocmit încã din primãvarã, cînd abia începuse conflictul de la Dunãre şi cînd Rãşcanu, strãin de orice chestiuni economice, a aruncat la coş hîrtiile aduse de cherhangiu. Acum Zagudi îi prezenta duplicatele, conştient cã deputatul pierduse originalele încã de pe atunci. „— Ce sînt astea ?" „— Duplicatele ! Aveţi aici toatã socoteala daunelor. N-aţi spus dumneavoastrã cã ne vom socoti cu turcii la pace ? Iatã, pacea !" „— Stai, domnule, cã n-a venit pacea !" a replicat Rãşcanu, dar Zagudi nu-l credea, rîdea satisfãcut, cu dinţii lui de aur. Venise pacea, Zagudi — iatã ! — o proclama, şi trebuiau încheiate socotelile. Daunele de rãzboi, într-un anume caz — cazul Zagudi-Rãşcanu — erau deja calculate şi orînduite pe partizi : *bunuri imobile* (acareturi, instalaţii, case), *bunuri mobile* (în general mãrfuri : peşte, turme, cereale, lemn de foc), o a treia partidã fiind reprezentatã de : *daune morale*. Rãşcanu a fãcut ochii mari şi l-a întrebat pe cherhangiu. „— Ce înţelegi dumneata prin daune morale ?" Zagudi a fãcut la rîndu-i ochii mari : la una ca aceasta nu se gîndise. Nu-şi reprezenta în nici un fel ce sînt daunele morale.

Rãşcanu a trebuit sã-i explice lui Zagudi ce sînt daunele morale, de ce în dreptul acestei rubrici nu poate fi pusã nici o cifrã, doar una simbolicã — un leu ! —, dar fiindcã individul nu pricepea, avocatul a luat ca exemplu violul, un act pe care Zagudi şi-l reprezenta şi care, în optica lui,

implica atît un prejudiciu fizic, cît şi unul moral. „— Ei bine, l-a întrebat Răşcanu, ce viol au comis împotriva noastră otomanii ?“ Zagudi n-avea catalogat în lista de „barbarii otomane“, din trimestrul ianuarie-martie 1877, nici un viol, fizic opozabil, iar chestiunea istorică îl depăşea. Aici era tare Răşcanu, care i-a şi replicat : „— Domnule, în materie de conştiinţă, otomanii, n-au comis împotriva noastră nici o siluire.“ „— Cum asta !“ s-a mirat cherhangiul. „— Uite-aşa. Dumneata eşti mahomedan ?“ „— Doamne fereşte, sînt grec-ortodox !“ „— Păi vezi ! Atunci ce silnicie împotriva conştiinţei dumitale au comis otomanii ?“ Zagudi părea cu totul derutat. A şi spus-o : „— Domnule avocat, nu înţeleg atunci de ce ne-am mai bătut cu ei !“ La drept vorbind, aceasta era şi nedumerirea lui Răşcanu. Redusă la absurd, adică dincolo de limită, chestiunea se punea chiar aşa : „— Au vrut vreodată otomanii să ne anuleze identitatea ? Ne-au vrut sufletul ? Hotărît nu ! Atunci ?“ Zagudi nu se pricepea să opună argumente contrare, cum Răşcanu ar fi dorit. „— Da, e adevărat, ar fi trebuit să răspundă cherhangiul, dar aceasta din pricină că românii s-au opus cu armele !“ El oferea răspunsul inocenţei, iar inocenţa, prostia adică, îl enerva pe avocat, la fel ca şi megalomania liberală. „— Da, domnilor, a răspuns Răşcanu, le-a răspuns tuturor, aţi obţinut ceva ce era în ordinea lucrurilor. Şi-aţi obţinut acest ceva, încă îndoielnic !, cu un sacrificiu disproporţionat. Pînă şi domnul Zagudi vine cu o listă de daune, pretinzînd chiar şi nişte daune morale, care, la drept vorbind sînt nule. Ieşim din istoria româno-otomană fără daune morale. Ba chiar cu un cîştig : domnul Zagudi !“ „— Desigur, şi-a urmat meditaţia Răşcanu, lunecînd cu sania peste zăpezi, dacă nu era epoca fanariotă şi epoca regulamentară, nu era cu putinţă liberalismul, care a apărut ca o reacţie !“ Epoca fanariotă era cert datorată Turciei. Epoca regulamentară însemna protectoratul Rusiei şi fusese alternativa penibilă la suzeranitatea otomană. De sub un imperiu, sub altul. Epoca liberalismului, care a urmat, era fructul celor două ocupaţii, care s-au contracarat reciproc, pînă la urmă rezultînd o a treia ocupaţie, ocupaţia capitalului burghez european, avîndu-l ca ober-paşă pe onor domnul Brătianu.

Alec Răşcanu se iluziona în a crede că fără domniile fanariote şi fără epoca regulamentară, principatele române ar fi rămas în era lui Mircea cel Bătrîn şi Alexandru cel Bun, unindu-se ca de la sine sub forma României, ajungînd prospere, în timpul prezent, fără a şti că pe lume avusese loc fie şi Revoluţia franceză. Între timp, ţara ar fi renunţat a plăti tribut sultanului, printr-un simplu refuz. Între timp şi moşiile familiei Răşcanu ar fi rămas intacte. A propos de moşii, Zagudi i-a atras avocatului atenţia că daunele de război, cauzate casei Răşcanu, depăşesc în lei aur valoarea tributului României faţă de Înalta Poartă, pe anul 1877. „— Chiar aşa ? !", s-a mirat avocatul. „Chiar aşa !", a confirmat cherhangiul, băgîndu-i sub nas duplicatele. Răşcanu nu ştia ce să facă, să fie mîndru de această pagubă sau să pozeze în nenorocit. Ar fi vrut să spună că cifra tributului fusese pentru ţară mai mult simbolică — încă o dovadă că ţara nu plătea tribut, doar consola un imperiu muribund ! — cît îl privea pe el, paguba nu-l afecta sentimental, nici nu văzuse moşiile în cauză. Oricum, mai bine el să păgubească decît ţara.

Răşcanu l-a întrebat pînă la urmă pe cherhangiu : „— Domnule Zagudi, dar dacă eu nu resimt această pagubă despre care-mi vorbeşti, cum de-o resimţi dumneata !" „— Dar e o pierdere !" a răspuns Zagudi, care luase în antrepriză acele moşii şi care părea să sufere fizic. „— Bine, dar pierd eu ! a replicat Răşcanu. Ce amestec ai dumneata în această afacere ?" Iarăşi Zagudi a făcut ochi mari. Nu-şi putea probabil reprezenta că cineva putea trece atît de uşor peste o pierdere, sau, dacă trecea atît de uşor, era cert un nebun. L-a şi privit ca atare pe Răşcanu. Şi avocatul la rîndu-i l-a privit ca pe un nebun. O asemenea suferinţă, ca cea a lui Zagudi, nu s-ar fi putut concepe decît cu o înaltă motivaţie morală, ceea ce în cazul cherhangiului se excludea.

Ca să-l readucă totuşi pe Zagudi la „tema morală" (daunele morale), l-a întrebat dacă posedă o listă de cei căzuţi pe front de pe moşiile sale, moşiile Răşcanu desigur. Zagudi nu avea o asemenea listă şi avocatul s-a arătat indispus. Cum adică, administratorul nu ştia cîţi oameni,

de pe aceste moşii de la Dunăre, muriseră în campanie ? ! Zagudi era cu totul inocent, îl interesa dezdăunarea pentru pagubele măsurabile în suprafeţe şi greutăţi, în schimb această pagubă nemăsurabilă — totuşi şi fizică ! — nu conta. „— Dar au murit oameni, domnule !“ a strigat Răşcanu. Apoi, cu furie abstractă : „— Te rog să crezi că această chestiune se va pune în Parlament. S-a şi elaborat deja un proiect de lege privind dezdăunarea succesorilor“. Răşcanu se gîndea la proiectul legii pensiilor pentru răniţi şi pentru urmaşii celor căzuţi, pe care îl şi consultase într-o primă formă. Zagudi a ripostat : „— Şi daunele ? !“ Ţinea palma pe duplicate şi Răşcanu, văzîndu-l, a bătut cu pumnul în lemnul biroului : „— Domnule, ce-ţi spun eu acum e sînge, nu peşti !“

Probabil însă că vocabulele „sînge“ şi „peşti“, puse în opoziţie, aveau pentru Zagudi cu totul alte reprezentări decît pentru Răşcanu. Pentru cherhangiu, opoziţia n-a funcţionat. Sîngele nu implica probabil o valoare morală — era simplu sînge —, iar peştii nu implicau o realitate materială — erau altceva, nişte abstracţiuni : cifre, bani. Omul din faţa avocatului, cîndva simplu client, era bine zidit şi stăpîn pe sine. A trecut uşor peste ipostaza posibilă de nebun a lui Răşcanu şi, pragmatic, i-a spus cu tot respectul : „— Coane Alecule, nu vreţi să-mi daţi o procură ?“ „— Pentru ce procură ?“ „— Pentru urmărirea daunelor. Am eu grijă.“ „Adică nu vă bateţi capul, ştiu că sînteţi cu capul în nori, daţi-mi procura.“ Răşcanu a fost ferm pînă la absolut : „— Nu dau nici o procură !“

Şi Zagudi s-a lăsat moale în scaun, un pic lăţit. Trupul lui spunea că se simte bine, dar că, din păcate, acest trup n-are cu cine lupta. Zagudi şi-a retras duplicatele. Probabil urma să meargă la alt avocat. Nu şi la alt stăpîn. De stăpîn era legat, fatal. A zîmbit, nu umil, ci înţelegător, către stăpîn : „— Dumneavoastră sînteţi alt om, i-a spus. Să ştiţi însă că lumea nu-i aşa !“ O concesie pioasă, pe care Răşcanu a refuzat-o. „— Atunci piară lumea !“ Deşi n-a spus-o. N-avea cui.

Sania a intrat pe poarta conacului, care era deschisă, lunecînd uşor. Răşcanu a uitat brusc de Zagudi, în atingere

cu spațiul de reverie al parcului. A coborît din sanie și a făcut drumul pe jos spre peron. Aleea era măturată. Unele crizanteme din toamnă încă nu muriseră. O floare albă, de piatră, părea și cavoul bunicii Grădișteanu. S-a descoperit în fața cupolei de marmoră, dar n-a deschis portița de fier. A apărut din nou pisica. De la cavou la peronul casei, o singură cărare, cărarea labelor pisicii. A urmat și el cărarea, condus de pisică. Lipsea calul Alcibiade. Nu lipsea Matei, care aștepta în prag, nu lipsea nici duhul bunicii. Aici timpul n-avea nici o putere. Matei, căscînd cu palma la gură, a confirmat atunci cînd a spus în loc de bun venit :

— As' noapte am visat-o.

*

De cînd se mutase în casa Șiclovan, Toma Nicoară trăia stînjenitorul sentiment că ține locul altcuiva. Bătrîna îl instalase în odaia lui Liviu, în care nu se făcuse foc de trei ani. S-a aprins foc, s-au întins pe pat așternuturi proaspete — așternuturile lui Liviu ; la masă stătea pe scaunul rezervat lui Liviu. Baciul Șiclovan lipsea, plecase la Seghedin, să-l îngroape pe Liviu. Ca să scape de umbra lui Liviu, Toma a încercat să se mute în altă parte, la un hotel, l-a împiedicat însă nu numai lipsa de bani ci și insistența bătrînei, care nu se mai dezlipea de lîngă el. Magazinul de brînzeturi fiind închis, băcița n-avea alt rost pe lume decît grija casei și privegherea oaspetelui, care se brodise a-i fi și rudă. „— Rudă de sînge !" cum spunea baciul. Și fiindcă Toma avusese mari pierderi de sînge pe front, băcița l-a luat în ocrotire, ca să-l întremeze, să-și pună sîngele la loc și să-și vină în ori. Ea nu l-a mai lăsat pe Toma să umble pe la spitale sau pe la spițeri. L-a grijit după științele ei, aplicîndu-i niște oblojeli despre care doctorii cu diplome n-aveau habar. Toma n-a mai putut ieși din casă — era și ger, dar s-a simțit mai bine. În fiecare seară, băcița îl băga într-o baie cu tărîțe de grîu și buruieni, într-o apă tulbure și călduță, în care Toma intra înfășurat într-un giulgiu de pînză, la care a trebuit mai

apoi să renunțe, lăsîndu-se în voia ei. „— Stai să-ți pun oasele la loc !“ Apoi îl silea să mănînce și să doarmă. Somnul i-l priveghea ca unui prunc. Oprise și ceasornicul din perete, un ceasornic cu cuc. „— Las' să cînte la primăvară, amu nu-i timpul lui !“ Scos în afara timpului, dormind în mirosul de lînă și de ierburi uscate, hrănindu-se ca la stînă, dormind și mîncînd, apoi iar dormind, Toma și-a venit în fire pe nesimțite, ca apoi brusc, într-o dimineață, să sară singur din pat, întîia oară stăpîn pe puteri. A întors ceasul din perete, și cucul a ieșit din colivie strigîndu-și numele. A apărut și băcița :

— Doamne, cum m-ai speriat.

— Fiindcă am pus cucul să cînte ?

— Așa făcea și Liviu, cînd venea acas' ! a spus bătrîna, dar fără lacrimi și parcă fără regret.

Toma preluase, fără să știe, anumite gesturi ale lui Liviu. Dar cum ! s-a mirat el, cînd nu-l cunoscuse în nici un fel pe cel dispărut. Pînă și cărțile lui Liviu, cărți de inginerie, nu-i spuneau nimic. Erau la fel de străine preocupărilor lui, ca și tratatele de medicină rămase de la Theo, laolaltă cu broșurile socialiste, în mansarda pe care o locuise nu de mult. Și încă o coincidență supărătoare : acolo, la Rășcani, Toma era tratat pe post de nepot, ținea locul lui Theo, cel puțin în ochii doamnelor, aici era tratat ca fiu, obligat să-i țină locul lui Liviu, să fie Liviu. Mai rămînea ca Hélène să-l ia drept altcineva.

Băcița îi adusese la pat laptele și pîinea caldă. A așteptat în picioare să-și isprăvească masa, apoi i-a spus :

— No, amu că te-ai înzdrăvenit, ce ai de gînd ?

Toma n-avea nimic în gînd, doar abia se înzdrăvenise. A spus într-o doară :

— O să-mi isprăvesc studiile.

— Asta-i bine. Era și timpul să te așezi.

— Sînt pe deplin așezat, i-a răspuns, gîndindu-se la faptul că, între timp, trecuse și printr-un război.

— Nu ești, că-i musai să te însori. Și după pauză : Fata-i bună.

De unde știa băcița cum e fata ! Toma nu vorbise cu nimeni despre proiectul căsătoriei cu Hélène. Prin cine putuse afla clanul Șiclovan despre această intenție rămasă

tainică ! Acum proiectul acționa peste capul lui, ca o forță din afară. A recunoscut :

— Da, fata e bună.

Băciţa l-a ascultat, cu satisfacție, apoi a trecut dincolo, pentru o clipă, ca să aducă de-acolo o miniatură în ramă de fildeș cu un portret al domnișoarei Hélène.

— De unde-l ai ? a tresărit el, luîndu-i din mînă miniatura.

— Vorba-i că-i falnică ! a spus bătrîna cu mîndrie. Se vede că-i fecioară de neam. Așa i-ar fi plăcut și lui Liviu.

Din nou Liviu. Dar mai supărătoare decît evocarea lui Liviu era prezența portretului în casă, fără știrea lui, adus cert de mîinile unui străin.

— Cine-a adus aici portretul, cumva domnul Garussi? a întrebat Toma.

— Păi nu-i bai cine l-a adus. De ce te superi ? Era musai, doară să știm cu cine ne încuscrim.

— Și pe mine m-ați întrebat ?

Bătrîna a zîmbit. Îi plăcea că feciorul are mîndria lui de bărbat. Așa se și cuvenea : muierea să fie ținută la coltul ei, ca muiere ce se află. I-a răspuns cum trebuia să răspundă :

— Amu ce mai adăstezi ? Războiul s-or gătat,

Băciţa îi adusese și gazetele proaspete, aceleași gazete pe care le citea și Liviu, cînd venea în vacanțe la București : „Românul", „Timpul", „Monitorul oficial", dar, mai mult, băciţa îi rînduise pe un scaun un costum al lui Liviu, un costum nou : redingotă și pantalonii reiați, gulerul tare și lavaliera. Jos, sub scaun, o pereche de ghete noi.

— Ia și te îmbracă ! l-a îndemnat ea. Văd că la umeri vă potriviți. Și la înălțime. Parc-ați fi fost frați. Numai la picior dacă te-ai potrivi cu Liviu.

Toma a refuzat să intre în pielea celui dispărut. I se părea că-i silit să-i preia și destinul. De ajuns că băciţa, de multă vreme, îl confunda cu Liviu.

— Hai sus, e pace ! l-a mai îndemnat ea. Acuşi se întoarce Măria-sa. Ieşi şi-l primeşte-n straie nouă.

— Voi ieşi în uniforma mea, a hotărît Toma.

— Păi nu mai eşti cătană.

— Ba sînt cătană.

Toma a decis să iasă în oraş, în straiul lui de militar.

*

Ieşind în oraş, prima ieşire după reîntoarcere la lume, Toma a avut curiozitatea să intre la Senat. Această instituţie de temelie a ţării nu-i era cunoscută, iar Răşcanu îl prevenise că nu se va putea descurca în treburile publice româneşti fără a observa mai întîi mecanismele sale fundamentale.

În aula senatului era frig, acelaşi frig ca şi în primăvară, cînd nu ardeau bine sobele, scoteau doar fum. Nu mai era fum, dar frigul rămăsese, cele mai multe din personajele din stal şi chiar de la biroul prezidenţial erau în blănuri sau cu blănurile între umeri. Toma şi-a făcut loc în colţul presei — doar un colţ, nu o tribună, ca dincolo, la Cameră !, aşezîndu-se într-un punct avantajos, de unde putea vedea întreaga incintă. Căuta cu ochii chelia lui Vasile Alecsandri, n-a văzut-o însă, erau prezente alte chelii, cea a poetului nu strălucea în acea după-amiază. Un vecin de scaun l-a iniţiat rapid asupra ilustrelor prezenţe, despre care Toma doar citise. „— Da, e Basil Boerescu..." „— Da, e Lascăr Catargi !"... „— Acela de-acolo e George Cantacuzino. Celălalt, care stă în picioare, e Aurelian, ministrul lucrărilor publice." „— Dar Ion Ghica ?" „— Beiul de Samos ? Lipseşte azi, dar acolo-i locul lui." La banca guvernamentală apăruse şi Kogălniceanu, pe care Toma îl văzuse doar o clipă, cu o lună în urmă, la Cameră.

L-a impresionat ritualul sever al strigării apelului — erau prezenţi doar patruzeci şi doi de senatori — după care preşedintele Senatului a dat citire listei celor absenţi,

cu motivare sau nu. Printre cei nemotivaţi era chiar premierul Brătianu. Deci locul lui Brătianu era în Senat, iar încriminarea absenţei fusese făcută de Dimitrie Brătianu, fratele premierului, şi adversar politic al acestuia, în postul de preşedinte al şedinţei. Surpriza lui Toma a fost să audă că printre senatorii absenţi, fără motivare, fusese pomenit şi numele generalului Alexandru Cernat. I-a venit să strige : „— Dar Cernat e pe front, se bate-n clipa asta pentru patrie, cum îl puteţi declara absent!" Unul dintre secretarii senatului a intervenit însă cu exact această lămurire, depunînd pe pupitrul preşedintelui o scrisoare din partea generalului. Acesta, în puţine şi sobre cuvinte, anunţa înaltul for că-şi depune mandatul şi lasă disponibilă circumscripţia sa electorală. În text se spunea că : „Fiind reţinut de cestiuni militare, dincolo de fruntaria ţării, nu pot pentru ca să exercitez şi misia mea de senator", ceea ce lui Toma i s-a părut absurd. Înaltul for nu putea oare concepe că un senator se află în misiune nu numai la şedinţele Senatului, dar şi pe front, luptînd cu arma în mînă ?! S-au auzit voci : „— Să i se dea concediu!" Lui Toma i-a venit din nou să strige: „— Domnilor, el nu e în concediu, dumneavoastră sînteţi în concediu. El e pe front !" Un senator a cerut însă ca generalului să i se accepte depunerea mandatului, demisiunea, pentru a se declara colegiul vacant. Acel senator, domnul Drosu, îşi justifica susţinerea cu chiar scrisoarea lui Cernat, pe care o flutura : „— Chiar onor domnul general cere aceasta, cînd zice : «Putîndu-se prelungi rezbelul, nu voi fi în măsură de a lua parte la lucrările înaltului for !»"

Din colţul presei au ţîşnit fluierături, Dimitrie Brătianu i-a admonestat pe turburenţi, agitînd clopoţelul, în sfîrşit un alt domn, senatorul Voinov, a solicitat bunăvoinţa înaltului for pentru „cazul Cernat", propunînd ca generalul „care e dus la rezbel, la Plevna, unde luptă contra otomanilor, să beneficieze de un concediu nelimitat, pe tot timpul cît ţine campania." Din nou Toma a dat să strige „— E absurd !" dar între timp „cazul Cernat" fusese închis, înaltul for a trecut la dezbaterea altei chestiuni, tot un fleac : validarea mandatului unui senator, un domn Vârnav, recent ales într-o circumscripţie electorală

dintr-un județ de munte. Cineva a ridicat obiecția că onor domnul Vârnav vînduse între timp moșia care-i asigura prezența în senat, deci nu mai avea acoperirea censului. „— Toți domnii de aici au această acoperire ?" l-a întrebat Toma pe un bătrînel destul de binevoitor. „— Nu toți ! i-a răspuns acesta. Miniștrii, spre exemplu, și episcopii, sînt senatori de drept. Senatul nostru are ca model Camera Lorzilor. Aceasta nu înseamnă că toți cei prezenți aici sînt niște lorzi !" „—Dar cînd se intră în ordinea de zi ?" „— Așteaptă, se va intra și-n ordinea de zi !"

S-a intrat, în sfîrșit, și-n ordinea de zi, care fusese anterior anunțată și care prelungea dezbaterile din ziua precedentă. Toma a aflat cu stupoare că Senatul continua să dezbată proiectul de adresă de răspuns la mesajul tronului, mesaj adus la cunoștința înaltului for în urmă cu o lună, cînd și tînărul îl auzise, la Cameră. Pe atunci, abia căzuse Rahova. Între timp căzuse și Plevna, războiul se apropia de sfîrșit, șeful statului urma să revină în Capitală, dar Senatul întîrzia asupra adresei sale de răspuns la mesajul prințului, comentînd o victorie de mult expirată. „— Dar mîine vine prințul." a șoptit Toma, indignat. „— Ei și ! i-a răspuns același bătrînel. Dumneata pe ce lume te afli ? Aici sîntem la Senat !" Între timp Dimitrie Brătianu dăduse cuvîntul senatorului Basil Boerescu, nume simpatic lui Toma, din citite și din ecoul peste munți al marelui act al Unirii, în care Boerescu fusese implicat. Dar, după primele cuvinte, vorbitorul l-a deziluzionat pe tînăr. Basil Boerescu, vechiul unionist, era acum un alt Boerescu, care îl infirma pe cel anterior, printr-o față neașteptată. „— Ce-ar vrea ? l-a întrebat Toma, cu suferință, pe jurnalistul vecin, un tip pletos și brun. Nu înțeleg nimic !" „— Cum nu înțelegi ! Vrea să lege independența, cucerită pe cîmpul de luptă, cu luptele mai vechi, care acum sînt date uitării !" „Dar cine le-a dat vreodată uitării ?" a întrebat Toma. „— Cum cine ? Ascultă !" A ascultat atent, s-a concentrat asupra discursului, acum cuvintele oratorului i s-au părut demne de reținut, ba chiar judicioase : „— Este știut și probat prin acte, spunea Boerescu, că proclamarea independenței noastre n-a fost și nu este operă improvizată, făcută sub

impresiunea unui moment de entuziasm. Sînt ani îndelungaţi de cînd, în România, se lucră şi se luptă pentru această independenţă. Proclamarea din 9 mai anul curent n-a fost, deci, decît rezultatul final al unei lucrări îndelungi, a fost cea din urmă fază, faza supremă a dezvoltării autonomiei noastre politice !" „— Dar asta a spus şi Kogălniceanu", a strigat Toma, şi cîteva capete s-au întors spre el. „— Sst ! Ascultă !" i-a cerut jurnalistul vecin şi tînărul a ascultat, subscriind frazei următoare : „— Independenţa este sigiliul autonomiei noastre, este acordul desăvîrşit ce am voit a pune între fapt şi drept." „— Da, aşa e !" a aprobat Toma. Acelaşi vecin a cerut să tacă : „— Ascultă !" A ascultat : „— Este, a mai spus vorbitorul, măsura cea mai *conservatoare* ce s-a putut lua de o naţiune !" „— Ei vezi ? i-a atras atenţia jurnalistul. Proclamaţia din 9 mai nu-i o operă exclusiv liberală, ci şi conservatoare, de fapt suprem conservatoare !" „— Da, a aprobat Toma, dar cine neagă asta ?" „— Cum cine ? Domnii de la putere !"

Jurnalistul era un ins pătimaş, care nu suporta dezacordul. Pe Toma l-a privit cu ură, ţintindu-l cu ochi negri şi aprinşi. Îşi scotea notele pe un caiet dublu, scriind nervos, aproape stenografic. Ar fi vrut să fumeze, dar nu avea chibrit. Toma avea chibrit în buzunar, dar n-a vrut să-i dea. Îl vedea cum frămîntă în mîna liberă ţigara. Aceasta-i şi dădea probabil nervozitatea, pe care Toma i-a aţiţat-o involuntar, atunci cînd i-a spus : „— Nu înţeleg ce discută aceşti domni ! Există o istorie liberală şi o istorie conservatoare ?" „— Păi tocmai, că nu există ! a tunat jurnalistul. Dar domnii de la putere vor să acapareze toată istoria românilor şi s-o transforme într-un act liberal !" „— Nu înţeleg cum !" „— Dacă nu înţelegi, taci !" l-a pus la punct jurnalistul, iar Toma s-a întors din nou spre orator.

Unele din ideile jurnalistului erau evident şi cele ale oratorului, ca şi cum cei doi ar fi subscris aceluiaşi program. „— Da, spunea Boerescu, e importantă această victorie a noastră în actualul război, este victoria ţării, care o plăteşte însă nu cu aclamaţiunile guvernamentale de azi ci cu întreaga sa istorie." Şi retoric : „— Arogaţi-vă pre-

zentul, poftim !, dar nu şi trecutul care îl asigură !" Au urmat aplauze puternice, jurnalistul n-a aplaudat, a aprobat în schimb cu înverşunare ; n-a aplaudat nici Toma, care-l ţintea pe Kogălniceanu. Nu se putea ca ministrul de externe, care era istoric, să-l lase pe Boerescu fără răspuns. Acesta, stimulat de succes, a afirmat mai departe că războiul, orice război, nu poate suspenda legile care cîrmuiesc o ţară, şi cu atît mai mult prerogativele ei constituţionale. Boerescu imputa guvernului faptul că nu consultase Corpurile Legiuitoare în clipa în care armata română trecuse Dunărea. „— Dar Parlamentul era în vacanţă ! a strigat Kogălniceanu. Domnii senatori se aflau pe atunci la băi. Şi nu-i puteam sili a-şi întrerupe cura de ape minerale, pentru a se pronunţa în chestiunea trecerii Dunării !" Rîsete şi aplauze entuziaste de partea liberală. Jurnalistul, care nu urmărise replica, l-a întrebat pe Toma : „— Ce-a spus ? De ce rîd mişeii ?" Toma şi-a luat revanşa : „— Ascultă, domnule !"

La tribună, Boerescu a băut apă, apoi şi-a tamponat buzele cu batista. N-a luat act de întrerupere, nici de rîsete, a continuat, dar s-a observat că intervenţia ministrului i-a modificat argumentaţia : „— Nu discut astăzi dacă a făcut bine sau rău guvernul, cînd a trecut Dunărea, admit chiar că a făcut bine, ba chiar aplaud că a făcut-o spre binele suprem al ţării, dar am dreptul să discut neregula constituţională şi să mă întreb : bine este să se consfinţească un asemenea precedent ?" „— Domnule, de cîte ori vor mai trece românii Dunărea în acest secol ? a strigat cu indignare bătrînelul din faţa lui Toma. Şi tot el : Este sau nu este războiul un act excepţional ? !" S-a iscat tumult, aplauze, voci aprobatoare. Din nou jurnalistul pletos, care nota discursul, l-a întrebat pe Toma : „— Ce-a spus ?" Şi din nou Toma l-a repezit : „— Ascultă, domnule !" Amîndoi s-au întors spre tribună, unde oratorul se înverşuna să continue, pregătind probabil propoziţia finală : „Şi acum sîntem în legitima situaţiune de a întreba, ceea ce mesajul n-a lămurit : pînă unde vom merge ? Pînă unde va împinge guvernul sacrificiile ?" „— Pînă unde am şi mers, a răspuns Kogălniceanu. Pînă la victoria de azi !" Nu mai era necesar ca ministrul de

externe să ofere alt răspuns, din nou aplauze, generalizate, după care s-a cerut pauză.

În pauză, Toma a ieşit pe culoar şi s-a lăsat abordat de bătrînelul care-l pusese la punct pe Basil Boerescu : „— Ei, te-ai lămurit că Senatul nu e Camera Lorzilor ? E incorect să recurgi la artificii retorice sau la vicii de procedură, ignorînd fondul." „— Cine sînteţi ?" l-a întrebat Toma. „— O voce din public. Eu nu merg la teatru, vin la Cameră şi la Senat. Cînd se abat de la logică, strig sau fluier." „— De mult timp ?" „— N-am lipsit nici o zi în ultimii zece ani." „— Şi credeţi că sînt speranţe ?" „— Pentru logică, nu. Logica n-are aici nici un viitor. Nu vedeţi cît de excesivi sînt şi unii şi ceilalţi ?" „— I-am văzut doar pe unii !" „— Duceţi-vă dincolo, să-i vedeţi pe ceilalţi !"

Toma a revenit în aulă, cînd s-a reluat şedinţa, ca să constate că înaltul for nu urmărea, într-adevăr, o riguroasă logică în lucrări. Pe primul plan ar fi trebuit să fie răspunsul la mesaj — prinţul sosea în Capitală, se afla pe drum ! — dar Senatul întîrzia cu definitivarea moţiunii de răspuns, riscînd să încalce şi minima uzanţă protocolară. „— Ce vor ? l-a întrebat Toma pe bătrînelul răspunzător cu logica. Prinţul vine !" „— Ei şi ! a răspuns bătrînul. Vine şi pleacă."

— Dar vine prinţul ! a strigat Toma, tare, iar strigătul lui a silit lumea din aulă să se întoarcă spre sergentul voluntar.

— Şi ce dacă vine ? a ripostat un domn din stal. Roma nu s-a dus să-l aclame pe Caesar în Galia. Senatul se află aici ! Şi către preşedintele şedinţei : Domnule preşedinte, vă rog nu îngăduiţi publicului să facă presiuni asupra înaltului for.

— Eu nu sînt public, domnule ! a strigat Toma.

— Dar cine, mă rog, eşti dumneata ?

— Sînt ceea ce se vede ! a răspuns Toma, arătîndu-i acelui domn senator, în chip demonstrativ, uniforma lui militară, pe care strălucea decoraţia conferită de prinţ.

Preşedintele a intervenit oportun, agitînd clopoţelul. Incidentul era cu totul deplasat ; acel domn senator

— dacă era lord — ar fi trebuit să ignore intervenţia lui Toma, dar el s-a răţoit spre sergentul voluntar :

— O să-ţi cer satisfacţie, domnule ! a strigat el.

— Iar eu nu ţi-o voi acorda, a răspuns Toma. N-am avut onoarea să te întîlnesc la Griviţa !

— Evacuaţi publicul !

Domnul cu logica l-a tras pe Toma în scaun :

— Consolează-te, i-a spus, faci parte din public.

•

Prinţul înainta prin cîmpia troienită. Un alt popas la moşia Putineiu, la conac, unde prinţul era aşteptat pentru micul dejun. Pînă la Putineiu, nici un sat, nici o casă, nici un salcîm, doar zăpadă adîncă şi albă, umflată din loc în loc de mormane de cadavre — oameni şi animale de ham şi de jug.

La Putineiu, la conac, o nouă telegramă de la Nicolas, dar şi un mesaj al generalului Haralambie, care-i confirma că trupele române înaintează susţinut spre Vidin. Prinţul a retransmis prompt acest mesaj lui Nicolas, astfel încît formulele introductive : — Monseniore — Monseniore — s-au interferat în aer. Pe front, situaţia era bună. Trupele generalului Gurko escaladau munţii spre Sofia, cu un efectiv total de peste 80 000. Prinţul nu dispunea de asemenea forţe, dar ceea ce nu izbutea forţa izbutea viteza. În cîteva zile ar fi urmat ca cele două puncte strategice, Belogradgic şi Vidin, să fie împresurate.

Apoi, la Roşiorii de Vede, alt mesaj. Precipitarea lui Nicolas devenise febră — febra victoriilor. Prinţul s-a repezit asupra mesajului, contaminat de o aceeaşi febră. A luat el însuşi banda de hîrtie, care se tot desfăşura la picioarele sale, în biroul telegrafic, resimţind în saltul sincopat al semnelor pulsul lui Nicolas. Din nou Nicolas îi comunica o victorie — prinţul n-avea o victorie, în răspuns, apoi, la sfîrşitul mesajului, o surpriză : Nicolas îi cerea — din nou ! — că diviziile române aflate în ţară, pe linia Dunării, să treacă sub comanda generalului Drelten.

A recitit mesajul, retranscris caligrafic, şi textul i-a apărut incredibil de precis şi clar. S-a oprit asupra frazei finale, care suna imperativ :

„Pentru a se asigura o mai bună coordonare între cele două maluri, precum şi unitatea de comandă din spatele frontului meu, îţi cer ca trupele române de pe malul stîng al Dunării să treacă sub comanda generalului Drelten."

N-a mai reluat începutul mesajului, acum acest început nu mai era important. Marele duce nu făcea decît să repete ceea ce-i spusese verbal la Poradim, cînd se înţeleseseră, cînd Nicolas renunţase, ba încă dînd din umeri, în faţa argumentelor prinţului. Acum Nicolas revenea şi încă intempestiv. Era incorigibil Nicolas, cu capriciul lui. Nu se dezmintea, iată, şi prinţul, zîmbind, i-a răspuns :

„Monsenior,

Răspunzîndu-ţi la ultimul mesaj, mă grăbesc a-ţi face cunoscut că toate dispoziţiile militare de pînă acum funcţionează şi vor funcţiona în măsura în care sînt conforme înţelegerilor noastre verbale. Printr-un ordin de zi, dat în 5 decembrie, şi comunicat în copie la Bogot, ţi-am făcut cunoscut că iau comanda supremă a tuturor trupelor Mele de pe ambele maluri ale Dunării, numind pe generalul de divizie Alexandru Cernat şef al statului Meu Major :

Şi în încheiere :

„Alteţa Voastră imperială va aprecia că trupele Mele nu pot fi puse sub o altă comandă decît a Mea, rămînînd bine-nţeles în aceleaşi raporturi pe care Eu şi Armata Mea am avut onoarea a le întreţine cu Alteţa Voastră Imperială. Rog dar pe A.V.I. a-Mi indica direct, ca şi în trecut, toate mişcările ce intervin în ceea ce o priveşte, şi toate mişcările ce va crede necesare, eu procedînd la rîndu-Mi în acelaşi fel, cu desăvîrşit respect faţă de înţelegerile noastre."

Nu s-a mai consultat asupra mesajului de răspuns cu Brătianu. L-a dictat mai întîi. Acesta, auzindu-l totuşi frază cu frază, a părut a se mira. A spus :

— Ştiu că pînă în această clipă v-aţi înţeles perfect...

Era adevărat. Dar mesajul zburase. De aici înainte, discuţiile directe urmau a fi înlocuite prin mesaje. În discuţiile directe, foarte adesea, Nicolas ceda. Acum, pe Nicolas îl stăpînea din nou capriciul. Şi prinţul a transmis un alt mesaj, la Plevna, prin care a ordonat căpitanului Costi Aldea să-şi reia funcţia de ofiţer de ordonanţă pe lîngă marele duce. Ca semn de atenţie faţă de Nicolas, prinţul l-a avansat pe Costi Aldea la gradul de maior.

Apoi a pornit spre Roşiorii de Vede, unde îl aştepta un alt mesaj. Nu de la Nicolas ci de la ţar. Era adresat perechii princiare din Bucureşti şi-i parvenise aici. Prinţul a desfăcut cu emoţie mesajul, care fusese deja transcris şi i s-a prezentat cu toate formele. Aflat în drum spre capitala de pe Neva, Majestatea-Sa îi trimitea, la un popas, încă un semn de afecţiune, gratuit şi pur, ca un poem :

„Aici totul e alb.
Alexandru"

După trecerea prinţului, la numai un ceas, fluviul a îngheţat.

*

În tren, peste o zi, prinţul Iancu Ghica a avut o lungă conversaţie cu ţarul despre vînătoare, vînat, vînători, într-un moment de tihnă al suveranului, care privea pe fereastră, peste zăpezi. Din loc în loc, cîte o coloană de prizonieri. Acum, prizonierii rămăseseră în urmă. Coloana lor, şarpe negru, părea imobilă în spaţiul alb. Ca formă, şarpele acesta avea totuşi ceva graţios. Era, de la distanţă, imposibil să-i presupui împotmolirea şi svîrcolirea dureroasă. Golul cast al zăpezii răcea forma şi o purifica. Peste încă un timp nesfîrşit, peste încă un spaţiu absolut gol, încă o coloană de prizonieri.

Ca să facă mai uşor suportabil voiajul Majestăţii-Sale — atîtea zile, atîtea mii de verste pînă la Petersburg — ministrul curţii, generalul conte Adlerberg, luase inspirata iniţiativă de a introduce pe lîngă suveran, cu rîndul, pentru a-l întreţine, pe cîţiva dintre cei mai importanţi pasageri ai trenului imperial, mai ales ataşaţi militari, reprezentanţi ai unor curţi amice, care să-i propună subiecte de conversaţie, de preferinţă distractive. Subiectele, alese la întîmplare, erau supuse experienţei mai întîi pe contele Adlerberg, care le încuviinţa. Adlerberg participa întotdeauna la dialogurile oaspeţilor cu ţarul, intervenind cu explicaţii, scurta sau prelungea momentele de şuetă, după starea de spirit sau umoarea Majestăţii-Sale. Lucrul cel mai important, Adlerberg transmitea din invitat în invitat subiectele admise, astfel încît ştafeta bunei dispoziţii să continue. Iancu Chica a căzut astfel în ştafeta vînătoare-vînat-vînători, subiect care nu-i displăcea, cu condiţia ca persoanele precedente să nu-l fi epuizat pînă la tramă, nelăsîndu-i nimic. Era puţin stingherit însă de faptul că, ceva mai înainte, suveranul conversase, pe aceeaşi temă, cu colonelul Picard şi cu maiorul von Schnitz, ambii vînători, ambii cu instrucţia cinegetică de rigoare, ambii cu gelozie faţă de români, pe orice chestiune, inclusiv pe nimicuri. La Plevna, generalul Cernat îi simţea pe cei doi ca sarea-n ochi. Acum, generalul Iancu Ghica îi simţea în ochi ca piperul.

A intrat în salonul suveranului, şi, bucurie !, subiectul nu era încă epuizat, cei doi nu izbutiseră mare lucru, cu toată arta lor. Contele Adlerberg l-a introdus pe Ghica pe momentul extrem de interesant al vînătorii lupilor cu ajutorul vulturilor, după o tehnică utilizată de un anume trib de aborigeni din Canada. Suveranul părea atent, diplomatul care evoca acest tip de vînătoare, un danez pedant, trimis al regelui Cristian al Danemarcei, nu făcuse totuşi mare impresie, deşi tema era copioasă. Danezul a executat nişte foarte ample mişcări cu mîinile, sugerînd picajul acvilelor asupra haitei de lupi, apoi s-a ajutat şi cu gîtlejul, imitînd — cît era decent — urletul fiarelor. Numărul era oricum foarte reuşit, deşi un pic cam sîngeros, aproape sălbatec.

Ghica nu voia să fie un mîncător de danezi, totuşi excesul de sînge — lupi şi vulturi — l-a iritat. S-a gîndit să introducă în şuetă o altă pasăre de vînătoare, şoimul, pasăre care ilustra fericit mica temă : pasăre contra pasăre, ştiut fiind cît de frumoasă era vînătoarea de păsări mici cu ajutorul şoimilor. Generalul avea în cap şi cîteva mici poveşti, o bună inspiraţie l-a oprit la timp, tehnica vînătorii cu şoimii fusese adusă de tătari. Ţarul nu suporta tătarii, deci nici şoimii. Îi evocau Crimeea, războiul Crimeii din anii 1853—1856, episod dureros pentru Rusia, din care a decurs totuşi, pînă la ură, după moartea lui Nicolae Întîiul, fericita urcare pe tron a Majestăţii-Sale. Generalul a tamburinat nervos cu degetele, apoi s-a gîndit să readapteze micile poveşti, dîndu-le pe seama persanilor sau a arabilor. S-a ciocnit însă şi aici de un alt tabu : aceştia toţi erau islamici, ca şi tătarii, or Islamul, ca religie, îl îndispunea pe ţar. A căutat rapid în gînd numai teme cinegetice creştine, ale popoarelor creştine, deşi se temea ca nu cumva diplomaţii precedenţi, să nu fi deşertat tot sacul. Nu mai era timp de pierdut şi generalul a aruncat în salon fazanul auriu, o pasăre japoneză. Ţarul a clipit încîntat, penajul păsării orbea. Frumoasa pasăre aurie l-a interesat şi pe marele duce Sergiu, ultimul fiu al Majestăţii Sale, de fapt un mic prinţ, un kneazok, cum i se spunea.

— Şi cum se vînează ? a întrebat Majestatea-Sa, văzînd în mod sigur fazanul, care evolua superb în aerul salonului mişcător peste zăpezi.

— Cu arcul ! a răspuns prinţul Ghica, triumfător. Dar mai întîi i se fac poezii.

A fost o reuşită. Tocmai reveniseră în salon şi colonelul Picard, şi maiorul von Schnitz, ca să asiste la victoria lui. Toate privirile s-au întors spre general, cu invidie, unele scăpărînd scîntei verzi. Iancu Ghica nu era scriitor, ca omologul său Ion Ghica, el n-a abuzat de atenţie, n-a umflat momentul cu fazanul, desigur l-a ţinut suficient în aer cît să captiveze interesul, apoi, graţios, i-a dat drumul pe fereastră, peste zăpezi, eliberînd calea unei alte teme : poezia. Nu el a făcut-o, nici n-ar fi avut cutezanţa — e ştiut că în materie de poezie diplomaţii nu sînt

tari — dar a fost imprudența lui Adlerberg, aici contele s-a vădit mai afon decît un dirijor fără ureche, fiindcă țarul a încuviințat pe loc tema, arătîndu-se dispus a se lăsa întreținut, cîteva clipe, și-n marginea acestei suave chestiuni — poezia —, care-l îndepărta și mai mult de război. Kneazokul a fost la rîndu-i interesat. Fugeau la geam și zăpezile, orizontal, mari aripi albe roteau în jurul trenului. Cînd trenul s-a oprit, într-o stație, aripile au stat. Suveranul a ieșit la fereastră. Din nou l-a indispus o coloană de prizonieri, care n-a putut fi dată la o parte cu măturoaiele, dimpotrivă, a fost impudic etalată. La plecarea trenului, Adlerberg a tras draperiile, obturînd perspectiva.

Dar coloana de prizonieri se vedea acum în interior. Imaginea șarpelui negru de oameni rămăsese probabil pe retina Majestății-Sale, fiindcă șarpele fluid înainta în aer, deasupra covorului; Majestatea-Sa și-a retras privirea de pe covor, apoi și-a frecat pleoapele înroșite de nesomn. Kneazokul a procedat simetric. Orice s-ar fi întîmplat, oricît bine pentru omenire ar fi adus războiul, suveranul nu suporta suferința. Cineva, preluînd sugestia, a transpus-o în cuvinte :

— Se spune că poezia vindecă de suferință, ca și rugăciunea.

— Mai curînd muzica ! a sărit von Schnitz.

— Nu, în mod cert și poezia ! a întărit colonelul Picard, care nu se pricepea nici la muzică și nici la poezie.

Contele Adlerberg, dilatînd gafa, ca neamț ce era, a menținut în atenție tema poeziei, teritoriul în care nimeni dintre cei prezenți n-ar fi fost dispus să calce. Ghica însuși aruncase într-o doară ideea că japonezii fac fazanilor poezii, mai înainte de a-i vîna. Între timp, apăruse în salon și contele Ignatiev. Ca imbecil, cum s-a și dovedit a fi pînă la urmă, Adlerberg și-a luat în serios rolul de dirijor al concertului fals, socotind că-i oportun să-l pună din nou în valoare pe Iancu Ghica. I-a aruncat o întrebare, legată de același subiect.

— Aveți la București un poet pe care-l cheamă Vasile Alecsandri ?

Ghica a corectat informaţia în mod conştiincios :

— Alecsandri locuieşte la Mirceşti, nu la Bucureşti. Şi-mi este amic.

Ţarul, care nu dispreţuia poeţii, a clipit cu bunăvoinţă, Ignatiev a zîmbit subtil, Adlerberg a continuat :

— Şi a scris acest domn o poemă cu titlul : „Pohod na Sybir" ?

Era prea multă gravitate în întrebarea lui Adlerberg, pentru ca Ghica să nu răspundă corect.

— Da, a recunoscut generalul, roşindu-se pînă-n vîrful urechilor.

— Şi ce conţine această poemă ? a întrebat ţarul.

Devenise clar că Adlerberg era ori un diabolic, ori un inconştient. Ignatiev zîmbea, foarte interesat de răspuns. Şi-ntr-un caz şi-n celălalt, generalul nu trebuia să-şi lase prins piciorul în capcană. A început prin a spune că poemul fusese scris, probabil, pe vremea tatălui actualului suveran, răposatul Nicolae Întîiul, cînd Alecsandri era tînăr. Ignatiev zîmbea. Pe atunci Rusia nu arăta ca azi, nu se instaurase nici armonia socială, nici mila faţă de cei de jos, nici lumina care au venit mai tîrziu, graţie actualului suveran. Contele Ignatiev l-a încurajat să continue. Ghica nu putea totuşi spune că Rusia precedentă fusese o temniţă, cum o făcuse Puşkin. Alecsandri spusese acelaşi lucru, din afară însă. Dar se putea oare invoca, în salonul ţarului succesor, numele lui Puşkin ? Dacă nu, atunci de ce să fie invocat Alecsandri. A tuşit, a pornit altfel :

— De fapt poemul descrie o mişcare de oameni pe zăpadă ! a întors-o el, iar Ignatiev l-a încurajat. Este, deci, cum s-ar spune, a mai adăugat, un fel de pastel.

Ignatiev a tuşit, cunoştea probabil „pastelul" lui Alecsandri. Ghica a cîrmit-o din nou :

— Are însă, dacă se poate spune aşa, şi un sens prevestitor. Vesteşte un timp al armoniei şi dreptăţii, timp care a şi biruit ulterior în Rusia, prin chiar persoana Majestăţii-Sale, Alexandru al doilea Liberatorul.

— Este vorba de mine ? a întrebat ţarul.

— O ! a spus generalul, dar acest o ! suprem defensiv l-a lăsat moale.

— Aş putea să cunosc poemul ?

Ghica a întors ochii către Ignatiev, contele i-a făcut un semn de neputinţă : „— Descurcă-te cum poţi !". S-a lăsat o pauză, normală, timp în care generalul s-a căznit să-şi aducă aminte o strofă măcar, cea mai cuminte şi mai în ton cu ideea de pastel. A început cu voce nesigură, mai întîi în româneşte. Se gîndea că face bine o recitare într-o limbă puţin cunoscută, că împăratul se va plictisi, scutindu-l mai apoi de tălmăcire. A pornit la drum :

— Sub cer de plumb întunecos,
Pe cîmp plin de zăpadă,
Se trăgăneză-ncet pe jos
O jalnică grămadă
De oameni trişti şi înghețaţi
În lanţuri ferecaţi.

A urmat o aşteptare. Efectul de aşteptare a fost întețit, asemenea unei stări de sete, prin tăcerea lui Ghica. Contele Ignatiev a repetat gestul : „— Descurcă-te cum poţi !" Generalul a dat la rîndu-i din umeri, cu sensul : fie ce-o fi !, după care a pornit iar la drum, căutînd în minte cele mai liniştitoare cuvinte franţuzeşti pentru textul român :

— Sous le ciel sombre comme de plomb,
Dans la campagne enneigée
Se traine, à grand-peine d'aplomb,
Un ramas d'être affligés.
Des hommes tristes et glacés,
De lourdes chaines chargés.

— E impresionant ! a apreciat suveranul, avînd încă în ochi imaginea coloanelor de prizonieri semănate în urma trenului. Şi mai departe ?

Mai departe, cu orice preţ, Iancu Ghica era hotărît să nu ofere decît finalul. A şi prevenit înaltul auditoriu

că în final, după legea pastelului, sus-zisa coloană e acoperită de zăpadă. Şi-a dres vocea şi s-a aruncat :

— *Lentement la neige dispersée,*
Comme une mer étale,
Monte, et, sous elle effacé,
Le triste convoi s'affale.
A l'auble le plaine est enveloppée
Dans un linceul illimité. [1]

— E cutremurător ! a şoptit Kneazokul, iar aceasta l-a încurajat pe Ghica. A trebuit să ofere şi strofa ultimă :

— *Ils furent. Ou sont-ils à présent...*
Une volée de vautours s'élance
Des hauteurs, précipitamment,
Se hâte vers cette masse.
Des sapinières s'en vient hurlant,
Hurlant... [2]

Generalul, cu un ultim efort, a suprimat lupul, lăsînd finalul lipsit de rimă — rimase, deloc nefericit, *masse* cu *vorace* — după care şi-a şters faţa cu batista. Din „Pohod na Sybir" ieşise un pastel, cu natură, oameni şi animale, inclusiv vulturii danezului, minus lupul — *le loup vorace* — pe care generalul în ruptul capului nu l-a admis. Efectul părea satisfăcător, deşi în aer stăruia o undă de nemulţumire. Contele Ignatiev părea indiferent. Iancu Ghica a încercat să şteargă impresia de nemulţumire, scuzîndu-şi calitatea de traducător.

— Din păcate nu se pot traduce poezii. Poezia nu se poate nicicum traduce, nu-i aşa ? Şi ca să curme cu totul impresia proastă, a mai adăugat, hazardîndu-se eroic : De fapt cel mai potrivit titlu ar fi fost : „Turci spre Siberia".

S-a entuziasmat singur, fiindcă Adlerberg a intervenit cu o precizare :

[1] Treptat omătul spulberat / Se-ntinde ca o mare, / Şi creşte, şi sub el treptat / Convoiu-ntreg dispare, / Şi-n zori tot cîmpu-i învelit / Cu-un giulgi nemărginit...

[2] Au fost ! Acum ei unde sînt ?... / Un cîrd de vulturi zboară / Pe sus c-un repede avînt / Şi iute se coboară, / Iar dintre brazi vine urlînd, / Urlînd... (lupul flămînd)".

— Turcii nu vor fi duşi în Siberia. Prizonierii de pe frontul balcanic vor fi internaţi mai aproape, în Ucraina.

Ghica din nou n-o brodise ; a dat să încheie :

— Alecsandri are însă şi alte poezii. A propos de Rusia îmi amintesc de un alt poem al său, cu titlul „Sevastopol".

— O ! a făcut ţarul.

— Da „Sevastopol" e o poemă care sună în franţuzeşte cu mult mai bine. Este vorba de suferinţa şi speranţa norodului rus, din acel an tragic 1853.

— Deci războiul Crimeii ! a punctat Picard.

— Da, a recunoscut generalul. Poetul, care e un credincios, vede izbăvirea din dezastrul războiului prin pilda cristică a jertfei de sine, profeţind pacea lumii.

La încuviinţarea suveranului, generalul a fost silit să se hazardeze în traducerea unei strofe, singura care i-a părut convenabilă, ba chiar *molto cantabile,* şi i-a dat drumul :

„— Adviendra-t-il jamais ce temps consolateur
Où règne la parole de notre Rédempteur ?
Où la haine ne soit plus des tristes humanis le sort
Où l'homme ne soit plus l'instrument de la mort ? [1]

S-a obţinut în sfîrşit un mic succes, în ciuda capcanei întinse de Adlerberg, iar de data aceasta chiar în contul războiului Crimeii. Ignatiev s-a retras, nu-l mai interesa reuniunea. Înteţit de aprobarea suveranului, generalul a abordat şi strofa finală :

— Faites, Seigneur, ô, faites que ce sang répandu
Sous ces murailles mêmes en combats éperdus
Porte un fruit généreux, le droit de renaissance,
Pour mon trop cher pays qui gît dans la souffrance ! [2]

[1] „Cînd va sosi o ! Doamne, un timp mai mîngîios / În care să pătrundă cuvîntul lui Cristos ? / Să piară duşmănia din trista omenire, / Să nu mai fie omul unealtă de pieire ?"

[2] „O, Doamne ! fie, fie ca sîngele vărsat / Pe sub aceste ziduri într-un război turbat / Să dee-o roadă bună, un drept la re-nviere / Pentru-a mea ţară scumpă ce zace în durere".

Exclamații aprobatoare. Mișcat, parcă, suveranul a întrebat :

— În final este vorba de Rusia ?

— Majestate, toată lumea a înțeles așa, a răspuns Iancu Ghica, bucuros c-o scosese la capăt.

Asigurare de circumstanță, fiindcă țara a cărei reînviere o profețea poetul era de fapt chiar patria acestuia, care a și reînviat după războiul Crimeei, recuperînd o parte din vechiul teritoriu cedat Rusiei, și devenind la puțin timp România Unită. Ghica se juca cu focul.

— Dar acest poet merită tot interesul ! a apreciat țarul, iar contele Adlerberg era cît p-aci să facă suveranului propunerea ca Alecsandri să fie invitat la Petersburg.

Iancu Ghica a trecut cu greu peste acest hop, ar fi ieșit o catastrofă. Nu se putea scoate cu nici un chip din Alecsandri un poet de curte, adept al unui despotism oricît de luminat. Strofa din mijlocul poemului, împotriva tiranilor, pe care Ghica o sărise, l-ar fi aruncat pe poet în Hades : „Cînd răsări-va-n ceruri frumoasa, blînda zi, / Ce din orbirea cruntă pe regi îi va trezi ? / Și-a răspîndi în lume simțiri mîntuitoare, / Dreptatea, libertatea, frăția-ntre-popoare".

— Aș dori să cunosc totuși în întregime și textul la „Pohod na Sybir !" a cerut Majestatea-Sa, încheind cu aceste cuvinte audiența.

Mica societate s-a retras. Adlerberg i-a cerut generalului să prepare textul pentru a doua zi, în cazul în care suveranul ar fi dorit să reia conversația pe tema poeziei. Ghica a obiectat demn, nu era poet și n-avea o bună memorie a versurilor.

— Dar dumneata ești singurul scriitor dintre noi, a replicat neamțul.

— Vă înșelați, scriitor e celălalt Ghica, tot Ion. Din confuzia asta mi s-au tras multe.

— Oricum, sînteți dator să traduceți „Pohod na Sybir". V-a cerut-o Majestatea-Sa.

Venea noaptea. Zăpezile care fugeau la fereastră i s-au părut generalului negre. A întors ochii neputincioși spre Adlerberg :

— Conte, cît mai e pînă la Petersburg ?

— O, fiți liniștit, mai aveți la dispoziție o noapte.

*

Era încă zi. Prinţului, zăpezile i se păreau mai frumoase ca niciodată. A coborît din sanie şi a cerut calul; voia din nou să călărească. Brătianu nu l-a însoţit în cavalcadă, a pretins că vîrsta nu-i mai permite să încalece decît în cazuri, Doamne fereşte !, de forţă majoră. Nu era caz de forţă majoră, doar plăcerea prinţului, care se simţea atras cu o forţă magnetică de ţinta finală a călătoriei: Capitala. Pe prinţ l-a urmat doar suita călare, compusă din tineri ofiţeri.

Rămas în sanie, Brătianu savura în gînd surpriza pe care o pusese la cale chiar pe acest traseu. În primul sat în care alaiul urma să intre, copiii ţăranilor ar fi trebuit să iasă în calea Măriei-Sale, cu steaua. Era în cea de a doua zi a Crăciunului german, sărbătoare peste care prinţul sărise, ca şi cum nu i-ar fi aparţinut. Uitase ? O ignorase voit ? Avea să adopte de aici înainte, pînă şi-n cea mai strictă intimitate, calendarul local ? Se purta altfel după trecerea Dunării. Primul-ministru a socotit totuşi de datoria lui să-i reamintească prinţului sărbătoarea din ţara sa natală, oferindu-i pentru această zi o urare românească, sub zăpezi, la margine de sat.

Satul nu se vedea de sub troiene, doar stîlpii de fum. Îl vesteau însă haitele de cîini care s-au pus pe lătrat şi, chelălăit. Sărăcia africană a cîmpiei primise pe umeri o hlamidă feerică, poate nemeritată, şi premierul era încîntat. Se şi auzeau glasurile ţăranilor, care alungau cîinii, apoi glasurile copiilor, care ieşiseră în întîmpinarea alaiului princiar cu steaua lor umilă :

„Steaua sus răsare,
Ca o taină mare...“

Cînd premierul a ajuns la marginea satului, ceremonia se terminase. Un cîine schilodit încă mai chelălăia. Prinţul, cu capul descoperit, primise urarea şi părea foarte emoţionat. Erau emoţionaţi şi copiii, rămaşi înlemniţi, cu căciulile în mîini, în faţa bărbatului străin, în uniformă neagră. Unul dintre ei, cel mai mare, debitase un text,

învățat pe de rost, care l-a umplut pe prinț de uimire și bucurie :

— Azi, de Crăciunul tău, Măria-ta, să ne primești cu steaua. Dar de colindat te-om colinda la București, de Crăciunul nostru.

După acest text, copiii îi dăruiseră prințului steaua, o stea din scînduri și bețe, împodobită cu hîrtiuțe colorate și cu arnici, avînd în centru o iconiță ieftină, de lemn, cu ieslea Nașterii. Prințul și-a deșertat buzunarul în palmele copiilor, dăruindu-le cîți poli de aur avea asupra sa. Nici cînd Măria-Sa n-a fost mai magnanim.

Gestul prințului a umplut satul de uluire, niciodată nu picase o asemenea mană din cer ! — deși gestul, ca gest, era de datină. Nimeni, nici cei mici nici cei mari, n-a fost în stare să îngaime un cuvînt de răspuns la acest dar, cuvîntul de datină. Unui copil, aflat chiar în fața Măriei-Sale, îi curgea nasul. Un țăran, jignit de această necuviință, a strigat spre copil :

— Sterge-ți mucii, mă !

*

Era încă zi. Adela a hotărît să prelungească starea de așteptare. Nu cu incertitudine — cu certitudinea că el se întoarce. Era indiferent dacă Din se întoarce de Crăciun, de Paște sau de Rusalii, important era că el se întoarce, fie și de la capătul lumii, indiferent cînd.

Odată luată această hotărîre, Adela s-a consolidat în liniște și în siguranță de sine. Unele lucruri, pe care de obicei le delega personalului, trebuia să le facă singură. Le făcea cu plăcere singură — pentru el, pentru ei doi. Astfel era masa de seară pe care totdeauna o luau în doi. Adela pregătea singură cina. S-a decis acum pentru o cină seacă, doar tacîmurile, dar după tabietul cunoscut de amîndoi.

A deschis singură dulapurile din sufrageria mică, unde se aflau porțelanurile și argintăria. I-a plăcut să intre din nou printre aceste obiecte de zestre, inaugurate întîia oară numai pentru ei doi. A ales exact piesele care trebuiau, le-a pus teanc pe masă, apoi a scos dintr-o comodă veche

şervetele şi suporturile textile pentru porţelanuri. Apoi, dintr-o vitrină cu geamuri mate, a extras paharele. Cîte trei pentru fiecare — mici, mijlocii şi mari, apoi, din aceeaşi vitrină, ceştile de cafea. Una mare, pentru el, o ceaşcă olandeză de cacao, ştirbită la buză, dar pe care Din o iubea. Iubea acea ştirbitură, legată de un amănunt din existenţa lor. Chiar la logodnă, ei îi scăpase această ceaşcă din mînă — semn rău. Dar el a adoptat-o imediat, hotărînd să bea toată viaţa din această ceaşcă. I-a rînduit-o acum pe masă, la distanţă de celelalte piese, ca să se vadă. A pus, în mijlocul mesei, şi o fructieră de argint — goală. Apoi a încheiat aranjamentul, distribuind în dreptul fiecărui cap de masă cîte un sfeşnic cu lumînări albe, de spermanţet. Nu trebuia decît să le aprindă. A pus la îndemînă şi chibriturile. În toate aceste operaţii se dispensa de personal.

Totuşi personalul a apărut, cum era normal. Cînd femeile din casă, jupîneasa şi ţiganca, au auzit-o deschizînd dulapurile, amîndouă s-au ivit în uşi, cu figuri uimite : conita se trezise, îşi venise în fire.

— Ce se întîmplă ! le-a întrebat Adela, contrariată, punîndu-le la punct.

Cele două femei au rămas zăpăcite, fiecare în uşa ei, neştiind ce să răspundă — fiecare credea că poate fi conţei de folos.

— Staţi la locul vostru. Nu v-am chemat !

Şi cele două fiinţe s-au retras, pentru ca Adela să-şi continue pregătirile singură. Le isprăvise de fapt. Nu mai avea de făcut nimic altceva decît să dea liber personalului, să le concedieze pe cele două femei, pentru o noapte, lăsîndu-le să se retragă fiecare în odaia ei. Desigur, cu formulele uzuale :

— Deschid eu cînd vine domnul. Culcaţi-vă.

Aşa se întîmpla de fiecare dată : lui Din îi deschidea Adela. Acum, însă, slugile n-au mai aşteptat această dispoziţie, s-au retras fără alt îndemn. Adelei nu i s-a părut nefiresc acest gest. S-a retras la rîndu-i în dormitor, deşi era încă ziuă.

Un singur lucru uitase să spună slugilor : „— Nu mă mai deranjaţi !“

Prinţul Iancu Ghica l-a pus paznic la uşa compartimentului pe Ossian, cu ordinul strict de a nu îngădui nimănui să-l tulbure. Trebuia să se concentreze asupra blestematei de traduceri, imposibil de realizat în lipsa unui text. Abia acum şi-a dat seama că nu ştia pe de rost, în întregime, „Pohod na Sybir". Nu ştia şi gata, inutil îşi căznea mintea. Apoi, realizînd că nu ştie poemul — da, nu-l ştia ! — a răsuflat uşurat : „— Nu-l ştiu şi gata. Fie ce-o fi. Prefer deportarea în Siberia, dar nu ştiu pe de rost «Pohod na Sybir»."

Această soluţie l-a liniştit timp de cîteva verste. Cîteva verste care-l apropiau totuşi de Petersburg. Dintr-o clipă în alta, contele Adlerberg putea să bată la uşă, peste împotrivirea lui Ossian şi să-l someze : „— E gata traducerea ?" Nu era gata, nici vorbă. Dar putea pretinde că uitase textul ? Oricîtă inocenţă ar fi afişat, generalul nu putea să pozeze în iresponsabil : i se ceruse traducerea, şi o promisese ! Trebuia să-şi revină şi să recompună, vers cu vers, mai întîi textul românesc. Majestatea-Sa ţarul Rusiei îl aştepta. Aştepta ce ? Un text în care Rusia, e drept nu Rusia lui Alexandru al doilea, cum pretindea el, ci Rusia lui Nicolae Întîiul, nu apărea prea bine.

Abia acum, afacerea cu „Pohod na Sybir" i-a sunat semnificativ generalului. La mijloc trebuia să fi fost o intrigă, precis dracul îşi băgase coada şi aici. La despărţirea de Adlerberg, cînd generalul l-a asigurat că el, Ion Ghica, diplomatul, nu-i una şi aceeaşi persoană cu celălalt Ion Ghica, scriitorul, contele i-a replicat : „— Dar aşa pretinde Ignatiev !"

Deci la mijloc era Ignatiev, numai el avea talentul să inventeze situaţii deocheate. Şi generalul n-a întîrziat, s-a dus din vagon în vagon pînă a dat peste conte, pe care l-a luat brusc :

— Cum v-a venit în cap să-l puneţi pe Adlerberg să mă piseze cu „Pohod na Sybir" ?

— Eu ? ! s-a apărat contele. Apoi sincer amical : Dar v-aţi descurcat foarte bine, vă felicit.

— Mersi.

— Vă asigur că nimeni n-ar fi ieşit uşor dintr-o asemenea poveste. Cunosc poemul. A fost publicat acum doi ani. Ca să vedeţi ce poveste nenorocită !

— Iar acum, Adlerberg îmi cere să traduc poemul în întregime ! s-a căinat Ghica.

— Păi atunci pregătiţi traducerea ! Mă voi ruga pentru dumneavoastră.

Generalul s-a retras în vagonul lui. Nu pricepea în ruptul capului ce doreşte Adlerberg, ce-a pus la cale Ignatiev, care, pe deasupra, şi promitea să se roage pentru el. Dar ce i se putea întîmpla ? Ce consecinţe putea să aibă traducerea sau netraducerea poemei „Pohod na Sybir" ? Cineva, fie Adlerberg, fie Ignatiev, voia „să-l piardă la ţar", cu nişte argumente care puteau să prindă : „— Vedeţi cine e Ghica ? Un insurgent, un revoluţionar ! A fost amestecat şi în tulburările de la 1848 ; e prieten cu Alecsandri care a scris «Pohod na Sybir» ! Vreţi să ştiţi atitudinea lui şi a lui Alecsandri faţă de Rusia ? Citiţi poema «Pohod na Sybir» !" Care trebuia totuşi tradusă, i se ceruse, formalmente.

Vreo cîteva sute de verste, printre zăpezi, generalul a chinuit hîrtia. Ca un făcut, nu-şi mai amintea nici un vers din „Pohod na Sybir", nici măcar versurile pe care le oferise ţarului. S-a zgîit cu ochii pe fereastră, doar o primi vreo sugestiune de la marea albă a zăpezilor ruseşti, prin care trenul înainta, dar nimic. Epuizat, a luat-o da' capo. A pornit de la imaginea coloanei prizonierilor otomani, rămasă în urmă. În poemă era vorba de lupi, acum lupii îi urlau în cap. În schimb, nu regăsea lupii din cuvintele amicului Basil. Furios, generalul s-a întors cu gîndul asupra autorului, care, iată, nu izbutise, după cum i se părea acum, nişte versuri memorabile. Era vina lui. Versurile nu erau memorabile, probabil, fiindcă autorul se vîrîse în politică. Alecsandri tîrîse poezia în politică, nu era ca Milton, spre exemplu, pe care generalul îl ştia pe de rost, sau ca Ronsard, pe care însuşi poetul de la Mircesti îl citase pe undeva. Acesta părea cusurul esenţial. Acum se explica prea bine şi neputinţa generalului de a ţine minte versurile. Nu urma decît să-i spună ţaru-

lui că „Pohod na Sybir“ e o poezie proastă, iar cu aceasta să încheie povestea.

A lăsat-o baltă, privind peste zăpezi. Apoi a tresărit : „— De ce proastă ?“ i s-ar fi putut replica, probabil de către Adlerberg. „— Ce conţine în fond poezia ?“ ar fi întrebat şi Ignatiev. „— Dar v-am spus că e un fel de pastel“. „— Să vedem atunci pastelul ! Majestatea-Sa îl aşteaptă, înainte de ceai.“ „— E un pastel cu mult alb.“ „— Cu atît mai bine. Totuşi parcă era şi un lup p-acolo.“ „— Apare şi lupul, fiţi liniştit. Deşi, vă asigur, lupul amicului Alecsandri e un lup care urlă slab. Mie unuia nu-mi face nici o impresie.“ „— Da' de unde ! Lupul urlă bine.“ Generalul s-a întors din nou cu gîndul spre conu Basil, aruncîndu-i-o-n obraz : „— Ce Dumnezeu, monşer, cînd ştii că vom face un război alături de Rusia, nu te-apuci de scris «Pohod na Sybir» !“ Apoi ceva mai potolit : „— Scrie şi dumneata altceva, doine, lăcrămioare, suvenire !“ A dat să doarmă. Nu se putea, îl aţîţa grija, îl fierbea indignarea pentru situaţia ca atare. Acum îl cuprinse mînia şi pe sine : nu Adlerberg era de vină, nici Ignatiev, ci el. Cine l-a pus să dea drumul în vagon fazanului japonez ? Acest gest prost inspirat a pus pe tapet chestiunea absurdă a poeziei. De aici, prin capcana lui Adlerberg, care altfel n-avea nici o şansă, s-a ajuns la Alecsandri şi la povestea cu „Pohod na Sybir“. Ce-ar mai fi putut să facă generalul, în ultimă instanţă, ca să iasă cu faţa curată ? Ar fi putut să improvizeze o declaraţie de principiu privind poezia. Era singura modalitate de a ieşi cu faţa curată. În acest sens, chiar sieşi şi-a spus : ca să faci din poezie un obiect agreabil, demn de a fi admis într-un salon diplomatic, poezia însăşi trebuie să fie un obiect în sine şi pentru sine. Nimic, în cazul dat, decît fazanul. Fără arc.

Textul acestei declaraţii de principiu, scurt, foarte scurt, ar fi trebuit să sune cam aşa : poezia nu trebuie să aibă nici în clin nici în mînecă cu politica (cel puţin în cazul ţărilor mici). Dar oriunde, chiar şi într-un mare imperiu, poezia trebuie să fie şi să rămînă deasupra, în regim celest, o problemă pură. Sau ceva în genul acesta, dar scurt, foarte scurt. Un articol din „Convorbiri literare“, pe care-l citise recent, semnat de Maiorescu, îl ajuta.

Din nou conservatorii aveau dreptate : ce să caute Muza poeziei pe cîmpul lui Marte ! Platon avea şi el dreptate: cum să laşi poeţii în cetate ! Cum îi laşi, cetatea se zguduie. Avea dreptate, în chestiunea poeziei cel puţin, şi acest sever domn Maiorescu, pe care Brătianu îl izgonise imprudent de la putere, încercînd să-i intenteze pînă şi un proces. În chestiunea poeziei, generalul se simţea pe aceeaşi linie cu ţarul, cu Platon şi cu domnul Maiorescu. I-a spus adio amicului Basil, în clipa cînd l-a cuprins moţăiala.

Dar tocmai atunci a apărut ordonanţa cu samovarul de ceai. Smuls din somn, generalul a ţipat : şi acest obiect alb i s-a părut exploziv.

*

După cină, supravegheată de Matei, care a rămas în picioare, la distanţă, ca să-şi asiste stăpînul, Răşcanu s-a retras în odaia de sus, unde dormea de obicei. Toate interioarele erau luminate şi încălzite, Matei l-a condus pe conaşu pînă la capătul scării, i-a urat noapte bună, apoi a mai întrebat o dată dacă n-o fi rămas pe undeva ascunsă blestemata aceea de pisică. După moartea bătrînei, pisica se instalase în cavou, apoi renunţase la acest adăpost, revenind în conac, inspectînd odăile la fel ca cucoana Elenko. „— Las-o aici ! i-a spus Răşcanu femeii. Pisica nu mă deranjează."

Îl deranja altceva, îl deranjase discuţia de la masă cu Matei. Bătrîna slugă, se modificase între timp, conformîndu-se şi mai vădit poreclei. Din femeie cum era, o femeie cuminte şi la locul ei, Matei căpătase o anume băţoşenie masculină, evidentă în gesturile aspre şi stîngace, gesturi de bărbat. Avea şi o voce aspră şi posacă. Ceva din femeie îi mai rămăsese : acum tot insista să-i povestească avocatului felul cum o visase pe coana mare. După moartea bunicii, tante Elenko devenise pentru Matei „coana mare", ca să se sublinieze astfel deosebirea faţă de noua

stăpînă, Hélène, care era coana mică, coniţa sau domnişoara. Matei îl trata pe Răşcanu ca pe un intermediar, o rudă apropiată a celor două doamne, singurele care aveau drept de decizie în casă. Coana mare prin testament, prin ceea ce lăsase cu limbă de moarte, coana mică prin capriciu, ca toate coniţele. La masă, Matei se foise tot timpul, de pe-un picior pe altul, căutînd prilejul ca să-şi plaseze visul. Răşcanu n-avea micul bigotism al viselor, specific lumii inocente, dar coana Elenko îl avea. Avocatul ştia că cele două femei, stăpîna şi sluga, îşi povesteau dimineaţa visele, la micul dejun, ba chiar le şi interpretau. „— Ce-ai mai visat, Matei ?“ începea bunica chestionarul. Dar Toanta ce-a visat ? Dar Anica, dar Duţă ?“ În fiecare dimineaţă, Matei colecţiona visele visate în cursul nopţii de oamenii curţii, pentru ca la cafea să-i deşerte cocoanei recolta. Coana Elenko însă nu-şi povestea slugilor visele. Nu ştia nimeni ceea ce ea însăşi visa. Îi plăcea însă să examineze produsele altora, eşarfele, broderiile şi voalurile reveriilor nocturne pline de tot soiul de semne ciudate, care scăpau ochiului comun, căci aşa i se înfăţişau visele, ca nişte broderii scumpe. „— Ia să vedem, spunea ea, ce-a mai visat Duţă, sau Toanta, sau Anica !“ După calitatea viselor, se purta şi cu cei în cauză, chit că aceştia erau neräspunzători de visele lor. Toanta, adică soldatul de ordonanţă, visa mediocru, şi tante Elenko îl trata în consecinţă : „— Asta nu se mai deşteaptă nici pe lumea ailaltă !“ Pe Anica, spălătoreasa curţii, o obsedau în somn mîncărurile de frupt, visa festinuri, cu feluri de mîncări din cele mai neobişnuite, dintre care unele au şi fost experimentate de bătrîna doamnă, la bucătăria conacului, cu mîna ei. „— Ia întreab-o pe Anica, în rîntaş se pune şi cimbru ?“ Era întrebată Anica, dar din păcate nu mai ţinea minte nimic. În vis, nu i se spusese şi reţeta, reţinuse doar aroma acelui fel de mîncare, ceva cu cimbru. Cel mai iscusit visător era Duţă, pîndarul de la clăile cu nutreţ ale moşiei. Acesta visa poveşti vitejeşti, lupte cu balauri şi animale fioroase. Era momentul epic al micului dejun. Dacă basmul închipuit de mintea pîndarului, care dormea în paie, era reuşit, Duţă primea un pahar de rachiu. Matei făcea drumul cu paharul în mînă pînă la

clăile de paie, iar cînd paharul era plin ochi, bunica o avertiza pe purtătoare : „— Vezi să nu-l verşi !“ Era şi zgîrcită bunica ; paharul nu era plin ochi decît în cazul unor vise de pomină, în rest, după caz. „— Ce-a spus Duţă ?“ întreba tante Elenko la întoarcerea lui Matei, interesată asupra efectului. „— Ce să spună ? Un prost ! A dat paharul pe gît şi s-a culcat iar. Nătărăul nu pricepe cu ce hatîr s-a procopsit !“ Bunica îi trimisese odată, lui Duţă, contra unui vis feeric, chiar şi o pereche de opinci !

De la ideea de hatîr pornise probabil şi Matei. Aceste daruri neprevăzute ale stăpînei au încolţit în mintea slugii, predispunînd-o să viseze şi-n contul ei, acum, după moartea stăpînei. Răşcanu ştia că nu va putea scăpa de momentul cu visul şi a întrebat-o pînă la urmă :

— Hai spune, Matei ! Cum ai visat-o ?

Dar Matei n-a intrat direct în subiect, a dat mai întîi un ocol, povestindu-i lui Răşcanu, cu amănunţime, felul cum i-a ţinut coanei mari pomenile, la toate soroacele, ba şi pe deasupra. Răşcanu era puţin iritat — zel de slugă!, aceste pomeni erau strict prevăzute în testament, inclusiv sumele ce trebuiau cheltuite pentru fiecare serviciu în parte. Ce putea să facă mai mult Matei ? Făcea, iată, fiindcă din acest punct interveneau visele.

— Într-o noapte, s-a avîntat Matei, am visat că-i e sete. Doamne, zic, cum să-i fie sete, că doar i-am dat de sete !...

Coanei mari îi era însă sete, a lămurit Matei, de-o anume apă, dintr-o fîntînă aflată hăt-departe, în sat. L-a trimis pe Duţă să aducă apă de-acolo, şi-apoi tot lui Duţă i-a dat apa de pomană, într-o ulcică nouă. A intervenit apoi şi Anica, spălătoreasa, cu un alt vis : o mîncare care-i plăcuse cucoanei, odată, la un Crăciun. Mîncarea a fost pregătită de amîndouă, de Matei şi Anica, apoi dată tot lui Duţă, de pomană, în blide noi. Duţă n-a mai visat nimic. Nu era rost de rachiu, nu visa. Pînă la urmă a intervenit şi visul lui Matei, care era foarte scurt şi fără fantezie. În vis, bunica i-ar fi spus slugii :

— Ia şi tu, Matei, zece stînjeni de pămînt de la mine, c-ai muncit de ajuns.

După care Matei a tăcut, rămînînd cu mîinile în poală şi aşteptînd efectul. Avocatul, care ascultase absent toată această poliloghie, a ridicat privirea către femeie :

— Păi ce să faci tu cu pămîntul, Matei ? !

Matei a tresărit la această întrebare neaşteptată şi a bîiguit într-o doară :

— De...

Răşcanu era acum de-a dreptul mirat de această pretenţie dubioasă :

— Vrei s-o laşi singură pe coniţa Elena ?

— Nu.

— Înţeleg Toanta să viseze asemenea prostii, dar tu ?!

Femeia nu s-a apărat, n-a spus cum ar fi fost cazul : „— Arătări, eresuri de noapte" — a tăcut, apoi s-a apucat să strîngă de pe masă, cu palma, firimiturile de pîine de la cină. Răşcanu a urcat sus, în odaia de culcare, condus pînă la scară de Matei. A deschis ferestrele spre parc — căldura era excesivă —, apoi s-a dezbrăcat şi s-a culcat, ca să se liniştească.

Oricît de absurd era visul lui Matei, o semnificaţie — deşi mică — se ascundea, denunţînd un resort de mentalitate, acel resort prin care, în vis, se transfigurează probabil nişte terori sau nişte aspiraţii. Anica, spălătoreasa, care era mai tot timpul gravidă, visa necontenit mîncăruri, Toanta, soldatul de ordonanţă al Hélènei, aflat pe front, visase nişte ciorapi calzi. Acum Matei visa pămînt. Acest vis atît de curios, răsărit în adîncul unui suflet inocent, nu putea să nu reţină atenţia avocatului măcar o clipă. Visul avea, nici vorbă, şi dramul lui de impertinenţă : cît trăia bunica, Matei n-ar fi cutezat să viseze asemenea himere. Matei a îndrăznit să viseze mai tîrziu, după deces, auzind de testament, de împărţirea averii, de proces, de toată tevatura succesiunii. La această tevatură, Matei, cu timiditate, a anexat un vis : zece stînjeni de pămînt. Nu era mult, un nimic, conta însă precedentul : ce s-ar fi întîmplat dacă toate satele de pe moşiile Grădiştencei s-ar fi pus să viseze ! Capacitatea de a visa a lumii rurale era, lucru ştiut, fantastică. Şi dialogul nocturn al acestei lumi, cu morţii, era fantastic. Colecţionate de peste tot, şi adunate la scara României, aceste vise,

pornite de la precedentul lui Matei, ar fi dat un peisaj halucinant, o altă țară, cu totul schimbată la față.

„— Din fericire, și-a spus Alec Răşcanu, țăranii nu doresc pămînt." În parlament, cu ocazia depunerii proiectului de lege privind dezdăunarea familiilor celor căzuți pe front, nimeni nu ridicase chestiunea pămîntului. S-a discutat desigur despre niște despăgubiri oneste, în limita decenței. Or, dacă nici „canalia liberală" n-a pus problema, înseamnă că problema nu se punea. Chiar cele mai liberdeșănțate voci n-au ridicat această chestiune, care fusese pusă o dată, și rezolvată pentru totdeauna, pe vremea lui Cuza. Fusese oportună pe atunci rezolvarea, chiar cu mijloace radicale, ca o încununare a marelui act al Unirii. Dar, peste caracterul radical al reformei lui Cuza, primase bunăvoința. Aceeași bunăvoință care, în Rusia, cu trei ani înainte de Cuza, îl făcuse pe Alexandru al II-lea să abolească șerbia și să elibereze țăranii, un gest de sus în jos. La noi, și-a mai spus Răşcanu, împroprietărirea stătuse sub semnul Unirii, ca gest prin care lumea de sus și lumea de jos se întîlnise. Unirea trebuia să-și fixeze semnificația de mare act politic și pentru țărani. Atunci era în cauză un act fundamental, se constituise o țară. Acum ? Acum țara exista. Dacă evenimentele se desfășurau normal, — și era de presupus o normală desfășurare — totul nu făcea decît să consolideze ceea ce se cîștigase. Sacrificiile nu puteau decît să consolideze conștiința publică, s-o edifice în misiunea de a păstra fundamentele țării.

Desigur, și-a continuat gîndul avocatul, sacrificiile nu fuseseră distribuite echitabil. După cum i se părea, din nou doar două clase își făcuseră bine datoria : cei cu sîngele — țăranii, și cei cu pămîntul, care, în plus suferiseră și daunele legate de lipsa mîinii de lucru de pe moșii. În rest, lumea intermediară, care acum se agita, ieșise în cîștig. La țărani îi plăcea mai ales dezinteresarea, o dezinteresare cu adevărat nobiliară. Probă că nu ceruseră oficial nimic. Nu-și condiționaseră sacrificiul. Și atunci de ce să se pună problema unui nou sacrificiu : pămîntul ? ! Dar cine pusese problema ? A, Matei. Avocatul a stins lumina și a dat să adoarmă. A ațipit o clipă, apoi s-a deșteptat. „— Desigur, și-a mai spus. Ceva se poate face, chiar în privința lui Matei. Ceva sub titlul binefacerii. Ca un hatîr. Adică fără

presiuni. Nici măcar fantasma unui vis naiv. Nici o presiune !"

Din acest punct de vedere, Alexandru Răşcanu nu gîndea altfel decît Alexandru al II-lea al Rusiei, cu care avea de împărţit nu numai numele, dar, curios, şi o asemănare de mentalitate. Nici ţarul nu suporta presiunile, nici Majestatea-Sa nu consimţea să cedeze la argumente ci numai la ideea de binefacere sau bunăvoinţă. Deşi ideea unei posibile apropieri între el, Alexandru Răşcanu, şi celălalt Alexandru, autocratul de pe Neva, l-ar fi scandalizat. Cînd în Parlament Răşcanu a fost desemnat să facă parte din delegaţia care urma să-l salute pe ţar, la sosirea acestuia în Bucureşti, deputatul a protestat. Nu suporta să stea descoperit, el om liber, în faţa arbitrariului încoronat. A cerut, în consecinţă, ca membrii delegaţiei parlamentare să fie traşi la sorţi.

*

Trenul imperial se apropia de Petersburg ca într-o plutire. Generalul prinţ Iancu Ghica băuse toată noaptea ceai, iar acum, aproape de punctul terminus al drumului, se afla într-o stare de epuizare şi aţîţare albă. Toată lumea din tren băuse ceai, samovarele circulau de la un compartiment la altul, ţîşnindu-şi aburii pînă în uşa vagonului Majestăţii-Sale, unde un ofiţer de cazaci, întins de-a latul intrării, sta de pază şi şoptea din cînd în cînd, ca în somn : „— *Ti-şî, ti-şî, ti-şî !*" Locomotiva reluase ritmic acelaşi refren : „*Ti-şî, ti-şî, ti-şî*", adică linişte, pe ruseşte, din ce în ce mai lung, mai aţipit, mai slab, pînă la stingere. O stingere, dar în cercuri concentrice de aţîţare, ca efectul unui jet de sifon în alcool. Se băuse şi mult alcool, altfel efectul ceaiului, la drum lung, ar fi fost uricios. Se adăuga şi efectul zăpezii, albul iradiant, absolut insuportabil ziua, în combinaţia alcool şi ceai, drept care mulţi dintre călători, inclusiv prinţul Ghica, trăseseră draperiile la ferestre. Au circulat astfel, printr-o nesfîrşită noapte albă, un tunel al insomniei iluminat electric.

La ieşirea din acest tunel, într-o lumină de zori, a văzut Petersburgul. Nu l-a văzut — Petersburgul îi ardea

de fapt în cap, cu cupolele lui aurite ; metropola se dilata, creştea, umplea de aur cerul, mai grandioasă decît Constantinopolul, deşi nimic nu se vedea, era ceaţă, trenul oprise la semnal, un ochi roşu care interzicea accesul în gară. Mai-marii vehiculului au coborît, inclusiv ofiţerimea din gardă, dar trenul nu putea intra în gară, Majestatea-Sa nu se trezise încă, suferise tot drumul de insomnie, abia în zori aţipise. S-a dat pe şoptite acelaşi consemn — *ti-şî !* — şi lumea a urcat înapoi în vagoane, reluîndu-şi locurile. Pînă la orele 11 trenul a fost ca şi mort, căzuse cu fierărie cu tot în somn.

Somnul adînc al Majestăţii-Sale s-a prelungit peste gară şi peste marele oraş care a decis — deşi se trezise în zori — să respecte liniştea ţarului, care se întorsese acasă. Un cocoş de aur — sau o acvilă cu aripi în vînt — îngheţase pe obelisc cu ţipetul dimineţii în gît. Era cu mult mai bine fără pufăitul locomotivei, deşi undeva, în Golful Finic, suna o sirenă.

Apoi au bătut clopotele, fix la ora prevăzută. Au prins a mugi navele de pe Neva, au bubuit tunurile. Ţarul se trezise. Ştergîndu-se la ochi, generalul prinţ Iancu Ghica a avut senzaţia buimăcitoare, privind pe fereastră, că întreaga Rusie se află la peron. Curios, dar incredibil, părea că din uriaşa armată, într-o fantastică aliniere, nu lipseşte un singur soldat. Şi nici un călugăr, fiindcă şi corpul călugăresc era prezent, ca o a doua armată. La mijloc, corpul demnitarilor imperiului, leit în aur, o a treia armată. Iar sus, deasupra mulţimilor, drapelele cu vulturi bicefali, praporii, icoanele. Au izbucnit şi corurile care au ridicat la suprem, pe acuta vocilor omeneşti, senzaţia de putere copleşitoare.

Ţarul a apărut la scara vagonului, somnoros şi absent. Ochii săi moi au mijit spre dunga covorului roşu, pe care urma să coboare. O retragere în vagon ar fi echivalat, pentru lumea de jos, cu un dezastru dumnezeiesc, dar ţarul a coborît, a atins cu cizma pămîntul. În centrul covorului îl aştepta pe suveran mitropolitul Isidor, arhipăstor al Novgorodului, al Sanct-Petersburgului şi al Finlandei, prezident al Sfîntului Sinod, bătrîn cuvios şi distins, cu evanghelia şi crucea în mînă, iar în stînga cîrjei sale, generalul Trepkov, guvernatorul militar al Petersburgului, cu palma

la chipiu. Tulburătorul moment s-a prelungit, Rusia îl celebra pe învingător.

Iancu Ghica nu putea să întîrzie la ceremonia religioasă, îi revenea un rol în ceremonia corpului diplomaţilor, a alergat să-şi ocupe locul în cortegiul diplomaţilor, care se afla masat într-un alt colţ al peronului, în dreapta corpului guvernamental. L-a scos din încurcătură vărul Emil, care-l şi căutase, din vagon în vagon. Emil Ghica, girantul cu afaceri la Petersburg, degerase pe peron, în aşteptarea trenului, încă de la orele 6. Au fost prompte şi slugile, care s-au repezit spre bagajele generalului, cărîndu-le spre sănii. „— Şi Alexandrina ?" a întrebat în fugă Emil. Iancu Ghica era cu totul zăpăcit : „— Alexandrina ? A ! Alexandrina !... Alexandrina vine mai tîrziu. Te referi la nevastă-mea, nu ?" Un prim simptom de desprindere de cele din jur, l-a trăit generalul încă de la primii paşi pe peron, cînd — culmea ! — i-a întîlnit pe cei ai săi, cei care — primii — ar fi trebuit să-l aşeze-n normal. Uitase oare din nou uniforma ? Uniforma era acum pe el, a pipăit-o din mers, deci totul era sau avea să fie în ordine. N-a avut timp să-l mai chestioneze, în drum, pe Emil, despre felul cum merg afacerile ţării la Petersburg. Avea să afle pe urmă, deocamdată era important să-şi ocupe locul ce-i revenea ; l-a şi găsit, locul său se afla între ambasadorul Greciei şi consulul Serbiei, la cîţiva paşi de ambasadorul Austro-Ungariei, dar hăt-departe de ambasadorii Franţei, Italiei, Marii Britanii cu care era cunoscut. Cu ambasadorul Statelor Unite ale Americii, generalul Pomuţ, a schimbat o strîngere de mînă şi cîteva vorbe în româneşte.

Apoi a urmat aşteptarea, os prin os, pînă la amorţeală. Era liniştitoare muzica. Melopeea bizantină l-a pus pe general în reculegere, apoi în transa rugăciunii. S-a rugat, profitînd de acest răgaz. Ştia că rugăciunea dă tărie şi el se întărea rugîndu-se în gînd. Ceremonia primirii avea mai presus de toate un caracter sacru, ţarul era primit întîi ca Papă, cap suprem al Sobornicestii Biserici a celei de a treia Rome, şi apoi ca ţar. Din acelaşi motiv, ceremoniile militare fuseseră restrînse la un minimum aproape simbolic, deşi prezenţa armatei era grandioasă. Generalul şi-a reamintit, într-o clipă de amorţeală, că e şi militar. Epuizase resursele rugăciunii, simţea că-i degerase în cizmă

laba piciorului stîng și atunci a făcut apel la resursele lui de militar, de bărbat învățat să stea smirnă pînă la intrarea în pămînt, pînă la cădere, dar în picioare ! Dintre colegii de corp, o situație încă și mai ingrată avea ambasadorul Austro-Ungariei, care era victima „influenzei" sau a troacnei, cum se spunea la București. În șoaptă, cei din jur au comentat că „influenza" se declanșase după ora 7, ajungînd după orele 11 la punctul critic : secreții nazale abundente și strănuturi cu stropi. Un consilier al casei imperiale, aflat în preajma diplomaților, își manifesta tocmai de aceea îngrijorarea : „influenza", în această formă puțin obișnuită, putea pune în pericol pe Majestatea Sa. Era mai nimerit, poate, ca diplomatul să se retragă, dar nici această soluție nu era de admis : ar fi rezultat un incident de pomină cu cele mai grave consecințe pentru raporturile dintre cele două imperii. Cu orice preț, dar cu orice preț, diplomatul trebuia să se reprime, înghițindu-și „influenza" cu muci cu tot. Același diplomat povestea, printre strănuturi, că grăbindu-se spre gară, în zori, o pisică neagră îi tăiase drumul. Superstiția se confirma.

Începuseră în sfîrșit fanfarele. Cum ceremonia militară era restrînsă, peste cîteva clipe împăratul ar fi urmat să apară. Acum Iancu Ghica trăia teroarea lipsei de batiste ; dintr-un nimic s-ar fi putut să-i vină și lui strănutul — strănutul se ia ! —, se afla doar la cîțiva pași de diplomatul austro-ungar, care trecea — cert— pe lîngă apoplexie. Generalul, ipohondru fiind, avea premoniția că din asta o să i se tragă moartea, dacă nu acum atunci altădată, dar în mod sigur, ceremoniile reprezentau întotdeauna ghinionul lui. „— Ține-te tare !" l-a îndemnat din spate Emil. Acuși îți vine rîndul. Se apropie..."

Generalul a încremenit în poziția solemnă și a privit înainte. Majestatea-Sa se apropia. Încă o clipă, apoi izbăvirea. În fond, nici o emoție. În cursul serii precedente conversase îndelung cu țarul în tren, care renunțase să-i mai ceară traducerea poemului „Pohod na Sybir". Încă o clipă. A închis ochii. I-a deschis.

Dar țarul nu mai era. Țarul trecuse fără să-l vadă, și fără să-i întindă mîna, ca și cum locul pe care generalul îl ocupa ar fi fost gol. Trecerea, deși lentă, a părut aiurisant

de rapidă, ca-n vis. Trezindu-se, Iancu Ghica s-a întrebat dacă există. Nu el, ci prinţul pe care-l reprezenta.

Emil l-a dus aproape leşinat la sanie. Nu şi-au vorbit. N-aveau ce-şi spune. Într-un tîrziu, după o duşcă de alcool, generalul l-a întrebat pe Emil :

— Tu crezi c-a fost real ?

Emil a dat din umeri. Nu putea fi real. Căci de-ar fi fost real, însemna că între Petersburg şi Bucureşti se căscase un gol.

*

În Capitală, sosirea prinţului a provocat vijelie. Lumea s-a trezit ca din farmec, după farsa cu falsa cădere a Plevnei şi şi-a reluat entuziasmul. Greu de presupus, după atîtea încercări, asemenea rezerve de entuziasm. Dacă în august, după victoria de la Griviţa, lumea se încolonase ca la o ceremonie funebră, dacă la început de noiembrie, după Rahova, aceeaşi lume se rezervase la o simplă demonstraţiune cu torţe, în care tonul îl dăduse studenţimea bucureşteană, acum lumea intrase în demenţă, nu doar demenţa victoriei ci o demenţă izbăvitoare : victorie şi pace.

Prinţul primise în sfîrşit, abia la Piteşti, delegaţia Corpurilor Legiuitoare, care îi înmînase mesajul Camerei şi al Senatului. De fapt, mesajele, fiindcă textele erau diferite în conţinut, deşi ambele aflate în mîna mitropolitului primat, care le-a prezentat prinţului. La Titu, în trenul princiar, urcase şi prinţesa. Prinţul s-a separat de reprezentanţii Corpurilor, cărora le-a reproşat în răspunsul la mesaj, că nu binevoiseră a-i transmite textul (textele) dincolo de Dunăre. „Regret că, cu toată osteneala ce v-aţi dat, timpul rău, întrerupînd comunicaţia, v-a oprit de a veni în Bulgaria, astfel încît n-am putut primi adresa Camerelor pe chiar teatrul bravurei româneşti." Era o tiflă. Prinţul n-a citit răspunsul său, cum ar fi fost protocolar, l-a rostit liber, cu pauze aspre şi apăsate. Bătrînii boieri, înfofoliţi în blănuri, mulţi neputincioşi şi bolnavi, probabil că nu putuseră trece Dunărea — cîndva ar fi trecut-o dacă le

poruncea sultanul !, acum erau însă nevoiți să asculte mustrarea princiară și prințul a simțit necesară această punere la punct, care să-l elibereze, înainte de a intra în București. Brătianu a zîmbit, îi plăcuse momentul, era încă un sictir, poate ultimul, trimis haitei conservatoare, necesar în ceasul prăznuirii victoriei, prin explozia bucuriei populare. Brătianu voia din nou să-i arate prințului poporul, minunatul popor bucureștean, dar nu mai era nevoie, întreg poporul se arătase singur pe sine, încă de la trecerea Dunării.

Dar la intrarea în București, chiar la bariera orașului, trenul princiar a oprit — a fost oprit — ca să primească garda de onoare condusă de generalul Drelten. Trupele ruse, conform convenției din urmă cu un an, nu aveau acces în Capitală, și Drelten a respectat în literă convenția, prezentîndu-se prințului, cu garda, la barieră. Prințul a coborît pe scara vagonului, pînă pe ultima treaptă și a primit raportul. Un raport sec, sever, exact, — Drelten i-a făcut prințului o impresie bună, i-a plăcut acest om căpos, posac, prusac, așa cum se cuvenea să fie un militar. Drelten, ca și Todleben, ca și alți germani din armata imperială rusă, era un om pe care se putea conta. Nicolas conta, desigur, pe acest Drelten, care, după raport și după scurta defilare a gărzii sale, s-a și retras cu palma la chipiu.

— Cum vi se pare Drelten ? a întrebat Brătianu.

— Drelten, a răspuns prințul, pare un om foarte precis.

Era, nici vorbă, un superlativ, la care nici măcar primul-ministru nu avea acces. A impresionat și ținuta oamenilor lui Drelten : ruși, mai ales baltici, dar sub mînă nemțească. Prințului i-a plăcut și alinierea gărzii, și pasul. Și mai ales răcnetul final prin care masa de soldați, în uniforme imperiale, l-a salutat. Un răcnet al victoriei. Era ca o anticipare puțin diferită, a ceea ce va urma, a ceea ce a și urmat, izbucnirea populară din Capitală. Dar după retragerea lui Drelten, prințul i-a spus lui Brătianu :

— Vă cer să retrageți acuzația contra conservatorilor. Suspendați procesul. Națiа trebuie să fie unită.

Poporul bucureștean pusese văzduhul orașului în vijelie, deși timpul era moale — moină. Pocnitori și pîrîitori,

ploaie de artificii, erupție de panglici, eșarfe și confetti, miliarde de confetti care ningeau de la toate ferestrele. „— Aceasta e Italia nordului, Doamne !“ — a spus Brătianu, arătîndu-i orașul cuprins de o frenezie napolitană, anticipație a Carnavalului, un carnaval unic în secol, poate unic o dată la o mie de ani. Peste toate șoca îmbulzeala. Într-o singură noapte, noaptea premergătoare intrării prințului în Capitală, populațiunea Bucureștilor crescuse brusc cu mie la sută, fără a socoti marele număr de străini, care se afla în oraș. Nu aceștia dădeau culoarea, deputațiunile străine, își observau cu stricteță locul lor, precis rezervat, în schimb ieșiseră din rezervă mulțimile, mulțimile bucureștene cu căldura și intimitatea lor, cu indiscreția lor naivă, împinsă pînă la îmbrînceala peste Măria-Sa. Curios era și cum un oraș plat, confundat cu cîmpia, un oraș fără clădiri înalte — ici și colo case cu două-trei caturi — crescuse brusc în înălțime, se revărsase în sus, poate tot datorită mulțimii care invadase ferestrele, balcoanele și acoperișurile, astfel încît Brătianu, ca președinte al bucuriei populare, saluta mereu cu mîna niște mulțimi imaginare de sus, poate îngerii din ceruri.

Ceremoniile de primire s-au desfășurat astfel într-o îmbulzeală indescriptibilă, primarul și reprezentanții municipalității au fost literalmente striviți de lume, o lume care a răsturnat pînă și pîinea și sarea ce trebuiau oferite Măriei-Sale, ba și cheia — cheia orașului ! — s-a pierdut în îmbulzeală printre picioarele mulțimii, chiar în clipa cînd se apropia echipajul princiar. „— Cheia ! Unde-i cheia, căutați cheia !“ S-a găsit cheia, mare lucru că nu se furase, s-a oferit pîinea și sarea, dar alocuțiunea primarului și alocuțiunea de răspuns a prințului nu s-au mai auzit. Mulțimea intrase pînă-n sufletul Măriei-Sale, niște mitocani i se uitau în gură, să-l vadă cum înghite pîinea, dar și alții voiau să vadă : „— Ce să vedeți, mă, nene, Măria-Sa mănîncă pîine.“ —, dar mulțimea nu s-a dat în lături, iar din cuvîntul lui vodă Carol atîta doar s-a auzit : „— *Dumnezeu a fost cu noi.*“

Din același motiv, îmbulzeala, nici momentul deosebit de solemn al prezentării Guardiei Naționale, n-a putut fi văzut. Batalioanele guardei, cu voluntarii bine ferchezuiți, aliniați în rînduri trase cu sfoara și mai țepeni ca nici-

odată, erau cît p-aci să fie dărîmate și să cadă la pămînt sub presiunea mulțimii, cum cad gardurile, dar brav. Voluntarii însă nu s-au clintit, cîte unul doar a dat cîte un ghiont înapoi, iar prințul a trecut în revistă guarda însoțit de mulțime, ca și cum și calicimea bucureșteană ar fi fost în poziție de a primi acest onor. Revenind în trăsură, Măria-Sa a transmis voluntarilor din guardă salutul său, adresîndu-li-se — lucru de mirare — cu titlul lor civil : „cetățeni".

„Cetățeni,
în tot timpul cît armata s-a aflat la fruntarie, spre a apăra țara, voi ați înlocuit-o cu devotament. Ați menținut fără reproș serviciul de garnizoană, pacea și buna ordine."

Mitocanii s-au uitat cu figuri uimite la cetățenii din guardă, pe care pînă cu o clipă înainte nu dăduseră doi bani, fiindcă îi cunoșteau prea bine. Iar Măria-Sa i-a lăudat în continuare, neprecupețindu-și vorbele, încît aceiași mitocani s-au uitat uimiți și la el :

„Din norocire, victoriile oștirii M-au dispensat de a face apel și la voi, în lupta directă contra vrăjmașului, am însă ferma convicțiune că, dac-ar fi fost nevoie, ați fi răspuns cu aceeași bravură ca și armata, dăruindu-vă fără preget sîngele."

Uralele cetățenilor din guardă și ale poporului au întrecut închipuirea, nu s-au mai auzit ultimele cuvinte — „În numele țării, vă mulțumesc !", dar același text avea să apară a doua zi în gazete, transformat în *Ordin de zi, către Guarda Națională și către toate gărzile orășenești din țară,* iar lumea l-a putut citi acasă, în liniște, inclusiv cetățenii din guarde ; care n-au fost totuși demobilizați. Lor li se adresase *Ordinul de zi,* care purta această mențiune finală : *„Ordon ca prezentul Ordin de zi să se cetească în toate legiunile, batalioanele și companiile."*

Echipajul princiar a înaintat apoi spre Dealul Mitropoliei, dar anevoie. Era mai simplu ca mulțimea să poarte

carul aurit pe umeri, cu cai cu tot. Destuparea entuziasmului care totuşi părea închis ca sub o sferă metalică, au produs-o clopotele, marele clopot din turla Mitropoliei şi miile de clopote ale Capitalei, care au sunat cutremurător, clătinînd baerele văzduhului. S-au pus în rotire mii de stoluri de porumbei, învrăjmăşite de vibraţiile sonore, stoluri care s-au învîrtit toată ziua deasupra caselor, pieţelor, mulţimilor.

Apoi, brusc, linişte, cînd Măria-Sa a intrat sub bolta Mitropoliei. Un singur cetăţean a mai îndrăznit să urle : „— Trăiască România liberă şi de sine stătătoare !", dar strigătul lui s-a stins într-o tăcere de sine stătătoare. Ceea ce s-a petrecut înăuntru, în catedrală, mulţimea n-a mai văzut ; nici ceea ce s-a petrecut în incinta Parlamentului. deşi se pare că marea aulă a luat foc sub urale şi aplauze înfundate. A fost ca un foc acoperit, din combustiunea căruia prinţul a apărut cu faţa roşie şi cu ochii aprinşi. Prinţesa era şi mai împurpurată. Domnul C. A. Rosetti, preşedintele Camerei, adresase în final un cuvînt simţitor şi către prinţesa domnitoare, numind-o „dulcea mîngîiere a răniţilor". Acelaşi cuvînt a devenit pe buzele mulţimii, atunci pe loc, „Mama răniţilor".

Clou-ul zilei, în drumul spre Mitropolie, în faţa hotelului Broft, la primul etaj, la fereastră, a apărut Osman-Paşa, învinsul de la Plevna, care l-a salutat, înclinîndu-şi fruntea, pe învingător. Din nou aplauze, ca la teatru. Scena i s-a părut lui Răşcanu, care era de faţă, de-un teatralism supărător — aceeaşi regie a domnului Brătianu ! Prea se brodise şi se încrucişa semnificativ, sosirea muşirului otoman, ca prizonier, la Bucureşti, cu intrarea triumfală a prinţului. Drept care avocatul, indispus, a hotărît să plece la moşia sa din Vlaşca.

III

Şiclovan a trecut graniţa pe la Predeal, pe o vreme rea, cu viforniţă, şi atenţia cu care grănicerul chezaro-crăiesc i-a examinat hîrtiile nu i s-a părut a bună. A întrebat de comandant, domnul căpitan Hirsch, pe care-l cunoştea — doar nu trecuse întîia dată pe aici ! — dar şeful picheţului lipsea. I-a făcut dificultăţi şi domnul Szabo, la vamă. Cu domnul Szabo, pe care iarăşi îl cunoştea, a vorbit ungureşte. Vameşul i-a scotocit bagajele, căutînd ziare şi manifeste, dar baciul n-avea asupra-i decît nişte hîrtii comerciale. Domnul Szabo n-a mai fost binevoitor ca-n alte dăţi, se uita la el chiorîş, fapt care i-a dat bătrînului o stînjenire. Nimeni nu-l putea opri între Bucureşti şi Braşov, pe oriunde ar fi trecut, pe la Bran sau pe la Predeal, sau pe la Turnu-Roşu, că doar avea paşaportul în ordine. Ideea că autoritatea din imperiu l-ar fi pus şi pe el în urmărire în legătură cu Liviu, o excludea. Mai trecuse în Ardeal de cînd Liviu fusese arestat şi nimeni nu-i cătase pricină.

Urcînd în sania care-l aştepta, dincolo de punctul de vamă, omul de la cai, un prieten din Satu-Lung, nu părea mirat de cele întîmplate cu baciul. „ — Dar ce se întîmplă, Onisie, aici la voi !“ a întrebat Şiclovan. „Păi ce se-ntîmplă la voi, dincolo !“ i-a răspuns Onisie. Dincolo, adică în ţară, Şiclovan nu ştia să se fi întîmplat ceva de seamă. Căzuse Plevna şi atît. Dar Plevna căzuse-n altă parte, dincolo de Dunăre, nu la Bucureşti. „ — A căzut Plevna !“

i-a repetat Onisie această știre veche. „— Și ce dac-or căzut Plevna ?“ „— Păi lumea zice c-or să se mute granița !“ i-a răspuns Onisie, mînînd caii cu vădită plăcere. Deci iată ce scorniseră românii lui de peste munți ! La graniță chiar, i-a povestit Onisie, se făcuse demonstrație. Niște studenți întorși acasă, în vacanța de Crăciun, niște tineri din Brașov, veniseră la graniță cu eșarfe și steaguri tricolore. I-au și luat jandarmii. „— De asta te-au scotocit în bagaje, i-a mai spus Onisie. Căutau hîrtii, arme.“ „— Puteau să mă scotocească și-n suflet, i-a răspuns baciul foarte liniștit. Eu hîrtii n-am. Nici arme.“

Dar liniștea de sine i s-a topit pe loc. Avea hîrtii : cine știe ce-o fi rămas acasă, ascuns prin vreun ungher, dintre hîrtiile lui Liviu. Avea și arme. Armele lăsate la el în depozit, în vară, de tinerii transilvăneni, care plecaseră spre front. Sub ochii domnului Hirsch, baciul nu putea să treacă drept un om curat. Cazul Liviu Șiclovan era cunoscut. Avea, e drept și arme, poate și hîrtii, dar acestea erau în siguranță, la București. P-aici baciul se putea mișca cu mîinile slobode. Totuși, încă o dată se vedea în ce încurcătură îl vîrîse Liviu ! Ca să stea să cugete — baciul nu cugeta decît cînd stătea așezat — Șiclovan i-a cerut lui Onisie să facă un popas în Satu-Lung. Nu voia să intre imediat în Brașov.

Aceasta însă o dorea și Onisie, care pregătise masă. În Satu-Lung, la casa lui Onisie, aproape tot satul era adunat. Pe unii Șiclovan îi cunoștea, pe alții nu ; se afla și-un tînăr student, unul Tiberiu Moarcăș, nepot al lui Onisie, care a rostit o scurtă alocuțiune în întîmpinarea baciului. Aceasta l-a indispus pe bătrîn. Era luat drept altcineva. Tratat nu numai ca tată al lui Liviu — de acest blestem nu putea scăpa !, dar și ca tată de martir. Baciu n-a răspuns la cuvintele studentului, a adresat tuturor un „Bun găsit“, după care s-a spălat pe mîini și s-a așezat la masa încărcată cu bunătăți. Dar și masa l-a iritat : era plină de cîrnați, slană, caltaboși și jumări. „— Apoi la voi or venit Crăciunul mai devreme ?“ a întrebat el, cu nemulțumire. „— Or venit mai devreme anul aista, ca și la voi !“ i-a răspuns gazda, îndemnîndu-l să guste.

În tot timpul mesei, gazda și rubedeniile l-au privit pe Șiclovan ca pe-un mai-mare de la care toți așteptau un cu-

vînt. El era un mai-mare, ca om de vază și bogat, dar ce cuvînt așteptau de la el ! L-au întrebat totuși despre ce-i la București, „în țară", ca și cum ei toți n-ar fi știut. „ — Ce să fie, bună pace. Or venit pacea." Pacea nu venise încă, dar se cheamă că frontul se mai astîmpărase. Baciul nu pricepea această stîrnire a consîngenilor lui, legată de pace, de la care păreau că așteaptă ceva ieșit din comun, o minune. „ — Se zice că se șterge granița și către noi." De unde-o mai scoseseră și pe asta ! Le-a spus-o : „— Asta or scos-o dușmanii voștri, ca să vă perzecute. Să se pună pe voi cu percheziții și arestări." Era adevărat, însă, pe inimă nu se putea pune cătuș. Onisie l-a lămurit. În vară, cînd turcii fuseseră victorioși la Plevna, dușmanii tresăltau de bucurie, scoseseră steagurile verzi și făcuseră demonstrațiuni pe străzi, în favoarea Turciei. Acum, după căderea Plevnei, era rîndul lor, al românilor, să demonstreze pentru România. „ — Dar nu noi am început ! a precizat studentul. Noi le dăm răspunsul." „ — Și n-or să intre-n voi cu săbiile, iar ?" „ — Or să intre, a spus Tiberiu Moarcăș, numai că putere mare nu mai au. Acum, după Plevna, s-a văzut cît îs de puțini. Unde să se ațină mai întîi ?" A confirmat-o și Onisie, au întărit-o și alți bărbați de la masă. În prima noapte de după căderea Plevnei, în Satu-Lung și-n alte sate s-au aprins focuri pe culmi, ca pe vremea Iancului. Ardea toată Transilvania, numai focuri se vedeau peste tot. Ici-colo, pete de întuneric, foarte puține, în locurile unde nu se aflau mase de români. „ — Așa că n-au ce face, a încheiat Onisie, de-acu nainte rabdă, cum am răbdat și noi o mie de ani."

Îngrijorarea baciului a crescut însă și mai mult, cînd tînărul în straie nemțești i-a spus că studenții din Brașov voiau să tipărească în formă de ilustrate portretul lui Liviu și să-l împrăștie în tot Ardealul. „ — Asta nu ! a strigat el. Mă opun ! Domnule Moarcăș, copilul ăsta Liviu e al meu, nu al vost !" Dar studentul i-a răspuns cu obrăznicie : „ — Ba, Liviu e și al nost. E martirul nost și tot natul trebuie să-l știe !" „ — Ba să vă stîmpărați ! a tunat bătrînul. De-ajuns cu-atita sînge !" Lumea de la masă a tăcut. Se răscolise suferința bătrînului.

După această izbucnire, n-au mai vorbit de Liviu și nici de trebi politice. Bătrînului nu-i plăcea politica. Pă-

timise prea greu din pricina lui Liviu. Chiar el a dat semnul renunțării la acest subiect, cînd i-a întrebat despre oi, despre vite, despre cum merg pivele de sumane. Ai lui Onisie învîrteau negustoria de lînă și suman. Parte din lîna turmelor de aici venea la Șiclovan, la București, parte mergea la Cisnădie la un atelier de stofe. Baciul ar fi trebuit să facă un popas și la Cisnădie. A întrebat de rudele lui din Cisnădie. Dar și la Cisnădie, i s-a spus, fuseseră manifestațiuni. Și acolo se mișcaseră românii, satele din jur. Și acolo Șiclovan era așteptat cu masa întinsă. Urmau a-l primi tot ca tată de martir. Baciul a hotărît să renunțe la popasul la Cisnădie. „— Și la Sebeș cum merg lucrurile ?" a mai întrebat el. La Sebeșul săsesc era liniște. Șiclovan trebuia să facă un popas și la Sebeșul săsesc, unde avea afaceri de comerț cu un domn Fichte și unde, cu o stație mai înainte, îl aștepta părintele Luță, un nepot împreună cu care trebuia să-și continue drumul pînă la Seghedin. A hotărît ca următorul popas să-l facă la Sebeș.

Masa nu i-a priit, nici băutura. Trecînd munții, Șiclovan nimerise într-o lume mai frămîntată decît cea de la București. Cînd a aflat că și-n Brașov s-au pus la cale noi manifestațiuni, baciul și-a zis că nu-i cuminte să mai stăruie în oraș, deși avea și-aici multe treburi. Treburile lui le putea orîndui și Onisie. Deși nu ca el. Tot Onisie ar fi trebuit să-l scoată afară din Brașov și să-l ducă pînă la prima stație, cu sania, ca să urce apoi în țug.

Baciul a căscat. Nu de somn, ci ca fel de a spune că voia să scape de rubedenii. Voia să fie singur și să cugete.

*

Costi Aldea nu l-a mai găsit pe Nikolai Nikolaevici la Bogot și a trebuit să pornească după el, pe drumul trupelor care se tot avîntau peste Balcani. Avea asupra-i scrisoarea de acreditare ca ofițer de ordonanță pe lîngă marele duce, plus o epistolă a prințului către același Nicolas, care însă nu mai începea solemn, nu se mai uza de acel impetuos „Monseniore", ci cald, chiar intim : „Mon cher Nicolas". Costi Aldea cunoștea conținutul ambelor texte, de care a luat act mai înainte de sigilarea plicurilor. Urma

doar să le înmîneze şi să-şi preia funcţia, o funcţie de astă dată nu doar decorativă, ci efectivă, cu o pondere deosebit de importantă în ochii prinţului. Avansarea sa în gradul de maior i-o spunea. I-o confirma şi urgenţa, expres rostită în ultima depeşă : „— Deplasaţi-vă neîntîrziat la Kazanlîk". Marele duce îşi stabilise cartierul general dincolo de Balcani, la Kazanlîk, acolo trebuia să ajungă Costi Aldea, pe drumul cel mai scurt. În acelaşi mesaj cifrat, se mai adăuga, ca un postscriptum : „Pregătiţi-vă ţinuta adecvată pentru ceremoniile de armistiţiu şi pace."

Urma să participe sau să asiste, ca reprezentant al prinţului, la nişte ceremonii militare legate de armistiţiu sau pace. Poate armistiţiu, poate pace. Trimisul prinţului trebuia, oricum, să fie convenabil costumat cum convenabil urmau a fi prezenţi la ceremonie atît învinşii cît şi învingătorii. Prinţului nu-i păsa de învinşi, Alteţa-Sa se afla în tabăra învingătorilor, înclinase hotărît balanţa victoriei, iar Costi Aldea era mîndru de acest gest. În sfîrşit, mîndru.

Drumul pe care Costi Aldea apucase, împreună cu mica lui suită, era drumul cel mai scurt cu putinţă. Spre Tîrnovo nu putea porni — acest defileu era sufocat de avalanşa trupelor imperiale, care se prăvăleau implacabil dincolo de creste. Nu putea porni nici spre Sofia, prin defileul vestic, unde încă se dădeau lupte grele. A ales soluţia unui defileu median, pe care tot trupele ruse îl forţaseră în vară, cînd îşi asiguraseră şi prima pătrundere spre Cîmpia Traciei şi o victorie efemeră. Drumul fuse pe atunci imposibil, victoria de asemeni — o victorie la limită —, după care urmase confruntarea pe crestele Balcanilor, trupele ruse rămînînd încercuite pe piscuri vreme de cîteva luni. Acum cercurile izolării se sfărîmaseră, drumul era deschis, absolut liber, şi Costi Aldea a apucat acest drum.

Pe Costi Aldea îl însoţea un cercetaş bulgar, un localnic, care cunoştea drumul şi care preceda echipa. Bulgarul îi călăuzise şi pe ruşi, în vară. Rămăsese izolat pe creste, împreună cu un batalion de grenadieri, care toţi, pînă la unul, muriseră acolo, într-un fort unde se aflau şi morţi din urmă cu un veac. Acum bulgarul însoţea mica delegaţie a victoriei şi păcii, care trebuia să ajungă foarte re-

pede la Kazanlîk. „— E mult pînă acolo ?“ întrebase Aldea. „— Oho !“ În acest oho ! intrau toate experienţele victoriilor şi înfrîngerilor de peste un veac.

Aldea a abordat gura defileului în zori, dar pătrunderea a fost cu neputinţă. Prin defileu debuşau la vale valuri de prizonieri. Nu puteai să strecori în sus un ac, avalanşa prizonierilor se prăvălea cu o forţă geologică, prin gura strîmtă. Lui Costi Aldea i s-a părut că învinşii cad unii peste alţii, ca lemnele plutelor, la praguri. Nu contau morţii, nici cei striviţi, conta căderea. Dar căderea îi înfuria pe cei care aşteptau jos — masa trupelor imperiale care fremăta să-şi reia urcuşul. „— Hai, mai repede, hai !“ Se auzeau strigăte, strigătele comandanţilor, care însă nu răzbeau sus, acolo unde funcţiona macazul prăvălirii. „Hai, mai repede !“ Şi din nou înjurături şi blesteme, fiindcă se pierdea timp. Ce făceau ăia acolo ! „— Ce faceţi, mă acolo?“ Cei de sus aruncau la vale cu viii şi cu morţii, ca pe un jgheab : jgheabul victoriei.

Costi Aldea a rămas la gura jgheabului ore în şir. Bulgarul cercetaş fusese trimis să caute o cale de acces laterală. S-a întors necăjit : nu exista o cale laterală. Echipa prinţului României trebuia să-şi aştepte rîndul la moara victoriei — o moară. Costi Aldea a profitat de răgaz ca să-i scrie Adei :

„Draga mea,
imposibil să trec Balcanii, ne sufocă victoria, ne împiedică învinşii. Învinşii sînt cea mai penibilă stavilă în calea învingătorilor. Ce-i cu copiii ? Pregăteşte-mi armele de vînătoare. Mă întorc curînd. Am chef de vînat.“

Costi Aldea a încredinţat acest bilet unui ofiţer rus, comandantul unei coloane de prizonieri. Conform convenţiei, prizonierii urmau a fi predaţi românilor, la Nicopole, pentru departajare, urmînd ca o parte din ei să rămînă în România. Ofiţerul s-a angajat să transmită biletul şi şi-a văzut de drum. Era o scrisoare aruncată în neant. Dar Costi Aldea a fost satisfăcut. Apoi şi-a aşteptat rîndul.

Prizonierii încă mai curgeau. Spre enervarea trupelor regulate, în poziţie de atac. „— Hai, gata!“ s-a auzit un glas.

„Acum, noi !“ Şi coloanele s-au urnit, în uruit de cizme, copite şi tunuri. Într-adevăr, nu mai era timp de aşteptat, zăbava — pentru Aldea cel puţin — era catastrofală. Valul trupelor proaspete, ridicat vertical, a înfundat defileul. Căderea de sus s-a stăvilit brusc, cu gemete, scrîşniri şi vaere. Apoi au urmat urale. S-a auzit acel strigăt războinic, pe care Aldea îl cunoştea : „Vperiod !“ adică „Înainte“. Coloana de jos s-a opintit înainte, împroşcînd în lături, pe pereţii de piatră, resturile victoriei. Învinşii au intrat în pereţi. Cîteva ceasuri bune urcuşul n-a fost altceva decît o răsucire de burghiu uriaş într-o masă de carne.

Apoi coloana suitoare s-a poticnit. Din nou nu se mai putea înainta. De sus, pornise o avalanşă de zăpadă şi bolovani de piatră. Caii echipei lui Aldea s-au tras sub un perete de piatră. Oamenii au descălecat şi-au consimţit să aştepte. Se oprise întreaga coloană. De sus nu curgeau decît prizonieri şi bolovani. La picioarele lui Costi Aldea a căzut un chipiu. Maiorul a ridicat chipiul, un chipiu ofiţeresc, şi i-a smuls cocarda. O cocardă aparţinînd nu se ştie cărei naţii sau arme. A pus cocarda în buzunar, apoi a încălecat. Drumul în sus se putea relua.

*

Dincolo de Dunăre, prizonierii îşi urmau calvarul, deşi scăpaseră la lărgime. Îi aştepta cîmpia înzăpezită, cîmpia Bărăganului, pe care coloanele o străbăteau cu popasuri multe, după care în faţa lor se întindeau stepele Rusiei. Cei mai fericiţi, dintre prizonieri, urmau drumul cel mai scurt, drumul spre Carpaţi. Dar Carpaţii întîrziau să apară, după Balcani urma Dunărea, apoi cîmpia. Cîmpia nu lăsa speranţă, după Balcani, cîmpia era o groapă — şi pentru învinşi, şi pentru învingători.

Către noapte, maica Raida a ajuns cu gloata ei de rătăciţi într-un sat pustiu. Au mas de noapte aici, mulţumind lui Dumnezeu, dar pînă aici nu fu uşor. Sergentul din fruntea coloanei de prizonieri avea pieptul prins şi tuşea. „— Tuşeşte tu, Ştirbule, cît pofteşti, da mergi înainte !“ i-a spus Maica Raida, care nu i-a îngăduit să descalece.

„— Cît poţi, ţine-te pe cal !“ Şi bărbatul s-a ţinut pe cal pînă în sat. În sat însă n-au mai găsit nici un om viu. Trecuseră şi pe acolo prizonierii, alt val de turci. Coloana precedentă îşi lepădase peste tot muribunzii ; maica Raida, cu oamenii ei, n-au mai aflat prin case decît morţi. Paznicii împreună cu călugăriţa şi cu şchiopul şi-au rînduit morţii lor, lîngă cei găsiţi acolo, şi au plecat mai departe. Au găsit în schimb fîn pentru cai şi lemne de foc, iar într-o pivniţă un morman de cartofi. Maica a poruncit să fie fierţi cartofii şi împărţiţi cu rînduială la prizonieri. Dar nu toţi, o parte din cartofi a fost dusă înapoi, chiar de ea, cu poala, în pivniţă, acoperită cu nisip şi paie. „— Să fie de sămînţă ! a spus maica. Poate s-o mai întoarce careva.“ „— Cin' să se mai întoarcă ? a rîs şchiopul. Nu mai e nimeni viu.“

De-aici înainte, maica Raida cunoştea drumul, dar urma drum greu : Dealul Negru. Pentru trecerea Dealului Negru, maica a poruncit pregătiri, mai întîi un popas, apoi întremarea „rătăciţilor“ cu cîte un cartof. Le-a dat şi apă, la nişte budaie care nu îngheţaseră, oprindu-i să bea cu lăcomie. Privindu-i cum beau, maica Raida şi-a spus, întărindu-se în încredinţarea mai veche, că de fapt bărbaţii sînt ca vitele. Un zdrahon de turc, care se ţinea bine pe picioare, s-a împins peste ceilalţi la apă, dar maica l-a şi pocnit cu coada biciului, făcîndu-i semn să stea la rîndul lui. Ea nu se temea de vite, intra fără grijă în grajdurile şi-n ocoalele de la mînăstire, făcîndu-şi loc printre boii înfuriaţi, împingîndu-i şi pedepsindu-i cînd împungeau. Cum l-a pedepsit şi pe zdrahonul de turc, care s-a uitat la muiere chiorîş. Boii răbdau, nu se uitau chiorîş.

La popasul precedent, acolo în sat, maica Raida procedase, cu ajutorul soldaţilor, şi la trierea prizonierilor. Pe cei bolnavi îi lăsase în sat, cu un „Doamne, aibi grijă“, pe morţi îi lăsase peste morţi, cu cei valizi pornise mai departe, cu „Doamne-ajută“. Aici, sub Dealul Negru, a purces la încă o triere. I-a aşezat în rînduri de cîte patru, punîndu-i la mijloc pe cei mai plăpînzi şi la margini pe cei zdraveni, care să-i ajute. Avea în sanie şi nişte frînghii, adunate din sat, de prin casele pustii, ca să-i lege unii de alţii cînd o fi greu la deal. Coloana era acum gata de drum. Maica şi-a aruncat ochii spre Dealu Negru, care era nalt şi

lunecos. Drumul se încîrjoia pe pante oable, urcînd din una în cealaltă, pînă sus, spre o măgură care nu se vedea. Dealu Negru era alb. Maica Raida a privit încruntată dealul, a aruncat un ochi şi către „rătăciţi", apoi a strigat la sergent să poruncească pornirea. Dar sergentul nu mai avea glas, îi pierise. A poruncit ea :

— Hai băieţi, hai.

Coloana s-a urnit din nou spre urcuş. Primul efort i-a întărit pe prizonieri. Urcau încet şi harnic, în pas de turmă, o turmă care se încăpăţîna să învingă împotrivirea drumului, să scape odată de drum. Dinspre măgură se lăsase o ceaţă, dar drumul era bun ; o altă coloană rupsese pîrtie, se vedea după leşurile lăsate la margine. Prizonierii nu mai luau seama la trupurile căzute mai înainte, se înverşunau să urce. Au tot urcat. Cînd maica Raida a întors capul, după o vreme, spre vale, s-a îngrozit ea singură de şarpele negru de oameni pe care-l tîra după sanie, care se-ncolăcea pe dealul alb, opintindu-se să urce mai sus, zală cu zală. Urcau toţi, încet la pas, dar nu se mai vedea sergentul.

Sergentul, care descălecase, urca încet coasta, cu calul de căpăstru. Venea ultimul şi coloana l-a aşteptat. Dar se vedea că nu-i a bună cu sergentul, care păşea ca un orb şi se clătina. Maica Raida a simţit că-i istovită nădejdea în el şi l-a urcat în sanie, lîngă căpitan. Nu l-a mai doftoricit, nu era timp. L-a înfăşurat doar în pătura calului şi i-a pus raniţa la căpătîi. Apoi a dat porunci pentru o altă rînduială.

Coloana urma să urce pieptul cel mare al dealului, iar prizonierii erau osteniţi. I-a lăsat să răsufle, care unde se aşezaseră. A aruncat un ochi către zdrahon. Acest om, tuciuriu la obraz şi păros, cu uitătura posomorîtă, era cel mai teafăr. Cînd a simţit că-i privit a dat să se ridice-n picioare, dar femeia i-a făcut semn să stea la locul lui. Ea s-a îndreptat apoi către sanie şi a scos de acolo colacii de frînghie pe care-i luase din sat. Cu ajutorul şchiopului a înnodat frînghiile una de alta ; erau destul de lungi. Apoi i-a făcut semn zdrahonului să se ridice şi să se-apropie de ea. Bărbatul a venit cu sfială. Tot cu ajutorul şchiopului maica Raida l-a încins pe turc cu frînghia pe mijloc, înnodînd legătura zdravăn şi încercînd dacă ţine.

Ţinea. Ţinea şi zdrahonul, care nu s-a clătinat, cînd femeia a tras de frînghie din nou, încordîndu-se înapoi. Apoi a început a rîndui prizonieri, unul după altul, în lungul frînghiei, pe cei neputincioşi la frînghie, pe ceilalţi pe de lături. Acum coloana se lungise, părea mai subţire şi mai şubredă, dar înşirarea pe frînghie o legase mai bine, pînă hăt-departe în urmă. În urmă, sania cu şchiopul avea să încheie coloana.

— Păi nu mergem cu sania înainte ? a întrebat şchiopul.

— Nu, a hotărît maica. Du-te acolo unde te-am trimes. Adică stai aici, şi aşteaptă-ţi rîndul.

Ea a dezlegat de la coada saniei calul căpitanului şi l-a încălecat. A sărit sprinten în şa, avînd grijă să-şi ridice poalele pînă la genunchi. Şi le-a tras apoi pe pulpe, acoperindu-se, şi smucind scurt frîul, a răsucit calul spre coloană.

— Ascultaţi la mine ! a strigat ea. De-aici încolo, porunca-i la mine. Vă ţineţi şir după cal. Apoi cu mîinile pîlnie la gură : Hai băieţi, hai.

Coloana s-a urnit din loc, fără strigătele obişnuite. În capul şirului, maica Raida călare, apoi zdrahonul încins cu frînghia pe mijloc, apoi „rătăciţii" înşiraţi pe frînghie, pe la margini soldaţii cu lănci, în urmă sania cu şchiopul şi cu cei doi bolnavi. Ceaţa se limpezise, stăruia doar sus, pe măgură. În lumina de amiază, monomul de fiinţe se înşira pe deal, boabă cu boabă, avînd în cap un patruped cu o femeie, în coadă o sanie cu un şchiop, care nu vorbea, doar urla, preluînd strigările soldaţilor :

— Hai Ali, hai Osman, hai Mahomed !

*

Ieşită din nou la drum, sotnia georgiană cu Aţhaşvili în frunte aştepta la marginea platoului să se poată înscrie în mişcarea coloanelor care coborau prin defileu la vale. Era măreţ spectacolul. Coloanele mai întîi urcau dinspre Plevna — uriaş şarpe de oameni, cai, tunuri, ca apoi, dincolo de creastă, şarpele să coboare lent la vale, într-o desfacere de lavă. La cumpăna apelor, un general călare

supraveghea urcarea şi coborîrea, care se înnodau sub calul lui. „— Hai, băieţi, hai !“ Generalul mişca lent din nagaică, împingînd avalanşa la vale, apoi îşi ştergea cu dosul palmei mustaţa asudată, ca şi cum el singur ar fi făcut efortul urcuşului, se oprea o clipă — nagaica atîrna cu coada-n jos — apoi din nou nagaica se mişca lent, indicînd direcţia curgerii : „Hai, băieţi, hai !“

Băieţii trăgeau la tunuri, înhămaţi alături de cai, sau împingeau din spate, cu mîinile, piesele de artilerie, deşi era un gheţuş ca sticla — apoi, la vale, tot ei stăpîneau aceleaşi piese de tun cu frînghiile, ferind de strivire şi caii. Cel mai greu se mişcau piesele de artilerie şi căruţele trenurilor regimentare, care ţineau pe loc înaintarea trupelor. Apoi din nou drumul se limpezea, coloanele înaintau în rînduri compacte, urmau grenadieri, ulani, vînători de gardă, cazaci : „— Hai, băieţi, hai !“ şi iar tunuri, împinse cu sudalme şi răcnete. Aţhaşvili cu sotnia lui nu izbutise în două zile să se înscrie în coloană, nu se ivise nici un gol. Un gol, în sens invers, fusese cel al coloanelor de prizonieri. Dar Aţhaşvili se grăbea. Colonelul stătea la pîndă, pe cal, aşteptînd un semn al generalului, care-l tot ţinea la distanţă cu nagaica : „— Stai acolo, la locul tău !“ În aceste două zile, plus întîrzierea de pe platou, sotnia georgiană ar fi putut ajunge la Isarlîk, iar de-acolo mai departe, la mare. Georgienii îşi socotiseră bine timpul, cu soroace pe zile : de Crăciun la Bosfor, de Bobotează la Constantinopole — zi în care apa sfinţită ar fi urmat să spele cupolele cetăţii pîngărite, apoi drumul mai departe, prin Anatolia, pînă acasă. Dar pentru aceasta trebuiau să se grăbească. Sotnia fremăta pe loc. Aţhaşvili s-a apropiat din nou de general, care l-a ţinut din nou la distanţă, cu nagaica : „— Stai acolo !“ Între timp, urcase lîngă el, pe platou, şi un grup de români care se grăbea să ajungă la Kazanlîk. „— La Kazanlîk sau la Isarlîk ?“ Nu mai avea nici o importanţă.

Apoi în fundul văii adînci dinspre sud, s-au auzit lovituri de tun. Coloanele, care tot lunecau la vale, şi-au continuat cîteva clipe scurgerea, prin inerţie, apoi s-au oprit. S-a auzit şi răpăitul armelor. Din cealaltă vale, de la nord, coloanele tot urcau. „— Ho, opriţi ! dar coloanele tot urcau, presiunea oarbă de jos a împins lateral cîteva uni-

tăţi, deviindu-le pe platou, în spatele sotniei georgiene, care aştepta să coboare. Şi încă urcau, acum direct pe platou, timp în care, acolo spre sud, se produsese o izbire într-un dop. Acum, jos acolo, se auzeau şi urale.

Uralele de jos au dat un freamăt magnetic coloanei, care s-a propagat înapoi, în sus, pînă pe creastă. Generalul cu nagaica a dat ordin să se aştepte : dopul care înfundase scurgerea urma să sară dintr-o clipă în alta. Au aşteptat, dar dopul nu sărea. Prin binoclu nu se vedea bine ceea ce se petrece acolo jos, se auzea doar răpăitul armelor şi bubuiturile de tun. Un ofiţer de ordonanţă s-a strecurat la vale, pedestru, apoi s-a întors după o vreme aducînd răspuns : o coloană otomană, deviată lateral, forţa pătrunderea în defileu, încercînd să-şi rupă drum la vale, peste coloanele ruse. Ruşii n-o lăsau, dar spaţiul frontului era restrîns, un dop. „— Înainte !" a ordonat generalul trupei din faţă, şi coloana de pe pantă s-a prăvălit la vale cu chiuituri.

Apoi, din nou oprire. Dopul se menţinea. Coloana însă înaintase totuşi cu cîteva sute de paşi mai la vale — exact lungimea pe care o pierduse în măcinarea de jos —, lăsînd între ultimele rînduri şi creastă un spaţiu gol. Cei măcinaţi jos erau vînători de gardă. Un semn cu nagaica şi golul a fost umplut cu grenadieri. Dar de pe cealaltă pantă, tot de jos, năvala se înteţea. „— Ce se întîmplă, fraţilor, ce ne ţineţi pe loc !" Şi alţii se grăbeau să ajungă jos, dincolo. Acum însă era rîndul grenadierilor, care se aruncaseră la vale. Apoi alt gol. În faţă, jos, acolo, în vale, brazii luaseră foc. Artileria otomană, nişte tunuri de munte, şi nişte mortiere, plasate nu se ştie unde, izbea coloana în plin. Alt gol, umplut rapid cu un regiment de husari de Grodno, urmat de cîteva companii de pedestraşi de Tobolsk. Dar din vale, artileria otomană îşi înteţise tirul. „— Puneţi tunurile !" a strigat generalul.

S-au pus tunurile în bătaie, pe creastă, la cumpăna apelor, apoi o altă amfiladă de tunuri pe muchea platoului. „— Înălţimea-ta, unde tragem ?" Nici vorbă, în vale. În vale, dar dincolo de linia de foc, în otomani. Văile au răspuns cu vaere, canonada a ţinut, apoi cînd fumul exploziilor s-a risipit, au rămas flăcările brazilor, o perdea de văpaie. Nu se ştia cine aprinsese pădurea, învinşii sau

învingătorii. Şi unii şi alţii ar fi vrut să pună între coloanele lor un parapet de foc. „— Foc !“ a răcnit generalul, şi tunurile au bubuit din nou.

Sotnia georgiană, de pe platou, urmărea efectul care s-a vădit a fi puternic : valea s-a umplut din nou de vaere şi fum. Cei de sus aşteptau, după risipirea fumului, un rezultat care să-i răsplătească : steagul alb. Care nu s-a ridicat, a urmat încă o clipă de gol. În vale, precis luptau cerchezii, nişte caucazieni islamici care n-aveau milă. În sfîrşit, generalul i-a văzut pe georgieni : „— Hai băieţi, hai !“ Jos sînt fraţii voştri. Peste ei. Vperiod !“ şi le-a dat drumul georgienilor, la vale. Tot se grăbeau.

De pe creastă, Costi Aldea a urmărit avalanşa kartvelă.

*

Frisonul victoriilor de pe Balcani se răsfrîngea peste întregul front. Unităţi care n-aveau ştire de cutare încercuire, cutare ocupare, sau lichidare, din cutare loc, cum se întîmpla cu românii care înaintau spre Belogradgic şi Vidin, căpătaseră aripi şi izbeau în plin. Prin acelaşi curent, cu semnul contrar, învinşii pierdeau, n-aveau şansă, nici măcar şanse mici, periferice.

Escadronul lui Arghir, care se afla în Balcanii de vest, izbise în plin, chiar atunci cînd nu se aştepta — cînd nu se aştepta locotenentul. Ambuscada o pregătise colonelul Prodan, omul din docar, pe care Arghir îl trata aşa cum se cuvine — cu furie. Arghir îşi muncise oamenii şi caii cîteva zile şi nopţi în şir, fără folos, pînă cînd Prodan i-a dat ordin să iasă din urmărire şi să intre în refacere. Locotenentul s-a supus ordinului, dar cu ranchiună: „— Să-l vedem acum pe domnul Prodan cum o să se spele pe cap cu cerchezii !“ Colonelul Prodan n-avea fir de păr în cap, era un chel desăvîrşit — alt motiv de antipatie. „— Cum se poate, domnule, să n-aibă fir de păr !“ tuna Arghir, care era un pilos. Nu putea să spună : „Dracul să-l pieptene !“, dar avea chef să vadă cum o să se spele domnul Prodan pe cap cu cerchezii care nu fuseseră prinşi şi lichidaţi. La care Prodan, simţind împotrivirea subordo-

natului, a replicat : „— Lasă, Arghir, n-ai dumneata grijă, terminăm noi şi cu cerchezii. Treci şi te odihneşte !“

Drept urmare, cerchezii au fost lăsaţi de capul lor, li s-a dat repaos, s-a tolerat să se aciueze într-o vale, într-un cătun — exact ceea ce urmărea Prodan, dar nu consimţea să admită locotenentul Arghir. Cu furie, Arghir a văzut, de la coada coloanei, cum colonelul îşi compune dispozitivul de atac. A procedat cu multă linişte acest Prodan, cu tabiet, s-ar fi putut spune. Unitatea otomană fiind extenuată, Prodan i-a închis retragerea. Apoi i-a interzis şi posibilitatea de a contraataca. Apoi, tot cu calm, le-a curmat posibililor fugari orice şansă de scăpare laterală. Apoi a pus tunurile în bătaie, cu flegmă.

Canonada a fost urmărită de Prodan din docar, de pe o culme de deal, avîndu-l şi pe Arghir alături, descălecat de pe calul Alcor. Prodan îl invitase pe locotenent să asiste la epilog. I-a oferit şi coniac. Nu mult. Colonelul se păstra lucid, urmărea tirul cu calm şi flegmă. Arghir era mult mai lucid decît trebuie — îi lua mintea foc.

S-a aprins pînă la urmă şi cătunul din vale, s-au auzit ţipete de oameni şi mugete de vite. În sfîrşit, Prodan s-a întors spre Arghir şi i-a spus :

— Dragă, nu crezi c-am procedat un pic cam normand?

*

Baciul Şiclovan a cugetat toată noaptea, fără să dea geană pe geană, dar a doua zi, cînd a plecat la drum cu Onisie, ca să ia ţugul spre Sebeş, cugetarea lui nu fu încheiată şi nici închegată într-un rost. Nici n-avea rost să mai cugete, şi-a spus, pînă la urmă, cu năduf. Liviu tot murise, viaţă nu-i mai putea da. Singurul lucru pe care-l mai putea face pentru acest fecior rătăcit era să-l aşeze în pămînt, ca barim acolo să-şi afle liniştea.

Acest copil pornise totuşi bine la drum, a convenit bătrînul. La început semăna cu el, cu tatăl. Încet în pas, chibzuit şi căpos. „— Parc-ar fi cioban ! şi-a spus tatăl, zîmbind fericit. Numai cîinii îi lipsesc, ciomagul şi oile.“ Copilul a crescut fără a-i da necazuri, nu în poala mamei — că n-ar fi răbdat — ci sub mîna lui, care era puternică

şi aspră. Cînd copilul n-a mers bine la socoteli, la aritmetică, i-a tras bătaie. La fel, cînd nu i s-a dat gura lesne pe franţuzeşte, că nemţeşte şi ungureşte vorbea de mic ca apa, din casă. Tatăl vorbea ca apa trei limbi, or aici, la Bucureşti, era musai să-l înveţe în plus şi franţuzeşte, ba şi grecеşte, ca să fie-n rînd cu lumea. L-a pus în rînd cu lumea, la vîrstă fragedă, apoi l-a trimis la şcoală înaltă, tocmai la Berlin.

Despre învăţătura lui Liviu acolo, la Berlin, tatăl a avut bună ştire, nu din gura feciorului, ci din certificate. Numai că, pînă la urmă, băiatului nu-i plăcuse această învăţătură la nemţi. Urmase acolo filosofia, la îndemnul unor domni cu mai multă ştiinţă de carte decît baciul, iar baciul a fost încîntat cînd băiatul, cu mai mult cap decît tatăl şi decît acei domni, a renunţat la această învăţătură. Baciului i-a venit să-l sărute, pentru această hotărîre, el voia să-l pună pe Liviu la treburi practice, ca bun şi drept moştenitor al averii. L-a întrebat totuşi, înainte de a-l ţuca : „— Da' no, spune-mi, de ce nu-i bună învăţătura filosofească la nemţi ?"

A fost o grea problemă pentru Liviu să-i lămurească tatălui cum stă filosofia germană, pe ce căpătîie false sau pe ce erori. Dar fiindcă tatăl ţinea morţiş să afle — de ce nu-i bună cugetarea nemţilor ! — feciorul s-a chinuit să-l dumirească. Nu-i putea vorbi despre Kant şi despre lucrul în sine. A trecut de-a dreptul la Fichte, sărind peste Kant : „— Cel mai mare rău l-a făcut nemţilor unul Fichte !" Tatăl a reţinut numele, îi era familiar din relaţiile lui comerciale, cunoştea un domn Fichte la Sebeş, negustor de broaşte de uşi şi lăcate, şi a ripostat pe loc : „— Dar ce rău le-a făcut nemţilor domnul Fichte !" „— Păi stai să vezi ! Ăst Fichte le-a băgat nemţilor în cap pangermanismul, ideea că lumea-i numai a lor, aşa cum Kant le-a băgat în cap că ei ca nemţi ar fi un lucru în sine !" „— Ba că nu-s numai ei !" a strigat baciul. „— Al doilea mare rău l-a făcut naţiei germane Hoffmann von Fallersleben, cel care a compus cîntecelul *Deutschland über alles, über alles in der Welt.*" Baciul nu auzise acest cîntecel şi a rîs, ba chiar cu poftă : „— Păi ce rău poate să facă lumii un cîntecel ? !" Dar Liviu l-a lămurit, zicînd c-ar fi prăpăd dac-ar pune nemţii cîntecelul ăsta

în lucrare. „— Dar uite că-l au gata !“ a mai zis el. În sfîrşit i-a mai spus : „— Al treilea neamţ, mai rău decît toţi, care va duce lumea la pieire, e Hegel, care-a zis că istoria lumii lucră de-aici înainte numai pentru nemţi !“ „— Feri, Doamne ! a făcut baciul, adăugînd şi sfînta cruce ortodoxă, că pe lume mai sînt şi alţii !“ „— Da, da, nu te închina, căci el, cu dialectica lui a şi făcut această demonstraţiune. El este anticrist !“ Mirare mare : „— Adică nemţii l-or şi scos pe anticrist ? !“ Liviu i-a răspuns cu convingere deplină : „— Păi da, chiar ei. Că doar tot ei l-or scos pe Marx !“ Despre acest nume, baciul Şiclovan chiar că nu auzise nimic. Un domn Fichte, asociat cu el în afaceri, se afla la Sebeşul săsesc, un Fallersleben exista la Mediaş, un Marx nu exista în tot Ardealul. Tocmai de aceasta nici nu l-a crezut pe fecior. Ba l-a şi întrebat : „— Şi la care neamţ, zici tu, că se cuvine să-ţi scoţi clopu-n faţa lui ?“ Liviu a răspuns : „— Acela-i musai Goethe. Cînd auzi de Goethe, să-ţi scoţi clopul din cap ! Căci el a zis că omul să nu facă pact cu diavolul.“ „— Păi dar asta s-a zis şi la Biblie !“ a observat baciul. „— Da, dar or zis-o şi Goethe !“

Liviu a cerut să se transfere la Viena, să înveţe tehnica. „— Singurul lucru care trebuie luat de la nemţi, i-a spus Liviu, e tehnica. Şi ştiinţa !“ „— Bine, a convenit baciul, na-ţi ştiinţa !“ şi l-a înscris la Şcoala de poduri şi şosele de la Viena, ca să se facă inginer. Totuşi l-a întrebat : „— Da' la Viena nu-s nemţi ?“ Erau, dar altfel de nemţi, mai cumpătaţi. Numai că, tocmai aici, la nemţii cumpătaţi, Liviu a făcut pactul cu diavolul. S-a înhăitat cu croaţii, cu cehii, cu slovacii, ba chiar şi cu rutenii ca să răstoarne tronul „drăguţului de împărat“, şi să facă o republică a naţiunilor libere.

Liviu nu l-a pus la curent cu afacerea lui revoluţionară, i-a spus doar nişte vorbe, care i s-au părut cumpănite : „— Neamul nost' nu trebuie să fie pe deasupra tuturor neamurilor, ci doar să fie liber şi de sine stătător.“ Gînd cuminte. Oare îl învăţase Goethe ? O dată, într-o vacanţă, ca să-l încerce pe bătrîn, Liviu i-a cetit ce-a auzit din gura domnului Hasdeu la o conferinţă a acestuia, o conferinţă în care acel domn spunea aşa, cuvînt cu cuvînt : „Vecina noastră Austria e în poziţie. În pîntecele ei se zvîrcolesc

o mulțime de embrioni, între care și cel unguresc. El stă la mijloc și dă ghionturi, bătîndu-și joc de ceilalți, ca și cum el ar fi cel mai mare." „— Asta cam așa e !" a convenit baciul. Și Liviu a cetit din notele lui mai departe : „— Dar momentul nașterii n-a sosit. Este o sarcină grea pentru biata Austrie. Dînsa sufere și sufere cu atît mai mult cu cît nu știe cine îi va fi mamoș. Dar dacă se va întîmpla o facere năpraznică, o fătare neașteptată, înainte de termen și fără ajutorul științei obstretice ! Ce ne facem ? Cine garantează că embrionul unguresc nu va ieși mort. Cine poate să asigure că nu va muri însăși mama în chinurile facerii ! Dar care facere ? Va fi sigur vorba de o desfacere !" După lectură Liviu l-a întrebat pe baci : „— Ce zici de asta ?" „— Zic că domnul Hașdeu spune măscări !" Era clar acum că Liviu, din capul lui sau al altora, lucra încă de pe atunci pentru desfacere.

Onisie a oprit la o gară mică, unde baciul urma să aștepte țugul. Țugul nu venea. Șiclovan simțea un fel de trînji, care-i dădeau un neastîmpăr și-o mișcare, să se zgîrîie pe ochi. „— No, du-te ! i-a spus lui Onisie, că aștept țugul singur." „— Și dacă nu vine ?" „— Păi dacă nu vine, ce să-i faci tu !" „— Păi te iau înapoi, la Brașov". „— Feri, Doamne ! că acolo-i demonstrațiune !"

De la acest prost de Onisie, care era rudă cu ea, cu băcița, s-a întors din nou asupra lui Liviu, dar gîndul lui Șiclovan căpătase între timp o altă lumină. „— De fapt ea, băcița, era de vină. Se vădea că Liviu nu era din sîngele lui." Liviu se aruncase în partea ei, ca o apă care s-ar arunca înapoi, către alt izvor, către altă obîrșie.

În gară apăruseră două doamne din românime, cu căciuli de „curcani" și cu mantale militare, după moda de la București. Onisie i le-a arătat cu degetul, ca să se vază bine că, după Plevna „toate damele din Ardealul nost' se îmbracă în curcani". Baciului nu i-au plăcut acele dame, care arătau ca niște sergenți. „— No, ce fac aici la gară ?" l-a întrebat pe Onisie. „— Păi fac demonstrațiune". Baciul s-a întors cu gîndul la Liviu, care și el făcuse „demonstrațiune", ca s-o plătească cu viața.

A hotărît că tot băcița era de vină, neamul ei, sîngele ei. Cum de feciorul fusese cuminte, pînă la vîrsta de peste douăzeci de ani, și cum, dintr-o dată, brusc, se răsucise

către „demonstrațiuni" ? Aceasta nu s-a putut întîmpla decît din faptul că pruncul, Liviu adică, rezultase din două feluri de sînge, din două credințe și din două botezuri.

De asta îl și convocase pe părintele Luță, nepot și popă greco-ortodox, ca să-l îngroape pe Liviu în credința celui dintîi botez, și-apoi doară, după asta, să-l mai slujească o dată, după credința mamei, cu vreun popă catolic (greco-catolic) de la Seghedin. Peste puțin, părintele Luță a și apărut la gară, chiar la gara unde oprise baciul. Dispăruseră damele în uniformă de curcani, îi făcuseră „demonstrațiunea". Fericit, dar mai cu seamă liniștit, baciul putea să-l trimită înapoi pe Onisie. „— De-amu du-te, nu mai sînt singur !"

Onisie rămăsese în fața baciului, cu biciul în mînă, neștiind ce să facă, să se ducă sau nu. Măre, că prost mai era și acest Onisie...

*

Trecerea lui Șiclovan prin Brașov a lăsat puțină urmă, și asta numai pentru că bătrînul a oprit împrăștierea fotografiei lui Liviu în Ardeal. În schimb un articol al lui Parva, trimis de la Plevna, publicat în „Gazeta Transilvaniei", cu întîrziere de o lună, a făcut vîlvă și a avut consecințe, deși la fel ca poza nu aparținea unui viu.

Articolul avea ca titlu un vers din Codicele voronețian : *„Tot gintu adură-se în adurare"*, pe care redactorul de serviciu l-a corectat, eliminînd rotacismele (adură = adună ; adurare = adunare), ca să aducă limba la zi. De acel „gintu" nu s-a legat, i-a pus doar un l, articulîndu-l. *Gintul* era *ginta,* termen arhaic pentru nație, nu un latinism de invenție, cum credeau domnii de la București, care încă se mai războiau cu „latiniștii" și „latinizanții", un cuvînt atestat în Codicele voronețian, tot atît de vechi ca și *natu* (natus), un alt termen prin care nația se definea ca familie, prin origine.

Articolul lui Parva, lung și savant, n-ar fi găsit în condiții normale mai mult de cinci-zece cititori, sau ar fi murit într-o revistă pentru eruditi, precum avea să moară studiul său despre *succin,* pe care tînărul îl trimisese la

Arcchivio glotologico, cu atît mai mult cu cît şi acest nou articol se învîrtea tot în jurul unui cuvînt, de astă dată *gintă.* Ce era acest *gintu ?* Pornind de la izvoare antice de primă mînă, Eutropius, Rufus Festus, mai ales de la Historia Augusta, Parva demonstra, slujindu-se de ample citate în latină, că noţiunea de *gentes* îi acoperea nu pe notabilii romani din Dacia — *decuriones, honorati municipii, senatores, provinciales* (care erau magistraţi), ci pe oamenii de rînd : *populares, honestiores, humiliores,* adică pe autohtoni, numiţi clar în izvoare : *stirpes* sau *gentes.* Ei înşişi s-au numit astfel, *stirpe* şi *gintă,* cuvintele provenind din chiar epoca romanizării Daciei. Ca metodă, Parva îl prelua pe Hasdeu, trata cuvîntul în chip monografic, descoperind sub vocabule structurile sociale şi instituţiile, precum în cazul acelor *provinciales,* care erau un anume corp de magistraţi de provincie, precum în cazul *gintei* comunitatea băştinaşilor în continuitatea acestora, probată prin chiar cuvîntul studiat. Tînărul savant se ocupa în continuare de evoluţia fonetică şi semasiologică a vocabulei, dar textul devenea ilizibil pentru profani, prin analizele prea speciale ale tratamentelor vocalice şi consonantice în română. Singura parte care ar fi putut reţine atenţia marelui public, dacă n-ar fi fost războiul, era capitolul în care Parva răspundea la întrebarea : *Ce-au făcut românii cu latina ?* Parva scria :

„Important este nu numai să moşteneşti, dar şi să dezvolţi în chip propriu o moştenire. Or, din acest punct de vedere, fonetic şi semantic, limba română reprezintă o dezvoltare autonomă şi originală a latinei, egală în scara valorilor lingvistice cu performanţele francezei, spaniolei şi portughezei, astfel încît româna ar putea să înfăţişeze de una singură, la scaunul unui Dumnezeu al limbilor destinul latinei răsăritene".

Partea finală era violent polemică. Era partea în care Parva, apărînd latinitatea limbii române, respingea atît slavismul comic al domnului Cihac, cît şi dacismul prea închis al domnului Hasdeu. De altfel această parte a fost singura care a reţinut atenţia profesorilor de la „Gazeta Transilvaniei", care au şi redat-o cu subliniere grafică :

„Latinizarea în limbă a fost absolută, romanii s-au dovedit niște profesori excesiv de severi — în sintaxă, și deosebit de subtili la nuanțe — în glosar, pentru ca să nu mai lase urmașilor nici o speranță de a fi altceva decît români și nici altor neamuri decît de a-i lăsa pe români așa cum sînt : latini. Cîștigurile latinizării vor fi în Dacia absolute, nimeni și nimic nu le va mai putea clinti. Nu numai fondul principal — nucleul incendiar al limbii — este în cauză, ci și reverberațiile cele mai îndepărtate, ca reflexele soarelui, care scot din umbră pînă și cele mai reci unghere ale universului. Cine intră în zona românei devine latin, fără a mai trebui să calce în Latium. Mai mult, s-ar putea concepe o reconstrucție a latinei exclusiv prin română, chiar fără fond antic de texte. Ce-ar mai rămîne pe dinafară ? Domnul Cihac, cu slavonismele. Și domnul Hasdeu cu preocupările d-sale despre limba anterioară. Pe superficia limbii se află și spuma. Pe fundul procesului rămîne și zgură. Aceasta din urmă e aspră și rezistentă, ca toate reziduile, mai ales cînd sînt metalifere. Acestea, ne referim la rădăcinile necunoscute, dau o turbulență perpetuă limbii române. Dar, din ele, dacii nu mai răsar. Nici nu s-ar mai putea înțelege cu urmașii lor de azi. Așa cum cele trei limbi contimporane — turca, româna și rusa — au rămas așa cum erau și la Plevna. În română se găsesc tot atîtea cuvinte din fondul preroman, cîte și în latină, din fondul prelatin. Domnul Hasdeu s-o știe.“

Nu fondul articolului, ci titlul a părut incendiar, acel *„Tot gintul adună-se în adunare“*, care suna ca și un manifest, un apel la adunarea românilor pentru drepturile lor. Românii se și adunau în mari demonstrații, iar numărul cu pricina din „Gazeta Transilvaniei“ a fost interzis de cenzura maghiară, publicația fiind retrasă de pe piață. Directorul a fost silit să scoată un nou număr fără articolul lui Parva.

Dar și la București, unde a ajuns totuși primul tiraj, articolul a provocat scandal. Aplicîndu-i o pedeapsă română, Hasdeu a șters numele lui Parva din registrul copiștilor de la Arhive, destinîndu-l astfel uitării pe autor, prin acea infailibilă *damnatio memoriae*.

Cum demonstrațiile românilor din Transilvania continuau, la Brașov s-a lansat și un mandat de arestare pe

numele Lucreţiu Parva, deşi Parva murise, fără ca nimeni s-o ştie, la aromânii din Pind.

*

Ecourile luptelor din Transilvania au răzbătut şi peste munţi, la Bucureşti, într-o formă aparte : la Cameră s-au înmulţit şi s-au îngrămădit cererile de împământenire ale ardelenilor. O mulţime de ardeleni stabiliţi la Bucureşti, dar şi-n alte oraşe a depus, după căderea Plevnei, petiţie pentru dobîndirea cetăţeniei române. Aproape toţi petiţionarii au adăugat, în finalul jalbei, o formulă aproape folclorică : „Noi sîntem oameni fără ţară". Formula „fără ţară" — cînd ţara exista — era menită să provoace Corpurile Legiuitoare de la Bucureşti, să grăbească această procedură — „căci e musai !" — cum se şi scria în una dintre jalbe. Ardelenii forţau, ei reprezentau şi o foarte mare masă. Ca să jignească autoritatea sub care se aflau supuşi, mulţi dintre ei au cerut ca numele lor de donatori pe listele Crucii Roşii din ţară să fie publicate în Monitorul Oficial de la Bucureşti. După Plevna, Monitorul Oficial, organ al guvernului, a şi început să publice liste de nume ardeleneşti, care, chiar şi fără indicarea localităţii, sunau provocator : erau nume latine din Transilvania. La acestea s-au adăugat şi numele subscriitorilor pentru război din Bucovina, Banat şi Basarabia.

La Cameră, Toma a pătruns tocmai în clipa cînd pe ordinea de zi se afla chestiunea care-i stătea la inimă : împământenirea. Marea aulă era ticsită de lume, veniseră şi cei în cauză, cei care depuseseră cererile de cetăţenie română, înghesuindu-se în locul rezervat pentru popor, fără a avea drept la intervenţie, în situaţia de a asista la dezbaterea soartei lor, care acum se hotăra. Aceasta, în curînd, ar fi urmat a fi şi soarta lui Toma.

N-a mai avut răgazul şi nici răbdarea să urmărească cine e prezent, ce personalităţi. Îi ajungea faptul că-n fotoliu prezidenţial se afla domnul C. A. Rosetti şi că la banca guvernului se instalase acelaşi conu Mihalache, pe care Toma îl întîlnise şi la Senat. Kogălniceanu încheiase cu Senatul ; aici, la cameră, se simţea în apele lui. Fap-

tul că dezbaterea nu-l interesa în chip deosebit — mergea ca de la sine — se vădea în indiferența cu care asculta, preocupat de hîrtiile pe care le avea în față.

Indiferența lui conu Mihalache l-a iritat totuși pe Toma : pe masa Camerei fuseseră depuse un maldăr de cereri de împămîntenire provenite de la cei ai lui din Ardeal. Cum putea rămîne pasiv ! Indiferența lui conu Mihalache era cu atît mai flagrantă cu cît Toma se simțea mai direct legat de domnul ministru de externe, omul care în vară, îi hotărîse soarta, apărîndu-l de extrădarea solicitată de autoritățile chezaro-crăiești. „— Ce te-nghesui, domnule, ce vrei ! l-a apostrofat cineva. Ai cerere ?" Toma n-avea cerere, dar se înghesuia. Pînă la sosirea lui în aulă, nu se rezolvaseră decît vreo șase cazuri, toate emanînd de la ardeleni, frați de-ai lui.

Dar cineva a ridicat o obiecțiune : fusese încălcată ordinea de depunere a cererilor. Se dăduse o prioritate nejustificată ardelenilor. Cine ridicase obiecțiunea ? Toma s-a ridicat să-l vadă pe cel în cauză, ca să-l țină minte, un deputat din opoziție. S-a revenit la ordinea regulamentară ; domnul C. A. Rosetti, care a consimțit la această ordine, s-a micșorat brusc în ochii lui Toma. Au fost luați la rînd alți suplicanți, un grup de telegrafiști, tehnicieni de care țara avea mare nevoie, mulți dintre ei români, dar și străini — nemți, polonezi, elvețieni, aceștia din urmă sosiți în urma aderării României la uniunea internațională a poștelor și telegrafului. „— Dar nu-i putem primi in corpore ! a obiectat altcineva. Unul cîte unul, cum scrie la procedură !" Doar unul cîte unul ! Dar așa era procedura Camerei, țara își alegea cetățenii unul cîte unul, și Toma s-a înarmat cu răbdare, hotărît să urmărească atent dezbaterea, care-l privea direct.

Dezbaterea se dovedea a fi înceată, oțioasă, pentru publicul indiferent, exasperantă însă pentru cei direct implicați. Se prezenta mai întîi, la fiecare caz în parte, raportul comisiunii de indigenat. Aceasta aviza pozitiv asupra dosarului, numai dacă cererea era deplin întemeiată și susținută printr-o sumă de acte. Urma examinarea actelor. În sfîrșit, dacă acestea erau în ordine, începea dezbaterea propriu-zisă, acceptarea cererii — dacă era cazul — și numai după aprobare prin operația de punere la

vot. Un suplicant, acceptat în dezbatere, un elveţian care lucra la telegraf de zece ani, a căzut însă la vot, primind un număr insuficient de bile albe. S-au auzit nemulţumiri, era nemulţumit şi Toma, care s-a agitat. Vecinul l-a pus la punct din nou : „— Ce vrei, domnule, ţara îşi alege oamenii."

S-a cerut din nou revenirea la cererile ardelenilor. Dar erau şi alţi suplicanţi, românii din Imperiul Otoman, invocarea lor a provocat aprobări şi aplauze. A fost adus în discuţie dosarul unui român macedonean, născut în Pind, care se lepădase de „protecţiunea străină", căpătînd azil de mai mulţi ani la Bucureşti, unde funcţiona ca profesar de neogreacă şi elină. „— Avem nevoie de elenişti !" a strigat cineva. „— Avem nevoie de comercianţi !" a strigat altcineva, deputatul Pantazi Ghica, care s-a şi înscris în replică. Pantazi Ghica, pe care Toma îl ştia din legendă, a cerut preferinţă pentru comercianţi şi oamenii de industrie, invocînd cazul unor domni, Ernest Max şi Wili Socec, care se protejau însă şi singuri, prin merite de la sine grăitoare, prin aportul lor la dezvoltarea economiei, comerţului şi creditului din România.

Conu Mihalache şi-a strîns hîrtiile, le-a înfundat în ghiozdan şi s-a ridicat să plece. Nu era nimic important, din punctul său de vedere, şi Toma fremăta. Un schimb şoptit de cuvinte cu C. A. Rosetti, după care Kogălniceanu a cedat insistenţei şi a mai rămas. Şi-a scos din nou hîrtiile din ghiozdan şi s-a pus pe lucru. Toma s-a liniştit. Reveniseră din nou la ordinea de zi ardelenii. Domnul Max pierduse, fusese amînat, domnul Socec devenise cetăţean român şi-şi freca mîinile cu satisfacţie. Pantazi Ghica l-a salutat pe protejatul său, în văzul adunării, ca la rampă. Dar se apropiase sfîrşitul zilei de lucru, care coincidea şi cu sfîrşitul de săptămînă. Mai erau de rezolvat cererile unor români din Imperiul Otoman şi dintr-un alt imperiu. Un bătrîn deputat a propus suspendarea lucrărilor şi amînarea dezbaterii cu încă o săptămînă (numai sîmbăta, la sfîrşitul zilei, se rezolvau dosare de cetăţenie). S-au mai rezolvat totuşi nişte cereri, provenind de la nişte români din aceste imperii. Ardelenii s-au agitat.

— Dar noi cît mai aşteptăm ! s-a auzit o voce. Că aşteptăm de o mie de ani !

S-a făcut liniște. C. A. Rosetti a sunat clopoțelul. S-a ridicat și a luat cuvîntul în emoția lui Toma :

— Rog onor publicul să aibă pacienţă. Cazurile prezentate pînă acum au fost rezolvite conform cu litera Constituţiunii. Cei cu deplin drept, şi nu sînt puţini, au primit nu mica ci marea împămîntenire, care le asigură toate privilegiile politice. S-a făcut şi se face aceasta în văzul lumii. Cei care aşteaptă de mult să mai aibă niţică răbdare. Timpul merge repede. Şi încheind : Suspend pentru astăzi lucrările.

A urmat vacarm. A tunat vocea lui Abrudan, ortacul lui Toma de la trecerea munţilor, o voce pe care Toma o ştia bine, chiar dacă nu-l vedea. Abrudan se afla în cealaltă parte a tribunei, şi-şi transformase scaunul în tribună.

— Fraţilor, a început el, am sosit aici la Bucureşti ca la Mecca. Am sosit cu inimile deschise...

C. A. Rosetti n-a mai sunat din clopoţel, dar a părăsit fotoliul prezidenţial. S-au retras şi miniştrii de la banca guvernamentală, semn că oficialii nu consimţeau ca parlamentul să se transforme într-o sală de miting politic. S-a retras şi Toma, nu-i plăcea Abrudan, drumurile lor se despărţiseră încă de la trecerea Carpaţilor. Ştia că Abrudan nu-l urmase pe front, rămînînd la Bucureşti, unde semna articole incendiare prin tot felul de gazete.

Pe culoar, un grup de ardeleni îl şi înconjurase pe Kogălniceanu.

— Domnule ministru, cît mai aşteptăm ? Sîntem mulţi.

— Cîţi ?

— Aproape patru milioane.

— Nu întreb de cei de dincolo, întreb de cei de-aici, care-au depus cereri de indigenat.

— Păi asta ne întrebăm şi noi : pentru ce aceste cereri de indigenat ! Să facă cereri cei care nu-s indigeni. Noi sîntem indigeni şi aici, şi dincolo.

Discuţia se angajase în văzul lumii şi căpăta aerul unei conferinţe de presă. Încă unul dintre ardeleni şi-a făcut loc spre ministru :

— Domnule ministru, vă imputăm şi procedura. E prea greoaie. Nu se poate să fim primiţi unul cîte unul.

— Nu eu am inventat procedura. Este a țării.

— Și ce va face țara, cînd va fi să ne primească pe toți ? Cît va dura, încă o mie de ani ? ! Rupeți zăgazurile, că zăgazuri sînt și dincolo.

Conu Mihalache părea stînjenit, își mîngîia cu neliniște barbișonul, căuta în văzul tuturor o portiță de scăpare.

— Eu nu știu ce e dincolo, a spus el, evident supărat. Știu ce-i aici. Știu că azi aici, la Cameră, trebuia să discutăm sporul de credit pentru armată. În clipa de față armata degeră de frig în Bulgaria. N-au soldații cojoace. Care sînteți oameni cu stare, dați bani pentru cojoace. Căci n-avem bani. Asta-i situația.

Pe acest „Asta-i situația !", conu Mihalache a părăsit locul, îndreptîndu-se spre ieșire. Îl aștepta sania. S-a și urcat în sanie, sub privirile lui Toma. Kogălniceanu avea în fond dreptate, îi tratase pe cei din neamul lui Toma ca pe indigeni, cu depline drepturi, cărora ești în drept să le adresezi cereri. „— Dați bani pentru cojoace !" La fel ar fi răspuns și Toma. El se simțea acum cetățean cu depline drepturi, un indigen.

A așteptat o sanie, ca să se întoarcă cu sania acasă, ca la casa lui. Îi aparținea în fond orașul, care, privit din Dealul Mitropoliei, se desfășura la picioarele tînărului, aurit de lumini. Dar nu erau suficiente sănii. Un militar cu chip exotic, un japonez, ieșit chiar atunci din clădirea parlamentului, s-a precipitat spre sania pe care Toma tocmai o reținuse. Tînărul a cedat vehiculul străinului, încîntat că se poate purta ospitalier, ca un veritabil indigen.

A pornit apoi pedestru, la vale, spre orașul care încă strălucea sub luminile victoriei.

*

Japonezul pe care Toma îl ajutase să urce în sanie, cedîndu-i-o, era prințul Nigata, care nu-și isprăvise investigațiile în București. Cu toate eforturile și cu toată desfășurarea de forțe a echipei japoneze, prințul Sanadaru nu putuse fi regăsit. Îl înghițise, fără urmă, orașul acesta semioriental, aflat la frontiera dintre două lumi,

una comprehensibilă pentru prinţul Nigata — Orientul, alta incomprehensibilă — Occidentul european.

Gestul tînărului care-i oferise sania, la ieşirea din parlament, i s-a părut japonezului tipic oriental. Se cuprindeau în acest gest politeţea şi ospitalitatea, ceea ce era totuna. În schimb, gestul unui funcţionar de ghişeu bancar, care, în aceeaşi zi, îl trişase la schimbul de valută, pretinzînd că între timp se schimbase cursul lirei sterline, era tipic occidental (european), necaracteristic localnicilor. Din spirit de replică, japonezul a consultat cursul monetar, publicat în gazetele germane care soseau la Bucureşti, şi a observat că fusese ciupit — totuşi la minimum — atît cît îngăduia jocul valutelor. S-a întors la bancă şi a protestat : „— Mi se cuvine încă o mie de lei !" „— Desigur, a admis funcţionarul, vi se cuvine dacă ştiţi să socotiţi !" Şi i-a întins, graţios, restul de bani, refuzînd bacşişul. Mentalitatea occidentală te învăţa să ştii să socoteşti. Prinţul Nigata a reţinut acest avertisment. Din păcate, românii ignorau magnanim acest amănunt şi pierdeau, în materie de comerţ, cel puţin, ca şi cum ar fi jucat cu miliardul sau cu mileniile. Era şi aceasta o mentalitate tipic orientală. Prinţul Nigata o detesta de la o vreme. De ce să pierzi ? De ce să oferi adversarului un avantaj ! Din spirit de replică, prinţul Nigata nu voia să mai piardă nimic, pentru sine şi pentru lumea sa. Deşi-l pierduse, totuşi, — pe Sanadaru, care pierise — era aproape sigur ! — nu se ştie dacă înghiţit de Orient sau de Occident. Căutîndu-l pe tînăr, prinţul Nigata nu pierdea vremea, trimetea cu regularitate rapoarte acasă, despre această lume care-l interesa. O întrebare îl obseda, astfel, de mai mult timp : se putea conta oare pe oamenii de aici ?

În război, cel puţin pînă atunci, românii se bătuseră bine. Erau oare la fel de bine pregătiţi pentru pace ? Ce putea să fie pacea ? Unii dintre localnici spuneau : o gaură în apă. O gaură-n apă însemna o gaură-n gol. Ce însemna să dai gaură-n gol ? Trebuia să faci faţă golului, ca şi cum plinul n-ar fi existat. Deci o stare de nesiguranţă. Cine să le fi garantat românilor independenţa, care era totuşi mai mult decît o gaură în apă !

Teza aceasta despre gaura-n apă era a scepticilor. Aceştia nu erau puţini. Mai mulţi decît aceştia păreau a fi optimiştii, care replicau : independenţa o garantăm prin noi înşine. Aceasta părea a fi chiar teza premierului Brătianu. Dar cum ? Cum să se obţină această garanţie, care nu se întrevedea în exterior şi al cărei reazim lăuntric prinţul Nigata nu-l întrezărea în nici un fel. Cu acest dubiu intrase la Cameră, unde se discuta aprins, de cîteva zile „chestiunea împămîntenirii", o problemă cu totul necunoscută lumii din care venea.

Practic, se afla în dezbatere o problemă măruntă şi imediată, se soluţionau, individual, cereri de cetăţenie. Dar de fapt era o problemă care trimitea asupra viitorului, antrenînd şi punînd în ciocnire interesele unor mari puteri. Nu întîmplător se aflau prezenţi în loja corpului diplomatic, consulii cîtorva mari puteri. Prinţul Nigata a văzut astfel iritarea consulului austroungar, baronul Swiedeneck, cînd Kogălniceanu a susţinut, în numele guvernului, împămîntenirea unor transilvăneni. Fusese însă iritat şi baronul Stuart colegul domnului Swiedeneck, reprezentantul Petersburgului. Lipsea un consul al Imperiului Otoman, ca să le ţină companie.

Prinţul Nigata a aflat, cu acest prilej, că românii aveau fraţi de sînge în toate cele trei imperii vecine.

Ajutat de doi translatori, japonezul nu se putea încă dumiri de ce iritarea acestor consuli, în şedinţa parlamentului, la simpla rostire a unor nume proprii, numele petiţionarilor din cererile de împămîntenire. Nu erau oare aceştia români ? Se vede că da — o probau numele proprii, onomastica. Ce irita în această onomastică ? Unul din translatori i-a explicat prinţului Nigata că românii de peste munţi, din Imperiul austro-ungar, foloseau predilect şi ostentativ numele latine, pentru a nu se lăsa onomastic deznaţionalizaţi. Toţi cei cu cererile de împămîntenire semnate Cezar, Traian, Aurelian, Septimiu, Iuliu, Ovidiu, Horaţiu, Lucreţiu, dar şi Lucreţia, Iulia, Septimia, Aurelia, Cezara erau români şi romînce, iar reprezentantul Vienei a tresărit vexat. Toţi aceştia părăseau sau părăsiseră imperiul de la vest, pentru România.

Dar părăsiseră imperiul de la sud, Imperiul Otoman, cei cu alte feluri de nume. Japonezul le-a notat : Beza,

Muşu, Goga, Muşat, Tacu, şi mai ales Cara, tot felul de Cara : Caramanea, Caramitru, Caramitrea, Caragiu, Caragiani, *Cara* însemnînd negru, pe turceşte, deci cei din acest neam de români erau numiţi aşa de nişte albi — turcii ?, desigur nu !, deci de nişte alţi albi, care se deosebeau de aceşti oameni de rasă mediteraneană, latină.

Dar alţi latini, din acelaşi spaţiu romanic vast, cei din răsărit, aveau alt tip de nume. Faţă de ardeleni, care recurseseră la onomastica latină, aceştia recurseseră, în numele de familie, la nume de lucruri sau fiinţe necuvîntătoare, care, de asemeni, nu se puteau traduce în altă limbă : Buruiană, Brusture, Boz, Smochină, Găină, Rugină, Rădăcină. În acest punct, ministrul de externe român, domnul Kogălniceanu, a intervenit :

— Nimic nu se opune ca domnul Smochină să fie cetăţean român. El şi este de fapt.

Dar consulul din stînga prinţului Nigata, baronul Stuart, s-a ridicat ostentativ şi a părăsit tribuna diplomatică. Japonezul n-a priceput de ce. Cum n-a priceput de ce s-a supărat baronul Swiedeneck, atunci cînd cei cu onomastică latină au fost unul după altul împămînteniţi. Cum un consul al Turciei lipsea, acesta nu şi-a putut manifesta protestul.

Întors de la Cameră, prinţul Nigata a scris la Tokio.

„Văzut de departe şi de sus, din perspectiva pe care eu o am, tabla de şah la care soarta i-a aşezat pe români, conţine mutări şi răsturnări de faze la care partenerii, încinşi în actuala partidă, nici nu se gîndesc.

Este imposibil de prevăzut ce rezervă acestei ţări viitorul, dar imperiile vecine ar trebui să abordeze subiectul cu prudenţă.

Oricît de mică este această ţară, atît prin aşezare, cît şi prin populaţia sa, risipită în imperiile vecine, ea poate oricînd deveni un instrument de şantaj al uneia dintre puteri împotriva celeilalte, dînd prilej măcinărilor reciproce, peste capul dar nu şi fără voia românilor.

Fiindcă ei nu stau pasivi, dimpotrivă, profită de conflicte şi conjuncturi. Cea mai mare imprudenţă

pe care au comis-o marile imperii vecine a fost consimțămîntul lor la Unirea din 1859, act prin care a luat naștere România de azi. Pe cît de prudentă a fost împărțirea Poloniei, din punctul de vedere al puterilor care-au participat la secționarea acelui măr al discordiei, pe atît de neinspirată a fost crearea României, gest ale cărui urmări încă nu s-au epuizat. Consulul austro-ungar la București, baronul Swiedeneck, mi-a vorbit cu indispoziție de ecoul pe care-l va avea declarația lui Kogălniceanu în Transilvania, o provincie locuită majoritar de români. (Aici, un cuvînt destinat Petersburgului dă dureri de cap la Viena, și, prin ricoșeu, la Londra. Sau invers.)

Dar revenind acum la Marea Britanie și la Japonia, aș dori să vă fac atent asupra poziției de insulari a românilor. Ei sînt insulari în masa neamurilor nelatine care-i înconjoară, și de asemeni insulari prin fracțiunile lor de populație din celelalte imperii. Adunate laolaltă, sub un singur sceptru, aceste insule (provincii) românești ar putea compune, împreună cu statul actual, o țară care ar avea ceva mai mult decît suprafața Marii Britanii, ceea ce e redutabil. Nu stau rău nici cu populația. Luînd în considerare coeficientul japonez de creștere, românii ar trebui să numere peste un secol circa cincizeci de milioane, ceea ce ar fi destul de îngrijorător pentru cei mari.

Din păcate, nu cunosc poligamia. Dar despre aceasta pe altă dată.“

*

La căderea nopții, în Balcani, se rupseseră și zăgazurile intermediare, toate zăgazurile, unitățile — care nu mai erau unități — nu-și mai putuseră păstra forma, curgeau de-a valma la vale, pe pantele munților, într-un amestec de învinși și învingători peste care a căzut întunericul. Învingătorii știau un singur lucru, că trebuie s-o țină mereu înainte, învinșii — în disperarea lor — știau

că nu pot rămîne în urmă, că salvarea lor e înainte şi atunci se rostogoleau înainte, pe aceleaşi drumuri, acum ceva mai largi. Răzbeau strigăte în limbi necunoscute — cunoscute erau doar nechezăturile cailor, zgomotele de fierărie, interjecţiile ; se izbeau între ele puhoaiele de uniforme, se striveau vehicule, erau aruncate în urmă bagaje, arme, răniţi, care încurcau drumul, drumurile neîncăpătoare, prea strîmte pentru atîtea mulţimi, dar suficient de repezi ca să accelereze prăvălirea. Victorie / înfrîngere se aflau în indiviziune sub imperiul nopţii.

Înscris în prăvălire, Costi Aldea a nimerit, împreună cu oamenii lui, într-o unitate otomană. Călăuzul bulgar dispăruse, nu se mai auzea larma ruşilor. „— Domnule maior, i-a şoptit ordonanţa, sînt turci, am nimerit între turci." Turcii tăceau, mărşăluind ordonat, ei i-au inclus mut pe străini în coloana lor, lăsînd în juru-le un gol, un gol din care Costi Aldea nu mai putea ieşi, se rostogolea împreună cu golul acela la vale. N-avea frică, doar o stare necunoscută de tulburare — tulburarea necunoscutului, pe care o trăiau şi turcii din jur, care-l supravegheau, îl duceau mai departe între ei, fără să se atingă de golul acela. După o vreme, un ordin şi unitatea a stat. Alt ordin şi soldaţii au descălecat. Rămăsese călare doar Costi Aldea şi oamenii lui. Turcii din jur păreau liniştiţi, iar unii dintre ei stăpîneau cu palma boturile cailor, nelăsîndu-i să necheze. Apoi în faţa maiorului a apărut ofiţerul comandant al coloanei, însoţit de un subordonat care era tălmaci de franceză.

Comandantul s-a prezentat; şi-a spus numele şi gradul, indicînd şi corpul de care aparţinea. A aşteptat apoi răspunsul, care a fost scurt : Costi Aldea şi-a indicat numele şi gradul, calitatea de ofiţer al Alteţei-Sale, nu şi misiunea. Comandantul otoman a primit răspunsul, apoi i-a declarat maiorului că se constituie prizonier cu întreaga lui unitate. Bătălia fusese pierdută, el îşi făcuse datoria, unitatea sa, intactă, cu doar cîţiva răniţi, depune armele. Oamenii din unitate ascultau. Comandantul aştepta răspuns. Costi Aldea a răspuns că declină oferta, neavînd mijloace să-i preia ca prizonieri. Oamenii din unitate au oftat, s-a simţit în jur o mişcare, apoi din nou încremenirea. „— Şi acum ?" a întrebat comandantul. „— Acum,

a răspuns Aldea, vă duceţi mai departe destinul. Prin jur se află precis o unitate rusă, care vă poate prelua. Predaţi-vă !"

Comandantul l-a poftit pe Aldea în fruntea coloanei. Urmîndu-l, maiorul a trecut în revistă unitatea, care cuprindea peste cinci sute de oameni bine înarmaţi. I s-a spus că şi trenul regimentar e intact, şi rezerva de muniţie. „— Şi sînt multe unităţi în starea aceasta ?" „— O, foarte multe !" a răspuns comandantul, care nu părea disperat, doar învins, fatal un învins. Apoi au rămas împreună în întuneric, despărţiţi de translator, în spate cu trupa aflată în repaos. Undeva, în dreapta, foarte aproape, pe o şosea care nu se vedea, se scurgeau coloanele ruse. Se auzea rostogolirea avalanşei, acum mai domolită. Costi Aldea a înţeles că se afla cu unitatea otomană pe un drum lateral, paralel cu şoseaua, dar avînd punctul de încrucişare cu aceasta, undeva la cîţiva paşi. Privită cu un ochi militar, poziţia unităţii otomane era bună, o poziţie de flanc. Efectul deschiderii focului ar fi fost necruţător. Maiorul român a prins a se nelinişti şi l-a întrebat pe comandant : „— Aveţi şi tunuri ?" „— Şi !" Aveau şi-o mitralieză Gatling. În spate se aflau şi cinci sute de oameni bine echipaţi, care aşteptau cuminţi un ordin, în mîini cu frîiele cailor. „— Cît mai aşteptaţi cu predarea ?" a întrebat Costi Aldea, cu o nelinişte pe care n-o mai putea stăpîni. „— Aşteptăm să se facă ziuă." Şi Aldea trebuia să aştepte, continuarea drumului prin întuneric era riscantă, maiorul trebuia să ajungă viu la Kazanlîk, în perfectă siguranţă pentru el şi pentru mesajul pe care-l purta. „— La ziuă ne vom despărţi, i-a spus Aldea comandantului. Va trebui să ajung foarte repede la Kazanlîk." „— Va fi greu, i-a răspuns comandantul, drumurile sînt împotmolite de trupe. Şi din păcate Kazanlîkul a fost ocupat." Aldea a tresărit — va fi fost oare reocupat de turci ? Nu, a precizat comandantul, Kazanlîkul fusese ocupat de ruşi, tocmai de aceea ofiţerului străin îi va fi greu să ajungă acolo, drumurile nu mai erau sigure. Ca odinioară. Pentru turci, ordinea adusă de ruşi însemna haosul. A şi spus, şoptit : „— Am pierdut tot, tot, pînă la Mare nu mai e nimic decît moarte." Costi Aldea nu putea să-l consoleze pe acest om care pierduse tot, rămînînd cu uni-

tatea intactă. Ar fi vrut să fumeze. A dat să-şi aprindă o ţigară. „— Nu fumaţi, i-a cerut otomanul. Or să ne vadă. Murim inutil." N-a mai fumat. A înţeles că otomanii pierduseră şansa de a muri util.

Pe şosea încă se scurgea avalanşa. Acum mişcarea se zărea, prin aburii zorilor. În spate, oamenii din coloană stăteau cuminţi, cu arma la picior, în mîini cu frîiele cailor. Aşteptau lumina, ca să aşeze armele în piramide şi să ridice mîinile în sus. Dar maiorul se grăbea. A cerut oamenilor lui să încalece. A încălecat şi el, după ce i-a întins învinsului mîna. Comandantul, pe care-l vedea acum bine — era un bărbat puternic, cu mustăţi cărunte —, l-a reţinut totuşi ca să-i mai spună ceva : „— Vi-l dau pe Ali, ordonanţa mea. Altceva mai bun n-am. O să vă conducă el pînă la Kazanlîk, ştie drumul. Vă rog însă ceva : lăsaţi-l apoi liber. Ajutaţi-l să ajungă acasă !"

Costi Aldea a promis sub cuvînt de onoare.

*

Încă nu se încheiase noaptea cînd turma de rătăciţi a maicii Raida a bufnit în mînăstire, sus, în Carpaţii Lotrului, la Mînăstirea. Maica a bătut cu pumnii în poartă, apoi au bătut şi soldaţii, şi prizonierii.

— Deschide, sînt Raida !

Nu puteau fi diavoli, era glasul maicii Raida, care se întorsese de pe front, dar maica-portar nu deschidea, împingea cu mîinile drugul pus de-a curmezişul porţii de lemn. La bubuitul pumnilor şi la răcnetele de afară s-a trezit toată obştea de femei. Una după alta, uşile celor două caturi de chilii s-au deschis, în balcoane au apărut maici şi surori, în cămăşi albe şi cu făclii în mîini. Nu pricepeau ce se întîmplă.

Cînd poarta s-a dat la o parte, în sfîrşit, pe cele două caturi s-a auzit un aa ! de groază : toată curtea mînăstirii era inundată de bărbaţi în zdrenţe. Maica Raida, pe cal, striga furioasă la muierile intrate în spaime, ca să le liniştească.

— Sînt turci ! a ţipat o maică.

— Ho, că nu vă mănîncă ! a repezit-o Raida.

În aceeași noapte, către zori, maica Anisia Răşcanu a dispărut din chilie, fără a lăsa măcar un rînd de adio. A fugit cu Zdrahonul.

*

La Seghedin, baciul Şiclovan a ajuns cu puţine zile înainte de Ajun. A tras la un hotel de lîngă gară, unde şi-au lăsat puţinul bagaj, apoi s-a îndreptat către închisoarea oraşului, dar numai după ce-a luat şi-un avocat, la insistenţa părintelui Luţă. Baciul nu pricepea la ce mai era de trebuinţă avocatul, ca să scoţi de la întuneric un mort ; a fost totuşi util acel domn avocat, fiindcă bătrînul, încă de la poartă, a fost supus la fel de fel de întrebări. Ultimul interogatoriu i s-a luat în biroul comandantului şi avocatul l-a sfătuit pe clientul lui să nu iasă din *igen* şi din *nem*, da şi nu, ca să scurteze procedura.

Procedura, în cazul comandantului, a fost formală, acesta nici nu l-a privit pe bătrîn, i-a examinat doar hîrtiile şi l-a trimis la subordonatul său, căpitanul Hodosi, un individ sălbatec. Acesta nu s-a mulţumit cu puricarea hîrtiilor, l-a supus pe bătrîn unui nou chestionar despre Liviu, apoi despre familie şi situaţia Şiclovanilor la Bucureşti. Avocatul a intervenit, atrăgînd atenţia domnului căpitan că întrebările îi depăşesc competenţa. Sentinţa fusese executată, familia celui decedat n-avea nici o inculpare faţă de instanţa judiciară austro-ungară, peste toată închisoarea, ca instituţie administrativă, n-avea a se amesteca în afacerile domnului Şiclovan de la Bucureşti.

— Şi unde aveţi de gînd să duceţi cadavrul ? a mai întrebat căpitanul.

— Îl îngropăm aici, în cimitirul oraşului, a răspuns avocatul. Avem gata formele. După şapte ani, cadavrul va putea fi exhumat şi familia va putea dispune cum doreşte de oseminte.

Bătrînul ieşise din orice gînd. Nu-şi mai aparţinea. Şi Liviu îi ieşise din gînd. Despre Liviu discutau autoritatea şi avocatul, numindu-l cadavru. În toate cele ce au ur-

mat, pînă la intrarea în scenă a părintelui Luţă, bătrînul n-a mai avut nici o participare, s-a mişcat mecanic, purtat de paşi, tîrît într-o parte şi alta de cei care-l conduceau.

L-au purtat astfel printr-un culoar lung şi întunecos, pînă într-o curte interioară pătrată şi absolut goală, mărginită de ziduri înalte din cărămidă roşie. Căpitanul Hodosi, care-i conducea pe bătrîn şi pe avocat, le-a spus : „— Asta-i curtea execuţiilor." În urmă de tot venea părintele Luţă. Cînd a ajuns în curtea execuţiilor, părintele a făcut o cruce spre acest loc, acum pustiu. În curte zăpada era proaspătă, neatinsă de paşi. Căpitanul Hodosi a fost cel dintîi care a rupt pîrtie. Apoi tot el s-a supărat pe temniceri, că lasă curtea nemăturată. Au apărut nişte soldaţi cu măturoaie şi s-au pus să mătură curtea.

Au trecut dincolo de această curte, au intrat printr-o uşă în zid, apoi au coborît multe trepte, prin întuneric, către un beci. Un paznic a deschis o poartă de fier, dar căpitanul Hodosi n-a intrat, s-a oprit în prag. „— Aici sînt cei spînzuraţi !" a spus el. Apoi a dat ordin unui funcţionar de la morga închisorii să supravegheze identificarea cadavrului. „— Vezi că are un semn particular pe coasta stîngă !" a mai spus căpitanul, după care s-a retras. Dar după cîţiva paşi s-a oprit şi a strigat din întuneric : „— Vezi dacă-i plătită taxa de îmbălsămare !" S-a dat asigurarea că taxa de îmbălsămare fusese plătită şi domnul căpitan n-a mai revenit.

Paznicul beciului cu morţi avea în mînă un felinar. A ridicat felinarul, ca să se vadă drumul, şi i-a lăsat pe străini să pătrundă în încăpere. Baciul Şiclovan nu simţea nimic, nici durere, nici frică, doar în nări un miros acru de formol. În încăpere nu erau decît vreo cîteva paturi de piatră cu morţi. Pe Liviu l-a văzut mai întîi părintele Luţă, care i-a şi spus pe nume. Bătrînul s-a apropiat cu paşi tîrşiţi de patul de piatră şi s-a oprit în faţa feciorului său. Părintele Luţă a aprins o lumînare. Paznicul a venit şi el cu felinarul, a dat cearşaful la o parte, s-a asigurat că pata de pe coasta stîngă e la locul ei, a spus : „— Da, el e !" Apoi, după întîia rugăciune, a urmat spălarea cu oţet şi ungerea cu mir. Ritualul era să-

vîrşit de părintele Luţă, care-şi pusese patrafirul. Bătrînul privea doar, fără a vedea. El n-a fost scos din amorţeală decît atunci cînd părintele Luţă a strigat cu spaimă: „— Unde-i inima ?"

Lipsea inima. Paznicul a lămurit că, la autopsie, această piesă anatomică fusese extrasă, pusă într-un flacon cu spirt şi dusă la muzeul închisorii, unde se păstrau resturi de la cei mai importanţi pasageri prin acest aşezămînt. „— Unde-i inima băiatului ? a strigat şi bătrînul. De ce l-au hăcuit ?" Nu era revoltă, nici durere, doar neputinţă, fără geamăt. Apoi un murmur: „— De ce l-au hăcuit ?"

S-au făcut alte forme, pentru recuperarea flaconului cu inima; avocatul, părintele Luţă şi paznicul s-au dus din nou la administraţie. Bătrînul a rămas singur în beciul cu morţi, aşezat pe un scaun, cu capul rezemat de mîna lui Liviu. Într-un tîrziu, cei plecaţi s-au întors, aducînd şi inima lui Liviu. Au pus-o la loc. Acea parte din trup nu putea lipsi, după cum a spus părintele Luţă: „— Pentru ca trupul să fie deplin la învierea morţilor, ce va să vină."

Baciului i-a făcut bine slujba din hruba cu morţi, apoi şi slujba de la cimitir, cu doi preoţi, cîte unul pentru fiecare confesiune. Vocile preoţilor s-au întîlnit şi împletit deasupra sicriului lui Liviu slăvind Învierea. Apoi, întors la hotel, cînd se odihnea, s-a trezit în odaie cu căpitanul Hodosi.

— Sînt căpitanul Hodoşiu ! s-a prezentat acesta, pocnindu-şi călcîiele.

— Şi ce vrei ? a strigat bătrînul, care-şi venise în fire.

— Vin să-ţi spun că turcii cer pace, acum primirăm vestea.

Vorbea româneşte, chiar bine şi bătrînul abia-şi stăpînea mînia.

— Ce fel de Hodoşiu eşti dumneata, i-a spus, cînd te cheamă Hodosi ?

— Sînt român din Aiud.

— Şi cum de-ai ajuns slugă la temniţă ?

Hodoşiu şi-a plecat capul. Frămînta în buzunar un obiect, pe care nu ştia cum să-l înmîneze bătrînului. Pînă la urmă a scos obiectul, un sul de hîrtie.

— Baciule, i-a zis, asta-i de la Liviu. E un act de la el, un jurămînt. Să-l dai mai departe unui tînăr.

Şiclovan a luat sulul, l-a privit cu suspiciune. Era probabil vreun manifest ceva, o nebunie de-a lui Liviu. A pus sulul pe masă.

— Ba i-l dau maică-si, a spus. Ca să vază ce fecior or făcut. Şi către Hodosi : Acu ieşi afară !

IV

În palat, la întoarcere, prințul a găsit o căldură sufocantă. A fost modul prințesei de a-l primi, care însă nu s-a oprit aici : încăperile erau decorate de Crăciun, la un mod care-i era propriu — ghirlande, eșarfe, beteală aurie și argintie, o profuziune de candelabre, lanterne și globuri se răsfățau în cele mai neașteptate locuri, pentru a provoca plăcerea și surpriza. Rămasă singură vreme de cîteva luni, prințesa își revenise. Deși copleșită de îndatoriri, chipul ei tainic ieșise la lumină, un chip copilăros și mirat, plin de zel și inspirație, ca la Neuwied, cînd avea liberă inițiativa pregătirilor de sărbători. La intrarea prințului în palat s-au aprins candelabrele în plină zi, dar s-au declanșat și niște cutii muzicale, recent achiziționate, care au frapat auzul militarului, de la primul pas, prin niște clinchete mecanice suave. Ea l-a privit fericită, căutînd să-i ghicească reacția, el a rămas cu ochii asupra puțin obișnuitului ansamblu — se vedea reacția —, isprăvind prin a-i spune în nemțește : „— Te-ai obosit mult.“ Aprecierea a înviorat-o — ceea ce se vedea nu era totul, mai urmau și altele !, dar, peste toate, prințul resimțea cu neplăcere căldura.

După bordeiul de la Poradim, căldura de aici era impudică aproape, cum nu e tolerabilă nici vara. Ca să-i facă față, prințul s-a schimbat într-un costum de vară, o uniformă din fir textil, închisă la culoare, în care nu se simțea bine, i se părea prea largă. A trecut apoi din încăpere în

încăpere, ca să-şi reia spaţiul în stăpînire, să-l regăsească. A pătruns în bibliotecă. Aici atmosfera era ceva mai convenabilă ; se curăţise interiorul, nu se făcuse însă foc — nu era cum !, în aer stăruia mirosul pietrificat de hîrtii vechi, cotoare de cărţi şi creioane bine ascuţite, care-i era familiar. Auxiliarul care avea în grijă biblioteca, domnul Basset, era la datorie, l-a informat conştiincios pe stăpîn asupra tipăriturilor primite, bine-nţeles numai asupra volumelor de interes imediat. Şi hîrtiile erau în ordine, aşa cum le lăsase.

Din acest punct, pe drumul de întoarcere, se putea recupera palatul. Regăsea, pas cu pas, cîte ceva cunoscut, dar căldura abuzivă stăruia. Stăruiau şi surprizele. În dormitorul lui, o mai veche acuarelă a prinţesei, transformată în broderie, orna acum un perete. Artista i-o dăruise şi o pusese la vedere. Tot la vedere, de-a lungul unui culoar, pe zidul alb, alte cîteva opere ale aceleiaşi autoare, îngrijit încadrate. La capătul parcursului, cînd a revenit într-un mic salon, unde prinţesa îl aştepta, prinţul s-a întărit în sentimentul curios de a fi pătruns într-un univers străin, deşi totul îi aparţinea. Ea aştepta reacţia lui. El s-a aşezat în faţă-i, a înclinat din cap aprobator, dar cu crispare: Ea a rîs, nervos, stînjenită de prea multă povară a aşteptării, de cuvintele încă nespuse, de apariţia lui, totuşi bruscă, altfel, într-o nouă situaţie, atît de alta şi atît de nouă, încît amîndoi nu se regăseau, stăruind prin a rămîne încordaţi şi eliptici. El a întrebat-o dacă a primit ultimele scrisori. Primise ultimele scrisori. Corespondenţa, multă şi meticuloasă, era ţinută de fiecare în ordine. Primiseră amîndoi multe scrisori şi din afară, se informaseră reciproc despre conţinutul lor ; acum şi aceste scrisori trebuiau să fie puse în ordine. Apoi prinţesa, revenindu-şi, a devenit volubilă. Peste voinţa sa. De fapt se pregătise să-l asculte, luni în şir dorise să-l audă, a pus şi cîteva întrebări, povestea punînd întrebări, răspunzîndu-şi singură, dar voind să-l audă. El spusese însă tot în scrisori — „Dar ai primit scrisorile !“ scrisori emise aproape zilnic, care dădeau seama, aproape zilnic, de tot, de întreaga sa persoană publică. Fără rest. Ea aştepta însă restul, şi prinţul, recapitulînd firul misivelor, a acceptat că e posibil ca ultima epistolă să nu fi sosit încă la Bucureşti, datorită vis-

colului. Dar era prea cald. „— Ai suferit de frig, nu-i așa ? a întrebat ea, cu suferință. Știu că armata suferă de frig. Voi cere să se facă foc." Lucrurile mici, obișnuite, intime se spuneau în germană, care aducea în dialog căldura. Acum prea multă, și prințul a cerut, rugător, tot în germană, să se renunțe la foc. „— Dar de ce ? !" s-a minunat prințesa, care avea sub elanul exclamației ceva nespus de cald.

Chestiunea reîntoarcerii celor doi la punctul fix al deprinderilor reciproce, după sincopa lunilor de despărțire, se punea sub o față nouă din pricina acestui stupid accident, căldura. Prințul resimțea transpirația inundîndu-l prin veston, o transpirație provenită din iritare, pur nervoasă. A cerut o băutură rece și prințesa a poruncit să se aducă niște răcoritoare dulci, pe care el unul nu le aprecia. Uitase deci, între timp, că el nu suportă aceste răcoritoare, de fantezie, oferite de obicei doamnelor aflate în vizită la prințesă, împreună cu copiii lor. Prințul a înghițit băutura și a dedus că o seamă de mici lucruri care țineau de preciziunea raporturilor între cei doi, trebuiau restabilite, în așa fel încît viața împreună, care se desfășurase pînă atunci fără cusur, să reintre în aceeași albie. Era știut că abaterile de la albie — o știa ca geograf, observînd cursurile de apă — au consecințe neplăcute uneori, pretinzînd amenajări sau reamenajări. Prințesa încercase, după cum vedea, o reamenajare a interioarelor, în lipsa lui, ca să-i facă plăcere ; se cerea acum ca re-reamenajarea întreprinsă de prinț să restabilească lucrurile. Toată chestiunea era ca ea să consimtă la aceste restabiliri, imperios necesare, pe măsura schimbărilor care interveniseră într-un ritm și accelerat și dezordonat, după cum se vedea. Ținea de evidență că doamna Elisabeta se schimbase, dar se schimbase în sensul ei, așa cum o plantă își modifică spontan creșterea și-și schimbă sorocul înfloririi în funcțiune de lumina obturată pînă atunci de un paravan. Ea îi propunea acum noua sa formă de a fi, noua înfățișare, cu sentimentul unei mari reușite, chiar cu o anume cochetărie, ignorîndu-l inocent. El nu putea consimți la această ignorare, oricît de involuntară, și de aceea ținea, cu orice preț, dar fără bruschețe, să reintroducă paravanul.

Un sentiment similar despre prinţ, dar din punctul opus de vedere, avea şi prinţesa. Şi ei i se părea că prinţul se schimbase într-un anume fel. Părea distrat, pe deasupra lucrurilor, poate emoţionat de reîntoarcere, dar fără proverbiala lui atenţie pentru cele din jur. În drumul prin palat, nu observase sau nu comentase toate schimbările. Broderia din dormitor pretindea totuşi un popas şi un comentariu. Prinţesa aştepta. Ea însăilase cu acul, în nopţi de veghe, pe banda de jos a tabloului, sub peisajul romantic transpus în mătase, un portativ muzical cuprinzînd o melodie şi nişte versuri dedicate lui. El cunoştea şi melodia şi versurile. I le dedicase la puţin timp după căsătorie:

„An jener linden Nacht, so rasch entschwunden,
Hast meine Schulter mit der Hand berühret..."

Noutatea consta acum în faptul că notele muzicale fuseseră brodate, iar versurile redate în traducerea română:

„În seara-aceea blîndă, trecătoare,
tu m-ai atins cu mîna ta pe umăr ;
Resimt pe umăr mîna şi mă doare
de alte seri trecute, fără număr."

Ea nu observase însă că versurile româneşti erau mai scurte şi nu se mai potriveau cu melodia. Prinţesa, în schimb, se mira cum de el nu văzuse broderia, deşi aceasta era aşezată vizibil. Nevăzînd-o însemna că se petrecuse ceva. Încă un amănunt avea s-o edifice pe prinţesă asupra schimbărilor petrecute şi a adus în atenţie acest amănunt: „— Ai primit mantaua ?" l-a întrebat. Mantaua îi fusese trimisă în acelaşi colet cu ciorapii şi mănuşile. O manta nouă, din stofă maron, culoarea trupelor de grăniceri. Prinţesei îi plăcea culoarea castanie, dar, peste preferinţă, ea socotea că această piesă vestimentară nu putea să lipsească din garderoba prinţului, în anotimpul friguros. El a confirmat acum că primise mantaua, dar confirmarea însăşi definea opoziţia. Confirmarea era un reproş. Oare ea nu ştia că el, prinţul, nu renunţă la uniforme şi la culoarea neagră ? Preferinţa lui pentru culoarea artilerie era un

dat, a nu observa era o probă de neatenție, așa după cum a nu apăsa, din discreție, asupra erorii era, în cazul prințului, o dovadă de menajament.

Cei doi s-au regăsit totuși într-un mic gest tandru, primul lor gest — o suprapunere discretă a mîinilor —, gest în care mîinile s-au abandonat, mîna lui cu un fel de apăsare, protectoare, mîna ei cu un fior de frig. Oboseala îi aduna pe amîndoi. Erau, după luni de încordare și neurastenie, atît de obosiți. Chiar pregătirea întoarcerii, întoarcerea, apoi primirea, cu manifestațiile de tot felul, nu făcuseră altceva decît să asțută oboseala, extenuarea. În ceea ce-o privea, prințesa resimțise absența lui nu numai ca un gol, dar ca un spor de răspundere, care o istovise. Acum ceda răspunderea, lăsîndu-i-o lui. El, în fond, întrupa întreaga răspundere. Și fiind așa, împovărat de atîtea răspunderi, era poate normal ca el să uite de mantaua maron, să n-o observe chiar. „— Măcar de s-ar fi învelit cu ea !" și-a spus, simțind nevoia somnului. Voia să doarmă lîngă el.

*

În aceeași seară, Adela a stins lumînările din sufrageria mică. Era peste putință să-l mai aștepte, stînd la masă în capul oaselor. O biruise istovirea, după nopți de veghe.

S-a retras în dormitor. Dar a scos mai întîi cămașa lui de noapte și a întins-o pe pernă. Uneori se întîmpla ca bărbatul să vină după miezul nopții, cînd ea dormea. Se dezbrăca tiptil și intra în pat. Adela se trezea brusc în brațele lui. Această clipă, tot una cu pierderea de sine, nu putea să nu revină. Se pregătise mult, în adînc, pentru această pierdere de sine, care era a ei.

Adormea întotdeauna într-o stare de așteptare cu febră. Din noiembrie, după Rahova, rămăsese numai așteptarea împinsă în nesomn. Acum o moleșise somnul. Un somn ivit dintr-o căldură lăuntrică, un somn emanat din trup.

Pentru întîia oară, după o sincopă de gheață, Adela și-a simțit fierbinte trupul : avea trup.

*

Prințul se trezise tot în zori, cu o puternică durere de cap. Răcise. Simțea nevoia de a se pune în mișcare, așa cum o făcea totdeauna în zori, cînd ieșea din bordei să se plimbe, între salcîmii de la Poradim. Căldura din dormitor îl silise să se retragă din patul dublu, să treacă la el și să deschidă ferestrele. A aerisit interiorul, pînă foarte tîrziu, cînd l-a cuprins frigul și cînd a început să se plimbe prin odaia care-i aparținea, cu mantaua între umeri. La Poradim, cei cîțiva auxiliari care se aflau în serviciul său — sergentul garde-corp telegrafistul, secretarul curții — îl simțeau imediat și-i săreau în întîmpinare. Acum nu l-a auzit nimeni. Neregula aceasta nu era voită ; o bună parte din personalul domestic al palatului din centru fusese transferat la Cotroceni, noii auxiliari nu-și intraseră încă în rosturi, dar neregula stăruia. Poate că unii dintre subordonați nici nu-l cunoșteau. Ar fi fost culmea ca cineva să-l someze să stea pe loc în propriul său palat.

Gîndul acesta — străin în propria-i casă ! — i-a venit în clipa cînd, părăsind odaia, s-a îndreptat spre cabinetul de lucru, cu o lumînare în mînă. Abia acum, cei datori să vegheze asupra-i i-au ieșit în întîmpinare, cu figuri alarmate, făcîndu-i loc să treacă și rămînînd smirnă pe lîngă pereți. Domnul Basset a fost prevenit, printr-un secretar, că Alteța-Sa deja lucrează în bibliotecă.

Alteța-Sa a izbutit într-adevăr să-și reia lucrul după orarul de pe front, deși răceala îl stînjenea, dar nu numai răceala. A cerut ceai și batiste. „— Dorește Alteța-Sa micul dejun ?“ „— Doresc un ceai !“ Vorbea doar românește!, cei de la Poradim îl înțelegeau, aceștia nu. Cînd vreodată, în plină noapte, a cerut micul dejun ! Micul dejun era strict prevăzut, la orele opt, prințesa o știa. Un element de haos se strecurase totuși în propria-i casă. A lucrat însă cu spor, regăsindu-și puterea de concentrare și plăcere de a se lăsa absorbit de chestiunile care-l preocupau. Aproape mașinal, hîrtiile rezolvate pozitiv sau negativ se așezau în teancuri, pe două partizi, apoi pe trei, pe măsură ce apăreau hîrtiile care trebuiau amînate. Un proiect privind „apro-

vizionarea cu apă a urbei Bucureştilor, prin conducte de tuci", a fost din nou împins la o parte, dar mai întîi reexaminat.

Acest proiect avusese în ultimii ani o situaţie proastă : mereu cîte ceva cu mult mai important îl împingea în lături, pentru ca mereu prinţul să-l readucă în atenţie, pentru scurt timp, din nou fără folos. Ultima amînare fusese provocată de război. Acum, ieşind din război, prinţul ştia că se va pune din nou „chestiunea apei". Vara, oraşul suferea de sete. Primul lucru care l-a izbit în Bucureşti, atunci cînd a sosit în ţară, a fost aspectul african al distribuţiei apei. Apă cu sacaua, apă la butoi, apă limpezită cu piatră acră, apă filtrată prin lînă, apă tulbure, apă din bălţi, plus instituţia otomană — nu romană — a cişmelelor, majoritatea înfundate. „— Şi de ce nu se desfundă cişmelele ?" „— Nu sînt bani, măria ta." Dar cînd erau bani, cînd se obţineau credite, din nou chestiunea apei era lăsată baltă, sub somaţiuni mai presante, cum ar fi drumurile de fier sau armata. În urmă cu un an, dosarul cu acelaşi proiect, aflat pe acelaşi pupitru, l-a pus pe prinţ în faţa unei şi mai grave alternative: „Cişmele sau război?" A renunţat la conductele de tuci pentru tunuri. Acum revenea la cişmele. În faţa sa, înfăşurat în suluri, se afla proiectul alimentării oraşului cu apă, prin conducte de tuci.

Lucra din nou, în sfîrşit, cu aplicaţie. Îl stînjenea însă nu numai răceala ci şi gîndul că, în curînd, prinţesa se va trezi. Mai mult ca sigur, prinţesa urma să-l întrebe din nou despre mantaua maron, deşi acestei chestiuni i se pusese punct. O primise. „— Şi chiar n-aţi îmbrăcat-o ?" „— Dar am primit-o, Doamnă. La Poradim n-a fost destul de rece ca să fie necesar s-o îmbrac." Sau urma să-l întrebe cum se simte, după acea formulă pe care prinţul o introdusese primul în relaţiile lor : *„Est-ce que vous vous trouvez bien ?"*, formulă care obliga imediat la un răspuns afirmativ.

Prinţul ştia că domnul Basset îi pregătise o întreagă documentaţie în chestiunea apei şi cunoştea şi locul din bibliotecă unde se afla materialul. Şi-a încărcat braţele cu teancuri de mape şi albume, pe care le-a desfăcut şi desfăşurat pe masa lungă. Domnul Basset rînduise materialul în ordinea sa istorică, de la care prinţul a şi început.

Deci problema apei la Atena, la Roma şi în Bizanţ, cu frumoase planşe arheologice, cu hărţi înfăţişînd sistemul circulatoriu al apei pe sub marile cetăţi, cu desene, gravuri şi chiar cu fotografii de fîntîni şi apeducte.

Desfăşurînd atent acest material, scoţînd la lumină unele detalii cu lupa, prinţul s-a reconsolidat în concluzia că „o civilizaţie a apei apare numai acolo unde se produce o criză a apei", aceasta fie prin dezvoltarea urbanismului, a conglomeratelor umane, fie prin lipsa de clemenţă a climei. O ţară cu un regim climatic pluvios se dispensa desigur de civilizaţia apei, care ar fi reprezentat un lux inutil. În schimb, o ţară aridă, a meditat Alteţa-Sa, este silită să inventeze o civilizaţie a apei, dacă vrea să nu piară.

Avea acum în faţă exemplul micilor principate musulmane din nord-vestul Africii, cu precădere Tunisul, care moşteniseră de la romani o grandioasă civilizaţie a apei — erau impresionante vestigiile apeductelor, le văzuse cu ochii lui — dar pe care o pierduseră, prin eclipsa otomană, în doar cîteva secole. Popoare viguroase, căci astfel erau popoarele Maghrebului, în care se ucisese pînă şi instinctul supravieţuirii, prin accidentul unei ocupaţii străine. Cine era de vină că-n Tunis băştinaşii mureau de sete — clima, apeductele ruinate sau ocupaţiunea străină ?

Oraşul Bucureşti nu era victima unui climat arid, era nimic altceva decît un tîrg plat şi palustru. Mutarea cetăţii de scaun valahe de la munte la şes, în timpul dependenţei, fusese o cădere în palustru pe care o moştenise prinţul. Ce urma să se facă ? Proiectul era explicit : alimentarea cu apă a urbei Bucureştilor prin conducte de tuci. Dar de ce subteran, prin conducte de tuci, şi nu aerian, prin grandioase apeducte, sprijinite pe mii de arce, nişte magistrale pe care să pogoare izvoarele din Carpaţi pînă la Bucureşti ? Între timp, oraşul ar fi urmat să fie apărat şi cu o centură de forturi. Puternice forturi, din cărămidă roşie, prin ambrazurile cărora să scoată capul ţevile de tun. Forturi din cărămidă — lutul silit să se apere, lutul tare ca piatra, un lut ridicat la civilizaţie. Şi o înfloritoare civilizaţie a apei, mari apeducte din cărămidă roşie, încununînd oraşul. Pe principalele artere, în pieţele publice, fîntîni arteziene colosale, flancate de vulturi şi lei. Iar undeva, în afara oraşului, la nord, pe o

înălțime, o clădire-obelisc din bazalt negru, așa-numitul Institut de geografie și fizică a cerului sau Mausoleul, care să poarte numele lui.

La orele opt, cînd încă nu închisese dosarele, prințul a fost poftit la ceai.

Și-au spus formulele de salut ca și odinioară și s-au așezat la ceai. Mai înainte de prima sorbitură era uzul ca prințul s-o întrebe pe prințesă cum se simte și a făcut-o: „— *Est-ce que vous vous trouvez bien ?*" Ea l-a asigurat că se simte bine, dar văzîndu-l răcit l-a întrebat la rîndu-i: „*Est-ce que vous vous trouvez mal ?*" la care el a negat monosilabic, deși se simțea rău, răceala îl necăjea. Indispoziția aceasta pasageră, care-l cruțase pe front, îl făcea nervos, iritat pe sine însuși, ostil față de cele din jur. A remarcat astfel că i se oferise un mic dejun extravagant, în care nimic nu lipsea, de la afumături și batog, pînă la toate felurile de prăjituri și dulcețuri. N-a întrebat, cum ar fi fost cazul : „— Ce zi e azi ? !" dar prințul știa că e vineri, el vinerea postea. Nu înțelegea deci cum cei din jur ignoră postul lui.

Prințesa, ca de obicei, nu observa iritarea lui crescîndă, deși s-a mirat că el nu ia act, ca și ieri, de această primire neobișnuită al cărei spectacol continua și la micul dejun. Cînd el, refuzînd un al doilea ceai, a cerut batiste, ea și-a dat în sfîrșit seama de separația care intervenise și l-a întrebat : „— Vă supără ceva ?" „— Nu !" a fost răspunsul, care însemna „— Da, mă supără." „— Să chemăm medicul !" a propus. „— Nu e cazul." „— V-ați sculat totuși în zori. M-am și speriat." El a privit-o semnificativ. „— Ați avut de rezolvat o chestiune importantă ?" „— Da." Acum ea l-a privit semnificativ. „— Ați meditat, probabil. V-am auzit pașii." „— Da." „— La ce ?" „— La chestiunea apei." Altădată prințesa ar fi tresărit interesată, încîntată să primească explicații asupra subiectului, oricît de paradoxal — chiar și apa —, dar acum a tăcut.

A urmat o pauză lungă, în care timp personalul a degajat masa de cîteva platouri și farfurii. Prințului i s-a pus în față o ceașcă de cafea, fără să ceară. El a îndepărtat-o cu mîna. Nu ceruse cafea. A fost clipa în care ea s-a încredințat pe deplin că în viața lui se produsese o schimbare și l-a întrebat cu glas tremurător, făcînd efortul de

a-şi domina emoţia :

— A intervenit în viaţa Alteţei-Voastre o altă femeie?

— Da, a răspuns el, ferm.

— Şi cum se numeşte ? s-a avîntat ea imprudent.

— Victoria.

Prinţesa s-a ridicat din scaun, fără putere, apoi a recăzut. În aceeaşi zi, s-a mutat la Cotroceni.

*

După plecarea prinţesei, la palat a sosit Brătianu — pe neanunţate !, ca la Poradim, cînd se înfiinţa în gîrliciul bordeiului cu ghiozdanul de hîrtii, pretextînd că la aceasta îl obligase condiţiile excepţionale ale momentului. Şi acum venise cu un ghiozdan doldora de hîrtii — chestiuni restante — numai că ora de lucru cu primul-ministru nu fusese protocolară, după orarul de odinioară, din condiţii normale. Războiul dăduse deci peste cap şi raporturile cu primul-ministru.

Prinţul nu l-a făcut să aştepte, cum ar fi fost firesc, dar în atitudinea Alteţei-Sale se simţea rebifarea — măcar el, primul-ministru ar fi trebuit să ştie că viaţa socială şi politică, *y compris* viaţa de curte, trebuia să reintre în normal.

— Tocmai de asta am şi venit ! l-a asigurat, din ochi, Brătianu. N-aş fi dat buzna, a spus mai apoi, dar Măria-ta trebuie să ştie că numai e o clipă de pierdut, viaţa trebuie să reintre în normal.

— Desigur !

— Altfel însă !

— Cum adică altfel ? !

— Adică altfel ! Este de neadmis ca Senatul şi chiar Camera, a spus Brătianu, să facă presiuni asupra guvernului şi a Măriei-tale. Raporturile trebuie inversate, noi sîntem cei în drept să exercităm presiune asupra Corpurilor Legiuitoare, care ţin timpul în loc, trag de timp. Şi strigînd aproape : Ne calcă timpul din urmă, Măria-ta !

Discuţia a început din acest punct : urgenţa unor măsuri reformatoare, care să readucă ţara la normal, dar altfel, în acord cu noua sa situaţie internă şi internaţională, ca

urmare a unui război victorios. Brătianu a şi aruncat pe masă, ca primă problemă, un proiect de înfiinţare a unei bănci naţionale : Banca Naţională ! Argumentul ? Totul trebuia să pornească de la finanţe, osatura financiară a statului era debilă, fără o bancă naţională, care să strîngă în mîini aurul ţării.

Prinţul l-a ascultat cu calm, dar nu l-a înţeles. Alteţei Sale i se părea că totul trebuie să pornească de la realitatea fizică — munţi şi ape — în conformitate cu viziunea sa de geograf. Nu înţelegea chestiunea financiară decît ca suport, aleatoriu, al unui univers fizic, în măsura în care aurul şi argintul erau metale. Se putea concepe un proiect de renovare, pornindu-se însă de la geografie. Ceva trebuia modificat în condiţia omului. Despre aceasta însă Brătianu n-a pomenit nimic. Nici n-a atins chestiunea. În chestiunea aurului, Brătianu — care din nou nu l-a înţeles pe prinţ ! — i-a propus o mică reformă : devalorizarea leului cu cîteva procente astfel încît finanţele române să absoarbă cît mai multe ruble de aur. Prinţul nu s-a opus acestei mici afaceri de curs monetar, care părea să-l încînte pe primul ministru, în clipă. Dar mai departe ?

Pe Măria-Sa îl preocupa altceva : fondul. Despre fond, Brătianu nu vorbea, invoca doar forme. Prinţul nu se gîndea la fondul social — omul şi societatea erau desigur o anexă a geografiei ! — ci din nou la fondul fizic, munţi şi ape, adică şosele, poduri şi drumuri de fier, ca suport al dezvoltării. Şi problema apei ! Prinţul adusese, pentru discuţia cu Brătianu, şi acel proiect de alimentare cu apă a Capitalei, prin conducte de tuci. Brătianu n-a dat atenţie proiectului acesta arzător. Din nou i se părea că alte chestiuni sînt urgente. Din nou deci se elimina problema apei, proiectul era dat la o parte, dar acum ca semn că se revenise la normal. Populaţia Capitalei putea liniştit să moară de sete sau să cadă secerată de boli digestive, cum se şi întîmpla, fiindcă din nou, ca semn al normalului, nu erau bani. La proiectul în chestiunea apei, Brătianu a spus-o ritos : „— Nu sînt bani !“ Şi prinţul, în faţa acestei evidenţe, a retras proiectul.

— Bine, dar atunci pentru ce avem bani ? a întrebat totuşi Alteţa-Sa.

— Dar n-avem bani ! a strigat Brătianu. Din nou jucăm la faliment. Războiul ne-a sleit.

Prințul nu putea să joace la faliment, detesta pînă și ideea. În balanță se afla totuși un capital, capitalul moral : victoria. Nu putea întreba cîți bani dă Brătianu pe această victorie — oricum șeful guvernului n-avea bani !, dar prințul a ripostat. A spus de fapt doar atît :

— Dar situația noastră e alta. Moralmente !

— Tocmai ! a încuviințat primul-ministru, printr-o hotărîtă aprobare, în doi peri. După care a adăugat : Rămîne însă pe tapet chestiunea financiară !

Chestiunea financiară fusese prima chestiune care i se pusese la sosirea în țară, încă de la Turnu-Severin, cînd prințul era încîntat de alaiurile de țărani cu crengi verzi, flori și pîini rumene, care-l întîmpinaseră. „— Țara e minunată !" a spus atunci Măria-Sa. „— Da, l-a aprobat același Brătianu, dar mai rămîne chestiunea financiară!" Aceeași, după zece ani, și încă după un iminent sfîrșit victorios al războiului. Cei doi s-au privit și prințul a înclinat fruntea.

Rămînea deci pe ordinea de zi chestiunea financiară, dar într-un echivoc de fond : din nou problema justelor designațiuni. Prințul nu înțelegea ce înțelege primul-ministru prin chestiunea financiară : urmau a fi plătite datoriile externe — enorme ? Urma a fi plătită datoria internă ? Urma a se lansa un nou împrumut, intern sau extern, sau ambele deodată ? Urma ca noul împrumut, intern/extern, să fie destinat acoperirii găurilor, sau, cum era firesc, acest împrumut era menit să stimuleze dezvoltarea ? La chestiunea împrumutului, prințul a întrebat :

— Și cum vă gîndiți să folosiți acest împrumut ?

— Deocamdată să ne cîrpim.

Replica l-a răcit pe prinț. Accepta sacrificiile, dar nu cîrpelile. Brătianu a priceput și a rectificat sensul brutal :

— Deocamdată nu putem să facem investiții fundamentale.

Din nou urmau cîrpelile, ca la o casă în ruină. Dar Brătianu l-a consultat politicos pe prinț :

— Măria-ta meditează și la alte măsuri ?

— Meditez la un nou sistem de măsuri și greutăți, a răspuns prințul.

Brătianu a tresărit, cu şoc. Îl cunoştea pe prinţ ca pe un om special, dar niciodată prinţul nu se plasase dincolo de realităţi. Prinţul, ca prinţ, nu era ostil realităţilor şi nu le întorcea spatele, deşi era firesc în condiţia lui. Atunci ? Ce căutau aceste „măsuri şi greutăţi" ! Pînă la urmă Brătianu şi-a revenit şi a rîs mut : prinţul se gîndea la introducerea sistemului zecimal în materie de măsuri şi greutăţi, un sistem aproape generalizat în Europa. Din nou deci o chestiune de fizică.

— Socot foarte importantă adoptarea acestei reforme ! a mai spus prinţul.

— Desigur ! a încuviinţat formal Brătianu, care se gîndea la altceva.

Apoi a realizat că se gîndea la un anume lucru : prinţul voia să lichideze definitiv orice urmă din amintirea lui Vodă Cuza : ocaua lui Cuza, cotul lui Cuza. Prinţul, la rîndu-i, a înţeles gîndul premierului şi a ripostat mental. Nu era o chestiune de orgoliu, ci din nou o chestiune de fond : lumea aceasta, peste care domnea, nu ştia să măsoare şi să cîntărească — cu etaloane universale ! — şi neînţelegerile porneau şi de aici. Prinţul era încredinţat că poporul va adopta reforma, fie şi pentru faptul că rînduielele de orice fel i se păreau „fără măsură" sau „peste măsură". A spus :

— Nimeni nu se poate înţelege nici cu sine, nici cu restul lumii, fără un sistem adecvat de măsuri şi greutăţi.

— Da, a aprobat Brătianu. Sistemul zecimal !

— Nu numai !

Şi, cei doi au închis discuţia. Prinţul, trecînd peste uzanţele de curte, a decis să ofere primului-ministru un ceai, deşi ora nu era potrivită. Brătianu a acceptat ceaiul, cu mulţumiri, deşi era hotărît să nu-l bea : bea numai ceai de tei. Nici prinţul nu mai dorea ceai. Cei doi bărbaţi, împotriva voinţei lor, au băut ceaiul. Apoi au reluat discuţia, din acelaşi punct :

— Ne calcă timpul din urmă, a spus Brătianu, cu precipitare, dînd la o parte ceaşca. De fapt ne calcă din urmă viitorul.

— Cum adică ne calcă viitorul ? s-a mirat prinţul.

— Fără o bancă națională nu se poate ! a repetat Brătianu, confirmîndu-i prințului presentimentul că primul-ministru leagă viitorul de bănci.

— Fără armonie socială nu se poate ! a ripostat prințul.

Brătianu a tresărit, devenise atent :

— Le ce vă referiți ?

— Deocamdată la procesul împotriva conservatorilor.

Prințul rămăsese un conservator pînă în fibră. Îl ustura acum procesul intentat de liberali împotriva conservatorilor. Brătianu n-a ezitat să se mire și să puncteze :

— Credeam că vă gîndiți la legea pensiilor pentru militarii căzuți pe front !

Prințul n-a înțeles despre ce-i vorba. Brătianu a revenit peste o clipă :

— Legea aceasta ne va da mari necazuri și va oferi pretext unor tulburări sociale.

— De ce ? s-a mirat prințul, care cunoștea proiectul de lege, îl încuviințase.

— Fiindcă nu sînt bani ! a mărturisit-o el, simplu și candid. În parlament se pot vota cîte legi poftesc domnii deputați, dar punerea acestor legi în execuție e nulă, fiindcă nu sînt bani.

— Cum nu sînt bani ? !

Și discuția a reintrat în cerc vicios. Din nou banii. Părea că prin însăși problema pusă de Brătianu că banii pătrundeau pînă și în universul fizic, de astă dată ca forță fizică de dislocare. Fără bani nu se mișca din loc nici chestiunea apei. Ba chiar și introducerea noului sistem de măsuri și greutăți pretindea bani.

— Avem greutăți ! a mai spus Brătianu. Evenimentele vin din urmă peste noi. De fapt vin din față. Nu le simțiți ? Eu le simt, va urma criza socială !

— Dar să le prevenim ! a replicat prințul. Scoateți de pe rol procesul împotriva conservatorilor. Aceasta va fi criza socială.

— Aceasta-i o măruntă criză politică !

Din nou cei doi nu s-au înțeles, nu-și găseau cuvintele. Prințul a dat semn că vrea să întrerupă ora de lucru : deja trecuse un ceas. Brătianu uita să-și mai consulte ceasornicul. Prințul nu l-a etalat pe pupitru, dar primul-ministru a înțeles să se retragă. S-a și retras.

Imediat, prințul l-a primit pe unul din foștii miniștri acționați în justiție de Brătianu, pe domnul Maiorescu, cu care Firfirică s-a și încrucișat în antecameră, fără a se saluta. Spre deosebire de Brătianu, domnul Maiorescu a respectat formele și a rămas în fața prințului exact un sfert de oră. Un sfert de oră, dar într-un perfect acord. După retragerea profesorului de logică, prințul a notat în jurnal :

„Dl. Maiorescu e un om logic, cu care se poate vorbi nemțește perfect."

*

Intrarea lui Răşcanu la moşia din Vlaşca a însemnat o întoarcere la obîrşie. Pierduse Brădetul, moşia de munte, dar îi rămăsese rădăcina, moşia din Vlaşca — Vlaşca, cea mai veche țară românească atestată istoric — el era român din Vlaşca, agricultor, adică mai mare al pămîntului, dintre acei *majores terrae* pe care îi pomeneau actele timpuriu medievale, numind astfel prima nobilime a țării romanizate şi romanice. Primul ducat va fi fost probabil aici în cîmpie, în Vlaşca, credea Răşcanu, chiar Vlaşca. Venea deci ca neam din ducii de Vlaşca, dacă vor fi fost asemenea duci, oricum genealogia era la fel de încurcată ca şi la celelalte neamuri nobiliare de pe continent — germane, italiene, franceze, irlandeze. Răşcanu nu putea să nu asocieze la bucuria reîntoarcerii acest sentiment genealogic, singurul care face omul, după cum spunea, căci ce altceva era omul — omul nobil — decît genealogie. Pe de altă parte, îşi spunea, sentimentul istoric scoate locul din geografie şi-l învesteşte uman, îi dă apartenență. Vlaşca, fără apartenență, moşia lui mai ales, ar fi fost, în afară de sentimentul proprietății, pură geografie, o cîmpie ici-colo împădurită, acoperită cu zăpadă.

Aici se afla însă casa bătrînească, element care fixează o genealogie, dăruindu-i prima verigă. „Prima verigă" se afla într-un parc abandonat, în pădurea de Vlaşca, şi era o culă. Edificiu absolut alb, svelt, dar masiv, mai mult fort decît casă, cu o singură intrare la parter, o uşă laterală mică, din blăni de stejar, în rest fără nici o deschidere —

îi puteau da dușmanii ocol cît pofteau, fără a dibui o fisură în afară de cîteva ambrazuri verticale pentru arme de foc, pentru ca, sus, la al doilea nivel, să se deschidă un pridvor cu stîlpi și ogive, inclus masei rectangulare, care dădea întregii clădiri o grație aeriană. Sus se aflau, în reamenajare modernă, dormitoarele, saloanele și sufrageria, exagerat spus, fiindcă aceste spații de stil romanic erau de fapt niște chilii. Stăpînul, acel mai mare al pămîntului sau *dominus*, trăia claustrat aici ca un schivnic sau ca un prinț militar. Avea la îndemînă arcuri, bombarde, instrumente de foc. N-avea desigur bibliotecă — inovația fusese introdusă de Răşcani abia în al patrusprezecelea secol, de atunci datînd un evangheliar grecesc și o cazanie slavonă, pe care avocatul le poseda. Cultură însemna cult, în curtea culei se afla o bisericuță — Răşcanu se mîngîia la ideea că e cea mai veche, din țară, iar în și lîngă bisericuță, de jur-împrejur, morminte, morminte cu lespezi de grezie, calcar alb și marmoră — o altă confirmare a genealogiei. Mai era și un turn, la intrarea în domeniu — care fusese cîndva împrejmuit cu zid de piatră —, un turn de strajă pentru bărbații din personalul prințului, alt edificiu de piatră, cu pridvor, chilii, chiar și cu o bucătărie, rămas acum în afara parcului, într-o izolare de relicvă stranie : nimeni nu-l mai locuia. În totul, piesele arhitectonice — cula, bisericuța, turnul — aminteau grandoarea severă a proprietăților nobiliare vechi — de mică nobilime totuși, fiindcă toate clădirile — cu mult mai noi decît credea Răşcanu ! — se distribuiau după un plan arhaic, formînd un ansamblu arhaic, solemn și rece. Ca să „încălzească" această proprietate, ultimul descendent, construise, la mare distanță de culă, un conac confortabil, mobilat franțuzește, în care nu intra decît întîmplător, o dată la trei ani. În spatele acestei vile erau atenansele pentru slugi, iar în față o grădină splendidă, plină cu irișI și trandafiri. Pentru sosirea domnului Răşcanu, toate piesele vastului ansamblu — nou și vechi — fuseseră încălzite și iluminate.

Stăpînul a făcut astfel încît să ajungă la moșie seara, cînd se aprind luminile. A văzut luminile de departe, printre coamele cailor. Caii înotau harnic, prin zăpezi, pîrtia era lucie, sunau clopoțeii. Apoi cîinii, de la mare distanță.

Haita guralivă, zăpăcită de emoţie, cu cozile fluturînd în vînt, şi cu limbile scoase, înconjurînd sania. De unde şi cum îl mai cunoşteau aceşti cîini ! Apoi slugile, alţi cîini, cu dinţii luminoşi, rîzînd de fericire, forfotind roată în jurul boierului, desfăcîndu-l din blănuri şi sărutîndu-i mîna. A admis acest protocol, deşi desfidea sărutul mîinii, dar acum era acasă, la rădăcini. Apoi lămpile aprinse, purtate în mîini, lipăiala de picioare desculţe prin zăpadă — „— Dar v-am cumpărat tîrlici, unde-s tîrlicii !", tîrlicii, da, erau, dar erau de duminică —, apoi foşnetul de fuste pe culoare, şoşotelile, chicotelile, mutrele fericit-mirate : venise boierul. Apoi Toma — Toma a apărut mai tîrziu, după ce slugile făcuseră totul —, Toma şi-a scuturat mai întîi cizmele de zăpadă, afară, la prag, dar se auzea, după care a intrat cu pas de gospodar, a tuşit, a bătut la uşă, a aşteptat, i s-a dat încuviinţarea, a pătruns în odaie şi s-a repezit la stăpîn să-i ia mîna. Răşcanu nu l-a lăsat pe bătrîn să-i sărute mîna, ar fi putut s-o facă el ; Toma s-a aşezat pe o margine de scaun, numai după ce a fost de trei ori poftit, apoi a tuşit, a aşteptat întrebarea boierului, care i-a repetat întrebarea de trei ori : „— Ce faci, Toma ?" Şi răspunsul : „— De, Măria-ta, bine." Toma nu era simplă slugă, era tot un boier, un fel de boier aflat în raport de suzeranitate cu mai-marele pămîntului. Avea gospodărie şi acareturile lui, copiii lui, dintre care unul, cel mai mic, student la Şcoala de poduri şi şosele de la Viena, dar era analfabet şi ţinea socoteala moşiei pe răbuş, ca ciobanii. Lui Răşcanu îi era jenă, o legitimă jenă, să participe la evidenţa conturilor cu bătrînul. „— Lasă, Toma !", dar Toma nu-l lăsa, pînă cînd toate socotelile nu erau limpezite pînă la bob. Răşcanu nu ţinea minte nimic, repeta mecanic cifrele în timpul şedinţei de conturi, îl tot asigura pe moş că socoteala e în ordine, în sfîrşit Toma îl elibera, după ce-i cerea să-şi pună semnătura pe hîrtii, o semnătură pe care, cert, o punea la adăpost printre hîrtiile sacre. „Aceasta da, ţară !" şi-a spus Răşcanu, la isprăvitul calvarului, din nou extenuat, ca şi altă dată, dar fericit. După care bătrînul i-a dat repaos, ca să-l lase să ia ceva în gură — nu-i ingăduia nici o gustare în timpul socotelilor, ca boierul să fie cu mintea limpede ! apoi l-a şi

condus în sufrageria mică, rămînînd în picioare cît timp Măria-sa şi-a băut ţuica fiartă cu şorice crud de purcel. „— Am şi şorice afumat, a spus bătrînul, da-i cam iute." Pentru noapte, Toma rînduise dormitul în casa veche, în patul boierului cel bătrîn, dar boierul tînăr dorea altfel, în casa nouă. Uncheşul n-a protestat, l-a lăsat pe tînăr în voia lui, i-a adus doar aminte că a doua zi, la prînzişor, soseşte popa din sat. Să-l primească Măria-Sa şi să-i dea popei ce-i trebuie. Răşcanu n-a mai avut altă pretenţie de la bătrîn decît să-i rînduiască, în zilele care urmau, o vînătoare.

*

Mai tîrziu, în noapte, după cină, Răşcanu s-a instalat sus, în cula boierului bătrîn, chiar în chilia strămoşului schivnic, unde a meditat la destinul Răşcanilor, pe care el unul îi făcuse să supravieţuiască pînă în cel de al nouăsprezecelea veac. Dacă era real — şi era, nu încăpea îndoială ! —, povestea cu *majores terrae* se plasa cam prin veacurile al nouălea sau al zecelea, actele factoriilor genoveze de la Dunăre nu minţeau. Şi de ce-ar fi minţit ! În aceste acte nu erau pomeniţi Răşcanii, ci românii, adică nobilii români, mai-marii pămîntului din preajma cetăţilor genoveze, cu care neguţătorii italici întreţineau raporturi, vînzîndu-le mărfuri de lux. Într-un mormînt străvechi din preajma bisericuţei, recent exhumat, alături de o armă, se găsise şi resturile unei haine din brocart italian, cu bumbi de aur, un brocart pe care Răşcanu îl socotea provenind de la aceleaşi factorii genoveze, cu care strămoşii lui întreţinuseră legături. Prima verigă a neamului o avea deci în mîini. „— Cam putredă !" spusese Garussi, văzînd stofa etalată în biroul avocatului, de la Bucureşti. „— Ce e putred ?" „— Haina asta genoveză. Nu mai ţine de cald nimănui." Ins pragmatic, Garussi nu vedea genealogia decît în aceşti termeni — dacă ţine de cald. Blazoanele şi toate celelalte însemne ale trecutului nu ţineau de cald, dar făceau viu un neam, situîndu-l în cuprinderea lui istorică, temporală şi spaţială. Fiindcă şi spaţial, Răşcanii se întindeau peste o ţară imensă, pe care o ţineau legată

cu rădăcinile cele mai adînci şi umbrind-o cu ramurile şi frunzele cele mai tinere. Erau astfel, Răşcanii de Vlaşca, apoi Răşcanii din Basarabia — actuala ramură Răşcanu-Dorojinski, după care veneau Răşcanii de Făgăraş — ramură stinsă, şi Răşcanii de Haţeg — o ramură intrată în ţărănie. O ţară imensă, pe care, iată, o atestase documentar domnul Hasdeu în „Istoria critică a românilor", lucrare excepţională, susţinută la club de Răşcanu, nu numai la club, dar şi la Parlament, unde iniţiase o rezoluţie ca opera să fie premiată, să beneficieze de un premiu naţional. În lipsa acelui premiu, Răşcanu oferise din propriul buzunar o bună sumă, pentru a susţine traducerea cărţii în franceză.

Aceşti Răşcani, şi cei de o seamă cu ei, vedeau ţara ca o unitate, unic trunchi sangvin, în al cărui circuit intrau desigur şi ţăranii, reazim al pămîntului şi talpă a ţării. Nu se putea tăia din această ţară nimic. Mai curînd puteau fi tăiaţi boierii, cum se întîmplase cu Răşcanii în cîteva rînduri, cum se întîmplase cu Ion Vodă, cel rupt de cămile, la Răşcani, în Basarabia, cum se întîmplase cu Mihai Vodă, care-şi pierduse căpăţîna în Ardeal, la Turda, pecetluind unitatea ţării cu sîngele lui. Şi cum la fel se întîmplase cu Brîncoveanu, la Stambul. Toţi aceşti domni şi voievozi, ca şi boierii care i-au slujit, garantaseră trupul ţării cu trupurile lor, jertfindu-se în absolut. Cum garantează azi un Brătianu, acelaşi trup al ţării ? Se va lăsa domnia-sa sfîşiat de cămile, dacă se va pierde Basarabia ? Căci retragerea lui Răşcanu la moşie avea cert un sens politic : „— Domnilor, nu mai calc în parlament — o şi spusese ! — atîta timp cît actualul guvern nu garantează fruntaria de răsărit a ţării." „— Păi a şi garantat-o prin victorie ! i-a replicat un coleg. Cum îţi imaginezi că aliatul, după victorie, va lua pămînt de la coaliatul său, împreună cu care a dobîndit victoria, şi nu de la învins ! Şi-apoi ce pămînt reprezintă aceste trei judeţe basarabene, coane Alecule ? !"

Aici se vedea toată miopia liberală, formaţiune politică fără instinct istoric, apatridă, cosmopolită şi buimacă. Cum adică „ce pămînt !" Adică, în viziune liberală, pămînt prost, fără valoare comercială, pămînt-pămînt, pură geografie ! La care Răşcanu a răspuns : „Şi organismul, domnilor, e

pur organism, adică pură anatomie. Dar vă rog să vă jertfiți fiecare cîte un braț, brațul cu care jurați pe evanghelie, și veți înțelege ce înseamnă brațul pentru un organism, deși fiecare are două ; veți înțelege adică ce înseamnă o bucată de pămînt smulsă silnic din trupul țării. Să-și fi tăiat domnul Brătianu brațul cu care a subscris convenția de la Livadia !"

Aceste lucruri avea de gînd să le repete și de la bara parlamentului. Deocamdată, la fel de bine, le spunea în „Timpul" domnul Mihai Eminescu. Începuse să le strige, trăsnind la mir canalia liberală, așa cum merita. Cu toată iresponsabilitatea, demagogia și irealitatea ei, fiindcă, în ultimă instanță liberalii erau ireali, ireali prin lipsă de rădăcină, de vreme ce liberalul nu putea înțelege pînă și elementarul cuvînt : moșie. „— Țara e o moșie, domnilor, adică o moștenire care nu se poate înstrăina. Înstrăinînd-o, fie și parțial, te alienezi, nu mai ești tu." De aici poate aspectul de alienare pe care-l aducea liberalismul, prin oamenii lui fără rădăcină, adică fără moșie. Un liberal nu poate înțelege întrebarea : „— Unde aveți moșie, coane Alecule ?" Adică unde-ți este rădăcina, nu unde ai proprietate, un oarecare bun funciar. Or la familiile mari rădăcinile erau pretutindeni, se confundau cu suprafața țării, cu moșia cea mare. La fel și țăranii, cînd erau întrebați : „— De pe ce moșie sînteți, oameni buni ?", adică de ce rădăcină țineți. Iar oamenii răspundeau : „— Sîntem de pe moșia Odăile, sau Brădet, sau Corbeanca, sau Zidurile, așa cum ar fi spus : Sîntem din România." Răşcanu excludea răspunsul altor țărani, un răspuns răbufnit, mînios, dar simplu : „— Sîntem din Popești, din Năneşti, din Șoimești !", sate care nu țineau de moșii, sate libere, de moșneni sau răzeși. Aceștia însă, după el, erau tot boieri, aveau moșii.

Apoi și-a amintit că bătrînul Toma era liberal, vota cu liberalii. I-o spusese Garussi. Dar nu era cu putință ! Același Garussi îi spusese, rîzînd, că bătrînul se înscrisese la liberali din respect față de boieri ; nu se cădea, adică, ar fi zis bătrînul, ca unul ca el să calce-n același loc în care calcă boierul, să se culce în patul lui, să bea din cana lui, să voteze la Senat cu Stăpînul. Dacă era așa, după același raționament, ar fi urmat ca toți țăranii să meargă cu li-

beralii la vot, tocmai pentru a-i respecta mai deplin pe stăpînii lor. Din fericire nu se întîmpla așa. Țăranii erau cuminți, plini de bun-simț, nu votau cu liberalii, dar nici cu conservatorii, fiindcă nu votau. La acest punct, „în chestiunea votului, Răşcanu avea o temeinică raţiune de pe care se reazimă societatea, ţărănimea trebuie să rămînă a-l respinge pentru ţărani : ca clasă productivă, singura pe care se reazimă societatea, ţărănimea trebuie să rămînă imună politic. Dreptul la vot, pentru ţărani, este pură demagogie politică, spunea el. Ţărănimea trebuie să stea în afara bătăliei electorale, ca şi armata. De ce nu atunci şi aristocraţia ? i s-a replicat. „Fiindcă aristocraţia, domnul meu, nu e o clasă productivă ci o clasă politică. Îi revine, obiectiv, conducerea statului. Ea e capul, ca în fabula cu gîlceava organelor."

Era tîrziu, în ferestre se simţea doar lumina zăpezii şi candela. Candela trimitea din bobul ei invizibil o lumină mare, ca lumina ieslei sacre din Nazaret. Avea să vină Crăciunul, dar ce Crăciun cînd jumătate din ţară se afla pe cîmpul de luptă, iar cealaltă jumătate îndura suferinţa aşteptării. Pînă la Crăciun sau de Naştere ar fi fost de dorit să se nască pacea. Prunc al suferinţei, ieşit din sînge. Întemeind o nouă speranţă, ca de fiecare dată Naşterea. În povestea sacră, Iisus întemeia speranţa, aducea pace lumii, pace tuturor. „Eu sînt pacea." În planul omenesc, chestiunea era ca pacea — iminentă — să nu fie schiloadă : *Sive pace para bellum.*

A încercat să doarmă. De la o vreme se temea de somn ca de o cădere din real, o posibilă cădere. Nu consimţea să cadă în somn, ca să nu cadă într-un hău, dincolo de care, la trezire, lumea să fie alta, altfel. Cineva trebuia să vegheze, ca realul controlabil să nu scape de sub simţuri, de sub sentiment şi raţiune, convertindu-se în altceva, în altfel, în contrariu. Orice mişcare contrară, conştientă sau nu, îl punea pe Alec Răşcanu în alarmă. Pînă şi visul lui Matei, visul acela inocent despre pămînt, îi dăduse coşmare. El ştia că visele pot deveni contagioase, prin iresponsabilitate şi demagogie. El unul nu-şi îngăduia luxul sau extravaganţa viselor. De ce să visezi ! În aventura visului interveneau cel mai ades coşmarele. Şi atunci pentru ce ?

Pentru Răşcanu, de la o vreme, chiar din timpul războiului, visurile de noapte — pe care nu le putea stăpîni — sau viitorul, imposibil de stăpînit, se înfăţişau sub forma indistinctă, dar îngrozitoare, a unor coşmare. Acum îl persecuta încă o idee : de ce Toma, administratorul moşiei, avea acelaşi nume cu Toma Nicoară ? Erau rude ? De ce el, ca Alexandru, avea acelaşi nume cu ţarul, cînd între cei doi exista un divorţ absolut. Totul i se părea de la o vreme nesigur, insidios, insurgent. Pînă şi pacea, cuvîntul ca atare îi suna neliniştitor. Ce fel de pace, cînd războiul — i se părea — fusese pornit la hazard ?

*

Cunoştinţa cu prinţesa fusese întîmplătoare. Dar, se întreba acum : nu există oare şi un hazard fericit ? În iubire stau oare altfel lucrurile decît sub zarul hazardului? Desigur, alegerea i-a aparţinut. Şi alegerea a avut loc în acelaşi an — al treilea an al domniei — cînd aflîndu-se în Occident, o reîntîlnise pe peronul unei gări bavareze pe domnişoara Adela Balş. Călătorise cîteva clipe împreună cu domnişoara valahă, în acelaşi compartiment. Resimţise accelerat intimitatea respiraţiei, pînă la confuzie, urmată de sincopa nebună a tunelului, un fel de risipire a minţii, o prăvălire, cînd cei doi s-au pierdut într-un sărut. Ca să se regăsească apoi, din nou ca doi străini, în lumina bruscă, fiecare la locul lui, dar altfel ; el hotărît să se însoare. Ştia că nu se va mai putea întoarce înapoi, în ţara acelei domnişoare, pe care o avea în faţă, într-o falnică şi timidă splendoare, decît căsătorit — nu cu ea, cu altcineva ! dar definitiv căsătorit. Deciziunea s-a şi transformat atunci, pe loc, în datorie. De aici încolo a funcţionat acel *trebuie*, care s-a înălţat cu mult deasupra capului şi paşilor lui, călăuzindu-i sigur drumul. Faptele se aşezau, întotdeauna, înaintea şi înapoia prinţului, în lumina acelui *trebuie*, care nu mai lăsa loc întîmplării. Hazardul i-o scosese în cale pe domnişoara Adela Balş, dar pe prinţesă a găsit-o sub imperiul acelui *trebuie*.

Continuîndu-şi călătoria spre castelul Weinburg, unde urma să-şi revadă familia, prinţul şi-a scos din minte

chipul precedent, printr-un act auster de voință, puternic ca și o amputare, înlocuindu-l — acel chip ! — cu un cuvînt la fel de puternic — *trebuie !* — sub care nu mai stătea nici un chip. La Weinburg, în zilele de fericită petrecere împreună cu cei ai lui, în excursiile pe malul lacului Constanza și în Alpii elveției, și-a repetat în gînd acel *trebuie*, de care cei din jur nu luau act, așa cum nu luaseră act cei din suită de întîlnirea cu domnișoara Adela Balș, în tren, cînd cei doi fuseseră lăsați singuri, pradă tunelului care urma. Cei din jur au luat act cu întîrziere, doar de înverșunarea lui gratuită. În timpul unei excursii, nimic nu l-a putut reține în ambiția de a urca singur pe o anume stîncă, fără alpenstock, pînă la un pin stingher, pe care l-a atins cu mîna, lîngă care a și rămas, minute în șir, ca să respire ; așa cum, într-o altă excursie, cînd se rătăcise într-o vale păduroasă, a ambiționat să se întoarcă la han fix la ora convenită pentru masă, lăsîndu-i epuizați în urmă pe toți cei din suită, la coada cozii tîrîndu-se Basil Boerescu, care a și apărut la han cu un ceas întîrziere. El s-a supărat și i-a reproșat sever întîrzierea, deși excursia — pariul reîntoarcerii la oră fixă — fusese nimic altceva decît un joc. „— Dar, Alteță, a protestat Boerescu rîzînd, nu e nimic decît un joc !" „— Dar ai pierdut desertul ! l-a avertizat el. Cine întîrzie pierde desertul !"; „— Vă felicit, ați cîștigat desertul !" a răspuns românul cu veselie, dar se vedea că prințul nu-l aude, își repeta în gînd acel cuvînt străin participanților la joc, la orice fel de jocuri, acel cuvînt care-l luase în stăpînire : *trebuie.*

Sub lumina acelui *trebuie*, prințul n-a mai văzut și n-a mai auzit nimic. Între timp, în Spania, se dezlănțuise „criza dinastică", asemănătoare — dacă nu mai gravă ! — cu criza provocată în România după abdicarea lui Cuza. Paradoxal, incredibil, absurd, candidat la tronul Spaniei era tocmai el. O delegație spaniolă importantă, în frunte cu Don Eusebio de Salazar, sosise întîi la Düseldorf și mai apoi la Weinburg, pentru a propune prințului Carol al României să devină rege al Spaniei. Despre propunerea de a abandona România, în favoarea „castelelor din Spania", suita română n-a știut nimic. Și n-a știut nimic, fiindcă nici prințul, sub imperiul acelui *trebuie*, n-a dat

importanță propunerii, n-a văzut-o și n-a auzit-o măcar. Între tronul Spaniei și între fericirea de a fi, totdeauna, cu valaha din tren, el a ales să se întoarcă în România, la braț cu o altă femeie. Suflul destinului ? Mai curînd acel *trebuie,* care l-a făcut orb și surd. Gestul său, refuzat atunci, dar ispitindu-l pe fratele său, prințul Leopold, ar fi echivalat cu călcarea pe o bombă. Peste numai un an, în 1870, această bombă a crizei spaniole avea să explodeze, nimicind imperiul francez și înălțînd regatul german la măreție de imperiu. Avea să cadă Napoleon al III-lea și să se ridice, șeful casei Hohenzollern, unchiul său Wilhelm, devenit peste noapte din rege împăratul Wilhelm I al Germaniei. Toate acestea poate nu s-ar fi întîmplat, dacă el părăsea România și accepta tronul Spaniei.

Dar prințul n-a auzit propunerea, și-a urmat drumul mai departe. Și-a continuat călătoria în Belgia, oprindu-se la rudele regale de la Bruxelles, dar gîndul legat de același *trebuie* nu l-a părăsit, dimpotrivă s-a accentuat și s-a accelerat interior, sunîndu-i acum ca o somațiune fatidică : *trebuie !* Aici îl aștepta sora sa, contesa Maria de Flandra, care, cunoscîndu-l bine, i-a intuit neliniștea și i-a spus de la prima întîlnire : „Trebuie să te căsătorești." I-o spusese și kronprințul Frederic-Wilhelm, la Baden, cu o zi în urmă, cînd în discuția lor amicală intervenise și numele tinerei prințese de Wied. „— Cine este această domnișoară ?" a întrebat el. „— Dar o știi ! Ai primit cîndva și o fotografie a ei. Doamna mea te-ar putea ajuta s-o revezi. Ce-ai spune de o întîlnire ?"

Mai departe, în drumul spre Paris, somațiunea aceluiași *trebuie* l-a pus într-o stare de criză. Pentru un ochi din afară — ochii celor din suită nu vedeau ! — s-ar fi spus că prințul e îndrăgostit, oricum el prezenta, exterior, acest aspect, vizibil printr-o anume neliniște, precipitare, febră. Ca să-și domine, febra, la Paris s-a supus unui program oficial extrem de încărcat, oferit grațios de gazde — chiar de împăratul Napoleon al III-lea — dar supraîncărcat prin voința prințului. A abordat cu încordare toate întîlnirile prevăzute oficial, a acordat audiență tuturor persoanelor înscrise în registrul de primiri, a vizitat toate instituțiile guvernamentale și sociale care i-au deschis porțile (cu insistență specială asupra cazărmilor, for-

turilor de apărare şi arsenalului.) A vizitat mai puţine expoziţii de artă, muzee, anticariate, decît ar fi fost de aşteptat — pentru o vizită în oraşul suprem al civilizaţiei şi artelor, Parisul —, a redus numărul de spectacole muzicale la care ar fi urmat să participe, fiind limpede că prinţul, în circumstanţele date, muzica îi făcea rău. Într-o anume seară, la Operă, într-un spectacol strălucit de altfel, în care cînta Adelina Patti, muzica sau vocea sau numele divei au devenit o tortură. Prinţul nu s-a ridicat din scaun — ocupa, împreună cu suita, loja imperială, stătea chiar pe locul împăratului Franţei —, dar a fost limpede, acum şi pentru cei din jur ! — că ceva alarmant se petrece : Alteţa-Sa a rămas crispat tot timpul spectacolului, nu în transă muzicală, cum se obişnuia, ci crispat asupra unei puteri lăuntrice, care, lăsată de capul ei, ar fi putut deveni eruptivă, punînd în explozie sala operei cu Adelina Patti cu tot. Noaptea prinţul n-a dormit, a măsurat cu paşii dormitorul şi saloanele pe care le ocupa, iar a doua zi, la întîlnirea confidenţială pe care a solicitat-o împăratului, a rămas în intimitate cu Majestatea-Sa peste timpul protocolar. Îl însoţise în vizita la Saint-Cloud numai agentul diplomatic român la Paris, domnul Strat, care, la ieşirea celor doi suverani din salonul de convorbire, a văzut pe chipul lui Napoleon al III-lea buimăcirea şi surpriza. Era limpede că prinţul îi făcuse amfitrionului o confidenţă neaşteptată — cît de neaşteptată şi cît de tulburătoare, pentru ca împăratul să fie buimăcit ! Buimăcit, dar cu bucurie, o bucurie pe care Majestatea-Sa a răsfrînt-o şi către diplomatul român, cu care s-a întreţinut cordial, cîteva clipe, chestionîndu-l asupra familiei sale şi isprăvind audienţa cu o consideraţie — banală — despre viaţa de familie. Cu acest prilej, Strat a aflat că Majestatea-Sa împărăteasa părăsise Franţa, ca să participe la inaugurarea oficială a Canalului de Suez. Puţin mai tîrziu, în drumul spre Paris, a fost rîndul lui Strat să fie buimăcit, cînd Alteţa-Sa Prinţul i-a comunicat : „— Am hotărît să mă căsătoresc. Diseară vom pleca împreună la Colonia." Decizia i s-a părut diplomatului român tot atît de brusc absurdă, ca şi decizia pe care prinţul, în urmă cu trei ani, o comunicase unui diplomat german, cu acelaşi ton liniştit şi autoritar : „— Am hotărît să fiu prinţ dom-

nitor în România." În Strat gîlgîiau întrebările : „— De ce acum ? Cu cine ? De ce la Colonia ?" dar n-a pus nici o întrebare, fiindcă prinţul nu i-a îngăduit-o prin întreaga sa ţinută. I-a cerut doar ca la o anume oră să se afle la gară, de unde urmau să plece împreună la Colonia.

În drumul de noapte spre Colonia prinţul părea liniştit. Smulsese din el acel *trebuie*, prin însuşi actul deciziunii: hotărîse să se însoare şi ştia şi cu cine. În rest, totul urma să se desfăşoare normal. Ce se mai putea opune unei deciziuni odată luate ? Prinţul ştia din experienţa precedentă — acceptarea tronului României, că, o dată dezlănţuită, maşinăria destinului se mişcă singură, prin propria sa forţă, antrenînd totul în mişcarea ei, pînă la pulberi.

Acum, examinînd înapoi drumul străbătut, o seamă de fapte i se păreau curioase, în afară de logică. De ce, astfel, acea confidenţă hotărîtoare, acordată împăratului la Saint-Cloud şi nu tatălui său, mai întîi acasă, la Weinburg ? Era totuşi o chestiune intimă, nu una de ordin public ; pentru ce a făcut public un proiect, înainte de a-l fi împărtăşit celor în drept să-l afle ! A vrut prinţul, atunci, să-şi forţeze public hotărîrea, printr-o mărturisire acordată indiferent cui, numai pentru ca astfel să se oblige în absolut ? Dar de ce Napoleon al III-lea şi nu Strat sau Basil Boerescu ? Şi de ce o hotărîre în absolut, cînd împlinirea acesteia ţinea totuşi de un răspuns, de răspunsul viitoarei doamne, pe care nu-l putea forţa ? Ce-l asigura în reuşită ? Era de-ajuns el, cu hotărîrea lui ? Şi, în ultimă instanţă, de ce Ea ?

La această întrebare prinţul nu putea limpede răspunde. Nu ştia dacă în alegerea prinţesei hotărîse hazardul sau destinul : era clară doar hotărîrea lui bruscă de a se căsători, era clară şi alegerea. Totuşi cînd se făcuse alegerea, pe ce căi ! Aceasta nu fusese precedată — cum se spune în romane ! — de o uvertură emoţională, şi nici de o îndelungă cunoştinţă, în care multele lucruri mici să se adune într-un sentiment. Intervenise acel mare şi inexplicabil lucru, numit — tot în romane — „revelaţia iubirii"? Dar aceasta ar fi fost o stare prin care prinţul s-ar fi trezit, dintr-o dată, captiv hazardului, la cheremul necunoscutului din el. O spaimă, mai tare decît alegerea, l-a împins oare la alegere ? În numele cui lucra acea forţă săl-

batică, interioară ? Cine, exterior — deşi tot din lăuntrul său — o reprima ? În ultimă instanţă, cine hotărîse ca prinţesa Elisabeta de Wied să fie logodnica lui ?

Reamintindu-şi clipele expirate, prinţul tremura totuşi de fericirea de a se fi ştiut dirijat, atunci, de o altă putere, care îl depăşea. Existenţa unei asemenea puteri, care desfidea logica şi care se afla în afara sau înlăuntrul său, îl liniştea. Îi dădea, retrospectiv, certitudinea că se află într-o ordine. Altminteri, de ce s-ar fi supus acelei ordini inexorabile, fără urmă de protest ? Prinţul refuza să intre în hazard, aşa cum o fiinţă terestră refuză să intre în apă, chiar cînd e aruncată în apă. Aruncată în apa tulbure a sentimentului, fiinţa lui — cu trup cu tot — a sărit pe mal. Urma ca mai departe aceeaşi fiinţă să se supună cursului. Şi s-a supus.

Dar şi alte amănunte, examinate retrospectiv, păreau absurde. Pe prinţesa de Wied o întîlnise, într-adevăr, o dată, chiar la Paris, dar întîlnirea fusese banală. Nici o urmă de fior, de interes măcar. Simplă reînnoire de cunoştinţă. Prima cunoştinţă ? Poate la Berlin, în ambianţa palatului regal. Poate. Dar şi acolo nimic revelator. Atunci ce anume ? O fotografie. Nu i-a cerut-o, a cerut-o altcuiva. Cui ? De ce ?! Pe marginea acelei fotografii, prinţul îi scrisese kronprinţului Wilhelm, dar absolut la întîmplare, neştiind de ce notează, în finalul unei scrisori, un asemenea gînd : „Acum dă-mi voie să trec la o afacere de suflet : mama mi-a trimis încă de mai mult timp o fotografie a prinţesei E. W. Chipul mi-a făcut o impresie foarte plăcută, îi găsesc expresiunea drăgălaşă şi simpatică." Deci fotografia o trimisese mama. De ce ? Socotea mama că acesta era chipul de care fiul ei urma să se lege (printr-o singură justificare : „expresiunea drăgălaşă şi simpatică")! Deci alegerea fusese a mamei, adică a altcuiva. S-a supus oare instinctiv dictatului unei alte alegeri, din exterior ? Ar fi trebuit atunci să-şi mărturisească hotărîrea mamei, dar pe prinţesa mamă a evitat-o, nu i-a mărturisit nimic, ca să mărturisească mai apoi hotărîrea unui străin, împăratului Franţei, şi să dea hotărîrii un caracter ireversibil.

A plecat cu Strat spre Colonia. Kronprinţul, aflat în drum spre Egipt, — toată lumea se grăbea spre Egipt, ca

să participe la inaugurarea Canalului de Suez — îi telegrafiase din Viena că prinţesele de Wied urmau a fi prezente la Colonia în 12 ale lunii curente „ca să asiste la un concert". Pentru prinţ, evenimentul secolului urma a se petrece la Colonia şi nu în Egipt. A cerut telegrafic un slujitor al familiei, consilierul von Werner, rugîndu-l să fie prezent la Colonia. Dintre cei trei prieteni devotaţi, baronul Meyenfisch, consilierul von Werner şi maiorul von Rauch, cu care pusese la cale plecarea în România, urma a fi prezent doar von Werner. Şi a fost prezent, sosise de la Düsseldorf la Colonia, îl aştepta la peron.

La peron, von Werner l-a informat pe prinţ că societatea din Neuwied a şi sosit la Colonia, s-a instalat la hotelul Nord, şi că seara urma să aibă loc concertul. Prinţul şi suita descind la hotelul Nord. Fiecare pas întreprins e notat de prinţ în jurnal :

„După convorbiri mai detaliate, aceşti domni cad de acord ca prinţul Carol, sub pretext că e în drum spre Essen, să se prezinte şi să facă o vizită prinţesei mame (care locuieşte la acelaşi hotel, pe care n-o cunoşate încă) spre a-i depune omagiile şi spre a-i mărturisi că avusese fericitul prilej, acum cîţiva ani, s-o vadă pe tînăra prinţesă la curtea din Berlin. S-ar putea oare reînnoi acest privilegiu ?"

Dar prinţesele lipseau din hotel, societatea din Neuwied se afla în oraş, urma a fi prezentă pentru prînz la Casa Palmierilor. Pornesc acolo cu toţi, după planul domnului Werner :

„Ei aşteaptă ca societatea să se scoale de la masă şi să treacă în grădină ; lasă apoi să mai treacă un timp, spre a le putea întîlni pe doamne absolut din întîmplare."

Dintre toţi cei de la masă — prinţesa-mamă, prinţesa-fiică, două doamne de onoare —, prinţul nu-l cunoaşte decît pe baronul von Rogenbach, un prieten al familiei de Wied, care însoţeşte societatea feminină. Doamnele ştiu că vor fi abordate, fuseseră prevenite chiar de domnul Werner, în cursul dimineţii, prinţesa-fiică trăieşte vizibil alarma. Şi domnul Werner intră în rol, imediat ce doamnele apar pe alee :

„Conform planului, domnul von Werner face cîţiva paşi înainte şi se prezintă prinţesei, în timp ce prinţul înaintează, cu braţele deschise spre baronul von Rogenbach, ca spre o veche cunoştinţă. Acesta îl prezintă, cu toată ceremonia, prinţeseimame. Prinţesa Elisabeta, surprinsă de împrejurare, îşi aminteşte de prinţ şi-i întinde mîna... S-a trecut astfel repede şi în chip plăcut peste acest prim moment dificil.“

Plimbarea continuă pe alee, apoi la grădina zoologică. Cei doi tineri merg cu doar cîţiva paşi înaintea prinţeseimame şi a domnilor Werner şi Rogenbach, care o însoţesc. Domnul Strat încheie cortegiul, întreţinîndu-se cu una dintre doamnele de onoare. Societatea s-a oprit la cuşca unui leu, care rage. Prinţesa-fiică tresare. Prinţul îi oferă braţul protector. Ea se liniştește. Îşi aminteşte cum, o dată, cu ani în urmă, pe scara castelului din Berlin, cînd ea, alunecînd, riscase să cadă, acelaşi braţ a intervenit prompt, protector. Apoi, împurpurîndu-se în obraji : „— În ce zodie sînteţi născută ?“ Înainte de a fi răspuns, prinţul a simţit că decizia lui este irevocabilă : „Înainte ca preumblarea să ia sfîrşit, prinţul e deja subjugat ; ea l-a cucerit pentru totdeauna, fără să bănuiască măcar.“

Aceasta se întîmpla la orele 4. La orele 5, prinţesele de Wied trebuiau să se întoarcă la hotel pentru a se pregăti de concert. Dar la orele 5 şi un sfert prinţul comunică domnilor din suita sa că e hotărît să facă demersul decisiv. Domnul Strat recomandă suveranului său să mai delibereze, dar acesta e ferm în hotărîrea sa.

La 5 şi jumătate, domnul von Werner îl abordează pe domnul von Rogenbach, la hotel, rugîndu-l să intervină pe lîngă prinţesa-mamă pentru a-i acorda prinţului, neîntîrziat, o întrevedere de o singură clipă. Întrevedere acordată, dar prinţesa-mamă e mirată : cînd şi cum a putut prinţul să decidă să-şi lege destinul cu al fiicei sale ?! L-a rugat să-i dea un răgaz de deliberare. Prinţul se retrage, dar numai spre a-l trimite din nou pe domnul von Werner la domnul von Rogenbach, pentru ca acesta să-i solicite prinţesei-mame răspunsul neîntîrziat.

La 5 şi treizeci şi şapte de minute prinţesa-mamă a spus da. Domnul von Werner raportează imediat prinţului acest

răspuns. Acesta se prezintă imediat, împreună cu martorii, ca să primească direct răspunsul. E invitată şi prinţesa-fiică. Aceasta, fără respiraţie, reconfirmă hotărîrea, spune „da".

Peste încă un sfert de oră, prinţul se află în trenul de Paris. A renunţat la concert. Ajunge la Paris după miezul nopţii, la 1. Îi scrie scurt împăratului, care nu se mai află însă la Saint-Cloud ci la Compiègne. Maiorul Greceanu, aghiotantul prinţului, pleacă imediat la Compiègne. Se întoarce dimineaţa, cu un bilet de răspuns, scris de augusta mînă : „Felicit pe A(alteţa) V(oastră) R(egală) pentru vestea ce binevoiţi a-mi anunţa şi al cărei secret îl voi păstra pînă ce faptul va deveni public." Urmau urări pentru propăşirea ţării peste care prinţul domnea şi pentru fericirea celor doi. Semnătura, trasată în grabă, părea un imens semn de exclamare. De ce în fond această grabă, de ce un curier de noapte, modalitate prin care se vesteşte de obicei o catastrofă ?

Dar graba inexplicabilă tăiase prinţului orice cale de retragere. În spatele său, hotărîrile deja luate se ridicau ca nişte metereze. Putea înainta, de aici încolo, sigur şi calm, dincolo de sine.

*

Călăreaţa a irumpt în arenă, în uralele cadeţilor. Era momentul cel mai aşteptat şi cadeţii regimentelor din Dresda, cum şi toţi gimnazienii oraşului, umpleau băncile amfiteatrului de lemn pînă sub acoperiş. Sub acoperiş, de inelul metalic al cupolei, atîrna trapezul. Din galopul calului, acrobata zbura pe trapez, ca să dispară sub cupolă, pînă devenea mică de tot, un punct de foc acoperind inelul alb. Jos, calul se învîrtea într-un cerc dement, în care urma să cadă acrobata. Reflectoarele electrice luminau cercul. Alămurile răsunau asurzitor, înteţind galopul. Apoi sincopa muzicii, calul înmărmurit în centrul petei albe. Un bubuit de tobă, al doilea. La al treilea, acrobata cade cu capul în jos, dar, sfidînd gravitaţia, se redresează elastic, o dată, de două, de trei ori, revenind pe cal cu picioarele-n scări. Galopul circular se reia, în uralele cadeţilor, şi

în țipătul ritmic al acrobatei, care scoate din minți animalul. Cadeții aplaudă în delir.

Apoi calul cade moale, extenuat probabil, întinzîndu-se pe nisipul arenei. Deznădăjduită, acrobata cere ajutor. Întinde mîinile, circular, spre arenă, către cadeți. Sînt mai ales artileriști. Sar în arenă să-i dea ajutor un *klein Artillerist,* un *schön Artillerist,* un *gross Artillerist.* Dar cînd să pună mîinile pe cal, animalul sare în picioare, cu acrobata în șa, își reia rondul, apoi dispare în culise cu amazoană cu tot. Urale. Micul artilerist, frumosul artilerist, marele artilerist rămîn în arenă ca niște caraghioși, în timp ce fanfara îi împroșcă cu zgomote. Hohote de rîs.

Dar *klein Artillerist,* cum îi spusese acrobata, s-a întors pe banca lui, opărit, cu sîngele-n ochi. Restul spectacolului, care a fost fantastic, ținînd asistența cu sufletul la gură, nu l-a mai văzut. Acrobata avea puterea de a electriza și de a opri inima arenei în loc, jucînd cu riscul. Ultimul număr de acrobație călare era stupefiant : la spatele șelei era prinsă vertical o lance, cu vîrful în sus ; călărind, acrobata făcea salturi mortale, căzînd de fiecare dată în șa, dar dînd senzația că lancea o străpunge. Străpungere, țipăt, urale după care cadeții irumpeau în bordeluri și berării, ca să revină a doua zi la circ, pentru ultimul număr.

A venit și el a doua zi, doar pentru ultimul număr. Acrobata avea ceva irezistibil, ceva irezistibil țîșnise și din el, ca o erupție de coșuri pe față. Îi apăruse doar unul, dar sîcîitor, în barbă, pe care l-a menajat cum a putut, cu briciul. Poate din pricina aceasta, nici n-a mai intrat în circ. A dat ocol arenei, prin exterior, în timp ce acolo, înăuntru, dar în sens invers, galopa animalul în ritmul țipetelor. Un țipet groaznic l-a încremenit. Apoi brusc, fără să știe cum, dar posedat de o forță năvalnică, a sărit peste un gard de scînduri, a țîșnit printr-un tunel obscur, s-a trezit în grajd. Ea își mîngîia liniștită calul, era transpirată, mirosea a sudoare iute de cal și femeie. Sub copitele calului erau paiele, ude și aspre. Hamurile atîrnau moi într-un cui — calul era gol. Cînd a întins mîinile spre ea, calul a rînjit.

N-a mai știut ce s-a întîmplat, nu și-a mai aparținut. A auzit parcă niște rîsete mici, un rîset mic, înecat într-o fierbințeală, amestec de culori și de rîsete, în care te dizolvi,

cazi într-un adînc termal, apoi patul alb din cazarmă, somnul, goarna din zori, deşteptarea, răpăitul cizmelor, regăsirea incredibilă a trupului, lîngă celelalte trupuri reglementar aliniate, totul incredibil, credibilă fiind numai ordinea — singura reală !, incredibilă dezordinea, pierderea de sine, ţîşnirea incontrolabilă.

Micul artilerist n-a mai regăsit a treia zi circul, doar maidanul gol, caravana cu ambulanţi plecase, era acum pe undeva prin Spania, urma să treacă în Africa, să-şi pună cortul undeva în Maroc sau în Tunis. A hotărît să plece în Africa, nu ca s-o revadă, ci ca să se verifice dacă a fost real, dacă circ şi amazoană există, dar s-a răzgîndit, şi-a scrutat în oglindă chipul, încercînd să vadă dacă amintirea, încă eruptivă, lăsase vreo urmă.

Nici un indiciu. Coşul se vindecase, dar pentru mai multă siguranţă micul artilerist l-a cauterizat. După care s-a mutat la Berlin, la un regiment de dragoni.

*

Ca să scurteze timpul pînă la căsătorie, prinţul a decis ca ceremonia logodnei să aibă loc în intimitate, la castelul Monrepos, lîngă Neuwied, în 4(16) octombrie acelaşi an. A notat sumar în jurnal : „Prinţul soseşte cu suita lui la 2 d.a. la Neuwied, unde îl aşteaptă tînăru-i cumnat, prinţul Wilhelm de Wied, care-l conduce la Monrepos, o oră depărtare, unde logodnica îl aşteaptă cu bucurie." Nu se mai notează schimbarea inelelor, doar sfîrşitul ceremoniei, cuvîntul prinţesei-mame : „La prînz, prinţesa-mamă ridică un toast noilor logodnici, exprimînd calde urări, în termenii cei mai mişcători, pentru ţara prinţului, în care va trebui să se ducă, urmîndu-şi soarta, şi tînăra-i fiică."

Prinţul n-are cuvinte nici pentru mamă, nici pentru tînăra-i fiică el e un om de stat într-un exerciţiu de stat ; o dată formalitatea încheiată, adresează o telegramă la Bucureşti, preşedintelui consiliului de miniştri, în care explică gestul, în termenii cei mai solemni :

„Domnule Preşedinte al Consiliului de Miniştri, Chemat prin alegerea naţiunii să-i conduc destinele, am grija de a munci din toate puterile mele la

propăşirea şi la fericirea secundei mele patrii, ceea ce a devenit singurul scop al vieţii mele...

Mă simt deci fericit astăzi că pot să dau poporului meu o chezăşie pentru ordinea şi stabilitatea de care au atîta nevoie, vestindu-i sărbătorirea logodnei mele cu prinţesa Elisabeta de Wied, născută la 24 decembrie 1843".

Drept răspuns, din ţară curg cu sutele telegramele de felicitare. Prinţesa nu poate încă răspunde acestor mesaje, n-a devenit prinţesă-domnitoare, în schimb face gestul de supunere către familia de adopţiune, adresînd un frumos mesaj prinţului Carol-Anton, care-l mişcă profund şi pe fiu :

„Prea graţiosul meu Senior,

Marile bunătăţi pe care Alteţa Voastră Regală le-a mărturisit pururea, tuturora, îmi îngăduie să concep astăzi speranţa că mă va primi cu drag în cercul copiilor şi că voi putea astfel să zic din nou cu emoţie acest nume de tată, de care am fost lipsită să-l rostesc atîta timp. Mărinimia sarcinei ce trebuie să îndeplinesc n-are nimic de speriat pentru mine alături de un bărbat plin de putere şi de hotărîre. Nu cer decît să fiu călăuzită de el, căci sînt ferm convinsă că tot ce spune el e bun...

...În clipa întemeierii casei noastre, vă rog, scumpul şi graţiosul meu Senior, să acordaţi binecuvîntarea şi dragostea voastră părintească aceleia care este de azi înainte a Alteţei Voastre Regale supusă şi credincioasă

Elisabeta."

Era un jurămînt la seńior, în stilul cel mai pur din vremile eroice şi vechi. El putea să plece oriunde, la cruciadă sau la oricare alt război, ea rămînea fidelă jurămîntului, care desfidea orice separaţie. Cum totuşi de putuse interveni o separaţie, tocmai acum, la întoarcere ! s-a întrebat Alteţa-Sa.

*

La numai o zi de la separaţia domiciliară, prinţesa i-a trimis totuşi Alteţei-Sale un prim mesaj : un pachet de

scrisori, primite din și expediate în străinătate de doamna Elisabeta, în ultimele luni. Șeful casei era astfel informat despre încă o latură publică a instituției conjugale, care funcționase perfect în lipsa prințului.

Vreme de cîteva ceasuri, cu pauze, prințul a putut aprecia caligrafia prințesei și stilul, amîndouă neatinse de timp. Autoarea vădea aplicație epistolară, așa cum vădea înclinație pentru acuarelă, muzică și lucru de mînă. Totul era atent observat de la formulele introductive și titulatura adresanților, pînă la formulele finale, plus o îngrijită punere în pagină. În spațiul median se dezvolta ideea sau sentimentul care constituia subiectul propriu-zis. De obicei sentimente. Sentimentele prințesei erau cele consacrate — vreo șapte, opt — exact cele prevăzute poziției sale în ierarhia familiei, a lumii, a vîrstei. Ca vîrstă, nedenunțată epistolar, dar expresivă, prințesa nu depășea condiția nubilei, prin candoare, exaltare și onestitate. Era și fermă, pe exact axele de sentiment bine precizate de la naștere. Nici o surpriză deci. Ce-i aparținea totuși sub titlul strict personal autoarei ? Un foarte apăsat sentiment al naturii, văzută pur și feeric. Cînd avea prilejul — de obicei adresîndu-se familiei sale, la Neuwied — prințesa se revărsa în descrieri, folosind amintiri din lecturile sale poetice sau compunînd versuri. După stabilirea în țară, versurile principesei erau adesea corectate sau ameliorate de pastorul Neumeister, parohul bisericii luterane din București, confesorul doamnei Elisabeta, el însuși literat. Arătîndu-i-se aceste producțiuni, prințul nu știa ce să aleagă, cît aparține poetesei și cît îndrumătorului, care deja editase un volum cu un titlu semnificativ : „Daheim Deutschland und Romänien", apreciat și de literații români.

Scrisorile prințesei aparțineau deci literaturii și erau compuse ca atare. Erau niște modele. Ar fi fost altminteri impudic să întîlnești în aceste epistole ființa, întîlneai scriitoarea, un model de scriitor. Atunci ce nemulțumea ? Și sentimentele erau model. Toate șapte-opt, sau cîte vor fi fost, erau exemplare. Ce nemulțumea ? Puse unele peste altele, teanc, sentimentele și foile compuneau în filigran un profil. Prin transparența hîrtiei roz, se vedea foarte bine coroana princiară a casei de Neuwied sau profilul titularei.

Prințul a împins la o parte teancul de scrisori, dar ultima i-a reținut atenția. Era adresată împărătesei Rusiei și exprima mulțumirile doamnei Elisabeta pentru ordinul pe care Maria Alexandrovna i-l conferise, în urmă cu cîteva zile, imediat după întoarcerea prințului de pe front. Semn bun : familia imperială, fie și pe ramura feminină, își menținea afecțiunea pentru București. Prințesa răspundea în chip corespunzător, cultivînd relația. Dar scrisoarea aceasta spunea și altceva : scrisorile erau rînduite, în teanc, nu numai în ordine cronologică, ci și într-o ordine a reproșurilor pe care epistoliera le adresa indirect prințului, pînă la acesta — ultim reproș. Doamna Elisabeta sublinia din nou că-și făcuse perfect datoria în cadrul instituției. Această datorie, puțin considerată de prinț, fusese — iată ! — apreciată de țarină, care-i conferise titlul de membră a ordinului Sfînta Ecaterina, și decorația. Și această scrisoare era un model :

„Doamnă,

Cu cea mai adîncă fericire vin a mulțumi Majestății-Voastre pentru semnul de înaltă bunăvoință ce I-a plăcut a-mi arăta, conferindu-mi Ordinul Sfintei Ecaterina".

Urma omagiul la țarină, într-un stil fără cusur :

„Suverană a unui mare imperiu, Augustă protectoare a tuturor instituțiilor de binefacere, precum și a Crucii Roșii, M. V. își consacră toate momentele existenței Sale în ușurarea suferințelor omenirii și în repararea relelor războiului. M-am silit, să imitez, în ceea ce-mi revine, un exemplu atît de nobil și mă simt fericită și mîndră că am putut să-mi atrag prețioasa aprobare a M. V., în îndeplinirea datoriilor, care, în chip patriotic, mi-au fost ușurate prin devotamentul, zelul și caritatea femeilor române".

Intervenea deci nu numai prințesa, ci apăreau și femeile române. Iată deci ce nu văzuse prințul, deși Alteța-Sa, epistolar și oral apreciase aceste eforturi, poate nu suficient. Insuficient ? Nu, totuși, de vreme ce poverile purtate brav de prințesă se sprijineau pe simțul datoriei. Ce distincțiune mai aleasă decît însuși împlinirea datoriei ! Și totuși :

„Însemnele distincțiunii cu care M. V. a binevoit să mă onoreze, sînt îndoit scumpe inimii mele, deoarece ele îmi vor aminti, de asemeni, că tînăra armată română, sub conducerea prințului său, a avut onoarea de a lupta și a birui alături de valoroasa armată imperială, pentru triumful marii și sfintei cauze al cărei generos apărător s-a făcut M. S. Împăratul"...

Prințesa merita toată recunoștința. Pînă și epistolar își făcuse datoria. Prințul a ținut între degete epistola, desăvîrșit caligrafiată, în acord cu sentimentul din cuprins. A trecut peste formula finală :

„Binevoiți a primi, Doamnă, asigurarea..."

A decis să-i trimită prințesei o telegramă, de felicitare, la Cotroceni.

*

Chestiunea plecărilor — nu a separațiunii ! — s-a pus de altfel din prima clipă. Imediat după logodnă, solicitat de importantele-i misiuni, prințul a părăsit Neuwied, nu înainte însă de a asista — fiind duminică — la slujba protestantă, care s-a oficiat în sala de muzică din castel. Prințesa conducea singură orga. A fost și singurul lor ceas de intimitate.

Era solicitat într-adevăr de importante treburi publice din țară, guvernul îl soma prin depeșe repetate să se întoarcă — din nou o iminentă criză guvernamentală !, dar în afară erau alte arzătoare chestiuni care cereau soluționarea, măcar amînarea. Astfel, din nou problema împrumutului extern, pentru accelerarea construcției drumurilor de fier și a șoselelor, din nou chestiunea relațiilor fragile cu Poarta, care nu îngăduia României, cum i se părea prințului, măcar drepturile acordate Tunisiei, din nou relațiile surd-ostile cu Austro-Ungaria — la Viena, ministrul imperial de externe imputează prințului că „guvernul român favorizează anume agitații în Transilvania", ba mai mult, că în vederea Transilvaniei, „cu ochii la Transilvania, România întreagă e un arsenal". Prințul răspunde că ochii României sînt ațintiți în altă parte, spre dezvoltarea

puterii sale economice şi spre Imperiul Otoman, dar contele Beust nu-l crede, nu-l crede mai ales cînd prinţul afirmă că „arsenalele ţării sale sînt absolut goale". În consecinţă, prinţul vizitează arsenalele din Apus, ia contact cu cercurile militare în vederea redresării armatei sale, iar la Paris oferă o recepţie în onoarea membrilor misiunii militare franceze, invitată în ţară pe vremea lui Cuza.

Prinţul e satisfăcut că logodna oferă prilej unui adevărat scrutin legat de ţara sa, de situaţia sa de prinţ domnitor, el ţine de aceea, oriunde se află, agenda telegramelor, pe care le notează scrupulos în jurnal : telegrama regelui Wilhelm al Prusiei, telegrama împăratului Alexandru al II-lea al Rusiei, telegrama împăratului Franz-Iosef, aflat în drum spre Suez, pe care Kogălniceanu îl salută la Porţile de fier, în numele guvernului român, telegrama kronprinţului Fridrich, ajuns la Atena, care exultă de bucurie, la vestea logodnei. În sfîrşit — şi o altă telegramă, liniştitoare, al cărei sens prinţul îl notează în jurnal : „Logodna prinţului cu prinţesa de Wied a făcut o bună impresie la Constantinopole."

Partea publică a evenimentului era oficial asigurată, actul logodnei era unanim acceptat, prinţul intrase în ordine, îşi putea vedea liniştit de treburi, care erau acum şi mai presante. A surprins tocmai de aceea hotărîrea lui de a fixa căsătoria la o dată foarte apropiată, care sfida orice posibilitate de a se pregăti convenabil ceremoniile. Într-o întoarcere la Neuwied, cînd i-a comunicat prinţeseimame ziua căsătoriei, aceasta a tresărit alarmată : „— Dar nu e cu putinţă să facem atît de repede pregătirile. De ce graba aceasta ?" La care prinţul a răspuns cu o fermitate puţin normală, aproape agresivă : „ — Dar nu mă pot întoarce în ţară decît căsătorit." Prinţesa-mamă a roşit de fericire, citise în acest răspuns afecţiunea imperativă a prinţului pentru odrasla sa ; prinţesa-fiică n-a ştiut nimic, era încă sub beatitudinea logodnei ; prinţul n-a mai adăugat precizări, urma să revină la căsătorie. Cînd a şi revenit, consemnînd ceas de ceas în jurnal :

„2 (14 noiembrie) : *Prinţul a sosit încă de ieri la Neuwied. Azi, în ajunul zilei solemne, sosesc cele mai apropiate rude ale augustei perechi, cum şi un mare număr de invitaţi care umplu de strălucire graţio-*

sul oraş renan. Neuwied radiază din înaltele sale turnuri, împodobite cu steagurile celor două case princiare, de-acum unite, şi cu drapele româneşti. Cele 70 de localităţi ale vechiului principat de Wied îşi exprimă simpatia faţă de tinerii logodnici prin deputaţiuni şi mesaje. Sînt anunţaţi reprezentanţii personali ai împăraţilor Rusiei şi Franţei. Casa regală germană este prezentă prin regina Augusta. Guvernul român este reprezentat prin ministrul justiţiei Boerescu şi prin Strat, agentul diplomatic român la Paris. Sînt prezenţi aghiotanţii prinţului, mareşalul curţii din Bucureşti, noul şambelan, doamnele de onoare ale prinţesei, sosite în foarte mare grabă, simpaticele doamne Zulnia Sturdza şi Elena Cornescu.“

Prinţul nu mai notează în jurnal că simpatica doamnă Zulnia Sturdza, prezentă şi la valsul de la Gîrbovi, pare a deţine un secret. E insistent zîmbitoare, fapt care-l indispune pe prinţ, cum insistent zîmbitor este guralivul maior Schina, de care tînărul logodnic ar vrea să scape cu orice preţ. Este în această lume valahă un ferment de indiscreţie, care irită. Tocmai de aceea prinţul, cu cea mai austeră figură, ţine ca toţi martorii oficiali să fie prezenţi la „ceremonia contractuală“, actul căsătoriei ca act.

„3 (15) noiembrie : Căsătoria prinţului. La orele 2 se semnează contractul de căsătorie (actul ca act) cu aprobarea regelui Wilhelm, şeful casei de Hohenzollern.

La orele 4, în faţa reginei Augusta, a tuturor augustelor rude, a oaspeţilor princiari şi a suitelor lor, se oficiază binecuvîntarea-nupţială, în cea mai mare sală a castelului, transformată în capelă.“

Prinţul nu insistă asupra unui amănunt : serviciul divin este celebrat de dr. Kaiser, preotul garnizoanei Düsseldorf, de care prinţul încă mai ţine ca ofiţer ; serviciul divin este deci un serviciu divin-militar, la care iau parte toţi camarazii de armă, înghesuiţi cu palmele la vipuşcă.

Dar serviciul divin după ritul catolic are şi o contraparte protestantă. Prinţesa este protestantă. Căsătoria se reoficiază, după ritul protestant, într-o sală adiacentă castelului, într-un regim de o severitate, dar şi de o înălţare

muzicală, care intimidează. E rîndul ca rudele și prietenele prințesei să fie emoționate. Pastorul Lohman, confesorul familiei, își încheie predica cu cuvinte simple dar aspre, ca și cuvintele Legii, reîntărind-o pe tînăra căsătorită în jurămînt :

„Voi merge unde vei merge, voi rămîne unde vei rămîne. Poporul tău e poporul meu. Dumnezeul tău e Dumnezeul meu. Voi muri unde vei muri și acolo voiesc să fiu îngropată."

Lovituri de tun au pus punct ceremoniei.

Prințul nu-și mai reamintea desfășurarea festivităților, consemnată scrupulos în jurnal, reținea doar că ecoul public s-a extins pînă la cuprinderea tuturor curților europene, care au trimis mesaje, dar reținea cele două ceremonii nupțiale, oficiate în spații și după rituri diferite, care, prin suprapunere, trebuiau să legiuiască divin o unire. Unirea o exprimase cuvîntul pastorului, ca pe o datorie.

„Poporul tău e poporul meu, Dumnezeul tău e Dumnezeul meu. Voi muri unde vei muri și acolo voiesc să fiu îngropată."

Prințesa a înțeles, era limpede, mesajul divin. Și ea concepea căsătoria ca o datorie. Prințesa era o femeie de misiune, un om de misiune, ca și prințul. Ea n-a obiectat nimic augustului soț, cînd, la puține zile după căsătorie, în 6(18) noiembrie, acesta a hotărît să plece la București.

„În mijlocul uralelor, trenul special părăsește gara la orele 10 dim. Drumul duce prin Mainz, unde unchiul prințesei, prințul de Nassau, e prezent ca să felicite tînăra pereche. De aici, la Franckfurt, unde-i așteaptă trenul spre Viena, iar de aici mai departe, la vale, spre Orient."

Al doilea drum către țară, o țară cunoscută lui, necunoscută ei, pentru ea țara surprizelor. Din nou Turnu-Severin, primul pas pe pămîntul românesc, țărani, pîine și sare, flori. Apoi Dunărea, țărani, pîine și sare, flori. Sosirea la Giurgiu, țărani, notabili, pîine și sare, flori, doamnele din județul Vlașca oferă principesei domnitoare o diademă. Ea lăcrimează, dar își resimte misiunea, hotărăște atunci, pe loc, ca diadema să nu-i aparțină, să aparțină pe veci „coroanei române". București, țărani, tîrgoveți, bresle, notabili, armată, cler, iluminațiuni, orașul e o mare de

capete, eşarfe, steaguri, cocarde ; pe dealul Mitropoliei cincizeci de perechi de tineri logodnici, din toate zările ţării, prezintă omagii perechii domnitoare, şi se căsătoresc sub privirile celor doi, ca să-i lege pe cei doi de acest pămînt. Prinţul e mişcat, are vocea asprită de emoţie, îi spune aspru : „Doamnă, aceasta este ţara ta."

Cea de a treia intrare a prinţului în Bucureşti s-a petrecut după victorie.

*

Victoria a sosit mai devreme decît prinţul o sconta : n-apucase să iasă din cabinetul de lucru cînd, din nou pe neanunţate, a dat buzna peste Măria-Sa ministrul de externe. Conu Mihalache gîfîia, deşi nu urcase trepte, de la peronul palatului şi pînă la uşa cabinetului erau nici o sută de paşi. A aruncat vestea pe nerăsuflate, gîfîind :

— Turcia cere pace ! apoi a depus pe masă şi telegrama, respirînd apoplectic.

Prinţul a parcurs telegrama, încă netranscrisă, apoi a încercat să se calmeze. Telegrama l-a tulburat vădit. A mai citit o dată mesajul, a fost şi mai tulburat : era adresat marelui duce Nikolai Nikolaevici şi avea ca punct de destinaţie Bucureştii. Prinţul a recitit încă o dată adresa : „Alteţei-Sale Imperiale Marele Duce Nikolai Nikolaevici — Bucureşti". Abia acum şi-a exprimat verbal nedumerirea :

— Dar această telegramă trebuia trimisă la Petersburg.

— A fost trimisă la Bucureşti ! a confirmat Kogălniceanu, aşezîndu-se acum mai liniştit în scaun. E un fel de a spune că sîntem poftiţi la pace.

Cei doi au tăcut, rumegînd aceleaşi gînduri : însemna că Înalta Poartă socotea că Bucureştii ar fi cel mai potrivit loc de mediere ? Însemna că se aşteaptă nişte bune oficii din partea Bucureştilor ? Bucureştii erau însă în conflict cu Constantinopole, fosta metropolă suzerană. Atunci ? Prinţul a depus telegrama pe masa de lucru, apoi s-a întors spre ministrul său de externe.

— Aţi retransmis marelui duce depeşa ?

— Desigur.

— A sosit timpul, a spus Alteța-Sa, să trimitem delegația noastră la conferința de pace.

— Pentru asta am și venit, a răspuns Kogălniceanu. Vă rog să semnați, acum, pe loc, deplinele puteri pentru trimisul nostru, colonelul Arion.

— Colonelul Arion se află aici ?

— Colonelul Arion se află dincolo de Dunăre, dar îi vom transmite imediat deplinele puteri.

Prințul a semnat, pe loc, deplinele puteri pentru trimisul român. După subscriere, a ezitat totuși :

— Nu-i prea puțin gradul de colonel pentru un asemenea mandat ?

Kogălniceanu a replicat :

— De ce puțin ? Un colonel este deocamdată deajuns. Să vedem întîi cum va fi pacea. Dați ordin să pornească imediat la drum colonelul nostru.

Prințul a semnat și acest ordin. Dar Kogălniceanu întîrzia. În celălalt buzunar, ministrul de externe mai avea un mesaj, sosit tot atunci din Petersburg. A ezitat să-l depună pe masă — nu-l socotea important, dar pînă la urmă a făcut-o. Din Petersburg, generalul Iancu Ghica transmitea sincopat :

„Atmosferă rece la Petersburg. Un incident cu «Pohod na Sybir». Oficialitatea afectată că Suveranul rus a fost salutat la București de o delegație parlamentară trasă la sorți, știre pe care am desmințit-o. Rog călduros Te Deum pentru țar, în caz cînd s-ar semna un armistițiu cu Turcia. Dacă nu, nu.“

*

Din nou începuse a clocoti orașul. Prin indiscreția cuiva, mare sau mic, vestea despre cererea de armistițiu a Turciei a ajuns în stradă, mai înainte de a fi pătruns în gazete. Aceeași veste i-a provocat prințului Nigata consternarea : dar cînd, și mai ales cum era cu putință ! Otomanii, după calculele lui, dispuneau în Balcani de forțe redutabile: în Cîmpia Traciei se afla o armată intactă, pe mare era intactă flota, iar dincolo de Marmara se întindea

imperiul. Cum consimţea imperiul să se sinucidă ! Cum se putea sinucide un corp militar atît de puternic, ca cel al armatei otomane ! Prinţul Nigata strîngea pumnii şi refuza să admită. A convenit totuşi să admită, pînă la urmă, că otomanii vor fi pierdut din alt motiv : care ? !

A ieşit din hotel, singur, şi a rămas în faţa omenirii de pe Lipscani, care se mişca vesel prin bazar, aceasta încă neştiutoare de ceea ce se întîmplase. În curînd vestea capitulării avea să pună în fierbere şi această lume, oraşul întreg, să-l exalte, să-l arunce în frenezie, ca şi în urmă cu o lună, cînd se lansase zvonul despre căderea Plevnei. Deocamdată lumea bazarului era liniştită şi prinţul Nigata a ieşit cu pas lent pe Podul Mogoşoaiei, luînd-o spre o cafenea unde se adunau gazetarii străini. Aici nimeni. A pornit mai departe spre o altă cafenea unde se-nghesuia o anume lume medie, colportoare de zvonuri. A găsit cu greu un loc, cafeneaua era ticsită. Şi-a cerut şvarţul, a ascultat vorbele fără să le înţeleagă, a înţeles totuşi că lumea românească intrase în ritmul ei obişnuit, într-o speţă de bună dispoziţie cotidiană care indica un tonus normal. Rîsete, deci glume, replici de la o masă la alta, deşi încă nu apăruseră cheflii.

Prinţul Nigata şi-a sorbit băutura neagră, consumîndu-şi încet neînţelegerea, deruta, neputinţa. Precis lumea locală nu mai discuta despre război, revenise la ale ei. Precis, soarta otomanilor nu mai preocupa pe nimeni. O singură replică i-a reţinut atenţia auditiv şi a notat-o cît a putut de exact pe un petec de hîrtie, ca s-o dea mai apoi spre traducere. Această replică l-a consternat şi mai tare cînd a văzut-o transcrisă şi tradusă în japoneză. Un român de la o masă a strigat cu veselie şi chiar cu un pic de tristeţe :

— Domnilor, turcii nu mai au destin.

*

Răşcanu s-a întors de la Parlament roşu de indignare. Era seara Ajunului — pentru Ajun revenise de la moşie ! —, dar avusese proasta inspiraţie să meargă şi la Cameră, unde tocmai se dezbătea o plîngere a unor săteni din

Argeș împotriva unor samavolnicii comise de arendașii pădurilor statului din acest județ. Nici nu luase act de știrea că Turcia implorase armistițiu, îl obseda altceva : țăranii din Jiblea, Unceşti și alte sate, femeile și copiii celor plecați pe front, n-aveau acces la lemnele din pădurile statului, la crengi și uscături, ca să-și fiarbă mămăliga. Cu bună îndreptățire, deputatul de Argeș, un domn Dimancea, strigase : „— Apoi cînd am ajuns în asemenea stare încît țăranii să nu aibă nici porumb ca să-și facă mămăligă, nici uscături ca să și-o fiarbă, e semnul că nu se mai poate !"

Nici nu se mai putea. Răşcanu a cerut demiterea telegrafică a prefectului de Argeș, sub ochii căruia arendașii moșiilor statului își îngăduiseră a porunci ca jandarmii să tragă în țărani, chiar acum în preajma sărbătorii. Rezoluția pe care Răşcanu o propusese — demiterea prefectului —, nu-l viza numai pe acest administrator județean, ci pe administratorul suprem : onor dl. Brătianu. Dimancea avea dreptate : „— În condițiile date, spusese deputatul, țăranii erau nevoiți ori a suferi de frig, ori a se învoi oneros cu arendașii moșiilor particulare, ori a comite delicte." Și mai departe : „— Cred că este mai nimerit să se reguleze soarta acestor uscături, ca atunci cînd luptătorii se vor întoarce din bătălie, cu piepturile glorioase, decorate cu «Virtutea Militară», să nu fie siliți să se judece la tribunale, pentru asemenea delicte, sau să fie condamnați a sta ani în șir în pușcării." Lui Răşcanu îi era rușine că un asemenea discurs urma să apară în „Monitorul oficial", dar într-un fel se și bucura : era fierul roșu aplicat pe fruntea unei guvernări roșii. Nu cu mîna marilor proprietari, ci cu mîna statului, „statul liberal".

Ajuns acasă, Anne l-a introdus de-a dreptul în febra Ajunului. Doamnele se îmbrăcaseră ca pentru bal, personalul arborase costume noi — darul de Crăciun al stăpînilor. Domina voia bună, deși cu un ușor fior : dacă nu vin copiii ! Grija pentru întoarcerea celor doi fusese prezentă tot timpul, mai ales în ultima săptămînă și cu deosebire în ziua Ajunului, încă din zori, cînd în camera domnișoarei s-a aprins focul, s-au adus trandafiri din seră, s-a pus la căpătîi un coș de răchită cu mere, portocale și ananași, la fel ca și-n mansarda lui Theo, care a fost reamenajată. Domnul Răşcanu n-a fost consultat în privința acestor

reamenajări ale spațiului cîndva locuit de Theo, totuși s-a observat la stăpînul casei o tacită bunăvoință, probabil că și avocatul îl aștepta pe rebel, semn că ar fi consimțit la reîntoarcerea pribeagului.

Pe la asfințit, trecuse preotul. Alec Răşcanu a rămas închis în birou, ca totdeauna în asemenea ocazii. Fiind un liber cugetător, avocatul nu jertfea acestor ceremonii decît sub latura lor publică, din obligație socială. Se știa că Răşcanu admite religia doar ca pîrghie în consolidarea unei vieți normale de stat. Cîndva, nici Theo nu participa la momentele religioase ale casei, dar dintr-o rațiune diferită : era ateu militant. Oricum, cei doi rămîneau claustrați, unul în birou, celălalt în mansardă, pînă pleca popa. Acum, cînd preotul a plecat, Anne și-a îngăduit să bată discret la ușa biroului, invitîndu-l pe Alec să iasă :

— Alec, poți să vii. A plecat.

El a ieșit și, în aceeași clipă s-au aprins lumînările pomului de Crăciun. Momentul feeric i-a umplut pe tustrei de lacrimi. Regăsirea la acest început de ciclu însemna un sărut depus pe fruntea consoartei, care-l îmbrățișa cu afecțiune pe soț, o genuflexiune către tante Clotilde, care îl săruta pe Alec pe frunte, după ce avocatul îi săruta mîna. Ar fi urmat la rînd copiii, dar aceștia lipseau.

Au trecut toți în sufrageria mare, mai vastă și mai goală ca niciodată, deși luminată strălucitor. Ajunul era oriunde sărbătoarea familiei, nu se primeau în mod obișnuit oaspeți — fiecare ținea să fie la casa lui —, totuși nu era an ca în casa Răşcanu să nu se afle oaspeți fie și prin accident, acel hazard fericit care te face să te aduni cu prieteni. Cu un an în urmă, Filipeștii, care se întorseseră de la Paris și nu mai aveau timp să ajungă la moșie, au dat buzna în casă și au rămas la ei de sărbători. Formula cu care au intrat a fost sublimă : „— Primiți colindători ?“ Filipeștii chiar s-au travestit în colindători și, după răspunsul legiuit, venit din interior : „— Da, primim !“ au cîntat o colindă la fereastră, împreună cu slugile lor, după care au năvălit cu toții în salon.

Acum pe Alec Răşcanu îl preocupa nu Crăciunul, nu armistițiul cu Turcia, ci problema uscăturilor, în statul liberal : „— Oare cei săraci, în acest stat liberal, n-aveau dreptul nici la uscături ?“ Răşcanu a ripostat instantaneu:

„— Domnilor, în regimul conservator, se pune în cauză bunăvoința, se face apel la ea ! În acest caz, bunăvoința proprietarilor, a stăpînilor de păduri. Dar, domnul Brătianu face caz de drept. Cum îi asigură, din punctul de vedere al dreptului, pe țărani ? Aștept să-mi răspundă !"

— Alec, nu mănînci ? a întrebat Anne.

El nici n-a auzit, continua mental disputa. Doamnele au înțeles că stăpînul casei meditează la sărbătoare sau că nu se atinge de nimic — cum era de datină — pînă nu apar colindătorii. Alec Rășcanu și-a continuat meditația. S-a plasat acum și pe poziția adversarului, recunoscînd că-n urmă cu un an, pe timpul guvernării conservatoare, situația era aceeași : țăranii nu puteau pătrunde în pădurile statului, pentru uscături, fără a fi pedepsiți, chiar cu focuri de pușcă. În ultimă instanță, deci, de vină era statul. Statul conservator, statul liberal : statul ! Statul n-avea inimă.

— Alec, nu mănînci ?

Rășcanu se gîndea să pregătească o intervenție la Cameră, după Crăciun, pe chestiunea milei. Titlul comunicării îi suna bine : „Conceptul de milă în ideea de stat". Ar fi avut succes, desigur, o asemenea intervenție. Chiar și venind de la el ? Poate. Sarmalele de post erau fade. Avocatul a dat în lături farfuria.

— Ce ai, Alec ?

— Nimic, draga mea ! dar afirmația a fost urlată.

S-a reîntors totuși, ca prezență, între cele două doamne, dar n-a mai avut chef de mîncat. Nu sosise, pînă la acea oră, nici o ceată de colindători. Doamnele nu se puteau dumiri ce se petrecuse, în oraș, pînă la acel ceas tîrziu. Atmosfera a devenit brusc apăsătoare, ca de priveghi. Copiii lipseau, absența era grea pînă la durere, deși nici unul dintre cei trei n-a spus-o, pentru a nu o mai accentua.

— Curios cum s-au retras de timpuriu pînă și colindătorii ! a observat șeful familiei. În alți ani, vă amintiți, alaiurile de colindători se porneau pe la chindie și se desfășurau pe uliți pînă noaptea tîrziu. Zumzăiau casele ca stupii, toate porțile erau date în lături.

— Ce vrei, era pace ! a spus Anne.

— Porțile sînt și acum deschise, a lămurit tante Clotilde, dar lumea simte ceva, o nesiguranță. În București

au început să bîntuie hoții. Societatea se află în nesiguranță. După armate, au pătruns hoții în oraș.

— Asta de unde-ai mai scos-o ? a sărit Răşcanu. Aș ști, dacă-i așa, de la poliție. Mi-ar fi spus Radu Mihail.

— Ei nu spun, ca să nu pună-n situație proastă guvernul. Dar să știi, în București vor începe jafurile...

— Ce premoniție sumbră !

— Am și eu premonițiile mele ! s-a apărat tante Clotilde. Tot așa m-ai contrazis cînd cu sosirea corpului imperial de gardă. Eu am simțit, mai devreme cu trei săptămîni, sosirea soldaților împărătești.

— Și-acum, ce mai prevestești, a provocat-o el, ce catastrofă ?

Tante Clotilde n-a avut cînd să-și dezvolte mai departe subiectul, la fereastră a apărut o primă ceată de colindători. Erau bărbați, voci puternice de basi și baritoni, dar nu erau localnici. Bubuia și o tobă. Cîntarea, deși românească, i-a uimit pe cei din sufragerie, prin noutatea melodică. Așa cum i-a uimit și strigarea, care a urmat după primul cîntec :

— Primiți dubașii din Alba ?

— Da ! au răspuns tustrei.

Erau colegii lui Toma Nicoară, studenți ardeleni, care veniseră cu o colindă de la ei de-acasă, la domnul deputat din București. Emoționat, Alec Răşcanu a arborat mina cea mai oficială, patriotic-oficială, deși tinerii n-au făcut miting politic, s-au retras imediat după legiuitele urări, transmise și în numele lui Toma Nicoară. Tînărul lipsea.

— Ce mișcător ! a spus Anne. Nu mi-am închipuit că domnul Nicoară e atît de delicat încît să ne trimită colindători de la el din Ardeal.

— Da, e delicat, a mormăit deputatul. Aceeași ceată va trece, tot în seara asta, și pe la ferestrele liberale.

— Și ce-i greșit în asta ? a întrebat tante Clotilde. Măcar o dată în an să vă împăcați !

— Iar după liberali se duc cu colinda la prinț ! a mai spus el.

Din nou tante Clotilde l-a pus la punct :

— Da, și ? ! Doar în aceeași țară încăpeți toți !

Era așa, și totuși era inacceptabil. Răşcanu a revenit cu gîndul la ceea ce îl obseda : raportul țăranilor cu statul,

relaţia sat-stat. Iată, colindătorii din sate, care inundau în alţi ani Bucureştii, acum lipseau. Întorseseră spatele oraşului şi statului, după cum i se părea. De ce ? Fiindcă satul, şi-a răspuns, nu se mai confundă cu statul, ca odinioară. Cele două entităţi s-au despărţit. Relaţia sat-stat s-a abstractizat, a devenit rece, ostilă, şi de o parte şi de cealaltă. Ea nu e totuşi atît de abstractă încît să se întemeieze obiectiv, pe lege, şi nici atît de concretă încît să păstreze căldura vieţii, să reprezinte din lăuntru principiul ordonator. Aşa cum este azi, relaţia sat-stat înseamnă nimic altceva decît abuzul statului şi arbitrariul arendaşilor puterii.

— Alec, la ce te gîndeşti ?

— La nimic, a spus el.

Totuşi cele două doamne nu trebuiau abandonate. Era seara Ajunului. A socotit oportun să evoce un alt Ajun, din urmă cu ani.

— În 1829, a început el, cînd în Bucureşti năvăliseră oştirile străine, ne-am retras cu familia în munţi. Eram copil, dar ţin bine minte. Ai mei voiau să respecte şi datina. Or, unde se respectă mai bine datina decît în satele de munte ! Ei bine, de acel Crăciun 1829, ţin minte ca şi azi, n-au venit colindători.

— Ce vrei, timpuri de bejenie, ca şi azi ! a comentat tante Clotilde.

— Apoi, a continuat el, de Sînt Vasile, am coborît cu toţii la şes. De peste munte, ameninţau să ne calce cătanele austriece şi ne-am retras la o moşie cu şes. Dar şi aici, în ajun de An Nou, n-au venit plugăraşii. Încă tata, gospodar vrednic, s-a şi supărat : „— Oameni buni, nu ţineţi datina ?“ Dar ţăranii i-au răspuns : „— Cînd e timpu greu, ca acu', datinile se trag la vizuini în păduri.“ Ţin şi-acum minte vorba aceasta.

— Acum tu ai premoniţii sumbre ! a observat tante Clotilde. Simţi că vin iar vremi de neaşezare...

Apoi a sunat poştaşul : o telegramă. Familia Răşcanu-Dorojinski, refugiată în primăvară la Viena, îi anunţa pe Răşcanii din Capitală că se reîntorcea la Cahul. Venise pacea, deci vremi de aşezare. Răşcanii basarabeni mai rugau rudele lor să dea poruncă slugilor aflate la Bucureşti

ca acestea să plece neîntîrziat la Cahul, acasă. Tante Clotilde, emoționată, s-a și dus să vestească slugile.

— Vezi c-a venit pacea ? ! a strigat ea.

Masa n-a mai putut continua. Peste puțin, la fereastră, au apărut slugile clanului Răşcanu-Dorojinski, care-au cerut stăpînilor din București să primească, mai devreme decît s-ar fi cuvenit, „plugul de la Cahul". Anul nou urma să-i prindă pe drum, plugărașii trebuiau să-și lase în urmă urarea. S-a pornit la fereastră, în pocnete de harapnice și chiote, „plugul de la Cahul", care suna la fel ca plugul din Vlașca, de vreme ce-l invoca pe Bădica Traian.

Din nou Răşcanii au lăcrimat. Tustrei s-au lăsat furați de balada pluguşorului basarabean :

„Ş-au pornit sub sară,
cu pohară,
douăzeci de cară,
la Nistru la moară.
Iară curva cea de moară,
cînd văzu atîtea cară,
cu pohară
ş-puse coada pe spinare
şi porni la lunca mare.
Lunca mare,
frunză n-are,
lunca mică,
frunza-i chică,
dă un galben ş-o rîdică...

Răşcanu i-a primit pe plugarii basarabeni nu ca pe slugi, ci la fel ca și pe ardeleni, cu același aer solemn-oficial. Oamenii n-au întîrziat, erau puși pe plecate. Încărcaseră iute cu pohară vreo douăzeci de cară. Știau toți de pace, dar erau neliniștiți.

— Ei, vă bucurați de pace ? i-a întrebat avocatul.

— De ! au răspuns oamenii, codindu-se. Să vedem mai întîi ce-o ieși.

Apoi a sosit încă o telegramă, de la familia Zagudi, cu urări pentru noul an 1878, pe care Răşcanu a rupt-o prompt :

— Să ne scutească !

V

Ştirea că România nu va fi admisă la tratativele de armistiţiu şi nici la conferinţa de pace, a fost transmisă de agenţia Havas, în cursul nopţii. La Bucureşti, în zori, surpriza a fost năucitoare. Jurnaliştii străini, aflaţi aici în mare număr, au dat năvală de la prima oră în antecamera lui Kogălniceanu, ca să cunoască reacţia guvernului. Nu s-au instalat bine în scaune şi pe canapele, cînd a urmat o a doua ştire : Petersburgul punea pe tapet şi o revizuire teritorială în contul micului aliat.

Pînă la orele nouă, lumea jurnaliştilor a fiert fără apă, apoi, cînd au apărut gazetele de dimineaţă, a dat în clocot : presa română relua ştirea agenţiei Havas şi o comenta cu indignare. Se aştepta acum şi comentariul ministrului român de externe — care nu se ivea. Era neîndoios că ministrul voia să scape de gazetari, deşi n-avea cum, în condiţiile date. Aceştia ştiau că, pînă la urmă, Kogălniceanu era silit să-i înfrunte, cum s-a şi întîmplat.

Conu Mihalache a urcat treptele departamentului după zece, părînd a fi somnoros, cu gîndurile risipite. Nici n-a ascultat tirul întrebărilor, care l-a luat de la peron : avea probabil urechile înfundate. La alarma şi asaltul gazetarilor din antecameră, conu Mihalache a opus o linişte băltoasă, care a scos lumea din răbdări. Era la antipodul situaţiei şi a temperamentului său. Acum părea că nimic nu-l tulbură, cum nu-i tulburat un animal uriaş de un roi de muşte.

El şi-a scos singur şoşonii, apoi s-a lăsat ajutat ca să-şi dezbrace blana. Întrebările pocneau în jur ca petardele. El şi-a suflat nasul într-o batistă imensă, care i-a umflat apoi buzunarul. Apoi a cerut, ignorînd clocotul din jur, un pahar de Vichy. Uşierul s-a repezit să-l servească, i-a adus cu mîini tremurînde, speriat, paharul cu apă, pe o tavă de argint, dar ministrul a cerut ca paharul să fie depus pe biroul lui, în cabinet : „Du-l, dincolo, la mine şi vezi să nu-l verşi !" După care s-a întors spre Mitilineu, secretarul ministerului, ca să-l întrebe mirat : „— Mitilineu, ce-i lumea asta aici ? !" Lui Mitilineu, care participa la scenă, i se părea că ceea ce aude şi vede este incredibil. I-a întins ministrului întrebările jurnaliştilor, pe care le stenografiase. Erau peste o sută, dintre cele mai incomode.

Conu Mihalache a binevoit să-şi arunce ochii pe acele file, apoi a scos o altă batistă, ceva mai mică, şi s-a apucat să-şi şteargă tacticos ochelarii. Ochii i se limpeziseră. S-a întors, în sfîrşit, şi spre domnii jurnalişti, fără a-i privi. Părea că întrebările puse de aceşti domni — restituise filele lui Mitilineu ! — n-aveau prea mare importanţă. Tocmai de aceea ministrul de externe şi-a îngăduit să le sintetizeze în trei puncte, şi să le reducă pînă la urmă pe toate trei, la absurd. A şi răspuns pe puncte, cu cel mai mare calm, de la 1 la 3 :

1. România este în dreptul ei să participe la conferinţa de pace, ca putere beligerantă. „Pînă în prezent, nimeni n-a denunţat statutul nostru de beligeranţi. Şi nici nu se poate, căci e scris cu sînge."

2. Chestiunea teritorială nu se poate pune. Situaţia de azi a Basarabiei e urmarea raporturilor înechitabile pe care românii le-au avut nu cu ruşii, ci cu otomanii. Aceştia au cedat Rusiei, în 1812, un teritoriu care nu le aparţinea, aşa cum în 1775 aceiaşi otomani au cedat Imperiului habsburgic, Austriei adică, un alt teritoriu românesc care nu le aparţinea, Bucovina. În 1856 însă, în urma Conferinţei de la Paris, Rusia a consimţit să restituie o parte din Basarabia proprietarului de drept. În sfîrşit, anul trecut, la 4/16 aprilie 1877, România a subscris o convenţie cu Rusia — „eu personal am subscris-o !" — prin care marele vecin ne garantează integritatea teritoriului şi frontierele. Articolul 2 din Convenţie sună clar. Nici această conven-

ţie nu se poate şterge, căci nu e un dictat ci un tratat, încheiat în condiţii de deplină egalitate şi respect reciproc.

Zîmbind, conu Mihalache s-a adresat jurnaliştilor, de fapt a glosat, peste ei :

— Ce presiuni ar fi putut să exercite o ţară mică împotriva unei mari puteri, pentru a obţine un asemenea tratat ? Noi sîntem întotdeauna recunoscători celor mari, cînd respectă dreptul celor mici !, după care a trecut la cel de al treilea punct :

3. Recunoaşterea internaţională a independenţei României e o problemă secundară, cîtă vreme această independenţă există. Şi există fiindcă e plătită cu sînge, chiar în aceste clipe. „Independenţa noastră are un caracter i-rever-si-bil !"

Frîngerea ultimului cuvînt în silabe a pus punct acestei foarte scurte conferinţe de presă. Apoi Kogălniceanu i-a părăsit pe jurnalişti, a intrat în cabinet, închizînd uşa şi rămînînd rezemat de ea cu umerii. Era livid.

*

Declaraţia ministrului de externe a turnat gaz peste foc. La Petersburg, prinţul Iancu Ghica a fost poftit fără întîrziere la marele kneaz Gorceakov, care l-a luat de la uşă :

— Ce-aţi înnebunit ? Pace facem cînd poftim noi, nu voi, nici turcii. Cît priveşte Basarabia, asta o va hotărî conferinţa de pace. Ce vrea Kogălniceanu ?

— Vrea pace.

Situaţia era cu atît mai ingrată cu cît generalul nu cunoştea motivul imediat al furiei cancelarului. Kogălniceanu n-avusese prudenţa să-l prevină de declaraţie printr-o depeşă sau printr-o circulară, lăsîndu-l cu totul dezarmat în faţa bătrînului urs. Generalul aştepta acum încă o explozie, ca să se poată dumiri, să prindă un fir. Explozia a şi urmat : cancelarul i-a indicat un maldăr de gazete risipit pe birou :

— Poftim ! Ce fel de pace vrea ? !

Timid, generalul a cules o gazetă franţuzească şi a citit rezumatul declaraţiei, al cărei ton şi stil le cunoştea. Stă-

pînea bine şi argumentele române. Nimic nou. Şi s-a liniştit.

— Dar ministrul meu de externe, a început Ghica, vrea pur şi simplu pace. În cadrul şi în termenii pe care-i cunoaşteţi prea bine ; s-au negociat la Livadia, în urmă cu un an.

— Ba nu, Kogălniceanu forţează !

— Îndrăznesc să vă contrazic, excelenţă. Kogălniceanu nu forţează, reaminteşte doar actele pe care cele două părţi le-au subscris.

— Ba forţează ! Anticipează asupra rezultatelor păcii. Şi răcnind : N-am ştire despre ce pace e vorba ! Am în faţă doar cererea de armistiţiu a turcilor.

— Tocmai, otomanii cer pace.

— Şi e o problemă cînd şi cum le-o acordăm. Şi-atunci ce vrea Kogălniceanu ?

Discuţia putea intra în cerc vicios. Generalul a aşteptat ca marele kneaz să avanseze încă un element de la care să poată porni, fie şi în dezavantaj. Tăcerea invitatului l-a domolit o clipă pe bătrîn, care a mormăit :

— Începeţi deci cu cererile de pe acum !

— Excelenţă, dar nu s-a avansat practic nici o cerere. Pînă în clipa de faţă, ministrul meu de externe n-a făcut altceva decît să reamintească o situaţie de drept. Este motivul pentru care nici n-am primit de la Bucureşti textul acestei declaraţii.

Gorceakov l-a privit pe Ghica suspicios.

— E a lui sau nu e a lui această declaraţie ?

— E fără îndoială a lui. Dar lucrurile pe care Kogălniceanu le spune n-au nimic nou sau excepţional. Sînt ştiute de toată diplomaţia, inclusiv de Excelenţa-Voastră.

Marele kneaz s-a ridicat anevoie de la birou, dar cu toată energia mîniei :

— Şi care va fi, mă rog, elementul nou ?

A fost momentul pe care generalul l-a prins din zbor, cu energia disperării, ca să aducă bunăvoinţa, destinderea, calmul :

— Excelenţă, a început el, veţi recunoaşte că războiul a provocat popoarelor noastre mari suferinţe, iar ţărilor noastre daune greu de evaluat, în prezent. În ceea ce ne priveşte, guvernul meu n-a încheiat bilanţul daunelor,

care, pe drept, sînt opozabile Imperiului Otoman. Dar e normal să prezentăm un asemenea bilanț la conferința de pace.

Pe chipul cancelarului se vedea perplexitatea și nemulțumirea. Așteptase altceva, dar Ghica nu-i oferise nimic în întîmpinarea furiei. Bătrînul l-a privit chiorîș și s-a așezat.

— Poate vreți o pace separată cu turcii ! a aruncat el.

— Excelență ! a răspuns generalul, jignit. Apoi cu mîndrie de sine : E prima pace între ruși și turci, la care vom participa nu ca obiect pasiv, ci drept ceea ce sîntem : cobeligeranți.

— Și-atunci ce căutați aici ! a tunat cancelarul, uitînd că el îl poftise. Dar pacea se tratează acolo !

Și i-a arătat cu degetul Balcanii sau ușa.

*

Ecoul declarației lui Kogălniceanu nu răzbătuse încă peste Balcani, la Kazanlîk, unde se afla Costi Aldea. Nici colonelul Arion nu sosise încă. Era însă prezentă delegația otomană la tratativele de armistițiu, care încerca de zile întregi să intre la marele duce. Acesta n-o primea.

Răspunsul său, transmis învinșilor, era că încă nu sosiseră condițiile de armistițiu, de la Petersburg. Între timp, trupele ruse își continuau ofensiva. Trimișii otomani nu puteau s-o stăvilească decît acceptînd orice condiții — o și declaraseră formal !, dar condițiile nu soseau, drept care înaintarea, pe toate fronturile, inclusiv în Caucaz, continua și se accelera strivitor.

La cartierul general, maiorul Costi Aldea a găsit o strașnică bună dispoziție și un chef de lucru de zile mari: o foială de ștafete, curieri, telegrafiști, translatori, ofițeri de legătură sau de ordonanță, plus lumea fără treabă, în roiuri din ce în ce mai lungi, acea lume care încurcă întotdeauna marile comandamente. În roiurile din jurul marelui duce, Costi Aldea i-a întîlnit imediat pe Maxim Maximovici și pe băiatul cîrn, pe care, cu acest prilej, a aflat că-l cheamă Pantiușa. Pantiușa și Maxim Maximovici au fost foarte calzi cu Aldea, l-au cooptat din nou în cercul lor, invitîndu-l regulat la cvartirul unuia sau altuia, unde se desfășurau interminabile discuții la ceai.

— A sosit aici şi-un sîrb din Belgrad, l-a informat Maxim Maximovici, şi un muntenegrean de la Cetinje. Toţi vin ca musca la arat, după cum a şi spus ieri, la popotă, Nikolai Nikolaevici.

— Sîrbii au reînceput lupta ! a observat Aldea. Au obţinut chiar şi nişte succese, iar muntenegrenii se bat bine, de cînd se ştie.

— Grecii însă stau în expectativă. Nu consimt să dea sînge. Şi-atunci ei de ce pretind scaun la banchetul final?

— În ceea ce ne priveşte, a spus Aldea, noi avem scaunul rezervat.

— Deocamdată, la masa despre care se vorbeşte, turcii vor sta în picioare. Nikolai Nikolaevici nu-i lasă să se aşeze. Înălţimea-Sa nu-i admite nici măcar să-şi pună semnătura pe actul de capitulare. O capitulare efectivă, de altfel, se scuteşte de acte. Este pur şi simplu ca-pi-tu-la-re!

Aldea nu putea aprecia dacă Maxim Maximovici reproduce exact cuvintele marelui duce sau exprimă, prin aceste cuvinte foarte apăsate, şi opinia sa. Îl ştia la polul opus, afişîndu-şi poziţia cu limpezime, crudă, împinsă pînă la cinism. Accentul crud nu lipsea nici acum :

— Va fi o *pax romana !*... Pofteşte să-i vezi pe plenipotenţiarii otomani. Stau peste drum. Lumea intră să-i vadă ca la menajerie. Trebuie să-i şi păzim, localnicii vor chiar să termine cu ei, ce tot atîtea tratative !

Peste drum de cvartirul diplomatului se afla reşedinţa plenipotenţiarilor otomani, păzită de o gardă rusă. Costi Aldea n-a avut curiozitatea să-i vadă. El se înscrisese deja în atmosfera bună a comandamentului, ca şi în toamnă, dincolo de Balcani, cînd întîlnirile erau minunate, acum — iată ! — reîntîlnirile erau minunate, reluîndu-se de la acelaşi diapazon. Marele duce totuşi nu mai sosea regulat la popotă, ca odinioară, era prea excedat de treburi, apariţiile lui la masă erau meteorice ; mînca singur, uneori, chiar în timpul convorbirilor de lucru, ronţăia cîte ceva, plimbîndu-se prin cameră. Cum s-a intîmplat şi la primirea lui Costi Aldea, a doua zi după sosirea maiorului român la Kazanlîk.

Marele duce s-a bucurat în primul rînd să-l revadă pe Costi Aldea. I-a strîns puternic mîna, l-a bătut pe umeri, ba a observat chiar şi tresele sale de maior :

— Ce vitejii ai făcut ? Povesteşte ! De ce te-a avansat ? Am să-ţi dau şi eu ordinul Trecerii Balcanilor. Am să institui ordinul ăsta. Nu mă împiedică nimeni.

Nu era o autoironie. Se şi zvonea despre un asemenea ordin, care trebuia doar aprobat de suveran. De ce nu l-ar fi primit şi Aldea, care fusese şi-n toamnă decorat de marele duce, tot pe un motiv gratuit, din pură generozitate. În aceste condiţii, scrisoarea prinţului, pe care Aldea a înmînat-o cu toată ceremonia, a făcut o bună impresie. Nicolas a citit-o cu voce tare, epistola era deosebit de afectuoasă, comentînd-o ici şi colo, cu cîte un cuvînt aprobator. Apoi spre Aldea, în cea mai bună formă :

— Dar în fond ce face prinţul ?

Aldea l-a informat conştiincios. Nicolas nu s-a mulţumit, a cerut amănunte, apoi s-a interesat de prinţesă. Se simţea că doamna Elisabeta, beneficiază de un plus de simpatie în ochii marelui duce, care s-a referit la ea într-un chip deosebit de măgulitor. Cît era în fond de delicat acest războinic, a observat Aldea. Dar războinicul şi-a revenit, i-a revenit iritarea :

— Acum pleacă toţi de pe front, gata, s-a isprăvit cu corvoada. Şi marii duci pleacă, Alexei a şi ajuns la Bucureşti. Pleacă chiar şi ţareviciul. Mai rămîne Mihail în Caucaz, cît o mai rămîne. Pleacă toţi şi mă lasă singur.

Era o gelozie faţă de auguştii fraţi, veri şi nepoţi, care într-adevăr se pregăteau să părăsească frontul ? Nu numai pentru ei. Nicolas a mai adăugat :

— Şi prinţul tău e acum acasă !

Aldea a replicat, reamintindu-i Alteţei-Sale Imperiale că armata prinţului se afla angajată în luptă, continua bărbăteşte campania în partea de vest a Bulgariei, că în prezent, după cîte ştia, trupele române atinseseră Vidinul şi Belogradgicul, împresurînd aceste puncte. Asediul era în plină desfăşurare.

— Asta e bine ! a apreciat Nikolai Nikolaevici. Dar eu aici sînt singur.

I-a întors lui Aldea spatele, în chip involuntar, ca să ia paharul cu ceai. Uitase de ceai şi băutura se răcise. S-a mulţumit să ronţăie o aşchie de zahăr, fără pezmet. Nikolai Nikolaevici ducea într-adevăr o viaţă grea, viaţa comandantului de front, aflat într-o clipă decisivă.

— Voi fi la dispoziția Alteței-Voastre Imperiale ! a spus Aldea, subliniind astfel misiunea pe care o avea, dar și propriul sentiment de afecțiune, o afecțiune aprobată de marele duce, care i-a zîmbit.

— Vrei ceai ? Dracu să-i ia, nu sînt în stare să fiarbă un ceai ca lumea.

Aldea a simțit că e momentul să introducă tema cea mai importantă a misiunii sale : pregătirea marelui duce pentru sosirea colonelului Arion, desemnat ca plenipotențiar român la tratativele de pace. Aldea a început prin a spune că nu se îndoiește că bunăvoința de care el însuși beneficiase pînă atunci se va răsfrînge și asupra colonelului Arion, care va veni la Kazanlîk foarte curînd.

— Dar ce să caute aici Arion ! a tresărit marele duce, încruntînd o sprînceană.

Costi Aldea a explicat în termenii cei mai elocvenți cu putință și cu toată căldura rostul sosirii lui Arion. Nikolai Nikolaevici părea să nu înțeleagă, privea la acest nume — Arion ! — ca la o ființă suspectă, nu pricepea ce noimă are și cum se mișcă această ființă, neomologată încă în planșele de zoologie. Costi Aldea a lămurit cu răbdare : Arion sosea pentru conferința de pace, dispunînd de depline puteri, pe care i le acordase prințul și guvernul.

— Dar ce să caute aici ! a strigat Nikolai Nikolaevici, redevenind capriciosul Nicolas. Și către Aldea : Aici îmi ajungi dumneata. Arion să se ducă la Petersburg.

*

Drumul acesta de la Ana la Caiafa a provocat un strigăt groaznic de împotrivire, care a țîșnit din coloanele „Timpului". Strigătul de împotrivire s-a înălțat și spre cerul din afară, și spre palatul președinției, punîndu-i în cutremur acoperișul și provocînd alarma domnilor din guvern. Problema externă și problema internă au fost legate — cu mîinile domnului Mihai Eminescu — într-un singur nod : gordian. Într-un șir de articole, început încă din noiembrie, se denunța incertitudinea momentului și lipsa unei deschideri spre mîine, de care era făcut răspunzător guvernul. Într-un ultim pamflet aflat în manuscris,

se discuta şi chestiunea păcii. Nu drumul de la Ana la Caiafa era însă pus în cauză ci însuşi drumul de viitor al României. Poetul fulgera, ca apoi în pauza dintre fulgerul alb şi tunetul vînăt, să prevină :

„Navigator abil, dl. Brătianu nu poate să nu eşueze. Căci cu ochii aţintiţi asupra stîncilor mari, care dau să-i sfărîme corabia, el nu vede şi nu simte colţii de piatră din adîncul peste care lunecă inconştient. Dar să presupunem că guvernul „simte şi vede", „Vede şi simte", dar atunci, ne întrebăm, de ce nu dă alarma, de ce practică în continuare politica uşilor închise şi a secretelor de cabinet ! În acest caz iresponsabilitatea guvernului nu e pură şi simplă, ci criminală. Căci dacă unui guvern autocratic i s-ar putea îngădui politica uşilor închise şi a manipulaţiunilor oculte, peste capul naţiunii, unui guvern „democratic", „roşu", „liberal", cum singur se pretinde a fi, nu i se poate admite, nicicum. Au nu ştia actualul guvern pe ce drumuri ne împinge ? Au nu-i cunoştea pe partenerii de istorie ai acestui popor? Au, dacă nu cunoaşte ţara şi nu dă şfară-n ţară la ceas de primejdie, atunci ducă-se aiurea ! Un lucru se vede : dl. Brătianu n-a aprins focuri pe culmi, cum făceau strămoşii săi la restrişte, ci ne-a lăsat în întuneric. Amicul d-sale, dl. C.A. Rosetti, care n-are strămoşi, e singurul care-a aprins un foc, minusculul incendiu megaloman din parlament, care însă nu ne ţine de cald. Dacă guvernul nu-i în stare să răspice în afară un non possumus, dacă nu-i în stare să asigure înlăuntru dreptul şi ordinea, ne vom consola cu gîndul că n-avem guvern, că sîntem singuri în Dacia, ca după retragerea aureliană. Dar atunci s-o ştim şi să facem ceea ce-i de trebuinţă noi înşine, ca şi cum umbră de guvern n-ar mai fi. Acesta-i nodul gordian, pe care dl. Brătianu nu va fi în stare să-l taie. Domnia-Sa s-a născut mai tîrziu, nu în timpii lui Alexandru cel Mare, care nu se spăimînta de persani, ci în vremea lui Alexandru al doilea, într-o eră de pigmei."

Acest articol, sustras din tipografia ziarului „Timpul", a ajuns pe masa premierului în timpul cel mai scurt. Oamenii lui Radu Mihail, care făcuseră isprava, tremurau încă de spaima faţă de şef, care avea totuşi un scrupul constituţional. Şeful i-a liniştit :

— Las'că face altul !

*

Sub preşedinţia lui Brătianu, cabinetul de miniştri s-a adunat seara, tîrziu, într-o şedinţă la Interne, din nou cu uşile închise. Brătianu a dat întîlnirii un caracter confidenţial, aşa o cereau evenimentele : în Capitală bîntuiau cele mai absurde zvonuri, în seama guvernului se puneau tot felul de acţiuni, care de care mai hazardate ; o bună parte din activitatea oficială trebuia consacrată desminţirilor. Ministerul de externe, mai ales, se ocupa de la o vreme cu desminţirile. S-a desminţit astfel, printr-o depeşă trimisă la Petersburg, faptul că delegaţia de parlamentari care-l salutase pe ţar ar fi fost trasă la sorţi. Se făcuse, e drept, o asemenea propunere — tragerea la sorţi, era în uz —, dar delegaţia a fost compusă pînă la urmă în chipul cel mai reprezentativ, din birourile reunite ale Camerei şi Senatului. Kogălniceanu a fost silit să dezmintă şi zvonul, circulînd la Petersburg, dar şi la Viena, după care prinţul Carol ar fi urmat a fi proclamat rege. „Nu dorim nici cum să schimbăm actualul statut constituţional al ţării", a transmis ministrul de externe, pentru cine voia să audă. Era totuşi clar, a spus Brătianu, în deschiderea şedinţei, că cineva pescuia în ape tulburi, sau, mai precis „o căuta cu lumînarea". În coloanele presei şi în saloanele diplomatice se dădeau ca sigur unele acţiuni ale guvernului care nu ieşiseră din stadiul de intenţie, cum şi altele pe care primul-ministru nu le concepea nici în vis. „— Cine sînt aceşti pescari în ape tulburi ? a mai întrebat el, întorcîndu-se spre Radu Mihail, care participa la reuniune. Cum de-au pătruns în parlament şi-n ministere ? !" Întrebarea era retorică, Radu Mihail a dat din umeri, sugerînd că se ştia cum, dar că nu era nimic de

făcut. Tot ceea ce putea face era prudența, politica ușilor închise.

În același sens, primul-ministru nu dorise să-l implice pe prinț în hotărîrile care se luau la reuniunea nocturnă. Situația era cu totul diferită de cea din aprilie, cînd legătura prinț-guvern-parlament trebuia să apară sau chiar să fie la un perfect unison. În noile condiții, Alteța-Sa trebuia să rămînă în afara treburilor imediate, deasupra, pentru a avea mîini libere în contactele cu cei mai mari. Se și anunțase sosirea la București a marilor duci, iar prințul trebuia să-i primească afabil, în cadrul raporturilor sale de familie. Treburile imediate, inițiativele care implicau un risc, ar fi urmat să aparțină, ca responsabilitate, exclusiv guvernului.

— Dar e o răspundere excesivă ! a strigat Chițu de la Culte, foarte temător de răspundere, în aceste împrejurări.

— De ce excesivă ? Prințul trebuie să aibă mîinile libere ! a răspuns Brătianu.

— Dar parlamentul ? a insistat același Chițu.

— Parlamentul, la fel, trebuie să aibă cea mai nestingherită inițiativă. Camera și Senatul pot infirma hotărîrile noastre, dar să le luăm !

Primul-ministru voia să constituie în forțe de rezervă atît parlamentul cît și persoana prințului, iar aceasta speria. Cine garanta că nu numai extern, dar și intern, nu va izbucni furtuna ? Chițu a prevenit :

— Împingeți la risc !

— Eu nu împing la risc ! s-a apărat Brătianu. Dar chiar dumneata ți-ai asumat riscul, cînd ai acceptat răspunderea puterii executive. Eu am acceptat-o de la început.

Mica demonstrație de putere a liniștit tendințele centrifuge, care apăreau întotdeauna în asemenea momente, și, în continuare s-a putut lucra cu calm. Brătianu a hotărît să-l trimită pe Ion Ghica la Londra, într-o „misiune de explorare", dar pe speze proprii și nu cu un mandat guvernamental. Ca trimis guvernamental urma să plece, la Viena și Berlin, Câmpineanu. Acesta deținea de la un timp portofoliul Finanțelor, iar afaceri financiare cu cele două mari puteri existau berechet. S-a examinat și un mesaj al lui Calimaki-Catargi, din Paris, prin care consulul român

raporta despre atitudinea „binevoitoare și atentă" a ambasadorului otoman față de reprezentantul României. După ascultarea raportului, prezentat de Kogălniceanu, Brătianu a spus doar atît :

— Să vedem ce vrea turcul !

— Turcii sînt strînși de gît și vor pace ! a reamintit Kogălniceanu.

— Asta știu eu, a răspuns Brătianu. Rămîne de văzut în ce fel o vor. Oricum, și orice fel de pace ar fi, a mai spus primul-ministru, noi nu concepem lumea fără turci.

Era destul de șocantă această afirmație, în clipa în care războiul nu fusese încă isprăvit.

— Ar fi culmea să se afle și asta ! a punctat cineva.

— Dar să se afle ! a răspuns Brătianu, ridicînd mîinile. Turcii nu pot fi excluși din lume, chiar dacă nu vor mai fi un imperiu. Și glumeț : După pace, eu unul, nu mai am nimic cu turcii.

— Și turcul intern ?

S-a rîs, destul de silnic, străpezit. „Turcul intern" era, în ochii primului ministru, gruparea conservatoare, opoziția, care agita la rebeliune prin coloanele ziarului „Timpul". Radu Mihail pusese în fața lui Brătianu alte cîteva numere de gazetă cu atacuri incendiare, încă și mai aprinse decît acela din articolul manuscris. Toate aceste articole, nesemnate, era sigur că aparțineau aceluiași domn Eminescu. O denunța caligrafia manuscriptelor, cunoscută unde trebuia, mai ales stilul. Era la ordinea de zi și această chestiune : „Timpul", opoziția conservatoare care începuse să-și facă de cap. Cineva a spus, indicînd gazeta :

— Ați observat în ce termeni e atacat guvernul ? Și mai apoi : Se știe cine îl atacă !

Se știa ; primul-ministru a adus un singur corectiv :

— Cu atît mai bine ! Și intrînd direct în subiectul fierbinte : Domnul Eminescu are mîinile libere. Poate adică să răspice niște adevăruri care sînt incomode pentru guvern, pe care guvernul nu le poate spune. S-o facă. Nu-l împiedică nimeni. Reprezintă opinia publică. N-am nimic cu opinia publică. Și noi, ieri, am fost opinie publică. Acum, cel puțin acum, domnii de la „Timpul" lucrează pentru statul român.

În încheierea şedinţei, Brătianu a hotărît să scoată de pe rol procesul împotriva conservatorilor.

*

La Kazanlîk era suficient timp pentru discuţii teoretice. Delegaţia otomană nu fusese încă primită pentru preliminariile păcii. Costi Aldea putea participa, în linişte, la confruntările dintre panslavişti şi liberali, prezidate de Maxim Maximovici, care nu punea un dram mai mult într-un talger al balanţei sau în altul, dînd impresia că se află deasupra. Între timp, armatele imperiale striveau ultimele rezistenţe otomane, deşi era inutil : otomanii, moralmente, fuseseră striviţi. Nimeni nu pricepea de ce se întîrzie acceptarea ofertei de armistiţiu — dar se întîrzia. Între timp continua şi ofensiva militară română. Dar şi discuţiile teoretice, singurele care efectiv prosperau. Se discuta, ca şi în alte dăţi, despre viitorul Rusiei, acum însă şi despre „problema raiului". Cele două entităţi erau cînd conjugate, cînd opuse. „Panslaviştii", care erau porecliţi şi „sclavii Rusiei" — ai Rusiei vechi, nici vorbă ! — susţineau ideea că raiul nu poate fi adus pe pămînt, că trebuie lăsat acolo, la locul lui, unde l-a pus de la început Învăţătura. Raiul trebuie să fie o aspiraţie, o ţintă ideală, posibilă de atins prin pregătirea perpetuă a individului şi prin aducerea tuturor neamurilor la „dreapta credinţă". Oponenţii, porecliţi „sclavii libertăţii", voiau să aducă raiul pe pămînt, din nou pentru toate neamurile, ca şi pentru individ, dar cît mai repede, în istoria imediată.

— Idealul Rusiei, a spus cineva, a fost pînă acum extensiv şi orizontal. Noi vrem altul, intensiv şi vertical.

— La verticală nu veţi avea acces, a replicat un ins bărbos, care scobea o pipă. Puneţi greşit problema raiului, dacă vreţi să-l aduceţi pe pămînt !

— Şi ce-i greşit în asta ?

— Dar, Pateli Pantelievici, asta nu se poate !

— Ba se poate. Noi trebuie să ne punem de acord nu cu spaţiul ci cu timpul. Trebuie să recuperăm tot ce-am pierdut în ordinea istorică şi să urcăm mai sus. Nu putem izgoni iadul din Rusia, care e fizic, fără să punem în locul lui un rai.

— Nu înțeleg ce rai vreți ! Vreți bunuri fizice, ca-n Apus, ghiftuirea stomacului, sau vreți perfecțiunea morală ? Căci dacă vreți bunuri fizice, triviala abundență, sau libertatea anarhică, idealul vostru rămîne extensiv, ca-n Apus, și n-are acces la verticală. Raiul vostru nu apare altfel decît raiul musulman, cu munții lui de pilaf. Un pilaf care, iată, s-a făcut praf. Acum, aici n-are ce căuta pilaful.

Maxim Maximovici prezida reuniunea ca Pilat din Pont. Zîmbea, ajuta cînd o partidă cînd alta, crea dificultăți cînd unora și cînd celorlalți, rezervîndu-și opinia, care era nu o simplă opinie, ci o credință — *la foi !*, cum spunea el, un ideal imposibil de împărtășit oricui, mai ales unor oameni ai vorbelor. El era omul acțiunii, ca și Pantiușa, or, în acea clipă, oamenii de acțiune tăceau. Au tăcut însă toți, cînd în adunare a apărut Timofeici, un colonel blajin și calm, din corpul de pază al comandantului suprem, panslavist convins, care-l adora pe marele duce ca pe o icoană. Oricît de libere și pure erau discuțiile, continuarea lor în prezența lui Timofeici antrena un risc. După sosirea lui Timofeici partenerii la colocviu și-au sorbit în tăcere ceaiul. Acesta părea la rîndu-i stînjenit de tăcerea pe care o provocase, deși nu prea tare. Și-a pregătit singur un pahar de ceai, apoi s-a adresat partizanilor libertății :

— Ce mai fac „sclavii libertății" ?

Fiindcă nimeni n-a răspuns, Timofeici a glosat pentru sine :

— Sclavii libertății sînt tot sclavii Rusiei, ai lui Dumnezeu. Singura lor eroare e că vor să aducă raiul pe pămînt...

Deci era la curent cu „problema raiului". Dar s-a arătat binevoitor :

— Cînd o vor corecta, cînd vor așeza raiul unde-i locul lui, la început, acolo unde a fost cîndva, și la sfîrșitul timpului, va fi din nou bine.

— Dar restul, istoria umană ? a întrebat un tînăr.

— Aceasta-i o eroare ! a răspuns Timofeici. N-am nici o vină pentru istoria umană, pe care o reprezentați voi. A decurs din păcat și reprezintă o cădere. Rostul meu, aici pe pămînt, este să lupt pentru raiul ultim, cel pe care l-am

pierdut prin greșeala omului. Și oftînd : Ați venit voi, cu istoria...

Nimeni, atunci pe loc, nu i-a dat replică. Destul de neliniștit, Timofeici și-a băut ceaiul și a plecat.

Tînărul care reprezenta istoria umană a strigat după el :

— Timofeici, dar tu, dacă știi unde-i locul raiului, de ce ești neliniștit ?

Reuniunea s-a desfăcut, toți s-au grăbit să plece. Au mai rămas Maxim Maximovici și Costi Aldea. În sfîrșit, Maxim Maximovici s-a întors spre oaspetele lui :

— Nu te necăji că Nikolai Nikolaevici nu te mai primește ! i-a spus el consolator. Mîine te va ierta.

Marele duce aflase printr-o telegramă despre conferința de presă a lui Kogălniceanu și era furios. Maxim Maximovici l-a dumirit, repetîndu-i :

— Acum e furios, dar mîine te va ierta. Trebuie să-i înțelegi formula. Împăratul i-a acordat privilegiul de a se purta cum îi place. Și încă ceva : în discuțiile cu el, nu invoca principii. Asta îl scoate din minți. Invocă bunăvoința. Bunăvoința emană de la el sau de la țar și are statutul unui har ceresc.

— Dar va veni și un congres de pace !

— Ei și ! Acolo, trimișii noștri vor avea bunăvoința să accepte unele propuneri sau să nu accepte nimic. Dacă congresul va fi prezidat de prințul Gorceakov, cum se speră, Rusia nu va accepta nimic.

— Va urma o nemulțumire generală.

— Nemulțumirea va izbucni mai întîi în Rusia. Cum îți închipui că după atît de groaznice sacrificii rezultatul — oricît ar fi de avantajos — va mulțumi ! Pentru ce atîta sînge, pentru ce-au murit sute de mii de oameni ? Cu atît mai mult va irita poziția voastră de a nu accepta, în contul vostru, o cît de mică satisfacție pentru țar. O consolare !

— Dar de ce această consolare !

— Cum de nu-nțelegi ! Aici este în cauză nu o mică chestiune de pămînt, ci de fidelitate față de o anume formă a imperiului. Împăratului i se pare că fără această bucățică imperiul e știrbit. Vrea să pună la loc bucățica.

Aldea nu-l mai auzea. Mesteca cu linguriță în paharul cu ceai, amestecîndu-și mecanic gîndurile. Important era,

pentru el, să amelioreze cît mai repede raporturile cu marele duce, așa cum i se cerea de la București. Arion, care sosise între timp, nu era primit de Nikolai Nikolaevici. Trebuia să încerce el pe altă cale. Care ? Maxim Maximovici îi vorbea de calea viitorului și-i debita teorii. Gîndul că vreodată cineva l-ar fi descoperit în intimitatea acestui adversar fanatic al ordinei date, l-a înfiorat. Din fericire, Marele duce avea o slăbiciune pentru Maxim Maximovici, pe care în felul lui îl iubea. Spre deosebire de Maxim Maximovici, care îl ura pe Nikolai Nikolaevici. De unde temperatura cu care vorbea întotdeauna despre el, temperatura pasiunii. Îi și spusese în repetate rînduri : „— La noi primează sentimentul". Acum își dezvolta ideea :

— Problema este, în dragoste, cît loc ocupi în sufletul celuilalt. La noi, cum ți-am spus, primează sentimentul. De fapt, marele duce vă iubește și e gelos. Drept garanție, la gîndul că nu-l iubiți, l-a pus în coasta voastră pe Drelten. Așa cum și-ar fi pus ordonanța la poarta favoritei. A și făcut-o, în tinerețe.

— Pot comunica această anecdotă la București ?

— Acestea sînt anecdote. La București se știe asta, probă că liniile lui Drelten sînt dublate, în această clipă, de regimente românești. Dar să revenim la dragoste.

Costi Aldea nu mai putea asculta discursul lui Maxim Maximovici despre dragoste. Îl auzea ca-n somn :

— Raporturile între oameni implică dragostea. O, nu ! Nu mă refer la iubirea creștină, a protestat tot el. Eu unul nu cred în Dumnezeu. Mă refer la altceva, la iubire ca raport legiuit între oameni. Ceea ce parcurgem acum e o criză de încredere. Ca să depășim criza, a mai spus Maxim Maximovici, ar trebui un dram de mărinimie.

— Din partea cui ?

— Din partea voastră, mai întîi !... Dar te rog să mă înțelegi, a mai adăugat el, eu nu-ți expun acum logica mea, îți expun logica marelui duce, care e o logică a inimii. Cînd iubești, orice gest de contrariere pare o ingratitudine. În fond, ce vă cere țarul, care a făcut atîtea sacrificii ? Un nimic. Acceptați viziunea lui sentimentală și veți ceda acest nimic.

— N-ar fi oare mai drept ca tocmai noi să invocăm mărinimia ? Totuşi n-o facem. Şi n-o facem fiindcă stăm pe o bază de drept.

— Greşiţi dacă invocaţi baza de drept. E resortul la care nu sînt sensibili cei mari de azi. Invocaţi mai curînd mila.

— Ştiţi că mila are şi-un echivalent otoman ? Acesta este hatîrul. Secole în şir, neamul meu a pendulat între hatîr şi milă. Otomanii ne spuneau : existaţi prin hatîrul nostru. Creştinii, atunci cînd ne ajutau să scăpăm de sultan, ne spunea la rîndu-le : existaţi prin mila noastră. Hatîr şi milă. Dar noi dorim să existăm pe o bază de drept.

— Cum să te fac să înţelegi că dreptul are deocamdată un curs de sus în jos, de la cei mari la cei mici, de la cei puternici la cei slabi ! E măsura pe care suveranii o aplică nu numai afară, dar şi propriilor lor popoare. Prin milă, mujicul rus a fost eliberat de servaj. Prin milă, adică prin dragoste, Timofeici vrea să facă şi pacea.

— Ce fel de pace ?

— O pace cu iubire şi milă. Apoi rîzînd : trebuie să recunosc că iubirea ţarului pentru popoare e un pic anormală. De unde şi comportarea puţin cam nervoasă a lui Nikolae Nikolaevici. Dar acum te întreb : prinţul vostru nu cere poporului său dragoste ? Şi nu dăruieşte poporului său mila, fie şi absurdă ?

— Nu.

— Atunci pe ce se întemeiază la voi relaţia între popor şi prinţ ?

— Pe datoria de asistenţă reciprocă.

— Nu e prea puţin ?

— E suficient, pentru ca lucrurile să nu devină anormale.

A bătut la uşă Ali, turcul pe care Aldea îl primise cadou şi pe care-l foloseau, în văzul învingătorilor, ca soldat de ordonanţă. La cvartir îl aştepta Arion. Colonelul român avusese încă o întrevedere cu contele Nelidov. Acesta îi comunicase că la Kazanlîk nu mai era nimic de aşteptat. Pacea urma să se trateze la Adrianopole, cu sau fără milă.

Cei doi, Costi Aldea şi Arion, au decis să-şi facă bagajele pentru Adrianopole.

*

Sosirea noilor duci la Bucureşti, în drumul spre Rusia, a dat prilej perechii princiare să reconcilieze. Brătianu, căruia marii duci i-au întors spatele, i-a sugerat prinţului să-i primească pe oaspeţi ca în familie.

Notificîndu-i prinţesei, printr-un bilet trimis la Cotroceni, datoria de a se constitui urgent ca gazdă, prinţul a invitat-o implicit la palatul din centru, unde urma să se desfăşoare primirea. Prinţesa a înţeles să-şi preia rolul. Au urmat negocieri, prin intermediari, asupra protocolului primirii, deşi prinţul putea decide simplu, prin mareşalul curţii, deşi prinţesa putea să-şi exprime preferinţele prin doamnele de onoare. S-a convenit, cu concesii reciproce, asupra unei formule de protocol cît mai adecvate, care semnifică — peste latura practică — o totală cedare de ambele părţi. Fiecare simţea nevoia să apară în cuplu sub imperiul datoriei. Fiecare se simţea dator, în felul său, să facă faţă cît mai bine primirii, astfel, încît cei plecaţi să regăsească, fie şi pentru o singură clipă, căldura căminului, a păcii. Din acest bun motiv, prinţesa a cerut ca în palat să se facă foc ; prinţul a consimţit, dar cu moderaţiune ; prinţesa a mai pretins ca în cartea dejunului să fie înscrisă şi acea prăjitură sofisticată, pe care împăratul Rusiei o refuzase la dejunul din primăvara anului precedent, din cauza flăcărilor care o încununau, iar prinţul nu s-a opus. Prinţul însuşi a renunţat să mai introducă în meniu felul său preferat, crabi cu sos, nu atît fiindcă vedenia crabilor dăduse un fior ţarului, dar pentru faptul că la acea dată, în Bucureşti, crabii lipseau.

Sosirea a fost plină de voie bună, marii duci arătau ca nişte soldăţoi, ei au adus în blănurile care-i înfăşurau toată iarna Balcanilor, iar pe feţele aprinse de ger tot chiotul victoriei. Palatul s-a umplut de larmă, prin săli şi pe culoare ordonanţele fluierau ca surugiii, iar bagajele — enorm de multele bagaje — au dat încăperilor oficiale un aspect de bivuac. Marii duci, cu slugile lor, făcuseră din palat tabără, iar prinţesa — singura doamnă între atîţia militari — părea că trăieşte într-o casă aflată sub ocupaţie. O făceau să tresară, mai ales bocăniturile cizmelor scuturate de zăpadă şi uşile lăsate vraişte, foarte des

izbite. Ea surîdea tot timpul cu bunăvoinţă, chiar cu emoţie, vrînd să dea oaspeţilor sentimentul că-i consideră rude — cum şi erau !, invitîndu-i mereu să se simtă ca acasă, deşi ei se simţeau ca acasă şi fără această poftire. Un incident destul de comic a produs încercarea de a introduce în palat o ladă de lemn de dimensiunea unui dulap triplu, care refuza să intre pe uşă. Nu se putea desluşi dacă lada conţinea un cadou pentru gazde sau vreun lucru scump — o cumpărătură — pentru acasă, cert este că lada nu intra şi nu putea fi lăsată afară. Soldaţii s-au opintit, forţînd şi uşa. Apoi au blocat culoarul, bușind un perete şi sfărmînd geamul unui tablou. Toţi răcneau, iar unul din marii duci, enervat de neghiobia subordonaţilor, a dat poruncă, pînă la urmă, ca lada să fie scoasă înapoi afară şi rezemată de peretele exterior al palatului (unde a şi rămas uitată, vreme de cîteva luni, pînă cînd prinţul a expediat-o la Petersburg).

Curios era cum toată această lume nobiliară şi imperială, cîndva internaţională, căzuse în popular, pînă la nivelul gradelor de rînd, afectînd manierele de rînd. Prinţesa a constatat astfel că marii duci vorbeau numai ruseşte, se purtau camaradereşte cu slugile, intrînd în amestec cu acestea pînă a le spune pe nume — Vaska, Stiopa, Andriuşa — renunţînd adică la impersonalul nobiliar şi admiţînd o intimitate care intrigă. Nici urmă din rigoarea protocolară din primăvara aceluiaşi an, nici urmă din acel apret salvator al relaţiilor, fără de care viaţa decade. Între aceşti soldăţoi, prinţesa se simţea dezbrăcată, împinsă şi smucită, aruncată în foiala unei trupe în dezordine. Ea se gîndea, cu spaimă, la surpriza pe care marii duci o vor face în curînd augustelor soţii, marilor ducese ce-şi aşteptau bărbaţii după luni de neagră absenţă.

Prinţesa a aruncat un ochi şi spre prinţ, care, curios, părea contaminat de această atmosferă, o aproba, participa la ea. Alteţa-Sa s-a îmbrăţişat cu marii duci la o manieră robust-populară, aproape soldăţească. Rîdea cu toată gura, rîdea cu plăcere, cuvintele pe care le schimba cu oaspeţii aveau semnificaţia unor parole, ascundeau ceva, o experienţă comună, poate un secret ca între bărbaţi, oricum, de la un anume moment înainte, prinţesa

s-a simţit de prisos, stingheră în această atmosferă de regiment aflat în stare de repaos. După prima năvală, oaspeţii luaseră într-adevăr repaos, se instalaseră cu toţii în marele salon, se mai liniştiseră întrucîtva, acum fumau, aruncînd scrumul pe unde se întîmpla, ca pe front ; însuşi prinţul — fapt deconcertant — aprinsese o havană înainte de masă.

— Dar unde-i Alioşa ?

Alioşa era Alexandr Alexandrîci, moştenitorul tronului, ţareviciul, numit aşa, în intimitate, graţie unei doici uituce, care, în loc să-i zică Saşa, i-a zis Alioşa.

— Alioşa s-a dus să se spele ! şi au urmat alte hohote.

Prinţesa se simţea datoare să intervină ; dacă înţelesese bine, era vorba de baie, or baie — *vana* pe ruseşte — se putea face şi în palat ; toţi ceilalţi oaspeţi trecuseră prin cabinetele de toaletă mai înainte de a intra în salon, de ce era nevoie ca Alioşa, ţareviciul adică, să facă baie în altă parte. Unde ? ! Se folosise şi o expresie curioasă : „Alioşa s-a dus să se spele !"

— Da, ştiu, a răspuns prinţul, Alioşa s-a învăţat cu baia turcească.

Din nou hohote de rîs, care au urzicat-o pe prinţesă. Era clar că aceşti bărbaţi, *y compris* prinţul, aveau secretele lor, cazone, care-i rupeau cu totul de societatea feminină de oriunde. Unul dintre oaspeţi a mai adăugat :

— Baia turcească nu-i tot una cu baia rusească ! şi iarăşi s-a rîs.

S-au adus băuturi şi bărbaţii s-au apucat să bea cazon, înainte de masă. Prinţul se afla în cea mai suspectă bună dispoziţie, a băut dînd de duşcă paharul, după obiceiul popular, apoi a întrebat cum de-a izbutit Alioşa să descopere baia turcească din Bucureşti. Singurul care nu rîdea era marele duce Alexei, comandantul flotei din Marea Neagră, cel căruia îi revenea pe drept apelativul de Alioşa, uzurpat de moştenitorul tronului.

— Dar a găsit-o şi pe cea din Iaşi, s-a răspuns. Anul trecut, în primăvară, Alioşa a făcut aburi la baia din Iaşi.

Prinţesa era în culmea intrigării : atîtea lucruri îi fuseseră ascunse, atîtea secrete ar fi urmat să nu ajungă niciodată la urechile marilor ducese, rămînînd pe vecie

ascunse. Deşi discuţia în continuare a luat un aspect serios, chiar dacă subiectul a rămas acelaşi : baia.

— Da, a spus cineva, pentru baia de la Tatargic s-au dat lupte crîncene. Otomanii nu voiau să renunţe la ea cu nici un chip, iar Mihailîci voia să se spele.

Cine era acel Mihailîci, care voia să se spele ! Mai apoi s-a spus că acel Mihailîci, probabil un mare comandant, pierduse un regiment la asaltul băii, apoi altcineva a precizat că lui Mihailîci i s-a luat comanda — ataca în chip dezordonat, putea să strice baia, şi cum baia nu trebuia stricată — s-a interzis folosirea tunurilor ! — un alt comandant a preluat atacul, cucerind obiectivul la baionetă fără prea multe stricăciuni, doar cu ceva mai mulţi morţi. Era incredibil, spuneau ochii prinţesei, de ce isprăvi se ţinuseră bărbaţii pe front.

Prinţul cunoştea povestea şi se amuza : la acea baie celebră, dintre fronturi, cucerită pînă la urmă cu mari sacrificii, se spălase şi Cernat, care revenise peste o zi la comandament, într-o stare de exaltare rară. Părea că se întorsese din imperiul celor „O mie şi una de nopţi".

— Baia e singura instituţie demnă de interes pe care au lăsat-o în acest spaţiu otomanii, a spus şi prinţul. Ştiţi că o asemenea baie există şi la Budapesta ?

— La Budapesta ?

— Da, la Budapesta. A fost construită imediat după dezastrul de la Mohaci, cînd Ungaria s-a transformat în paşalîc. Mai departe, spre Viena, acest tip de baie n-a mai trecut. Acolo s-a frînt altminteri şi ofensiva otomană în Europa.

În sfîrşit, se spuneau şi lucruri interesante, demne de atenţia istoricilor ; prinţesa şi-a compus o mină de circumstanţă. Acea baie părea să fie, printre altele, un monument de arhitectură, dar asupra acestui aspect nu s-a insistat.

— Dar ştiţi, a intervenit un kneazoc de cincisprezece ani, care plesnea de rîs, baia de la Tatargic era o baie pentru cadîne.

Hohotele de rîs, în cascade, au făcut-o pe prinţesă să se ridice. A spus, cu ofensă :

— Mă retrag ca să-l aştept pe Alioşa.

Înainte de a se duce la peron, prințesa a intrat să-și reexamineze în oglindă chipul ultragiat de ofensă. Aproape îi dăduseră lacrimile. Pentru primirea marilor duci se gătise deosebit, punîndu-și la gît și cea mai scumpă decorație, ordinul Sfînta Ecaterina. Nimeni dintre oaspeți nu observase, deși decretul de investire și scrisoarea țarinei către principesă fuseseră comunicate membrilor familiei imperiale, pentru a trimite felicitări. Scrisoarea, afectuoasă și mișcătoare, fusese semnată de mîna Majestății-Sale Maria Alexandrovna, mama lui Alioșa. Cum n-ar fi fost sensibil Alioșa, care-și iubea mama, văzînd ordinul Sfînta Ecaterina, purtat cu atîta demnitate de augusta vară din București.

Dar Alioșa nu venea ; prezența prințesei afară era superfluă. La peron se afla de mult mareșalul palatului împreună cu o gardă de onoare care degera de frig. În interior, faptă groaznică, bărbații începuseră cheful. Așa ceva nu se întîmplase niciodată. Prințesa se simțea acum jignită în numele țarinei. Ce-ar fi spus Maria Alexandrovna, văzînd ce se petrece cu fiii, cumnații și nepoții Majestății-Sale — și unde ? — într-o casă dintre cele mai austere, în chiar palatul princiar din București ! Fapt și mai groaznic : incitat de oaspeți, amfitrionul poruncise dejunul, fără a-l mai aștepta pe Alioșa, care — fapt groaznic pînă la absolut — întîrzia la baia turcească, „la zacuscă". Zacusca la baia de aburi era o inovație rusă, de fapt o mare reformă prin care deliciul gastronomiei rusești se împletea fericit cu deliciul otoman al aburilor, într-o formulă pe cît de originală pe atît de irezistibilă, după cum se vedea. În timpul asediului, mulți militari achiziționaseră amintiri de neuitat despre baia de la Tatargic și despre zacuscă. Era normal ca Alioșa să întîrzie, refuzînd fie și involuntar dejunul fad al prințesei, un dejun care totuși trebuia să înceapă o dată, pentru ca ceilalți oaspeți să nu crape de foame. Prințesa a fost nevoită să se întoarcă la masă, cînd se servea supa, și să-și ocupe locul la stînga prințului, la distanță de un scaun gol, chiar scaunul care-l aștepta pe țarevici.

Alioșa a apărut cînd se serveau fripturile, într-o stare de elevație, datorită aburilor, care-l făcea să pară de cîteva ori mai înalt. Arăta ca un crab fiert, un crab care a

căutat-o mai întîi cu brațele, a prins-o cu mișcări tentaculare, a smuls-o în sus, iar cînd augusta vară de la București a dat să țipe, a sărutat-o zgomotos pe gură. A lăsat-o apoi leșinată în scaun, după care s-a așezat în locul ce-i revenea, cerîndu-și drepturile, pretinzînd ca dejunul să se ia de la început, fără aperitive (zacuscă), dar de la supe, ceea ce s-a și făcut. Impresia prințesei despre Alexandr Alexandrici s-a modificat brusc, de la sfiala speriată și plină de admirație pe care o avusese față de el cu un an în urmă, cînd îl văzuse cît e de imens și cît e de cucernic, a trecut la o spaimă — spaimă, accentuată acum de volubilitatea lui Alioșa, care, pentru prima oară vorbea necontenit, ca sub o țîșnire de gaz, vorbea nemțește cu prințul, franțuzește cu prințesa, rusește cu augustii săi frați și nepoți, mai ales cu kneazocul de cincisprezece ani, pe care-l tot tachina peste masă, făcîndu-i semn cu degetul și amenințîndu-l că-i ia calul: „— Îți iau calul, pricepi ? !"

Reluînd încă o dată supa, înghițind-o cu noduri, ca să-i țină companie lui Alioșa, prințesa se gîndea cît trebuie să sufere alături de acest om prințesa Dagmar, care părăsise Copenhaga ca să devină Maria Feodorovna, mare ducesă și viitoare împărătească, cînd o fi să fie. Prințesa se gîndea cu inima strînsă la gracila Dagmar, strivită de acest bărbățoi ce semăna cu Petru cel Mare și care-i turnase unul după altul cinci copii. Dagmar, cert, nu se putuse apăra, mamutul o aneantiza sub prăvălirile lui agresive. Era de asemeni probabil că firava fiică a regelui Cristian va fi rămas fără respirație și sub atîtea maternități. Derutant era, totuși, faptul că Alioșa, din fiară cum părea, devenea din cînd în cînd sentimental. Își iubea soția, își adora copiii, mai ales pe cel mare, Nikolai, de numai nouă ani, pe care tatăl a vrut cu orice preț să-l aducă pe front.

— Ce face Nikolai ? s-a hazardat prințesa.

Era prima propoziție pe care o scosese în timpul dejunului și spera ca această intervenție să întoarcă petrecerea asupra chestiunilor sacre — tron, imperiu, familie. Lucru care s-a și întîmplat, Alioșa a poruncit pe loc să fie adus Nikolai. Prințesa a tresărit, Nikolai era la Petersburg, dar mai apoi și-a revenit, Alioșa ceruse caseta cu minia-

turi de familie. El a desfăcut caseta de pluş şi i l-a oferit amfitrioanei pe Nikolai, după ce l-a sărutat mai întîi, acoperind cu buzele întreg medalionul de aur. Scena era emoţionantă. Ţinut între degetele tatălui, atîrnat în lănţugul de aur, Nikolai arăta adorabil. Prinţesa s-a înduioşat, şi, în semn de respect, a atîrnat medalionul la gît, aşezîndu-l pe piept cu un gest matern, lîngă ordinul Sfînta Ecaterina, pe care, din nou, nu l-a remarcat nimeni. Dar gestul, ca gest, i-a provocat lui Alioşa o explozie de entuziasm, combinată cu ciudă şi punctată cu o lovitură de pumn, între cei doi amfitrioni :

— Voi de ce dracu nu faceţi copii !

Cît s-a rîs, pe toate tonurile. Casa Romanovilor era prolifică ; dintre cei şapte copii ai ţarului, cinci fuseseră pe front, doar un băiat lipsise, primul născut, decedat cu mult înainte de război, şi o fată, marea ducesă Maria, căsătorită în Anglia cu prinţul Albert, ducele de Edimbourg. Prezenţi erau apoi toţi fraţii, nepoţii şi nepoţeii suveranului, care rîdeau cu poftă. Replica fusese dată în ruseşte, amfitrionii n-au înţeles-o, prinţesa a dedus că Alioşa a adresat un gînd fierbinte de recunoştinţă către prinţesa Dagmar, mama copilului, prinţul a înţeles că augustului văr nu-i place vinul. A cerut să fie schimbat vinul, care a şi fost schimbat. S-a trecut la un Bourgogne forte, pentru fripturi — se reluaseră fripturile —, un vin pe care toţi oaspeţii l-au apreciat.

Culmea era — i se părea prinţesei — că toţi aceşti bărbaţi, eliberaţi de povara armelor, nu simţeau nicicum impulsul întoarcerii acasă, întoarcerea era probabil pentru ei adevărata povară, de care tot încercau să scape, luptau eroic s-o îndepărteze. Prinţesa a înţeles, în consecinţă, cu mult prea tîrziu decît s-ar fi cuvenit, formula prinţului, care la rîndu-i întîrzia în vizite oficiale, pe front sau în cazărmi, deducînd ceea ce era de dedus : un bărbat se simte mai liber în ipostaza oficială — războiul, cazarma, ceremonia publică — decît în ipostaza intimă, în spaţiu conjugal, în pat, să spunem. Dar de ce asta ? Aceşti bărbaţi se pricepeau să facă doar războaie, catedrale, copii, şi să-şi ignore femeile, care păreau a nu aparţine aceleiaşi lumi, erau altceva, femei. Acum îi avea pe toţi în faţă, deşi ei toţi o ignorau. Pe toţi îi cunoştea direct sau din

faimă. Pînă atunci, fiecare i se păruse altfel, poate distanța făcea să-i apară altfel, acum toți erau uniformizați, o apă și un pămînt, prin mojicie. Să fi fost de vină războiul ? Prințesa îl legăna cu degetele pe Nikolca, ignorînd bărbații, care se dovedeau din nou oribili. A căutat totuși să-și facă datoria, a încercat și a reușit să aducă vorba despre marile ducese, care sufereau acasă, ca toate femeile de-a lungul acestui atroce război, conferind intervenției sale un ton cît se poate de mustrător-oficial, aproape patetic. Prințesa i-a spus lui Alioșa așa :

— Alteța Voastră Imperială, aducîndu-și aminte de Nikolca, nu putea s-o uite pe augusta mea vară, Maria Feodorovna, grațioasa prințesă Dagmar.

Era o săgeată trimisă și spre prinț, care uitase de casă. Alioșa a făcut efortul de a o urmări pe gazdă, dar discursul prințesei despre marile ducese a fost prea lung și prea lacrimogen, timp în care țareviciul se tot scotocea nervos prin buzunare, părînd a fi uitat ceva.

— Mihail, a șoptit un subordonat al țareviciului, către un alt subordonat, care se afla în spatele înaltului personaj, adu iute rublele pentru înălțimea sa. Iute, rublele !

Țareviciul, era știut, rupea ruble în degete, ruble de argint, cînd era nervos. Acum nu găsea ruble în buzunar și se scotocea. Dar Alioșa a auzit mișcarea din spatele său și s-a enervat și mai tare :

— N-am nevoie de ruble ! a strigat el. Și urlînd : Sînt li-ni-știt ! Apoi aproape plîngînd. Mă gîndeam cîți dintre băieții noștri din regimentele de gardă mor acum pe Balcani...

S-a lăsat o pauză, cîțiva dintre oaspeți s-au întristat, intervenise momentul de tristețe, Alioșa a spus tandru cuvîntul *rebeata* (băieți), aproape șoptindu-l, printre lacrimi. Desigur, momentul era încărcat de tristețe. Prințesa îi văzuse pe toți acești nobili și bravi băieți, cu nici trei luni în urmă, cînd sosiseră echipați ca pentru paradă la București, ca să treacă Dunărea. Defilaseră atunci prin fața Alteței-Sale și regimentele marelor ducese, ale căror steaguri Alteța-Sa le-a salutat pe rînd, înclinîndu-se nu numai în fața drapelelor, dar și în fața acelor doamne, al căror nume l-a și rostit atunci în gînd: Maria Alexandrovna, Olga Nicolaevna, Maria Feodorovna, Maria Pavlovna,

Alexandra Iosifovna, Vera Constantinovna, Olga Teodorovna, Anastasia Mihailovna, Ecaterina Mihailovna, Ecaterina fiind vara țarului, căsătorită cu ducele Macklenbourg-Strelitz, care murise în urmă cu un an, lăsînd-o pe biata femeie într-o cumplită deprimare, deși regimentul ei, care încheia coloana, arăta foarte bine și s-a distins mai tîrziu prin bravură. Oare numele doamnelor care patronau aceste regimente, risipite peste Balcani, nu s-ar fi cuvenit pomenite în acest moment ? Prințesa s-a ridicat și a toastat pentru aceste doamne, începînd cu țarina Maria Alexandrovna și isprăvind cu micuța Xenia, fiica lui Alioșa, în vîrstă de numai doi ani. Micuța Xenia ar fi trebuit poate să aibă și ea un regiment — încă nu primise ! —, un regiment cu soldați mici, ca păpușile, care să se bată eroic dincolo de Balcani, pe Valea Trandafirilor, fără a rămîne prinși în ghimpii rozelor ! Acest mic poem, trasat de prințesă, s-a încheiat cu urarea : „— Toate rozele din Valea Trandafirilor, pentru micuța Xenia !“ Dar finalul a părut plat din cauza discursului prea lung și a prea lungului pomelnic de nume.

Alioșa s-a ridicat să răspundă, a luat paharul și a spus în nemțește.

— Doamnă, domnilor, fie ca acest sînge — a picurat Bourgogne-ul pe covor — să nu fie curs în zadar. Apoi solemn, ca pe un jurămînt : Eu voi fi omul păcii.

Dacă presa internațională ar fi fost de față, ca să preia cuvintele țareviciului, din această declarație s-ar fi tras multe : s-ar fi putut astfel presupune că Alexandru al II-lea, Țarul Liberator, e omul războiului, în vreme ce fiul său, Țareviciul, este sau va fi omul păcii. Țareviciul se opunea oare țarului ? „Voi fi omul păcii !“, a spus, adică în prezent nu sînt, port încă armele, dar voi fi, (ceea ce nu s-a dezmințit mai tîrziu) ! O spusese textual și încă în germană, ca o tiflă dată spiritului agresiv prusac, în numele pacifismului slav, pe care Înălțimea-Sa îl întrupa. Era știut de asemeni că Alioșa e tătucul panslaviștilor.

Prințesa a lăcrimat de emoție, s-a reîmpăcat cu Alexandr Alexandrîci, alintîndu-l în gînd, spunîndu-i din nou Alioșa, și poruncind să fie introdusă, ca probă a afecțiunii, prăjitura sofisticată, care a și fost înfățișată mesenilor, în cununa ei de flăcări. Pentru întîia oară de cînd se afla la

București, acest număr culinar a avut succes, fiind întîmpinat cu urale. După ce prăjitura a fost distribuită, cu flăcări cu tot, ochii oaspeților s-au întors spre gazdă, cu întreaga căldură, Alexei, care tăcuse tot timpul, a mai cerut o porție, în supliment, iar Alioșa, satisfăcut de acest dulce s-a răsucit spre prințesă și i-a spus în rusește :

— *Blagadariu-vaș.*

— Ești adorabil ! a șoptit prințesa, care chiar credea.

Atmosfera se destinsese, era bună și calmă — efectul dulcelui, al prezenței feminine —, sosise momentul ca amfitrionul să-și preia locul și misiunea — venea șampania ! — și să introducă tema politică. Prințesa aștepta. În toate lunile războiului, ei îi revenise menirea de a duce pe umeri politica, ea inițiase toasturi și răspunsese la toasturi, în lipsa prințului. Acum șeful casei era prezent, ea trecea în umbră, el era acela care trebuia să-și manifeste inițiativa. Era bărbatul.

Dar bărbații păreau impermeabili la tot ce era important și grav, erau doar militari, se purtau ca militarii lăsați la vatră, se aflau în trena unei mari victorii care încă îi amețea. Chiar prințul părea ametit, avea obrazul aburit de satisfacție. Obrajii marilor duci, pleznind de bucurie, erau congestionați de căldura gerului balcanic și de alcool. Băutura fuse pe deasupra, nu se băuse totuși mult, euforia mesenilor ținea de altceva, de victorie. Acești bărbați nu se puteau încă despărți, deși își spuseseră tot ceea ce era de spus, fiindcă mai era de băut un strop din elixirul biruinței.

Prințul era însă lucid, mai treaz poate decît în ziua precedentă, cînd fusese posomorît și tulbure. Momenul camaradesc îi făcuse bine — da, se simțea mai sigur pe sine între militari decît între oameni politici sau în saloanele în care evoluau femei, dar aceasta nu însemna că-și uită datoria. Datoria lui, în clipă, era să-și consolideze sentimentul de familie cu marii duci, după ce obținuse un sentiment de perfectă camaraderie cu Nicolas, la care ambiționase încă din anul trecut. Prințul socotea că familia, legătura de sînge, trece dincolo de politică, de țări, de timp, iar această performanță se obținuse deja. Desigur cu prețul unei mari vărsări de sînge, dar rezultatul era cristalin și pur. Marii duci se simțeau în acea clipă una cu

el. De ce s-ar fi simțit altfel Majestatea-Sa Țarul, pentru care prințul a închinat un ultim toast. Și ca poantă :

— Numai nouă ne revin laurii victoriei !

Prințesa era gata să aplaude, ca un copil. Alteța-Sa găsise într-adevăr accentul cel mai adecvat pentru un sfîrșit de masă. Deși, pe sub masă, cînd s-a făcut curățenie, slugile au măturat așchii de furculițe, linguri, cuțite, parte din tacîmuri fiind prefăcute în firimituri de degetele lui Alioșa. Rupsese tacîmurile, în lipsa rublelor.

În aceeași seară prințul a aflat, printr-un raport confidențial, că trimisul său la conferința de pace, colonelul Arion, a fost într-adevăr respins.

IV

Apariția prizonierilor în București, convoaiele de prizonieri care făceau neîncăpătoare gările, piețele, răspîntiile orașului, a adus spaima tifosului, care s-a și confirmat : din centru și pînă în mahalale a prins a bîntui tifosul. Nu un caz sau zece, ci sute, în creștere de la o zi la alta. Spaima de tifos a trezit spaima de molimile mai vechi, mai ales ciumă și holeră, care bîntuiseră orașul în secolele precedente, ca rămășiță a tot felul de invazii. Ciuma nu mai apăruse totuși — ultima fusese ciuma lui Caragea —, dar spaima de molima neagră stăruia, redeșteptînd amintirea altor molime — roșii, galbene, verzi — aduse cînd de turci, cînd de ruși, cînd de austrieci, într-un cadril al morții care secera populația urbei, reducînd-o uneori la jumătate. Odinioară, în anotimpurile calde, orășenii scăpau cu fuga, boierii fugeau peste munți, în Ardeal, sau la mănăstiri, dar fugeau și mahalagiii, refugiindu-se în satele din preajmă ; acum nimeni nu putea părăsi orașul acoperit de troiene. După Nicopole, orașul era și singurul punct de popas, în calea convoaielor, chiar cînd acestea nu zăboveau, plecau mai departe, nu însă înainte de a lepăda pe uliți, în urmă, bolnavii și morții. Din păcate, autoritatea sanitară n-a putut institui carantina, capitala n-a putut fi declarată oraș închis, după cum o cereau gazetele. Doctorul Felix, care răspundea de sănătatea urbei, a refuzat ideea în chip foarte explicit : „— Știți ce înseamnă carantină ? Nimeni nu intră, nimeni nu iese. Nici morții

Amintiți-vă de carantina din 1829, care a fost un dezastru !" S-a lăsat liberă circulația, inclusiv circulația molimei albe, tifosul care făcea ravagii. Măsurile de combatere s-au mărginit la raza spitalelor și lazaretelor, supraticsite, dar n-au avut nici o putere asupra caselor care găzduiau răniți și bolnavi, acestea scăpînd cu totul supravegherii sanitare. Un apel ca populația să nu mai deschidă porțile gospodăriilor și să nu mai dea găzduire oricui bate la ușă, n-a fost urmat. Și nu putea fi urmat, fiindcă se bătea cap în cap cu un alt apel, precedent, prin care populația fusese îndemnată să procedeze în chip contrariu, să primească pe oricine îi bate la ușă, ceea ce bucureștenii au și făcut, cu dragă inimă, acceptînd în case mulțimi de bolnavi și răniți. Această ospitalitate a nenorocirii — împarte patul și pîinea cu oricine îți bate la ușă ! — întărită printr-o tradiție a nenorocirii, nu mai putea fi combătută, oricît s-ar fi opus prescripțiile sanitare. În urma primului apel, se făcuseră liste de paturi disponibile în case, subscriitorii se înghesuiseră cu ofertele de găzduire la parohii de biserici, la doamnele de Cruce Roșie sau la primării, ba cîte un inimos scrisese direct cu tibișirul pe poartă sau pe ușă : „Primim răniți !" Mai grăitoare decît ofrandele pentru răniți, oferite la începutul războiului, cînd numele donatorilor era publicat, spre satisfacția celor în cauză, în „Monitorul oficial", ofertele de găzduire erau anonime, veneau din partea lumii umile, implicau participarea la suferință și antrenau un risc. Această mică ospitalitate era a inimii și autoritatea nu avea a se amesteca. În schimb putea fi micșorată marea ospitalitate, legată de prezența fără rost a mii de străini pe care războiul îi adusese la București. Primăria, dar și poliția urbei, au făcut apel și la această lume, care inunda hotelurile și reședințele particulare, să-și isprăvească treburile, dacă se poate cît mai repede, și să-și ia zborul spre locuri mai sigure, unde molimele să nu-i provoace neplăceri. Oricum, autoritatea nu-și lua nici o răspundere — se spunea în apel — și nu putea asigura asistență nici unei persoane „molipsită de tifos fără un motiv bine întemeiat". Motivul — „bine întemeiat" — al prezenței străinilor era unul singur : războiul. Dar acum războiul era pe cale de isprăvire, spectacolul cu toată partea lui

festivă se încheiase, mai rămîneau calamităţile, care-i priveau la drept vorbind exclusiv pe pămînteni, pe băştinaşi adică.

În oraş a început peste febra tifosului, care dădea o beţie albă, peste febra victoriei, care încă înfierbînta inimile, şi o anume febră dureroasă a plecărilor. Un frison de aripi, ca toamna în Delta marelui fluviu — acum însă în plină iarnă — a început a însufleţi scările hotelurilor, peroanele reşedinţelor, uliţele, cele două gări, adăugînd peste mizeria oraşului strălucirea uniformelor scumpe şi a echipajelor de lux. O mişcare inversă faţă de anul precedent, cînd Bucureştii, la ceasul dezgheţului, erau oaza păsăretului exotic internaţional. Se făcuseră cunoştinţe, se legaseră prietenii, se ţesuseră flirturi, iar despărţirile erau grăbite, cu zăpăceală, tumult de aripi, larmă, ţipete stranii. Petrecerile de adio, seratele, recepţiile au avut un palpit frivol, mai intens decît în primăvară, cînd nu se ştia ceea ce va urma. Acum se vedea : şirurile de echipaje grăbindu-se de la o reşedinţă la alta, iar apoi la gară, se interferau cu convoaiele de răniţi şi prizonieri, care încă mai veneau de peste Dunăre.

Cu un ultim convoi de prizonieri, redus la o treime, a sosit în oraş şi Haralambie, care avusese totuşi noroc : coloana s-a oprit la Bucureşti, într-o mahala, risipindu-se cît ai clipi prin casele mahalagiilor. Haralambie a rămas singur ; autoritatea sub care stătuse nu mai avea trebuinţă de el. Încheindu-şi misiunea militară, călugărul era liber s-o caute pe doamna Păuna Catargi, ca să-i încredinţeze un pachet cu hîrtii şi cărţi de la Parva. Haralambie întîrziase. După trecerea Dunării, coloana lui de prizonieri, orbită de viscol, o luase mai întîi spre Turnu-Măgurele, dar oraşul era ocupat de valul precedent. Apoi s-a abătut spre Roşiorii de Vede, dar nici acolo coloana n-a găsit loc şi atunci s-a îndreptat spre Focşani. Vestea că Bucureştii şi-au deschis iar porţile pentru prizonieri, a prins coloana din urmă ; peste încă o zi ar fi fost prea tîrziu.

Consemnul ca aceste coloane să evite capitala n-a putut fi respectat. S-a repetat apelul la asistenţa publică. Dacă cei fără treabă plecau, în stoluri, mai era loc pentru nişte convoaie de nenorociţi, după principiu că unde încap zece, mai încap încă zece. La primăriile arondismentelor, des-

părțite pe culori, s-au primit din nou oferte de găzduire, mai ales din partea lumii sărace, deprinsă cu nenorocirile, nesperiată de boli și de moarte. S-a muiat și vremea : zăpadă dulce, cu tifos. S-au primit oferte și din partea lumii bune. Uneori asemenea cereri au fost reiterate. Astfel a fost cazul și cu cererea domnului Bogdan Petriceico Hasdeu, directorul Arhivelor Statului, care a menționat expres în scrisoare către comenduirea militară a urbei, că oferă găzduire la „cinci răniți români". I-au fost trimiși, în ultimă instanță, la o oră tîrzie de noapte, cinci turci și doi ruși, pe care savantul, în spaima unei fetițe care nu dormea, i-a culcat de-a valma în bucătărie.

*

Se accelerau plecările, cu sau fără ceremonii de despărțire. Una dintre acestea, plecarea prințului Don Carlos de Bourbon, a obligat — nu se știe de ce — la un fel de conferință de presă care a fost oferită în casa Păunei Catargi. Din lipsă de reședință, Don Carlos împreună cu vicontele de Monserat a locuit cîteva zile la Păuna, fără ca gazda să-i acorde alt sentiment decît amiciția și alt regim decît acela al unui obișnuit pasager. Poate că Păuna nici nu l-ar fi primit pe spaniol, dacă un prieten de la Externe n-ar fi insistat, punînd accentul pe importanța conferinței de presă, care era mai potrivit să se desfășoare într-un cadru neoficial. Don Carlos ar fi urmat să facă niște declarații utile cauzei românilor, totuși inoportune pentru poziția guvernului, care întreținea bune relații cu curtea de la Madrid. Oficialii, care alergau întotdeauna după doi iepuri, erau dispuși să secondeze orice demers, venit de la oricine, în favoarea lor, cu condiția ca autorul demersului să nu strice vreun lucru deja cîștigat sau s-o facă, dar pe cont propriu, cum era și cazul lui Don Carlos, un rebel, opus Spaniei oficiale.

Pe Păuna conferința de presă, care se desfășura în plină zi, n-o interesa, ea nu ieșea ziua ; dar cu acest prilej, semioficial, urma să-l întîlnească pe un domn redactor de la „Timpul", căruia trebuia să-i remită o carte, trimisă în dar de Parva, prin Haralambie. A avut surpriza să constate

că nici pe domnul de la „Timpul" conferința de presă nu-l interesa, drept care a și rămas cu acel domn pletos în salonul ei, delegîndu-l pe Mișu Văcărescu cu funția de reprezentant al casei pe lîngă prințul spaniol.

— Nu țineți să-l cunoașteți pe Don Carlos ? l-a întrebat Păuna pe domnul de la „Timpul".

— Îl cunosc, i-a răspuns. L-am visat acum cîțiva ani. Era pe-atunci îmbrăcat în femeie. N-aș vrea să-mi stric această imagine.

— Dar e bărbat, i-a replicat Păuna rîzînd. Cel puțin așa pare.

— Cu neputință ! a respins tînărul domn. Dacă era bărbat s-ar fi aflat acum pe tronul Spaniei. Regret că l-am cunoscut, chiar și în vis.

— I-ați fost prezentat ? a glumit ea.

— Întîlnirea s-a desfășurat cu toate formele de rigoare. I-am spus numele și calitatea mea de scriitor român. Sînt convins că mă ține minte.

— Credeți că și el v-a visat ?

— Sigur. Pe atunci putea să mai viseze : trăia eroic.

— Și unde a avut loc întîlnirea ?

— La Ipotești.

Vorbea jumătate în glumă și jumătate în serios. Un prieten al Păunei, Petre Grădișteanu, văr bun cu Nicolache, îl poreclise Minunescu. Porecla a prins și i se potrivea. Deși, la drept vorbind, el însuși și-o atribuise, atunci cînd, o dată, la „Junimea", la sfîrșitul unui poem cumplit de licențios și antifeminin la culme, semnase Minunescu. Poemul avea totuși haz, vădea un spirit deschis și înclinat spre veselie, contrar cu mina crîncenă pe care același domn o etala de la un timp în articole. Păuna l-a examinat atent, încercînd să înțeleagă de ce și prin ce acest domn sperie lumea. Era brutal ? Probabil. O dovedea gura. Gura lui puternică și mare, în echilibru cu deschiderile ochilor, avea în arcul buzelor cărnoase ceva agresiv. Tăietura fină a nasului destăinuia, la întîlnirea cu nările, o urmă de vulgaritate. Avea și dinți puternici, ce străluceau frumos cînd rîdea, dar care se bănuiau duri cînd același domn stătea posomorît, cu fălcile strînse. Părea și emotiv, instabil în umori. Din această pricină, poate, domnul Minunescu

emana un iz uşor de transpiraţie, contrastînd cu redingota impecabilă, cu gulerul şi manşetele albe, cu părul totuşi curat, superbe plete negre, pe care mîinile lui, cînd una, cînd cealaltă, le răvăşeau mereu. Păunei îi venea mereu să-i spună : „Astîmpără-te cu mîna, stai locului, lasă-ţi fruntea liberă !“ Parva n-avea frunte sau avea o frunte de militar, fără să fie. Domnul Minunescu avea frunte de poet, fiind de fapt un militar, prin temperament cel puţin. Cînd don Carlos, din salonul de alături, a ridicat glasul, un glas de trompetă, în apogeul unei declaraţii patetice, domnul pletos a tresărit, a ascultat o clipă, apoi a zîmbit şi a spus :

— Cîtă vanitate. Apoi clocotind : Dar a avut la îndemînă trupe. Îşi putea zdrobi adversarul ! Spania îi putea azi aparţine.

— Vorbeşti de parcă ai fi pierdut castelele din Spania. Ca şi cum Don Carlos te-ar fi trădat ! a observat Păuna.

— Dar m-a şi trădat ! a confirmat el. Eram carlist înainte ca el să piardă războiul. Şi aş fi rămas, dacă murea pe cîmpul de luptă.

— Dumneata ţii totdeauna partea celor morţi ?

— Ţin partea celor care ştiu să moară şi care nu trăiesc inutil.

Era inutil ca Păuna să se întrebe dacă acestui domn îi plac femeile sau dacă le tolerează măcar. În mod sigur n-ar fi fost în stare să moară pentru o femeie. Poate pentru o himeră, ca şi Parva. Specia bărbaţilor de tip eroico-erotic dispăruse. Între timp apăruseră aceşti bărbaţi iresponsabili, obsedaţi numai de războaie sau de politică. Aceştia nu-şi dădeau seama că femeile trec o singură dată prin viaţă, nici că singurul eveniment din viaţa unei femei — cînd e femeie ! — e dragostea. Domnul Minunescu făcea probabil parte din aceeaşi specie a obsedaţilor de altceva, care n-avea acces la iubire. Dar unde sînt bărbaţii blînzi şi puternici, şi plini de farmec ! s-a întrebat Păuna. Domnul din faţa ei, ca persoană masculină, n-avea farmec. Avea, poate, mister. Păuna a decis să-i înmîneze cartea şi să încheie conversaţia. Dar înainte de a cere să i se aducă volumul, l-a întrebat :

— Ce-aveţi cu domnul Rosetti ? E un domn adorabil. Şi nici nu e atît de urît, cum pretindeţi !

Era vorba despre C.A. Rosetti, la care Păuna ținea, și pe care domnul de la „Timpul" îl atacase într-un mod odios, aplicîndu-i niște calificative pe care nu le răbda nici hîrtia.

— Domnul despre care-mi vorbiți ar putea face un singur bine nației : să se spînzure.

Domnul de la „Timpul" nu glumea ; Păuna s-a ridicat consternată.

— Puteți cere, în atîta liniște, moartea unui om ?!

— E președintele Camerei. Și legea pentru dezmoștenirea urmașilor celor căzuți pe front, căci aceasta e actuala lege a pensiilor !, s-a aprobat în Cameră sub ochii lui, prin votul lui.

Păuna părea încurcată, nu știa despre ce-i vorba, a spus rugător :

— Dar e un om. Ce putea să facă acolo la Cameră, un singur om !

— Nimic altceva decît să asigure dreptul celor ce l-au trimis acolo.

— Și dacă nu poate ?

— Atunci să se spînzure.

Păuna s-a lăsat moale în scaun, fără aer. A șoptit :

— E un noroc că nu sînteți bărbat de stat sau militar în uniformă... Ați trage probabil o tiranie fără egal. Și privindu-l cu teamă : Ce fel de poezie scrieți ?

El a rîs și mai tare, cu un accent viril, pe care-l punea și în cuvînt. Avea și de ce rîde : sigur că scrisese multe poezii, și încă de dragoste. Păuna nu citea însă poezii românești, ca orice doamnă respectabilă din elite. Nimeni nu socotea aceasta o infirmitate, dimpotrivă, trata un asemenea subiect minor cu tot disprețul, spre deosebire de principesa Elisabeta, care se chinuia să citească poezii românești, și chiar izbutea. Acum însă Păuna a socotit necesar să se explice :

— Să nu vă mire, a început ea. Am în casă și o carte a domnului Hasdeu, dar n-am citit-o. Pe bărbați prefer mai întîi să-i cunosc.

De fapt nu era așa. Păuna se canonise să citească „Istoria critică a românilor", pe care o primise cu dedicație de la Hasdeu, dar în lectură nu făcuse altceva decît să-l intuiască pe autor. Ea ar fi vrut să spună, deși n-o spunea,

că femeile, citind, percep ființa, forma acesteia, tonul, glasul, mirosul cărnii. În toiul lecturii la „Istoria critică", întrebarea Păunei era : de ce Hasdeu are nasul atît de curbat ca o cange, dîndu-ți permanent spaima că sfîșie. Aceasta, probabil, fiindcă-l văzuse pe Hasdeu și-i cunoștea renumele de acvilă vorace. Dar oare, se întreba, ar fi obținut aceeași imagine necunoscîndu-l direct, doar citindu-l ? Îl avea acum în față pe domnul Minunescu. Un singur vers al lui, precum : „Lasă-ți lumea ta uitată, / Mi te dă cu totul mie", sau chiar numai un rînd de proză, i-ar fi spus mai mult Păunei decît această prezență, stîngace și obtuză. Nici nu mai știa de la ce porniseră.

— Despre ce vorbeam ? A, despre domnul Hasdeu.

— Domnul Hasdeu, a spus el, proclamînd parcă un adevăr absolut, e singurul nume pe care l-a dat cultura română de azi !

— Chiar așa ? ! s-a mirat Păuna. Cunosc pe cineva care îl detesta.

— Vreun famen.

Păuna a zîmbit, amuzată. Începea să-i placă. Îl simțea vulnarabil, cum simt femeile, prin instinct, slăbiciunea celor care pierd de sub picioare pămîntul, mergînd halucinați spre absolut. Se vedea după felul cum aruncă înapoi spre lume sancțiuni și sentințe. I-a spus :

— Dar dumneata trăiești prin edicte. Totul trebuie să te contrarieze. E suportabil ?

— La drept vorbind, nu.

— Și nu ți-e frică ?

— Mai tare decît frica, doamnă, e indignarea. Trăiesc într-un timp care mă ține viu prin indignare.

— Ce groaznic e ! a șoptit ea. Toată lumea a fost dată peste cap. Credeți că din pricina războiului ?

Începuse prin a-l trata cu „dumneata", dar treptat s-a retras în formula pluralului, intimidată de el, simțindu-l ostil. Ostil și rece. Față de ea ? Voia într-un fel să-l îmbuneze și nu știa cum. L-a întrebat :

— Vă place muzica ? E consolatoare... Am auzit că Adelina Patti va veni în iarna aceasta la București. Dacă o angajez pentru o serată muzicală, la mine, veți veni s-o ascultați ?

— Cine știe ce se va întîmpla pînă atunci...

— Dar e vorba despre iarna aceasta, azi sau mîine, nu despre un secol viitor. Nu trăiți în prezent ?

— Din păcate da. Deși prezentul mă respinge.

— Cine vă respinge ?

— Totul.

— Cît puteți fi de absolutist !... Dar nu vă respinge nimeni. Aveți toate datele ca să fiți fericit.

A intrat în salon Mișu Văcărescu, roșu de încîntare, aproape fericit.

— A fost strașnic don Carlos ! a tunat el. Absolut strașnic, pe cuvînt de onoare.

— Ce-a spus ? a tresărit Păuna, vrînd să schimbe tema.

— Ce n-a spus ! Că ne așteaptă un viitor felice, că noi românii...

— Și mai ce ? a întrebat și el.

— ...că războiul la care am luat parte a fost ultima cruciadă. Că nimic important nu s-a întîmplat de la Reconquistă, cînd Europa a cucerit Spania de la mauri, pînă azi, cînd Europa a redobîndit Bizanțul de la otomani.

— Megalomanul ! a exclamat domnul de la „Timpul". E sigur că vom cuceri și Bizanțul ? Dar otomanii ni l-au făcut de mult cadou. Avem Bizanțul aici. Și amar : Cine să mai dorească un alt Bizanț, după acest Bizanț de azi.

Mișu Văcărescu nici nu-l auzea, nici nu-l pricepea. Își revărsa exaltarea :

— Și a mai spus, în aclamațiile tuturor : Azi Europa e a europenilor. Un singur amănunt dezagreabil : prințul Nigata l-a provocat, la sfîrșit, cu o întrebare : de ce nu și o Asie a asiaticilor ? Toți au rămas cu gurile căscate.

— Eu nu ! a răspuns domnul de la „Timpul", ridicîndu-se să plece.

Păuna s-a grăbit să-i aducă volumașul dăruit de Parva. Tînărul domn a rupt hîrtia care ocrotea cartea și a părut uimit cînd s-a trezit în palme cu „Lalitavistara".

— Această carte am mai avut-o o dată în mîini ! a exclamat el, uimit. E aceeași „Lalitavistara", pe care cineva, la Viena, mi-a smuls-o. Și către ea : Acest exemplar a ajuns în Europa printr-un miracol.

— Acum miracolul vă aparține, a șoptit Păuna.

Tînărul pletos părea captivat de carte, îi trecea filele printre degete, cu acelaşi gest cu care îşi frămînta pletele. A examinat dedicaţia, scrisă pe prima filă, în româneşte, a silabisit-o chiar :

— „Domnului M.E., această viaţă a lui Buddha, ca punte între două posibile înălţimi himalaiene. L.P." Părea şi mai uimit, a întrebat-o pe Păuna : Cine este acest L.P. ?

Păuna n-a avut răgaz să-i răspundă : tînărul domn s-a cufundat din nou în examinarea manuscrisului, cu lăcomie, foiletîndu-l filă cu filă şi oprindu-se pînă la urmă, contrariat, ba chiar indignat, la un gol între pagini :

— Aici lipseşte ceva ! a exclamat el, indicînd golul cu degetul. Apoi strigînd : Unde e calul ?

— Ce cal ?!

— Calul salvator. Şi lămurind-o, dar nu pe ea, ci problema în sine : În acest exemplar era o filă albă, tăiată în formă de cal. Unde-i calul ? Ar fi trebuit să-mi revină mie.

Calul — calul salvator — fusese rupt de Parva şi aruncat înapoi, peste zăpezi, în clipa cînd trecuse Balcanii spre Pind. Păuna a dat din umeri, nu ştia nimic despre acel cal secret, care-i lega sau îi opunea pe cei doi. Poetul a privit-o, în sfîrşit, repetînd întrebarea :

— Şi cine este acest domn L.P. ?

— Lucreţiu Parva !, a răspuns Păuna cu emoţie. Imposibil să nu-l ştiţi...

— N-am auzit nimic despre el !

Nici Păuna n-a dorit să-l dumirească, dar nici n-a dorit să-l mai vadă. Într-un fel îi părea rău că domnul de la „Timpul" era lipsit de acel cal salvator.

*

Într-o discuţie cu Brătianu, Radu Mihail i-a spus primului-ministru :

— Dacă războiul mai ţine, va trebui reorganizată poliţia. Cu oamenii pe care-i am, înşi de toată mîna, nu se mai poate lucra. Oricum, altă dată, cînd o fi să mai faceţi război, întrebaţi-ne şi pe noi. Vedeţi mai întîi dacă sîntem în stare să-l facem !

Mulţimea de străini din Bucureşti — furnizori, diplomaţi, gazetari, personal din misiunile de caritate, dar şi

prizonieri circulînd într-o stare semiliberă — îl obliga pe Radu Mihail, prefectul poliției orașului, la o veghe specială, pentru care nu-i mai ajungeau oamenii. Disperarea prefectului venea de la faptul că cele mai multe și mai complicate situații, legate de prezența străinilor, ajungeau nu la Președinție sau la Externe, ci la el, mai-marele urbei, care primea primul plîngerile sau protestele. Lui îi revenise în toamnă misiunea de a o expulza pe o elvețiancă ciudată, Bertha Krüger, care smintise domnișoarele din București cu ideea comuniunii libere în amor, și tot lui, acum, cazul dispariției inexplicabile a unui tînăr japonez. Plîngerea fusese depusă pe masă de un alt japonez, prilej cu care Radu Mihail a aflat de existența unor japonezi în București. Reprezentau o națiie cu care el unul n-avusese niciodată de-a face.

Persoana care a depus plîngere, colonelul Nigata no Ito, i-a lămurit și oral situația, insistînd asupra faptului că cel dispărut era un conațional al său, membru al aceleiași misiuni militare, dar și nepot. Acest zănatec nepot, tînărul prinț Sanadaru, nu se mai întorsese la hotel de trei săptămîni. Radu Mihail a procedat ca la poliție, punînd în fața oaspetelui un șir de întrebări: 1) de cînd se aflau japonezii în București ? 2) Cu ce scop ? 3) Cînd, în ce zi și la ce oră, a dispărut tînărul ? 4) Dacă tînărul avea relații în oraș și cine erau persoanele (nume, prenume, adresă) ? 6) Pe cine face vinovat de dispariție ? 7) Dacă tînărul a mai dispărut și altădată în chip inexplicabil !

Colonelul japonez a examinat lista de chestiuni, apoi i-a spus lui Radu Mihail cu toată politețea :

— La întrebările 2, 4, 6 și 7 nu pot răspunde.

— În acest caz, a replicat Mihail, nici eu nu vă pot fi de folos. Trebuie să înțeleg exact circumstanțele în care s-a produs dispariția. Și motivațiile.

Japonezul a rămas pe gînduri, apoi la rîndul său a pus niște întrebări : 1) Dacă poliția mai primise asemenea plîngeri și de la alți străini 2) Dacă și tineri români dispar de la domiciliu în chip inexplicabil 3) Dacă cei rămași adresează plîngeri sau așteaptă ca lucrurile să se rezolve de la sine. Întrebări curioase, la care prefectul poliției a răspuns cu toată curtenia, după caz. Da, dispăruseră niște străini,

evadați din închisorile Rusiei și puși în urmărire de autoritatea din țara lor. Era acesta cazul ? Japonezul a negat. Da, dispar de la domiciliu și tineri români, băieți și chiar fete, dar în chip explicabil (băieții fug după fete, fetele uneori se fură ș.a.m.d.). De obicei părinții sau tutorii adresează plîngeri numai atunci cînd nu pot rezolva singuri chestiunea. Era acesta cazul ? Japonezul a confirmat și Radu Mihail a fost în dreptul său să pună o nouă serie de întrebări, prin care a încercat să se apropie de punctele 2, 4, 6 și 7.

Japonezul s-a văzut constrîns să răspundă și a acceptat să răspundă la întrebarea 2, dar indirect. Ce-a căutat o misiune japoneză pe frontul de la Plevna ? Dar ce-a căutat o misiune militară română în America, în timpul Războiului de Secesiune ! Ce-a căutat, mai apoi, altă misiune română pe frontul spaniol, în timpul crizei dinastice din anul 1869 ? Dar mai apoi, pe frontul franco-prusian din anul 1870, de ce-a fost prezentă și o misiune română ? Radu Mihail a apreciat că prințul Nigata are deja o bună cunoștință asupra chestiunilor locale, cel puțin asupra celor militare. A trebuit deci să-i recunoască străinului exotic dreptul de a ști și de a afla, pe care și cei ai lui, adică românii, îl exercitaseră în alte spații, la fel de îndepărtate. O întrebare în plus ar fi fost indiscretă, ca militar și diplomat prințul Nigata no Ito se afla vădit într-o misiune specială privindu-i pe ruși, pe români, pe otomani, n-avea importanță. La întrebarea 4 (dacă tînărul avea relații în București, nume, prenume, adresă) prințul Nigata n-a vrut în ruptul capului să răspundă, în schimb a răspuns, surprinzător, la ultima întrebare : Sanadaru mai dispăruse o dată, chiar în cursul toamnei, părăsind frontul pentru cîteva zile, ca să apară la Mukden, în China, cum se dovedea printr-o scrisoare sosită din Extremul Orient, în care se atestă prezența sa acolo.

— La mii de kilometri distanță ? !

— Da, a confirmat prințul Nigata, după cum se atestă în această scrisoare, pe care am și tradus-o într-o limbă europeană, ca s-o puteți citi.

Radu Mihail a citit scrisoarea, trimisă prinţului Nigata pe adresa consulatului german din Bucureşti, de către o persoană feminină, din Kioto, o domnişoară aflată într-o cumplită criză de gelozie. O frază i-a atras atenţia şi prefectul a subliniat-o :

„El n-a rupt cu Ea. Acum o săptămînă a fost văzut împreună cu Ea, în grădina casei acestei curtezane, lîngă Mukden. Depărtarea i-a apropiat. Ea era îmbrăcată într-un veşmînt auriu, deşi îi este interzisă această culoare, El în uniformă militară, purtînd pe piept o decoraţie rusă şi o alta de un tip puţin cunoscut."

Prinţul Nigata a adăugat că decoraţia de un tip puţin cunoscut, arborată de tînărul Sanadaru, la Mukden, era o decoraţie română. Îi fusese acordată de prinţul Carol, după bătălia din 30 august, ca memento pentru clipa cînd tînărul japonez s-a aflat în preajma Alteţei Sale, în timpul unui bombardament.

— Iată şi brevetul de decorare ! a mai spus colonelul Nigata, punînd pe birou brevetul, pe care Radu Mihail l-a examinat cu ochi mari.

Prefectul a mai privit o dată scrisoarea în copie, apoi brevetul, apoi pe oaspetele exotic, în sfîrşit a spus :

— Cazul depăşeşte competenţa noastră. Mai normal ar fi să adresaţi o plîngere poliţiei japoneze sau chineze. Dacă tînărul se află la Mukden, în China, nu mai e nimic de făcut...

— Nu, căci după aceasta s-a reîntors. A revenit pe front, la Plevna.

— În cît timp ?

— În foarte scurt timp.

Radu Mihail a hotărît să suspende dialogul luîndu-şi ca punct de sprijin al privirii o hartă atîrnată sus, pe perete.

— Aceasta e a doua dispariţie, a mai spus japonezul, şi s-a petrecut la Bucureşti, în urmă cu trei săptămîni.

Radu Mihail nu-l mai asculta pe străin. Într-o doară, cutreiera cu ochii pe hartă, o hartă a lumii, pe care se plimba o muscă. Singura lui întrebare se referea la muscă: de unde apăruse musca, în plină iarnă ! Musculiţa se afla

acum pe Himalaia, s-a rotit o clipă deasupra Tibetului, apoi s-a îndreptat pedestru spre Oceanul Indian.

— Şi unde locuiţi în Bucureşti ? a mai întrebat, ca să spună ceva, Radu Mihail.

Japonezul i-a oferit adresa, scrisă de mînă pe cartea sa de vizită.

— Şi o altă adresă de referinţă nu mai aveţi ? O persoană la care să vă putem căuta...

— Mă puteţi căuta la doamna Păuna Catargi.

Radu Mihail a tresărit şi s-a luminat. În sfîrşit, revenise pe pămînt.

— O cunoaşteţi pe Păuna ? Mi-e prietenă. Ce coincidenţă ! La Păuna se adună toate păsările rare din Bucureşti. L-aţi cunoscut şi pe Rudi ?

— Cine e Rudi ?

— Rudi e vărul Păunei, un tip extrem de original, care pictează cai. Cred că voiajul prinţului Sanadaru la Mukden şi înapoi s-a făcut cu ajutorul cailor lui Rudi.

— Nu înţeleg nimic.

— Nici eu. Oricum, în poliţia europeană nu se cunosc asemenea cazuri.

— Chiar nu se cunosc ?

Radu Mihail a dat din umeri, închizînd definitiv chestiunea. Musca de pe hartă dispăruse. S-a reîntors la japonez, pentru ultimele oficii :

— Ce bine c-aţi întîlnit-o pe Păuna. E adorabilă, nu ? Ce noroc că Păuna primeşte lume din nou. Fără ea, bucureştenii, dar şi străinii ! mureau de plictiseală. Şi întinzîndu-i mîna : Vă simţiţi bine la Bucureşti ?

Prinţul Nigata a făcut o mină contrariată. Îl indispunea uşurinţa cu care aceşti oameni ai locului treceau de la lucrurile grave la mondenităţi, bagatelizînd sau ocolind lucrurile grave. Înainte de a se retrage, colonelul nipon a simţit de datoria sa să-l readucă pe prefect la problemă :

— Este necesar să vă las copia scrisorii şi brevetul ? a întrebat.

— O, nu ! a răspuns Radu Mihail, apoi s-a răzgîndit : Mi-ar place să-mi lăsaţi scrisoarea în original. Mă interesează caligrafia.

— Dar nu v-o pot încredința. Aparține, după cum v-am spus, unei distinse domnișoare din Kioto, prințesa Sumiko. Aveți în schimb traducerea.

— M-a șocat caligrafia. Și zîmbind : Nu știu nimic despre japonezi. Chiar dumneavoastră îmi apăreți ca o hieroglifă.

Hieroglifa s-a retras, cu o plecăciune japoneză. Radu Mihail, în replică, a răspuns cu o frîngere de spinare aproape otomană. S-a întrebat apoi cît de cald putea să fie în birou, ca să învie musca. A cerut apă la gheață.

*

Un neastîmpăr greu de dominat îl frămînta, în ultimele zile, pe medicul Gosta Duner. Suedezul a pus această stare pe seama zăpezilor care inundau Bucureștii, la început zăpezi frămîntate de furtună, așa cum le dorea, apoi zăpezi calme. Frigul nu i-a redat calmul, nu l-a făcut rigid — precum căldurile din urmă cu luni, dimpotrivă, l-a ațîțat. Duner se simțea ca o sabie strînsă în teaca prea țeapănă a unui alt metal, din care lama ar fi vrut să sară. Orice ar fi făcut, suedezul nu mai intra înapoi, în firea lui veche. Aceasta s-a văzut din clipa cînd, întors de la Turnu Măgurele, unde-și încheiase misiunea, cineva din el a refuzat să asculte, astfel încît Duner n-a reușit să-și facă bagajele, deși totul îl soma. Îl reclama deja o întîlnire la Viena, era apoi presantă întoarcerea la Stockholm. „Colac peste pupăză" — chiar el a notat zicala, într-un glosar suedo-român la care lucra —, în Duner s-a instalat un fel de „lasă-mă să te las" — altă expresie pe care o notase, un „fie ce-o fi" — altă expresie !, drept care suedezul trena printre zile și printre tot soiul de vizite de adio.

A făcut astfel o vizită la spitalul Colțea, un așezămînt pe care-l cunoștea din vară, de la sosire, și unde nu-l reținuse nimic interesant nici atunci. Dar a făcut vizita, luîndu-și ca pretext datoria de a le spune rămas bun colegilor români și străini, care lucrau aici. La spitalul Colțea lucrase însă și Hélène, aici domnișoara Rășcanu primise prima instrucție ca infirmieră, sub îndrumarea

doctorului Petrescu, pe care l-a şi regăsit, jovial, cordial şi ironic, aşa cum îl ştia. În spital, frig. Lui Duner i s-a oferit coniac. Despre Hélène n-a întrebat nimic, dar el s-a lăsat condus prin toate saloanele şi sălile pe care le ştia prea bine, pînă la bucătării, spălătorii şi depozitele de rufe, inclusiv la morgă, deşi era limpede că nicăieri nu se păstra vreun indiciu al prezenţei ei. Duner a întîrziat în spital atît de mult încît l-a prins a doua vizită, tocmai cînd da să plece. L-a surprins deci al doilea rînd de medici, a fost din nou recunoscut cu bucurie, i s-a oferit iarăşi halat şi Duner a participat încă o dată la vizitarea bolnavilor, ca unul de-ai casei. I s-a cerut colegial avizul, în unele cazuri, cum se procedează uzual cu colegii străini, a fost apoi invitat în cabinetul directorului, la ţigări şi cafea. În fond, pe cine căuta ? De ce venise ? Discuţia s-a prelungit pînă în punctul în care a devenit vană, stînjenitoare, cînd gazdă şi oaspete nu se mai puteau descîlci din gratuităţi, cînd oaspetele nu se dădea urnit, ceva îl reţinea în scaun, peste voinţa sa, iar gazda nu izbutea să scape de vizitator. Duner devenise un om „care prinde muşchi" — altă expresie ! pe care acum o şi experimenta. Aceasta însemna în fond o lipsă de voinţă, mai mult, un abandon, subliniat chiar prin asigurările contrare, pe care le tot împărţea. „— Şi cînd veţi părăsi ţara ?... A, da, deci foarte curînd. Ce păcat." Oaspetele insista asupra plecării urgente, fără a părăsi locul, nici gazda nu se grăbea să-l creadă — „Păcat. Sper că v-aţi simţit bine la noi" — formule vane. De fapt Duner se simţea bine şi nu dorea să plece.

La Spitalul Brîncoveanu a petrecut o zi întreagă. I s-a arătat cu de-amănuntul această fundaţie aristocratică, întemeiată cu un secol şi jumătate în urmă, începînd cu galeria ctitorilor, şi cu genealogia donaţiilor, isprăvind cu mecanismele de funcţionare ale aşezămîntului, ca şi cum Duner ar fi venit în fruntea unei solemne comisii internaţionale pentru efectuarea unei anchete savante. Venise şi aici să vadă cîţiva prieteni — nici măcar n-avea prieteni, doar cîteva cunoştinţe, dar cunoştinţele s-au transformat subit în prieteni. „— Dragă, a venit doctorul Duner !", adică „Puneţi masa, pregătiţi patul, doctorul Duner ră-

mîne astă-seară la noi.", eternele formule ale locului, de care nici un străin nu scăpa, pînă cînd devenea de-ai casei. El devenise de-ai casei, ce voiau de la el ? Atunci de ce să-l trateze ca pe un străin ! El nu se mai simţea un străin. La Brîncovenesc a stat pînă noaptea tîrziu, a fost absorbit în echipa chirurgicală care a operat un prizonier otoman, pînă la urmă s-a trezit participînd la nişte bîrfe. „Bîrfă !" un cuvînt pe care îl detesta, ceva între intimitate sordidă şi delaţiune, un cuvînt al locului care-şi dădea astfel „arama pe faţă" — altă expresie !, dar Duner — culmea ! — a participat la o bîrfă.

La spitalul misiunii engleze, condus de dr. Mawr, a fost tratat chiar ca un străin, de către medicii străini ai aşezămîntului, care l-au considerat ca pe unul de-al lor, un occidental sosit într-un voiaj de caritate, undeva în colonii, postură care l-a deranjat pe Duner. El nu era acesta — sau nu mai era !, el a examinat ca un localnic funcţionarea aşezămîntului, interesîndu-se printre altele de sănătatea doamnei Costaforu, proprietara imobilului, ca şi cum aceasta i-ar fi fost rudă. Cu doamna Costaforu, Duner a făcut efortul de a vorbi româneşte, fapt care i-a contrariat pe ceilalţi colegi, care l-au şi abandonat. Ce căuta printre ei un român ! De obicei românii din înalta societate făceau efortul de a fi socotiţi străini în propria lor ţară.

Duner s-a simţit bine, ca într-un mediu profesional, doar la secţia de contagioşi a spitalului Filantropia. De contagioşi — boli gastrice, pulmonare, genitale etc. — se ocupau cîţiva medici germani, care n-aveau altă naţionalitate decît una pur ştiinţifică. Aici i-au fost etalate, în cel mai prob şi pur limbaj, care nu mai semăna a germană, ci a idiom universal, cele mai interesante cazuri, nişte boli aproape pure, apte a pasiona pînă la capătul zilelor pe oricare savant din lume, în măsura în care acesta era un veritabil savant. Duner se simţea şi un savant. Şi, cîteva clipe, el a uitat de Hélène, captivat de evoluţia unor febre care aveau ca punct terminus decesul pacienţilor, dar nu oricum, ci într-un mod care reprezenta, cert, un aport pentru ştiinţă. Ascultîndu-l pe dr. Hermann Haupt, care

mînuia un microscop nou-nouț, adus special pentru campania din Orient, de la o fabrică de aparate optice din Jena, Duner a constatat că ceea ce-l captiva cu precădere pe colegul german era felul în care se dezvoltă microbii, viteza de multiplicare părînd că-l încîntă, ca o victorie în sine a geniului german sau a naturii. „Priviți cît de iute se înmulțesc !" a spus, adăugînd exclamațiilor niște fișe cu rubrici statistice. A aflat cu acest prilej și ultimele noutăți științifice în materie de boli infecțioase. Domnul Pasteur pusese la punct încă o tehnică de observare a microbilor la microscop, dar în replică, dr. Zeiss, din Germania, mărise puterea lentilelor aceluiași aparat pînă la niște valori impresionante. Pe acest plan se aștepta o revoluție, după cum l-au asigurat germanii.

Lui Duner îi mai rămînea să-i viziteze pe cei cîțiva suedezi care se aflau de cîteva generații la București, ca să se confrunte și să decidă în ce măsură mai seamănă el cu ei sau ei cu el. Avea de ales între mai multe familii și a ales la întîmplare, oprindu-se la un nume : Erik Olaf Petersson. Acesta era funcționar și acționar la compania de telegraf din București, și Duner l-a abordat chiar la sediul poștei, cu primul prilej :

— Sînt suedez. Vreau să vă fac o vizită.

— De acord, dar mai întîi trebuie să vă invit.

A intrat numaidecît — și cu neplăcere — în cîmpul formalismului suedez. Domnul Erick Olaf Petersson a cerut adresa hotelului la care locuia domnul Gustav Johan Anton Duner, domnul Duner i-a oferit-o, primind la rîndu-i adresa domnului Erick Olaf Petersson, după care domnul Petersson i-a comunicat zilele avantajoase pentru o eventuală vizită, în funcție desigur de timpul disponibil al domnului Duner. Cei doi domni și-au consultat apoi agendele, au emis cîteva interjecții, unul a așteptat, celălalt a dat din cap, apoi s-au despărțit morocănos. Urma ca domnul Duner să primească peste puțin timp un carton de invitație, la care să răspundă printr-o scurtă scrisoare, pentru ca în sfîrșit, după acest schimb formal de mesaje, vizita să aibă loc. Între timp, cei doi domni s-au mai încrucișat întîmplător prin București, s-au salutat distant și rece, fără a da senzația că și-au vorbit, fără să

facă o aluzie la plănuita vizită, dar atît invitaţia, cît şi confirmarea scrisă au sosit la timp.

A urmat tevatura vizitei, care nu s-a mai desfăşurat la fel de precis, datorită unui lanţ de accidente. Mai întîi sania, care n-a sosit la poarta hotelului, să-l ia pe Duner la ora convenită. Suedezul a aşteptat calm pînă s-a scurs timpul, după care, nervos, a pornit pedestru să caute o altă sanie. Pe care n-a găsit-o — ba a găsit-o, dar după ce ora de sosire trecuse. În sfîrşit, s-a aruncat în sanie, arătîndu-i vizitiului ceasornicul, sugerîndu-i că-i în întîrziere, băgîndu-i sub ochi cadranul şi indicîndu-i cu degetul ora. Inutil, vizitiul, care a priceput gestul, i-a făcut la rîndu-i semn, un semn pişicher, sugerîndu-i să dea ceasul înapoi. Ceea ce Duner a şi făcut, cu ciudă, supunîndu-se destinului şi lăsîndu-se într-un „fie ce-o fi".

Desigur, domnul Erick Petersson, cînd a deschis, i-a arătat oaspetelui ceasornicul în chip demonstrativ. La care oaspetele a răspuns cu un gest similar, arătînd gazdei că ceasornicul său indică ora exactă, deşi, după cum s-a văzut mai apoi, toate ornicele şi pendulele din casa Petersson îl contraziceau : ora 5 p.m. sunase de mult.

— După ce oră merge ornicul Dvs., domnule Duner ? a întrebat domnul Petersson, foarte intrigat. După ora Vienei, a Petersburgului sau a Istanbulului ?

— După ora locală ! a răspuns Duner şi cei doi domni au rîs, în sfîrşit.

Domnul Petersson vorbea o suedeză veche de cel puţin o sută cincizeci de ani. Vorbea perfect românește, cu un uşor accent moldovenesc, transmis în linie genealogică, direct din lagărul de la Tighina, unde oamenii marelui rege Carol al XII-lea au învăţat o dată cu gustul exilului şi limba băştinaşilor, de care cei rămaşi pe loc, în ţara de la Carpaţi şi Dunăre, nu s-au mai despărţit. Dar în toate celelalte tabieturi, cei rămaşi pe loc, continuau a fi suedezi arieraţi, deşi domnul Erick Olaf Petersson era un om modern, încă tînăr, un redutabil specialist în telegrafie, cititor prin tradiţie al gazetelor din Stockholm, abonat chiar la „Tidskrift i militär hälsovard", gazeta la care colabora şi Duner. De la aceasta a şi pornit discuţia :

— Citiți „Tidskrift i militär hälsovard ?“ a întrebat Duner, ca să facă o plăcere gazdei.

— Da, a confirmat acesta. Citesc „Tidskrift i militär hälsovard.“ Apoi la rîndu-i : Colaborați la „Tidskrift i militär hälsovard“ ?

A fost rîndul lui Duner să confirme :

— Da, colaborez la „Tidskrift i militär hälsovard“. Și pentru ca gazda să se simtă mai bine : De cînd sînteți abonat la „Tidskrift i militär hälsovard“ ?

— O, de mult ! a răspuns gazda, după care cei doi domni au tăcut satisfăcuți.

A apărut și doamna Petersson, la momentul oportun. Părea o suedeză pursînge, deși era de fapt o germană. S-a conversat în continuare în germană, la ceai, doamna Petersson dovedindu-se o amfitrioană atentă, amabilă, cu mult mai instruită în chestiunile suedeze decît soțul ei suedez. Atît de instruită încît părea că duce o viață pur suedeză, deși vorbea germana. E motivul pentru care Duner i-a întrebat pe cei doi :

— În casă, vorbiți suedeza sau germana ?

— În casă vorbim românește, a răspuns doamna. Cu oaspeții vorbim nemțește. Suedeza o vorbește numai el, a mai adăugat, indicîndu-l pe domnul Petersson.

— Dar cu cine vorbește în București suedeza ? a întrebat Duner, foarte mirat.

— Cu suedezii din București ! a răspuns doamna... Dar de fapt nu prea vorbesc, se văd rar. Dintre cunoștințele noastre, toți sînt căsătoriți cu doamne de alt neam. Și dumneavoastră sînteți căsătorit, nu ? Ce limbă vorbiți în casă, la Stockholm ?

— Lapona.

Cei doi au făcut ochi mari, dar n-au clipit. În fond, părea să spună doamna, de ce nu și lapona ! Dar n-a rîs, n-a zîmbit măcar, ceea ce între mitocanii din București ar fi provocat o cascadă de hohote.

— Și cum petreceți pe aici ? a întrebat și Duner, ca să spună ceva.

Cei doi au părut că nu înțeleg întrebarea, n-au răspuns nimic. Dar au înțeles totuși ceva : doamna s-a ridicat și a trecut la pian, domnul a scos din cutia de lîngă pian un violoncel.

— Aţi adus flautul ? a întrebat domnul Petersson, adresîndu-se lui Duner.

— Ce flaut ? !

— Am aflat că ştiţi să cîntaţi, la flaut. V-am pregătit o bucată pentru flaut.

— Dar nu mai fac muzică ! s-a apărat Duner.

— Atunci cum facem muzică ? ! a ripostat, contrariat, domnul Petersson, care înţelesese că ora de muzică se va desfăşura în trei. Era tot ce puteau să-şi mai spună — toate subiectele fuseseră epuizate !, urmau să facă muzică. Domnul şi doamna Petersson au făcut deci muzică în doi, ca de obicei. Aşezat pe o canapea, domnul Duner a ascultat, fără să participe, cum fac de obicei persoanele aflate în vizită, atunci cînd n-au talent muzical. Oaspetele a înţeles că, în lipsa doamnei, domnul Petersson face muzică şi singur, fix la aceleaşi ore, cum făcea odinioară şi el, cîntînd la flaut.

La orele 7 punct, înainte cu puţin de prima bătaie a pendulei, programul muzical a luat sfîrşit. Duner a mulţumit gazdelor, cu o scurtă înclinare a frunţii ; doamna a închis capacul pianului, domnul a introdus violoncelul în cutie. Era timpul ca oaspetele să se ridice, deci nici o insistenţă. Şi Duner s-a ridicat. Ar fi trebuit totuşi să întrebe pe cine anume dintre suedezii aflaţi la Bucureşti i-ar mai fi putut vizita. Dar a renunţat. Îşi confirma o glumă, lansată de un camarad de front, o glumă despre asemănarea dintre japonezi, pe care a aplicat-o suedezilor : 1 suedez + 1 suedez + 1 suedez = 1 suedez. Avea un suedez în faţă, era el însuşi suedez, la ce-ar fi fost util să mai cunoască încă unul ?

La plecare, în prag, domnul Petersson, cu un aer uşor derutat, l-a întrebat pe Duner :

— Am citit notele dumneavoastră de drum prin România, publicate în „Tidskrift i militär hälsovard". Aş putea să vă întreb : ce-aţi găsit totuşi interesant în această ţară ?

— Aş putea să vă întreb şi eu pe dumneavoastră : ce-aţi găsit aici interesant ! a ripostat Duner. Dumneavoastră trăiţi aici de peste o sută cincizeci de ani !

Domnul Petersson a rîs cu bunăvoință. Nu pricepea cum se putea ca oaspetele să-i atribuie o asemenea vîrstă matusalemică, știut fiind că el nu împlinise decît cincizeci de ani. A rîs, înțelegînd că-i vorba despre o glumă. Apoi a rîs încă o dată, apreciind astfel umorul nordic, imposibil de găsit la București.

Duner s-a întors pe jos la hotel.

*

La casa Răşcanu, Duner a sosit pe neanunțate, pe jos. Se inclusese desăvîrșit obișnuințelor locale, unui anume stil sau unei lipse de stil, după care oricine, oricînd, în orice circumstanțe poate bate la ușa cuiva, fără a-l preveni. Românii păreau să ignore inconvenientele unei vizite neanunțate, ei se bucurau la oricine le deschidea ușa, și-l primeau cu mîna corespunzătoare, cu brațele deschise. Expresia era alta — „cu inimă deschisă", dar expresia de data aceasta nu se rostea, se vedea într-un mic spectacol pe care-l dădeau la intrare oaspeți și gazde. Spectacol hazliu și înduioșător, cu replici consacrate, care se desfășura de fiecare dată la fel, dar nu mecanic : „— Am trecut așa, într-o doară ; hai să vedem dacă sînt acasă..." ; „— Dar, poftiți, vă rog, sîntem acasă." ; „— Nu, că nu vrem să facem deranj" ; „— Dar nu-i nici un deranj, poftiți !" Insistențele și refuzurile curgeau de o parte și alta, se juca mica piesă a ospitalității, fiindcă imediat oaspetele era inclus casei, chiar cînd casa era plină de oaspeți, cunoscuți sau necunoscuți. Extragerea din casă se făcea cu dificultăți, după aceeași regie, dar cu rolurile inversate : oaspetele insista să plece, gazda refuza să-l elibereze, se produceau invitații și promisiuni pentru o nouă vizită, care iarăși venea pe neanunțate. Duner numise acest comportament, căci era vorba de un comportament social, generalizat la toate clasele : *valorificarea hazardului* sau *utilizarea surprizei*. Expresia care definea sentimentul era „Ce surpriză !", iar în mediile populare : „Ce potrivеală" sau „Ce nimereală norocoasă." Duner n-a intenționat să uzeze de acest procedeu al vizitei neanunțate, inadmisibil

între oameni civilizați, dar oprirea în fața casei Răşcanu a fost peste voința sa. Sunînd, a vrut să-şi şi justifice surpriza : foarte curînd urma să plece, timp pentru o vizită protocolară nu mai era, a profitat deci de trecerea întîmplătoare prin preajmă etc. deşi toate aceste pretexte şi justificări intrau în piesă, erau de mult consacrate aici, cum s-a şi văzut.

Din fericire, în casa Răşcanu titularul lipsea, avocatul şi doamna erau în oraş, într-o vizită — probabil neanunțată ! —, acasă nu se găsea decît tante Clotilde, care l-a primit cu legiuita exclamare : „— Domnul doctor Duner, ce surpriză !" Într-un fel era mai bine, Duner nu ținea cu orice preț să-i vadă pe Răşcani, voia mai curînd să vadă casa, mediul în care evoluase Hélène. Dorință pe care tante Clotilde a împlinit-o instinctiv, invitîndu-l pe Duner nu în biroul avocatului — ca pe un client — ci în salon, care făcea acum corp comun cu sala de muzică, vasta încăpere fiind aranjată şi decorată ca pentru sărbători. Cum Sărbătorile trecuseră, dar aranjamentul rămăsese intact, interiorul avea o anume tristețe, un fast expirat, ca o masă de banchet cu invitații lipsă. De la aceasta a şi pornit conversația :

— Ştiți, copiii n-au venit acasă de sărbători.

— Da, războiul se prelungeşte, a constatat Duner.

— Totuşi lumea se întoarce acasă ! şi-a exprimat impacienta bătrîna doamnă. Cei mai mulți s-au întors de pe front măcar o zi, de sărbători. Nici de la Hélène, nici de la Theo n-am primit un singur rînd.

Duner cunoştea ruptura lui Theo cu familia, nu se mira că acesta n-a scris, îl surprindea în schimb tăcerea domnişoarei Hélène, care avea un cult pentru familie. Duner n-a accentuat însă neliniştea mătuşii, n-a mai insistat asupra absenței copiilor ; atunci pe loc era tulburat de aerul casei şi al familiei. O aştepta de fapt să apară pe Hélène, de undeva din interior, să deschidă vijelios o uşă. În tăcerea stînjenită care s-a lăsat, după vestea despre absența copiilor, doctorul a încercat să schimbe subiectul, să introducă o temă neutră şi a spus într-o doară :

— Aş putea să văd biblioteca ?

— O, desigur ! a exclamat tante Clotilde. Casa vă aparține. Mă retrag să poruncesc de cafea. Sau doriți

ceai ? ...Biblioteca se prelungeşte şi sus, la etaj, puteţi s-o abordaţi şi de sus în jos, prin holul de la etaj. Urcaţi pe scara mare !

Scara mare era decorată, ca la toate casele aristocraţiei locale cu portretele strămoşilor. Tante Clotilde a avut prudenţa să nu facă oficiile de prezentare, lăsîndu-i în anonimat pe boierii sumbri, închişi în ramele vechi, pe lîngă care Duner s-a strecurat, aruncînd o privire fugară. Nu erau opere de artă, nici unul dintre portrete nu era semnat de vreun penel celebru, era de fapt galeria de figuri şi costume exotice, cu valoare sentimentală exclusiv pentru cei ai casei, conferind însă casei atributul unei instituţii. Preţioasă era în schimb biblioteca, o încăpere turn acoperită pe patru laturi cu cărţi, un relicvariu al preferinţelor de lectură şi al generaţiilor de cititori : jos, cărţi slavoneşti, greceşti, româneşti, eline şi latine, numeroase albume, manuscrise scump legate ; sus, spre etaj, generaţiile recente, ocupînd rafturile cu tipărituri franţuzeşti, nemţeşti, englezeşti din ultimul secol, pînă la zi. Printr-o arcadă, biblioteca turn comunica cu sala de muzică, acordurile muzicale se prelungeau deci în incinta cu cărţi, ca într-un tub de rezonanţă. Revenind în sala de muzică, Duner a fost tentat să încerce pianul ; a zîmbit amintindu-şi de acel mi fals, „o notă cui", despre care îi povestise în vară Hélène. A deschis capacul, a atins clapele, a apăsat clapa mi de două ori, a simţit însă prezenţa cuiva : era tante Clotilde care sosise, urmată de fata cu cafelele.

— Nu despre acest mi e vorba ! a rîs ea. Clapa defectă aparţine altui pian, care se află în dormitorul Hélènei. Nici pînă azi nu s-a mai reparat pianul ei. Doriţi să mergeţi la Hélène ?

Duner a consimţit mut ; aceasta şi dorea. În faţa uşii, tante Clotilde s-a oprit şi a ezitat, gata să bată, ca şi cum dincolo s-ar fi aflat cineva. A apăsat clanţa, a deschis uşa, dar a rămas în prag.

— Poftiţi ! l-a invitat ea. Eu mă retrag o clipă ; au sosit şi alţi musafiri. Simţiţi-vă bine, aici e ca şi cum v-ar fi primit Hélène. Vă trimit cafeaua.

Duner a intrat cu sfiala cu care se pătrunde într-o chilie. Odaia avea ceva monahal, nimic de prisos : un pat prea mic pentru un adolescent, o noptieră cu cărţi, un raft

cu cărți, o pianină, taburetul de la pianină, o masă simplă de lucru și un scaun, un buchet de flori uscate rămas într-o vază, din vară. Duner s-a așezat pe taburetul de la pianină, cu spatele la instrumentul muzical, și a lăsat ușa deschisă. I s-a adus și cafeaua, purtătoarea a depus tava cu ceașca aburind, cu paharul de apă și cu dulceața, pe noptiera de lîngă pat, ca și cum oaspetele ar fi urmat să converseze, la cafea, cu cineva care ar fi stat pe pat.

— Să aprind lumînările ? a întrebat fata.

— Nu. E devreme încă ! Și Duner a fost el însuși uimit cît de precis și cît de spontan a folosit limba română.

N-a gustat din cafea, îi simțea aburul. A fost totuși ispitit să guste dulceața, din petale de trandafir. O aromă de vară grea, auriferă, l-a inundat o clipă, l-a încins de fapt cu o flacără, pe care a și stins-o cu un strop din apa rece, aflată în pahar. A gustat și din cafea, care i s-a părut foarte amară. Cafeaua și dulceața i-a amintit nu de Hélène ci de bunica Grădișteanu.

În vară, cînd o îngrijea pe bătrîna doamnă, în spitalul de la Turnu-Măgurele, la fiecare vizită pe Duner îl aștepta, lîngă patul suferindei, o tavă cu dulceață și cafea. „— Nu, nu, ai venit în vizită, adică ai venit la mine din plăcere." Grand-mère excludea îndatorirea profesională, vizitele la căpătîiul ei nu puteau fi medicale, ci exclusiv amicale, de unde tipicul oriental al dulcеții, introdus și la spitalul militar. Grație doamnei Grădișteanu, suedezul a fost silit să învețe românește, ea n-a admis ca dialogul ei să se desfășoare altfel decît în românește, chiar dacă Duner conversa cu cei din jur în franțuzește și-n nemțește. Hélène a și mustrat-o : „— Dar, tante Elenco, de ce insistența asta ? De ce-l chinui !" Bătrîna a zîmbit către Duner : „— Vreau să-i las ceva de la mine. N-am nimic mai bun." Apoi, într-un tîrziu, în agonia ei, într-o clipă de seninătate : „— Cum e limba românească ?" Duner ar fi vrut să răspundă cît mai frumos cu putință, și-n românește. Lîngă patul bolnavei se afla și Hélène. A răspuns în românește, privind-o : „— E ca această fată."

Tot acolo, în baracă, în cămăruța bolnavei, a fost adusă o pianină, de la un conac din apropiere, la care Hélène cînta, acompaniind flautul lui Duner, în orele de seară, pînă tîrziu, cînd cei trei își continuau dialogul în muzică.

Nu făceau muzică, nici nu cîntau — comunicau. După un asemenea ceas intens de muzică, Duner a întrebat-o pe bătrînă : „— Comunicare şi cumenicare este oare acelaşi lucru ?“ Grand-mère a tresărit fericită : „— O, dar dumneata devii subtil ! Ai aptitudini filologice. S-ar putea ca într-o bună zi să mă pricepi, adică să mă înţelegi...“ Şi fiindcă el nu înţelegea : „— Să mă înţelegi şi să mă pricepi. *Intellego-intellegere* înseamnă a înţelege, a percepe, a judeca, dar şi a simţi. A pricepe, *percipere*, înseamnă a intui. Pricepe-ne şi înţelege-ne ! Şi-acum du-te şi te culcă.“

Duner s-a deşteptat lîngă alt pat gol, unde îl aştepta o cafea, de mult răcită. În încăpere era cald, se făcea focul, în aşteptarea domnişoarei Hélène. Pe masa de lucru se îngrămădise un maldăr de scrisori. Probabil că aşa se petreceau lucrurile şi la Cotul Argeşului, la conacul bătrînei, unde viaţa continuă, ca şi cum nimic neobişnuit nu s-ar fi întîmplat.

Aici se petrecuse totuşi cîndva un accident : clapa cu nota mi, de la pianină, nu funcţiona. Duner a deschis capacul şi a încercat claviatura. Mi suna uscat şi ascuţit ca un cui : *mi-mi-mi*. Suedezul a scos mica trusă chirurgicală, de care nu se despărţea, şi s-a pus să întindă coarda căzută. Îi trebuia totuşi un cleşte ; a încercat cu vîrfurile degetelor. Şi alte două corzi erau leneşe : un *la*, un *re*. Munca l-a prins, chiar l-a captivat. Duner avea îndemînare de chirurg şi auz fin de muzician. Încercînd clapele, punîndu-le să sune, o percepea auditiv pe Hélène. O fugă, executată cu brio, i-a redat instrumentului sonoritatea pînă la valorile argintii ale notelor, care reverberau matinal.

La plecare, Duner ar fi vrut să-i lase un semn, o urmă a trecerii lui prin odaie, acel *mi* suna acum bine, dar nu era suficient. Şi-a amintit că în vară, la Turnu-Măgurele, grand-mère Grădişteanu îi istorisise o poveste din copilăria Hélènei. Hélène, ca fetiţă, îi povestea bătrîna, n-a cunoscut spaima de şoareci. Ba mai mult, exersînd singură la pian, cu un deget, Hélène a avut într-o zi surpriza să vadă că un şoricel o asculta vrăjit. Fetiţa nu ştia că şoarecii de casă sînt melomani şi că ei înşişi cîntă din plăcere. I-a făcut şoricelului un program muzical, la oră fixă, oferindu-i ascultătorului şi firimituri de cozonac, pe care le aducea din sufragerie, în buzunarul şorţului. Între timp, au

apărut însă şi alţi ascultători. „— Pare incredibil, a spus bunica, dar aşa a fost. Fetiţa le oferea concerte vizitatorilor şi-i hrănea cu plăcere. Pînă cînd bona a descoperit nenorocirea.“ Atunci, în cabana spitalului, toată lumea a rîs, iar Duner a hotărît pe loc să compună o bucată muzicală sprinţară, cu un titlu adecvat: „*Menuet pentru şoriceii domnişoarei Hélène*“. Îşi mai amintea cîteva acorduri din acest menuet. A hotărît să le scrie şi a notat pe o foaie în grabă:

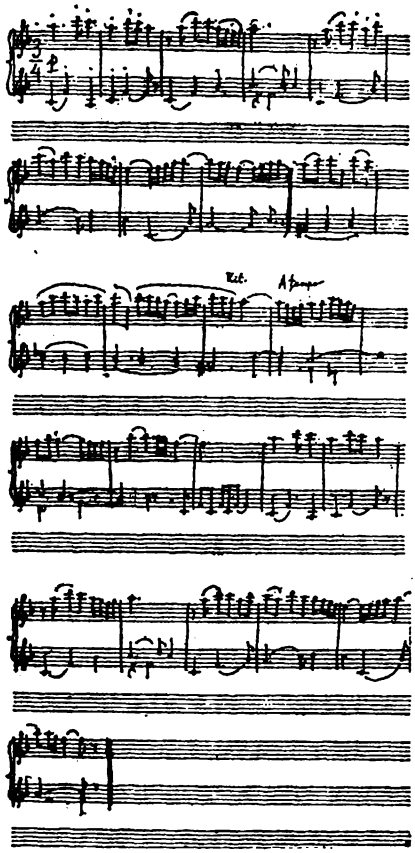

A căutat hîrtie de transcris şi a şi găsit pe masă din belşug, într-un dosar cu partituri. Îl interesau şi lecturile muzicale ale domnişoarei şi s-a apucat să le răscolească. Bucăţi simple, fragmente dintr-o metodică pentru pian, apoi tăieturi din gazete : „Un voluntar ardelean trece munţii", „Cazul Toma Nicoară", „În apărarea eroului naţional". L-a descoperit apoi şi pe „eroul naţional", înfăţişat într-un desen de gazetă, lipit de mîna cuiva pe un carton.

Cînd fata de serviciu a intrat în odaie, aducînd un sfeşnic aprins, Duner a sărit în picioare, trăind jena de a fi surprins răscolind prin hîrtii străine.

— Coniţa vă roagă să poftiţi în salon, l-a anunţat fata. Au venit şi boierii.

A renunţat să mai noteze menuetul, a venit în salon, unde toţi cei ai casei, dar şi oaspeţii, l-au înconjurat cu bucurie ca pe un vechi prieten. Duner nu-şi amintea să cunoască pe altcineva decît pe cei din neamul Răşcanilor, dar a primit căldura aceasta consolatoare, fără nici o rezervă. Se aprinseseră toate luminile, oaspeţii aduseseră gazdelor numai voie bună. Era teribilă această putere de absorbire pe care o avea societatea bucureşteană, sentimentul familial cu care era primit oricine, mai ales acum, după victorie, cînd combustiile bucuriei străluceau pe toate feţele.

— Şi cît mai rămîneţi la noi ?

Acest „cît mai rămîneţi ?" l-a stînjenit. Da, trebuia să plece, toate eforturile lui de a rămîne se loveau de această întrebare care suna ca o somaţie : „Cît mai rămîneţi ?"

— Mîine plec ! a răspuns Duner, dar nimeni n-a dat atenţie răspunsului, întrebare şi răspuns intrau în mecanica piesei.

În fond, pe aici toată lumea pleca şi venea, era o lume de răspîntie, o ţară de răspîntie, chiar aşezarea caselor sugera răspîntia, şi de aici vizitele neanunţate şi plecările bruşte. Nimeni nu s-ar fi mirat probabil dacă el ar fi dispărut fără să-şi ia adio. Doar străinii se mirau că băştinaşii rămîn pe loc. Mai potrivit ar fi fost ca străinii să întrebe : cît mai rămîneţi ?

— Dar de ce plecaţi ? a mai întrebat o doamnă, prelungind absurd insistenţa. Mai rămîneţi, vă rugăm.

Răşcanu însă n-a insistat, n-a participat la micul moment teatral al reţinerii oaspetelui cu de-a sila. Socotea probabil abuziv procedeul, aplicat unui străin. Deci Duner încă mai era socotit un străin, aşa îl privea gazda, de fapt aşa s-a simţit oaspetele. În uşă a întîlnit alte persoane care veniseră „aşa, în trecere" şi care „nu voiau să facă deranj". Din nou insistenţa ca aceste persoane să intre, din nou refuzuri, din nou piesa ospitalităţii.

— Şi chiar plecaţi mîine ? l-a întrebat şi Răşcanu în cele din urmă pe Duner, care aştepta să-şi ia bun rămas.

Era limpede ca şi pentru suedez, războiul se isprăvise. De ce-ar mai fi rămas !

— Da, plec mîine, a confirmat Duner.

Şi cei doi domni şi-au strîns afabil mîinile.

VII

Noua rundă de convorbiri pe care Iancu Ghica a avut-o cu marele kneaz, imediat după 1 ianuarie, s-a desfăşurat ceva mai calm, cu prevenire din partea bătrînului şi cu atenţie de a nu călca pe jăratec din partea generalului diplomat. Un drum asemănător — de acomodare — străbătuse Iancu Ghica şi la Constantinopole, în timpul convorbirilor cu Savfet-Paşa, din urmă cu un an. Acolo însă nu-l copleşea iarna, nu-l stînjenea nici partenerul, care, la oboseală, devenea absent sau melancolic. Kneaz Gorceakov, la oboseală, era posac şi rece ca un sloi. Somnola cu un ochi deschis asupra partenerului — deschis şi fix. Era ochiul în orbita căruia ţinea monoclul, dar cînd monoclul îi cădea pe piept, pupila îşi conserva dilatarea, şi generalul nu ştia cum să iasă — întreg — din raza acelei priviri. Într-un asemenea moment, secretarul marelui kneaz l-a liniştit pe Ghica : „— Puteţi ieşi să fumaţi, acum nu vede. Aşa se odihneşte excelenţa sa." „— Chiar pot să ies ?" „— Desigur. Îl veţi regăsi în cea mai bună formă, gata să reia lupta, cu forţe proaspete."

În antecameră, unde Ghica a ieşit să fumeze — cancelarul nu fuma, doar priza tabacul ! — se discuta despre gerontocraţie şi despre blestemul pe care aceasta îl reprezintă în toate marile imperii. Un tînăr, chiar contele Prohorin, cu care Ghica era rudă prin coana Pulcheria, perora înfocat împotriva fenomenului sclerozei în politică. Ghica s-a speriat şi a decis să nu mai frecventeze familia

Prohorin, unde fierbeau, după cum se vede, idei liberale. I-a şi spus tînărului destul de tare, ca să-l audă şi alţii : „— Conte, mă puneţi în cea mai neplăcută situaţie. Prefer să nu mai calc pragul casei voastre decît să aud asemenea idei. Sînt aici într-un post oficial !" Contele Prohorin i-a întors spatele şi l-a tratat drept laş, ceea ce n-ar fi fost cazul fiindcă Ghica, în postura lui oficială nu era laş, era doar ceea ce trebuia să fie, aici la Petersburg : un diplomat.

Ceva mai diplomat devenise şi marele kneaz. Reîntors în cabinet, Ghica l-a regăsit într-adevăr pe cancelar în cea mai proaspătă formă. Bătrînul nu-i remarcase absenţa, acum examina cu lupa o hartă a peninsulei balcanice. Se ajunsese, oare, la Adrianopol, la problema demarcaţiilor teritoriale ? Marele kneaz aborda de la o vreme cu un fel de indiferenţă problemele fierbinţi. Nu-şi mai ieşea din fire, cel mai adesea tăcea placid sau uneori somnola în scaun — semn că dincolo de Balcani tratativele cu învinşii mergeau bine. Cu Ghica, după o primă discuţie tare — în chestiunea declaraţiei lui Kogălniceanu — se purta blajin. Părea că diplomatul de la Bucureşti sau „micul aliat" îl amuză. Sub această cheie a invocat, în conversaţie, şi ştirea despre şedinţa secretă a cabinetului de miniştri, iniţiată de Brătianu. Se vedea că Gorceakov avea informaţii precise despre tot ce se hotărîse la Bucureşti.

— Am auzit că l-aţi trimis pe Ghica la Londra.

— Celălalt Ghica ! a rectificat generalul.

— Da, specialistul vostru în afacerile cu turcii. Şi pe Câmpineanu l-aţi trimis la Viena, nu-i aşa ?

— Da. Şi la Berlin ! a adăugat generalul, care tot nu avea nimic de ascuns.

— Sînteţi naivi ! şi marele cancelar a rîs. Apoi a mai spus : Avem mînă liberă. Nu se amestecă nimeni în pacea dintre noi şi turci. Nici măcar voi.

— Noi oricum sîntem amestecaţi.

Marele kneaz a continuat a nu-i da atenţie lui Ghica, aşa cum dincolo — la Adrianopole — nimeni nu-i dădea atenţie colonelului Arion. Se simţea din toată purtarea bătrînului că imperiul e stăpîn pe situaţie şi că demersurile lui Ion Ghica şi Câmpineanu la Londra, Viena şi Ber-

lin nu-i dăduseră sau nu puteau să-i dea nici o durere de cap.

Explicațiile pe care Ghica le pregătise, în eventualitatea că se putea ajunge și la acest subiect, erau inutile. Generalul nu le-a mai oferit. În schimb, marele kneaz s-a arătat interesat de rînduielile interne ale țării pe care Ghica o reprezenta. Părea mirat și chiar intrigat că guvernul nu stăpînește situația internă (pe cea externă fiind limpede că n-o putea stăpîni).

— Ce se întîmplă la voi în parlament ? a început marele kneaz.

— Ce se întîmplă în parlament ? ! i-a returnat Ghica întrebarea.

— Opoziția critică guvernul, nu știi ?

— Da, îl critică, e dreptul ei, a lămurit Ghica.

— Și guvernul de ce admite asta ? S-au proferat acolo, la voi în parlament, niște cuvinte tari la adresa Rusiei.

— E dreptul opoziției !

— Dar dacă guvernul permite opoziției să-și facă de cap, asta înseamnă că guvernul face corp comun cu opoziția, cel puțin în această problemă.

— Asta nu se poate.

— Poftim gazetele voastre ! și marele cancelar a împins în fața generalului niște gazete românești, inclusiv „Timpul". I-a mai spus, indicînd un titlu :

— Poftim ce scrie „Timpul" !

Generalul n-a privit gazetele, le cunoștea, dar a replicat :

— Cele mai multe din articolele publicate în „Timpul" sînt răspunsuri la articole publicate în „Courier de Saint-Petersbourg".

— N-am știre.

— „Timpul" nu e un oficios al guvernului, a mai adăugat generalul.

Marele kneaz n-a dat atenție acestei lămuriri. Și-a ținut partitura :

— Observ c-ați deschis un război de presă, acum la sfîrșitul războiului ! Și cu dispreț : Vă privește. Situația e dată. Și ea nu se poate schimba cu niște tiruri de cuvinte.

Cu aceste ultime cuvinte, audiența s-a și încheiat. Lui Ghica nu-i rămînea decît să-și facă raportul către minis-

ter, să-l cifreze și să-l transmită. Era altminteri inutilă cifrarea : tot ce se discuta între Petersburg și București era de domeniul public. „În aceste condiții, și-a spus generalul, îmbrăcîndu-și blana, în antecameră, la ce mai slujesc diplomații, codurile și convorbirile secrete." Nimic nu mai era secret, totul se făcea la lumina zilei. Intențiile cele mai ascunse sau inițiativele cele mai riscante erau colportate prin gazete, răspicate la tribuna parlamentelor, într-o lume cu ușile vraiște. Începea o eră a cinismului pentru care generalul nu se simțea pregătit.

I s-a deschis ușa, dar secretarul l-a rugat să mai rămînă. Marele kneaz dorea să-l revadă și Ghica s-a reîntors în antecameră, scoțîndu-și din nou blana. N-a așteptat mult, marele kneaz mai avea ceva să-i spună, își reamintise încă un lucru, și secretarul l-a reintrodus în cabinet :

— A ! a făcut bătrînul. Voiam să te mai întreb încă ceva : ce fel de conservatori sînt conservatorii ăștia ai voștri ?

— Sînt conservatori ! a răspuns Ghica, zîmbind.

— Mie nu-mi plac acești conservatori.

— Excelență, înainte nu vă plăceau liberalii.

În sfîrșit și acest ultim episod s-a încheiat. Ghica s-a retras, fără a-și mai formula nedumerirea. Marele kneaz încă nu se hotărîse care partid, care fracțiune, care instituție — guvern, parlament — din țara pe care el o reprezenta, îi erau convenabile. Se părea că nimic nu-l mai mulțumea, deși n-o spusese răspicat. Poate prințul. Despre prinț nu fusese vorba. Pregătindu-și mental raportul, Ghica nu îndrăznea să avanseze nici o speranță pentru prinț.

Ajuns acasă, Ossian i-a înmînat un bilet de la contesa Marie-Jeanne Prohorin. Era invitat la un dineu. Generalul a tras concluzia că schimbul de cuvinte cu contele n-avusese consecințe. S-a grăbit să se schimbe și a cerut o sanie.

*

Oricît de occidentalizată era familia Prohorin, cu stagiul ei diplomatic în străinătate, aici generalul găsea totuși

adevăratul mediu rus, care se conserva grație bătrînei contese Feodosia Petrovna, Prohorina, cum îi spuneau terții. Prohorina era vechea aristocrată din secolul precedent, perechea coanei Pulcheria sau fața rusă a acesteia. Ea ținea sub teroare casa și mai ales tineretul, în tineret intrînd și Pierre Prohorin și Marie-Jeanne. De progenitura celor doi, vreo șase copii, se ocupa un corp de doici țărănci, cu care Prohorinii se deplasaseră și la Paris, și la Copenhaga. Aceste doici se adunau din cînd în cînd, la porunca grafinei (contesei), în formațiune corală. Era una dintre puținele case din Petersburg unde se mai păstra tradiția corurilor de mujici, o tradiție aproape abolită prin reformele lui Alexandru al doilea. Ghica știa că în programul serii era prevăzut și un punct muzical.

În saloanele Prohorinilor era foarte multă lume. După întoarcerea de la Copenhaga, Prohorinii țineau casă deschisă, prelungind într-un fel statutul lor diplomatic și erijîndu-se semioficial — un pic ostil guvernului — în reprezentanți veritabili ai Rusiei. Retragerea lor bruscă de la Copenhaga, unde funcționaseră pe lîngă curtea regelui Cristian, cumnatul țarului, fusese legată de un incident neplăcut, de familie : un nepot, Tolea, crescut de bătrînă, avusese gustul de a deveni anarhist. Primise, ca răsplată, cîțiva ani de deportare în Siberia. Grafina s-a luptat ca o leoaică să-și readucă puiul rătăcit acasă. Izbutise, pînă la urmă, grație vechilor ei legături, în schimb nu se putuse opune retragerii Prohorinilor din post, aceștia reveniră acasă destul de înfrînți. Ca să pareze ofensa, dădeau recepții și invitau în casa lor lumea înaltă. Ghica era regulat poftit, nu în calitate de rudă, prin soție, ci pe post de diplomat. Făcea bine ca pe lista de invitați să figureze și un prinț Ghica, fost ambasador la Constantinopole.

Culoarea societății de la Prohorini era predominant liberală și occidentalizantă, grație lui Marie-Jeanne și Pierre, dar și tradițional-rusă prin voința Feodosiei Petrovna, care invita regulat „edecurile" vechiului regim, din care pricină se iscau dispute aprige. Cele două tabere nu găseau nici un singur punct de conciliere și atunci apelau la arbitrajul străinilor. Generalul fusese pus nu o dată în această postură, de care voia să scape, ca să nu se com-

plice şi în planul relaţiilor lui private. Acum însă, la Prohorini, atmosfera era bună, Feodosia Petrovna lipsea, lumea se simţea în voie, badinînd cu plăcere, ca-n oricare salon occidental, pe teme la zi, mai ales cancanuri fără legătură cu politica. Generalul s-a inclus firesc ambianţei şi se simţea ca peştele-n apă. Aceasta pînă la sosirea grafinei, care s-a şi repezit asupra-i cum l-a văzut.

— Domnule, ce faceţi voi acolo, la Dunăre, nu-mi place deloc !

Venea sigur dintr-un cerc panslavist şi era aprinsă de entuziasm şi revoltă, în egală măsură.

— Voi rupeţi unitatea slavă ! a tunat ea.

— Eu ? ! a protestat generalul, dar timid. Eu, Feodosia Petrovna reprezint aici o insulă din marea slavă.

— Da, dar am auzit că nu mai vreţi să fiţi nici slavi şi nici creştini ortodocşi !

— Doamne fereşte ! Slavi n-am fost niciodată, creştini ortodocşi rămînem însă pînă la capătul vremii.

— Cum n-aţi fost slavi ? a strigat ea. Acum vă deziceţi ? !

— Feodosia Petrovna, s-a apărat generalul, n-avem nici o vină că sîntem latini, ca şi italienii şi francezii, neamuri care nu vă plac, fiindcă vi se par neserioase. Dar ce să facem ? E un dat. Cînd pe la noi au ajuns slavii, chestiunea identităţii noastre fusese rezolvată.

— Ei bine, chestiunea nu-i rezolvată ! a hotărît ea. Orice-aţi fi, chiar şi turci, nu puteţi împiedica unitatea slavă.

— Dar sîntem creştini ortodocşi, vă jur !, şi ne e scumpă unitatea creştină.

Era gata să-şi facă cruce — crucea ortodoxă —, lumea din salon a rîs cu voie bună. A rîs şi ea, a consimţit la o concesie :

— Nu sînt prea tare la istorie, dar mă supără cum vă purtaţi. Oricîte asigurări aţi da, nu sînteţi buni creştini ! şi l-a ameninţat matern cu degetul.

— Cum asta ! s-a indignat factice Ghica. Dar, Doamne fereşte, n-am trecut nici la Mahomed, şi nici în oastea papei de la Roma.

— Atunci de ce nu sînteţi cu ţarul ?

— Dar sîntem cu ţarul, Feodosia Petrovna. Armata noastră se bate alături de armata Majestăţii-sale, peste Dunăre, împotriva otomanilor.

Schimbul de replici n-avea duritate ; Ghica părea că joacă teatru ; simulînd disputa cu o fostă femeie frumoasă, ca să-i facă plăcere. La rîndu-i, Feodosia Petrovna se alinta, ştiindu-se invincibilă şi fiind convinsă că generalul, pînă la urmă, îi va săruta mîna supus.

— E bine că vă bateţi peste Dunăre, a apreciat ea. Dar să-i ascultaţi pe cei mari, să nu ieşiţi din rînd. Eu ştiu că uneori voluntarii fac necazuri trupelor regulate.

— Feodosia Petrovna, dar şi noi avem trupe regulate! a precizat generalul. Nu mai sîntem voluntari.

— Dar ce sînteţi, mă rog ?

— Aliaţi.

— Asta-i bună ! Eu ştiam că sînteţi voluntari, cum aţi fost şi-n celelalte războaie cu turcii, de cînd se ştie.

— Maman, a intervenit Pierre, asta era pe vremea ta. Azi, românii sînt aliaţi cu noi, ca stat independent.

— Dar de cînd asta ? ! a întrebat bătrîna, surprinsă de această noutate. Uite vezi, din cauza asta apar neînţelegeri. Acum se explică de ce ieşiţi din rînd.

— Ce se explică ? !

— Se explică de ce trag toţi în toate părţile. Nu mai sîntem o singură familie creştină, mare şi unită. O *zadruga*. Ei se pretind latini, deşi sînt ortodocşi. Aşa cum polonezii, care sînt slavi puri, se pretind catolici. De ce nu-l iubesc pe ţar ?

Întrebarea era adresată deopotrivă românilor şi polonezilor, care păreau fii risipitori ai marii familii. Dar Feodosia Petrovna n-a mai aşteptat răspuns, s-a retras să se schimbe pentru masă. După plecarea ei, atmosfera a devenit stînjenitoare. Partea din lumea prezentă în casă nu ştia nimic despre „răceala" dintre Petersburg şi Bucureşti şi nici despre poziţia cu totul neconvenabilă a generalului în casa Prohorin. Gazda s-a simţit datoare să intervină :

— Maman este o înfocată partizană a vechii Rusii, depăşindu-l un pic, în această privinţă, pe kneazul Gorceakov. Ea doreşte o restaurare a marii familii slave, de la

Marea Albă la Marea Neagră, de la Baltica la Adriatica. Proiect ambiţios. À propos de acest subiect, ţarul e cu mult mai rezervat.

— Majestatea-Sa a introdus un nou concept privind fiinţa popoarelor ! a observat cineva. Ce sens ar fi avut, astfel, războiul, dacă nu era luminat de ideea eliberării popoarelor balcanice de sub robia otomană !

— Tocmai ! a aprobat generalul. Eliberare, cu respectarea fiinţei popoarelor.

Socotea că-şi făcuse datoria ; la mai mult, ca declaraţie politică, nu se putea hazarda. Şi nici nu voia.

— Socotiţi totuşi fireşti disensiunile ? a întrebat acelaşi cineva, un franţuz care băga fitile.

— Absolut fireşti ! a răspuns în locul lui Ghica un diplomat german. Atîta vreme cît popoarele reprezintă entităţi, inconfundabile, apar şi conflicte, disensiuni.

Şi neamţul băga fitile, drept care Ghica a rămas prudent şi faţă de acest partener.

— Este greu de găsit convergenţa într-o idee generală ! a observat o doamnă.

— Popoarele ar fi putut să se înţeleagă, a spus Pierre Prohorin, în cadrul universalismului creştin. Dar iată că acesta s-a dovedit insuficient sau ineficient, ceea ce-i tot una. Apoi melancolic : Va fi necesar, oare, un nou universalism ?

— Dar ce să facem cu el ? a sărit generalul. Întrebaţi-ne pe noi, sudesteuropenii, care am pătimit şi din pricina universalismului islamic şi din pricina celui creştin.

— Va fi totuşi necesară şi o a treia formulă ! a insistat Pierre. Precis va veni.

— De ce să vină ?

Lumea a fost poftită la masă, din nou o masă de poveste. Generalul s-a bucurat, era flămînd. Discuţiile de acest fel îi dădeau nervi la stomac, masa în schimb îl calma, în timpul dejunului lumea pasionată de discuţii abandona pentru o clipă teoriile şi-i dădea prilejul să răsufle. A şi răsuflat, abordînd cu amîndouă mîinile blinelele ruseşti, întîi pe cele cu icre şi batog. Feodosia Petrovna a coborît la masă cu întîrziere, abia la supă, dar însoţită de nepot, un tînăr slab, văros la obraz şi pleşuv. Tînărul pleşuv n-a salutat pe nimeni, nici n-a fost pre-

zentat — se cunoştea situaţia lui. Bunica îl trata ca pe un minor bolnav, fie admonestîndu-l, fie tolerîndu-i capriciile. Printre capricii, tînărul îl avea şi pe acela de a mînca toate felurile cu o lingură de lemn, frumoasă altminteri, adusă din Siberia. O purta legată la brîu cu un lănţug de alamă, după obiceiul ocnaşilor. Cînd a intrat în sufragerie, lingura îi atîrna în lungul pantalonului, ca un stilet.

O vreme, lumea a mîncat în tăcere, chiar şi Tolea. Bunica vorbea cu el numai ruseşte, dădăcindu-l. Cînd ceva nu i-a plăcut tînărului, un anume fel, bunica a cerut altceva, un alt fel, care s-a şi adus anume pentru Tolea. În legătură cu Tolea, Feodosia Petrovna a socotit totuşi necesar să ofere oaspeţilor o prezentare sentimentală, indicînd şi nişte vinovaţi de starea lui actuală.

— Dacă l-ar fi văzut cum e, cît e de cuminte, nu făceau porcăria pe care-au făcut-o. Dar n-au putut altfel, căci sînt criminali !

— Maman !

— Da, cri-mi-nali ! Uitaţi-vă la Tolea !

Tolea n-auzea, tăcea şi mînca, folosind cu îndemînare lingura. Părea sigur bolnav. Domnii şi doamnele de la masă s-au simţit datori să introducă în conversaţie tema boli-bolnavi-bolişte-epidemii, în semn de compasiune.

— Da, tineretul de azi e bolnav, nu mai are rezistenţă fizică ! a aruncat cineva.

— Iar aceasta favorizează criza morală, care se propagă peste tot. Aş spune că se generalizează la scara globului pămîntesc.

Ghica a tăcut, îl indispuneau bolile, mai ales această viziune apocaliptică despre boli ; era un ipohondru. L-a privit totuşi cu compasiune pe tînărul bolnav, abia întors acasă, dar şi Tolea l-a privit. N-a mai mîncat, şi-a şters lingura de rubaşcă şi a pus-o înapoi la brîu. Apoi, arătînd spre general, a întrebat-o pe bunică :

— Pe el îl cunosc ?

— Nu-l cunoşti. Nu mai cunoşti pe nimeni de aici. Toţi te-au uitat.

— Cum poţi să pretinzi una ca asta, maman ! a protestat Marie-Jeanne. Toţi sîntem alături de tine, în cazul Tolea.

— Atunci de ce l-aţi lăsat să se intoxice ! a strigat bătrîna. Iată de ce-am rostit cuvîntul cri-mi-nali !

Prima folosire a termenului nu se adresa deci guvernului, ci unor altfel de criminali. Bătrîna se înfierbîntase, a vorbit mai departe :

— Într-un fel îmi pare bine. Guvernul şi-a făcut datoria. Dar să nu-l fi trimis pe Tolea la ispăşire, ci pe adevăraţii criminali.

— Pe cine ?

— Pe nemţi mai întîi, cu învăţătura lor.

Pierre a rîs, apoi i-a lămurit pe oaspeţi :

— Cu jumătate de veac în urmă, maman i-ar fi făcut vinovaţi pe franţuzi, care colportau ideile marii revoluţii. Acum îi face vinovaţi pe nemţi, pe Fichte şi întreg idealismul german.

— Ce amestec are idealismul german în criza de azi a tineretului rus ? a întrebat cineva.

— Are, a răspuns bătrîna. Căci de la Petru cel Mare încoace sîntem sub nemţi. De-atunci, rusul se-nchină la tot ce-i nemţesc.

Pierre a intervenit din nou, tălmăcind intransigenţa bătrînei :

— Maman pierde din vedere rolul pozitiv al gîndirii germane la noi. Şi rîzînd : Fără Kant, Fichte, Schelling, nu s-ar fi născut panslaviştii noştri. Chiar şi Feodosia Petrovna nu şi-ar fi redobîndit atît de iute identitatea rusă.

— Blasfemie ! a strigat ea. Eu sînt rusoaică de cînd mă ştiu. Şi toată viaţa i-am urît pe atei.

— Deci şi pe Tolea ! a punctat Pierre.

— Tolea ateu ? ! Şi bătrîna s-a închinat, apoi şi-a strîns la piept odorul.

Tolea tăcea. Era ateu, deşi bunica n-o concepea, dar nu numai. Voia să schimbe lumea cu mijloace violente, deşi în particular era un pacific, un mlajin, chiar şi un fervent vegetarian. Peste toate, Tolea nu voia să se însoare, practica abstinenţa. Avea raporturi cu fete de aceeaşi confesiune politică, dar absolut camarderești. Văzîndu-i pe cei de la masă cum consumă carne, Tolea a întrebat-o pe bunică :

— Ei toți consumă hoit ?

— Tolea !

— Dar de ce, s-a mirat Tolea, cînd sînt liberi să cruțe mieii, viteii, peștii, păsările și popoarele. Popoarele sînt neputincioase, ele nu pot consuma altceva, bunurile spiritului.

— Și ce-ai vrea, domnul meu, să consume popoarele ? a întrebat Pierre.

Tolea nu i-a răspuns, îl privea pe general. Generalul se simțea în culpă, și el era un carnivor.

— Uite-l cum mănîncă ! l-a indicat Tolea și capetele mesenilor s-au întors spre diplomat, care a lăsat furculița și cuțitul.

— Ce să fac ? s-a apărat el, glumind.

— Ce să faci ? i-a replicat Tolea. Să părăsești temnița. Apoi Tolea și-a dezvoltat programul : Vom scăpa întîi de temnicieri. Apoi de carnivorii mai mici, care sînt clasele jefuitoare. Apoi de carnivorii mari, care sînt statele. Apoi de marii carnivori, care sînt imperiile. Vom întemeia, pînă la urmă, frăția universală.

Declarația lui Tolea n-a făcut mare impresie, într-un cerc care cunoștea lumea petersburgheză. Existau și alte programe, chiar în aceeași casă, la subsol și la mansardă. Cineva, un intim, a îndrăznit totuși să prelungească dialogul, întrebîndu-l pe bolnav.

— Anatolii Piotrîci, și dacă totuși popoarele, în sfîrșit eliberate de carnasieri, vor refuza să treacă la abstinență și vegetarianism ?

— Le vom sili ! a urlat Tolea. Pentru ca astfel să se salveze.

— L-ați auzit ? a strigat bunica. Am o listă de persoane care trebuie împușcate. Parte din ele se află în Elveția, unde se lăfăie în exil domnul Bakunin. Parte în Anglia, puii lui Herțen. Plec cu Tolea în Elveția, a hotărît ea. Începem cu Bakunin.

— Bakunin a murit acum un an ! a aruncat Pierre.

Toată lumea a rîs în hohote. Totuși nimeni n-a mai avut chef să continue masa. Programul coral a fost suspendat.

*

Întors la hotel, generalul a constatat că lucrurile stăteau prost și la București, în propria lui casă. Alexandrina îi trimisese prin curier diplomatic o lungă scrisoare, în care pasajele cele mai importante — de interes internațional — erau scrise în franțuzește. A citit :

„Cher ami,

Plecarea ta, precipitată, a lăsat casa în derută. Și întreaga lume. Oare atît însemnăm noi pentru tine? Imediat după plecare, a sosit Niki, care bănuia că vii. A urmat un scandal între el și mama. Atitudinea lui față de postul pe care-l ocupi acum e absolut incalificabilă. Niki nu e rusofob, cum pretinde coana Pulcheria, ci mai rău : turcofil, convertit peste noapte, la această poziție rușinoasă, contrară tradiției noastre de familie. Acum o săptămînă el a pronunțat și un discurs în parlament, pe tema identității naționale, cu largi pasaje reproduse în presa de toate culorile. În „Journal de debats" vei găsi o amplă relatare despre acest discurs. N-am înțeles : cine vrea să ne ia identitatea ? Ne-au apărat-o vreodată turcii ? În nici un caz. Atunci ? Mama i-a replicat, punîndu-i în vedere că noi trebuie să facem orice sacrificii pentru a menține solidaritatea ortodoxă creștină. De ce sacrificii ? a strigat el. Vreau o pace fără sacrificii, chiar și împotriva solidarității creștine. Atunci mergi cu turcii ! i-a spus. Merg și cu dracu ! a răspuns Niki, izbind ușa. Aceasta e atmosfera în București, în bună măsură și datorită cumnatului tău, care a pus familia într-o situație delicată față de toate părțile în conflict. Mulți dintre străinii în uniformă, care ne frecventau casa s-au retras, lăsînd-o pe mama singură. Acum nu mai are cu cine vorbi rușește, și suferă. Coana Pulcheria a abandonat malacoful, a îmbrăcat a mantie neagră — a arborat doliul — și s-a retras la ea, sus. Încă un incident : în casa noastră a apărut un ofițer imperial care își spune kneaz : kneaz Dimitrie Moruzi. Acest Moruzi, boier basarabean, e ultimul vlăstar al ace-

lui dragoman Moruzi, care, în 1812, a subscris în numele Porții Otomane, pacea de la București. Foarte bine, a subscris-o. După subscriere, Poarta l-a tăiat pe acel Moruzi, care a cedat excesiv teritorii, și bine a făcut. Dar de ce nepotul lui, kneaz Dimitrie, ofițer în armata rusă, face scandal prin București, denunțînd acea pace, acum în clipa cînd se subscrie o altă pace, în care el, ca Moruzi, nu mai are nici un amestec. Spune-mi sincer : se pune, într-adevăr, problema unei revizuiri teritoriale ?"

În scrisoare intervenea și un pasaj, scris de mîna coanei Pulcheria, cu litere mari, ca să-l frapeze pe ginere :

„Fă tot ce poți pentru a salva bunele raporturi între țările noastre. Te rog eu, te roagă și Alexandrina. Cultivă pacienta, te implor. Dumnezeu să te aibă în pază."

Apoi din nou Alexandrina, care mai adăuga :

„Nu știu dacă ai cunoștință că Savfet-Pașa e din nou ministru de externe. Și-a amintit de tine și îți trimite salutări."

*

Din toamnă, Păuna nu ieșise din casă decît singură. Și numai seara, după aprinsul luminilor, evitînd lumina crudă a zilei. Ziua nu primea. După ultima recepție, dată în onoarea cailor lui Rudi, hergheliile desfășurate pe pereți și pe plafon, n-a mai primit pe nimeni, Nebunul se retrăsese la Viena, în același sanatoriu sau dispăruse cine știe unde, în ce colț al lumii. Presentimentul că îl va urma, îi dădea o stare de neliniște, cu care Păuna lupta, ținîndu-se pe loc cu orice preț, legîndu-se la nevoie, ca să-și redea siguranța de sine. Rudi îi spusese la plecare, în loc de bun rămas : „— Vezi să n-o ștergi și tu. Mie îmi vine să plec primăvara. Toamna mă întorc." Ea a replicat : „— Dar Rudi, între cazul meu și al tău nu-i nici o legătură. Provenim din linii sanguine diferite." I-o scrisese, de altfel, și doctorului Herbert, la Viena, care se interesase dacă Păuna sau altcineva din neam nu manifestase simptomele lui Rudi. Hotărît nu, Rudi avea dinți sănătoși,

dinți de sălbatec, ei îi cădeau dinții. Ca să facă față ravagiului, Păuna se izolase, refuzînd să apeleze la medici. Nu exista remediu sau un singur remediu — claustrarea, retragerea din viață, din existența mondenă, insomnia. Ravagiul lucra fără dureri, doar cu spaimă. Spaima în fața dezastrului mutilant, în fața fiecărui semn, confirmat de examenul la oglindă. Noaptea, între lumînări. Cu o zi de ameteală și coșmar, în întunericul improvizat, păzit de slugi : „— Coniţa doarme." Coniţa nu dormea. „— Coniţa nu primește." Coniţa nu primea pe nimeni. Ultimul gînd care-i venise era să transmită afară o propoziție à la Rudi : „— Coniţa a murit."

Apoi tot singură a hotărît să braveze nenorocirea, primind-o așa cum era. A făcut acest pas nu singură, ci tot cu ajutorul unui medic, doctorul Darsh, un celebru telepat și magnetician, din București, care nici n-a lăsat-o să deschidă gura, doar i-a spus: „— Schimbă-ți felul de a fi, stilul, garderoba, regimul de lumină. Vino peste o lună la mine, dar să nu te mai recunosc !" Păuna a trecut la un machiaj sofisticat și abundent, și la o costumație șocantă. A început să iasă seara, numai în cupeu, mai întîi la Șosea. Întîi singură, prin ceață, apoi însoțită de Georges, la distanță. Nici Georges n-a mai recunoscut-o. Administratorul n-o văzuse niciodată așa. Aceasta i-a dat curajul să reintre în societate. Tot seara. Făcîndu-și apariția, în saloane, numai după sosirea invitaților, și căutînd colțurile umbroase, cu puțini oameni. Aceasta a atras din nou interesul asupra ei, l-a aţîţat.

Păuna căpătase și un anume farmec straniu, accentuat prin muțenia severă. Frenezia ei de odinioară se topise. Scînteile de spirit pe care le împrăștia, plus rîsul, un rîs iradiant, se ascunseseră în adînc, cum se ascund sunetele într-un pian închis. Păuna tăcea și privea, cu ochi intenși răsărind încă și mai intens, mai vii, din masca feței, protejată, discret, cu evantaiul. Cînd lăsa evantaiul, vorbeau mîinile, care sugerau imperceptibil gîndul, chiar cînd rămîneau imobile. De la mîini, de la ochi sau de la evantai a pornit și legătura cu prințul Nigata, care a găsit-o pe Păuna în salonul lui C.A. Rosetti, în același fotoliu în care o găsise și Parva, în primăvară, la o altă serată. Prințul Sanadaru, care încă nu dispăruse, se costumase

tradițional și executa, împreună cu un alt japonez, o scenă de teatru, în uluirea europenilor prezenți la serată.

— *Comme c'est joli !* a șoptit Păuna, pe care a încîntat-o nu atît arta (japonezii scoteau niște sunete oribile), cît costumația și mai ales machiajul.

— Chiar vă place ? a chestionat-o prințul Nigata, încă incredul.

— Desigur. Aș fi dispusă să vă ofer casa pentru un spectacol de teatru, ca acesta. Ar fi dificil de pregătit ?

Prințul Nigata a asigurat-o că nu ; ideea îl încînta mai ales pe el, era încă un prilej de a pătrunde în societatea locală și de a-și extinde legăturile, iar doamna îi plăcea, avea un aer cu totul aparte de restul lumii, un aer neeuropean.

— Aș putea să apar și eu în acest spectacol ?

— Nu, doamnă. În teatrul japonez nu se admit femeile. Doamnelor le sînt rezervate alte arte. Arta ceaiului, poezia, caligrafia, arta aranjamentelor florale.

— Mă inițiați ?

— Este tot ce vă poate oferi, prin mine, Japonia.

La prima vizită, prințul Nigata i-a adus în dar Păunei un poem în doar opt caligrame. Păuna l-a rugat să nu-l traducă, să lase cuvintele ascunse în desen, în liniile bizare de tuș care încifrau, probabil, sunetele, sub constrîngerea spațiului alb.

— Dați-mi voie să vă citesc poemul, a cerut el.

— Citiți-mi, vă rog, spațiul alb.

Japonezul a fost tulburat de răspuns. I-a spus că acest răspuns se constituie singur într-un poem și i-a cerut doamnei îngăduința să-l transpună în caligrame, în chiar cuvintele ei :

„Citește-mi golul,
Uită semnul
care naște din alb."

Rezultatul n-a mai fost însă identic. Păuna a pretins că versurile ei, deși încifrate în semne, nu mai aveau mister. Caligramele prințului Nigata arătau totuși frumos:

書かれた文字より
裏に隠された
行間を読みとりなさい。

*

Din această mică experienţă, conjugată cu ritualul ceaiului, au rezultat nişte tăceri lungi, în care Păuna şi-a regăsit respiraţia lîngă acest străin urît la chip şi calm. Prinţul Nigata părea opusul lui Parva : nici un tumult la suprafaţă, zgîrcenie în expresie pînă la hermetism, o egalitate în umoare, şi o exactitate în gesturi, care puteau să indice lipsa de sentiment. Plus pielea vînăt-lucioasă, rece, o piele reptilă. Lipsa de sentiment părea să se confirme, prin imobilitatea de obiect a acestui bărbat, care putea să stea nemişcat, minute în şir, privind ceaşca de ceai, o gravură de pe perete sau mîinile Păunei. A crezut, un timp, că prinţul Nigata făcuse un fetişism pentru mîinile ei, dar a observat mai apoi că o aceeaşi privire egală şi discretă era îndreptată spre toate obiectele care-l interesau, însufleţite sau nu. O piatră, o creangă sau un om beneficiau de aceeaşi atenţie, ca şi cum ar fi ascuns o enigmă. Sub ochii lui, obiectele se năşteau parcă din nou. Îţi venea să treci în locul lui, ca să poţi înţelege ce vede, ce anume îi spune acel lucru, prin ce însuşire un lucru devine atît de captivant încît să poată reţine în loc, minute în şir, un om.

Prinţul Nigata avea în schimb mîinile expresive şi îndemînatice, nişte mîini nu frumoase, dar agile şi sigure, ca nişte instrumente. Aceste mîini ştiau să aşeze lucrurile

pe lîngă care prinţul se mişca, în unghiuri noi, surprinzătoare, revelante. Două cărţi, de mărimi inegale, aşezate una peste alta, plus un pahar cu o singură frunză, au ordonat o compoziţie, pe care Păuna a salutat-o cu o exclamaţie. Ceştile de ceai, dintre ei, erau mereu altfel rînduite, eliminîndu-se vesela de prisos, dar adăugîndu-se cîte un nimic decorativ, încît ansamblul devenea încîntător, frumos în sine. „— Numai noi sîntem de prisos ! a observat Păuna. Prezenţa noastră strică." „— Nicicum ! Prezenţa noastră se armonizează cu ceştile doar în această clipă. Mîine însă, în mod sigur, va deveni o stridenţă."

Pentru fiecare clipă, prinţul Nigata ştia să ordoneze astfel lucrurile încît clipa să fie altfel, încărcată de emoţie sau liniştită ca o plajă, transparentă şi luminoasă sau chemătoare ca un labirint. Totul părea a nu ţine de el, de improvizaţia lui, ci de felul de a fi al lucrurilor, care erau frumoase, calme, revelatoare de la sine. „— Precis nu mă iubeşte ! şi-a spus Păuna. Şi nu mă poate iubi, fiindcă asemenea bărbaţi nu pot iubi." Prinţul Nigata o privea pe Păuna cu aceeaşi curiozitate gravă, puţin uimită, cu care privea o hieroglifă sau oricare alt obiect. Cîndva în urmă, Păuna s-ar fi simţit jignită de acest regim al includerii printre obiecte, dar acum se simţea bine. Păuna dibuia mai de mult o cale de împăcare cu lucrurile, cu lumea din jur, dar nu ştia cum. Acum, el îi spunea simplu : „— Ignoră-te ! Priveşte în jur. Iată cît de frumoase sînt lucrurile." Aceasta într-un prim stadiu, apoi, mai tîrziu : „— Nu te ignora. Include-te lucrurilor. Vei vedea cît de frumoasă eşti !"

În acest al doilea stadiu, prinţul Nigata a început s-o înveţe pe Păuna să se descurce singură. S-a ocupat mai întîi de mîinile ei, lipsite de iniţiativă, care lăsau totul pe seama slugilor. Florile aduse în casă de comisionari erau aranjate în vase de slugi. La fel ceaiul, pregătit tot de slugi. La fel, aranjamentul salonului de ceai, rămas aşa pentru totdeauna, dar care acum, la iniţiativa prinţului Nigata, trebuia altfel orînduit, de fiecare dată altfel, cu din ce în ce mai puţine piese, pînă la denudare, pentru ca mai apoi, aceleaşi piese decorative să capete rînd pe rînd o funcţie nouă, un alt ton, un alt glas. Într-o bună zi,

cînd Păuna a trecut la coafura *à la nippoone*, ca să facă o surpriză oaspetelui, acesta s-a înclinat în fața ei fericit, apoi i-a sărutat mîna, la stilul european. Au hotărît, pe loc, că sînt prieteni, ceea ce reprezenta o premieră în viața Păunei. Nu concepuse pînă atunci relația bărbat-femeie decît exclusivist : bărbații sînt ai tăi sau nu există. Prințul Nigata exista, fără a-i fi amant.

Exista discret, fără să povestească nimic despre el, ca și cum ar fi fost un obiect. Dar și obiectele, după cum a observat Păuna — el a învățat-o să observe ! — aveau o istorie ; prințul Nigata în schimb nu avea nici una, nici el și nici ceilalți din micul grup de japonezi pe care-l conducea. Dacă Parva povestea idei, se afla într-un delir perpetuu al ideilor, el nu povestea nici măcar idei, le arăta doar, indicîndu-le sub anume forme, sub înfățișările pe care le luau, ca și cum și ideile ar fi fost vii. Vii precum obiectele, care, neînsuflețite cum erau mai înainte, deveniseră vii. Ajungînd la această constatare, Păunei i-a venit să strige de bucurie : „— De ce dracu ținești discursuri !" Acest „De ce dracu !" era adresat celorlalți bărbați, nu și lui Parva, pentru care discursul reprezenta trăire, ardere, faptă. Păuna n-a putut totuși să-și reprime curiozitatea față de viața prințului Nigata și într-o zi l-a întrebat nu despre el ci despre Sanadaru :

— Ce se întîmplă cu prințul Sanadaru ?

Japonezul a rîs, involuntar, și a răspuns ca-n somn :

— Sanadaru se află acum la Mukden.

— A părăsit Bucureștii ?

Abia acum prințul Nigata s-a deșteptat, recăpătîndu-și stăpînirea, dar devenind ezitant.

— E greu de spus ce se petrece cu el. Deocamdată nu e prezent, fizic, aici. Sau e prezent, dar nu știu unde.

— Aici, în București ?

— Poate să fie și aici. M-aș liniști dacă-aș fi sigur că se află în București și nu la Mukden. Ultima știre pe care am primit-o, confirma prezența lui acolo.

— Poate fi cineva simultan în două locuri, aflate la antipozi ?

Nigata s-a mirat de mirarea Păunei, fiind limpede că Păuna nu pricepe nimic. Insistența ei de a afla s-a lovit

însă de tăcerea prinţului galben şi de stînjenirea lui. Nu-i făcea bine să discute acest subiect şi Păuna n-a mai insistat. El s-a şi ridicat de altfel, scurtînd vizita şi dispărînd cîteva zile. În acest răstimp, pe Păuna a vizitat-o Radu Mihail, care nu s-a interesat de japonez, ci de cu totul altceva. Cînd a revenit în salonul de ceai, peste alte cîteva zile, prinţul Nigata părea ceva mai liniştit. Fără să-l mai întrebe, i-a spus Păunei :

— Sanadaru e dincolo, la Mukden. Am acum dovada.

— Veţi pleca după el la Mukden ?

— O, nu, căci nu se află acolo cu totul. Mai rămîne să-l găsesc fizic şi să-l duc acasă.

Din nou Păuna n-a priceput nimic. Prinţul Nigata a tăcut din nou, refuzînd mut întrebările. Şi-a sorbit ceaiul.

— Voi mai întîrzia probabil o săptămînă sau două în Bucureşti. Vom mai bea ceai împreună.

— Va fi privilegiul meu. Totuşi mă întreb : v-aş putea fi într-un fel de folos ?

— Îmi şi sînteţi. Aici mă simt ca acasă.

Ca probă că se liniştise şi se simţea ca acasă, prinţul Nigata i-a cerut Păunei încă o ceaşcă de ceai. Apoi a privit-o cu bucurie mută.

*

Prinţul Sanadaru desenase pentru prinţesa Siao, un ursuleţ Panda, lîngă o cioată de bambus. Masca feţei era sumar trasată, prin trei pete sugerînd ochii şi nările, care amiroseau ceva. Ursuleţul dădea să se caţere pe cioată, tinzînd către frunzele crude de sus.

Dar tînărului i s-a isprăvit tuşul, spinarea ursuleţului rămăsese vag conturată, confundată cu fondul alb. Şi liniile trestiilor rămăseseră vagi. Mai trebuiau să cadă pe filă cîteva accente — frunzele. Din întregul desen domina senzaţia de castitate şi vid, plus o linie tandru comică. Nici cioata n-avea încă trup ; ursuleţul plutea.

Prinţesa Siao a rîs probabil în faţa acestui desen neterminat. Avea şi confirmarea : desenul fusese privit şi lăsat la loc pe măsuţă, dar mişcat un pic de la locul lui, se vedea după urma de praf. Regăsindu-l pe măsuţă la reîn-

toarcere, Sanadaru voia să-l continue ; n-avea însă tuş, nici pensulă, n-avea la îndemînă decît pumnalul de paradă. Îl simţea acolo unde trebuie, pe şold. Prinţesa Siao putea să revină, dispunea de puţin timp. Nimic mai simplu decît să întregească cu stiletul linia lipsă. Frica de a nu izbuti, din lipsă de timp, l-a făcut să tremure. A dus mîna la brîu şi s-a cutremurat : stiletul lipsea.

Încercînd să-şi amintească unde îl lăsase, l-a cuprins ameţeala. Nu-şi putea închipui distanţa aceea. Copleşit de spaţiul inimaginabil pe care urma să-l străbată, între şold şi mînă, între Mukden şi Europa, a căzut în nesimţire.

S-a dezmeticit nu se ştie cînd, lîngă patul ofiţerului acela alb care aiura continuu. Stiletul, în schimb, se afla la locul lui, la căpătîi, pe măsuţa de noapte. Sanadaru s-a asigurat că e acolo. Şi-a făgăduit, ca în excursia următoare, să ia pumnalul cu el.

*

Trezirile lui Nae Maican erau intermitente. Cînd se deştepta, lua aer, privea cu ochi speriaţi în jur, apoi recădea în valuri, valuri calde, în care înota bărbăteşte, simţind ca-n somn că vîsleşte spre un ţărm, un ţărm pe care nu-l putea încă atinge, deşi încerca. Cînd era istovit, înota pe spate sau plutea, se lăsa în voia valurilor. Auzea şi o pasăre, care-i tot dădea ocol pe sus. Era Hoaţa, cea care-i menise că va cădea şi-n valuri. Apoi, brusc, un talaz. Izbitura i-a suspendat gîndul, lăsîndu-i în ureche un ţiuit. Pe firul acelui ţiuit, Nae se putea duce la fund. Trebuia să se ţină de fir, şi s-a ţinut. A ieşit iar deasupra, la orizontală. Pluta stătea acum pe loc. A auzit şi nişte paşi.

— Ăsta nu moare cu una cu două ! a spus cineva.

Nae a zîmbit. Dacă marea era calmă, putea ajunge la Singapore, unde camarazii l-ar fi putut depune la spitalul francez. Numai să nu-l uite acolo. Cum îl uitaseră cei ai lui pe omul din celălalt pat, un asiatic care agoniza, fixîndu-şi ochii, cînd şi cînd, pe un pumnal de paradă. Patul lui şi patul asiaticului erau cît p-aci să intre în tangaj, dar un val i-a îndepărtat din nou şi Nae a aţipit. Plutea tot pe spate.

*

Prinţul Sanadaru se simţea totuşi culpabil. La drept vorbind, mai era un pas pînă la Kioto. Acelei domnişoare, Sumiko, nu i se putea oferi nici o motivare plauzibilă care să explice de ce acel pas, unul singur, nu fusese făcut. Era oare atît de mare repulsia faţă de ea ? O repulsie care să-l împingă într-o călătorie pînă în Europa şi în acelaşi timp o atracţie care l-a adus vijelios înapoi, pînă la Mukden, la un pas de Kioto, dar fără ca pasul să poată fi vreodată făcut. Totuşi ezita. „— *Quelle timide hésitation dans cette statue d'ivoire !*“ [1] Cui spusese aceste vorbe ? Erau ale lui, dar nu se refereau la el, nici la Sumiko şi nici la Siao. Era o constatare în sine : ezitau şi statuile de ivoriu. Sumiko totuşi îl avertizase la plecare : „Sînt convinsă că nu veţi ezita să faceţi cea mai groaznică prostie.“ El era la rîndu-i convins. Simţea, încă de la plecare, că nu va ezita, dar că nu va rezista să nu ajungă la Mukden ; la cealaltă. Unde a şi şters-o, cu mare satisfacţie, la primul prilej. „— *Oh ! oui, les canards sauvages, des ombrelles ouvertes d'un coup, à l'aube...*“ [2] Acesta şi fusese zborul, o umbrelă deschisă brusc, în zori. Dar cum de această frază, în franţuzeşte, spusă la Bucureşti — o exclamaţie de fapt — ajunsese la cunoştinţa domnişoarei Sumiko ? Ea a şi retransmis-o tutorelui, printr-o scrisoare. Sensul era acesta : „*Răţoiul sălbatic va zbura din nou în zori.*“ Deci un denunţ, act odios de gelozie. La care nu se putea răspunde decît prin replica zborului : „...*ombrelle ouvert d'un coup !*“ [3] O umbrelă de fier, strînsă-n rozeta pînzei, care, deschizîndu-se brusc, sfîşie aerul. Zborul pînă la Mukden era scurt, din zori în zori. Se şi petrecea într-o lumină de zori, mai înainte să-l sfîşie lumina. Şi întîlnirile erau frugale, sub iminenţa ravagiului de lumină care distrugea tot.

Deşi prima întîlnire cu Siao fusese în plină lumină. Ea era studentă la Tokio, ca şi el. Au ieşit împreună de la un curs, pe o ploaie năvalnică şi el s-a repezit s-o ajute — umbrela domnişoarei nu se deschidea. Pîndea de mult o asemenea clipă şi ea n-a fost decît uşor contrariată, cînd

[1] „— Ce timidă ezitare la această statuie de ivoriu !“.

[2] „— O, da, raţele sălbatece, umbrele deschise brusc, în zori.“

[3] „...umbrelă deschisă brusc.“

el a dat la o parte servitorul care o însoţea, smulgîndu-i acestuia umbrela din mînă. Domnişoara arbora vestimentaţia europeană — pălărie mică, jachetă, jupă amplă, fără nici un element chinezesc, doar umbrela, care nu se deschidea. Au rămas sub aceeaşi umbrelă, umbrela lui, fericiţi de ploaia năvalnică, cu lungi franjuri de apă, tulburaţi de vînt. Sub vînt au şi pornit împreună, pînă aproape de primul colţ, unde pe fată o aştepta cineva, tutorele împreună cu un alt servitor. S-au oprit şi Siao i-a spus : „— Azi plec din Japonia, definitiv." Vestea l-a izbit atît de brusc încît umbrela i-a scăpat din mînă, dispărînd în vînt. A dispărut şi el, a simţit că dispare, risipit în vînt. Siao a rîs : „— E semn bun. Umbrela ta a şi ajuns la mine la Mukden. Vino s-o iei !" A doua zi chiar, a plecat la Mukden. A fost prima lui dispariţie, urmată de criza domnişoarei Sumiko şi de repulsia lui faţă de ea la întoarcere. „— Cum de v-a ameţit aşa chinezoaica? i-a spus ea. V-aţi pierdut minţile." El n-o putea jigni, nu-i putea spune că ea îşi pierduse minţile, se vedea din toată disperarea ei : „— Şi acum ce se va întîmpla ? tot bîiguia, frecîndu-şi mîinile. Spuneţi-mi ce se va întîmpla !" El nici n-o auzea măcar. Dobîndise liniştea. Liniştea aceea ireversibilă a hotărîrii care depăşeşte fiinţa. El nu se mai putea schimba, simţea cu fericire că nu mai putea reveni la ea, orice s-ar fi întîmplat. „— Ea ştie c-o iubiţi ? l-a mai întrebat. Sper că n-aţi avut indecenţa să i-o spuneţi !" Dar se vedea că Siao ştie, pe chipul lui. Un alt vers, eliptic, scris pentru sine mai tîrziu, cînd l-a şi tradus în franţuzeşte, suna aşa : „*Oh ! pas le commandant ferm — le calme profond du lac.*" [1] Căpătase chipul comandantului ferm, care-şi ascunde liniştea într-un adînc de lac. Pînă şi tutorelui această liniste a tînărului i s-a părut suspectă. La un exerciţiu fizic prelungit, răbdat de tînăr cu o linişte destinsă, prinţul Nigata — care împinsese exerciţiul pînă dincolo de limită, a spus : „— Este riscant ceea ce faci şi riscul sporeşte pe măsură ce creşte intensitatea. Trebuie să ai voinţa de a nu te lăsa învins de intensitate. De mîine vom dubla exerciţiile."

S-au dublat exerciţiile, dar fără folos. S-au înmulţit crizele domnişoarei Sumiko, ea a izbutit să provoace între

[1] „O, nu comandantul ferm, calmul adînc al lacului."

cele două familii aflate pe cale de înrudire, un adevărat scandal. Prima soluție, prescrisă de tutore — încadrarea tînărului într-o școală militară, departe de casă. Soluția acceptată de Sanadaru, care a dispărut pentru a doua oară la Mukden. A fost din nou o dispariție normală, ca și prima, cu bilet de tren și vapor, și cu note de hotel (un hotel englezesc din Mukden), care s-au găsit în buzunarul lui Sanadaru, cînd acesta, la întoarcere, a fost dus la carceră. În carceră l-a vizitat și tutorele, care l-a avertizat din nou, repetîndu-i adagiul despre voință și intensitate. Tînărul nici de data aceasta nu l-a auzit, deși părea pe deplin stăpîn pe liniștea lui. La această liniște, Sanadaru înhămase și voința, voința de a fi liniștit, conjugînd-o în chip vădit cu voluptatea intensității. După plecarea tutorelui, tînărul a căzut în letargie, n-a mai putut nimeni comunica cu el. Lucru bun, însemna că tînărul își revine, deși la sfîrșit, prințesa Sumiko a dat un chiot de triumf. Îl prinsese, a telegrafiat familiei : „Inutil e ținut la carceră. Se întîlnește cu ea." Un slujitor din casa chinezoaicei, plătit bine de prințesa Sumiko, îi transmisese vestea aceasta în scris. Se putea dovedi că fusese la ea, după ștampila poștei din Mukden aplicată pe plicul expediat de servitorul spion.

Tînărul a fost readus acasă, dar starea lui ulterioară n-a devenit mai bună. Starea lui — în sine — era bună, părea fericit, dar spre îngrijorarea familiei. O întîlnire cu prințesa Sumiko, ticluită de părțile interesate, a isprăvit prin a fi penibilă. Sanadaru, a pretins domnișoara, se purtase cu ea ca un om nebun sau bolnav. Domnișoara rîdea nervos, avea încă o dată confirmarea că el o trădează. El n-ar fi negat că o trădează. O confirma indirect, prin întreaga comportare, era ca un ins răpit, fizic se afla lîngă ea, doar fizic !, dar cu gîndurile și chiar cu gesturile dincolo, probă că un gest al domnișoarei, care ar fi pretins o replică uzuală între ei, a primit replica de dincolo, care se cuvenea probabil celeilalte, era în uzul chinezoaicei.

Convocat de tutore, pentru explicații, tînărul a făcut o criză de nervi. A urlat că vrea s-o ucidă — n-a precizat pe cine —, dar era limpede că una din cele două domnișoare urma să fie ucisă. El era hotărît, redevenise calm. Prințul Nigata l-a privit cu alți ochi, de data aceasta fără

înțelegere, chiar ostil. Sanadaru rupsese de fapt și cu el. Într-un scurt consiliu de familie s-a decis, la sugestia tutorelui, ca tînărul să fie trimis cît mai departe de Mukden, într-un voiaj în Europa. Casa imperială nu s-a opus acestui voiaj, dimpotrivă, l-a acreditat prin niște scrisori diplomatice. Intervenise și un amănunt favorabil : undeva, la Dunăre, izbucnise un război între ruși și turci. Sanadaru ar fi putut să vadă războiul, iar la nevoie, dacă i se îngăduia, chiar să participe la acel război, unde-și putea revărsa în voie nervii și nebunia. I s-a adus la cunoștință hotărîrea și tînărul n-a protestat. „— Spune ceva ! i-a cerut tutorele. Tăcerea ta îmi dă de bănuit. Ce vrei să faci?“ „— Ce-ați hotărît.“ „— Nu e cinstit cum te porți. Fidelitatea ta față de numele neamului e dubioasă. Și chiar față de numele acelei doamne !“ Și i-a întins o hîrtie, găsită printre hîrtiile lui, în care erau notate, în caligrafia tînărului, cîteva șiruri de nume de femei :

Sumiko	*Tomoko*	*Sakiko*	*Motoko*
Masako	*Teiko*	*Tomiko*	*Itzuko*
Nabuko	*Hireko*	*Sukiko*	*Chieko*
Fusako	*Hisako*	*Chikako*	
Yoriko	*Sueko*	*Sakako*	
Tsuneko	*Hanako*	*Nagako*	
Atzuko	*Yuhiko*		

Tutorele a strigat : „— Ce reprezintă aceste femei, te rog să spui ! Amante, confidente, simple cunoștințe ? !“ Din listă lipsea numele prințesei Siao. Probabil aceasta intrigase : pe chinezoaică o respecta, dar restul lumii feminine, în afară de Siao, reprezenta o pleavă. Începînd cu prințesa Sumiko, din capul șirului. „— Vom pleca la Berlin ! și-a comunicat decizia prințul Nigata. De acolo vom merge pe frontul dunărean, tot în Europa. Sper să-ți respecți numele.“

Legătura prințului Sanadaru cu chinezoaica pornise de fapt de la nume. Într-o zi, la cursuri, Sanadaru, care se nimerise în aceeași bancă cu ea, s-a prezentat domnișoarei, caligrafiindu-și numele pe o filă, trecîndu-i-l, împreună cu o formulă de politețe. Ea a repetat gestul caligrafiind

numele Siao. El a reținut caligrama, dar i-a expediat un semn de întrebare. Ea l-a întrebat, în șoaptă : „— De unde știi că nu acesta e numele meu intim ?“ Jocul a continuat, a doua zi, cînd el a caligrafiat — întrebător — o seamă de nume chinezești. Aflase că e chinezoaică — prima chinezoaică venită să învețe la Yamato. Ea a negat de fiecare dată, sugerînd că nu acesta este numele ei intim. Și jocul ar fi durat peste trei mii de ani, pînă la epuizarea listelor onomastice chineze, dacă n-ar fi intervenit ploaia și accidentul salvator cu umbrela. Deja în jocul cu caligrafierea numelor, tînărul intrase în tunelul intensității. La cursul de geologie, unde un profesor neamț nu făcea decît să traducă geografia lui von Humboldt, i se spusese că, pe măsură ce te afunzi spre centrul pămîntului, temperatura crește, o dată cu atracția, invers decît pe verticală, în sus, unde temperatura descrește, atmosfera se rarifică, iar atracția se descătușează pînă la deplina eliberare. Sus de tot, spre stele, începea o altfel de atracție.

Fără să urmeze cursul de geologie, prințul Nigata a înțeles că ceea ce-i imperios necesar pentru Sanadaru este depărtarea, rarefierea, descătușarea din atracția Mukdenului. A fost motivul pentru care, în grabă, s-au isprăvit pregătirile pentru voiajul în Europa, apoi voiajul, cu escale în principalele porturi asiatice și cu un lung popas la Berlin. Prințul tutore era liniștit : Sanadaru scria regulat acasă, expediind ilustrate chiar și prințesei Sumiko. Tutorele n-a controlat totuși această corespondență. Și tînărul a fost liniștit. Pe parcurs, nici un incident, iar la Berlin un singur duel, dar ca răspuns legitim la o provocare : un neamț, care s-a constituit jignit, i-a trimis tînărului martorii ; tînărul a strivit în bătaie martorii, apoi și pe patronul lor. A așteptat apoi martorii, care n-au mai apărut. Prințul Nigata s-a bucurat că Sanadaru e bine pregătit fizic.

După care cei doi au sosit în România, ca să ajungă pînă la urmă la Plevna. În 30 august prințul Sanadaru, singurul moștenitor în linie bărbătească al casei Katzura, a fost decorat de prințul Carol al României, și de țarul Alexandru al II-lea al Rusiei, ca semn al prezenței unui prinț japonez la o mare bătălie. Nimeni n-a avut nici o vină, Sanadaru cu atît mai puțin, că aceste înalte ordine au

strălucit pe pieptul său, peste cîteva zile, la Mukden, în Asia Extremă, după cum s-a consemnat într-o scrisoare din Kioto, expediată de prinţesa Sumiko.

Sanadaru nu se îndoia că fusese la Mukden. Avea în faţă probele : pe noptieră pumnalul de paradă, care-i lipsise acolo, iar în celălalt pat, ca şi înainte de zbor, un european care aiura.

*

Într-o altă după-amiază, Păuna a asistat nu la o lecţie de ikebana, ci la un act de chirurgie vegetală, aplicat de prinţul Nigata unui copăcel. Oaspetele venise înarmat cu cleşti, foarfece şi cuţitaşe de diferite dimensiuni, plus cîteva flacoane cu acizi, şi tot el aduse copăcelul, un spine pitic cu ţepi foarte lungi. Nimeni, nici un european, n-ar fi remarcat, printre vegetale, prezenţa acestui arbust umil, dar ostil, prin spinii lui agresivi, răsfrînţi în afară. Prinţul Nigata îl văzuse şi-l recuperase de pe un maidan, cu tot cu rădăcini. În mîinile lui, sălbatecul plin de ţepi deja căpătase o ţinută. Cînd Nigata a apărut, cu spinele în mînă, Păuna n-a mai îndrăznit să întrebere : „— Ce faci cu el?", întrebarea se elimina de la sine, copăcelul era de pe acum un obiect de artă. Prinţul Nigata adusese şi un vas de tuci, de o formă specială — unde-o fi găsit în Bucureşti o asemenea specie de ceaun ! s-a mirat ea, cum şi o traistă de pămînt, ambele cărate de un slujitor japonez cu numele Yoko. Prinţul Nigata adusese spinele, purtîndu-l cu un gest delicat, Yoko căra celelalte poveri, inclusiv trusa chirurgicală.

— Şi credeţi că poate deveni o plantă de casă ? a întrebat pînă la urmă doamna.

— Nici vorbă, doamnă, dar pînă atunci mai durează. Va trebui ca sălbatecul să rămînă sub ocrotirea dumneavoastră directă, cel puţin cîţiva ani. Acum, vă rog să mă urmăriţi.

L-a urmărit, pînă la un punct, cînd ceea ce se întîmpla cu copăcelul a devenit supliciu. Păuna a asistat, mai întîi curioasă, apoi neliniştită, la nişte amputări de rădăcini şi crengi. Copăcelul răbda operaţia, aflîndu-se în amorţire,

ca-n transă. Yoko îi trecea lui Nigata fie foarfecii, fie cleştii, fie cîte un cuţitaş. Lucrau doar mîinile celor doi bărbaţi şi ochii, care aveau ceva încordat, exact şi crud. Copăcelul nu simţea nimic. Dar, la sfîrşitul primei părţi a operaţiei, Yoko a desfăcut un flacon, a introdus în lichidul din interior un beţişor avînd la un capăt un tampon de vată. A trecut tamponul cu acid în mîna lui Nigata. Acesta, cu atenţie, a împins vata udă în rana unei rădăcini. S-a simţit o mişcare, ca o ieşire din transă. Apoi în altă rană, pe care, de asemeni, prinţul Nigata a ars-o. Apoi a aplicat o crestătură, în scoarţă, cu cuţitaşul, după care a strecurat în carnea vie şi un picur de acid. Copăcelul vibra. În odaie s-a răspîndit un duh usturător, otrăvit. Păuna a dat să se plece, voia să strige că planta era vie, dar Nigata a reţinut-o :

— Staţi, mai durează puţin.

A aşteptat, deşi nu mai putea îndura. Între timp, Yoko a adus de jos, de la bucătărie, într-o căţuie de fier, un cărbune aprins. Nigata a prins cărbunele în cleşte şi l-a îndreptat spre ochiul unui mugure, care, brusc, s-a desfăcut. Copăcelul ieşise din transă. Păuna a ţipat :

— E viu !

El, obsedat, cu cărbunele în cleşte, i-a spus :

— Mai durează puţin !

Păuna s-a ridicat şi a ieşit. A revenit în salon, mai tîrziu, aproape leşinată, după ce operaţia era gata, locul curăţat, Yoko lipsă. Îi turnase stăpînului pe mîini să se spele şi coborîse cu ligheanul la bucătărie. Copăcelul nu mai era acelaşi : unele crengi fuseseră bandajate, rana mugurelui fusese astupată cu ceară, trunchiul fusese răsădit deja în recipientul negru de tuci, umplut cu pămînt. În salon mirosea a pămînt proaspăt. Liniile copăcelului, mult rarefiate, se desena suplu pe fondul unui paravan de lac roşu, care proteja măsuţa de scris a Păunei. Prinţul Nigata părea puţin obosit, dar satisfăcut. I-a spus, indicînd copăcelul :

— De-aici înainte se va dezvolta liniştit. Operaţia nu va mai trebui repetată. Doar unele retuşuri, după anotimp. V-am indicat aici o anume ordine a intervenţiilor şi v-am lăsat şi un desen al formei finale, pe care trebuie s-o urmăriţi minuţios pînă o veţi atinge.

— Eu ? Nici gînd. Nici nu-mi trece prin minte să-l chinuiesc.

Prinţul Nigata părea că n-a auzit-o. Continua s-o instruiască :

— Atunci cînd veţi interveni, îl amorţiţi mai întîi. Aveţi aici un flacon cu eter. Dar nu prea tare. Trebuie totuşi să simtă intervenţia.

— Dar v-am spus, i-a repetat Păuna, că-l voi lăsa să crească de capul lui !

— Va creşte urît. Şi aşa, ocupîndu-vă de el cu toată atenţia, chiar cu severitate, va fi dispus la rebeliuni.

— Cu atît mai bine ! Îl voi lăsa să se bucure de forţa creşterii.

— Forţa creşterii este irezistibilă şi oarbă ! a observat Nigata.

— Ca şi dragostea, probabil.

— Cu diferenţa că forţa care împinge în sus acest copăcel este extensivă. Eu opresc extensiunea oarbă.

— Şi dragostea ?

— Este intensivă, ca şi frumosul, dar poate ajunge la fel de oarbă. Puteţi concepe frumosul ca o pierdere de sine ?

— Îl concep, oricum, ca o eliberare.

— Dar frumosul e purificare şi refuz.

— Refuz frumosul care se obţine astfel. Primesc concentrarea care mă absoarbe cu o forţă irezistibilă.

— E o forţă oarbă.

— Poate.

— Atunci nu mai e frumoasă.

— Poate.

Au tăcut şi au băut ceai. Într-un tîrziu, Păuna a mai spus :

— În povestea prinţului Sanadaru, eu iau partea persoanei de la Mukden. Dacă tînărul prinţ se află acolo, ceea ce nu-i probabil, înţeleg că s-a lăsat atras de o femeie care dispune de o forţă irezistibilă.

— Forţa irezistibilă, căreia nu i s-a putut opune, se află în el. Aici e slăbiciunea lui Sanadaru.

— Poate că slăbiciunea este în amîndoi. Puteţi face culpabilă dragostea ?

— Dacă forța irezistibilă era în ea, acum prințesa Siao s-ar fi aflat aici, la ceai, cu noi.

— Era aceasta cu putință ?

— Era cu neputință să fie altfel.

— Dar dacă forța irezistibilă se află totuși în amîndoi ?

— Atunci s-ar fi pierdut în cer, ca o flacără.

— Era aceasta cu putință ?

— Era cu neputință să fie altfel.

Păuna a zîmbit cu neîncredere :

— Îmi spuneți lucruri ireale. Nici nu cred că sînt pămînteşti.

— Nu le-ați trăit ?

— Dacă le-aş fi trăit, la modul acesta, n-aş mai exista. Exist, deci sînt nefericită. Şi-mi pare rău că faceți din nefericire un model de frumos.

— Nicidecum. Numai că frumosul nu-i o pierdere a sinelui ci o regăsire de sine. Frumosul e calm.

Păuna a privit din nou copăcelul, care acum i s-a părut oribil. L-a privit şi pe autorul supliciului. Bărbatul din fața ei dispunea într-adevăr de o forță teribilă şi oribilă în același timp. I-a spus :

— Formula japoneză de frumos e bună pentru fiori. Implică o cruzime greu de suportat.

El nu s-a mirat, a zîmbit, nu i-a răspuns nimic.

— Ceea ce rezultă nu mai ține de frumos, a mai spus ea.

— Ba ține de frumos. Şi mai tîrziu : Ați avut vreodată curiozitatea să vizitați fabrica de corzi de violă din București ?

— Există aşa ceva la noi ? ! s-a mirat Păuna.

— E o fabrică renumită !... Am fost interesat să aflu cum obțin europenii corzile de violă sau de violoncel, acele corzi cu care muzicanții de pe aici fac minuni, producînd armonii sublime.

— Şi ?

— Ştiți cum sînt tratați mieii din care se extrag intestinele pentru aceste corzi ? Ca să sune bine ! Dar cum sînt tratați oamenii care prepară aceste intestine din care se scot corzi ?

— Se petrec oare grozăvii şi la noi ?

— Noi ne mărginim în asemenea operații la plante...

— Ar fi trebuit să nu-mi spuneţi. Îmi păstrez cu greu liniştea.

— Dar şi liniştea trebuie privită cu ochii deschişi.

— Am cunoscut pe cineva care privea şi liniştea, şi neliniştea, cu ochii deschişi.

— Şi ?

— Şi nu i-a ajutat la nimic.

Păuna revenise din nou cu gîndul la Parva şi la formula lui de viaţă. Parva nu suporta să audă corzile de violoncel. I se părea că sînt corzi vocale extirpate brutal de la oameni şi supraîntinse pe instrumentul de lemn. Ştia oare că provin din suferinţa animală ? Îl încîntau în schimb sunetele pianului în care mîinile lui au provocat o dată, la un început de aprilie, o furtună. Păuna i-a spus prinţului Nigata că numai pianul îi dă linişte şi că o dată, la un început de aprilie, într-un an, un pian a răscolit-o profund. Japonezul i-a răspuns cu un proverb asiatic :

— Dacă vrei să fii cer, nu-ţi alege luna aprilie.

A reţinut proverbul. Apoi şi-a amintit, ca-n vis, că lui Parva îi plăcea şi cornul.

*

Duner n-a plecat nici a doua zi şi nici a noua. Îşi găsea tot soiul de pretexte de amînare, îi ieşeau în cale pretextele. Cînd într-o zi i s-a propus să viziteze noua hală de mărfuri a oraşului „hala cea nouă", a acceptat fără protest, amînîndu-şi plecarea din nou. Apoi, un cerc de doamne, care intenţiona să fondeze o societate de protecţie a animalelor, i-a propus suedezului să viziteze noul abator din Bucureşti, construit chiar în timpul războiului. Ca om sosit dintr-o ţară civilizată, suedezul putea să aprecieze cel mai bine cum puteau fi ucise — în modul cel mai civilizat — animalele. Duner a acceptat să viziteze şi abatorul.

Oraşul trăia o febră a întoarcerilor, dar şi o febră a plecărilor, o răsucire dureroasă, şi singurul remediu era să amîni, să tot amîni. Se proclamase în văzduhul — pentru o clipă albastru — ceva nevindecabil, un fel de durere pură, o durere care îşi răspundea în albul de jos, un alb pur. Lunecau şi săniile. Lin. Promoroaca din grădini se

scutura în clinchete moi. Un abur diafan de cireș crud, un fel de vis al cireșilor, încă neînmuguriți, îmbălsăma aerul de ianuarie. Chiar atunci, într-o asemenea clipă, la somația doamnelor, suedezul a fost silit să viziteze abatorul.

— O, nu vă temeți, încă nu se taie animale ! i s-a spus. Sînt abia isprăvite clădirile, abia s-au adus mașinile din Anglia și din Germania. Firma care a înzestrat abatoarele din Chicago a livrat aceleași mașini și pentru București. Credeți că va fi mai bine ?

Ce curioasă era această lume : în plin război, la București bîntuia o nebunie a înnoirilor, se simțea o trepidație subterană, care, iată, punea în mișcare saloanele și evantaiele doamnelor. Un subiect care ar fi provocat cîndva oroare într-un salon — abatorul — suscita acum curiozitatea mondenă, bine-nțeles printr-o deviere : grija pentru animale, și aceasta un subiect nou. Protagonista acestui subiect era doamna Eva Mawr, o englezoaică stabilită de mai mulți ani în România, împreună cu soțul, acesta un foarte cunoscut medic, apreciat și de prinț. Doamna Mawr gravita în orbita prințesei. În afară de săraci sau sărmani — temă eternă, care dădea reazim universal mișcării filantropice, și în afară de răniți — temă ocazională, legată de război, doamna Eva Mawr a introdus în societate și tema animalelor, ba și o alta, care a dat frison saloanelor : tema „fetelor pierdute", altfel spus tema prostituției și a caselor de toleranță, înfloritoare la timp de război, instituțiile acestea scăpînd cu totul de sub controlul public, inclusiv al spitalelor, tocmai fiindcă n-aveau statutul unor instituții „ca în lumea civilizată". Ca și în cazul grijii față de sacrificiul animal, grija față de ființele sortite unui alt soi de sacrificiu, nu numai animal, implica o răspundere morală și punea în discuție chestiunea morală, atît de scumpă societății feminine internaționale, acum și societății bucureștene. „— Ce se va întîmpla cu casele de toleranță, care au înflorit ca ciupercile otrăvite, la timp de război ? Vor dispare oare ?" „— Vor dispare probabil, dar problema rămîne. Cum se va rezolva ?!" Duner n-a fost invitat să calce și în aceste așezăminte — deși problema era nu numai socială, ci și medicală ! —, în schimb n-a putut evita o excursie la noul abator.

La abator, Duner a fost însoțit de două domnișoare din lumea bogată, însoțite la rîndu-le de un domn senil și bigot, secretarul noii ligi de protecție a necuvîntătoarelor. Acesta debita tot timpul senilități despre viață și bigotisme despre animale. Problema, pentru animale, pretindea domnul, era aceea ca sacrificiul lor să fie cît mai nedureros cu putință, iar pentru oameni de a găsi mijlocul tehnic — „cît mai adecvat" — spre a satisface această exigență. „— În genere, lumea s-a săturat de masacre, a mai spus domnul. Vine un timp de pace. Pace în toate privințele." Aceasta era porunca dumnezeiască !, după cum tot el a mai spus.

Pentru cele două domnișoare, care se îngrămădeau în sanie, lîngă Duner, problema era și mai chinuitoare, dar dintr-un alt punct de vedere : ele trăiau un nestăpînit freamăt, în care se amesteca oroarea și interesul. Oroarea față de idcea de sînge animal și interesul față de opinia suedezului. Suedezul însă tăcea. Fuma și tăcea. Peste puțin, sania a ieșit din oraș, urmînd drumul în direcția mănăstirii Văcărești. Domnișoarele tăceau și ele, dar fremătau. Mai curînd ar fi intrat, învingîndu-și oroarea, într-un așezămînt „pentru fete pierdute", decît în noua clădire care se arăta la orizont. Pînă la urmă însă, chiar în clipa cînd au ajuns la poarta abatorului, fetele au refuzat să mai coboare din sanie. Una dintre ele i-a cerut lui Duner să intre singur :

— Mergeți singur. Ați fost și pe front. O să ne povestiți mai tîrziu cum e. Vă însoțește oncle Gabriel.

Oncle Gabriel era bătrînul bigot, secretarul ligii, de care Duner voia să scape, cu orice preț. Suedezul i-a cerut bătrînului să le însoțească pe domnișoare înapoi în oraș, dar la poartă — surpriză — se afla doamna Mawr, și secretarul noii ligi n-a mai avut scăpare. Doamna Mawr se purta sever cu subordonații din societățile de binefacere, ca un ofițer colonial cu trupele din junglă. Ea și arăta de altfel ca un ofițer, cel puțin acum, cu ocazia unei vizite în afara orașului : căciulă soldățească de oaie, manta militară, cizme, manșon de damă, dar tot de oaie, în umăr o geantă de Cruce Roșie, de care nu se despărțea nici la concerte, pereche grosolană a genții soțului. Cum la poartă se aflau o englezoaică, un suedez și un bătrîn franțuzit, micul grup avea aparența unei comisii internaționale, sosită

în inspecție și fost tratat ca atare de notabilii așezămîntului, care au și apărut cu panica pe chipuri. Doamna Mawr, cu toată candoarea ei îngerească, justifica această panică : avea pe obraz masca unei intransigențe, iar în ochi îi lucea bănuiala : bănuiala că în acel așezămînt, deși nou, se săvîrșeau crime.

— Nici o crimă ! a asigurat, de la primul pas, tînărul director. Mai întîi, fiindcă n-am început încă sacrificarea animalelor. Iar în al doilea rînd, fiindcă acest sacrificiu se produce în condițiile cele mai civilizate, după cum veți vedea.

Doamna Mawr a respirat ușurată, dar nu complet, reținea încă în plămîn o bună parte din aerul dubiului pe care-l aspirase, pe care-l cultivase, pe care-l propagase în oraș : dacă acolo, la noul abator, „se taie animale" ! Da, se taie, mai bine spus se vor tăia, o recunoscuse directorul — și doamna Mawr a resimțit junghiul ! Se taie, dar în condiții civilizate — și doamna Mawr a respirat, dar nu complet, consimțind să intre. Au și pătruns într-o hală goală și albă, orbitor de albă, unde de fapt nu era nimic de văzut decît niște bîrne metalice dispuse transversal pe încăpere de care atîrnau niște cîrlige.

— La ce slujesc cîrligele ? a întrebat doamna Mawr, plimbîndu-se cu ochii pe sus.

— Jupuirea, a explicat amfitrionul, se face acum în cele mai civilizate condiții. Animalele vor fi atîrnate. Și înainte ca doamna Mawr să tresară, directorul a mai adăugat : „— O ! dar am sărit o etapă. Din zăpăceală am intrat de-a dreptul aici..."

— Despre ce este vorba ? și doamna Mawr și-a exprimat nedumerirea în englezește. Ne ascundeți ceva ?! Arătați-ne tot ceea ce trebuie văzut. Doar de asta am venit.

— Desigur, poftiți !

Panica amfitrionului nu s-a diminuat, micul grup s-a reîntors în curte, o curte vastă, orbitor de albă, neprofanată de pași.

— Da, și-a recunoscut vina amfitrionul, ar fi trebuit să intrăm mai întîi dincolo.

Între timp, amfitrionul s-a adresat celuilalt membru al „comisiei", suedezul, care părea mai blajin. Domnul în vîrstă, secretarul aceleiași „comisii", care vorbea numai

franţuzeşte, scotea note; dar cu mare minuţie, punînd din cînd în cînd întrebări anapoda, în contratimp cu doamna Mawr. Amfitrionul a început prin a le spune oaspeţilor că acum, după război, era normal ca în Bucureşti să crească consumul de carne şi de piei tăbăcite. „— Populaţia va trece la un regim hotărît carnivor" a precizat el, spre oroarea lui oncle Gabriel, care reprezenta punctul de vedere opus. Şi aceasta, a mai spus, „din cauză că orice război aduce schimbări importante." Însăşi edificiul pe care „onorata comisiune" îl vizita, semnifica o schimbare importantă : „— Se trece de la tăierea artizanală, la domiciliu, la un alt tip de tăiere, cel modern. Căsăpiile de uliţă sînt şi neeficiente, şi neigienice ! a mai spus individul. Ele reprezintă o sursă a agenţilor purtători de boli, muşte, şobolani, cîini vagabonzi, ceea ce interesează persoanele care iau sub protecţie asemenea animale ! — o săgeată în direcţia ligii de protecţie a necuvîntătoarelor ! — şi în consecinţă vor dispare. Dar, ceea ce este cel mai important, va dispare, odată cu căsăpiile, şi o sursă de decădere a moravurilor, căci actul uciderii animalelor nu va mai fi la vedere, se va petrece undeva departe, în afara urbei, la secret şi în condiţiuni perfect igienice, în urbe revenind numai productul comestibil : carnea".

În hala de sacrificare a animalelor era frig, un frig îngrozitor, intensificat şi de pereţii albi, de var, un alb mineral care iradia frig. Din gura vorbitorului, care tot explica cu entuziasm ieşeau aburi, un abur cald cu indicii de digestie incompletă. Şi măselele vorbitorului erau albe mai ales cînd a rîs, un rîs carnasier, cu toată gura, urmat de un strănut, apoi batista, apoi pardon ! Explicaţiile au continuat. Nu era singura hală — doar hala pentru porcine. Urmau la rînd halele pentru ovine, bovine şi cabaline. Aceste specii erau numite cu numele lor ştiinţific — nu oi, boi, cai —, nume ştiinţifice care împingeau în abstracţiune fiinţele în cauză. Oncle Gabriel a strigat :

— Se taie şi cai ?!

— Cabaline, vreţi să spuneţi ? Desigur !... De ce nu ! a fost răspunsul. Totul în schimb este foarte rapid şi comod.

Din explicaţii rezulta cît de simplu este, cît de avantajoasă şi rapidă intrarea şi ieşirea, înlesnită de partea

mecanică a instalației, în care „rolul mîinii umane se reduce foarte mult".

Doamna Mawr, care părea complet zăpăcită, a intervenit :

— Și cine taie animalele ?

— Doar v-am spus ! și amfitrionul a afișat o mină supărată. Aveți în față instalația mecanică.

— Aa !...

— Și păsările ? a întrebat oncle Gabriel.

— Vom tăia și păsări, dar mai tîrziu. Păsările vor continua să fie tăiate artizanal. Hala pentru păsări abia se construiește. Apoi, în final, amfitrionul a mai adăugat : Vom tăia și cușer.

— Cușer ?!

— Da, cușer.

Și oncle Gabriel a însemnat în carnețel și această noutate : „Abator, București, carne cușer."

— Pentru carnea cușer, a mai spus vorbitorul, vor veni special niște hahami. Deși lucrul nu-i încă precizat. S-ar putea ca izraeliții să dorească un abator aparte, numai pentru ei. După război, trebuie să știți, vom avea probleme și cu carnea pentru mahomedani.

Doamna Mawr a tresărit, la aceasta nu se gîndise. Suedezul părea indiferent.

— Și sîngele ? a întrebat, bîlbîit, oncle Gabriel.

Vorbitorul a rîs cu toate măselele :

— Unde-ați văzut dumneavoastră sînge, aici, la noi !

Dar reforma cea mai importantă pe care o avea în vedere noul așezămînt — desigur, un așezămînt ! — era reprezentată de modul în care urmau a fi tratate „animalele vii". Aici, din nou, o săgeată spre domnul de la ligă și o privire semnificativă spre Duner, și spre doamna Mawr. Ambele persoane puteau mai bine înțelege despre ce e vorba, fiindcă veneau din țări civilizate. Vorbitorul li s-a și adresat direct :

— La dumneavoastră, în Occident, animalul e respectat. La noi, nu. La noi animalul, stimată doamnă și onorate domnule, e ca un cîine. Bruftuluit, nemîncat, umilit. Ați văzut animalele de la noi ? Te cuprinde mila. Ei bine, acum

vă rog să poftiți să vedeți animalele vii, îngrijite în noile condițiuni, care preced sacrificarea. Așa da, ne vor aproba, sînt canvins, chiar și domnii de la ligă. Așa, cred că le convine și lor. N-am nici o îndoială că vor mai reveni pe la noi.

Apoi Duner, împreună cu doamna Mawr și cu domnul de la ligă, care era ținta tuturor insinuărilor, au fost conduși la un grajd model, în afara incintei abatorului, unde se și aflau cîteva perechi de animale, care-și așteptau soarta. Pe Duner l-a răzbit caldul animal, o căldură curată, cuminte și bună. Adăpostul era construit țărănește, din lemn cu pereți de pămînt văruiți cast, cu un pod pentru fîn, un pod plin cu fîn, cu o cărare laterală, presărată cu nisip, care despărțea de intrușii ieslea animalelor. Ieslea, plină cu fîn, mirosea a fîn. Pînă și mirosul cald de urină, în amestec cu aburi de baleg, făcea bine. Vitele nu i-au văzut pe oameni, rumegau liniștit, placide.

— Ăștia-s boi moldovenești ! a spus un grăjdar, indicînd cu piciorul doi boi albi, imenși, cu coarne foarte largi, ca niște candelabre, care stăteau tolăniți în paie.

— Rasa lor va dispare, a precizat și vorbitorul. De cîteva sute de ani, poate de-o mie de ani și mai bine, principalul articol de export al țării l-au reprezentat acești boi. Și doct : S-au vîndut întîi la Baltica, în orașele hanseatice, din nord, mii de capete, apoi, de cînd cu turcii, a început exportul și spre sud, spre Marmara, la Stambul. Mii de cirezi, și la sud. De-acum însă cu turcii s-a terminat. Dar s-a isprăvit și cu ei.

Boii, cu coarnele în candelabre, rumegau liniștit, nu-și intuiau destinul. Vorbitorul a mai spus :

— Cred că sînt ultimii boi din această rasă. Apoi cu admirație : Dar absolut reprezentativi !

Firesc, doamna Mawr era foarte impresionată. A privit cu emoție boii, iar grăjdarul, simțind interesul cucoanei a silit unul din animale să se ridice în picioare, izbindu-l cu opinca. Boul nu s-a împotrivit. S-a oprit doar o clipă din rumegat, i-a privit pe oameni cu ochi mari și sumbri, apoi s-a apucat să rumege din nou.

— Dar de ce nu-i cruțați ? a întrebat doamna Mawr. Mi se spune că sînt cei mai reprezentativi.

— E adevărat, a recunoscut amfitrionul, dar pentru ce să-i cruțăm ?

— Pentru perpetuare ! a răspuns senin doamna Mawr.

— Dar sînt boi !

— Și ce dacă sînt boi ? !

Duner n-a rîs, nici amfitrionul, nici măcar grăjdarul, care doar a oftat. Între timp, boul se culcase din nou, lîngă celălalt, rumegînd în pace. Grăjdarul i-a privit pe amîndoi cu mîhnire. Părea țăran după vorbă :

— Erau buni, sireacii, și pe la nunți. La nunți, ei trăgeau carul cu zestrea miresei.

— Li se punea ștergar înflorat în coarne, și flori. Ce știi tu ! a intervenit un alt grăjdar, mai bătrîn.

— Acest bou va trebui fotografiat ! a opinat și oncle Gabriel, iar intervenția lui a pus un punct imprevizibil momentului. Da, da ! a insistat el. Avem la ligă un aparat de fotografiat, cu magnesium. Va trebui neapărat să-l fotografiem.

În grajd a pătruns încă un grup de personaje, iar amfitrionul s-a precipitat să le salute. Era o domnișoară palidă, înfășurată într-un mantou scump, urmată de o întreagă suită, din care făceau parte un domn rotund, satisfăcut de sine, o doamnă mică și roșie la chip, cu aer de mahalagioaică, un tînăr funcționar de la abator, alți cîțiva casapi și grăjdari. Vorbitorul s-a ploconit în fața domnișoarei palide, apoi l-a salutat cu respect, dar familiar, pe domnul rotund.

— O ! a făcut, iată și onorabilii proprietari ! Și familiar către domnul rotund : Nea Pandele, avem musafiri din Anglia și din Suedia. Ne vizitează o comisie internațională. Vrea să constate progresul. Le-am și spus : doamnă, domnilor, iată, avem progresul !

Proprietarul a făcut figură cuviincioasă, i-a sărutat mîna doamnei Mawr, iar pe Duner l-a salutat cu căciula. Îl chema Pandele-Tabacu, făcuse avere bunicică în timpul războiului — furnituri militare de talpă și piele, iar de curînd își extinsese proprietatea și asupra unei părți din abator. Stăpînul stabilimentului și-a corectat totuși poziția, cu modestie : noua avere aparținea fiicei, domnișoara în blană de felină, domnișoara Filica Maican, fata palidă și firavă, care a întins galeș o mănușă parfumată, spre cele

două animale. Oncle Gabriel a aplaudat gestul, strigînd entuziasmat :

— Fotograf, fotograf !

Era de trebuință un fotograf, nici vorbă, pentru a fixa și acest moment. Simțind parfumul felin, mărețul bou moldovenesc a scuturat din coarne. Mișcarea a amuzat societatea aflată în grajd. Chiar doamna Mawr a rîs. Englezoaicei i-a plăcut domnișoara, ciripea binișor franțuzește, ba a scos și un „all ryght", suficient ca doamna Mawr s-o coopteze în noua ligă pentru protecția animalelor, decizie consemnată pe loc în carnet de oncle Gabriel.

Duner pendula între stupefacție și încîntare. Îi plăcuse boul, cu tristețea și unicitatea lui, îi plăcea domnișoara galeșă. Era incorigibilă prin candoare și farmec doamna Mawr, picată ca o lacrimă albastră în această lume străină de ea, dar pe care o iubea, afișînd un entuziasm comic și o severitate grotescă față de toate ciudățeniile locului. Printre altele, doamna Mawr dispunea și de un set de proverbe și zicale românești, pe care le distribuia cum o tăia capul, utilizîndu-le de preferință numai pe cele cu conținut moral. Domnișoarei Maican i-a spus astfel : „— Fii tare ca o stîncă / Și nu uita că ești rumâncă." Același îndemn, ușor modificat, l-a adresat și domnului Pandele : „— Fii tare ca un stîn / Și nu uita că ești rumân." Doamna Mawr deținea zicala de la prințesă, și părea încîntată că textul, în varianta pentru domni, provoacă perplexitate. Ceea ce s-a întîmplat și cu nea Pandele, care a făcut ochi mari. Dar doamna Mawr nu-și epuizase încă inițiativele. Ultima ei replică l-a țintit din nou pe Duner, asociind-o însă și pe proaspăta acolită :

— Mîine mergem într-un așezămînt de fete pierdute.

Ceea ce, pentru Duner, era prea mult.

*

Sanadaru nu-și găsea uniforma. O căuta pe bîjbîite, prin întuneric, jur-împrejurul așternutului de rafie, știa c-o pusese la cap, lîngă perna de porțelan, n-a găsit-o, iar cînd a nimerit totuși ceva de îmbrăcat era veșmîntul ei, halatul acela auriu, brodat cu dragoni și păsări ale para-

disului. „— Plec eu, i-a şoptit Siao, de dincolo de paravan. Dormi liniştit. Odihneşte-te măcar o zi.“ Şi a chicotit : „— Drumul pînă acolo îl voi face eu, în uniforma ta. E la mine.“ Apoi a rîs de-a binelea. „— Văd de pe-acum ce ochi va căsca Sumiko.“ El s-a speriat. O ştia vicleană, dar nu rea. Acum îşi dădea seama de posibilul dezastru, pe care Siao nici măcar nu l-a ascuns : „— O dată şi o dată va trebui să limpezim această poveste. Sumiko va trebui să ştie că-mi aparţii. I-o voi spune eu !“ De ce să-i fi spus ea ? Sumiko înţelesese de la început tot. Ce nevoie mai era de cuvinte. Erau necesare cuvintele, pretindea, Siao, acele cuvinte pe care el refuza să le spună. „— Voi fi o clipă bărbat, i-a mai spus, clipa cît voi lămuri această poveste. Tu vei fi femeia !“ El rămăsese zăpăcit, în mîini cu halatul acela auriu, brodat cu dragoni şi fenicşi în timp ce ea rîdea : „— Am să-ţi dau oglinda. Meriţă să te vezi cum arăţi !“ „— Dă-mi uniforma ! a cerut el. Vreau uniforma înapoi.“ „— De ce ? Îţi stă foarte bine ca femeie !“ Acum îl şi umilea. Situaţia era cu atît mai îngrozitoare cu cît în ferestrele pavilionului albea de ziuă. Lumina creştea înspăimîntător, într-o clipă se putea întîmpla catastrofa. Nu mai era timp, trebuia să părăsească iute pavilionul, fie şi gol. Sau în halatul acela. A plecat gol, cînd ea încă rîdea. I-a auzit ultimul cuvînt : „— Laşule.“

A ajuns la timp, dar extenuat, cu o clipă înainte de vizita de dimineaţă. În timpul vizitei putea să doarmă. S-a liniştit cînd a văzut pumnalul pe măsuţa de la căpătîi şi a adormit. Celălalt bolnav, europeanul, care abia acum se trezise, nu-i remarcase lipsa. Sanadaru s-a mai deşteptat o dată, împins în sus de nădejde că uniforma se afla totuşi aici. Nu era, rămăsese la Mukden. Dar şi un noroc : nu revenise îmbrăcat în halatul acela de femeie, cu dragoni şi păsări paradisiace. Avea pe trup o cămaşă de noapte, lungă şi albă. Perna de puf îl stînjenea. Din nou i-o puseseră la cap. Sanadaru nu suporta decît pernele de lemn sau porţelan. A aruncat perna europeană.

Toată ziua, Sanadaru s-a zbuciumat sub pătură. Nişte mîini, mîinile albului din patul de alături, îl acopereau din în cînd, dar tînărul arunca mereu pătura, cu un refuz obosit în japoneză. Albul acela îl tot îndemna, în englezeşte, să fie cuminte şi să accepte pătura. El a acceptat-o pînă

la urmă, trăgîndu-şi-o-n cap. Îl supăra lumina prea crudă. El ştia că trebuie să doarmă mult şi bine, cît ţine lumina, ca mai apoi, spre seară, să intre în somnie, iar după-amiaza nopţii să se trezească deplin. Acum, în cîteva rînduri, s-a trezit mai devreme, a sărit din somn, dar văzînd lumina de afară s-a culcat iar. Era imperios necesar să se ducă şi să aibă o ultimă explicaţie cu Siao. La ultima lor întîlnire, chinezoaica îi spusese : „— Dacă mai vii, vino cu totul." I-o spusese somativ, iar somaţia l-a jignit. În ce sens să vină cu totul ? Presupunea Siao că el mai deţinea vreun rost ? Adusese totul, de la început, încă din clipa cînd zburase după umbrelă. În ce sens totul ? Voia s-o întrebe deschis, pentru ca astfel să se limpezească o dată pentru totdeauna cine este ea şi cine el. Adusese totul, orice despărţire era pentru el insuportabilă, dar poate că mai era necesară o despărţire, fie şi provizorie, pentru ca lipsa lui să se vadă. S-o resimtă şi ea. Fără el, ea ar fi trebuit să fie un rîu cu jumătate din albie lipsă, o faţă cu un singur obraz şi cu un singur ochi, un gînd jumătate rostit şi jumătate nu, un ţipăt tăiat în două. Încercaseră de fapt amîndoi despărţirea, prin plecările lui fatale şi tortura fusese imposibilă. El s-a întors de fiecare dată mai iute, simţind că unul fără celălalt ar muri. Reîntîlnirea, şi mai intensă, era asemenea unei prăvăliri. Cu smulgerea din avalanşă, imposibilă. Şi atunci de ce el să vină „cu totul", cînd despărţirea — imposibilă — îi lua totul. Nici unul şi nici celălalt nu fiinţau altfel decît în tot. Ce alt tot dorea Siao ? Ce, dincolo de tot !

A dat din nou să se scoale, lumina se mai domolise, acum putea privi totul cu ochii deschişi. „— Vino cu totul ! îi spusese. Ce te mai reţine ?" Sau, altă dată : „— Uită tot." Dar uitase tot. „— Atunci de ce te mai întorci acolo ? Rămîi pentru totdeauna aici !" Voia să rămînă, nu putea altfel, dar uita dincolo, de fiecare dată, cîte ceva. „— Tu încă mai ai amintiri ! i-a mai spus Siao. Altfel nu te-ai zbuciuma, ai rămîne aici !" „— Nu vezi că sînt aici ! a strigat el. Nici nu mai sînt eu." Simţea cu bucurie şi uimire că mîinile lui sînt mîinile ei, ochii lui ochii ei, deşi ea, rămînînd trează încă, mai avea puterea să se îndoiască. „— Atunci bine, i-a spus, nu mai ai pentru ce te întoarce dincolo." Dar albeau zorile. El s-a îmbrăcat cu

spaimă, lacom să nu piardă o clipă. Acuşi se deschidea prăpastia luminii. „— Şi dacă n-ai să mă mai găseşti ?" A lăsat-o plîngînd.

La reîntoarcere a găsit-o altfel, vindecată. Zîmbea, îl ignora, se purta ca o curtezană. I-a oferit ceai, l-a invitat să se poarte cum îi place, cum vrea el, ca să rămînă el, fidel lui, sau celeilalte, lui Sumiko. „— Dacă vrei, i-a spus, poţi rămîne cu ea. Cu Sumiko n-am nimic, nu-i port nici un resentiment. Ca dovadă îi voi dărui acul meu de argint." Şi a scos din trusa medicală acul ei de argint, un ac lung şi fin, pe care-l ţinea între degetele cu unghiile desăvîrşit lăcuite. Îşi lăcuise şi dinţii, acum negri, frumoşii dinţi ca perle negre, cînd zîmbea cast. O chinezoaică dăruind unei prinţese japoneze acul ei tămăduitor ce alt gest mai graţios şi mai sincer. Siao a zîmbit cast, aşezînd acul lucitor de argint între amîndoi, pe cutiuţa de lac, ca Sanadaru să nu-l uite. Apoi a rîs, cu cochetărie. „— Vei fi Yang, aşa cum pretinzi că eşti, i-a mai spus. Vei fi liber şi puternic. Voi fi Yin, cum sînt, ştearsă şi cuminte. Îţi aparţin casa, grădina, eu. Răvăşeşte-ne. Eu voi rămîne inertă, rece. Tu fii aşa cum eşti !" El n-a mai fost în nici un fel, era timid şi speriat. Şi stîngaci. Cînd Siao a trecut pe lîngă el, atingîndu-l cu veşmîntul, el a simţit doar foşnetul mătăsii, rece, fără nici un alt fior. Fîşîitul veşmîntului avea ceva mortuar şi Siao, simţind că lui nu-i place acest veşmînt, i-a zîmbit şi a trecut dincolo să se schimbe. Nici nu i s-au auzit paşii, deşi papucii ei metalici, care-i strîngeau picioarele, înţepau podeaua ca nişte copite. Acum papucii metalici nu s-au mai auzit. A dispărut dincolo, ca să se schimbe, iar el a încercat să facă în grabă un desen, ca să-şi vină în fire. A trasat linia unui ursuleţ Panda, a sugerat ochii şi nările, trei pete, apoi arcuirea spinării, dar i s-a isprăvit tuşul. Îi tremurau mîinile, se simţea, fără nici un motiv, în culpă. Nici de atît nu mai era în stare, să tragă o linie. Aştepta ca ea să se întoarcă, dar cu trac, la fel ca atunci cînd se întorcea doica sau dascălul de caligrafie, care-i privea exerciţiile de sus, văzîndu-l de sus cum greşeşte. O salvare era pumnalul, putea isprăvi desenul cu pumnalul, perforînd hîrtia, dar pumnalul lipsea, nu-l avea asupra-i.

Se înserase de-a binelea. Acum era treaz pe deplin, deşi încă nu se putea ridica. Cineva aprinsese o lumînare între cele două paturi. Sanadaru a stins-o. Era mai bun întunericul, se vedea totul mai clar. Se vedea el pe sine mai clar, se putea urmări din afară pe sine însuşi, ca şi cum el ar fi fost altcineva. Şi el s-a mirat simţind cum el însuşi se ridică din pat, peste voinţa lui. Era acum lîngă pat, se vedea pe sine cum îşi caută încălţările, cingătoarea, uniforma, deşi, curios, ar fi trebuit să ştie că uniforma e dincolo. De ce-o mai căuta ! Mai simplu ar fi fost, dacă tot o căuta, să aprindă lumînarea. Dar se obişnuise să se îmbrace pe întuneric, hoţeşte, fără zgomot, păşind pe lîngă pat cu paşi transparenţi, ca să nu-l trezească pe omul alb. Se urmărea el pe el. Ar fi trebuit, acum, ca el, celălalt, cel care tot încerca să se îmbrace, să aibă grijă să nu-l atingă din greşeală chiar pe el, cel care era treaz, îl (re)vedea. O clipă de ezitare a urmat totuşi, ceva nu era în regulă cu uniforma — lipsea ! — dispăruse nu se ştie unde, în schimb era la locul lui pumnalul. Sanadaru a apucat pumnalul, în clipa în care cealaltă mînă, a celuilalt, a dat să-l apuce.

A răsuflat uşurat. De acum nu-i mai putea scăpa. Fierul rece l-a liniştit. Deşi în fereastră se limpezea întunericul. Trebuia să plece. L-a reţinut pe celălalt cu toată puterea, dar acela s-a smuls. S-a smuls cu tot cu pumnal, cu tot cu mînă — mîna lui. Mîna cealaltă avea o putere neobişnuită, care l-a tras în sus, smulgîndu-l afară din pat. A simţit sub tălpile goale duşumeaua rece, apoi a simţit şi momentul cînd s-a deschis uşa — ajunsese deja la uşă —, unda de ger de afară l-a izbit neplăcut, pînă la piele. Trebuia să-l oprească, dar n-a putut, n-a izbutit să apuce cu mîna liberă uşa — picioarele goale au intrat în zăpadă, a simţit răcoarea pînă la glezne, pînă la pulpe. Ieşise în curte, se vedea albul zăpezii şi lumina, iar sus, cerul alb. O clipă doar şi, dacă mai întîrzia, putea să-l (să se) împiedice. Lumina, care creştea năvalnic, făcea plecarea cu neputinţă. Lumina creştea. Dar creştea şi puterea aceea, înspăimîntătoare.

Acum nu se mai putea ţine pe loc, un pas doar şi gata, dar în faţă, salvator, era un prun. Îl văzuse din timpul zilei — prunul desfrunzit din curtea interioară a spitalu-

lui, prunul. La prun trebuia să ajungă, cu orice preț, și a ajuns. Aici a și căzut, apoi s-a ridicat, sprijinindu-se cu spinarea de prun, fixîndu-și bine spinarea. Și-a fixat bine și picioarele, sub trup, în lotus.

Apoi încă o zbatere, cea mai puternică, pe care a fixat-o cu ambele mîini, apăsînd scurt fierul în stomac. Fixase bine punctul izbăvitor. Scăpase de Siao.

*

Gerul a limpezit zările și la Dunăre, la movila de paie. Armata uitase de acest depozit, uitase și administrația civilă. Fluviul era bocnă ; în vremuri bune, de la un țărm la altul se trecea cu săniile. Soldatul care păzea movila trăia ca-n vremi de pace — n-avea nimic de făcut decît să păzească movila.

Movila se teșise totuși, sub omăt. Din uriașă cum fusese la începutul războiului, părea acum mai mică : un deal povîrnit sub troiene, între nămeții clădiți pe cîmpie de furia iernii. Un munte în platitudinea cîmpiei, pe o pantă auriu, pe cealaltă alb. Fierăstrăul furtunii retezase panta de miazăzi a muntelui de paie, arătîndu-l în toată înălțimea sa, în schimb partea dinspre miazănoapte și răsărit era o îngrămădire de omăt care tot urca spre vîrf, isprăvind într-o făloasă coamă. Soldatul, care păzea arătarea, avea ordin strict : „Să nu lipsească un pai. Auzi, un pai !“ Nu dispăruse un pai, de la începutul războiului, și pînă în iarnă, foarte aproape de ceasul păcii.

Soldatul își primea tainul o dată la lună, hrană rece, cu apa urmînd să se descurce singur, cum o putea. Nu ducea lipsă de apă — la un pas, Dunărea. Nici de frig urma să nu-i pese : avea ordin să se vîre în paie. Dar să rămînă treaz sau să doarmă iepurește, cu un ochi necontenit deschis la mișcarea din jur, nu cumva, Doamne ferește, otomanii sau alți voitori de rău asupra avuției statului s-o fure, s-o risipească, să-i dea foc. Ordinul suna precis și urma a se executa în doi timpi : „— Stai că trag !“, „— Dacă nu stă, tragi !“

Soldatul n-avea în cine trage, nici urmă de om în toată pustia. Cel mai aproape de movila de paie era un sat bul-

găresc de peste fluviu, pe care războiul îl făcuse scrum. În timp de pace, acolo în satul acela, duminica şi-n alte zile de sărbătoare cîntau lăutari. Cîntau lăutari şi dincoace, în satele româneşti. Iar flăcăii treceau de la un mal la altul, la petrecere. Soldatul avusese o ibovnică dincolo, şi vara trecea Dunărea înot, la ea. După pace ar fi urmat s-o ia, s-o aducă dincoace sau să se ducă el dincolo, la ea. Dacă nu venea războiul, cei doi erau luaţi. Dacă el ar fi trecut Dunărea cu oastea, se cheamă că tot luaţi erau, căci soldatul ar fi dat fuga la ea, cu armă cu tot, măcar să-i spună că-şi ţine legămîntul. N-avusese noroc să treacă Dunărea, îl lăsaseră pe mal, străjă la movila de paie, unde n-avea nimic de făcut decît să dea movilei înconjurul. Şi să mănînce, şi să doarmă, şi-apoi iar.

Cînd furtuna îşi mîna caii jur-împrejurul movilei, soldatul n-avea grijă, dormea liniştit în paie. Cine şi cui să-i treacă prin minte să s-atingă de vreun pai ! Dar cînd era senin, ca acum, soldatul ieşea la pază, respectînd ordinul. Îşi făcea regulat rondul, cu arma la umăr ; după fiecare douăzeci de paşi se oprea şi striga, mai mult ca să-şi încerce glasul : „— Stai că trag !“ A doua parte a ordinului : „— Dacă nu stă, tragi !“ n-o aplica, n-avea împotriva cui. Dar era hotărît s-o facă, dac-o fi cazul.

Noaptea mai ales simţea un ţiuit în urechi, de urît, de care încerca să scape, dormind cînd pe-o parte şi cînd pe cealaltă. Sub viscol, n-auzea ţiuitul, în schimb îl auzea în nopţi cu timp senin, ca acum, un ţiuit care-l scotea din minţi, făcîndu-l să se zbuciume în culcuş, ca într-o carceră. O dată, într-o noapte, a scos capul afară şi-a văzut cerul spuzit. Uimit, a ieşit cu totul afară şi-a privit în sus. A ascultat. Îi dispăruse ţiuitul din ureche, dar auzea lăutari. Undeva nu departe, nu spre Dunăre ci la deal, dincotro venise el. „Au început nunţile ! şi-a spus. A trecut de Anul Nou. Se cunoaşte şi după cer. S-a dat dezlegarea la nunţi.“ Şi s-a culcat din nou, dar n-a mai putut aţipi pînă la ziuă.

Ziua, pace. Lăutarii se culcaseră. Lumea se cheamă că era istovită, ca după chef — prima noapte de nuntă. Din cînd în cînd se mai uita, ca gospodarul, dacă viscolul n-a făcut ici şi colo vreo stricăciune. Avea la îndemînă şi-o furcă cu dinţi de fier. A lăsat arma, a luat furca şi s-a apu-

cat să strîngă paiele risipite, greblîndu-le pe toate la un loc, ca apoi să le pună bine. „— Să nu lipsească un pai !“ suna ordinul, dar fără folos. N-avea cum lipsi nici un pai. Apoi a luat ceva în gură, pe la prînzişor, ronţăind cîţiva biscuiţi, şi lingînd din palmă firimiturile. Îl tot necăjeau nişte şoareci ; de răul lor, soldatul trebuie să aibă grijă de sacul cu merinde, să-l pună noaptea la cap, iar ziua să-l atîrne-n furcă. Se înmulţiseră zgaibele, de speriat ce puiau, în fiecare noapte nuntă de şoareci, nuntă.

La drept vorbind, soldatul nu era chiar singur. În peretele de paie îşi scobiseră cuiburi nişte coţofene şi nişte ţărci. Ţărcile, mai cu seamă, erau cicălitoare ca muierile, toată ziua nu le tăcea pliscul. Ciuguleau prin paie şi turuiau întruna, soldatul striga din cînd în cînd la ele : „— Ho, mai tăceţi odată !“ Ele se opreau din turuit şi cîte una întorcea spre bărbat un ochişor mic. Apoi iar turuiau. Sus, spre vîrful movilei, erau şi nişte croncani. Aceştia veneau doar să doarmă, ziua îşi şi luau zborul spre adîncul cîmpiei, îi vedea cum se duc, fîlfîind din aripi negre, îi vedea apoi cum se întorc, spre asfinţit, ca să-şi strîngă aripile şi să tacă toată noaptea. La timp de furtună, corbii dădeau semnal. Creştetul movilei era încruntat cu un fîlfîit continuu de aripi şi cu vaietele lor. În rest, multe vrăbii, podmol. Mici şi harnice, nesperioase de soldatul care, făcîndu-şi rondul, cît p-aci să calce pe ele. Le huştuia cu piciorul : „— Mai astîmpăraţi-vă, leliţelor !“ Şi vrăbiile erau gureşe. În primăvară, la prima undă de căldură, ar fi urmat să-nceapă nunţile şi ele, mii de nunţi, după care venea ouatul şi clocitul, alte mii de vrăbii, alte mii de mii de nunţi. Singur, ca şi soldatul, era un ciocîrlan. Ciocîrlanul avea cuib nu departe de culcuşul omului. Cînd soldatul scotea capul să vadă dacă-i ziuă, scotea pliscul şi ciocîrlanul. „— Stai, mă, că nu-ţi fac nimic !“

În forfoteala de stup a movilei, care ţinea cît e ziua, dar şi noaptea, cînd îşi începea nunta şoricimea pămîntului, soldatul n-avea decît grija pazei de afară. Şi cum troienele acoperiseră din trei laturi depozitul, grija lui era numai dinspre partea de miazăzi, unde peretele de paie era la vedere. Ca să nu-şi piardă obiceiul, soldatul trecea totuşi din cînd în cînd şi-n părţile celelalte, cît să-şi facă datoria. Nu era nimic de văzut, zăpezi, doar zăpezi, iar în-

tr-o zi, pe zăpadă, o nuntă de cîini. Nunta cîinilor i-a reținut atenția un ceas și mai bine, erau vreo cincisprezece nuntași de toate mărimile, mireasa nici nu se vedea din fluturarea de cozi, din vîrtejul de trupuri care-a și dispărut, ca într-un vîrtej. Pînă să dispară hora cîinilor el, cu degetele-n gură, a șuierat animalele, apoi a smuls arma din umăr și-a tras un foc. Aerul mirosea a praf de pușcă și-a duhoare de cîini, iar din peretele de paie au țîșnit mii de aripi. Deasupra movilei a fîlfîit o horă de păsări, de toate soiurile, iar țărcilor nu le-a mai tăcut pliscul pînă la amiază. Abia către seara păsărimea s-a liniștit deplin — cînd s-au întors corbii era liniște —, dar noaptea, șoarecii și-au început horele mai îndrăcit decît oricînd, de dedesubt, deasupra culcușului, pretutindeni. Soldatul n-a dat geană pe geană de răul lor toată noaptea, era și ger, ca să se înfierbînte, strîngea în brațe un vălătug de paie. Spre ziuă dac-a mai adormit, cînd pe cer ieșise Rariță, cînd lumina, tăioasă, mătura stelele, puzderii de stele.

Ieșind afară, l-a luat frigul, un frig ca niciodată. Zăpada scîrțîia sub pași ca sticla, scotea scîntei, aburii răsuflării se prefăceau în scîntei, lumina ustura. „— Vrei rachiu ?“ Auzise bine, dar cum nu era nimeni în jur, a strigat fără voia lui, a poruncit : „— Pune sticla jos !“ A luat sticla, a destupat-o, a tras o dușcă. Bun rachiul. „— Am și pîine caldă !“ i-a mai șoptit ea. „Rachiul nu-i bun pe inima goală.“ Acum se vedea și umbra ființei aceleia care vorbise. I se vedea broboada. „— Unde-i pîinea ?“ a întrebat el, lacom, simțind căldura rachiului. „— În sîn.“ S-a repezit să apuce pîinea fierbinte. Ea s-a împotrivit, s-a zbătut. Au mîncat apoi împreună pîinea și au băut rachiul, în culcușul strîmt. „— Mîine vin iar. Aduc s-o găină friptă. Da' sticla goală o iau înapoi.“ „— Bine, ia sticla și vino !“

Mai apoi, trezindu-se, ar fi vrut s-o vadă, să știe cum e, nu cumva să fi fost o nălucire. Nu era nălucire, pînă și paiele miroseau a pîine și a rachiu, un rachiu bun. Mîinile, încă fierbinți, miroseau a miez de pîine. Trebuia totuși să-i scoată broboada, s-o vadă la chip. A doua zi însă a venit seara ; s-a trezit cu ea de-a dreptul în culcuș. Mirosea toată a pîine. Adusese și carne bine rumenită. Și sticla cu rachiu. N-a mai avut gîndul la broboadă. Și-a spus, mîn-

cînd : „— Fie cum o fi, bine c-a venit." Dar ea n-a rămas cu el mult timp. Spre ziuă a plecat. „— Mai vii ?" „— Vin. Dă sticla încoace, era s-o uit." A luat sticla goală şi-a dispărut. Soldatul a dormit liniştit, toată ziua, fără vise din acelea sălbatice, care-l făceau să sară-n picioare, cu mîna pe puşcă.

A treia oară n-a mai venit, iar el s-a pîrpălit pe lîngă movilă. Şi-a reluat rondul, cu vrednicie, ba a trecut şi-n partea pe unde nu mai călcase de mult, rupîndu-şi pîrtie în zăpada proaspătă, împrejmuind movila cu o cărare în cerc, aşa cum fusese în toamnă. S-ar fi putut să vină din asfinţit sau din miazănoapte, de la miazăzi nu se putea, satul bulgăresc de peste fluviu era scrum. Apoi, cînd a căzut întunericul s-a culcat, dar cu ciudă. Ar fi trebuit să vadă dincotro vine, că doar lăsase urmă pe zăpada curată, urme de paşi. Nu i-a dat prin cap să vadă dincotro vin urmele şi-acum îi era ciudă. Trebuia să vadă dincotro vine muierea. Aşa cum trebuia să-i scoată broboada, să ştie cum arată, s-o vadă la chip. Să nu se lăcomească la rachiu. Dar şi ea — întîi rachiul, apoi pîinea. Fierbinte. Soldatul s-a frămîntat în culcuş, întorcînd spatele vălătucului de paie. Îi era cald. De furie, îi era cald. „—Întîi o văd !, şi-a făgăduit el, hotărînd să schimbe rînduiala întîlnirii. Întîi o văd ! Apoi pîinea ! Apoi rachiul ! !" Rachiul îl ameţea. Nu trebuia să se mai lase ameţit. „— S-o văd mai întîi !"

A adormit tîrziu, în zori. Dar era ceaţă, Rariţa nu se mai vedea pe cer, nici alte stele nu clipeau, doar zăpada. Dar era ger, cînd a ieşit în cărare, zăpada scîrţîia. Soldatul şi-a reluat rondul, cu arma la umăr, hotărît să străbată întregul cerc, în pas regulat. Un pas, dar s-a oprit. Cineva scormonea în peretele de paie. Şi-a încordat auzul, dar şi fîşîitul a stat. A pornit mai departe, dar iar a auzit scormonitul, acum un zgomot de furcă de fier. A dat fuga la locul unde lăsase furca, furca lipsea. A luat-o pe partea cealaltă, spre miazănoapte, în pas alergător, cu puşca în mînă. În mers, a slobozit piedica. S-a oprit, gîfîind, la colţul de nord al movilei, dar la timp, cît să vadă : cineva, o umbră, ridicase-n spinare o coşcogea desagă de paie. „— Stai că trag !" Umbra n-a stat, a rupt-o la fugă,

A repetat somaţia : „— Stai că trag !“ Apoi a tras, provocînd un zgomot de sticlă spartă în ţăndări.

A rămas apoi rezemat în ţeava armei, aşteptînd să se limpezească fumul. Era ceaţă. Fumul nu se limpezea. A luat-o încet, prin zăpadă, pe urma umbrei. Curios era că umbra nu lăsase urme. În spate, pe zăpadă, doar urma paşilor lui, în faţă nişte urme mici, perechi-perechi, urme de ligioană care sărise în copci.

După încă un pas, o pată roşie : vulpea încă se mai zbătea. Soldatul s-a întors cu paşi rari la movilă. Curios, furca era la locul ei.

*

Mulţimea de răniţi din casă, îl obligase pe Rufino să se mute în pod. În pod, nu putea dormi din cauza viscolului care răscolea văzduhul, punîndu-i gîndurile în învrăjmăşire. Din experienţele lui asupra luminii punctuale s-a ales praful. N-a mai avut liniştea trebuitoare ca să le continue, deşi în pod condiţiile erau perfecte, obscuritatea era pe deplin asigurată, iar lentilele de difracţie, perfecţionate în cursul toamnei, funcţionau bine. Totuşi Rufino n-a mai putut să-şi continue cercetarea, atît datorită mişcării de sus — viscolul !, cît şi mişcării de jos, din casă — nişte bolnavi de tifos care aiurau, rîdeau, spuneau vorbe fără şir. Vorbele fără şir erau sorbite de vijelie şi împrăştiate asupra lumii. Rezulta un nonsens. Rufino a îndurat o stare de insomnie de cîteva săptămîni, care-l făcea să umble ziua ameţit pe străzile oraşului. Căuta de lucru. Dar cine să ofere de lucru unui individ ameţit, care mergea pe străzi, printre troienele mişcătoare, ars de spaima ca nu cumva, dincolo de nouri, să se fi schimbat ceva în rînduiala cosmică. Ninsorile erau exasperante, poate cele mai mari din ultima sută de ani. Erau înnebunitoare şi furtunile de zăpadă, urgia Crivăţului. Trebuia văzut dacă poziţia Polului nu se schimbase, ca să poată fi înţeles acest haos meteorologic, trebuia văzut dacă Steaua Polară mai era la locul ei.

Apoi a venit gerul, aducînd pace văzduhurilor. Rufino a deschis lucarna acoperişului şi a privit cerul. Cerul era

vast, adînc, spuzit de stele. A scos luneta, ca să se refugieze, prin tub, în această lume familiară de sus. A răsuflat uşurat, de cum a pus ochiul : Steaua Polară era la locul ei.

*

În aceeaşi noapte, domnul Hasdeu, aflat ceva mai jos, s-a trezit din somn buimăcit. Sforăiturile din bucătărie se refugiaseră în mintea savantului, populîndu-i visul cu nişte figuri stranii. Figurile, după trezie, au devenit recognoscibile şi au căpătat treptat coerenţa unui basm : un urs uriaş încerca să bage un fir aproape invizibil într-un ac foarte mic. Savantul s-a smuls din somn, a notat visul pe o foaie de hîrtie, apoi s-a culcat din nou, cu speranţa că această figură caraghioasă, singura care-i rămăsese în minte, — un urs încercînd să bage aţă în ac — va reveni. Figura era semnificativă. Acelaşi urs, fără aţă şi ac, mirosea un stîrv într-un vis de la începutul războiului. Savantul nu i-a dat atenţie. Deşi meditase încă de pe atunci asupra unei teorii onirice, care să explice basmul, ca product folcloric. Nişte întîmplări foarte vechi, din preistoria omului, reveneau în halucinaţiile nocturne ale unui ins sau ale unei comunităţi, fiind redeşteptate de un accident cotidian care le scotea la suprafaţă, dîndu-le uneori un sens absurd. O teorie, care, cu timpul, dobîndise — pentru el — prestanţă de lege. O lege deci.

Acum, deşteptat pe deplin, savantul se gîndea dacă această lege nu s-ar putea generaliza.

VIII

Nu se dăduse de nici o urmă a așezămîntului de la Culbeci și poliția voia să închidă dosarul. Cînd Răşcanu, la parlament, l-a întrebat pe Radu Mihail ce se întîmplă cu această afacere, prefectul poliției a dat din umeri, apoi a răspuns printr-o întrebare :

— Și dumneata crezi în povestea asta ? !

Răşcanu n-a insistat, ca să nu-și știrbească prestigiul de om serios, iar Mihail a continuat a vorbi în dodii :

— Ce vrei să fac, Bucureștii sînt o ghenă de tractiruri, tripouri, locuri de perdiție, mai ales de la război încoace, cînd răul a ieșit la drumul mare și la lumina zilei. Din păcate n-am oameni destui ca să-i pun s-adulmece după fleacuri. De altfel chestiunea-i rezolvată, așezămîntul a ars. Nici n-aș putea preciza bine unde a fost plasat...

— Atunci ce-a ars ?

— E sigur că s-a făcut scrum o casă de perdiție... N-aș putea însă băga mîna în foc că acolo erau veritabilii Culbeci sau în altă parte. Lumea interlopă n-o confirmă, iar noi am consemnat asta. Dacă te interesează, îți trec dosarul.

— Dar se vorbește de strada Echerului...

— Strada Echerului nu există în nici un colț al urbei. Echerul, ca simbol, are o istorie destul de recentă la noi, cam de pe vremea Eteriei. În schimb, Culbecul e mai vechi

şi semnifică un drum închis. Ce să-ţi mai spun : nu ştii că melcul circulă cu casa-n spate ?

— Îmi spui poezii şi eu vreau acte.

— Ce acte să-ţi invoc ? Consemnările de anchetă ale oamenilor mei sînt acte, iată deci acte.

— Şi totuşi, ca pondere materială, ce-a rămas în urma Culbecilor, ce-aţi găsit în scrum ?

— Ce pot să-ţi spun ? Locatarele au dispărut, s-au evaporat. N-aş spune că au ars, e greu de precizat. S-a găsit, înfofolit în boarfe arse, scheletul calcinat al unui animal mic, o pisică probabil sau un copil ; îţi spun din nou, e greu de precizat.

— Dar există medicina legistă !

— Crezi că chestiunea are vreo importanţă, de vreme ce aşezămîntul a dispărut ? Şi fixîndu-l : Te rog, Alec, nu-mi pune din nou chestia asta pe cap !

Răşcanu a tăcut, dar prefectul, după o pauză, a continuat să vorbească, fără alt îndemn :

— Vezi, dragă — şi Radu Mihail făcea figură de înţelept —, pe aici prin Valahia veche se petrec uneori nişte lucruri ciudate. Nu le cunosc natura, nici nu-mi bat capul cu aşa ceva. Dar ia aminte : oamenii locului ştiu să se apere singuri de asemenea bizarerii. Şi ştii cum ? Le ignoră. Ca să crezi în poveştile astea sau să le iei în seamă trebuie să fii neapărat un străin. Să ştii de la mine : bucureştenii get-beget habar n-au de existenţa unor asemenea instituţii.

Afirmaţiile lui Radu Mihail păreau valabile pînă la un punct : căzuse-n plasa Culbecilor Toma Nicoară, un ardelean, şi mai căzuse şi-un tînăr japonez, tot un străin, pe care-l căuta tutorele.

— Oricum, a mai spus Radu Mihail, ceva straniu este la mijloc : Nici unul dintre martorii chestionaţi, mă refer la vecinii casei, nu dau drept sigură existenţa aşezămîntului acolo.

— Ce-a ars atunci, te întreb din nou !

— A ars o parte din casa domnişoarei Alivanti, a ars chioşcul, au ars remizele pentru trăsuri şi locuinţele slugilor. Baba a scăpat, dar ea nu ştie nimic, e complet năucă...

— Cine e această domnişoară Alivanti ?

— Ruina unei vechi familii. Pretinde că Giurgiul, ca port la Dunăre, i-ar fi aparţinut. În acte, o cheamă Georgea, de la San Georgio. La interogatoriu a declarat că în subterana de sub casa ei s-ar fi instalat diavolii, spiritele rele, pe care ea le învinge cu muzica doar. Ca să poată şi ea dormi, cîntă Chopin. Se spune că domnişoara Alivanti cîntă admirabil.

— Eşti un literat, l-a împuns Răşcanu. Mă întreb ce face cu un om ca tine poliţia.

•

În schimb, poliţia se ocupa într-adevăr de fleacuri, dezgropînd morţii. Farsa căderii Plevnei, care zguduise Bucureştii, n-a rămas fără urmări, pentru un anume serviciu de la prefectură, deşi după victorie — victoria reală ! — toată lumea ar fi trebuit s-o uite. Dacă prefectul poliţiei, luat pe sus de evenimente, a şi uitat-o — fiindcă Plevna a căzut totuşi, la puţină vreme după farsă !, dacă ministrul de interne n-a dat importanţă comediei, a pus-o pe seama nerăbdării populare — un efect al inducţiunii psihologice de masă —, dacă poporul a uitat la rîndu-i, sărîndu-şi inima pe loc, prin devastarea redacţiei la care lucra publicistul Caragiale, un om nu s-a putut împăca cu situaţia şi a rămas neclintit la datorie. Era agentul secret Iordache, cel mai zelos dintre subordonaţii lui Radu Mihail, pe care prefectul poliţiei voise să-l concedieze la începutul toamnei, tocmai din pricina acestui zel deplasat, stînjenitor pentru şefi.

Iordache a purces rapid şi din proprie iniţiativă la cercetarea cazului, simultan cu dezvoltarea evenimentului, fiind primul mădular al forţei publice care şi-a dat seama, încă în clipa cînd mulţimi de gură-cască începuseră a se strînge şi a striga ura pe străzi, că ceva nu miroase a bine. Iordache a fost primul care l-a somat pe un gură-cască, care purta un steag, să spună unde duce acel steag. „Unde-l duci, mă ?“ Acel gură-cască a răspuns însă prompt : „— Păi a căzut Plevna.“ Iordache a rămas trăsnit, primind vestea victoriei ca pe un glonte tras de un duşman drept

în frunte : „— Cum adicătelea să cadă Plevna !“ Adică, s-a întrebat el pe loc, cum să cadă fără ştirea poliţiei ?! Şi imediat a şi pornit la locul crimei, locul de unde pornise zvonul : tipografia Cucu, fundătura Lipscanilor, colţ cu hanul Şerban-vodă, căci acolo se edita gazeta blestemată al cărei coproprietar şi redactor era onor dl. Iancu Caragiale. Pînă să ajungă, mulţimea şi începuse devastarea, fiindcă între timp se aflase vestea contrară : Plevna nu căzuse. Fusese deci un moft. Oricum, Iordache a fost primul care a răscolit prin tăciuni şi prin geamurile sparte ale imobilului ; tot el a transmis grabnic şi prima ştire la poliţie, un mesaj succint : „S-a spart *Naţiunea Română !*“

Cînd a aflat că dl. Iancu Caragiale, autorele farsei, a fugit la Ploieşti, Iordache s-a aruncat în tren pe urmele lui. Cînd a aflat că nu-i la Ploieşti, dar s-ar putea să fie la Haimanale — satul natal al publicistului — Iordache după el. Nu l-a găsit nici acolo, dar un prim raport, sosit pe biroul lui Radu Mihail, cuprindea o informaţie preţioasă : „Dl. I.C. e născut la Haimanale, lîngă urbea Ploieşti.“ De aici înainte, în toate actele emanate de la Iordache, numele farseurului avea să fie înlocuit printr-o poreclă sugestivă : Haimanaua.

Întors la Bucureşti şi furios la culme, Iordache a prins să adulmece urmele Haimanalei peste tot, deşi n-a fost de găsit. Nevricos din fire, autorele farsei a stat o vreme ascuns la domiciliu. Îi era, nici vorbă, teamă de urmări — o făcuse lată !, acum aştepta să se calmeze atmosfera ; dar limbut, cu mîncărici la limbă, mai ales vanitos la culme, nu putea prinde muşchi într-un loc, voia să vadă, să audă comentariile, să-şi savureze succesul. Atîta aştepta Iordache, care, după ce l-a căutat prin toate berăriile şi cafenelele, a pus pîndă-n faţa casei, doar o ieşi.

Într-o vineri, a doua săptămînă după farsă, Haimanaua a ieşit. Era îmbrăcat într-un palton cu guler de lutru, căciulă de lutru, baston cu cap de argint, ochelarii cunoscuţi. Cînd a ieşit la peron, a privit la dreapta şi la stînga, cu fior, apoi şi-a ridicat gulerul. La poartă-l aştepta o sanie. „Gata, nu-mi mai scapi, musiu !“ Şi Iordache a sărit în cealaltă sanie, care era pregătită după colţ. Pînă la Podul Mogoşoaiei au ţinut-o într-o fugă, dar

fără ca ipochimenul să simtă că-i urmărit. Aici, în dreptul Grădinei Episcopiei, Haimanaua a coborît, a plătit vizitiului, a privit apoi din nou la dreapta și la stînga, cu fior, după care, lăsîndu-și gulerul în jos, a pornit la vale, pe lîngă Palat, în pas de promenadă. Iordache, după el.

Pînă la Rigler nici un incident. Haimanaua s-a salutat cu cîteva persoane și a trecut mai departe. În fața hotelului Broft însă, unde era găzduit Osman-Pașa, Haimanaua a stat mai mult, întîrziind la vorbă cu un amploiat. Ofițerul de la intrarea hotelului le-a făcut semn politicos să se miște, să-și mute conversația în altă parte, fiindcă acolo se afla Înaltul Prizonier, dar Haimanaua nu s-a mișcat din loc, se zgîia cu ochii la fereastra de la întîiul cat, unde din cînd în cînd apărea Turcul, spre satisfacția bucureștenilor. „Hait, și-a spus Iordache, poate am baftă să-l văz făcîndu-și semne cu Turcul!" Dar Turcul n-a apărut la fereastră — prea era multă lume în jurul hotelului! — și Haimanaua a plecat mai departe hai-hui, în pas de promenadă, spre Hotel Bulevard. Apoi s-a răzgîndit, a traversat spre Cafeneaua Teatrului, unde a văzut o sanie cu două dame. Damele au scos batistele din manșoane și le-au fluturat către el, cu mare veselie. Haimanaua și-a scos căciula de lutru, a sărutat mîna la doamne, a schimbat niște vorbe galante cu ele, apoi iar a traversat strada, ca să dispară-n pasajul care dă la Biserica Dintr-o zi. Acu' ia-l de unde nu-i, că dus a fost.

Cătrănit, Iordache s-a retras la Cafeneaua Teatrului, ca să se-ncălzească. Un șvarț și un coniac franțuzesc îi erau de-ajuns, cît să scrie pe hîrtie ce-a văzut. N-a apucat să pună pe foaie cîteva cuvinte, cînd, de la o masă vecină, s-a și auzit un hohot de rîs. Dar ce rîs. Să te crucești! Era el, ipochimenul, chiar Haimanaua. Povestea-n gura mare ca la piață, o istorie cu guarda civică. „Bravos, musiu! Acu te-am prins." Și Iordache s-a așternut pe scris, cu un ochi pe filă și cu altul la Haimana, ca să nu-l scape și nici să piardă vreun cuvînt. În mulțimea de persoane care-l asculta pe farseur — fiindcă s-au antrenat și alți clienți, de la alte mese — unul singur nu rîdea: Iordache. În schimb scria:

„Dl. I.C. s-a apucat să facă imitațiuni contra Guardei Naționale, atacînd un cetățean onorabil, pe care-l cunosc personal, Onor Dl. P.M. zis Tabacu, într-adevăr căpitan în guardă, familist și apropitar, în mahalaua Tabacii Noi, coloarea de verde. Cu aceeași ocaziune Dl. I.C. a pus multă răutate în imitațiuni, de se prăpădea lumea de rîs. Dar Haimanaua nu s-a oprit la atîta, a atăcat și poliția. El s-a dedat la multe imitațiuni — dar ce imitațiuni! — contra Onor dl. ipistat de pe aceeași coloare, pe care-l cunosc tot personal, ca familist și bărbat de onoare. N-am putut prinde atacurile la dame din cauza rîsului, s-au spus sigur-aminte porcării, dar am înțeles că Haimanaua a făcut aluzii, iarăși imitațiuni. Apoi cîțiva din grup, cam chiurluiți, au strigat «Jos ciocoii!», cu aluziune clară la Guvern. Alții, adică toți, au strigat «Bravos, coane Iancule, să ne trăiești!» S-a mai strigat «Vivat!», s-a adus alte rînduri de băuturi, s-a iscat hărmălaie mare, multe aplauze și cereri ca Haimanaua să urmeze mai departe. Ceea ce el ar fi și făcut, dacă nu dădea cu ochii de subsemnatul."

Iordache își încheia raportul indicînd cu inițiale și cîteva persoane cuminți, care nu luaseră parte la hărmălaie: „Onorabilii cetățeni, domnii N.M. (comersant), H.Z. (jurnalist), C.M.D. (jurnalist) și I.F. (cu consoarta)", ceilalți participanți (la hărmălaie) fiind trecuți pe o listă separată.

Răscolind în maldărul de rapoarte zilnice, Radu Mihail a întîlnit și nota lui Iordache, a dat s-o rupă — îi cunoștea caligrafia —, dar o însemnare finală l-a reținut: „Domnul I.C. pretinde că rezbelul nației e un moft." Aceeași mînă șterse însă cuvintele „Domnul I.C." înlocuindu-le cu porecla folosită mai peste tot în text: „Haimanaua". Mașinal, prefectul poliției a trecut raportul agentului la dosarul cu hîrtii clasate, fără importanță pentru liniștea publică, apoi, cu o tresărire în degete, l-a scos din crampoane și l-a introdus într-un dosar nou-nouț, pe coperta căruia a scris citeț, cu propria mînă, o singură literă: „H.". Toate rapoartele cu același subiect, emanate de la același Iordache, ar fi urmat să ia direcția acestui dosar, ca lectură pentru mai tîrziu, eventual pentru amici. Pe Iordache nu l-a primit, deși agentul s-a înghesuit în

cîteva rînduri la raport, drept carele subordonatul a înțeles ceea ce era de înțeles : rapoartele lui nu reținеau atenția. Și Iordache și-a dublat zelul.

*

În dosarul cu titlul „Haimanaua" a mai sosit peste puțin timp încă un raport. Cele cîteva file se ordonau sub un titlu sau motto, care a trezit interesul lui Radu Mihail :

„Ce făceau bucureștenii în timpul luptei de la Griviția ?"

Prefectul poliției și-a frecat mîinile. A poruncit să nu fie deranjat. I se promitea o plăcere specială. Niciodată pînă atunci nu se întrebase — „Ce făceau bucureștenii în timpul luptei de la Griviția." A cerut și o cafea ; în încăpere era frig. A sorbit. S-a așezat apoi mai bine în scaun ; și-a frecat încă o dată mîinile : „Ia să vedem ce făceau bucureștenii în timpul luptei de la Griviția !"

„Cald. Căldură mare. Cînd a căzut, dom'le Griviția ? A, de Sfîntu Alexandru. Era ziua Sfîntului Alexandru, sărbătoare mare și mă pregăteam să merg la onomastica unui amic. În ruptul capului n-aș fi admis să nu fiu prezînte la sărbătoarea acestui amic."

Iordache a notat pe manșeta filei, în afara textului : „De văzut cine e amicul !" Radu Mihail a adăugat la întrebarea agentului un „ha, ha !" Apoi a citit mai departe.

Ceea ce urma era o scenă „fără imitațiuni", orașul moleșit de căldura „dropicală", „cu soarele la meridian", „cînd nu poți să scoți un cîine de la umbră" și cînd „cu toată zăpușeala infernală", dl. I.C. a ieșit în oraș ca să se prezinte la onomastica amicului său, „un foarte bun amic". Radu Mihail a simțit trebuința să-și facă vînt cu hîrtiile raportului. Așa erau căldurile la București, într-adevăr „infernale" sau „tropicale", cu toate consecințele ce decurg dintr-un asemenea climat excesiv. „Era și setea. Cald și sete. În București, orice lighioana-i fi, te prăpădești de sete. Dar mai întîi de toate te topești." Ce mai decurge de aici ? Pustiul. „În București, vara, cînd soarele e la

meridian, nu mai zăreşti pe străzi pe nimeni ; pustiu de-ţi ţiuie urechile. Şi asta fiindcă lumea e la băi, în staţiunile străine de cură sau la mînăstiri". Din nou o intervenţie a lui Iordache, pe manşeta filei : „Sau pe front, domnule !" Radu Mihail a rîs, subliniind cu o linie observaţia agentului. Apoi a continuat lectura :

„Pustiu şi cald. Ce poate face bucureşteanul pe o asemenea caniculă, „bucureşteanul rămas la datorie" ? Într-adevăr, s-a întrebat şi Radu Mihail, ce poate face bucureşteanul ! „El, e ştiut, înfundă berăriile, fiindcă acasă nu se poate întoarce, moare de urît. Bucureşteanul, domnilor, nu-i o fire bisericoasă, să cînte la strană, ca ruşii, ca neamurile slave." Iordache a subliniat expresia „neamurile slave", nu se ştie de ce. „El înlocuieşte prea lesne slujba religioasă cu un aperitiv, cu amici. Sau, în cazul cînd n-are amici, stă singur, prostit, în mijlocul uliţei, sub lumina toridă, neştiind încotro să se îndrepte. Ce faci Nae ?" Urmau imitaţiuni, Iordache a trecut în paranteză „imitaţiunile", care păreau a fi fost demne de tot interesul. Dar agentul n-avea talent literar, el nota doar cuvinte, cuvinte discontinue, ciupite cu urechea şi transcrise rapid pe filă, în timpul povestirii. În povestire intrase acum un alt personaj, Mitică — „— Ce faci Mitică ?" — dar agentul i-a suspendat participarea, introducînd paranteza : „Iar imitaţiuni".

Cei doi amici se abat desigur pe la o bere, dar cu grabă, cu luptă, tevatură, la insistenţa unuia celălalt se opune, e aşteptat acasă de cucoane, la dejun, unde urmează să vină un alt amic — „şi nu pot care va să zică să întîrzîez", dar zarul cade de partea celui mai insistent, rezistentul cedează, nu rezistă „care va să zică", cei doi pornesc la braţ „ca doi buni amici" pe Podul Mogoşoaiei, „unde nu se vede ţipenie", „nu-i nici o muscă, nu un om, în toată urbea", nimeresc deci într-o berărie, şi au norocul — „ce înseamnă, nene, întîmplarea, hazardul care va să zică !" — să întîlnească aici „alţi cîţiva amici", care stau la o bere, „dar ca pe spini", căci „toţi se grăbesc."

Radu Mihail începuse să-şi piardă răbdarea, oricît de atractivă era naraţiunea, prefectul căuta subiectul anun-

ţat — „Ce făceau bucureştenii în timpul luptei de la Griviţa !“ — dar din nou povestitorul divaga (se enervase şi Iordache, scria smucit), acum povestitorul îi evoca pe bragagiii de pe uliţi, pe selepgii, pe vînzătorii de rahat cu apă rece, zaharicale, sirop („Iarăşi imitaţiuni“, Iordache nu s-a mai ostenit să risipească hîrtia.) Oricum, după ceasul lui Iordache era trecut de 12, trebuia să fie fost „1 post meridian, trecute fix“, cînd în oraş nu era ţipenie de om, cînd la Griviţa... cînd lîngă Turnul Colţii un salepgiu striga cît îl ţinea gura : „Saleep...“, cînd un alt turc prăpădit, dinspre Foişorul de Foc sau dinspre Cişmigiu, îi răspundea, stins, agonic : „Raahat cu apa receee...“

Tocmai în acest moment, pe Podul Mogoşoaiei s-a ivit „Haimanaua“, farseurul, „individul“. Individul era îmbrăcat într-un costum uşor de dril, pălărie albă din pai cu pamblică gris-fer, lucioasă, baston de trestie cu măciulie de os, pantofi culoarea oului de raţă, mănuşi albe, batista albă, iar în mînă un buchet de flori : boboci de roză. Cu boboci de roză în mînă, Haimanaua a dat să intre la Rigler, apoi a renunţat. A rezistat ispitei şi-n faţa Cafenelei Teatrului, n-a trecut strada. Era-n întîrziere. Puţinii domni care se grăbeau spre dejun şi se opreau din cînd în cînd în loc, căutînd birji, îşi făceau vînt cu pălăriile. Nu treceau birji. Individul a apucat la stînga, spre Universitate, apoi la dreapta, spre Sfîntul Gheorghe, ca să ia tramvaiul cu cai. Din nou ţipenie.

Dar, în Piaţa Sfîntu Gheorghe, lume. Lume de toată mîna, ca duminica ; mulţi ieşiseră de la biserică — slujba de Sfîntul Alexandru, fusese şi *Te Deum*, pentru ţar — adicătelea lume, amploiaţi care se grăbeau spre domiciliile lor — luaseră aperitivul !, mahalagii cu consoartele, foarte mulţi mitocani. Haimanalei nu-i plac mitocanii, se ţine la distanţă, dar birji nu erau, iar tramvaiul cu cai nu venea. El stătea distant, cu bobocii de roză într-o mînă, iar în cealaltă cu pălăria, făcîndu-şi vînt. În sfîrşit, hop şi tramvaiul. Îmbulzeală. Dar, tot atunci, apare şi Ea. Şi lumea s-a dat subit la o parte.

Radu Mihail a simţit nevoia să întrerupă lectura, era imposibil de despărţit unde povestea I.C. şi unde Iordache. Dar Iordache l-a aţîţat şi l-a prins cu nada replicilor laterale : „— Cum era, monşer ?“ ; „— Spune-mi că

mor !“ ; „— Zi, nene, cum era dama !“ Şi răspunsul : „— Dama era nici aşa, nici aşa. Nu era o cadră...“ Surpriză, apoi din nou replici laterale : „— Curăţică ?“, „— Nostimă ?“, „— Blondă ?“ Răspunsul : „— Avea ceva magnetic.“ „— Şi spune, monşer, cum era ! Descrie-o ! Spunem barim cum era îmbrăcată !“ În plus nici un cuvînt, doar notarea unui singur gest : doamna-şi făcea vînt, lent, cu evantaiul. „— Dar cum era, monşer, evantaiul !“ Ce importanţă mai avea. „— Nu v-am spus ? Avea ceva magnetic...“ Răspuns care a amuţit asistenţa, neîngăduind decît tîrziu o singură replică stingheră : „— Şi cum, dom'le, de era singură ? !... Singură, singurică ? !“ Alt prilej de uimire : în lumina iradiantă a zilei, la un ceas cînd, sigur, nu se produc miracole, o doamnă — singură ! — în Piaţa Sfîntu Gheorghe, aşteptînd tramvaiul cu cai. „— Şi?“ Pauză. „— Şi dama a urcat în tramvaiul cu cai“. „— Şi ?“ „— Şi noi toţi după ea.“ „— Chiar ?“ „— Asta-i culmea !“ „— Nu v-am spus c-avea ceva magnetic ?“

Chestiunea care se punea — dar nimeni n-o punea ! — era : cît ţine magnetismul. N-a avut cine s-o pună, căci tramvaiul cu cai a şi pornit, lăsînd restul populaţiunii feminine în Piaţa Sfîntu Gheorghe. În vagon doar ea — cu spatele la vizitiu ! — şi ceilalţi pasageri. Toţi domni de cea mai aleasă condiţie, inclusiv mitocani. Iar Ea, da Ea, îşi făcea vînt, lent, cu evantaiul. Alt moment de uluire : „— Şi ?“ ; „— Şi tramvaiul cu cai a mers mai departe...“ ; „— Şi în alte staţii au urcat alte persoane...“ ; „— Şi ?“ ; „— Şi tramvaiul cu cai a mers mai departe, spre Calea Tîrgovişteі.“ Buimăcire : „— Şi n-a coborît nimeni ?“ ; „— Nimeni. Nu v-am spus c-au urcat şi alte persoane ?“ ; „— Toate de sex masculin ?“ ; „— Toate de sex masculin.“ ; „— Nici o altă damă ? !“ ; „— Nici o damă. Nu v-am spus că era de Sfîntu Alexandru ? Damele stăteau acasă, aşteptau musafiri“ ; „— Şi ea ? ; „— Dumneaei mergea, presupun, către Gară.“ Pauză. „— Dar tramvaiul nu s-a oprit la Gară...“

Aici intervenea un fapt curios, pe care Iordache, captivat de poveste, nu l-a reţinut, deşi Radu Mihail s-a oprit din lectură : la Gară era capul liniei. Tramvaiul cu cai nu putea să meargă mai departe ; povestitorul ignora acest amănunt, pe care prefectul poliţiei nu-l putea baga-

teliza, oricît ar fi fost de magnetică povestea. „— Şi ?" ; „— Şi n-a coborît nimeni." „— Pînă unde ?" Moment de criză, dar povestitorul nu s-a descumpănit, i-a descumpănit doar pe ceilalţi : „— Cum pînă unde ?" Insistenţe : „—Pînă unde a ţinut magnetismul ?" Tiflă : „— Pînă la capăt !" ; „— Adică ? ? ?" Cineva prinsese totuşi latura ireală a povestirii : „— Dincolo de Gară, a precizat acela, se întinde Cîmpul de la Belvedere". Toţi au strigat : „— A coborît Doamna pe Cîmpul de la Belvedere ?" Tăcere. Apoi răspunsul : „— Da, ce vă miraţi, o aştepta un docar !"

Radu Mihail a lăsat din mîini manuscrisul, un pic năucit. Povestitorul a continuat, îi auzea vocea : „— Un docar cu clopot la oişte. Un clopot mare, supranatural. Un clopot cum nu se foloseşte la cai, un clopot care..." S-a auzit o altă voce : „— Fii, dom'le serios !" Dar Radu Mihail auzea clopotul de la docar, stînd cu mîinile pe hîrtii. Într-un tîrziu şi-a aruncat ochii peste rîndurile de încheiere ale lui Iordache, care erau ordonate pe puncte :

„1. Haimanaua n-avea ce căuta către Gara Tîrgovişte, în urmărirea damei, el fiind invitat la o anume onomastică în direcţia contrarie" ;

„2. Gara Tîrgovişte este punctul terminus al liniei tramvaiului cu cai (Iordache observase, în sfîrşit)" ;
Şi concluzia :

„3. Povestea este iscodită anume de sus-zisa Haimana, în scopul a-i compromenta pe bucureşteni, care, în ziua luptei de la Griviţa, 30 august stil nou, cînd Naţiunea Română se sforţa să smulgă victoria, s-ar fi ţinut după dame."

Iordache mai adăuga, în încheiere, că la ora cînd Dama Magnetică dispărea spre Cîmpul de la Belvedere, dincolo de Dunăre, la Griviţa se dădea cel mai înverşunat atac al dorobanţilor.

Între „dama cu evantaiul", urmărită de dl. I.C. şi între femeia circulînd cu docarul printre fronturi, n-a făcut nimeni nici o legătură. Observaţiile privind cele două feno-

mene au rămas în dosare diferite. Aceasta nu l-a împiedicat pe Iordache să scrie în încheiere : „Canalia !"

*

Printr-un prieten, care se cutremura de rîs, Radu Mihail aflase că Iordache îşi rafinase procedeele de urmărire a Haimanalei, recurgînd mai recent şi la deghizamente, la travestiuri de teatru.

— Închipuieşte-ţi, dragă, omul dumitale s-a deghizat în damă, ca să-l urmărească pe amicul I.C. Încă amicul mi-a şi spus : „— De la un timp se ţin damele scai după mine, în loc să se întîmple viceversa." Şi a rîs, arătînd spre omul dumitale, care era într-adevăr costumat în damă, la o cafenea.

— Damă, singură, la o cafenea ! s-a scandalizat prefectul, dîndu-şi seama cît de prosteşte lucrează oamenii lui.

— Nu singură, nu-i poliţia ta atît de neroadă. „Dama" era în compania unui „căpitan de roşiori", recent decorat cu „Trecerea Dunării".

— Păi cînd s-a dat medalia ?

— Cine ştie ! Întreabă „dama".

Întors la birou, Radu Mihail a scos dosarul cu eticheta H (Haimanaua), extrăgînd de acolo ultimul raport al lui Iordache. Începuse să-l enerveze acest subordonat tont şi lipsit de talent. Proza lui Iordache, cu mari cusururi gramaticale, avea haz în măsura în care transcria fidel tot ce spune Haimanaua, dar agentul îşi depăşea atribuţiile. De la „mica ciupeală" de club şi cafenea, utilă pentru definirea „atmosferei politice" şi a „mişcării fracţiunilor", agentul trecuse la urmărirea în toată legea, ba şi în travesti, procedeu admis în „cazuri de complot" sau pentru „depistarea criminalilor". Era I. C. un „complotist" ? Era un zavergiu cu haz, un tip de cafenea şi club, sau, cum spunea Iordache, o „haimana". Atunci ? Comportamentul lui Iordache era cu atît mai inutil cu cît „conservatorii" fuseseră scoşi de sub supraveghere, actele din dosarele pentru proces fiind clasate şi depuse la arhivă, din dispoziţia şefului. Radu Mihail s-a repezit, to-

tuşi, să citească raportul, cum o făcea întotdeauna, la cafea, dar cu iritare.

Iritarea a crescut, cînd şi-a dat seama că Iordache transcrie din nou balivernele risipite de haimana prin cafenele, uneori glume nesărate, fără nici un interes. Nimic important, fleacuri, mofturi. Nici măcar lumea pe care o frecventa Haimanaua nu era mai acătării. Ba da, la un club, I.C. a fost văzut la cafea cu dl. P.P. Apoi cu acelaşi într-o sanie. Dar gusta P.P.C. (Carp ? !) glumele lui I.C. ? Era precis vorba de o eroare de observaţie a lui Iordache. Fiindcă mostra de glumă pe care o avea sub ochi, o anecdotă din vremea revoluţiei de la 1848, nu putea totuşi distra pe nimeni. Anecdota nu se mai referea la lumea contemporană, îi dădea în tărbacă pe bucureştenii din urmă cu o generaţie, „dar cu multă răutate", cum consemna pe stînga filei acelaşi Iordache.

„Într-o zi fierbinte a lunii lui cuptor, pe la nămiezi, apăsa deasupra mahalalii Mihai-Vodă o pîclă straşnică. Mahalagiii stăteau la umbră prin căsuţele lor. Era o moleşeală generală..."

Şi comentariul lui Iordache, pe margine, în stînga : „Haimanaua vrea, vezi Doamne, să insinueze că toate evenimentele istoriei naţionale s-au petrecut pe «căldură mare», într-un climat puturos, pe-o vreme de «moleşeală generală», după cum se vede şi-n continuare, pe partea dreaptă (a filei)" :

„Nu se vedea pe drum, sub arşiţă, nici o mişcare... În cămaşă, cu picioarele goale, cu capul pe un vraf de simiţi, chiar Mihale, foarte asudat, se apăra din cînd în cînd de muşte..."

Mai departe, Iordache rezuma snoave, pentru a nu reţine prea mult atenţiunea superiorilor. Revoluţiunea era în primejdie, de-o parte otomanii, de cealaltă moscalii, la mijloc reacţiunea, iar dedesubt „populul suveran" care doarme, apărîndu-se din cînd în cînd de muşte. După care Iordache transcria strigarea bravului căpitan al Guardei (vezi pe partea dreaptă) :

„Fracilor, în numele populului suveran : respect la persoană, respect la propitate !... Uite ţe e, fracilor... Reacciunea a pus gînd să dea foc Bucureştilor şi să-l arunţe în aer... ca să-şi facă Reacciunea mendrele, ca să

stăpînească dumnealor cu Gheneral Solomon, care s-a prins, fracilor, la capu Podului, pe maidanul de la streaze, patru buci (buți) mari cu iarbă de pușcă muscălească... dacă nu era cîciva simbotrioci democraci și s-a repejitără și opusără mîna pe ele, care, ține știe te primezdie, Doamne fereste, se putea pentru ca să se'ntîmple, ca să se prăpădească oraș domnesc întreg cu guvernul provizoriu și cu Constituciunea..."

Care va să zică, nota în marginea filei, pe stînga, același Iordache, „Revoluțiunea a fost făcută de un grec, dimpreună cu doi țigani (adică ciocoii de azi), iar poporul s-a mărginit a lua acele butoaie sau buți (buci), în care de fapt se cuprindeau scrumbii sărate, împărțindu-le între dînșii, care-mai-de-care, după cum urmează, pe dreapta" :

„Gardia națională și poporul suveran au dat iama pe păr, și au început să-și încarce toți, cari basmalele, cari șorțurile. În zădar căpitanul striga : «Staci, fracilor ! respect la persoane ! respect la propritate !» În cîteva clipe rogojinile au rămas curate, și toți s-au împrăștiat pe acasă, veseli că n-au mers degeaba pe zăduf pîn'la capul urbei."

După care Iordache comenta, tot pe stînga filei : „Dar unde se vede guvernul provizoriu, dar martirii din Dealu Spirii ? ! Oare acestea nu a fost reale, numai țigani, greci și hoți ? Dar poporul suveran !"

Radu Mihail a închis dosarul, nemulțumit. Iar snoave. Nu rezulta măcar incidentul cu deghizarea lui Iordache, despre care vorbise amicul, pentru ca prefectul să poată aprecia cît de neghiob fusese omul lui. S-a reîntors la dosar, a căutat, în sfîrșit, a găsit cuplul „damă-căpitan de roșiori", căpitanul purtînd pe piept medalia „Trecerea Dunării". Erau desigur la o cafenea. Haimanaua s-a legat de decorația „căpitanului", dar cu ochii la „damă".

„— E nouă ?"

„Căpitanul" a dat din cap, aprobator, proteguindu-și medalia, „dama" s-a foit în scaun, neliniștită.

„— E frumoasă !" a insinuat canalia, cu ochii la „damă".

„— Da, e nouă ! a lămurit «căpitanul», abia acum e introdusă."

— „Tocmai ! a aprobat Haimanaua. Şi eu am plătit una la fel. Sînt curios : cît aţi dat pe ea ?“

Comentariul lui Iordache, pe stînga filei : „Auzi colo, ca şi cum decoraţiunile s-ar cumpăra. Ca şi cum n-ar fi culese din sînge, de pe cîmpii de luptă, prin acturi eroice, care...“ Între timp, Haimanaua vorbea-n bobote, spunea cai verzi pe pereţi, pe subiectul decoraţiunilor, fără să se poată alege vreun chiag. Iordache totuşi a reţinut :

„— Toţi avem în străfundul firii noastre o picătură cît de mică de deşertăciune. Unul doreşte o decoraţie din partea suveranului. (Şi l-a indicat pe „căpitan“) ; altul vînează aplauzele unanime ale unei adunări (amicii din jur au aplaudat), la rigoare ale unei adunături (amicii n-au mai aplaudat), aceea încă şi suverană (cineva, un gogoman de la o masă din fund, a strigat : Bravos !) ; al treilea, mai puţin politic, suspină după un trandafir de la o fată în mijlocul atîtor alţi dănţuitori...“

Din raport rezulta că Iordache avea prins în corsaj un trandafir de catifea, ca atare „dama“ făcea nervi, deşi canalia n-a indicat acel trandafir, vorbea întoarsă cu spatele, îi arăta „Damei“ ceafa. Aceasta, o vreme, pînă cînd individul iar s-a apucat a povesti despre Guardă, dar cu ce aplomb, cu ce damf, de se cutremura de hohote bagdadia cafenelei. Acum tocmai povestea cum a venit la el căpitanul Guardei — alt căpitan, unul Guţă Cotoi, din Mahalaua Armenească, să-l ia la exerciţ :

— „Frate Guţă, a început canalia cu imitaţiunile, te rog, pe mine să mă scuteşti ; sînt slab de constituţie (rîsete).

— Ei, aş ! zice. Oftică rusească !... Nu se poate, d-le Iancule... adică... se poate, dacă pui om în loc (un sughiţ, al unui amic).

— Atunci, pui om în loc.

I-am dat-o, şi dl. Guţă a plecat legănîndu-se şi strigînd :

— Atunci, scoate rubla.

— Trăiască ai noştri, d-le Iancule !“

Iordache a notat prompt, pe stînga : „Canalia !“ Nu se ştia dacă epitetul (tandru) se referea la d. Iancu sau la Cotoi ; dar atunci, pe loc, a scris mai departe, transcriind istorioara :

„Peste vreo cinci zile, altă rublă : pe urmă din patru'n patru zile, regulat (rîsete). Dar toate tiraniile trebuie să aibă un capăt (aici s-a auzit iarăşi „Bravos !", apoi iarăşi imitaţiuni. Haimanaua îl imita pe d. Cotoi) :

„— Mîine ai servici...

— Neică Guţă, zic, oi avea, n'oi avea servici, nu ştiu, da rublă ştiu că n-am, şi nici n'o să mai am de aici înainte. Scurt ! (aplauze).

— Atunci... cum ?

— Iac'aşa.

— Atunci te bag la arest („Căpitanul de roşiori" a dat să ţîşnească-n picioare, dar „Dama" l-a tras înapoi în scaun).

— Să pofteşti !

— Car'va-s'zică nu dai rubla ?

— Nu pot !

— Bine... ! (Şi amicii, toţi, au izbucnit în rîs)."

Iordache a notat din nou pe stînga : „Şi culmea, canalia s-a dus la exerciţ. A se vedea, mai departe, pe dreapta" :

„— ...am luat o puşcă bătrînă, care clănţănea din toate încheieturile cînd umblam ; mi-am încins centironul cu patronaşul peste palton, şi am plecat prin lapoviţă cu cîrdul companiei. (Rîsete) Mai tîrziu, cînd a venit şi căpitanul, şi m-a văzut, el care mă credea un laş incapabil de a purta o armă, a rămas încremenit."

Iordache a notat în margine, pe stînga, cu furie : „Laş, incapabil de a purta o armă pe timpi de război !", apoi a făcut trimitere cu cuvenită, pe dreapta :

„— Bravos, d-le Iancule ! mă lucraşi car'va-s'zică ?..."

Din nou gogomanii au rîs, amicii din cafenea adică, nu se ştie pentru ce. Culmea, rîdea şi „căpitanul de roşiori", rîdea de-i tremurau fălcile. „Dama" i-a dat un ghiont, ca să-şi vină în fire, iar Haimanaua a continuat (vezi dreapta) :

„— D-le Iancule, nu face pentru d-ta să stai între boccii... Dă-mi o jumat'de rublă şi du-te acasă (iar rîsete)."

Haimanaua s-a abătut apoi de la temă, a istorisit cum compania lor a dat un cîine-n tărbacă, apoi cum unui armean din companie îi curgea mucii („un nas enorm, plin de guturai, şi, om curat ca toţi armenii, mă ruga din

cînd în cînd să-i țin pușca : s-apleca din greu, își ridica șorțul și se ștergea la nas"), plus alte scîrboșenii, ca să ajungă pînă la urmă acolo unde-l durea, la decorație și iarăși la căpitanul Guță Cotoi. Canalia pretindea că momentul se petrecuse ieri sau alaltăieri :

„— D-le Iancule, să știi că acuma ne'mparte și nouă, la garda națională, dicorății pentru apărarea Independenții (Iordache a sărit ca ars, a tresărit și camaradul lui) ; să știi că te pun pe listă."

Ce listă ! a dat să strige Iordache, nu există nici o listă — nu se făcuseră încă liste !, dar n-a strigat, Haimanaua a dat înainte cu gura (vezi dr.) :

„— Nu mă trece, că cine știe cît costă... acu sînt cam tinichea.

— Ce să coste ? un moft..."

Un moft va să zică ! Iordache a scris cu revoltă, pe margine : „Auzi colo, licheaua, ! Decorațiile, care nu s-au dat încă la nimeni, nici nu s-a făcut listele !, sînt după opiniunea d-sale un moft. Și războiul este, va să zică, un moft."

În acest punct, raportul se și încheie. Agentul nu punea nici o concluzie. își propunea probabil să continue investigația, peste indiferența superiorilor. Voia adică să vadă „pînă unde merge Haimanaua" și „pînă cînd !" Prefectul s-a amuzat și el pînă la un punct, a rîs chiar ! l-a binedispus povestea cu Ghiță Cotoi, dar și aceasta pînă la un punct, după care á rămas pe gînduri. Chestiunea îl depășea pe agent. Cel în cauză, Iordache, era zelos, dar prost și pătimaș. În cazul Haimanalei trebuia un băiat subțire. Fie și numai pentru clasarea definitivă a cazului.

Radu Mihail a scris pe margine, reluînd formula lui Iordache : „Războiul un moft ? A se cerceta cazul de către Ariel."

*

Există la unii proști cîini de vînătoare, ca și la unii proști agenți de poliție, un impuls de a adulmeca fără discernămînt, dar cu risipă de alergătură, de a face apport

cu tot ce le pică sub bot, după care, fie cîinele, fie agentul, depunînd vînatul la picioarele celui cu zgarda, așteaptă mîngîierea stăpînului. Un asemenea agent era și Iordache, care, imediat ce executa din propriu avînt mișcarea numită apport, ieșea în calea șefului, pîndindu-i ochii. Radu Mihail trecea aproape zilnic pe lîngă Iordache, fără să-i dea atenție, dar într-o zi s-a oprit și i-a spus :

— Iordache, tu știi ce-s palavrele ?

— Da, să trăiți.

— Crezi că sînt eu om de palavre ?

— Nu, să trăiți.

Și fiindcă Iordache rămăsese hipnotizat, cu ochii la șef :

— Tu știi ce-s alea fapte, corpuri delicte ?

— Da, să trăiți.

— Atunci ce mai aștepți... Te-ai întors ?

— Nu, să trăiți.

— Și mai spală-ți manșetele.

Manșetele lui Iordache, scrobite altminteri și cîndva albe, ca și gulerul, arătau rău, de unde tendința de a le trage mereu în mîneci. Sub zorul exercițiului profesional, Iordache nota de-a dreptul pe manșetă, de unde aluziunea șefului, care i-a și spus :

— Mai slăbește-mă cu palavrele, auzi ? !

Izbitura, resimțită în plin, a făcut ca lui Iordache să-i revină instinctul profesional ; cîinele a înțeles că trebuie să reia urma nu urmărirea — urma !, să se întoarcă adică la locul crimei, tipografia Cucu, fundătura Lipscanilor, colț cu hanul Șerban-vodă, punctul de unde pornise tevatura.

S-a deplasat acolo, știind bine că nu găsește decît ruina redacției, pînă și tăciunii erau stinși !, dar a făcut-o cu gravitate și zel. Localul se prezenta ca orice local după un sinistru, în care ar fi putut arde toți locatarii „ca șobolanii", inclusiv el, dl. I.C. Care n-a ars, ca să-l pună-n frigare pe Iordache. Care a luat-o de data aceasta mărunt și cu temei, punînd cap la cap toate firele afacerii, cum se procedează în „instrucțiunea criminală", pe puncte :

1. — Cînd urma să apară „Națiunea română" ?

— Joi, pe la...

— Mie să-mi spui precisaminte, cu ochii pe ceas !

2. — Cui a dat dl. I.C. articolul ?

— Lui Adolf, zețarul.

— Lui, în mînă ?

— Nu, lui Chirică, băiatul de manuscript.

Trebuia deci căutat Chirică, băiatul de manuscript, o altă haimana.

3. — Ce-ai făcut cu manuscriptul, individule ?

„Individul" tremura ca varga.

— I l-am dat lu'dom' Adolf Neamțu !

— Lui, în mînă ?

— Lui, în mînă.

Domnu' Adolf Neamțu' nu era de găsit. După sinistrul de la tipografie, fiind pus pe liber, acesta colinda berăriile circulînd beat criță, deși la meseria lui, Neamțu' era ceas. În cele din urmă Neamțu' a fost găsit, dar în starea cea mai proastă, ancheta desfășurîndu-se cu pauze, printre sughițuri, cînd Neamțului în loc de cuvinte îi tot venea ceva din stomac.

— Cum ai cules, dom'le Adolf, porcăria asta ?, adică numărul din „Națiunea română".

Pauză, sughiț, apoi ceva...

— Eu (sughiț), nu știe rumunește. Discutați (sughiț) cu domn Damé' (pauză), el știe franțuzește (ceva din stomac).

— Domnule, numărul e scris în „rumunește" !

— Eu nu știe rumunește (sughiț), discutați cu Herr Direktor (pauză), Damé' (sughiț).

4. Pe musiu director Dame, Iordache a vrut să-l prindă cu ocaua mică : „— Ce-ai făcut, musiu Damé, în ziua de joi ?" Dar domnu' Damé a ieșit din undiță : nici nu fusese pe la redacție. La redacție nu se afla decît Haimanaua de I.C. Dar ajuns aici, în acest punct, Iordache l-a prins cu ocaua mică pe franțuz :

— Bine, bine, dumneata ai lipsit, dar pe ce bază s-a dat la tipar, lui Adolf Neamțu', această informațiune ?

— Pe bază de telegramă, a răspuns prompt franțuzul.

— Și telegrama pe ce bază ?

Aici Damé a încurcat-o :

— Telegramele le primim de la poștă.

— Bine, bine, dar pe ce bază !

— Pe bază de ce transmite agenţia Havas. Noi lucrăm cu Havas.

— Şi a dat Havas ştire despre căderea Plevnei ?

Aici intervenea punctul mort : Havas nu dăduse nici o ştire despre căderea Plevnei.

— Atunci ?

— Ştiţi, o gazetă poate să aibă şi singură informaţiuni, cînd dispune de corespondenţi.

5. Iordache a intervenit scurt, foarte scurt :

— Cine e corespondentul ?

— Asta nu pot pentru ca să spun. Secret.

— Cum adicătelea secret ? !

— Dreptul meu este să nu răspund.

6. Iordache turba. Asta era legea „pentru boieri", sub guvernarea conservatoare, asta era legea, tot pentru boieri, şi sub liberali : „Dreptul meu este să nu răspund." Fiindcă, adevărat vorbind, cu poporul se lucra altfel la poliţie, poporul nu putea răspunde, la caz de ceva, invocînd acest privilegiu „alb-roşu", poporul la caz de nevoie răspundea cinstit. Iordache turba :

— Bine, bine, domnule, dar am probe c-aţi făcut o măgărie.

— Apportez les preuves ! a răspuns Damé adică scoate probele dacă le ai, înfundîndu-l pe agent.

7. Rămas fără suflare, ca un peşte scos din apă, Iordache nu şi-a venit în fire decît atunci cînd s-a izbit cu palma de frunte. „— Gata, la poştă !" şi-a poruncit el, dar înainte de a fugi la poştă, l-a înhăţat încă o dată pe Chirică. Pe care l-a tratat de data aceasta cum se cuvine, cum e tratat poporul, în cazul „instrucţiunii criminale". Întîi, jap.

— De ce dai, nene.

— Ai să vezi tu de ce. Cine-a mai fost joi pe la redacţiune ? (şi jap iar).

— Stai că spun ; poştaşu' Caranica.

— Şi nu puteai să spui de la început ? ! (jap, şi jap-jap-jap).

8. Abia acum stăpîn pe sine, Iordache s-a prezentat la poştă, înfăţişîndu-se la serviciul telegrame, al cărui şef era un domn Petersson.

— Prin dvs. a sosit la „Naţiunea română“ depeşa aceasta?

Tăcere.

— Domnule, vorbesc cu morţii ?

Tăcere.

— Prin dvs. a sosit la „Naţiunea română“ depeşa aceasta ?

— Se spune „Vă rog, mai întîi !“

Şi domnu Petersson se afla ocrotit de legea „alb-roşie“. Iordache o ştia.

— Bine, bine „ve rog“, a mîrîit el, dar a sosit ?... Apoi urlînd : Domnule, aici nu ştie nimeni boabă româneşte?!

Domnul Petersson era singurul care vorbea mai cum se cade româneşte, după domnii Adolf şi Damé, dar acum tăcea. Iordache i-a băgat sub nas „Naţiunea română“, apoi, ca să scurteze, a aruncat şi numele poştaşului Caranica, cel ce dusese telegrama la redacţie, şi efectul a urmat. Fără vorbă, domnul Petersson a răscolit în maldărul de depeşe autograf şi a găsit telegrama cu pricina. Care suna aşa :

Medoc fini. Votca ţuica.

Iordache a privit textul, l-a citit cuvînt cu cuvînt — doar patru cuvinte — a privit şi hîrtia în zare, apoi a cerut un duplicat. Avea la mînă ce-i trebuie : mesajul secret. Din patru vorbe, numai două erau perfect cunoscute *votca* şi *ţuica*. Nu-şi putea crede ochilor, drept care l-a şi întrebat pe domnul şef al serviciului :

— Şi cum aţi trimis la „Naţiunea română“ mizeria asta ? Apoi cu furie : De ce n-ai trimis-o, domnule, direct la poliţie !

— Adresant cunoscut ! a răspuns domnul Petersson, indicînd pe telegramă adresa „Naţiunii române“, după care a tăcut...

— Ei, aş' !

Dar domnul Petersson a tăcut din nou.

— Şi cine-a adus aici telegrama ?

— Asta nu pot să spun.

9. În mintea lui Iordache s-a închegat, fără putința dubiului, ideea de complot. În complot intrau, pînă în punctul în care ajunsese cercetarea : un neamț (Adolf Neamțu') un frunțuz (Frederic Damé), un ovrei (Petersson de la poștă, care era suedez) ,un grec (poștașul Caranica, mai curînd macedonean), Chirică (individ fără nație, o haimana). Un singur element mai lipsea, pentru închiderea pachetului cu complotiști : corespondentul. Numele acestuia a apărut cînd Iordache se aștepta mai puțin, prin indiscreția unei dame. Îl chema Caracudi (sigur grec) și expediase telegrama din București.

10. Asudat, agentul a ajuns și la proprietarul tipografiei, domnu' Cucu, un băștinaș, care nu știa nimic de tot substratul afacerii, în schimb se alesese cu paguba.

— Nene Cucule, cum te-ai încurcat dumneata cu niște...

— Ce să fac, domnule Iordache, meseria.

— Bine, bine, meserie, dar mai alege omul. N-apuci banul de oriunde-l găsești, ca porcu', pardon de expresie. Uite ce ți-au făcut !

— De...

— Și ei ce zic, derbedeii ?

— Zice c-a fost răzbunarea poporului, care la cazuri de exaltațiuni nu mai ține seama de nimic.

— Și el ? El ce zice ?

— C-așa-i poporul.

— Aha !

Iordache a strîns cu atenție toate probele pendinte de afacere — depoziții, duplicatul după depeșă, proces-verbal de daune tipografiei Cucu —, apoi, scăpat de-o grijă, a luat din nou urma Haimanalei, cu și mai mult zel, ca să vază ce mai zice dl. I.C. despre popor.

*

Afacerea cu „farsa" și întregul dosar al Haimanalei a încăput pîn' la urmă pe o mînă mai bună, un băiat cu stil și cu studii adecvate, inclusiv cu o bună educație, pe care chiar Radu Mihail l-a desemnat :

— Vezi, dragă, lămureşte şi hîrtiile astea, ca să le putem trimite la beci, lîngă dosarele conservatorilor. Nu zăbovi mult. Fii succint. Pe Iordache am să-l dau afară.

— De ce să-l daţi afară ? a întrebat tînărul, care deja se antrenase în lectura rapoartelor.

— Vezi, Ariel, aşa îl alinta prefectul pe tînăr, poliţia nu-i literatură. În meseria asta n-am nevoie de poveşti.

— Nu sînt sigur că eu vă pot oferi fapte.

— Atunci fii succint. N-am timp de lecturi la birou. Nu vezi, ăsta scrie ca-n Orient, dialoguri.

— Scrie bine.

— Aiurea. Sînt vorbele ăluilalt.

— Atunci aude bine.

— Aude monstruos şi vede strîmb. Pune politică. Haimanaua l-o fi călcat odată pe vreo bătătură. În poliţie trebuie să fii obiectiv.

— Ei sînt obiectivi ?

— Firește că nu. Dar pe tine te rog să fii. Pînă nu se satură lumea de guvernarea roşie.

Ariel a purces la treabă, procedînd, cum se şi cuvenea. El a evitat scara de serviciu — cafeneaua, berăriile, instalîndu-se din prima zi la clubul conservator, unde avea acces graţie unui amic din lumea bună. El însuşi aparţinea lumii bune, de unde stofa. Pe Ariel chiar îl interesa personajul, pe care l-a tratat cordial şi cu tot respectul, din prima clipă. Fapt care i-a şi dat trac Haimanalei — nu era obişnuită a fi tratată cu respect, ca orice plebeu. Cînd nu se plasa pe post de comediante, domnul I.C. n-avea nici un haz. Părea chiar un candid, punea întrebări copilăreşti, despre chestiuni simple, se mira de nimicuri, ba s-a dovedit, într-o situaţie, chiar şi sentimental. Cel care-l observa, Ariel, ar fi putut spune că individul e vulnerabil, dacă, din întîmplare, n-ar fi angajat împreună o partidă de biliard.

Aici, în faţa mesei, I.C. a apărut altfel. Apucînd în mînă tacul, comediantul a devenit, brusc, alt om, un floretist perfect. Ţinea în mînă tacul ca pe un arcuş sau ca pe o sabie neagră. Avea paşi agili, ochi măriţi sau mijiţi, încovoierea pîndei. Urmărea lunecarea bilei, pe plușul verde, călcînd cu priviri galbene în urma ei, ca o felină mare. Strîns, strîns, arc, a prelungit mult timp deliciul aşteptării,

pînă în clipa cînd l-a transformat într-un supliciu pentru bilă. Celălalt partener, cu tacul în mînă, era exclus. Abia atunci, cînd bila s-a oprit în loc, fascinată, a lovit. Scurt şi sec,

Ariel a pierdut partida, iar I.C. s-a destins. Avea în colţul ochilor bruma rece a transpiraţiei. În schimb palmele îi erau seci, ca şi alcătuirea lui întreagă, curată şi seacă. Manşetele, gulerul, batista din buzunarul mic erau impecabile. După partidă, omul lui Radu Mihail a scris :

„Dl.I.C. pare albanez de origine sau macedonean, oricum aparţine rasei iliro-trace, deşi el se pretinde grec. Sînt inşi care au nevoie, pentru a exista, de o devoţiune necondiţionată pentru ceva sublim. Cînd acel ceva le lipseşte, cînd ajung orfani, pribegi, dezmoşteniţi, îşi pierd firea, din lupi fioroşi devin javre. Excesul de vitalitate îi face, la pierdere, rînzoşi. Nu urlă, latră, ajung flecari. Tipul balcanic dă sanguinarzi şi flecari, tipul carpatic e mai senin şi mai echilibrat. Domnul Eminescu e boier, adică are pămînt şi naţiune, chiar dacă el, ca ins, n-are nimic. Dl. I.C., în schimb, spurcă tot, fiindcă de-adevăratele n-are nimic. L-am văzut : tremură de plăcere numai cînd are în mînă cuţitul. În timpul partidei de biliard, a strigat unui crupier, care voia să-i zică ceva : „—Te tai !"

În continuare, Ariel nu l-a mai numit altfel pe I.C. decît „Arvanitul". Vechea poreclă, Haimanaua, a dispărut din acte, dispariţie care, la lectura primului raport, l-a intrigat pe Radu Mihail :

— Despre cine-i vorba ?

— Despre acelaşi.

— Vezi mai îndeaproape cum stau lucrurile.

— Mai urmează.

Au urmat, un alt raport din care nu se înţelegea mare lucru. Doar o singură observaţie, laterală, a mai reţinut Radu Mihail :

„Nu e vorba de politică, ci de o incompatibilitate funciară, între el şi noi. Orice-am face, orice-am zice, lui nu-i place. Orice-ar face, orice-ar zice, nouă nu ne place, place altora, în situaţiunea lui, cei care cred că aceia sîntem noi, precum zice el. Cazul trebuie închis pornind de la această simplă constatare."

Dar pe Radu Mihail abia de aici înainte cazul îl interesa. Şi în sine, şi pentru completarea „dosarului conservator", ca să nu lipsească totuşi ceva. A cerut amănunte. Ariel nu le-a oferit. Rapoartele acestuia s-au menţinut la generalităţi. Nesatisfăcătoare. Sau se menţinea la amănunte, lipsite de importanţă, de felul următor :

„Azi m-am salutat cu el în trecere, la Club, prînzea cu P.P.C., cu N.B. şi cu A.R., într-o atmosferă veselă, cu multă vervă."

Radu Mihail, a luat tocul şi-a întregit iniţialele, cum n-o făcea pe rapoartele lui Iordache, în care apăreau numai iniţialele de mitocani. Deci : P.P. (Carp), apoi N. (Nicolas sau Niky) B (laramberg), apoi A.R. (Alecu Răcanu ?). A şters numele lui Răşcanu şi a lăsat în paranteză doar semnul de întrebare. Dacă Niky Blaramberg frecventa mediile populare, se-njura cu ţiganii şi se certa cu birjarii ovrei, era exclus ca Alec Răşcanu să suporte prezenţa la masă a unui „roturier". De mirare era cum „boyard von Karp" îi răbda intimitatea. Dacă îl tolera, o făcea probabil din considerente de politică, oferindu-i intrusului doar un colţ de scaun şi chipul în profil, pe partea cu monoclu, un monoclu care-i holba pupila pînă la grotesc, mai ales la glumele groase. Mai departe, Ariel nota :

„Mîncau homari, cu vin alb. Domnul I.C. căuta auditoriu, drept carele m-am aşezat aproape. Prin tot comportamentul său liber şi dezinvolt, cum şade bine la inteligenţă, dl. C. vrea să spună că nu e ciocoi, că dispreţuieşte ciocoii şi ciocoismul (partidul liberal). El nu se poate da drept boier, precum dl. M. E., de la „Timpul", care chiar şi este, dar aici e jocul : I.C. parodiază originea sa plebeiană, cît saloanele să-i acorde dispensă : „Dumneata eşti de-ai noştri !" Şi să-l aplaude. El persevereză, deşi i se spune : „Lasă, ştim că nu eşti din Haimanale, ştim că strămoşii dumitale n-au venit din Pind, cu tipsiile-n creştet, ştim că eşti altceva, nu te mai chinui ! Bufonada dumitale nu face decît să mărească prăpastia şi aşa abisală, dintre elite şi popor, iar aceasta e bine." Ceea ce este altminteri strict atestat şi prin scrierile literare ale individului. In scrierile dl. I.C., elitele nu sînt atinse nici cu o floare, în schimb, omul de rînd e gogoman, mitocan şi netot, iar

naţia în întregul ei apare ca o gogomănime şi ca o mitocănime de cea mai joasă speţă. Faţă de M.E., care aclamă munca, travaliu adică, dl. I.C. nu aclamă nimic. De fapt el este apărătorul vechiului stabiliment. Şi el s-ar complace, cu fericire, într-un dolce farniente, fie şi otoman, dar cu telegraf, drum de fier, cupoane în bancă şi bere nemţească. El e partizanul unei lumi stătătoare, la un pol cu o boierime rafinată şi leneşă, la celălalt cu o mulţime alcătuită din zavergii, o mitocănime agitată de idei liberale, dar pasivă. Cine mai poate fi pentru liberalism ? Desigur mi-to-ca-nii : boborul. El se complace în a juca rolul abject al boborului în saloane ca să obţină dispreţul faţă de mulţimi şi aclamaţii pentru sine. Pentru a caricaturiza pînă şi numele neamului, el scrie român cu trei r, nu cu r sau cu r dublu, ci cu r triplu, rrromân !, ca să ne facă să murim de rîs."

Între timp, Radu Mihail aflase că la Griviţa un tînăr savant, Lucreţiu Parva, descoperise că în limba română ar exista un r dublu, un r dur. Să fi descoperit oare dl. I.C. încă un r ? Era cel puţin curios. Poate că chestiunea merita interesul ştiinţific, de vreme ce un singur, doar unul în plus, împingea, iată, sublimul în caraghios. Dar domnul I.C. făcuse încă o victimă : tînărul lui subordonat căzuse în damblaua scrisului, pe altă linie decît Iordache, dar cu aceeaşi rîvnă. El nu povestea întîmplări, ca Iordache, nu mai ţinea de Orient, ci examina un „caz". Ariel nu mai „imita", precum Iordache, care la rîndu-i repeta nişte „imitaţiuni", ci expunea, slujindu-se de expresii ştiinţifice de ultimă oră — „tip", „tipologie", „obsesiune", „manie" ş.a.m.d. — cum abundau în publicaţiile de justiţie din lumea apuseană. Bîntuia prin această lume, de la un timp, moda explicaţiunilor „psihologice" şi chiar „patologice" în cazurile de poliţie. Un italian pusese pe tapet şi chestiunea ereditătii, la care făcea cu ochiul şi Ariel. În materie de poliţie, Iordache era un tradiţional, el scrisese desluşit, laba gîştei, dar foarte ritos, în concluzia ultimului său raport :

„Cînd îl auzi cum înjură onor guvernul şi naţia, îţi vine să-l întrebi : cine eşti tu, mă, ca să fii altfel decît noi toţi ? Şi să-l şi umfli !"

Cu mult mai sofisticat, Ariel nu pleda pentru soluţia „umflării", nici nu era cu putinţă — dus cu birja la parla-

ment, dar cu soldat pe capră, dl. Maiorescu urlase ca-n gură de şarpe : „— Sînt arestuit !“ — această soluţie se excludea, deşi Haimanalei i-ar fi convenit, nici vorbă, şi atunci Ariel recurge la „cazuistica psihologică“, un procedeu absolut greţos. Pînă la urmă nici Ariel nu putea lepăda cu totul aerul local. Îl obliga probabil subiectul. Radu Mihail a dat să arunce cu totul raportul, dar l-a mai reţinut o frază :

„Individualismul d-lui I.C. e monstruos, nu e cel burghez, insolent şi împăcat cu sine, nici cel aristocratic, ci unul de un tip aparte, cel care îşi apără fiinţa de orice atingere cu o altă fiinţă. D-lui I.C. îi pute de orice, insinuînd că noi toţi am mirosi urît. Scrisul său va evolua probabil către o formulă de pîndă asupra fiinţei omeneşti, vînată în orice greşeală, de la sughiţ şi gafă pînă la manie. (A se vedea cu ce sălbăticie pune apostroful, cum persecută erorile de limbă pînă la silabă !) Vom avea în el, dacă perseverează, un patolog al societăţii omeneşti (româneşti), deşi nu-l cred în stare, e comod, va rămîne mai mult ca sigur la moft. Imposibil ca dl. I.C. să scrie drame, ori tragedii, imposibil să scrie novele. Va scrie, cît va trăi, moft după moft. Galeria lui de moftangii se va încheia astfel cu încă unul : autorele.“

Lui Radu Mihail îi venea să strige :

— Ariel dragă, asta-i literatură. Atît mai pot face conservatorii în România.

A dat să-l cheme la el pe tînăr, dar a renunţat. A preferat să scrie pe marginea raportului, sus-stînga :

„Cît timp vor exista liberali în această ţară, dl. I.C. nu va intra sub cupola Academiei Române.“

După care a trimis dosarul la beci.

IX

După o îndelungată tăcere, în sfîrşit bomba : Ignatiev sosea la Bucureşti. În tensiunea legată de tratativele de armistiţiu, sosirea la Bucureşti a generalului conte Ignatiev putea aduce un precipitat nou sau chiar soluţia. Acum solul sosea. Vestea fusese depeşată cifrat din Petersburg de Iancu Ghica şi confirmată verbal lui Kogălniceanu, de consulul rus la Bucureşti, baronul Stuart. Cu o precizare : prinţul domnitor era rugat să rămînă în capitală, Ignatiev dorea să-l vadă. „— Dar prinţul nu pleacă nicăieri !" a replicat ministrul de externe. „— Nu pleacă, dar e de dorit să rămînă !" Consulul n-a adăugat alte lămuriri, lăsînd la latitudinea celor în drept să tragă ce concluzie poftesc. Sensul putea fi şi acesta : dacă prinţul pleacă, la Craiova să spunem, şi Ignatiev nu-l găseşte în Bucureşti, răspunderea revine în întregime prinţului.

Ignatiev avea totuşi o situaţie aparte : considerat autor moral al războiului, repudiat după primele înfrîngeri, el revenise la lumină după primele victorii, ca să se întoarcă acum victorios pe fostul teatru al conflictului, unde urma să asiste şi la ultimul act : strivirea politică a Imperiului Otoman. Pendulînd între graţie şi dizgraţie, nu se putea spune niciodată precis pe cine anume reprezintă contele. Se ştia totuşi că Ignatiev, ca panslavist, are sprijinul ţareviciului, care reprezenta viitorul. Forţele politice oficiale, cele vechi, îşi luau întotdeauna mîna de pe el, la primul eşec, pentru ca să revină asupra-i, în prima clipă de speranţă, cedîndu-i iniţiativa, dar numai sub titlu personal.

Chiar şi sub titlu personal, ce bază se putea pune pe iniţiativele contelui ? Cine garanta că o propunere, indiferent care, are şi adeziunea marelui kneaz ? Contele venea totuşi cu o învestire oficială. Încă un amănunt pleda totuşi în favoarea contelui, ca sol : el făcuse casă bună cu românii în perioada de pregătire a războiului. Convenţia româno-rusă din urmă cu un an, fusese în bună măsură şi opera lui. S-ar fi putut spune că Ignatiev e omul de încredere al românilor, aşa cum era, în mod cert, omul de încredere al tuturor sud-dunărenilor pe lîngă Petersburg. Relaţiile lui cu Brătianu, mai ales, erau excelente, cît pot fi de excelente relaţiile dintre doi oameni siliţi să joace cu cărţile pe faţă. Cînd contele a sosit la Bucureşti, prima vizită i-a făcut-o lui Brătianu, care i-a spus, în loc de bun sosit : „— Prinţul vă aşteaptă." Brătianu n-a părut a manifesta nici un interes faţă de eventualele propuneri pe care contele le aducea, vrusese doar să precizeze că guvernul nu se opune ca plenipotenţiarul să discute tot ce-i trece prin cap cu şeful statului. Un mod de a bagateliza, anticipat, rezultatul convorbirilor ? Un mod de a linişti : „— Discutaţi tot ce poftiţi cu prinţul, fiindcă Alteţa-Sa discută oricum după aceea cu mine !" Brătianu sugera astfel interlocutorului că între el, ca prim-ministru, şi prinţul domnitor nu există adică nici o fisură prin care să-şi strecoare dracul coada. „— Dacă-i aşa, a răspuns Ignatiev, pot să vă spun chiar acum despre ce-i vorba..." „— Nu-i cazul, a refuzat Brătianu, discutaţi mai întîi cu prinţul." Totuşi contele i-a spus : „— Aduc o alternativă la chestiunea teritorială!" Şi Brătianu a devenit atent.

Dar şi prinţul era prevenit asupra contelui, pe care-l cunoştea. Faţă de primul-ministru care-l trata pe Ignatiev practic şi fără sentiment, faţă de ministrul de externe, care nu-l putea suferi, prinţul nutrea faţă de generalul diplomat o specie de curiozitate şi tandreţe, perpetuu uimită, ca faţă de copiii geniali sau faţă de infirmii hiperînzestraţi, cei care aud cu nasul şi văd cu degetele. Prinţul socotea că Ignatiev are geniu politic, isprăvile lui ieşite din comun îl suscitau ca nişte performanţe pure. Felul cum tranşase afacerea de frontieră chino-rusă, felul cum le inventase bulgarilor o mitropolie — cu ajutorul turcilor şi

împotriva grecilor —, felul cum sustrăsese un glonte de la arsenalul marinei britanice, pentru arsenalul din Petersburg, acestea şi altele ţineau de o magie a acţiunii, cu care puţini erau înzestraţi. Acţiunile contelui erau paralizante şi aiurizante în acelaşi timp, nimic paradoxal, dacă Ignatiev ar fi intrat în cabinetul de lucru al prinţului prin plafon, dispărînd apoi prin duşumea, fără trapă. Gestul paradoxal nu l-ar fi contrariat pe prinţ, ca pe alţii. Alteţa-Sa era pregătită pentru orice şi aştepta cu curiozitate. În ultimii ani, Ignatiev devenise pentru prinţ, recunoscut prin platitudinea sa, aproape o slăbiciune. Era în tot felul de a fi al diplomatului rus ceva care i se refuză prinţului, de unde interesul ireprimabil faţă de întîlnirile cu contele.

Pentru întîlnirea aceasta, solicitată prin fir diplomatic, prinţul a decis să fie împreună cu prinţesa. Unele rumori despre o anume răceală în raporturile cuplului princiar de la Bucureşti, ajunseseră deja la Petersburg, cineva vîna anecdote, tocmai de aceea prinţul a decis să-l primească pe Ignatiev împreună cu prinţesa, excluzînd în felul acesta şi orice speculaţie despre o întîlnire cu rost oficial. Un dejun în trei.

Contele a sosit la ora convenită, dar nu exuberant şi neliniştitor ca de obicei, ci apatic, poate obosit de călătorie. Se vedea că face greu faţă întîlnirii, care era, cert, o servitute. Omul care era în stare să se întreţină strălucit şi cu un mujic, şi cu un rege, scoţînd din fiecare scîntei, nu găsea acum subiect de conversaţie, astfel încît prima parte a convorbirii a trenat printre anostităţi. Ignatiev nu era în stare să debiteze cancanuri de dragul cancanurilor, acum însă lipsea curentul sau fosforul. Cea mai uimită era prinţesa, care tot aştepta ceva, miracolul promis. Ea îl ştia pe conte numai din legendă, iar acum, avîndu-l viu în faţa ochilor, nu îndrăznea să fie dezamăgită, ba chiar în cîteva rînduri, s-a acuzat pe sine că nu-l înţelege. Nici nu i-ar fi trecut prin cap că atunci, pe loc, contele n-avea spirit, nici un grăunte de demenţă.

În condiţia dată, o faţă cu mult mai bună a făcut prinţul : a fost volubil, în felul lui, oricum prompt în replică, şi chiar spiritual. Povestind cîteva întîmplări de pe front, Alteţa-Sa a pus accentul pe latura veselă. Din toate se vedea că prinţul încă mai menţinea siguranţa de sine pe care

i-o dăduse victoria, conjugată cu sentimentul că se află acasă, pe un teren sigur. Stăpîn pe prezent, nu dădea senzaţia că-l neliniştește viitorul, de unde calmul, bunăvoinţa cordială cu care-l urmărea pe conte.

Acesta, în chip sigur, avea trac. Stocul său de informaţii, anecdote politice şi galante, s-a epuizat repede. Între felurile dejunului au intervenit şi clipe de tăcere prelungită. Cînd mareşalul curţii a intrat pentru o clipă în sufragerie, ca să-i aducă prinţului un dosar cu depeşe, contele a simţit nevoia să întrebe dacă prezenţa lui nu stinghereşte cumva.

— Nicidecum ! l-a asigurat prinţul. Mă voi retrage pentru o chestiune urgentă, dar voi reveni. Sper să vă simţiţi bine, şi mai departe, în compania principesei.

Prinţul n-a lipsit mult. Un raport telegrafic îl informa despre împresurarea Smîrdanului. Alteţa-Sa a rămas în cabinetul de lucru cît să marcheze poziţia tactică a trupelor sale, pe hartă. Cînd s-a întors, doamna Elisabeta rîdea şi părea încîntată. Însemna că Ignatiev îşi venise în fire, trecuse de clipa nefastă.

Prinţesa rîdea, dar nu de o glumă debitată de conte ci încîntată de o perspectivă de viitor pe care oaspetele i-o desfăşurase, ca sub puterea unei baghete magice.

— Vorbeam de Europa viitoare ! a explicat contele.

— Tot ce spune contele e fascinant ! a asigurat prinţesa.

— N-am nici o îndoială că imaginaţia contelui e nemărginită ! a spus şi prinţul sincer admirativ.

— De ce imaginaţie ! a protestat Ignatiev. Vorbeam de faptul că Europa viitoare va trebui să fie hotărît o Europă a dinastiilor.

Prinţul ar fi vrut să observe că nimic din spusele contelui nu i se părea anormal, deşi tot ce venea de la el nu putea fi normal, şi l-a aşteptat să continue. Se gîndea între timp că altcineva, un jurnalist american, în urmă cu cîteva săptămîni, avansase la Poradim un alt proiect. „O Europă a republicilor !" Suna deci din nou ceasul proiectelor, acum la sfîrşit de război, şi din nou utopic.

— Dar avem o Europă a dinastiilor ! a observat prinţul. Dacă excludem Republica Franceză, pe care nu ştiu de ce ar trebui s-o excludeţi !, pe continentul european înfloresc azi numai dinastii.

— Dar nu mari ! a corectat prompt Ignatiev.

— Mari şi mici ! a reluat prinţul. Adică dinastii vechi şi dinastii tinere. Tinereţea acestor dinastii este de altfel relativă. În realitate, de foarte multe ori este vorba de case nobiliare foarte vechi, chiar dacă uneori nu dispun de state întinse, cu populaţie multă.

Nu putea fi o aluzie la Romanovi, casă tînără ; nici Ignatiev n-a înţeles astfel şi tocmai de aceea contele s-a simţit dator să intervină :

— Este vorba de un proiect de consolidare şi extindere a caselor vechi, pe măsura şanselor pe care le oferă noua situaţie. De ce case noi ? De ce nu case vechi, care să-şi lărgească autoritatea, faima, pînă la a deveni din nou case mari şi prospere !

Ignatiev părea acum un antreprenor de case. Ochii îi străluceau din nou, glasul i se înfierbîntase, prinţesa era vrăjită.

— Dacă am înţeles bine, a intervenit ea, contele doreşte nimic altceva decît ca popoarele să-şi afle, pe căile cele mai adecvate, pe adevăraţii lor suverani.

— Exact ! a aprobat contele, ca şi cum cele două personaje, el şi prinţesa, s-ar fi aflat deja într-un perfect acord. Consolidat, Ignatiev s-a aruncat mai departe, cu exaltare :

— Pe continentul nostru, în afară de Republica Franceză, avem numai monarhi. Franţa nu ne deranjează cu formula ei de azi !, apar însă şi nişte spaţii goale...

— Ce spaţii goale ? ! a tresărit prinţul.

— Cum de nu înţelegeţi ! a murmurat prinţesa, spre augustu-i soţ, cu suferinţă. Este vorba de tinerele popoare, de la sud de Dunăre, care neavînd dinastii pînă azi...

— Tocmai ! a aprobat contele.

Prinţul dorea ceai. Masa în fond se sfîrşise. Era un mod de a observa că uverturii domestice i se pusese punct ; de aici încolo urmau discuţiile grave la care, în chip firesc — fără nici o jignire !, n-aveau acces doamnele şi copiii. Au trecut tustrei alături, în salonul de ceai, iar prinţesa s-a retras, lăsîndu-i pe bărbaţi să-şi facă în voie siesta şi să fumeze. Inutil ca Doamna Elisabeta să transmită omagii marilor ducese, prin Ignatiev, care mergea la Adrianopole,

Alteța-Sa s-a mărginit să-i ureze contelui drum bun și șansă în Europa viitoare.

— Șansa va fi pentru toți, a răspuns contele. Tuturora ne surîde șansa.

Încă o gratuitate, a meditat prințul. Ce șansă și cui surîdea, la acest sfîrșit de război, cînd războiul însuși, în loc să limpezească, răspîndea peste o parte a lumii confuzie, numai confuzie ! Dar rămas față în față cu prințul, contele a arborat o mină gravă și i-a vorbit :

— Cînd spuneam de șansă, a început el, mă refeream la un lucru foarte precis. Este în sfîrșit ceasul preciziunilor. A tușit, apoi a continuat : Ce-ați spune dacă, după pace, Alteța-Voastră ar deveni și rege al bulgarilor ?

Prințul a lăsat mîinile să-i cadă moi pe lîngă fotoliu. Deci aceasta era. Ignatiev a jucat cu anticipație, în sufragerie, clipa de trac, pe care acum ar fi urmat s-o sufere prințul. Și contele a așteptat multe clipe reacția prințului, care nu venea. Apoi contele s-a plimbat prin salon, în tăcere, ca și cum ar fi fost singur. S-a oprit în dreptul ferestrei și a privit afară. Ningea. Ningea sau se întunecase, ningea cenușiu. În interior era cald, prea cald, sau așa i se părea prințului. Acesta nu putea să-și ignore cu totul rolul de gazdă. L-a întrebat pe oaspete :

— Doriți apă ?

— Doresc un răspuns.

Și prințul a răspuns :

— În 1866, cînd am venit aici, la București, eu am răspuns nu chemării unei persoane, ci a unui popor...

— V-a adus Brătianu !

Precizarea fusese brutală și prințul a ripostat :

— Am sosit aici în urma unui plebiscit, prin care s-a exprimat o voință. Am fost în dreptul meu să accept sau nu această voință. Acum, excluzînd cu totul voința mea, vă întreb : doresc oare bulgarii să le fiu prinț domnitor?

Contele a revenit lîngă masa de ceai. Și-a stins țigara și s-a așezat. El era de mult timp privit ca om al bulgarilor, al tuturor sud-dunărenilor. Putea deci răspunde. Și n-a ezitat :

— Dar cine-i întreabă ceva pe bulgari !

Prinţul s-a ridicat cu energie, simţind o undă de ultragiu pe chip :

— Atunci ce dorinţă exprimaţi ? Al cui prinţ domnitor ar urma să fiu, dacă nu mă vor bulgarii !

Contele a rîs şi a vorbit fără contenire. Cum putea pune Alteţa-Sa o asemenea problemă ! Şi în fond ce importanţă avea ? ! Aducea un proiect care depăşea persoanele, proiectul unei „Europe a dinastiilor", aşa cum o spusese liniştit dincolo, în sufragerie. Un asemenea proiect, o preciza acum, se dispensa de persoane, persoanele erau în fond interşanjabile, în schimb rămînea validă voinţa de a întemeia în sud-estul european, adică în „golul otoman" mari unităţi, dinastice sau o mare unitate dinastică, întemeiată chiar şi pe o tradiţie : românii şi bulgarii formaseră cîndva, cu secole în urmă, un imperiu.

— Prin voinţa lor ! a precizat prinţul.

În tăcerea care a urmat, după lunga intervenţie a contelui — „golul otoman", „marea unitate dinastică", prinţul şi-a reamintit că, deşi la polul opus, nu altfel arăta „proiectul american", un proiect „la zi", înfăţişat Alteţei-Sale în bordeiul de la Poradim de acel jurnalist cu faţă roşie, Mr. Anderson. Acesta concepea o altă unitate, sub forma unor „State Unite ale Europei Balcanice" (U.S.B.E.), ca tampon între imperii, avînd în frunte un preşedinte, omolog celui de la Washington. Propunerea ca el, prinţul, să devină preşedintele acestui conglomerat de republici burgheze, l-a consternat pe tînărul colonel, care a spus :

„— Cum v-a venit în cap această curioasă idee !..." Şi fiindcă Anderson îl privea interzis : „Dar, domnule, un Hohenzollern, nu poate fi preşedinte de republică, niciodată. Aceasta este un dat. Şi apoi, domnule Anderson, aceste neamuri balcanice se află încă în era homerică, au nevoie de regi."

De regi avea acum nevoie şi Ignatiev, care îl confirma. Atunci, la Poradim, Anderson îi replicase :

„— Să înţeleg că Alteţa-Voastră se află atît de departe de mine, în era homerică ?"

„— O nu ! Eu mă aflu în era cruciadelor."

Acum, la Bucureşti, prinţul se afla mai aproape de Ignatiev, care vorbea în numele „Europei viitoare" decît

de Anderson, care vorbea în numele unui proiect „la zi". Şi mai aproape era de Alioşa, dacă ideea aparţinea ţareviciului. Se şi spunea că Alioşa e mai dinastic decît dinastiile şi mai cucernic decît credinţa. Prinţul se despărţea însă şi de Anderson şi de Ignatiev, şi chiar de Alioşa, rămînînd deasupra, la o distanţă stelară faţă de toţi.

— Domnule general, a spus, regatele sau statele sînt unităţi organice.

Apoi s-a aşezat în fotoliu, fără să-l mai asculte. Deşi îl privea cu ochi mari, pe conte, încercînd să înţeleagă formula incredibilă a omului din faţa sa.

— Ar trebui să meditaţi asupra propunerii ! a sfătuit contele. Şi fiindcă prinţul tăcea : Azi, acum, aici, vi se oferă ceva. Mîine...

La începutul întrevederii, contele îi înmînase prinţului un mesaj din partea ţarului. Prinţul luase cunoştinţă de mesaj, ştia ce conţine. Deci propunerea, avansată oral de Ignatiev, reprezenta alternativa.

Contele s-a ridicat să plece, lăsînd intactă suspensia între mesaj şi alternativă. Ce putea însemna acel „mîine" peste cele două soluţii care se excludeau ? Prinţul n-a cerut lămuriri. Nu mai avea cui. Atunci, pe loc, i s-a părut că are-n faţă un nebun.

*

Pe fronturi domnea acalmia ; pacea stătea în aer, doar nu pica. În drumul către Belogradgic, soldaţii din escadronul lui Arghir găsiseră, după o luptă cu cerchezii, în ruina unui sat, într-o casă care încă mai ardea, un copil în scutece, o fetiţă. În satul ars n-o puteau lăsa, n-au putut-o încredinţa nici vreunui pămîntean, ca să-i poarte de grijă — locurile în jur erau pustii —, nici în ţară n-aveau cum o trimite, au luat-o cu ei şi au plecat mai departe.

Băieţii lui Arghir, care găsiseră fetiţa, au călărit o vreme cu pruncul în braţe, mergînd ca de obicei în avangardă, trecîndu-şi-o unul altuia cu rîndul, avînd grijă să n-o zdruncine, dar copilul era copil, mai dormea, mai scîncea, mai ţipa. Spre seară, cînd au bivuacat, toţi oamenii

s-au adunat în jurul băieților lui Arghir, care erau mîndri de ei nevoie mare, dar și necăjiți — plodul îi cam încurca.

— Unde-ați găsit-o, mă ?

— Cum o cheamă ?

Au trecut rînd pe rînd și soldații din celelalte arme să vadă prunca și să se mire, nimeni n-a mai dat atenție răniților și morților din escadron — ciocnirea nu fusese o joacă, toți au găsit cîte ceva de spus în legătură cu întîmplarea, pînă și comandantul, care nu cobora din trăsură, s-a simțit dator să se intereseze de fetiță și să ia unele măsuri :

— Duceți copilul la trăsură. A, e o domnișoară !... Arghir, dragă, ai grijă de Domnișoara. Treci cu băieții tăi în ariergardă.

Arghir a dat să protesteze — nu-i plăcea coada ! — dar s-a supus. Domnul Prodan a coborît din trăsură, pe care a predat-o fetiței, și a încălecat. În sfîrșit, avea să-l poarte și calul ! Arghir simțea o pornire de silă și milă pentru bărbații care nu mergeau călare, sentiment la care se adăuga și un pic de revoltă — un război condus din trăsură ! Dar cînd a coborît din vehicul, toată lumea a văzut, inclusiv Arghir, că piciorul stîng al comandantului era umflat. Doi soldați l-au ajutat să urce pe cal. De pe cal, colonelul i-a mai spus lui Arghir :

— Arghir dragă, Domnișoara intră de azi în porție, să nu-ți faci griji. E invitata escadronului tău. Să i se dea zilnic hrana rece.

Toată lumea a rîs, un căpitan de infanterie, Pandelescu, mai priceput la copii decît ceilalți, i-a atras domnului colonel atenția că un sugar nu se poate hrăni cu biscuiți, nici numai cu zahăr din rația cailor. Mai erau trebuitoare și alte mărunțișuri : scutece, schimburi, învelitoare. Colonelul a convenit, modificînd ordinul :

— Bine, Pandelescule, te ocupi dumneata de copil. Rămîi cu Arghir în ariergardă. Aveți grijă, dacă se întîmplă vreo încăierare, să stați retrași cît mai departe. Să vă preceadă artileria.

— N-ar fi mai bine totuși să trimitem copila în țară ? a propus Pandelescu.

— Fiți serioși, a respins colonelul, asta-i vreme să trimiți un prunc la drum lung ? Nu vedeți, nici caii nu rezistă ! Ce Dumnezeu, nu puteți crește un copil ? N-am nimic împotrivă să fiți doici cu rîndul.

S-au amuzat toți cei din preajmă, mai ales ofițerii. Arghir se simțea umilit. El a și obiectat, ca să scape de această misiune jenantă :

— Domnule colonel, prin regulament, ni se interzice să primim în coloană, la timp de campanie, persoane de sex femeiesc.

Ce s-a mai rîs. Chiar și colonelul, bărbat sobru, a rîs :

— Păi, dragă Arghir, copiii au sex ? Ei sînt puri, monșer, ca și îngerii. Ai misiunea să faci escortă fetiței. Te iert de misia de doică.

Totuși porecla a prins. Arghir și Pandelescu urmau să fie doici, li s-a și spus „Doicile" : „— Vedeți ce mai fac doicile !", dar cei vizați nu s-au mai supărat ; pentru întîia oară o poreclă n-a mai urzicat onoarea militară, dimpotrivă porecla, deși caraghioasă, avea ceva tandru. Colonelul altminteri avea boala poreclelor, definea o situație sau un om printr-o poreclă. Astfel, un act de atrocitate făptuit de adversari, era numit nu „act otoman", cum s-ar fi potrivit, ci — curios ! — „act normand". „— De ce normand, domnule colonel ?" „— Lasă-mă, frate, în pace ! Nu știți ce-au fost normanzii..." Și pe unii dintre ofițerii lui îi numea normanzi. „— Nu fiți normanzi !", adică „— Nu vă purtați brutal !" În privința fetiței, colonelul a avut prevederea să n-o încredințeze unor normanzi, Pandelescu se alesese de la sine, căpitanul avea un aer de moașă, iar Arghir era un locotenent bun la toate. Fiindcă a intervenit, la puțin timp și chestiunea rufelor, colonelul a ținut să asiste personal la baia Domnișoarei. A și spus, cînd a văzut micile rufe întinse la uscat, pe niște crengi, într-o margine de pădure, unde făcuseră popas :

— Dragă, nu vă face onoare. Astea nu-s lenjuri pentru o domnișoară.

— De unde să scoatem, domnule colonel, broderii și dantele ! Mai greu e cu masa, fetița are nevoie de lapte.

Colonelul a pus scurt rezoluția :

— Faceți, dragă, rost de-o vacă ! N-a mai adăugat : Nu fiți normanzi !, dar se subînțelegea.

Povestea cu normanzii era, la el, o amintire din școala militară. La cursul de istorie europeană — colonelul pretindea că absolvise niște școli savante, ceea ce nu era cazul cu ceilalți cavaleriști —, îi șocase interesul invazia normandă asupra Franței — nimic despre goți, huni, ostrogoți, vandali !, de unde, după aceea, cuvîntul aplicat asupra oamenilor și situațiilor, dar cu destul discernămînt, deși uneori deplasat. Cum se zvonea despre pace — chiar pe front, în plinul campaniei, bîntuia zvonul !, colonelul a spus, anticipînd asupra unui eventual deznodămînt nedorit : „— Sper că nu va fi o pace normandă !"...

Pînă la pace, dar mai ales pînă la Belogradgic, trebuia parcurs un traseu destul de anevoios, iar colonelul, cu piciorul umflat, îi făcea față călare, din nou călare.

— Domnule colonel, nu-i mai bine să tăiați cizma ? a sugerat Pandelescu.

— Știi, dragă, că ai dreptate ? Am să tai cizma.

A tăiat cizma, înfășurîndu-și piciorul într-un postav soldățesc, legîndu-l apoi cu niște curele, dar întregul picior arăta diform, ca un bagaj atîrnat la șa. Arăta diform mai ales cînd și-l desfășa, ca să se oblojească. Laba și pulpa erau o cangrenă. Operația de spălare și oblojire se desfășura la trăsură, cu concursul lui Pandelescu, și a unui sanitar. Discutau între timp și despre fetiță, care scîncea alături, într-o albiuță, legănată de Arghir.

— Dă-i, dragă, să sugă. Nu vezi că plînge ?

Se făcuse rost de o vacă, animalul fusese capturat cu mari dificultăți, într-o razie — o vacă cu lapte, dar fără vițel, căci cine-ar fi mai avut grijă și de vițel !, vaca era mulsă de ordonanța lui Arghir, sub veghea aceluiași Pandelescu, apoi era fiert laptele, apoi lichidul era încercat cu degetul, ca să nu fie prea fierbinte, apoi era umplută o sticlă astupată cu tifon, prin tifon laptele se scurgea lent direct în gurița Domnișoarei. Scena se petrecea cu o numeroasă și solemnă asistență, care se simțea datoare să intervină cu observații și chiar să dea idei :

— Pandelescule dragă, Domnișoara ar avea nevoie de o blană. Noaptea e frig.

— Pandelescule, ăsta-i capişon ? !

Domnişoara era bine înfofolită, nici vorbă de frig, totuşi sugestiile au fost luate în seamă, şi a doua zi la prînz un ofiţer s-a prezentat cu o pereche de vulpi, chiar atunci împuşcate. Altcineva adusese un iepure.

— Domnilor, e caraghios ! a spus Pandelescu, depreciind darurile. Cine are timp să jupoaie vulpile şi să croiască mantouri, căciuliţe, etole. Aruncaţi-le naibii. Iepurii daţi-i la trupă. Fetiţa nu mănîncă vînat.

Era un singur iepure — nu iepurii ! —, dar atît blana iepurelui cît şi blănile celor două vulpi au revenit Domnişoarei, fiind întinse la uscat, la spatele trăsurii. Alte mici atenţii din partea ofiţerilor — fel de fel de obiecte inutile — au fost aşezate în lada de sub scaunul pasagerilor, ca într-o ladă de zestre. Ofiţerii se întreceau în atenţii şi gingăşii, nu numai ei, dar şi soldaţii, care, călărind harnic şi păstrînd ordinea marşului, trăgeau din cînd în cînd cu ochiul la odorul din trăsură. Un soldat i-a adus fetiţei o păsăruică vie, cu penaj auriu. Pandelescu n-a apreciat gestul, poate fiindcă n-avea o colivie, şi păsăruica a fost lăsată să-şi ia zborul, sub ochii Domnişoarei, oferindu-i-se o sugestie de zbor auriu. Cum Crăciunul s-a serbat, în marş, sub zăpezi, soldaţii i-au cîntat Domnişoarei colinde. Acesta a fost singurul moment în care oamenii şi-au adus aminte de casă, întorcîndu-se cu inima către prunca escadronului. Nişte crengi de brad, împletite în cunună şi fixate într-o hampă de steag, — chiar steagul regimentului — au închipuit steaua, iar soldaţii, în jurul ei, în frunte cu stegarul, s-au prezentat la trăsura colonelului cu cîntarea tradiţională. Cu acest prilej, colonelul a fost mai puţin posomorît decît de obicei, deşi-l chinuia piciorul. Cine-l cunoştea pretindea că chiar ar fi fost emoţionat. El i-a primit pe colindători cu fetiţa în braţe, le-a ascultat colinda, apoi le-a dăruit puţinii bani pe care-i avea asupra-i — numai mărunţiş — punîndu-i în mîna stegarului, cu formula consacrată :

— De la noi mai puţin, de la Domnul mai mult !

Regimentul întîrzia totuşi să-şi atingă ţinta, fiind prea des ţinut pe loc de operaţiile de curăţare, operaţii anevoioase, întreprinse împotriva unor formaţii mobile, cetele de cerchezi, care atacau hoţeşte apoi se retrăgeau. Într-un

astfel de atac, nevictorios pentru cerchezi, regimentul pierduse un număr de pedestraşi, şi chiar şi cîţiva cai, morţi şi răniţi. Caii răniţi se împuşcă, oamenii nu, dar prezenţa răniţilor îngreunează coloana şi împovărează trenul regimentar. E foarte greu să te descurci, în înaintare, prin viscol, avînd asupra ta bolnavi şi răniţi. Comandantul însuşi era rănit, piciorul i se cangrenase pînă la genunchi, dar nu făcea caz, nu consimţea să se înscrie pe tabelul răniţilor, ba chiar şi glumea, în felul lui : „— Lasă, mă înscrieţi mai tîrziu, la morţi !“ Singura grijă a comandantului era de la o vreme fetiţa — Domnişoara ! — care, după Crăciun, plîngea întruna.

— Ce are, Pandelescule ?

— Copil, domnule colonel, ce să aibă. Copiii plîng...

— Asta s-o crezi dumneata. Copiii plîng cînd sînt prost îngrijiţi.

— Io fi lipsind mama...

— S-o crezi dumneata. Copiii cresc şi-n orfelinate. Poate că dumneata nu eşti atent. Cum e laptele ?

— Cum să fie, bun !

— Poate că n-o leagănă suficient Arghir.

Arghir turba. Colonelul avea şi prostul obicei să doarmă noaptea în trăsură, chiar cînd trăgeau trăsura în vreun adăpost, iar noaptea la plînsetele fetiţei se adăugau şi hachiţele comandantului :

— Faceţi, dragă, ceva. Nu fiţi normanzi !

Au încercat s-o împace în toate felurile, totul a fost pus la bătaie, de la zahăr şi bomboane, cîte se mai găseau, pînă la medicamente, un ceai calmant pentru soldaţii răniţi. Pînă la urmă tot Pandelescu a avut ideea salvatoare :

— Fata cere botez. Asta-i.

— Bine, dragă, şi de ce nu spui ? a strigat colonelul. Dacă ştii că copiii se botează, de ce taci !

— Nu tac, domnule colonel, dar am stat să mă întreb dacă fetiţa nu-i cumva botezată. Ce facem, o botezăm a doua oară !

— Da, dragă, o botezăm a doua oară, ce mai întrebi. Să vină popa.

A fost convocat popa regimentului, un om tînăr şi descuiat la cap, care a decis că două botezuri nu strică.

— Da, domnule colonel, a întărit preotul, n-o putem lăsa sălbatecă. E păcat.

— Dar dacă, a intervenit colonelul, fetiţa o fi fost trecută în altă lege, la mahomedani, să zicem. Nu-i păcat s-o facem cu sila creştină ?

— De ce cu sila ? Aşa se creştinează copiii !

Colonelul nu se lăsa uşor convins :

— Domnilor, vreau să mă fac bine înţeles, n-aş dori, ca aici pe front, să comitem o silnicie, să fim brutali, adică normanzi. Vreau să ştiu dacă fetiţa nu-i cumva cercheză.

— Cu atît mai bine, domnule colonel, o facem creştină.

Colonelul a dus un deget la obraz, admonestîndu-i :

— Nu fiţi normanzi !

„Normanzii" au decis totuşi să creştineze fetiţa cît se poate de iute, iar pregătirile pentru botez au acaparat escadronul. Fapt curios, în tot acest timp, fetiţa a încetat cu plînsul. Acum sălbateca nu mai plîngea.

— Simte că i se va întîmpla ceva ieşit din comun, a spus Pandelescu. Uite-o cum doarme.

— Ssst ! să n-o treziţi ! a şoptit cineva. Şi tare : Fraţilor, doarme.

O numiseră, între timp, Sălbateca sau Fata Sălbatecă, la fel ca într-un basm foarte vechi. Deşi, după ample deliberări, nu se putuse stabili dacă fetiţa era sau nu era cercheză, dacă era bulgăroaică turcoaică sau româncă — prunca n-avea încă sprîncene, iar culoarea ochilor la toţi copiii de lapte e nedecisă.

— Doamne, dac-ar avea ochi verzi !...

— De ce nu albaştri !

— Ce importanţă cum va avea ochii.

— Ca să ştim ce nume să-i dăm.

— Dragă, a propus colonelul, părerea mea este să oferim fiecărui soldat dreptul de a-i da un nume. Luaţi-o pe arme, apoi pe plutoane şi grupe. Fiecare să dea numele care-i place mai mult. Apoi meditäm şi alegem.

Ideea acceptată nu ca ordin, ci din pură plăcere, ba chiar cu bucurie. Fiecare soldat avea dreptul la un nume! Un sergent a colectat numele și le-a scris pe o hîrtie lungă ca un sul de papirus, din care a rezultat :

Maria	*Ana*	*Dina*	*Rica*
Maria	*Ancuța*	*Constandina*	*Ica*
Maria	*Nunuța*	*Casandra*	
Maria	*Nuța*	*Alexandra*	
Maria	*Teodora*	*Sandra*	
Ileana	*Tincuța*	*Săndița*	
Ilëana	*Tinca*	*Rada*	
Ileana	*Tudora*	*Rădița*	
Ana	*Dorina*	*Ruxandra*	
Ana	*Didina*	*Rodica*	

Au apărut și nume speciale, care nu mai țineau de sinaxarul creștinesc : Floarea, Trandafira, Viorica, Sînziana, Simina, Zîna, Zînița, Doina și chiar Mîndra. Un singur soldat, posac și ursuz, n-a vrut să cotizeze la lista de nume, pretindea că n-are soră, nici mamă, iar sergentul a raportat cazul domnului colonel.

— Dar pe tine cine te-a făcut, vreo mătușă ? s-a burzuluit comandantul la soldat. Cum n-ai soră, n-ai mamă ! Dă-mi un nume de ibovnică și marș în front.

Soldatul n-avea nici ibovnică, era un soldat prost, de pomană făcuse campania. Ca să încheie cu el, colonelul l-a mai îndemnat o dată :

— Zi și tu un nume !

— Sofia.

Toți ofițerii care se aflau în jurul trăsurii colonelului au văzut cum comandantul lor s-a luminat la chip și și-a plesnit căciula pe ceafă.

— Extraordinar, domnilor, a strigat el. Cum nu ne-am gîndit ! Dar a fost eliberată Sofia. O botezăm Sofia. Nenorocitul ăsta de orfan, fără mamă și fără soră, va fi nașul Domnișoarei Sofia.

Nașul Sofiei s-a retras în front, ceva mai vesel — găsise și el un nume de fată —, unde pe loc a fost înconjurat de invidia camarazilor, care rămăseseră păgubași. Era imposibil ca fetiței, la botez, să i se dea toate numele, dăruite

de soldaţi, ar fi rezultat un kilometru de nume, Domnişoara ar fi purtat toată viaţa în trena ei acest şir tot mai lung şi tot mai evazat, ca o coadă de cometă. I s-a spus, în continuare, Domnişoara Sofia, şi pînă la botez a fost înconjurată cu onoruri suplimentare. Toţi i se adresau cu palma la chipiu, şi cu formulele cele mai reverenţioase. În preajma ei nu se fuma. De scutece, de plăpumioară, de velinţă în care era înfofolită, se ocupau şi doi sergenţi, în afară de Pandelescu şi Arghir. Paza trăsurii îi revenise lui Arghir, care mărşăluia în spate.

Echipajul cu fetiţa avea ceva impunător şi caraghios, prin încărcătura pestriţă — zecile de obiecte dăruite de ofiţeri şi soldaţi, încă şi mai multe după ce s-a hotărît botezul, obiecte peste care trona Pandelescu, cu odorul în braţe, flancat în exterior, pe dreapta, de locotenentul Arghir, călare pe Alcor, iar în stînga, de o vacă bălţată, care din cînd în cînd zmucea frînghia, clătinînd trăsura.

Arghir avea şi el un mic necaz : i se îmbolnăvise calul. Alcor slăbea văzînd cu ochii, nu mai avea vînă, îl deochease cineva. Ca să-şi cruţe calul, locotenentul urca din cînd în cînd în trăsură sau încăleca armăsarul lui Pandelescu, un animal capricios, care nu suporta cravaşa.

— Numai gloaba suportă cravaşa ! i-a spus Pandelescu. Unui cal de rasă nici măcar nu trebuie să i-o arăţi.

— Nici Alcor nu suporta cravaşa !

— M-aş cam mira. E un ghidran, nu englez pursînge ca al meu.

— Ba vă contrazic. Alcor are cîteva bune zecimi de sînge englez.

— Stă prost însă cu rezistenţa. E moale. Nu-mi plac caii flegmatici.

— Alcor flegmatic ? ! s-a revoltat Arghir. Cum puteţi spune una ca asta, domnule căpitan ! Dumneavoastră ştiţi ce isprăvi am făcut cu Alcor, în campania asta...

— Nu mă îndoiesc.

Pandelescu ştia, dintr-o veche experienţă, că pe cavalerişti şi pe vînători nu trebuie să-i contrazici. Caii şi cîinii sînt subiect tabu. Mai bine să taci decît să te avinţi în contradictoriu cu aceste categorii de bărbaţi, care, dintr-un nimic, ajung la sabie sau la pistol. Cel mai cuminte subiect, pe care Pandelescu îl aborda în adunările ofiţereşti, erau

copiii sau femeile, după caz. În acest caz, pe Arghir l-a întrebat de copii :

— Ai copii, domnule locotenent ?

— Păi nici nu sînt căsătorit, a mărturisit Arghir, roşind du-se ca o fată.

— Treci atunci şi ţine fata-n braţe ! l-a invitat căpitanul. Iar s-a udat.

Arghir a urcat în trăsură, foarte necăjit, delegînd sergenţilor sarcina de a o schimba pe fetiţă. Nu-i plăceau treburile muiereşti, nici alte îndeletniciri decît cele militare. Era un om de luptă. Dar tocmai ca om de luptă ce era, comandantul voia să-l mai cruţe, după acelaşi adagiu: în calul de rasă nu loveşti cu cravaşa. Era de fapt motivul pentru care comandantul, îl trecuse pe locotenent în arieregardă, ca să-şi mai cruţe oamenii şi să se cruţe şi el. El şi calul.

— Arghir dragă, i-a spus, în curînd o să renunţi la Alcor...

— Eu la Alcor ? !

În ruptul capului nu voia să renunţe la acest cal, deşi se vădea din nou că Arghir n-are noroc la cai. Era deja la al doilea pe care ar fi urmat să-l schimbe în această campanie. Or, pe bună dreptate, Arghir se întreba : cîţi cai trebuie să schimbi într-o carieră, dacă o campanie îţi mănîncă aproape doi cai ?

Din gîndurile acestea sumbre l-au scos însă pregătirile pentru botez. Preotul a pretins ca ceremonia botezului, dacă tot avea loc în aer liber, să se desfăşoare la un mal de apă, ca-n timpurile biblice. S-a găsit un mal de apă, un rîu îngheţat care venea din Balcani. Din gheaţa rîului, soldaţii au tăiat cu topoarele nişte plăci mari, ca de cristal, pentru sfînta masă. Cum cristelniţă nu exista — preotul nu fusese echipat pentru botezuri, nici pentru nunţi — s-a luat un cazan de la bucătăria regimentului, cazanul de ceai, care a fost curăţat, opărit şi sfinţit. Colonelul a fost puţin indispus de faptul că acest instrument sacru provenea de la bucătărie.

— Şi crezi, părinte, că dacă-i sfinţit cu aghiazmă se curăţă ? Adică se purifică, nu mai miroase ?

— Păi cum ?

— Aş propune să-l dăm şi cu parfum. Crezi că mergem

Mergea, nici vorbă, dogma nu se opunea. Dogma nu s-a opus nici ca întregul regiment să se constituie în naș. Deși ideea a deșteptat revolta roșiorilor — ei găsiseră fetița, apoi a tunarilor — ei o apăraseră, apoi a infanteriștilor, care nu voiau să iasă din joc. Tot mergeau pe jos. Colonelul n-a rezolvat dihonia la stilul cazon, cum s-ar fi cuvenit, ci le-a explicat cu calm ofițerilor rațiunea acestui ordin :

— Domnilor, să n-avem vorbe, puteam s-o botez eu, ca comandant ce sînt, eram în dreptul meu, iar azi fetița ar fi fost fina mea. Domnișoara Theodora Prodan, după numele meu. Cred că sună bine. Aș avea mijloacele să-i ofer și o dotă. Nu sînt un om sărac, să fie clar. Sau aș fi putut să-i dau dreptul să fie naș locotenentului Arghir, că doar el a găsit-o. Domnișoara Maria Arghir. Nu sună rău. Deși Arghir supraviețuiește din soldă. Sau căpitanul Pandelescu, doica principală. Domnișoara Smaranda Pandelescu sună ceva mai bine. În sfîrșit, soldatul care i-a dat numele. Cum te cheamă, soldat ?

A fost adus soldatul, care a raportat :

— Să trăiți, Amariei.

— Nu sună deloc. Neam de orfani. Marș în front. Dar eu vreau ca toți s-o botezăm. In corpore. Adică întregul regiment. Și acum, executarea.

Maniera aceasta liberală, dar în fond strict cazonă, i-a răcit pe ofițeri. După momentul liberal se revenise scurt la stilul ordin : bărbieriți-vă, ferchezuiți-vă, puneți ordonanțele să țesale caii. Scoateți toate proviziile ascunse în cufere și pitite la trenul regimentar. Nu fiți meschini. Urăsc meschinăria, așa cum urăsc anarhia ! se mai subînțelegea. Colonelul n-a mai repetat formula : „— Nu fiți normanzi".

Și ofițerii n-au fost normanzi. S-au prezentat a doua zi, cu trupa aliniată în careu, pe malul rîului, în cea mai impecabilă formă. Masa de gheață era la mijloc, lîngă masă cazanul parfumat, lîngă cazan trăsura, vaca, Pandelescu, Arghir, calul Alcor. Pe calul său, colonelul, cu piciorul umflat ca o butie. Un fior de emoție s-a produs în clipa în care colonelul a ordonat : „— Descoperiți, pentru rugăciune !" Era un ger de săreau scîntei. O pasăre de-ar fi îndrăznit să zboare, cădea săgetată. În privința gerului,

colonelul avusese un lung conciliabul cu preotul, în seara precedentă ceremoniei :

— Părinte, dacă răceşte...

— Nu răceşte, domnule colonel, pe cuvînt de onoare.

— O băgăm în apă, goală ?

— Aşa-i ritualul. Aşa s-a botezat şi Iisus.

— Aiurea ! Acolo, la ei, în Iudeea, după cîte ştiu eu, e altă climă. În sfîrşit. Gîndeşte-te totuşi, în acest an este cel mai cumplit ger din Europa.

— Domnule colonel...

— Pe răspunderea Sfinţiei-Tale ?

Colonelul era mort de emoţie pentru clipa plonjonului în apa ca gheaţa. Să dea dracu ca popa să-i fi dat asigurări aiuristice. De pe acum colonelul fremăta. Îi şi spusese lui Pandelescu : „— Dragă, nici măcar ideea unui influeze n-o suport !" Influenza era guturaiul. Şi rezolut : „— Dacă strănută fetiţa, îl împuşc !" Căpitanul era sigur că fetiţa nu va strănuta. Provenea de la cerchezi, aparţinea unei rase călite.

— Bine, Pandelescule, merg pe mîna ta !

A şi mers pe mîna lui Pandelescu pe aproape toată desfăşurarea ceremoniei, care a avut un singur moment important, înainte de plonjonul în apă : lepădările, moment al ritualului care precede taina botezului şi care semnifică purificarea mamei (lehuzei) sau a naşului (naşilor). Colonelul a socotit că nu era necesar să participe — sufleteşte — la acest moment, destinat doicilor, lui Pandelescu şi lui Arghir, şi mai ales trupei, masei de soldaţi. Cînd popa a strigat, cu crucea în mînă :

— Vă lepădaţi de satana şi de toate lucrurile lui, şi de toţi îngerii lui, şi de toată slujirea lui, şi de toată trufia lui ?

Şi cînd întregul regiment a răspuns în cor :

— Ne lepădăm !

Colonelul n-a răspuns, s-a sustras din cor, conservîndu-şi prestigiul. Era naş, desigur, dar să se lepede, a socotit el, celelalte grade şi mai ales trupa. Drept carele n-a participat nici la celelalte două strigări :

— Vă lepădaţi de satana ?

— Ne lepădăm.

Suna bine corul. Colonelul era mîndru. Satana era biruit.

— Vă lepădaţi de satana ?

— Ne lepădăm.

Satana căzuse definitiv. Cînd preotul a încheiat lepădările, prin formula :

— Suflă şi-l scuipă pre el ! indicînd trupei, inclusiv domnilor ofiţeri, cum să sufle şi cum să-l scuipe, a urmat comicărie mare, armata a intrat în dezordine, toţi scuipau în toate părţile, iar colonelul a rîs. A strănutat şi un cal.

— Vă împreunaţi cu Hristos ?

— Ne împreunăm.

La această formulă a participat şi colonelul, care era pe deplin credincios. A repetat formula încă de două ori, apoi, alături de preot, a murmurat Crezul. Era necesar pentru fetiţă şi chiar pentru el, în calitate de naş suprem.

Numai după aceasta s-a intrat în fapt în slujba sfîntului botez.

— Binecuvîntată este Împărăţia Tatălui şi a Fiului şi a Sfîntului Duh, acum şi în vecii vecilor, amin.

Colonelul simţea că întemeiase aici, în teritoriul păgîn, Împărăţia Tatălui şi a Fiului şi a Sfîntului Duh. Se simţea pe aproape şi pacea.

— Cu pace Domnului să ne rugăm.

Nu erau numai cuvintele slujitorului, erau şi cuvintele comandantului, care s-a pogorît cu gîndul şi cu tot cugetul şi cu toată simţirea întru sfinţirea apei, urmîndu-l — fără să se mişte de pe cal — pe preot, pînă la malul apei.

— ...pentru ca să se trimită ei (apei) darul izbăvirii şi binecuvîntarea Iordanului.

A fost luată apă, din copca rîului, cu căldările, şi vărsată în cazan. Rîul curgea mai departe, indiferent, pe sub gheţuri, spre Dunăre şi Mare. Fata Sălbatecă aştepta sfîntul botez.

— Pentru ca să se facă apa aceasta bae naşterii a doua...

Apoi, după celelalte formule, înainte de a fi dezbrăcată fetiţa, s-a auzit ruga :

— Mare eşti Doamne, şi minunate sînt lucrurile tale... Tu din patru stihii ai aşezat făptura, cu patru vremi ai încununat curgerea anului... Pre tine te laudă soarele. Pre

tine te măreşte luna. Ţie se cuceresc stelele... Mărturisim harul, vestim mila, nu tăinuim facerea de bine... Tu însuţi dar Iubitorule de oameni Împărate, vino şi acum cu venirea Sfîntului Tău Duh şi sfinţeşte apa aceasta...

Sfinţirea apei, pogorîrea harului în unde, i-a dat colonelului un scurt fior sacru, dar şi o spaimă profană, spaima pentru dezgolirea fetiţei. A şi urmat momentul, care s-a prelungit mult, fiindcă odorul era înfăşat într-o mie de foi, zorzoane, legături. Micul trup gol a fost supus ungerii cu mir, ritual care se desfăşura lent. „— Dacă n-ar ţine-o mult dezbrăcată !" şi-a şoptit colonelul, dar fetiţa a fost ţinută mult dezbrăcată, apoi învelită, apoi iarăşi dezvelită, pentru ritualul tunderii părului, cînd s-a rostit încă o rugăciune :

— ...carele cu chipul Tău ai cinstit pre om, din suflet cuvîntător şi din trup bine împodobit întocmindu-l, ca să slujească trupul sufletului, şi punînd capul preste cele mai pre deasupra, ai aşezat într-însul mai multe simţiri, care să nu se împiedice una de alta...

Colonelul nu mai putea răbda : „— De ce întîrzie atîta cu tunderea ! Ce să tundă, fetiţa era aproape chilugă !" — în fine, colonelul a tresărit de fericire, cînd, în sfîrşit huştiuluc în apă, sub numele Sofiei !

— Botează-se roaba lui Dumnezeu Sofia, în numele Tatălui, amin.

— Staţi, a strigat colonelul, puneţi-i şi numele Victoria!

Formula de botez s-a repetat, adăugîndu-se şi noul nume :

— Botează-se roaba lui Dumnezeu, Sofia-Victoria, în numele Tatălui, amin.

A urmat o salvă de puşti. Apoi încă o dată formula, şi încă o salvă. La a treia scufundare şi strigare, tunurile.

A venit rîndul naşilor să intre în scenă, începînd cu naşul suprem, colonelul. Preotul a prins calul colonelului de căpăstru, pornind înainte, spre a înconjura masa de gheaţă şi cristelniţa, iar după colonel s-au aliniat ceilalţi naşi, Pandelescu şi Arghir, care purtau fetiţa, apoi întreaga trupă dispusă în şir indian. Cu căciulile în mîini şi cu caii de căpestre, au trecut întîi roşiorii, cei care-o găsiseră pe Sofia-Victoria. Apoi tunarii, cu capelele lor negre ca tuciul şi cu şorţurile lor de piele, cei care o apăraseră cu arti-

leria. Apoi infanteriştii, marea gloată, şirul cel mai lung, care încheia coloana de naşi. Vaca de lîngă trăsură, privea placidă această horă a oamenilor. Calul Alcor scurma cu copita în gheaţă. Cînta toată lumea :

— Cîţi în Hristos v-aţi botezat, în Hristos v-aţi îmbrăcat, Aleluia.

Dar fetiţa a început brusc să plîngă. La sfîrşitul horei sacre, colonelul a cerut-o în braţe pe Sofia-Victoria. A primit-o şi a prins s-o legene.

— Hai să te legene naşul. Hai să te plimbe naşul.

A dat pinteni calului şi a pornit cu fetiţa în braţe, s-o plimbe. Mai erau cîteva clipe pînă la masă, clipele pînă se retrăgea trupa în bivuac. Trupa începuse să se retragă, cînd s-au auzit nişte focuri de armă. Arghir a tresărit şi s-a şi aruncat pe calul căpitanului Pandelescu. I-a arătat cravaşa şi armăsarul a rupt-o în galop.

A ajuns însă prea tîrziu. Cerchezii erau pe aproape. Pîndiseră momentul. Cele trei fiinţe — fetiţa, colonelul şi calul — au fost tăiate-n hălci cu săbiile. Pe zăpadă — Arghir a văzut-o cu ochii lui — erau resturile unui act normand.

Ceva mai jos, spre fluviu, începuse bătălia de la Smîrdan.

*

O goarnă, o singură goarnă a sunat atacul la Smîrdan : ta-ta-ta (pauză), tà-tà-tà-aaa. Ultimul sunet a fost transformat în urale, printr-o destindere de arc uriaş.

Ruperea zăgazurilor şi zvîcnirea în asalt a trupelor române, apoi împrăştierea lor in tiraliori, spre redute, au avut ceva de ţîşni în sus. O slobozire în sus, după o prea îndelungată comprimare — de dop — care ar fi trebuit să fie cea din urmă. „— Hai băieţi, doar acum mai murim. Ceilalţi, din urmă, scapă." Nu mai era ca-n vară, la Griviţa, cînd domina o înverşunare dincolo de fire : „Acum ori niciodată." „Acum" era doar acum — imediat, într-o clipită, capătul cel din urmă : „Hai băieţi, doar acum !" dar aceasta ca să se pună capăt acelui „niciodată", care se relua mereu. „Acum", adică „doar noi", pentru ca cei care veneau din

urmă să fie cruţaţi. Aceştia, constituiţi în unităţi de rezervă, aşteptau cu mîna pe arme. Escadronul Suceava, care se afla într-o poziţie laterală, postat într-o mlaştină, descălecase. Băieţii voiau să-şi cruţe caii şi să atace pedestru, cu lăncile în mînă. Era suprema formă de dispreţ faţă de această ultimă luptă : „— Murim noi, nu caii. Îi batem fără cai." La fel procedaseră roşiorii din escadronul Ismail. Toţi din rezervă ştiau că dacă primii ar fi izbîndit, ceilalţi urmau să scape, să nu mai moară niciodată, deşi toţi se pregătiseră să moară.

Şi otomanii din redute erau hotărîţi să curme tot acum contul lor militar, excesiv prelungit. Ei n-au sărit la contraatac, dar grindina de gloanţe pe care au trimis-o prompt din şanţuri, asupra românilor care atacau feroce, era tot o slobozire, un salt în neant, saltul în moartea definitivă. Un căpitan din dorobanţi, oprit cu compania la linia nimicitoare a pînzei de gloanţe, care-l ţinea la peste un kilometru de redută, le-a spus băieţilor : „— Băieţi, mai avem înainte doar un kilometru. Un salt şi gata. Apoi ajungem la baionetă." Un soldat bătrîn, cu mantaua ferfeniţă şi cu căciulă ruptă în cap, l-a confirmat : „— S-ajungem noi la baionetă..." Şi compania s-a aruncat în foc, redusă la jumătate de la primul pas. Abia după acest pas, apoi după al doilea şi al treilea (...) ar fi trebuit să urmeze confruntarea la baionetă.

Generalul Cerchez aştepta la rîndu-i „formalitatea baionetei". El urmărea lupta de la punctul de comandă, pe care şi-l aşezase pe creasta unui deal acoperit de zăpadă, între nişte vii. Fără acest ultim oficiu — baioneta — nu se putea pune piciorul în cîmpul inamic de jos şi nici nu se putea decide lupta în chip convenabil. N-avea îndoială că, o dată ajunşi la baionetă, acolo, jos, românii învîng — „— S-ajungem noi la baionetă !", dar pînă la acest moment mai era un drum de parcurs — drumul cu morţi, un drum pe care orice comandant de bătălie ţine să-l scurteze prin calcul şi prin manevre tactice, ca să-şi cruţe oamenii. La Smîrdan, Cerchez a încercat să reducă „formalitatea baionetei" la un minimum posibil, şi aceasta printr-o minuţioasă pregătire a luptei, cu grija de a restrînge cît mai mult cîmpul surprizelor, al întîmplării oarbe, al hazardului ucigător şi compromiţător pentru un comandant. El ştia că în

război un nimic poate răsturna o victorie, ca şi asigurată, într-o înfrîngere penibilă. În ceea ce-l privea, Cerchez se asigurase, cît a putut mai mult, luînd-o din timp şi de departe.

La orele 8 trebuie să înceapă, conform ordinului circular — pe divizie — pregătirea de artilerie. Încă din zori, armata se afla desfăşurată, pe poziţiile anterior determinate, gata să intre în foc. Ocuparea acestor poziţii s-a efectuat în cursul nopţii, sub protecţia cetei, un accident favorabil. Dar, la 8, ceaţa nu se ridicase, mai mult, a intervenit şi o pîclă deasă, ca la Rahova, în prima zi. Zăpada părea sură şi începuse să se moaie. Nici vorbă să poată începe canonada.

Dar la ora 2, în cursul nopţii, primul semn că nu totul va fi în ordine i-a şi sosit generalului : un raport urgent trimis de maiorul Petrescu, care ocupase cu batalionul lui satul Raianovcea, sesiza faptul că la această unitate nu ajunsese încă următorul ordin de atac — mişcarea a doua —, drept care comandantul îşi exprima deruta : „Vă rog daţi-mi imediat ordin care este punctul următor de atac al batalionului ce comand, căci în caz că va fi necesar să înaintez cu dorobanţii peste rîul Topoloviţa, va fi — *nu cu neputinţă* — dar foarte greu !, căci rîul a debordat, un escadron de călăraşi a trecut cu caii înot, pierzînd cîţiva cai."

Un comandant nu primise deci ordinul pentru mişcarea a doua, un altul, în schimb, executase în chip absurd o retragere : maiorul Călinescu, care ocupa cu escadronul lui satul Alvagi, a cedat la o primă confruntare cu o unitate de călăreţi otomani, care înainta spre sat, sub pretextul că puştile turcilor — puşti Peabody-Martini ! —îi curăţau pe români de la distanţă, fără posibilitate de ripostă : „Cînd sosiră la distanţa de 400 m şi văzui că stînd pe loc n-aş face decît să risc trupa, fără a le putea cauza vreun rău, (noi, fiind armaţi cu carabine Dreyse, a căror ace se rup continuu), am început a bate în retragere, în scopul de a le întinde o cursă, ca să-i putem surprinde." „— Ce sursă ! a urlat Cerchez. Imbecilul !" „— Staţi să vedeţi ce cursă le-a întins !", a ripostat colonelul Algiu. „— Nu voi să ştiu de nici o cursă!", şi Cerchez a hotărît pe loc demiterea maiorului Călinescu şi înlocuirea lui cu „un ofiţer capabil".

Şeful de stat major al diviziei, colonelul Algiu, a intervenit, din nou, în favoarea lui Călinescu : „— Doar ştiţi că puştilor Dreyse li se rup acele. Cu ce să se fi bătut Călinescu, cu mîinile goale ?“ „— Cu mîinile goale !“ a urlat Cerchez, rămînînd neclintit la hotărîrea sa. Ştia că în luptă trebuie „să rupi pisica“, un comandant îşi ridică autoritatea mai ales prin deciziile iraţionale, acelea care inculcă groaza prin absurdul lor, ca şi-n acest caz, cînd pisica se nimerise a fi maiorul Călinescu. „— Staţi să vedeţi ce cursă le-a întins !“ a insistat colonelul, dar Cerchez n-a vrut să mai ştie de nimic. Algiu totuşi nu s-a dat bătut : „— Dar n-a avut pierderi !“ a obiectat colonelul. „— Poftim !“ şi a citit din raportul nenorocitului de maior : „... doar doi cai împuşcaţi, un sanitar dispărut, un car cu 200 kg de pesmeţi furat împreună cu sania în care se afla farmacia escadronului“. „— În plus, a mai spus Algiu, Călinescu ne trimite şi un localnic suspect, pentru anchetare.“ În raport se mai spunea : „Rog a cerceta pe individul Marin al Pădureanului, care în timpul retragerii noastre au fost luat de turci, dus pînă în satul Inova, cu tot cu cal, ca apoi să i se dea drumul nevătămat.“ Cerchez a dispus ca şi acest individ să fie băgat la arest, anchetarea urmînd a se face după luptă. Nu era în uzul otomanilor să lase viu un prizonier, afară doar de cazul cînd era un diversionist sau spion şi sigur era cazul. Nicicum să-i treacă lui Cerchez prin minte că otomanii — curgînd la vale — îşi schimbaseră între timp comportamentul militar, deveniseră turci. Algiu doar atît a obţinut, ca maiorul Călinescu să fie anchetat, după luptă, de succesorul său la comandă, un om de treabă, locotenentul-colonel Peretz.

Dar Cerchez „rupsese pisica“ cu mai multe zile înainte de luptă, cînd pusese ordine într-o unitate aflată „în descompunere“, după expresia lui. Era vorba despre regimentul 16 dorobanţi, o unitate greu încercată, rărită în lupte, rămasă fără comandant, acceptată din milă în componenţa diviziei lui Cerchez, dar şi din respect pentru memoria colonelului Boteanu, care căzuse la datorie, nu doar el, ci şi toţi subordonaţii săi direcţi. Efectivul luptătorilor ajunsese la nici patru sute de oameni — dintr-un regiment !, deci nici măcar un batalion complet, dar în ce stare şi aceştia, cei care rămăseseră : „...îmbrăcămintea trupei este într-un

hal de plîns, cojoace nu s-au dat decît la $^1/_2$ efectiv (un cojoc la doi oameni), îngrijirea chiar pentru hrană lipseşte şi pot zice — nota Cerchez în raport — că fiecare om se hrăneşte prin propria sa iniţiativă (ca fiarele), de unde rezultă dezordini ce nu trebuie tolerate." A tolera la coada coloanei diviziei un asemenea regiment de coşmar — „un ferment de decompoziţiune" — era, pentru Cerchez, de neînchipuit, pentru care fapt a şi cerut comandantului corpului expediţionar : „mînă liberă". „Rog, scria Cerchez, ca din aceste fantome să se alcătuiască un singur batalion — doar unul". Cum ar fi urmat să arate „batalionul de fantome" era grija lui. Şi batalionul a arătat pînă la urmă mulţumitor, înainte de luptă. „— Fac eu ceva cu fantomele astea !" şi-a promis el.

Dar nu se ridicase ceaţa. Nici pîcla. Pîcla făcea zăpada urîtă. Ca junimist şi estet ce era, Cerchez ar fi dorit, pentru luptă, o zăpadă absolut impecabilă, ca un cearşaf nupţial. Era însă un cearşaf murdar, nu de-o zi-două, ci de trei, din chiar clipa în care Cerchez s-a apucat să redacteze ordinul de luptă. Redactînd ordinul în cort, la lumînare, Cechez trăgea cu un ochi afară, explorînd cerul : „— De-ar ninge !" i-a spus lui Algiu. „— N-avem nevoie de ninsoare, a obiectat colonelul. Creşte stratul de zăpadă." „— Ba avem !" a decis Cerchez, concentrîndu-se asupra ordinului de luptă, chiar asupra punctelor care priveau „starea fizică şi moralul trupei".

Ceea ce la Griviţa îi revenise prinţului — cînd Cerchez era simplu colonel, îi revenea acum lui în chip direct, ca general, singur răspunzător de bătălie, comandantul Corpului de Vest avînd buna inspiraţie de a-i lăsa încă o dată mînă liberă, de la planul de ansamblu pînă la ultimul detaliu : „Las complet la facultatea Dvs. de a fixa ziua şi ora atacului". Cerchez a simţit întîia oară, ca militar, lipsa de constrîngeri în ceea ce priveşte elaborarea deciziilor, act suprem pentru onoarea masculină şi de grad. Haralambie, deşi-l detronase pe Cuza, se dovedea totuşi un om delicat : „Las complet la facultatea Dvs." De ce nu-i oferise aceeaşi formulă şi lui Cuza ? Poate că totuşi Cuza n-ar fi dorit să abdice. Colonelul Haralambie nu-i propusese însă o liberă soluţie. I-o oferea acum, amicului lui Cuza, acelaşi Haralambie, avansat general de succesor, vodă Carol, pe care

Cerchez nu-l iubea : „Las complet la facultatea Dvs..." Drept care, Cerchez a hotărît să cîştige bătălia de la Smîrdan.

La 8 şi jumătate, ceaţa s-a ridicat o singură clipă. S-a deschis tot o clipă şi cerul. Suficient ca artileria să înceapă canonada, iar bateriile aflate mai departe de obiectivele care urmau a fi atacate — satele Smîrdan şi Inova — să-şi rectifice tirul. Turcii din redute n-au răspuns. La orele 9 ceaţa a recăzut peste redute, peste acoperişurile caselor din Smîrdan, şi focul a încetat. Din punctul de observaţie în care se afla, Cerchez n-a mai văzut nimic prin binoclu.

Pe la orele 9, sigur pe sine, comandantul diviziei a părăsit punctul de observaţie şi a plecat călare într-o scurtă inspecţie, pentru a verifica şi cu proprii-i ochi dacă mişcările efectuate în cursul nopţii fuseseră executate precis. Avea în spate trupele de susţinere şi în faţă scena, acoperită de pîclă. Deşi ştia pe de rost amplasamentele şi numele unităţilor, trebuia să întrebe la fiecare pas, ca-n beznă: „— Care sînteţi, mă ?" I se răspundea, după caz: „— Regimentul 4 linie", „— Regimentul 9 dorobanţi", „— Brigada de roşiori Creţianu", „Brigada de călăraşi Cernovodeanu..." La brigada de călăraşi a lui Cernovodeanu s-a oprit : „— Ce puşti au oamenii dumitale, colonele ? „— Carabine Dreyse, după cum ştiţi." „— Şi se rup acele la carabine ?" „— Da, se rup, adică nu." „— Cum nu, cînd se rup !" „— Nu se rup, căci ajungem la sabie." Acesta ar fi trebuit să fie şi răspunsul lui Călinescu, deşi generalul simţea în răspunsul lui Cernovodeanu o anume retorică, bună pentru trupă. „— Cum nu se rup (acele), cînd se rup !" La fel, aceeaşi retorică a entuziasmului la un batalion de dorobanţi. Generalul i-a întrebat (retoric) pe soldaţi : „— Aţi mîncat, băieţi ?" „— Da, să trăiţi." Generalul presupunea că oamenii nu mint, ceva vor fi mîncat, era sigur. Dar el, în clipa cînd elabora ordinul de luptă, redactînd paragraful despre hrana trupei înainte de atac, ştia că scrie minciuni ($^1/_2$ litru vin, pe soldat, $^1/_2$ kg carne fiartă, o pîine), după care a şters rîndurile cu pricina şi a scris apăsat, cu o lacrimă de mînie în ochi : *mămăligă !* Era de prisos să-i întrebe pe băieţi de unde sînt : aproape toţi din divizie erau din Moldova, mîncători de mămăligă.

După trecerea în revistă a mîncătorilor de mămăligă, Cerchez s-a reîntors la punctul de comandă, unde au curs unul după altul fel de fel de incidente neplăcute. Pe la orele 1, un căpitan din statul-major al Corpului, trimis de generalul Haralambie să se informeze asupra motivelor întîrzierii atacului, nu l-a găsit pe Cerchez la post, fiindcă acesta plecase să vadă încă o dată amplasamentele de artilerie. Cerchez s-a enervat la întoarcere : nu trebuia să părăsească postul. A trimis la rîndu-i un ofiţer de ordonanţă cu un raport verbal sumar : nu putea ataca, din cauza ceţii. Ca la Rahova, ar fi trebuit să mai adauge, dar s-a gîndit la ghinionistul Slăniceanu, care trei zile-n şir se bătuse cu turcii şi cu ceaţa, cîştigînd o victorie la limită. În ordinul premergător bătăliei, generalul Haralambie îl prevenise pe comandantul diviziei : „În caz de insucces, şi dacă dispoziţiile expuse mai sus sînt pe deplin însuşite de Dvs., vă asumaţi răspunderea." Şi-o asumase, desigur.

Între timp se umflase şi mai tare apa Topoloviţei, un rîu mai mult adînc decît lat, care se vărsa în Dunăre. Pe rîu, mai jos, nu departe de punctul de comandă, dar pe celălalt mal, se afla o moară în jurul căreia generalul concentrase cîteva batalioane, plus o baterie care să domine de sus poziţia. În superstiţia luptei exista şi punctul strategic numit moară, loc în care sigur avea să angajeze o confruntare, poate decisivă, cum se întîmplase şi-n urmă cu un an, la moara de pe valea Tekter-Dere, cînd ruşii trecuseră Dunărea, şi cînd moara blestemată măcinase carne şi oase jumătate de zi. Cu atenţia încordată spre cîmpul de jos, Cerchez asculta din cînd în cînd surdina pietrelor morii, care-şi învîrtea cu hopuri roata, după cum curgeau pe scoc bucăţi de gheaţă, mai mari sau mai mici.

Pe la orele 12, comandantul corpului îl anunţă pe Cerchez că Tatargicul, Rupcea şi Raianovcea, sate laterale Smîrdanului, fuseseră ocupate pe muteşte de români, sub ocrotirea ceţei şi tot pe muteşte evacuate de otomani, care se concentraseră astfel, cu toată forţa lor, exclusiv în Smîrdan şi Inova. O recunoaştere ofensivă, întreprinsă de colonelul Leca, în spatele satului Smîrdan, avertiza că românii aveau să întîmpine aici o rezistenţă cumplită. Întîlnirea dintre Cerchez şi colonelul Leca ar fi urmat să se petreacă la moară, în linişte, roata fiind înţepenită într-un sloi pe

care apa nu-l putea urni. Dar Cerchez n-a mai putut trece rîul, nici nu mai era timp, se apropia ora, minutul, generalul a scos ceasornicul, a fixat cu ochii minutarul, a ridicat brațul, apoi a sunat goarna...

Slobozirea care a urmat i s-a părut impecabilă. Chiar el — cel care-o dezlănțuise, schițînd-o mental, apoi pe hartă, mișcare cu mișcare — a simțit, sub impulsul primului avînt al dorobanților, nevoia de a striga — nu-și putea reprima strigătul țișnit pînă-n gît, dar oprit. Oprit silnic, în clipa în care liniile de atac nimicite de gloanțe, s-au oprit, s-au și oprit, aproape simultan cu strigătul. S-au oprit, dar scurt, cît să-și reia elanul. Al doilea elan. Cînd al treilea elan s-a reluat, Cerchez s-a putut întoarce cu ochii asupra mișcărilor de învăluire, care se executau rapid și prompt, „ca la manevre". Debutul abstract al acțiunii — ordinul de luptă, și capătul de act — execuția pe teren, care se încununează de obicei cu un raport final, începeau să coincidă. În spatele generalului se aflau trupele de susținere, proaspete, înviorate de uralele de jos, ușor neliniștite, străbătute de acel tremur nervos pe care-l simt mai întîi caii. Caii primiseră, la orele 11, încă un pumn de ovăz. Cerchez și-a controlat ceasornicul, l-a dus la ureche — i se părea că timpul stă, apoi i-a răsucit rotița, cu nervi, dar colonelul Algiu, aflat lîngă el, l-a liniștit : „— A început curățarea la baionetă. Puteți fuma."

Nu putea fuma, surprizele nu se isprăviseră. Un prim raport, adus în fugă de jos, îl informa că într-adevăr luneta 1, cu toate șanțurile care-o apărau, căzuse strivită de batalioanele române, dar că luneta 2 rezista, întărită cu apărători sosiți din rezerva aflată în Smîrdan. Cînd apăruse pe harta luptei această lunetă 2, pe care recunoașterile n-o identificaseră, pe care dorobanții au botezat-o rapid, în toiul atacului : luneta 2! Se repeta oare catastrofa din vară, de la Griviția 2 ? Semn rău : un cal, fără călăreț, scăpat din vălmășagul de jos, urca la deal, galopînd dement spre punctul de comandă. Apoi animalul a cotit, luînd-o lateral, spre moară. În culmea galopului, armăsarul a oprit brusc, a cabrat, apoi s-a prăvălit în rîu, aruncînd înapoi pe țăpadă o trombă de sînge. Cerchez a închis ochii, cîteva clipe n-a mai putut urmări ce se petrece jos. Apoi alt raport care i-a adus o proastă surprinză : casele din Smîrdan erau de

fapt puncte fortificate. O încercare de pătrundere spre luneta 2, de-a dreptul prin sat, a eșuat cu totul, iar acum dorobanții din luneta ocupată erau decimați printr-un tir încrucișat din față și din spate. Nu se putea utiliza artileria, tunurile ar fi tras într-o carne vie amestecată.

Nu se izbutise nici o bună legătură între corpuri — tot acum se vedea. Unități amplasate pe un vast spațiu nu se găseau lesne între ele, nu-și asiguraseră spatele sau flancurile, curierii cu ordine le găseau în altă parte decît în punctul prevăzut, iar ambulanța — cu sănii rechiziționate din satele vecine — nu ajunsese încă destul de aproape de baia de sînge din care începeau să iasă primele sute de înecați. Dar o febră începuse a zvîcni în mădularele oștirii risipite, legîndu-le și îndrumîndu-le obscur — peste ordinele care se băteau cap în cap — spre acea opintire decisivă, care este întotdeauna a întregului. Întregul începuse a-și face datoria dincolo sau peste comandant, desigur și prin el, dar nu numai prin el, atîta vreme cît el era ceea ce era, unul dintre. Acest unul dintre, care devenise Cerchez, între timp, se și gîndea — între timp — la redactarea raportului final, un raport care ar fi trebuit să cuprindă, obligatoriu, și această concluzie : „Nu se poate da o bătălie perfectă."

Colonelul Algiu fuma, Cerchez încă nu. Pe la 4, un raport de jos îl vestea pe comandant că două batalioane din regimentele 4 și 6 linie forțează intrarea în Smîrdan, fără a izbuti, că alte două batalioane s-au aruncat în atac spre luneta 2, care opune o rezistență energică. Apoi încă un raport : otomanii din luneta 2 au aruncat armele și s-au predat — în luneta 1 nimeni nu scăpase viu. Algiu a strigat: „— Domnule general, ard casele."

Începuse noaptea. Ardeau casele în Smîrdan, dar fiecare acoperiș și fiecare fereastră arunca gloanțe. Smîrdanul trebuia de aici înainte șarjat casă cu casă. Teatrul confruntării de jos se vedea acum bine, de sus, pe toată adîncimea unei scene puternic luminate de flăcări. Cerchez putea să lase binoclu, Algiu îl îndemna mereu cu țigara, anticipînd clipa cînd balanța s-ar fi înclinat spre victorie, dar generalul n-a lăsat binoclul din mîini, urmărind lacom lupta. Apoi a ordonat, de fapt sieși, și-a ordonat scurt, cînd clipa sosise :

— Acum arunc fantomele.

Ştia că după această clipă — şarja fantomelor — se va afla la poarta Vidinului.

•

Adela a mai primit între timp o scrisoare, pe care a deschis-o pentru simplu fapt că a recunoscut scrisul ; caligrafia aparţinea unui văr al lui Din, un om simplu, Petre Ene, un răzeş din Moldova. Răzeşul, care fusese şi el pe front, îi scria Adelei foarte cald şi foarte protocolar, ca pe vremurile de demult :

„Scumpă vară,

N-am fi cutezat a vă trimite această epistolie, dacă gîndul că nu v-aţi simţi bine, Dvs. şi cele două nepoţele, nu ne-ar fi muşcat.

Noi aici sîntem bine, în afară că eu m-am întors rănit la piciorul stîng, din război. Încolo toţi din neam se află în bună stare, care stare bună o dorim chiar şi la duşmani.

Despre vărul Din n-avem ştire. Ultima oară cînd l-am mai întîlnit, a fost în 6 nov. orele 11 dim., la Rahova, înainte ca el să plece la atac cu regimentul lui. Era liniştit şi glumea. Cîinele Zdup, pe care noi i l-am dat, de cînd era căţel, se afla lîngă el. M-a amirosit, dar nu m-a lătrat, a dat din coadă, apoi s-a întors lîngă stăpînul lui. Am auzit c-ar fi intrat şi cu cîinele în foc. Eu m-am dus mai departe cu unitatea mea, am luat poziţie lîngă satul bulgăresc Hîrleţ, unde am şi fost rănit.

De vărul Din nu mai ştim însă nimic. Ştim doar c-a fost mare prăpăd la Rahova, mai ales în ziua a doua.

Pe mine m-au luat cu targa, m-au trecut Dunărea la Islaz, iar de-acolo m-au canunit din spital în spital, pînă cînd, mulţămind lui Hristos, am ajuns cu bine acasă, afară de o bucăţică din piciorul stîng, care a rămas dincolo de Dunăre, la cei răi. Era, se vede

treaba, chiar ceea ce le lipsea acelora. Ajuns acasă, aici, la noi, de Sărbători, m-am întrebat de vara noastră dragă, Adela, şi de nepoţele, zicîndu-ne : bine veţi fi fiind au ba.
Să ştiţi, el era liniştit. Şi ne-am bucurat că lîngă el se afla cîinele acela, care-l păzea, ca şi cînd l-am fi păzit noi toţi.

Petre Ene, sergent de călăraşi
cu schimbul, regimentul 2."

Pentru Adela, scrisoarea sergentului Petre a fost consolatoare. Îşi amintea de acest om încă tînăr, care îl vizitase pe Din, în urmă cu un an, în timpul concentrărilor din toamnă, cînd regimentul lui de călăraşi poposise pe lîngă Gîrbovi. Atunci sergentul i-a bătut la uşă, în lipsa lui Din, s-a prezentat milităreşte, cu palma la chipiu, i-a spus : „— Sînt vărul lui Din. Dumneata trebuie să fii vara noastră, Adela." S-a purtat cu ea sfios şi tandru, ca un prinţ ţăran. Nu ştia să utilizeze furculiţa, la masă a folosit cuţitaşul lui de la brîu, a mîncat cumpătat, a băut puţin, s-a interesat de gospodăria vărului, i-a transmis Adelei observanţii asupra felului cum slugile îngrijesc vitele. La fel procedase ofiţerul georgian Aţhaşvili, care îi aduse în dar o icoană din Caucaz. Şi acela o trata drept vară, în temeiul că o strămoaşă a Adelei avea în vine sînge caucazian. Georgienii s-au ocupat de caii de la conac, ca de propriii lor cai. I-au spus la plecare, prin glasul lui Aţhaşvili, invocînd din nou rudenia : „— Doamnă, Caucazul vă aparţine. Oricînd sînteţi primită ca o stăpînă la noi !" La fel şi vărul Petre : „Că aici oricînd aveţi casă şi masă cît om trăi." Ambele neamuri de oameni o puneau pe Adela sub ocrotire, anticipat; ca şi cum ar fi ştiut că Din va dispare. „Să ştiţi, mai scria vărul Petre, el era liniştit." De ce „era" ?! Dar cum să fi fost altfel liniştit. Atunci, acum, oricînd ! „Şi ne-am bucurat că lîngă el se afla cîinele acela, care-l păzea, ca şi cum l-am fi păzit noi toţi."

Adela nu ştia nimic despre lumea din care Din venea. Îl ştia pe Din. Îl ştia pe vărul Petre. Îl ştia şi pe Zdup. Din toată scrisoarea Adela n-a putut alege altceva decît chipul cîinelui Zdup. Căţelul, abia adus de la ţară, sărea în faţa ei şi a lui Din ca o minge albă.

Acum, după citirea scrisorii, a inundat-o bucuria fidelității. O bucurie albă, înflorind în aer. Adela era fericită că există un asemenea lucru sublim, care unifica regnurile.

•

Imediat după vizita contelui Ignatiev, prințul a trimis la Petersburg un curier special, în persoana colonelului Candiano Popescu, care purta o scrisoare către țar. După Griviţa, căpitanul Candiano Popescu fusese decorat de țar cu crucea Sfîntul Gheorghe. Prințul îl avansase în grad, tot atunci. „Eroul de la Griviţa", care simboliza frăția de arme din 30 august, era și deputat în parlament, chiar și fără concediu acordat de înaltul for. Faptul că, în urmă cu ani, Candiano Popescu îi făcuse opoziție prințului, îi întărea prestigiul. Se putea spune că „expreședintele de republică", îndeplinea acum un mandat național, deși pe post de curier al prințului, ca subordonat militar. Guvernul a fost de acord cu acest demers, care sublinia încă o dată faptul că prințul avea mîinile libere.

Scrisoarea prințului către țar era de altfel liberă, în afara servituților de orice fel. Nici o referire la „alternativa Ignatiev", ca și cum aceasta n-ar fi existat. În schimb, pentru întîia oară, prințul făcea apel la bunăvoința Majestății-Sale — se ajunsese și la acest punct :

„Sire,

Generalul Ignatiev Mi-a înmînat scrisoarea cu care Majestatea-Voastră M-a onorat adresîndu-Mi-o, și Mi-a împărtășit dorința guvernului imperial de a se ajunge prin încheierea păcii, la oarecari schimbări de teritoriu. Majestatea-Voastră știe cît sînt întruna de fericit în a-I fi personal agreabil, și cît de mîndru sînt de a-I fi putut dovedi, în măsura slabelor Mele mijloace, deosebita Mea atenţiune față de dorințele Majestății-Voastre, în cursul ultimelor evenimente. Trecutul este dar o garanție sigură despre dispoziţiunlie Mele de a se căuta și găsi soluțiile cele mai împăciuitoare. Chestiunile de rectificări de

hotare totdeauna sînt dintre cele mai delicate, căci ele izbesc susceptibilităţile naţionale, şi merită astfel o atenţie cu totul specială. Este deci o datorie pentru Mine de a nu ascunde Majestăţii-Voastre greutăţile ce va întîmpina în România propunerea pentru oarecari schimbări.

Încrezător în mărinimia de care Majestatea-Voastră a dat dovezi nepieritoare, cînd Ea a luat asupra-şi apărarea naţionalităţilor subjugate din Orient, ştiind, prin strălucitele victorii ale armatei, să asigure izbînda marii cauze, al cărei triumf fusese neîncetat urmărit cu atîta generozitate de Suveranii Rusiei; bazîndu-Mă de asemenea pe nepreţuitele asigurări pe care am avut fericirea de a le primi prin viu grai din gura Majestăţii-Voastre, îndrăznesc a nădăjdui că guvernul Majestăţii-Voastre va găsi o soluţiune, ce n-ar micşora demnitatea României şi ar ocroti interesele sale.“

După depunerea mesajului la Petersburg, colonelul Candiano Popescu, urma a-şi continua călătoria în Caucaz, pînă la Tiflis, unde trebuia să înmîneze, din partea prinţului, un mesaj afectuos către marele duce Mihail. Prinţul sconta pe un ajutor din partea fratelui suveranului, care, ca militar ce era, îl putea mai bine înţelege, în acelaşi cadru al relaţiilor de familie.

Un mesaj, sustras politicii, dar afectuos şi obligant, trimisese şi doamna Elisabeta către ţarină. Un nou mesaj al prinţului, către împăratul Wilhelm, unchiul său, reînnoia mulţumirile pentru ordinul „Pour le mérite“, solicitînd asistenţă — de familie — în plictiselile internaţionale la care era expusă casa princiară din Bucureşti. Încă un mesaj, afectuos dar demn, urma să pornească spre regina Victoria a Marii Britanii. Încet-încet, începeau a se mişca marile familii, din nord şi sud. După moartea lui Victor-Emanuel, noul rege al Italiei, Umberto, trimisese prinţului un cuvînt dătător de speranţe, prin care independenţa României era socotită un act împlinit. O dinastie din sud se şi mişcase.

*

Mesajul prinţului n-a calmat însă tensiunea oficială, angajată între factorii direct răspunzători. La un capăt al coardei se afla marele kneaz Gorceakov, care din nou îşi revenise, ieşind din somnolenţa satisfăcută din ultimele două săptămîni. După guvern, parlament, opoziţie, îl nemulţumea acum şi prinţul. Nu se ştie dacă ţarul era nemulţumit, dar marele cancelar era, cu vîrf şi îndesat.

— Cunoşti mesajul ? l-a întrebat pe Ghica, clocotind.

— N-am acces la corespondenţa particulară a suveranilor, a răspuns generalul.

Era adevărat, Ghica nu cunoştea scrisoarea prinţului, abia acum o vedea !, primise în schimb o telegramă de la Kogălniceanu, care-l avertiza succint despre mesaj :

„Col. Candiano Popescu (en route) pour St. Petersbourg et Tiflis, porteur d'une lettre du prince pour l'Empereur en réponse à lettre qui lui a été remise par le G-l Ignatiev. En termes courtois elle conclut, comme cette dépeche : „non possumus". [1]

Marele cancelar cunoştea, mai mult ca sigur telegrama — nu numai scrisoarea prinţului către ţar — fiindcă a izbucnit indignat :

— Ei bine, poţi să-i transmiţi acestui Kogălniceanu al dumitale că mesajul pe care l-a redactat a făcut o proastă impresie la ţar.

— Nu l-a redactat el. Nu-i recunosc stilul.

— Ba el l-a redactat, ştiu bine.

— Vă înşelaţi. Iată stilul lui Kogălniceanu, dacă vreţi să-l cunoaşteţi, într-adevăr.

Şi generalul Ghica a comis un lucru — care era totuşi în uz — a înmînat marelui kneaz scrisoarea cu instrucţiuni a ministrului său de externe către consulul din Petersburg, redactată în stilul cel mai aprins — ca la „Timpul" — adresată parcă direct marelui kneaz, invocat în fiecare paragraf :*„Dites a Monsieur Gortchakof que..."* sau *„Assurez*

[1] „Col. Candiano Popesco (în drum) spre Petersburg şi Tiflis, purtător al unei scrisori a prinţului către împărat, ca răspuns la scrisoarea care i-a fost remisă prin generalul Ignatiev. În termeni curtenitori, scrisoarea încheie, ca şi această telegramă, prin „non possumus".

le Prince Chancelier que..." [1] Ghica a socotit că-i mai oportun ca discuţia să aibă loc direct între cei doi, fără intermediari. Limbajul era tranşant şi adresantul a tresărit, deşi propoziţiile nu-i reveneau direct :

„Il nous serait impossible d'accepter la position que le Cabinet Imperial veut réserver à la Roumanie, c'est-à-dire que nous restions à la porte pour y attendre à genoux la décision du Congrès. Notre indépendence, nous la devons à nos sacrifices, à la bravoure de nos soldats conduits par notre Prince. L'Empereur à déjà reconnu notre indépendence ; donc nous sommes en droit de demander que ce soit encore Sa Majesté qui prenne la Roumanie émancipée par la main et l'introduise au lieu où se signera la paix et au sein du Congrès. Que d'autres puissance se refusent à nous recevoir au cénacle politique, soit, mais ce n'est pas à la Russie à se désister d'avance de ce devoir vis-à-vis de nous, et à nous demander que nous ajournions l'exercice de notre émancipation politique à plus tard." [2]

Marele kneaz a dat la o parte scrisoarea şi şi-a şters monoclul. L-a privit pe Ghica prin acelaşi ochi cu pupila dilatată. Era rece şi impenetrabil, ca un sloi.

— Şi-n chestiunea care ne interesează ? a întrebat totuşi.

Şi-n această chestiune generalul avea pregătit un text, în care se formula un acelaşi *non possumus* clar : formulat de guvern :

---

[1] „Spuneţi domnului Gorceakov că..." „Asiguraţi-l pe prinţul cancelar că..."

[2] „Va fi cu neputinţă să acceptăm poziţia pe care guvernul imperial vrea s-o rezerve României, aceea adică de a rămîne la poartă, aşteptînd în genunchi decizia Congresului. Independenţa noastră o datorăm sacrificiilor noastre, bravurii soldaţilor noştri conduşi de prinţ. Împăratul a şi recunoscut independenţa noastră. deci noi sîntem în drept a cere ca tot Majestatea Sa să fie aceea care să ia România independentă de mînă şi s-o introducă acolo unde va fi semnată pacea, în sînul Congresului. Faptul că celelalte puteri refuză să ne primească la banchetul politic, fie !, dar nu Rusia este aceea care trebuie să se abţină de la această datorie faţă de noi şi să ne ceară să aminăm pentru mai tîrziu exercitarea emancipării noastre politice."

„Si ces demandes sont refusées nous n'avons plus qu'a faire nos paquets et a déserter la Roumanie, à moîne que ne consultions notre désespoir et que nous passions les actes que notre désespoir nous dictera" [1]

Aceleaşi lucruri, la fel de clar, le spusese şi domnul Eminescu în „Timpul".

— Bine, a mormăit marele cancelar. Am luat act.

*

Luarea de act a însemnat o restrîngere a relaţiilor şi o stare de nervozitate, ca-n primăvară, imediat după intrarea trupelor imperiale la Iaşi. Brătianu n-a cutezat să convoace încă o şedinţă de noapte a cabinetului de miniştri, dar a avut o lungă convorbire cu prinţul.

Restrîngerea din exterior aduse frigul şi-n bibliotecă ; prinţul lucra aici de mai multe ore cu mantaua între umeri, Brătianu stătea în scaunul ţeapăn ca pe ghimpi, iar din cînd în cînd îşi freca mîinile înroşite. Nu departe, într-un spaţiu încălzit, dormea prinţesa care revenise în palatul din centru.

Pe agendă nu era decît un punct, această bruscă restrîngere a relaţiilor, apăsătoare şi inacceptabilă ca şi senzaţia de frig. Venind spre Palat, Brătianu făcuse un rond prin cele două gări ale oraşului, care foiau de trupe străine: trupe proaspete, care se îndreptau spre front, trupe istovite care veneau de pe front, în refacere, trupe, cîteva trenuri pe zi. Căile ferate erau exclusiv la dispoziţia trupelor, cu întreaga lor reţea, ca şi reţeaua telegrafică şi poştală. Între ochiurile acestor reţele se afla ţara, paralizată de frig. În asemenea condiţii, se iveau — firesc — şi multe incidente, care, cu puţin timp în urmă, se rezolvau pe o cale amiabilă. Acum incidentele rămîneau ce erau : incidente, şi explodau în sus. Parte din timpul primului-mi-

[1] „Dacă aceste cereri ne sînt refuzate nu ne mai rămîne decît să ne facem bagajele şi să părăsim România, sau să ne lăsăm sfătuiţi de disperarea noastră şi să trecem la actele pe care disperarea ni le va dicta."

nistru şi a ministrului de externe — care răspundea de vămi, era jertfit stingerii acestor incendii, care izbucneau unde şi cînd nimeni nu se aştepta. O cale de rezolvare era firul confidenţial, acea dublă reţea de relaţii pe care primul ministru, dar şi prinţul, o întreţinea. Procedeul unui bun schimb de oficii, pe cale confidenţială, mai ales în materie de informaţii, fusese stabilit încă din perioada tratativelor de la Livadia, apoi protocolat în timpul discuţiilor pentru Convenţie, în sfîrşit pus în practică în prima parte a războiului şi funcţionînd, pînă la acea oră, fără reproş. Era şi un mod de a preveni şi menaja angajările oficiale, la lumina zilei, care, prea adesea, devin tensionate pe fleacuri, interzicînd partenerilor accesul la punctul normal. Cîte un fleac, dar nu numai, se rezolva pe această cale. Se mai asigura încă ceva, cel puţin teoretic, se prevenea riscul unor anume imixtiuni, cu un caracter nedorit. O informaţie, oricît de gingaşă, se putea obţine — nu smulge — pe o cale directă, nu lateral. În această materie, Brătianu devenise un expert. Acum însă expertul tăcea.

Prinţul a întrebat dacă măcar Radu Mihail cultivă raporturile care-i reveneau. Da, le cultiva, i s-a răspuns Alteţei-Sale, Radu Mihail mai avusese întîlniri cu oamenii contelui Nelidov, dar pe chestiuni de-ale lor, mărunte lucruri de poliţie. Ohrana solicitase astfel extrădarea unui medic socialist, Vasia Tigheci, ca să-l umfle şi să-l silească a ispăşi un rest de condamnare în Siberia. Prefectul poliţiei s-a opus, Vasia Tigheci primise între timp cetăţenia română. În sfîrşit, Ohrana a protestat şi agitaţia pe care o desfăşura, prin cafenele, un ofiţer imperial, kneaz Dimitrie Moruzi. Acesta ar fi şi dezertat, smulgîndu-şi gradele de polcovnic. S-a replicat că poliţia română nu răspundea de dezertorii din armata imperială. „— Cam acestea sînt raporturile, a încheiat Brătianu. În rest, nimic."

Răspuns nemulţumitor. Ideea de nimic indispunea. Însemna golul, răuprevestitor. Printr-o curioasă asociaţie de idei, prinţul s-a gîndit, nu se ştie de ce, la Drelten şi la trupele acestuia. La sosirea în Bucureşti, Drelten, care i s-a prezentat reglementar, îi raportase şi numărul soldaţilor

de care dispunea în țară, dar prințul nu reținuse exact cifra. L-a întrebat pe primul-ministru.

— Cîți soldați are Drelten la noi ?

— El declară că are doar cincizeci și șapte de mii, dar după știrea mea are peste optzeci de mii de oameni, dublul efectivului armatei noastre din Bulgaria.

Cei doi au luat act și de acest amănunt, înainte de a se despărți.

X

Aproape de București, la Mînăstirea Căldărușani, se afla un prelat pus în retragere, în urmă cu ani, părintele Teofil, pe care Duner ținea să-l vadă cu orice preț, înainte de a părăsi țara. Întîlnirea nu putea avea loc decît prin mijlocirea cuiva și Duner, după obiceiul pămîntului, a recurs din nou la sprijinul unor doamne. Duner aflase că neînțelegerile între autoritatea bsericească și autoritatea laică, de stat, izbucniseră pe vremea lui Cuza, care expropriase mînăstirile printr-o lovitură de pomină. Atunci fusese părintele Teofil pus în retragere. Dar după înscăunarea actualului prinț domnitor, fapt care a readus armonia între biserică și stat, fostul episcop nu și-a mai reluat cîrja, a rămas la Căldărușani, în aceeași retragere. S-a presupus, în unele cercuri, că părintele Teofil n-a consimțit să mai păstorească sub un prinț catolic ; în alte cercuri s-a pretins că între fostul prelat și biserica-mumă ar fi intervenit niște deosebiri dogmatice, cert este că, de peste cincisprezece ani, el se afla într-o absolută izolare, fiind totuși cultivat de lumea bună și chiar de unele grupuri politice cu vederi radicale. Cum Duner încă nu-și luase adio de la prinț, voia să știe dacă trecerea pe la Căldărușani n-ar indispune înaltul personaj, și atunci a chestionat-o pe maica Ana Ghica — și ea catolică, cerîndu-i opinia. „— Poți să te duci liniștit, l-a asigurat maica Ana, prințul nu se amestecă în afacerile bisericești. Cît privește politica, dumitale nu-ți pasă. Ești un străin."

Era curios cum replica : „Eşti un străin", care l-a rănit pe Duner, putea veni tocmai de la maica Ana Ghica, ea însăşi considerată „o străină", de călugăriţele ortodoxe împreună cu care muncise brav, în spitalul de la Turnu-Măgurele, şi care nu se împăcau cu straiul ei alb. Dacă Maica Ana Ghica era străină — numai pentru faptul că era catolică !, cum putea fi atunci el, în optica lumii locale. Duner căuta un înstrăinat care să-l înţeleagă şi l-a ales, fără să stea mult pe gînduri, pe părintele Teofil.

I-a plăcut mai întîi retragerea acestui prelat, prin solidarizare creştină cu un altul. Cînd vodă Cuza, un nestăpînit în toate, l-a insultat pe mitropolitul Moldovei, Sofronie Miclescu, episcopul Teofil, care se afla în Muntenia, s-a retras din scaun în semn de protest. Aceasta se întîmpla prin 1860, înainte de secularizarea averilor mînăstireşti. Maica Ana Ghica i-a explicat lui Duner că gestul de protest al părintelui Teofil avea semnificaţii complexe, care nu se puteau uşor simplifica. Pe de o parte, episcopul condamna caracterul brutal al secularizării, înfăptuită — cum s-a şi înfăptuit — printr-o lovitură politică, dar, pe de altă parte, acelaşi Teofil accepta reforma, dintr-un spirit franciscan, o vedea adică întregită printr-o reformă morală, o reformă prin care biserica ar fi revenit la canonul sărăciei, la misiunea adevărată a iubirii creştine. Atunci de ce retragerea ? a întrebat Duner. Teofil s-a retras, i s-a spus, atunci cînd un alt prelat a fost insultat de autoritatea laică, dar s-a retras simultan şi din biserică, atunci cînd clerul local a socotit eretică poziţia lui privind sărăcirea mînăstirilor. Nimeni pe aici nu acceptă sărăcia decît în contul altuia. L-au cultivat e drept şi cîţiva fraţi dominicani, iar aceasta i-a sporit izolarea, incomoditatea, pînă la urmă i-a interzis şansa de a mai reveni. „— Dar crede ?" a mai întrebat suedezul. „— În clerul local, Teofil e adevăratul om care crede !" l-a asigurat maica Ana. Era în spusele prinţesei Ana Ghica şi un dispreţ de străină faţă de lumea locală, un dispreţ aristocratic şi un dispreţ catolic, interferate, pe care Duner nu le aproba. Lumea călugărească pe care o cunoscuse, tot la Turnu-Măgurele, practica un franciscanism spontan şi naiv, de care suedezul luase act cu simpatie. De ce-ar fi fost altfel părintele Teofil ?

A pornit de la hotel spre Căldărușani într-o vineri, cu sania, ieșind pe la Băneasa. Avea de-acum pregătite bagajele, își cumpărase și biletul de tren pe ruta Viena. Ieșirea din Orient trebuia să se petreacă peste o zi și să fie definitivă.

Pe capră, un birjar ovrei, care a ținut să se prezinte încă de cînd Duner a urcat în sanie : „— Io sînt Marcu, puteți să-mi ziceți Marcu, io nu mă supăr. Dar dumneavoastră ?" „— Eu sînt Duner." „— Tot evreu ?" și Marcu a formulat întrebarea într-un dialect german straniu, așa-numita germană evreo-galițiană, care se vorbea intens la București. „— Sînt suedez", i-a răspuns Duner în românește, după care a tăcut, confirmîndu-și identitatea de suedez. „— Veți fi fiind, dar înveliți-vă bine ! i-a strigat Marcu, peste puțin. Aici la noi e un ger de crapă ouăle corbului." Lui Duner i-a plăcut expresia și a reținut-o pentru glosarul său. În acest glosar, suedezul nota și sursa expresiei, în acest caz expresia „e ger de crapă ouăle corbului" provenea de la dl. Marcu, un evreu din București.

Au apărut și corbii, într-adevăr. Dincolo de Băneasa, spre Baloteşti, deasupra cîmpiei înzăpezite fîlfîiau stoluri de păsări negre. „— Sînt mai mulți ca niciodată ! a observat birjarul. Așa-i la iarnă grea." În lumina strălucitoare, păsările negre n-aveau nimic sumbru, păreau la rîndu-le strălucitoare, penajul lor nocturn-metalic scînteia, iar croncănitul, croncănitul metalic suna aspru sub ger. „— Se schimbă vremea ! a observat birjarul. Sînt nervoși." Duner l-a corectat pe Marcu, în gînd : „— Sînt neliniștiți", ar fi spus el. Corbii erau neliniștiți, cădeau ciotcă pe cîte-o balegă de pe pîrtie, apoi zburau brusc, desfăcîndu-se în evantai, fără motiv. Pentru a lămuri, probabil, această ciudățenie a corbilor, birajarul a mai adăugat : „— Cainâ cîmpia." Apoi mai tîrziu : „— Cainâ oamenii, care n-au ce culege".

Ajunși în sat, la Baloteşti, birjarul a vrut să-și adape caii și a oprit sania la o fîntînă. În fîntînă, apa bocnă. Domnul Marcu a izbit crusta de gheață cu ciutura, pînă a spart-o, ca apoi să le ofere cailor apa de-a dreptul din ciutură. „— Nu-i prea rece ?" a întrebat suedezul. „— Nu, c-o apără gheața. Sub pojghița de gheață, apa-i cum e mai

bună de băut." Duner a reţinut şi cuvîntul *pojghiţă*, indicîndu-l ca sursă pe dl. Marcu. Domnu Marcu era deci un perfect adaptat la condiţiile limbii şi ale cîmpiei. O cîmpie ostilă, fiindcă, peste puţin timp, pe neaşteptate, a izbucnit furtuna. „— Asta-i cu neputinţă ! a exclamat Duner. Era senin !" „— Şi ce dacă era senin ? a ripostat dl. Marcu. Pe aici, azi senin şi tot azi furtună !" Acelaşi peisaj, într-o secundă, a devenit altul. Feeria albului, sub ger, s-a răsturnat printr-un efect de gravură, care reducea priveliştea la negativul metalic. Culoarea corbilor a ocupat brusc întregul orizont. Neliniştitele păsări fîlfîiau acum besmetice. S-a pornit şi vîntul. „— Trebuie să ne grăbim !" a spus dl. Marcu, care a dat bice cailor, dar prea tîrziu.

Cînd să treacă apa Sabarului, lumina s-a întunecat pînă la beznă şi pale de vînt au pus în frămîntare lanurile de stuf de pe albia rîului îngheţat. Apoi o vîntoasă, ca de vară, a ridicat în văzduh zăpezile, ca vara colbul, spulberîndu-le şi învălmăşindu-le pînă la orbirea drumeţilor. Dl. Marcu a strigat ceva, Duner nu l-a auzit. Suedezul a strigat spre ovrei, în nemţeşte, o replică pe care o folosea adesea prinţul domnitor : „— Das ist ümoglich !", iar ovreiul a dat din cap, aprobator, semn că aşa ceva nu era într-adevăr cu putinţă, nu admitea nici el şi nici un om civilizat. Vizitiu şi pasager s-au oprit în faţa unei cocioabe, fără gard şi fără cîini — şi cîinii se ascunseseră !, iar vizitiul a bătut cu coada biciului în uşă. Li s-a deschis o uşă.

Călătorii s-au înghesuit în cocioabă, care avea o singură încăpere, căutînd un loc lîngă vatră. Şi aici era întuneric, flăcările din vatră scoteau la vedere doar cîteva figuri : o femeie fără vîrstă, un băietan, un plod într-o copaie şi un viţel. Viţelul stătea tolănit, la marginea vetrei, nemişcat, ca un sfinx, cu ochii închişi. Străinilor li s-a făcut imediat loc lîngă foc, fără prea multă vorbă, puntea de unire între gazde şi suedez fiind domnul Marcu.

— Viţelul e bolnav ? s-a interesat el.

— Nu-ş ce are că nu suge, a răspuns femeia. Din ce i s-a tras nu ştiu, dar n-apucă ţîţa.

Între timp legăna cu piciorul copilul din copaie. Cu mîna disponibilă, mînuia făcăleţul într-un ceaun.

— Să-i fi schimbat laptele, a opinat domnul Marcu. Poate că laptele-i de vină.

— Nici de la mine nu suge, a răspuns femeia. I-am dat ţiţă şi nu suge.

Duner nu s-a mirat că gazda i-a primit pe străini atît de firesc şi de simplu, ca şi cum ar fi fost aşteptaţi. Nu s-a mirat nici de faptul că femeia a încercat să hrănească viţelul cu laptele ei, mărturisind-o simplu. Tot simplu se petrecea şi alăptarea inversă : vaca hrănea copilul, după ce copilul era înţărcat de la laptele matern. Comuniunea animal-umană era firească.

— Şi băiatul ? s-a interesat dl. Marcu.

— Băiatul o stăpînul casei, că taică-su-i la Dunăre. Cine ştie cînd o veni. Alora de s-au dus li s-a pus cruce.

— Nu-i aşa, a contrazis-o dl. Marcu, căci mulţi dintre ei se întorc.

— Cine ştie, a oftat femeia. Unii s-au dus, la război, ăi care-au tras la sorţi, alţii nu. Pe el a căzut sorţii şi s-a dus.

Nici un protest : aşa au căzut sorţii. Dar femeia a avansat şi o alternativă :

— Alţii nu s-au dus. Noi avem cîţiva aici, care nu s-au dus, s-au tocmitără. N-au fost ei proşti !

Se putea deci eluda şi zarul sorţii. Deşi femeia a introdus corectura necesară :

— Da'unul dintre ei s-a pocit, acu'de Crăciun, a rămas cîş, cîş de-o mînă. Mîna dreaptă, a cu care se ţine arma. Acu îl aştept şi pe ălălalt. S-o poci şi el.

— Şi băiatul ?

— Băiatul e un prost. Cînd i-o cădea sorţii se duce şi el. Da' barim să mai crească.

Mai urmau să crească băiatul şi viţelul. La băiat, femeia s-a stropşit, l-a trimis afară să aducă stuf pentru foc ; pe viţel l-a iertat. Apoi s-a adresat oaspeţilor :

— Mergeţi la mînăstire, ai ? Care poate, se duce. Care are timp. Măcar călugării au timp de se roagă. Da'nici ei

nu pot prea mult. N-au putut să oprească războiul. A fost, se vede, peste puterea lor.

Domnul Marcu, care era un mare fiîozof, a scos doar un „Eh !". Apoi femeia a întins masa, adică a răsturnat pe masă o mămăligă, a tăiat-o în patru, cu o aţă, iar alături de mămăligă a turnat într-o strachină zeamă de curechi cu hrean, oferindu-le oaspeţilor lingurele de lemn, ca să soarbă.

— Luaţi ce ne-a dat Dumnezeu ! şi şi-a făcut cruce.

Domnul Marcu nu şi-a făcut cruce, a oftat şi a luat lingura. El cunoştea acest fel de mîncare, hreanul — minus curechiul ! — încă de pe cînd strămoşii săi străbătuseră pustia Ţării Farao. A mîncat deci. Duner a păstrat un moment de tăcere şi s-a închinat în gînd. În această ţară, ca şi în pustia Farao, la nivelul cel mai de jos, mîncarea trebuia să respingă, să fie o simplă amăgire. Băietanul începuse să îmbuce. Altceva nu se afla pe masă ; din trei îmbucături, băietanul a şi isprăvit mămăliga. Dar femeia a intervenit :

— Am şi nişte lapte prins. Da'bag seama că-i vineri. Nu se cuvine.

Duner şi-a amintit de acest „Nu se cuvine", pe care îl observa cu stricteţe şi soldatul Ilie Puiu. A întrebat :

— Păi se mai ţine post ? După Crăciun sînt zile de harţ.

— Noi ţinem post şi-n zile de harţ, a răspuns femeia. Că, cine ştie... Ş-apoi la noi nu-s zile de harţ.

Domnul Marcu a ieşit afară, apoi s-a întors, aducînd vestea că vremea se limpezise. Ningea liniştit, puteau pleca. Au şi plecat, mulţumind femeii, care a refuzat banul oferit de suedez. O singură rugare avea femeia : să-l ia în sanie şi pe băietan, ca să ducă viţelul la mînăstire. Acolo se afla un călugăr cu har, care tămăduia. A fost aşezat în coada saniei viţelul, iar lîngă vizitiu, pe capră, a urcat băietanul. La Căldăruşani au ajuns la aprinsul lumînărilor, pe o vreme bună, cînd lacul lucea calm, zăpada era cuminte, turlele mînăstirii primeau răsfrîngerea unui amurg vast, cum sînt amurgurile de cîmpie chiar şi iarna.

Părintele Teofil n-avea nimic din ceea ce putea fi un schivnic, după tradiția locului, totul în jurul său și în sine însuși îl indicau pe aristocrat. În primul rînd volubilitatea, care i-a displăcut lui Duner, din clipa cînd l-a cunoscut. Cu un minim efort, și-a spus suedezul, acest om ar fi trebuit să-și stăpînească inteligența, s-o facă mai puțin vie, bătătoare la ochi, astfel încît să nu sublinieze mîndria posesorului, care o transforma într-un defect. La fel chipul de bărbat fost frumos al fostului prelat, barba prea îngrijită și mîinile nervoase, lungi, mîini nemuncite. Prima întrebare pe care Duner a simțit impulsul s-o pună a fost : „— Ce faceți cu asemenea mîini ?" Desigur, părintele Teofil nu purta bijuterii pe degete, ca alți ierarhi ai bisericii locale, dar suedezul știa că prințul domnitor face în ceasurile libere dulgherie, își folosește deci mîinile ; întrebarea stăruia cu atît mai mult cu cît aceste mîini, frumoase, pe care le avea în față, nu slujeau la nimic. Nu slujea la nimic nici vocea cultivată, cu sonorități accentuate, fostă voce de amvon sau de operă. Cînd părintele Teofil exclama sau se mira, printr-un a ! sau printr-un o ! se simțea plăcerea muzicală.

Nici ambianța locuinței nu i-a plăcut suedezului. A fost introdus mai întîi într-o sală de așteptare bine mobilată, cu fotolii și canapele de antecameră ministerială. I-au impus niște portrete de clerici cu bărbi, printre care și un imens portret al acelui Sofronie Miclescu, oponentul lui Cuza, așezat ostentativ la vedere. Și clericii din portrete aveau aer aristocratic, erau din același neam cu boierii care populau galeriile de familie de prin conace. Pe Duner l-a primit apoi un tînăr călugăr secretar, care i-a zîmbit cu curtenie și l-a chestionat asupra vizitei în franțuzește. Domnul Duner era așteptat și a fost invitat să se facă comod, iar apoi a fost introdus într-o sală de baie, ca să se aranjeze. Moravuri de conac sau de instituție laică, cu vechi tabieturi orientale.

Portretul cel mai nefavorabil al părintelui Teofil l-a sugerat însă baia, înzestrată cu o mare oglindă, cu căni, canete și ligheane de porțelan, cu o consolă în marmoră plină de felurite flacoane și truse de unghii și păr, în totul semănînd mai mult a cabină de teatru decît a baie. Un alt călugăr, cu mutră de sălbatec, a adus un cazan cu

apă fiartă şi încăperea s-a umplut de aburi. „— Dar nu vreau să fac baie !" a protestat suedezul, privind perplex. Sălbatecul n-a părăsit însă încăperea, pînă cînd nu l-a ajutat pe străin să se dezbrace, turnîndu-i apă şi oferindu-i apoi prosop. I-a indicat, mut, şi o oală de noapte, din porţelan, recipient pe care oaspetele nu l-a folosit. Duner era deja nervos şi prost dispus pentru debutul vizitei.

A fost introdus apoi într-un alt salon, cabinet de lectură sau bibliotecă. Cărţi scump legate, dar mai ales tipărituri moderne, reviste religioase catolice şi protestante, dar şi maldăre de publicaţii politice, franţuzeşti şi româneşti. Apoi nişte culegeri de folclor. Apoi, pe masă, un imens ierbar, înconjurat de ustensile de conservare a plantelor. Şi aici era un portret, pe care Duner l-a identificat a aparţine părintelui Teofil, în tinereţe. Aici, în cabinetul de lectură, suedezul a beneficiat de conversaţia tînărului secretar, care a apărut din nou. Părintele Teofil lipsea, i s-a spus, era la vecernie.

Era normal ca acel o ! muzical : „— O, domnul Duner!", prin care părintele Teofil şi-a anunţat prezenţa, să-l şocheze pe suedez, care s-a ridicat în picioare, întîi surprins, apoi contrariat, în clipa cînd i-a văzut şi chipul. Părintele Teofil a resimţit o undă de jenă — şi-a dat seama că străinul confruntase mental portretul legendar cu cel real, care era neconvenabil şi a zîmbit. A îngăimat ca orice gazdă :

— Aş dori să vă simţiţi cît mai bine la noi. Şi către tînărul secretar : Cristian, aibi grijă !

Cristian a dispărut într-o încăpere laterală, probabil sufrageria, ca să dea poruncă. Acolo se şi simţea o anume mişcare a personalului, se auzeau clinchetele de tacîmuri, farfurii şi pahare. Părintele Teofil a socotit necesar să explice prezenţa lui Cristian şi a spus :

— Cristian îmi este nepot. Face teologia. În timpul vacanţei de sărbători vine la Căldăruşani şi rămîne în serviciul meu. Sper ca intrarea lui în cler să fie o reuşită.

— O ! a făcut Duner, imitîndu-l. Cum n-ar fi o reuşită. Nimic nu se mai poate opune.

— Cine știe, a spus părintele Teofil. Totul se poate opune. Nu știm nimic despre cum va fi lumea după acest război.

Vorbea ca oricare domn din București, cu aceleași expresii și cu aceeași îngrijorare facilă față de viitor. Părintele Teofil părea un om al secularului, mai curînd un parlamentar în retragere, decît un prelat. Acum se preocupa de cariera eclesiastică a nepotului, ca și un deputat de cariera politică a progeniturii, vorbindu-i minute în șir despre lumea de la București, pomenind nume de oameni politici în amestec cu clerici.

— Îl cunoașteți pe domnu Chițu ? Și fiindcă oaspetele a răspuns negativ : Domnul Chițu e ministrul cultelor, vine adesea pe la Căldărușani. Toată lumea îl cunoaște.

Dar probabil că tăcerea suedezului l-a surprins pe părintele Teofil. El a presupus că insistența asupra politicii n-a făcut bună impresie asupra oaspetelui și s-a explicat :

— La noi biserica a fost și o instituție a secularului, cel puțin pînă în vremea lui Vodă Cuza. N-am putut ignora că oamenii, trăind pe pămînt, se ocupă și de politică, de viața lor de pe pămînt.

— E de presupus, în acest caz, a observat Duner, că funcțiunea sacrală a revenit puterii politice.

— Într-adevăr, nu greșiți prea mult, a confirmat părintele. La noi puterea politică a avut și o funcție sacrală. Aceasta tot pînă la Vodă Cuza, care a despărțit biserica de stat. Un stat laic, expropriat de funcția sacrală, și o biserică orfană, care nu mai are acces la viața publică.

Era în această replică o răbufnire de temperament, pe care Duner a apreciat-o. Părintele Teofil părea un prinț medieval al bisericii, frustrat de un drept ce i se cuvenea.

— Eminența Voastră, a întrebat Duner, plasează sediul vieții aici pe pămînt ?

— O ! (acel o ! muzical) sîntem pasageri prin această viață, desigur.

A spus „desigur" cu supărare. Apoi a adăugat cu toată tăria convingerii :

— Dar sîntem obligați a o îndura pînă la capăt, această viață, cu tot ceea ce se cuprinde în ea. Desigur, izbăvirea e dincolo.

A spus acest „desigur" cu mult regret.

— Cît jertfeşte omul de aici efemerului ? Cît eternului ?

— Nu putem ignora efemerul. E umbra eternului. Şi oamenii trăiesc în această umbră.

Lîngă masă, pe jos, se afla şi o colecţie a Monitorului Oficial, ultimul număr fiind deschis la o anume pagină, plină de însemnări. Pe perete, deasupra mesei, era şi o hartă a ţării. Duner a luat act şi de hartă, reamintindu-şi că cineva îi spusese, în glumă, că unii preoţi ţin pe hartă evidenţa parohiilor disponibile, urmărind evoluţia posturilor cu steguleţe albe şi negre. Părintele Teofil a observat mişcarea spre hartă şi a rîs ; cunoştea probabil gluma.

— Povestea cu steguleţele e o glumă ! a spus Sfinţia-Sa. E drept, lupta pentru parohii e reală la clerul nostru, un adevărat război. Dar nici aşa !... Cît priveşte harta, mie îmi slujeşte la altceva : observ pe hartă evoluţia unor specii de plante care nu se pot despărţi de un anume tip de pămînt.

— Sînteţi şi naturalist ?

— În ceasurile libere. E mai mult o mîngîiere... Dintre toate ale firii, oamenii ar trebui să se simtă mai aproape de plante, de umilinţa, fragilitatea şi tăria lor.

— Eu credeam că modelul e altul, l-a contrazis Duner. Nu în preajma noastră, ci mai sus.

— O ! desigur, a confirmat părintele. Dar modelul de sus pogoară singur spre noi şi se numeşte har. Noi trebuie doar să-l primim. Cealaltă lume, în schimb, lumea din preajma noastră, cea fără de păcat, înfloreşte inocent lîngă noi şi n-o recunoaştem. E tot o lucrare a harului.

De la acest plan înalt al cugetării, părintele Teofil s-a reîntors la nepot. Cristian ar fi urmat să fie monah, dar şi naturalist, să se iniţieze şi-n ştiinţa teologică, dar şi-n studiu naturii.

— O, sper ! a spus părintele.

Tînărul candidat de monah a revenit în încăpere ca să-i invite la masă pe oaspete şi pe unchi. Din nou instituţia mesei, de care nu se putea scăpa nici aici.

— Dar v-a condus la baie ? a întrebat, cu grijă, părintele Teofil. Cristian, condu-l pe domnul Duner la baie !

Baia era probabil o altă instituție cu care fostul prelat se mîndrea.

— Am fost la baie ! l-a asigurat Duner.

La masă s-au servit mîncăruri de post, aduse de la cuhnia mînăstirii, de unde fostul prelat își primea zilnic tainul. Pentru Duner fuseseră pregătite, special, la bucătăria reședinței, și niște mîncăruri de harț — piftii de pasăre și porc, sarmale-n foi de viță, friptură de curcan cu castane, vînat rece. Tînărul Cristian n-a luat masa cu Duner și cu unchiul său, el cina la trapeză, cu monahii, după cum a explicat părintele Teofil. Cei doi erau slujiți de cîțiva monahi cu șorțuri, un alt monah îndeplinea serviciul de cupier ; întreaga rînduială a mesei avea ceva de ceremonial militar, nu de popotă, ci de cină intimă la un general. Unul dintre felurile de mîncare, nemulțumitor prezentat, a fost îndepărtat de la masă, de părintele Teofil, cu un gest scurt, și c-un reproș drastic către ordonanță. În genere, fostul prelat a supravegheat atent masa, ca o gazdă bună, vădind pricepere și rafinament în toate, mai ales în introducerea și retragerea vinurilor, de fină clasă. În ceea ce-l privea, a mîncat și a băut cu cumpătare, dar fără a-și ascunde plăcerea. Cafelele au fost servite în bibliotecă.

— Puteți să și fumați, dacă doriți, i-a spus părinteie Teofil, lui Duner. În tinerețea mea se priza tabacul, acum se arde. Nu înțeleg acest gust de plantă arsă...

Pe o măsuță turcească, cu încrustații în sidef, se afla un serviciu de tabac, după aparență neîntrebuințat. O chesea cu tabac de prizat, chesele cu tutun de fumat, o cutie nedesfăcută cu havane. Părintele Teofil i-a oferit oaspetelui o havană, iar un călugăr i-a adus cărbune ca să aprindă — era păcat să aprinzi havana de la lumînare.

— Are totuși o aromă bună ! a constatat eminența-sa.

Tutunul avea o bună aromă, Duner a constatat-o direct, după care a avansat o primă observație :

— N-aș putea spune că Eminența Voastră vede viața ca o vale a plîngerii...

— O, nu ! s-a apărat părintele Teofil. Altminteri teologia bisericii noastre nici nu repudiază viața. Ea nu ne este dată spre suferință ci spre bucurie, cum se spune : „Cît ieste de multă mulțimea milelor tale, Doamne ! Că

au urcat firea noastră omenească mai deasupra decît puterile cele cereşti... Iar alte făpturi, cîte sînt sub ceriu şi lucrurile ale lui Dumnezeu, toate sînt tocmite şi rînduite în treaba şi în slujba neamului omenesc : soarele, luna, stelile, văzduhul, vîntul, ploile, pămîntul şi mare cu cîte-s într-însa. Iar pe omul făcu-l vieţuitoriu şi împărat şi biruitor tuturor faptelor sale cîte sînt subt cer, şi încă nu numai atîta, ci-l făcu soţ şi moştean şi iubit fiu şi-l dărui de fu Dumnezeu..."

— O ! a tresărit Duner uimit, de unde ai putut scoate acest text, în care omul „fu Dumnezeu" ? !

— Aceasta este starea de dinainte de păcat, aşa cum o vede sfîntul Ioan Hrisostom, din Omilia la Psalmul al optulea. Dar păcatul, a mai adăugat părintele Teofil, nu ştirbeşte iremediabil prestigiul fiinţei create, ci îi refuză numai nemurirea. Căci se spune : „— Dar cu ce l-au micşorat puţintel decît pre îngeri ?" Şi răspunsul : „Micşoratu-l-au cu moartea."

— Şi socotiţi un „puţintel" această micşorare ?

Părintele Teofil nu s-a lăsat descumpănit. Textul vechi îl slujea. L-a rostit :

— „Ci însă, măcar de-l osîndi cu moartea, iar cinstea care i-o dedese întîiu, nu i-o luă."

— Cum nu i-o luă, cînd raiul i s-a refuzat.

— O ! nu, protestă părintele, căci raiul i-a rămas. Iată textul : „...tot i se lăsă să fie încuronat cu cinstea şi cu slava cea dintîi, şi mărirea lui nu o strică."

Duner s-a ridicat în picioare şi a stins havana. I se părea imposibil ce aude. A protestat :

— Părinte, citim oare aceleaşi texte ? Dar avem amîndoi sub ochi Biblia, care e cartea întregii creştinităţi !... De unde această „micşorare a păcatului", în optica voastră ? De unde raiul, care, în aceeaşi optică, ni s-ar lăsa întreg ?

— Dar nu ni s-a luat decît puţin ! Domnul de sus prihană n-are. În ceea ce ne priveşte, ne-am luat singuri cunoaşterea, cu de la sine voie, şi ni s-a dat pedeapsă moartea...

— Şi credeţi că-i puţin ?

— O ! e mult, desigur, refuzîndu-ni-se în acest fel, nemurirea. Dar drumul pînă acolo, la nemurire, începe

aici. Noi, creştinii răsăriteni, punem în izbăvirea de moarte speranţă, dumneata pui disperare.

Duner s-a aşezat, a tăcut. Părintele Teofil s-a interesat dacă oaspetele nu mai doreşte o cafea. Nu mai dorea cafea, uitase unde se află ; a fost întîi buimăcit, apoi mînios. Mînios pe părintele Teofil, cu teologia lui primară, cu totul necanonică, în care clocotea un chiot dionisiac, apoi buimăcit cînd a constatat că această teologie era de fapt a românilor, aşa cum îi ştia, de cînd venise în această ţară. Acum deveneau mai limpezi unele lucruri : ataşarea de viaţă a lumii de aici, de bucuria vieţii, ataşarea de cele pămînteşti a clerului, inclusiv a părintelui Teofil. Iniţial, eminenţa-sa i se păruse o fiinţă cinică, acum i s-a părut un om normal, nu un călugăr, un simplu om normal. Un domn, aflat iarna la moşia de lîngă Bucureşti. Un călugăr a şi intrat în încăpere, aducînd un braţ de lemne şi o undă de ger. A depus lemnele lîngă sobă, a înteţit focul, apoi a plecat. În urma lui a rămas un miros de vin.

— Greşeala dumneavoastră, a occidentalilor, este că opuneţi cele două lumi, lumea de-aici şi cea de dincolo. Este ca şi cum Dumnezeu ar lipsi de aici. Ne-am zbate adică într-o lume fără lumină şi fără Dumnezeu, năzuind ca orbii să ajungem dincolo. Dar El e şi aici, El nu ne-a părăsit. A Lui este şi această lume. Cui ar fi lăsat-o ?...

— În acest caz, a observat Duner, sînteţi siliţi să aduceţi şi iadul aici, pentru ca lumea să fie întreagă !

Părintele Teofil a zîmbit ; din aceasta se putea înţelege că şi iadul este prezent. Duner văzuse şi acest iad.

— O ! răul e prezent, a confirmat eminenţa sa, dar fără ca acel o ! să mai sune muzical. Stăm tot timpul la cumpăna dintre bine şi rău şi ne frîngem ca trestia. Abia acum, în acest punct, putem folosi răul cunoaşterii, transformîndu-l într-un bine.

— Deci ne putem salva prin chiar ceea ce ne-a condus la pierzanie.

— Cunoaşterea nu ne salvează, doar ne arată drumul. Agravăm păcatul, trecînd de partea-i, prin cunoaştere. Dar prin cunoaştere alegem, căci ni s-a dat şi judecata, şi scurtăm astfel drumul spre Cel-de-Sus. Desigur, inocenţii sînt mai aproape de Dumnezeu.

— Nu-i prea mică la voi distanța dintre sus și jos ?

— De ce mică ! Au fost vremi cînd Dumnezeu călătorea pe-aici pe la noi ca un simplu drumeț. Oamenii îl primeau în case și-l ospătau. Vorbeau cu el la gard. Și acum se mai întîmplă unele ca acestea...

— Sînt povești frumoase. Ca cele pe care le aveți în aceste culegeri !

— De ce povești ! De ce dumnezeirea n-ar fi umană, adică accesibilă oamenilor, după măsura lor !

— Dar acest fapt s-a și petrecut, dumnezeirea a devenit umană prin întruparea lui Dumnezeu în Om ! Ce crede omul de aici despre Fiul Omului ?

— La români, Iisus ia chipul grîului, poporul de rînd, țăranii adică, îl seamănă. Vara, Iisus e pe pămînt, în trupul lanurilor încărcate de soare ; iarna e în pămînt, în sămînța acoperită cu țărînă, iar primăvara reînvie. Pîinea e sacră. Nu este îngăduit să-i arunci firimiturile decît la păsări sau în foc. Cum nu este ingăduit să te îmbeți cu vinul care e sîngele lui. El e material și pretutindenea.

Părintele Teofil debita aceste frumoase cuvinte ca pe o poezie, care-l înviora. Duner a simțit nevoia să-l contrazică și a aruncat semnul dubiului.

— Să înțeleg că cei ce iau silnic pîinea țăranului nu sînt creștini întru Hristos ? Să deduc că săvîrșind pîngăriri sînt o forță antihristică ?

Din nou părintele Teofil nu s-a lăsat descumpănit ; avea și la această întîmpinare răspuns :

— Să înțelegeți că răul are o mie de fețe. Așa cum înțelege și omul de aici, care rabdă cu nădejdea izbăvirii.

— Dar chiar Hristos a ridicat biciul și i-a scos pe cei răi din templu. Ar trebui ca această țară să fie curățită, pentru a-și duce la bun capăt menirea ei de templu. E prea mare, aici, tensiunea suferinței.

— Cîtă suferință, atîta nădejde. Încercările ne întăresc. Poporul nostru s-a născut într-o vineri.

— Ați vorbit de ziua de vineri, ca zi a crucii, și tocmai de aceea vă întreb : cînd va veni și pe aici duminica salvării ?

— O ! ziua izbăvirii e una pentru toate noroadele și ne pregătim să fim vrednici a o primi. Din păcate, dumnea-

voastră ne cereți reforme. V-am spus că biserica noastră nu mai are acces la reforme. Vom crede deci în salvarea întregului neam omenesc, la plinirea vremii.

A bătut la ușă cineva, era Cristian, se întorsese de la trapeză și de la rugăciunea de seară. Părintele Teofil îi prescurtase numele, strigîndu-l Cristi.

— Precis, Cristi v-a adus o invitație de la stareț. E gelos, nu suportă ca cineva, venit în vizită la mine, să nu-i facă și lui onorurile. Îl veți vizita mîine. Nu mă supăr. S-a întors apoi la fel de simplu la subiect : Revenind la salvare, aceasta este cu putință, dar numai sub titlul speciei om.

— Nu înțeleg.

— La noi, îndepărtarea de la divin se produce prin decăderea din uman, înțelegînd prin aceasta abdicarea din funcțiunea de om. Spuneam : cutare nu e om. Mă gîndesc tocmai la cei care iau pîinea țăranului. Și subînțelegem : om fără Dumnezeu. Creatura fără Creator.

— Ce e atunci omenia ?

— Dumnezeirea însăși.

— Cei mulți, care sufăr, păstrîndu-și omenia, sînt deci dumnezeirea însăși. N-are un sens laic omenia ?

— N-a avut niciodată. E omul în deplinătatea grației divine.

— Iată un mod cu totul neobișnuit de a pune chestiunea salvării. Căderea e deci o cădere din uman...

— Desigur, atîta timp cît omul este dumnezeesc. Și este!

— Dar, părinte Teofil, nu-i aceasta oare o religie locală, un creștinism pentru voi anume, un Dumnezeu numai al vostru ?

— Credeți ? Dar noțiunea de om e universală, ca și specia om.

— Cred mai curînd că-mi vorbiți de omul unui neam și de Dumnezeul acestuia.

— O, din acest punct de vedere, un neam este perfect transparent și perfect ermetic, ca și Dumnezeu.

— Absolutizați noțiunea de neam.

— Aș face-o, dac-aș absolutiza dumnezeirea neamului meu. Dar n-o fac. Sîntem bucăți de absolut. Și noi, și voi, și toți. Chiar și turcii, care au fost învinși. Pe toți ne așteaptă o duminică a izbăvirii. Apoi căscînd, ca un om

sănătos, picînd de somn : Dar e tîrziu, n-ar trebui să vă culcaţi ?

A bătut din palme, a apărut un călugăr care l-a asigurat pe eminenţa-sa că odaia oaspetelui e pregătită. Oaspetele s-a retras, dar nu singur, ci condus de părintele Teofil, pînă într-o cămăruţă albă, cu un pat, cu o sobă albă, iradiind căldură şi un miros plăcut de mere.

— Ai pus mere la copt, Evraghie ?

— Pusei, prea-sfinţite.

— Mai lasă-le-n spuză. Cînd s-or coace bine, şi le-o scoate singur dumnealui. Şi către Duner : La noapte, dacă n-aveţi somn, vă recomand un măr copt. Apoi vă culcaţi din nou şi dormiţi liniştit. Noapte bună.

Duner s-a întins în pat fără să poată adormi. I s-a părut prea cald, a deschis fereastra, care dădea către o livadă de meri. Stătuse ninsoarea, florile din crengile merilor nu se clinteau. Satul călugărilor dormea. Dincolo de livadă se simţea un lac : sclipea întunecos între zăpezi. O linişte mare acoperea fiinţa nopţii, limpezind-o. Şi noaptea era clară. Totuşi gîndurile lui Duner nu se limpezeau. O nemulţumire îl rodea, nemulţumirea de a nu-şi fi dus imboldul lăuntric pînă la capăt, ca să se poată înţelege mai bine pe sine.

Dar pentru aceasta ar fi trebuit ca întîlnirea cu părintele Teofil să se desfăşoare altfel. Aşa cum se înţelesese cu maica Ana Ghica, atunci cînd i-a spus : „— Am nevoie de o povaţă." ; „— Înţeleg, doreşti un confesor !" ; „— Nu un confesor oficial..." ; „— Dar un preot, totuşi..." Şi tot ea a hotărît : „— Te trimit la părintele Teofil. Te va primi cu toată iubirea." Părintele Teofil contrazicea totuşi chipul pe care Duner îl ticluise în minte, deşi-l primise cu toată omenia. „— Dar nu de-un om am nevoie în clipa aceasta ! şi-a spus suedezul. N-am venit aici pentru un om. Unui om nu-i poţi încredinţa o taină. Am nevoie de ceva mai mult."

Ar fi avut nevoie poate de bunica Grădişteanu. Cu ea lucrurile se petreceau mai simplu, mai direct. În vară, cînd iubirea lui pentru Hélène luase un curs muzical, răbufnind la flaut, bunica l-a luat din scurt : „— Doctore, după cum se vede, dumneata ai o taină !" ; „— Dacă se

vede, înseamnă că nu mai am nici una !" ; „— În schimb, se aude." ; „— Se aude, dar nu se înțelege..." ; „— Ai început să înțelegi românește !" ; „— Înțeleg zădarnic." Zădarnic venise și aici. Încă un pas zădarnic. Deși un îndemn auzit de la un soldat, către un alt soldat, tot acolo la Dunăre, suna așa : „— Du-te după ea pînă la capătul lumii. Fii om întreg !" Un comandant, la Griviția, strigase soldaților : „Nu vă lăsați. Izbiți-i. Fiți oameni întregi !" Soldații sufereau la ideea că nu vor ieși din luptă întregi. Voiau, în schimb, să-și ducă la capăt gîndul întreg. Un călugăr, chiar părintele bucătar al spitalului, i-a spus lui Duner într-o zi : „Io n-am fost om întreg și m-au dat la mînăstire." Era tîrziu, nu putea dormi ; a scos mărul din spuză și l-a mîncat. Apoi a închis fereastra, cînd în livada de meri albeau zorile. Dar la ceai, a doua zi, l-a întrebat pe părintele Teofil, care dormise bine :

— Ce înseamnă, la voi, a fi întreg ?

*

Părintele Teofil a căscat sănătos și la ceai, părea că dormise bine. S-a interesat dacă și oaspetele dormise bine, dar acesta era indispus.

— Ați închis tîrziu fereastra, a spus părintele Teofil. Se doarme mai bine așa. Era deschisă cînd am pornit la utrenie.

Însemna că se sculase în zori și se dusese la biserica mînăstirii, la rugăciunea matinală. La întrebarea despre „omul întreg", părintele Teofil n-a răspuns ; mînca pește, cu mîinile, și scotea abil oscioarele din gură, ceea ce lui Duner nu-i reușea. Apoi a explicat :

— Aici, la Căldărușani, norocul este că au călugării lac. Peștele nu trebuie adus din altă parte. Pentru călugări e important să aibă pește, ca și pentru pisici. Iarna îl prind la copcă. Azi, la prînz, pregătim somn și știucă.

— La prînz voi pleca.

— Dar de ce să plecați ! Noi ne pregătisem pentru cel puțin cîteva zile. Trebuie să-l vizitați și pe stareț. Dacă nu-l vizitați, o să-mi scoată peri albi. Domnul Chițu, ministrul cultelor, a neglijat să treacă și pe la el, și-au ajuns

plînsorile pînă la mitropolit. Îl vizitați pe stareț, apoi ne întoarcem să luăm masa. Vom discuta și despre „omul intreg". Dar cum de-ați ajuns la această idee ? Este desigur o noutate. Prin aceasta teologia noastră va spune ceva lumii.

Părintele Teofil vorbea fără nici o vanitate, spălîndu-și degetele de mirosul de pește, într-un bol de lut. Vorbea ca un profesor, cu siguranța termenilor, și cu buna și simpla încredințare că tot ceea ce spune e adevărat. Această formulă de siguranță liniștită, fără patetism, Duner n-o mai întîlnise. Peste toate, în acest om stăruia ceva antipatic, poate o nepotrivire între felul de a fi și între credință. Ori una, ori cealaltă, ar fi trebuit modificate. Parcă simțindu-i gîndul, părintele Teofil a spus :

— Calea spre Domnul e largă ; are loc pe ea și păcătosul, și cucernicul, și stăpînul și robul. Și încheindu-și masa : Uneori mai lesne nimerește în cer un tîlhar.

Desigur, ar fi putut răspunde Duner, aceasta este calea îngăduinței, pe care încape și reședința aristocratică și cocioaba, și cel fără nici un adăpost. Toți au un singur punct de ajungere, indiferent de unde pleacă, pe toți îi însuflețește aceeași speranță. O religie a iertării, care se poate prea simplu dobîndi, de unde nemirarea față de păcat. Un singur păcat, neiertat, făptuise pe aici cineva : Vodă Cuza, principele care secularizase averile acestor mari și bogate mînăstiri, silindu-le să parcurgă drumul spre cer, ușurate de bagaje. Pe Duner îl supăra însuși principiul care stătea la baza acestui înțeles : acceptarea vieții așa cum e.

Au ieșit afară, în ger. Văzută din exterior, reședința fostului episcop nu părea impunătoare, era nimic altceva decît o frumoasă casă de țară, acoperită cu stuf, poate cu mai multe încăperi decît trebuie. Nici casa starețului nu era mai arătoasă. Părintele stareț lipsea, era la biserică, și Cristi s-a grăbit să-l vestească despre oaspete. Împreună cu Duner ieșise și părintele Teofil, ca să se plimbe. Satul călugărilor fremăta de viață, se curăța zăpada, bocăneau topoare. Pe stareț l-au găsit la moara mînăstirii, unde supraveghea ferecarea pietrelor și niște reparații la acoperiș. Era un bătrîn mărunțel, cu cojoc de oaie peste sutană și

cizme de soldat. S-a repezit să sărute mîna părintelui Teofil, care la rîndu-i, dar cu deferență, i-a sărutat mîna. Apoi s-a prezentat și lui Duner, rostindu-și numele ca un slujbaș laic :

— Teodorescu.

Părintele Teodorescu sau domnu Teodorescu s-a scuzat de cîte angarale avea pe cap : de trimis niște care la pădure, s-aducă lemn, de reparat moara, de scos gheață din lac pentru ghețărie — acuș vine vara ! —, de vîndut niște girezi de paie din urmă cu un an — că dacă nu le vinzi iarna, cînd să le vinzi ! El s-a bucurat de vizita domnului din țări străine, numai că l-a rugat de-un bob de zăbavă, cît dă poruncile, cît s-o pregăti la stăreție o gustărică. S-a rugat de părintele Teofil să-l conducă pe oaspete la stăreție, iar între timp să-i explice și „cazul".

— Avem aici un caz de ne-a cătrănit zilele. Am ajuns cu necazul ăsta pînă la București, la domnu Chițu, care nici el nu l-a putut rezolvi.

Între „caz" și „necaz", părintele Teodorescu nu făcea nici o distincție, spre hazul lui Duner.

— Starețul se referă la fratele Gheorghe, a lămurit părintele Teofil, conducîndu-l pe oaspete spre stăreție. E un caz, într-adevăr, mă și mir că n-ați auzit. Avem aici un sărman cu duhul, un suflet simplu, oploșit de multă vreme la mînăstire, care ne dă necazuri...

Cazul și necazul se suprapuneau totuși. Duner a întrebat :

— E călugăr ?

— Tocmai, că nu-i. E numai frate. Și necazul este că nu-l putem hirotonisi din cauza unui cusur. Fratele Gheorghe e într-o stare de trezie necontenită. N-are somn, n-a dat geană pe geană, nici ziua și nici noaptea, cel puțin de cînd se află aici, la noi.

— Se roagă ?

— Asta i-a și adus faima. Și brusc, interesul mulțimii s-a întors către el. Inclusiv al călugărilor, care îl numesc părintele Ghenadie, atribuindu-i nume de monah, deși cum vă spun, nu-i hirotonisit. Autoritatea bisericească, îngăduitoare cîndva față de asemenea cazuri, n-a admis hirotonisirea. Autoritatea laică, cu atît mai puțin. Trăim

într-un veac în care neobișnuitul nu mai e văzut cu ochi buni. Și scandalizat : În fond pe cine supără fratele Gheorghe sau părintele Ghenadie ! Cînd toată lumea doarme, el se roagă !

— Aș putea să-l văd pe fratele Gheorghe ? a cerut Duner.

— Nimeni nu vă poate opri, dar eu nu vă însoțesc. Luați-o pe cărărușa aceasta. Vă însoțește Cristi pînă la cealaltă cărărușă.

Căsuța părintelui Ghenadie se afla la marginea livezii mînăstirești, pe malul lacului, în afara satului monahal, între niște răchite.

— De fapt vă puteați descurca și singur, i-a spus Cristi după cîțiva pași. Casa fratelui Gheorghe e tot timpul înconjurată de lume. Numai să nu călcați pe scoarțele, pe pînzele și pe straiele care sînt întinse pe cărărușa lui. Le calcă numai el.

Cărărușa se vede altminteri de la distanță. De la pragul casei și pînă lîngă lac, de unde fratele Gheorghe își lua apa, la copcă, erau întinse scoarțe vesel colorate, lăicere, suluri de pînză de cînepă și in, straie de suman, scurteici și fote, ștergare și broboade, întreg inventarul de duminică al satelor din jur. De-a dreapta și de-a stînga cărării așteptau femei, cele mai multe bătrîne, posesoarele obiectelor care urmau a fi sfințite. Printre ele se înghesuia și domnul Marcu, și băietanul adus cu sania la mînăstire, împreună cu vițelul lui. Domnu Marcu l-a salutat pe Duner cordial :

— E mult de-așteptat, să știți ! a mai spus el. Dar dumneavoastră, ca străin, aveți întîietate. Poftiți, vă rog, în față. Puneți obiectul chiar lîngă prag, ca să-l sfințească mai repede, dacă vă grăbiți.

A apărut și părintele Ghenadie : mărunt, subțiratec, uscat, îmbrăcat în cămeșoi de cînepă, încins cu frînghie, cu capul gol și desculț. Starea perpetuă de nesomn, vădită în ochii pîrjoliți, îi dădea un fel de arțag, niște zvîcniri și niște repezeli pe care le trimitea în fulgere spre cei din jur. Întîi și-ntîi s-a legat de-o babă, care stătea lîngă prag :

— Tu fuseși și-alaltăieri !

— Fusei, părinte, da zisei că să-l mai calci o dată, măcar să-l atingi.

— Nu ți-l calc, du-te cu cojocul de-aici. Du-te de-aici !

A trecut înainte, furios, purtînd în mînă o căldăruşă goală. În drum către lac, călca de-a valma peste scoarțe şi straie, înfundîndu-şi picioarele desculțe în țesăturile aşternute peste zăpadă. Se mai şi oprea, probozea şi se burzuluia la cîte cineva.

— Nici tu ! Nici tu ! Nici tu ! Şi voi aţi mai fost... Na-na-na ! şi s-a pus să calce, ca într-o bătută, straiele întinse sub tălpi. Acum luaţi-le de-aici. Scuturaţi-le ! Boliştile ducă-se pe pustii. Gata cu ele, luaţi-le d-aici. Gata !

Strigînd şi stropşindu-se la cîte cineva, intra şi cu piciorul în zăpadă, dar nu simțea. Picioarele îi erau roşii de frig. Plecînd mai departe spre lac, cu căldăruşa în mînă, părintele Ghenadie a dat cu ochii de băietanul cu viţelul :

— Viţelul de ce-l ţii aici, netotule !... Du-te cu viţelul în casă şi-aşteaptă-mă acolo.

Pe Duner l-a privit în trecere, şi-a văzut de drum, apoi s-a oprit şi i-a spus :

— Tu eşti străin. Şi l-a ţintit cu un ochi aprins : Tu trebuie să crezi mai întîi.

— Dar cred, părinte, a şoptit suedezul.

— Atunci vino şi tu.

Domnu Marcu era foarte satisfăcut de acest prim contact dintre clientul său şi părintele Ghenadie. Fusese ales imediat după viţel. I-a făcut semn lui Duner să se grăbească şi să intre în casă, pînă nu se răzgîndeşte zănatecul. Duner a intrat în casă — o singură odaie, cu o vatră, lîngă care fusese depus viţelul, cînd părintele Ghenadie s-a şi întors, frămîntat de o mînie :

— Aştialalţi nu cred, vin aici numa cu necazuri, vin cînd îi arde... Şi către Duner : Tu ce necaz ai ?

— Eu cred, a repetat Duner.

— Atunci tu n-ai nimic a-mi cere.

— Nimic.

— Atunci tu vezi hăt-departe ! Şi a arătat cu mîna nesfîrşirea.

— Nu văd hăt-departe.

— ...căci de tine nu atîrnă suferința. De mine atîrnă. Uite-o !

Și zănatecul a deșertat din sîn o grămadă de hîrtiuțe cu pomelnice, care s-au împrăștiat pe jos. Duner a cules o hîrtiuță și-a desfăcut-o : erau șiruri de nume. Nume de vii, de morți ?

— Le citești ? l-a întrebat pe nefericitul în cămașă de cînepă, care părea neștiutor de carte.

— Le cetește Hristos. Ei le atîrnă de mine, mi le vîră-n sîn, cu de-a sila, să i le duc. Eu le duc, da's multe și-s grele. Nu pot zbura.

Fratele Gheorghe sau părintele Ghenadie era deci un sol al durerii, un mesager care se zbuciuma sub o povară grea. Acum chiar se și chircise sub povară, respira anevoie, la marginea vetrei, ca un om suferind.

— O să vină vremea, a continuat el, cînd n-am să mai pot, o să mă-năbuș, o să cad jos... Să nu mai vină. Nu.

— Și ei unde să se ducă ?

— ...să nu lepede ce li s-a dat de pătimit. Să nu pună iar crucea-n spinarea lui. Să sufere și ei. Să nu cadă suferința pe copaci, pe miei, pe păsări, pe vițelul acesta.

S-a întors către viței, dar nu l-a mîngîiat, l-a privit doar, cu suferință și milă. A privit apoi în gol.

— Suferințele ălor cu nume cad pe ăi fără nume, a mai spus, cu glas stins. Și strigînd : Dar aceștia să-și poarte suferința în numele lor ! Să nu geamă pietrele de pomană, că n-au nici un păcat, geamă ei. Căci altfel se va scrie din nou : manel, teghel fares !

Glasul părintelui Ghenadie răzbea afară, în curte, unde lumea care se îngrămădea îl prindea în crîmpeie, doar cuvinte sau gemete, care însă cutremurau. Acum zănatecul gemea mut, suferința lui devenise transparentă, imaterială. Duner s-a întrebat de unde emană.

— Cine-ți dă suferința ? a întrebat el.

— Cum cine ! s-a mirat fratele. Păi eu sînt om... Și oamenii trebuie să priceapă, dacă-s oameni, că Fiul Omului e copilul durerii.

Suedezul a tăcut și n-a mai pus întrebări. I se părea că fratele Gheorghe n-a spus într-o doară această vorbă, El era om. Deci suferea. Nu pentru el. Pentru ceilalți.

— Acum dă-mi răvașul tău ! i-a cerut omul, întinzînd mîna. Hai, dă-mi-l... După asta poți să te duci. Știu că n-ai venit de pomană, nici tu. Nimeni nu vine de pomană aici. Apoi rîzînd prostește : Aha, tu ai venit de hăt-departe. Dar de ce ?

Pe acest „de ce ?" suedezul s-a ridicat, lăsîndu-i în odaie pe ceilalți doi, pe băietan și vițelul. Domnul Marcu îl aștepta afară. Era mulțumit. I-a arătat, ca pe un trofeu, o basma, pe care zănatecul o călcase cu piciorul de trei ori.

— E a fetei mele. Ca să aibă noroc...

Și Cristi îl aștepta, nu departe. Mai departe îl aștepta și părintele stareț, acel domn Teodorescu. Părintele Teofil era retras la reședință, deasupra tuturor acestor povești sacrale sau profane, foarte amestecate. Îl aștepta deci și el, calm, lucid, bine dispus. La plecare, Duner l-a întrebat :

— Și cum e prințul Carol ?

Părintele Teofil n-a ezitat să răspundă :

— Cum ni l-a dat Dumnezeu.

*

Prințul nu găsise nici o fereastră prin care să se strecoare, dincolo de strivitoarele tensiuni ale sfîrșitului de campanie, pînă în atelierul unui artist al șevaletului, un pictor pe care toată lumea bucureșteană îl socotea, de la un timp, Pictorul. Întîlnirea era mereu amînată, deși pictorul era prevenit. Pictorul se întorsese la rîndu-i din război, de puțină vreme, și Prințul dorea să-i vadă strădania nu într-o expoziție asaltată de lume, ci de-a dreptul în atelier, dacă se poate în condiția de prim privitor al pînzelor. Dar, de fiecare dată cînd își înscria vizita în agendă, un eveniment o anula ; timpul scăpase mai de mult de sub dictatul prințului, își făcea singur de cap, chiar ceasornicul cu care Alteța-Sa își drămuia minutele scoțîndu-l des din buzunar, nu mai aparținea timpului viu, ci unui timp abstract, cu o inutilă curgere mecanică. Gestul însuși devenise mecanic. Ultima dată cînd își înscrisese vizita în agendă, un trimis al generalului Drelten îi solicitase prințului cîteva regimente de călărași pentru paza unui nou val de prizonieri, venit de peste Balcani. Solicitarea nu

l-ar fi privit direct, dacă prinţul n-ar fi urmărit de la o vreme cu foarte multă grijă mişcarea trupelor sale pe întregul teritoriu ; orice unitate pusă să păzească prizonieri devenea indisponibilă pentru paza teritoriului — drumuri, poduri, gări, puncte pe care comandantul *en chef* le ţinea neîncetat sub ochi. De dincolo de Dunăre, generalul Anghelescu cerea trupe proaspete, pentru a pune sub bună pază cetăţile Belogradgic şi Vidin, pe care prinţul voia să le ţină zălog pînă la Conferinţa de pace. Dar venise şi tifosul ; tifosul se strecurase pînă în palat. În zori, în sala de baie, feciorului care-i turna prinţului să se spele, îi tremurau mîinile, iar apa fierbinte a curs pe duşumea. La întrebarea : „— Ce-i cu tumneata ?", feciorul împreună cu care făcuse toată campania, fără a i se putea aduce vreun reproş, a întors spre stăpîn nişte ochi goi, măriţi de febră. Prinţul a chemat pe loc medicul palatului, care a confirmat diagnosticul ; apa l-a fost turnată de un alt auxiliar, pe care prinţul nu l-a remarcat decît prin aceea că-l stînjenea. Cel care dispăruse — şi care pentru întîia oară fusese onorat cu o replică ! — nu auzise acea replică : „— Ce-i cu tumneata !", fiind zăpăcit de febră. Cum zăpăcit a fost şi colonelul Văcărescu, atunci cînd prinţul i-a adus aminte că „azi, la orele zece, mergem la atelier". „— Mîine, la zece !" ar fi trebuit să răspundă mareşalul palatului, corectînd data vizitei, pe care el o stabilise pentaru a doua zi, dar n-a răspuns, l-a privit pe prinţ cu ochi măriţi, ca şi cum prinţul ar fi avut febră. „— E ceva neclar ?", a întrebat prinţul, iar Văcărescu a negat, pentru a nu contraria. A şi luat pe loc măsuri, trimiţînd un secretar să-l anunţe pe domnul Grigorescu, că prinţul va sosi la atelier, azi la zece şi nu mîine. Domnul Grigorescu a confirmat însă că vizita urma să aibă loc „azi la zece", spre stupefacţia lui Văcărescu, asupra căruia prinţul a ţinut un ochi treaz tot timpul zilei.

În atelier era frig, deşi o sobă cilindrică de tuci iradia fierbinţeală. Frigul venea evident prin imensa fereastră, fără draperii, tăiată în perete, de la duşumea la tavan expusă luminii geroase de afară. Pe şevalet o creangă de cireş, cu flori albe, primea frontal lumina care bruma petalele umede. Între soba care iradia şi fereastra rece, creanga de cireş punea o stridenţă primăvăratecă. Piesa

nu era încă isprăvită, mirosea a ulei. Părea că pictorul nici nu dorește s-o mai încheie — pensulele și tuburile de culori erau strînse. Cei doi și-au strîns mîna, fără altă ceremonie, prințul fiind invitat să se așeze între creanga de cireș și fereastră, pe un scaun de lemn. După care au tăcut. Cel care mijlocise această întîlnire, Văcărescu, părea cel mai stînjenit, fiind și prost plasat, între creanga de cireș și soba prea fierbinte. Mareșalul curții se simțea îndatorat cu o introducere, aceasta însă, în cadrul dat, revenea gazdei, care tăcea. Prințul de obicei tăcea, pînă în clipa cînd i se oferea o primă explicație, după care punea întrebări. Acum nu putea pune întrebări, iar gazda drept răspuns la lipsa întrebărilor le-a oferit oaspeților două cești mici cu ceai. Apoi iar cei trei au tăcut. Aburul ceaiului a convenit prințului, care a și sorbit din lichidul aromat, așezînd apoi ceașca pe măsuța de alături, lîngă un binoclu militar. S-ar fi putut discuta despre război. Pictorul a socotit însă că acel binoclu îl poate deranja pe prinț, și a retras obiectul. În încăpere n-a mai rămas astfel nici un indiciu care să reamintească oricît de vag războiul. Aceasta, probabil, l-a intrigat pe prinț, care a examinat încă o dată încăperea, ridicîndu-se de data aceasta în picioare, și plimbîndu-se cu pași măsurați pe lîngă pereții încărcați cu pînze. Pictorul îl urma, avînd pe chip senzația de a pătrunde într-un univers nou și necunoscut, în care prințul îi era călăuz. Alteța-Sa a zăbovit astfel mult în fața unui deal cu o rarișteaflată sub răvășirea toamnei. Nimic altceva decît o năruire de lumină, un deal văzut ca un eveniment. Apoi un cap de copil — alt eveniment, apoi un cap de vițel, care împrumutase ochii copilului. Ochii pictorului nu arătau altfel, și prințul, căutînd confirmarea, s-a întors spre meșter, care, fîstîcit, a schițat un gest de neputință cu mîinile.

Mareșalul curții care ar fi trebuit să intervină cu un cuvînt de spirit, să mijlocească oricum dialogul între cei doi, era de prisos. Cei doi se și pierduseră de altfel într-o lunca, pierdută la rîndu-i într-un fum de lumină, iar Văcărescu, stînjenit, rămas pe malul apei, frămînta o mănușă în mînă. așteptînd reîntoarcerea, care întîrzia. Prințul se oprise, scruta o zare. Apoi Prințul și-a reluat preumblarea printre pînzele neînrămate, unele abia șpăcluite,

cu grundul proaspăt, care se confunda cu peretele alb. Un singur car cu boi, într-o somptuoasă ramă de aur, părea pe deplin închegat, de fapt neînchegat și acesta, fiindcă drumul, carul, căpița din car, punctele figurînd oamenii izvorau toate dintr-o genune de lumină.

— Maestre, s-a hazardat Văcărescu. Se spune că țăranii dumneavoastră sînt ireali.

Deși făcuse această constatare în franțuzește ateniuîndu-i într-un fel asprimea, Pictorul s-a alarmat, a căutat un sprijin, și-a întors ochii cu nădejde spre prinț :

— Alteța-Sa știe cît sînt de reali, a răspuns pictorul, deși prințul tăcea.

Nu-l auzise probabil pe Văcărescu ; privea carul, privea de fapt genunea aceea de lumină, din care drumul izvora, pînă la urmă s-a întors la sine, a luat act de pictor :

— De unde tot vin carele acestea ? a întrebat prințul.

— Știe Dumnezeu, a răspuns meșterul, iar prințul a simțit din nou trebuința să se așeze pe scaunul de lemn.

Era prea multă liniște aici, deși atelierul nu se afla prea departe de centrul zgomotos al urbei. Deși doi dintre pereți erau încărcați de pînze colorate, care vibrau sonor. În încăpere domina totuși albul, un alb duminical, poate din pricina imensei ferestre care lega atelierul de cer. În rest, nimic remarcabil. Într-un colț, niște baghete albe de brad, pentru șasiuri, mirosind a rășină, un cuier cu o manta, care putea să fie și militară, o pălărie neagră cu boruri largi, niște cizme, care puteau să fie de front, poate chiar cizmele cu care pictorul se întorsese din campanie. Deși pictorul era în toate un iremediabil civil.

— L-ați cunoscut pe Vereșciaghin ? s-a hazardat încă o dată Văcărescu.

Pictorul a confirmat cu precipitare :

— Da. Apoi a negat. Nu.

Văcărescu l-a scos din încurcătură, oferind lămuririle necesare :

— Vereșciaghin a sosit pe front chiar de la începutul campaniei. Acum se află probabil dincolo de Balcani. Se dă ca sigur că-n primăvara aceasta va oferi la Petersburg o mare expoziție pe subiecte de luptă : traversări de fluvii, escaladări de munți, spargeri de cranii.

Nu era o gafă, era o simplă ştire mondenă, pe care Văcărescu a colportat-o simplu, ca să-l incite probabil la replică pe artist. Acesta prelungea cu inocenţă o aşteptare, care se exprima prin Văcărescu, deşi îl implica pe prinţ. A vorbit pînă la urmă şi prinţul :

— Şi chiar n-aţi adus nimic din război ?

— Ba da, a îngăimat pictorul, am nişte schiţe. Dar să trecem dincolo.

Dincolo era camera lui de culcare, aflată într-o dezordine de hotel, ca în clipa cînd se face curăţenie. Pe jos, ghemotoace de hîrtie şi mormane de planşe rupte. Patul era încă nedesfăcut — un pat alb, cu o pernă chinuită, purtînd urma unei nelinişti nocturne. S-a scuzat, în franţuzeşte, că e dezordine, deşi nu era decît o dezordine albă, de care proprietarul odăii nici nu se simţea vinovat. Pe masa de lemn se aflau mai multe mape cu schiţe, şi pictorul, cu crispare, a scos la vedere un cal. Prinţul a prins calul, un cal neînşeuat, pură anatomie, dar viguros redată. Pictorul i l-a lăsat în mîini cu senzaţia de a scăpa de atingere, părînd că animalul îl sperie.

— Nu veţi mai picta cai ?

— Nu-i subiectul meu.

Dar în mape se aflau foarte multe crochiuri de cai şi chiar oameni călări. Pe jos, un bot de cal şi un profil de om stăteau chiar sub cizma prinţului.

— Îmi plac caii lui Gericault, a spus prinţul, fără a deprecia în fond caii pictorului.

— Mie nu-mi plac ! şi din nou pictorul a negat cu mîinile, ca un surdomut.

— Aţi reuşit să domesticiţi calul ! a remarcat Văcărescu.

— Eu ?! şi pictorul s-a apărat din nou. Aşa ceva nu se poate. Este instinctul pur.

Privindu-i cu atenţie, prinţul a constatat că aceşti cai ai pictorului erau cuminţi în fond, poate ceva mai nervoşi decît boii, dar cu ochii acestora : ochii pictorului.

— Este totuşi instinctul pur în căpăstru ! a mai observat Văcărescu. Şi privindu-l pe artist : N-aţi călărit niciodată ?

Din nou pictorul nu se lăsă atras pe făgaşul monden ; nu-l vedea sau nu-l înţelegea acest făgaş. Nici Văcărescu

nu pricepea cum pictorul nu poate vedea altfel calul decît ca pe un obiect — incomprehensibil — de pictură. Probabil că astfel erau văzuți și oamenii, care spre surprinderea lui Văcărescu, purtau ca subiecte nume generice.

— Colonelul Prodan ? l-a întrebat Văcărescu indicînd un portret.

— E Normandul ! a lămurit artistul. Sau, dacă vreți, Glumețul.

— Și el ? Ați cunoscut sigur acest personaj. Se vede.

— Eu ?... E Vedeta de noapte.

Linia desenului învăluia o umbră călare, alergînd pe o spinare de deal. Un semiprofil de bărbat ocupa un colț al desenului, ca un semn de identificare pentru umbra care fulgera la orizontul nocturn. Văcărescu a trecut desenul prințului, care l-a examinat cu atenție.

— Ați cunoscut Vedeta de noapte ? a întrebat și prințul.

— Noaptea n-am circulat, a răspuns pictorul și Văcărescu a rîs zgomotos.

Prințul a lepădat schița și a trecut la o suită de crochiuri, cu trecerea Dunării, apoi la un sir de scene cazone. L-a privit din nou pe pictor. Nu se putea presupune că meșterul are umor. Era inutil să întrebe cînd, unde și cum l-a putut cunoaște astfel pe ofițerii lui.

— Dar soldații ? a mai întrebat Alteța-Sa.

— Soldații sînt dincolo ! a răspuns pictorul, indicînd cealaltă încăpere.

Acolo însă, în încăperea în care s-au reîntors, erau țăranii, țara cu lunci și dealuri, cu boi, femei și copii. Aici nu mai era nimic de văzut, doar un singur perete — cel de al treilea — mai ascundea ceva, sub o draperie. Pictorul a tras draperia, lăsînd să se vadă o pînză dreptunghiulară, pe care mîna nu schițase încă nimic. Era dreptunghiul în care avea să se cuprindă „Atacul de la Smîrdan". Fusese întins doar grundul, care arăta ca un pămînt zgrunțuros acoperit cu zăpadă. Un lut vînăt răzbea prin această zăpadă, făcînd-o vînătă. O dungă neagră — un orizont — despărțea acest pămînt vînăt de un cer întunecos. În tablou, ca singură culoare, o tușă de un roșu incendiar. Și lîngă tușă strivită de o cizmă abia trasată, linia oblică a

unei spinări de dorobanţ, zvîcnind în ţepuşa baionetei. Capul, sălbatec, răcnea.

— E ţăranul ! a strigat prinţul, cu o subită vigoare.

— Da ! l-a aprobat pictorul, cu ochi fierbinţi, ochii ţăranului din pînză.

Văcărescu n-a priceput acest schimb brusc de fulgere dintre cei doi, şi i-a căutat motivaţia de-a lungul şi de-a latul pînzei umede pe care nu se distingeau figuri. S-a întors spre pictor, puţin derutat :

— Zăpada va fi vînătă ? a întrebat Văcărescu.

— Da.

— Cum asta ! s-a mirat şi prinţul, contrariat parcă de albul care iradia din atelier.

— E marea mea descoperire, a spus pictorul, cu un glas foarte decis. Zăpada din acest an a fost vînătă.

— Nu-i deloc aşa ! a protestat Văcărescu.

Pictorul stătea în faţa pînzei goale. A răspuns doar atît :

— Ştiţi, eu vin de acolo.

Prinţul nu văzuse cu ochii lui, atacul de la Smîrdan, dar simţea că, peste rapoartele primite, îi ajunge acest document.

*

La Belogradgic, în munţi, bateriile române trăgeau asupra cetăţii cu mînia ultimă. Dorobanţii n-aveau nimic de făcut decît să aştepte rezultatul canonadei, zidurile nu se puteau escalada. Aştepta şi cavaleria, care nu consimţea să mai ofere ţinte mari trăgătorilor otomani de pe ziduri. Care la rîndu-le aşteptau, îşi cruţau muniţia. Orice glonţ, orice obuz tras orbeşte asupra unui adversar bine consolidat, ca şi invizibil, deşerta inutil magaziile de muniţie şi apropia clipa ridicării steagului alb. Această clipă, care urma să vină fatal, îi aţîţa pe toţi combatanţii de dincoace şi de dincolo de ziduri, toţi mizînd de fapt pe ea, ca pe o eliberare, încercînd unii s-o provoace, ceilalţi s-o amîne, cu ultimele forţe. Dispuneau încă de aceste ultime forţe, necontenit cruţate, deşi era limpede, se şi spunea : „— Otomanii ţin timpul pe loc".

Din clipa cînd pecetluiseră încercuirea, unităţile corpului expediţionar de la Belogradgic nu mai părăsiseră poziţia. Executaseră operaţia fără grabă, precis, implacabil, ca toate lucrurile care se fac definitiv. Un dubiu se ivise doar în legătură cu linia telegrafică a celor încercuiţi, dacă să fie lăsaţi în funcţiune sau nu. Linia îi lega pe cei asediaţi în cetăţuie cu comandamentul lor de peste Balcani şi cu Vidinul, prin acest fir asediaţii ar fi putut primi ordinul de capitulare, care era iminent, dar comandantul asediului a hotărît pînă la urmă să taie firul, lăsîndu-i pe virtualii prizonieri în afara timpului. „— De-acu gata, a spus, sînt în mîna noastră". Cei din cetăţuie nu mai depindeau decît de Dumnezeul lor şi de ultimele obuze. Acestea pocneau din ce în ce mai rar, dar fiecare răspuns, oricît de slab, împuţina energia ripostei şi excludea eventuala surpriză.

La Belogradgic se exclusese cu desăvîrşire factorul surpriză, cel care pînă atunci făcuse lege, nu mai juca. Nimic contrar prevederilor nu mai se putea întîmpla, nimic nu mai putea modifica soarta partidei. Pentru comandantul asediului singura problemă era de a nu amîna prea mult deschiderea capcanei : „Pînă nu-şi pierd oamenii răbdarea, ca să facă vreo prostie", problemă de care se lega, subsidiar, şi un alt mărunţiş : „— Fără victime!" Acest „fără victime" a trecut ca un cuvînt de ordine din comandant în comandant de unitate, eliminîndu-se orice alte precizări: „Fără victime de la noi sau de la otomani?" Fără victime.

Partida n-a fost lăsată totuşi în voia soartei, dar a intrat exclusiv pe mîna artileriştilor şi a unităţilor de supraveghere, ceilalţi combatanţi — grosul — rămînînd într-o aşteptare încordată, de zi şi noapte. Nimeni n-a mai cerut permisie, cum se întîmpla în timp de asediu, s-a eliminat, ca de la sine, şi uciderea timpului prin joc de cărţi şi alte reuniuni vesele, reuniuni nocturne se organizau, chiar multe, dar cu o singură ţintă: căderea citadelei.

La o astfel de reuniune, după ce s-a băut ceai în neştire, în clipa în care s-a ivit beţia albă, un camarad a spus: „— Facem o prostie că aşteptăm. Ar trebui să năvălim chiar acum peste ei." Şi a pornit de unul singur spre ziduri, în indiferenţa camarazilor care nu-şi dădeau seama

ce se petrece. Cineva a remarcat într-un tîrziu absența ofițerului : „— A plecat Ștefănescu ? Unde s-o fi dus !“ Dar, Ștefănescu spusese limpede, unde se duce — l-au și văzut a doua zi, atîrnat pe zid, cu capul înafară. Ceea ce însemna că nici otomanii nu dormeau. Așteptau clipa ultimă.

Din tunari, omul care forța această clipă, ca să se termine odată, era Athanase, care, de mai multă vreme, de cînd primise scrisoarea din țară, nu mai avea astîmpăr. Scrisoarea o purta în buzunarul de sus de la veston, unde alți tunari își țineau tutunul, și era nedesfăcută, din clipa în care băietanul acela, din satul lui, i-o înmînase. N-avea rost s-o desfacă; aducătorul plicului îi spusese din gură tot ceea ce era de spus : „— Nea Tănase, hai acasă că-i rău.“ Athanase a luat răul cu el, l-a pus în buzunarul vestonului, și a plecat mai departe spre Belogradgic. „— Bine, e rău, și-a spus, dar acasă tot n-am cum ajunge.“ Dar ajungînd aici, în munți, la Belogradgic, și așezîndu-se iar pentru asediu, tunarul a început să se grăbească. Războiul, care se tot prelungea, i se punea în cale. Trebuia o dată să se isprăvească și cu războiul. El nu cîrtise pînă atunci nici împotriva otomanilor, nici contra războiului. Și de ce-ar fi cîrtit! În urmă cu un an, cînd plecase la oaste, știa unde pleacă și știa că întoarcerea va fi tîrzie. Athanase punea întotdeauna răul înainte, ca să se vadă mai apoi și binele, cît o fi de-o fi. Acum binele nu ieșise — „hai acasă că-i rău !“, dar dacă era rău, măcar războiul să se curme o dată, să-și ia de-o grijă și cu războiul, să-l lase în urmă isprăvit. Athanase s-a înverșunat deci să-l isprăvească, punîndu-și toată nădejdea în tun. Cea mai activă baterie a devenit, în scurt timp, bateria lui. Căpitanul Lupașcu, șeful artileriei putea dormi liniștit. Deși era cu neputință. Toată lumea urmărea cu pumnii strînși acest rest de partidă, care se concentra asupra unui singur punct : sfîrșitul.

Tensiunea de la Belogradgic era totuși disproporționată cu valoarea mizei puse în joc. Căci ce mai însemna căderea unei fortărețe, încă una, la un sfîrșit de război victorios. Victoria aceasta ultimă nu mai schimba nimic și nici nu mai putea adăuga nimic finalului, care era cel știut. Era o victorie dispensabilă, într-un lanț de victorii indispensabile, toate celelalte avînd un curs zgomotos de cascadă. Urma

acum să vină şi acest ultim punct. Drept care şi inutilitatea şi fatalitatea îi ţinea strîns înlănţuiţi pe combatanţi, care nu se mai puteau despărţi unii de alţii şi nici îndepărta de unul şi acelaşi punct nemişcător, care-i hipnotiza, silindu-i să rămînă pe loc. Chiar comandantul asediului, care n-avea nevoie de o asemenea concentrare de oameni într-un singur punct şi-a dat seama de inutilitatea stării pe loc, a încercat de la un timp încolo să mişte unităţile, să le scoată din înţepenire, ca să le învioreze. Gîndul trebuia împins şi-n altă parte, mai departe, dincolo de acest ultim punct.

Un batalion de dorobanţi, împreună cu cîţiva genişti, a fost astfel trimis departe de Belogradgic spre vest, pe valea Timocului, ca să construiască un pod peste o rîpă, între două sate. Comandantul asediului a trimis batalionul, la cererea ţăranilor, ştiind bine că oamenii lui tot n-au ce face. Ei au plecat la drum ca la o misiune de luptă, dar, în toate zilele cît au lucrat la pod, gîndul lor se întorcea înapoi, pe front. Se grăbeau să isprăvească mai repede, ca să apuce armele : dacă, Doamne fereşte, în lipsa lor, se întîmplase ceva. Deşi nimic nu se mai putea întîmpla decît doar pacea. Ţăranii timoceni, români şi ei, care se întîlneau întîia oară cu fraţii lor de dincolo de Dunăre, tot stăruiau ca soldaţii din România să mai stea la o vorbă, la un cîntec, la un pahar, „că cine ştie cînd ne-om mai vedea". Stăruinţă zadarnică : dorobanţii şi-au isprăvit repede munca, s-au încolonat şi s-au întors în bună rînduială la punctul fix.

Tot în acele zile, escadronul locotenentului Arghir a primit ordin să efectueze o incursiune spre sud, pe eventuala linie de retragere a inamicului. Măsură de prisos, inamicul nu se mai putea retrage, dar incursiunea a fost ordonată ca să se facă totuşi ceva, măcar să se pună-n mişcare caii. Arghir a executat ordinul, cum o făcea de fiecare dată, deşi călărea cu gîndul înapoi, la cetăţuia încercuită din preajma căreia nu putea lipsi. Atît era de frămîntat Arghir de gîndul luptei ultime, încît nu putea şi nici n-avea ochi să mai vadă ce-i de jur-împrejur. Îl stînjenea şi animalul de călărie, o mînză neînvăţată cu şaua, care-l înlocuise de cîteva zile pe armăsarul Alcor. Înaintînd, Arghir continua dresajul, era atent la pasul calu-

lui — buestru, trap, galop, apoi iar trap, cu popasurile de rigoare. Jur-împrejur se desfăşura o priveliştе pe care ofiţerul n-avea s-o mai vadă niciodată. Drumul şerpuia printr-un ţinut cu stînării verticale, stînci roşii, arămii, aurii şi albastre, cioplite în forme de oameni de mîna unor uriaşi, o vale a minunilor din basme, pe care ochii comandantului de escadron nu le-a văzut, deşi escadronul său a străbătut valea în plină zi, tot urmărind un inamic care nu era de găsit. Nici la întoarcere, spre seară, inamicul n-a fost de găsit, deşi stîncile roşii, arămii, aurii şi albastre, cu nasuri, ochi, urechi şi bărbi de gheaţă, închipuiau nişte armii încremenite, care, la un semn, se puteau trezi. Ieşind din defileu, un soldat şi-a făcut cruce, rămînînd încă multă vreme cu capul întors înapoi spre acele arătări, pe care urma să le ducă mai departe cu sine, din ce în ce mai micşorate, pînă în vis. Belogradgicul era la capătul unei văi, pe care roşiorii lui Arghir aveau s-o numească Valea Uriaşilor.

Cînd începea canonada, valea reverbera exploziile, care se reluau cu puteri înmiite. Se simţea că sînt ultimele ore, cînd tăria nervoasă a celor din fort, rămaşi fără nădejde, abandonaţi de toată lumea, se va nărui, silindu-i să ridice steagul alb. Asediatorii aşteptau cu linişte momentul, acum fără încordare, pregătiţi însă pentru emoţia ultimă, de la care nimeni nu consimţea să fie absent. Se voiau mai ales vii, ar fi fost stupid să cadă cineva în ultima clipă. La această ultimă clipă se referea şi acel ordin şoptit, formulat mai mult ca o sugestie : „Fără pierderi !“ Ordin pe care îl observau şi cei asediaţi, otomanii, mai atenţi decît oricînd la orarul tirului, nedispuşi să sacrifice inutil nici un glonte şi nici un om. Erau ceasurile de răspîntie, cînd nu se mai glumea cu viaţa, cum se glumise pînă atunci, în risipa asalturilor, în disperarea apărării, în dezordinea retragerii, în haosul victoriei. Un înţeles mijea la orizont, peste tabere, înţelesul că partida oricum se jucase, era, de fapt isprăvită, nu acolo, la Belogradgic, ci în altă parte, la Plevna şi dincolo de Balcani. Combatanţii nu puteau să nu aibă în faţă evidenţa poziţiei lor laterale, excentrice, punctul mort în care se aflau fiind nimic altceva decît punctul uciderii pentru ucidere.

Curios, nimeni nu definea atunci, pe loc, acest punct, deşi toţi combatanţii îl simţeau instinctiv, unii de jos, din aşezare, alţii de sus, din cetăţuie, toţi trăind de fapt în preajma acelui punct din care ţîşnea întrebarea : pentru ce. Era, bine-nţeles, la mijloc şi o chestiune de onoare : onoarea de a-ţi face datoria pînă la capăt. La care capăt ? Cînd, într-un asfinţit, o companie de nizami a ieşit din adăposturi, în văzul adversarilor, ca să-şi facă rugăciunea de seară, adversarii n-au mai tras. S-a auzit un ordin scurt, inutil, o sugestie de fapt : „— Lasă să-şi facă rugăciunea." Tunurile bateriei erau de altfel încărcate. Dar rugăciunea, acolo, în văzul adversarilor, nu mai era şi nu semnifica o provocare, ca odinioară, şi nici un act de neputinţă umilă. Era ce era : o rugăciune.

Chiar Athanase, cel mai grăbit să isprăvească războiul, care avea în buzunarul de la veston o scrisoare nedesfăcută, n-a tras. I-a lăsat mai întîi să-şi isprăvească rugăciunea. Tunurile bateriei erau de altfel încărcate. Athanase îşi muncise mintea zile în şir să le ghibăcească otomanilor locul unde-i doare — magazia de muniţii — şi acum aştepta. „— Lasă-i să-şi facă rugăciunea !" şi-a spus, stingînd ţigara sub cizmă. Începuse să fumeze şi el, deşi în tot lungul campaniei nu-şi spurcase gura cu fum de tutun. Acum fuma, dar mai ales aştepta : „— Lasă-i să-şi facă rugăciunea !"

Căpitanul Lupaşcu aştepta şi el. Cunoştea gîndul tunarului şi în bună măsură nu era străin de toată frămîntarea tehnică a lui Athanase. Un singur lucru uitase să-i spună: „— Trage, dar cu grijă !" N-a mai avut cînd să adauge această precizare : în clipa în care de pe platou a dispărut în adăposturi şi ultimii soldaţi otomani, Athanase a tras. A urmat o explozie înăbuşită, apoi alte explozii care se propagau în adînc. Nişte fiinţe se zbăteau ca şobolanii, în întunericul subpămîntean al unor galerii. Apoi tăcere. Tăcerea unei nopţi fără stele.

În zori, la punctul de pază dinspre Valea Urieşilor s-au auzit nişte împuşcături. Cîteva rafale, apoi un foc izolat de pistol. Cum nu sosise încă ora tirului — tirul se pornea după ora ceaiului, vestea unui incident armat a trecut din

santinelă în santinelă, pînă la comandament. Colonelul Cantili nu se ridicase încă din pat. S-a sculat, s-a îmbrăcat pe îndelete, a încălecat, a mers fără grabă pînă la locul incidentului, unde a descălecat în fața grupei de pază care veghea, rezemată în arme, niște turci împușcați.

— De ce ? a îngăimat comandantul. Apoi, ca un om necăjit : Mă, băieți, măăă...

Sergentul care ordonase focul, chiar în clipa cînd i-a văzut pe turci încălecînd zidul și dînd să fugă, se zvîrcolea la o parte, mușcînd zăpada. Primise un glonte în stomac și se zbătea în spasme. Comandantul a așteptat să se liniștească și acest trup, căzut inutil.

*

Într-un asemenea ceas de acalmie, maiorul Costi Aldea a primit misiunea — plăcută ! — de a-l însoți pe marele duce într-o plimbare spre țărmul mării, de unde se vedea Constantinopolul. Costi Aldea se afla încă sub impresia unei lungi discuții cu Maxim Maximovici.

— Gata, îi spusese acesta, într-o zi, două, Rusia își vede visul cu ochii : am ajuns la Strîmtori. Momentul e atît de important încît, sînt sigur, cîțiva panslaviști își vor da foc de bucurie.

— Crezi că va fi o mare sărbătoare ?

— Te mai îndoiești ? Dar cine, în Rusia, nu așteaptă această clipă, pregătită de secole... Vor suna clopotele în întregul imperiu. Vor ieși din mănăstiri cortegii de călugări. Te asigur că aceștia sînt la noi mai numeroși decît armata, fiindcă și centrele credinței sînt mai numeroase decît cazărmile. Formula tiraniei la noi este infailibilă : mănăstiri și cazărmi, iar deasupra papa-țar. Cu greu Rusia va putea fi extrasă de sub această carapace, ca să arate o dată a țară normală.

— De ce acest proces de extragere nu s-ar înfăptui firesc, ca de la sine ?

— Nu, nu, a răspuns cu înverșunare Maxim Maximovici, carapacea trebuie spartă. Carapacea nu crapă de la sine.

Apoi au încălecat și au plecat spre miazăzi, în avangarda grupului lui Nikolai Nikolaevici, care urma să vină după ei, la distanță de un ceas. Un alt grup de pază, în care se afla și băiatul cîrn, plecase în cercetarea traseului, cu o oră mai înainte. Drumul era nesigur — convoaie de refugiați, resturi de armată otomană încă nedezarmate, musulmani fanatici, care scoteau armele de pe acoperișuri de case, plus lumea pestriță din această zonă — o lume în care se amestecau toate neamurile Orientului, plus — i-a șoptit Maxim Maximovici — spionajul britanic.

— Spre stîrvul otoman, a mai spus cu voce tare Maxim Maximovici, întind toți mîinile. Nu vor să ni-l lase în întregime, vor să-l ia sub protecție, de fapt nu vor să-l scape dintre labe. Te și întrebi : cine va lua sub protecție celelalte stîrvuri, care au și început să pută. Lumea miroase a stîrv.

Era răcoare, o răcoare plăcută, pic de zăpadă, doar spre nord, în depărtare, cîteva pete, dar aerul mirosea a stîrv. Din nou, ca și în toamnă, în timpul asediului, revenise răvășitor mirosul de cadavru, peste sincopa gerului, care ar fi trebuit să purifice văzduhul. Mirosul de descompunere se amesteca aici, în sud, cu aroma de ciprișI și cu aerul marin, o briză proaspătă cu gust amar. Costi Aldea spera să se vindece de guturai, în acest foarte apropiat contact cu aerul mării.

Cei doi erau însoțiți de un colonel de cazaci și de oamenii acestuia, care, pe parcurs, se tot împuținau. Costi Aldea a observat că aceștia aveau misiunea să marcheze traseul marelui duce, rămînînd înșirați de-a lungul drumului, din loc în loc, ca niște fanioane. Nici drumul nu era comod, măsura se dovedise înțeleaptă. Șoseaua era o îmbulzeală de vehicule și oameni cu pecetea spaimei pe chip ; grupul de călăreți a evitat șoseaua, apucînd un drum lateral, o cărare care mărginea linia ferată. Aceasta era blocată de vagoane, unele răsturnate. O locomotivă țipa de una singură, trimițînd în sus, spre nicăieri, un jet alb de aburi, care dispărea și apărea intermitent, părînd o lamă de pumnal care înjunghie un monstru aerian. Monstrul țipa. Țipau și niște pescărușI, marea era aproape. Costi Aldea avea senzația unui sfîrșit de lume.

Un mausoleu de piatră vînătă, întîlnit în drum, aproape de oraș, i-a întărit lui Aldea sentimentul sfîrșitului, un sfîrșit indistinct, fără culoarea unei lumi anume. Mausoleul părea roman sau bizantin, dar putea să fie și otoman, era oricum o construcție impunătoare, o ruină mîncată de timp. Patru ciprîși, făclii negre, străjuiau ruina la colțuri ; copăcelul dinspre sud avea vîrful retezat de un obuz. Jur-împrejur niște stîlpi funerari fără identitate ; puteau fi cruci ciunge sau pietre islamice, sau mumii exhumate sau bolovani picați din cer, în urma unei explozii petrecute undeva, sus. Urmînd drumul pe lîngă cimitir, caii cazacilor sfărîmau în copite un prundiș mărunt sau cioburi de sticlă. Costi Aldea a oprit calul și a descălecat. Aplecîndu-se să cerceteze prundișul, a constatat cu surprindere că ține în palmă mărgele dintr-un mozaic. Sub cizmă, un ochi de Diană, cu pupila din pietricele verzi.

— Sînt oase ! i-a spus un cazac. Acestea sînt sfărîmături de oase.

Puteau fi și oase, oasele timpului. Lîngă mausoleu, aproape de ciprisul cu vîrful tăiat, a mai rămas de strajă un cazac. Costi Aldea a încălecat și s-a grăbit să-l ajungă din urmă pe Maxim Maximovici, care dispăruse. Nu era în față, spre drumul care ducea către mare, nici înapoi, ca și cum ar fi intrat în pămînt. Însoțit de ordonanță, maiorul a luat-o spre sud, intrînd într-un oraș care părea pustiu. Nu chiar pustiu. Pe Aldea l-a izbit mulțimea de cîini famelici care răscoleau în gunoaie. Toată partea aceasta a orașului i s-a părut un imens bărăgan de gunoi, răvășit de cîini. Se aflau într-un loc și cîțiva porci sălbăticiți. Porcii, încolțiți de cîini — porcii creștinilor — se apărau cu rîturile, iar unul a țipat cu furie, speriind niște șobolani. Ființele umane nu lipseau, erau și haite de copii rufoși, unii goi, adevărate haite care s-au aruncat asupra străinilor pînă în picioarele cailor. Maiorul nu le-a aruncat nimic și haitele s-au pus să-l fluiere. L-au urmărit pe ulițe întortocheate pînă spre centrul orașului, care era golit de viață. Curios, în aerul stătător, pluteau niște hîrtii, cădeau lent de la etajul unei vile nobiliare, un imobil fără uși și ferestre, o construcție de un bun stil italian, poate o bancă sau o casă de credit, care continua să emită hîrtii. Lui Costi

Aldea nu i-au spus nimic casele negustorești și magazinele, închise cu obloane și uși de fier, ermetice ca obuzele, ci acea vilă care continua să emită hîrtii. Apoi, mai încolo, o gură de pivniță din care ieșeau aburi calzi. În acea pivniță se putea intra călare, pogorîșul era lent și ducea undeva în adînc, spre niște hardughii cu miros de mucegai și leșie. Aburii, galbeni, aveau un miros otrăvit de leșie. „— Aici își fierb dracii rufele !“ a spus soldatul privind aburul care ieșea mocnit din gîtlejul negru al pivniței.

Costi Aldea nu mai putea zăbovi ; a căutat drumul de întoarcere, s-a rătăcit printr-o grădină particulară, cu havuzul încă funcționînd, cu un chioșc pentru doamne, în care, pe o masă de sidef, cineva își uitase lucrul de mînă. Într-o piațetă cu cișmea a descoperit clădirea consulatului britanic, cu obloanele trase, dar cu pavilionul ridicat. La poartă, încremenit în post, un soldat al Majestății-Sale, care era nu de mult timp și împărăteasa Indiilor. Apoi, lîngă un zid, chiar zidul care despărțea cartierul aristocratic de orașul gunoaielor, o mireasă moartă. Pe Aldea l-a oprit în loc, mai întîi, spuma albă a voalului și diadema. În preajmă era o mănăstire catolică, cu poarta ferecată, și primul gînd al militarului a fost să vadă dacă nu cumva acolo, lîngă zid, se află răsturnată o statuie de lemn, împodobită pentru o ceremonie. Dar poarta era ferecată, iar în jur nimeni. A privit și spre vitrina unui magazin de mătăsuri — s-ar fi putut ca mireasa să fie o mireasă-manechin, dar nu era un manechin, ci o fată-mireasă, abandonată pe caldarîm.

Costi Aldea a ieșit din oraș, fără să creadă c-ar fi pătruns vreodată acolo, în acea lume moartă, fără să creadă că văzuse ceea ce văzuse. L-a ajuns pe Maxim Maximovici cînd acesta, cu oamenii lui, înainta spre mare. A intrat pe plaja vastă, o plajă fără margine. Copitele cailor s-au înfundat în nisip, înaintarea era fără zgomot. Dar o rafală de țipete de pescărușI a consemnat pătrunderea străinilor în noul univers. Apoi și păsările au dispărut. Caii pluteau parcă, în lumina umbroasă, rece. Un aer umed, livid și străin, l-a izbit pe Costi Aldea în obraz. Îi venea să spună : „— Este aerul cimitirelor din sud. Așa te primesc, în sud, cimitirele, cînd vii singur, cînd

nu le aduci o jertă, un mort, mortul pe care îl aşteaptă." Şi Maxim Maximovici părea înfiorat, şi colonelul de cazaci, care şi-a dat pe ceafă căciula şi a oprit calul.

— Nu-i văd pe-ai noştri ! a spus el.

— Ai noştri sînt mai încolo, a presupus Maxim Maximovici. Uite-l pe Pantiuşa.

Pantiuşa, băiatul cu nas cîrn şi ochelari cu ramă de aur, se afla pe ţărm. Maxim Maximovici îi recunoscuse silueta, în depărtare, un punct.

— Haideţi !... Mai e pînă acolo.

Acel „Paidiom !" rostit de Maxim Maximovici, i s-a părut lui Aldea un ghiont dat calului. Caii s-au urnit din loc, înaintînd cu prudenţă, prin nisipul moale şi umed. Mai era mult de mers ; li se părea că plaja coboară, deşi era plată, fără nici o ondulare, pînă la orizont. Dar orizontul era uşor ceţos, o muche de abur perdeluia lumina îndepărtată, după care urma o altă cădere. Au mers la pas către acea cădere. Apoi, cînd calul lui Maxim Maximovici s-a poticnit în ceva, spărgînd cu copita un obiect gol şi sec, o tigvă de argilă, călăreţul a descălecat, au descălecat toţi, au mers mai departe cu caii la mînă. Mausoleul rămăsese în urmă, rămăsese în urmă şi oraşul acela elino-romano-bizantino-otoman, care era la fel de pustiu. Acolo, în oraş, ar fi trebuit să se semneze în cîteva zile actul de pace, după ce preliminariile fuseseră îngheţate deja într-un act. Costi Aldea văzuse masa la care urma să se iscălească şi acest ultim act, o masă cu postav verde, care fusese pînă în urmă cu un ceas o simplă masă de biliard. Între masa de biliard, rămasă înapoi, şi ţărmul care nu se vedea, se întindea un spaţiu intermediar, golul plajei. Cizmele ofiţerilor călcau lent ; acum striveau sub tălpi cochilii goale. Un uriaş val marin, din urmă cu un veac sau nouă, împrăştiase pe nisip miriade de scoici mici care-şi sticleau sideful preţios sub paşii oamenilor. Era ca o zăpadă minerală, o sare, pe care tălpile cizmelor o măcinau, transformînd-o în nisip. Cînd un cazac tînăr a descoperit o scoică mai mare, în formă de ghioc, ochii tînărului s-au luminat, a luat scoica roză şi a dus-o la obraz, ca să-i simtă pielea lucioasă. Apoi a ascultat-o la ureche, aşteptînd cîteva clipe răspunsul.

— Ştie ea ceva ! a şoptit cazacul, copilăreşte, după care a pus scoica în buzunar şi s-a grăbit să-şi ajungă camarazii.

Se vedea acum limpede profilul lui Pantiuşa. L-a recunoscut şi Costi Aldea. Pe undeva pe aproape ar fi trebuit să se afle şi nişte întărituri otomane, îngropate în nisip, pe care actul de armistiţiu le respecta. Era ultima linie de apărare a imperiului şi singurul scut al marelui oraş, care încă nu se vedea. Maxim Maximovici şi-a dat bineţe cu Pantiuşa, care era la post. La întrebarea mută a colonelului de cazaci — ei unde sînt ? — Pantiuşa a răspuns în şoaptă :

— Acolo !

Şi totuşi „ei" nu se vedeau, ca şi cum n-ar fi fost. Deşi erau, micul grup de avangardă le simţea prezenţa. Poate tocmai de aceea, Pantiuşa şi Maximovici au vorbit în şoaptă, în timp ce cazacii îşi ţineau răsuflarea, o răsuflare fără abur. Costi Aldea s-a mişcat stînjenit, la dreapta şi la stînga, dar foarte încet, încercînd să-i vadă. Soldatul său de ordonanţă, care-i ţinea calul, i-a şoptit :

— Io îi văd. Sînt colo la dreapta, după muchea aceea de nisip. Sînt aproape. Şi ei ne văd pe noi.

Costi Aldea s-a întors lent, în direcţia pe care i-o indicase soldatul. N-a văzut nimic nici acum, deşi soldatul i-a mai spus, în şoaptă, că „ei" îi priveau pe intruşi prin binoclu. „Ei" erau însă atît de invizibili, rămaşi fără suflare, ca şi intruşii, încît păreau fantome.

— Şi capitala ? a întrebat, tot în şoaptă, Maxim Maximovici.

Pantiuşa a indicat cu capul spre zare şi toţi ochii s-au întors într-acolo.

— Unde vă uitaţi ? a strigat el, cu glas tare. E colea, aproape, poţi să pui mîna.

Istanbulul era într-adevăr aproape, dar dincolo pitit sub cupolele sale de aur, acoperit cu un giulgiu de ceaţă, dar şi descoperit, neputincios sub cerul adînc pe care-l împungeau sulităţele minaretelor. Părea imens, strălucitor şi infirm, mîncat pe dinlăuntru de o colcăire de viaţă, o fierbere, o viermuială, o putrezire care-l rosese pînă la carapace. Carapacea, de fiară acvatică aruncată la un ţărm,

nu mai putea ocroti, dimpotrivă apăsa și strivea trupul fiarei care se zvîrcolise secole de-a rîndul în spasme, care, acum, doar de cîteva clipe, dormea istovit.

— Și Sfînta Sofia ? a bîlbîit cazacul cu scoica.

— Uite-o ! a strigat Pantiușa, aruncîndu-și brațul înainte a hulă.

A apărut și Timofeici, care-l preceda întotdeauna pe marele duce. Și-a smuls cușma, s-a închinat, s-a prăvălit la pămînt. De acolo, de la pămînt, sprijinit într-o palmă, i-a strigat soldatului de ordonanță :

— Grișa, am ajuns și clipa asta. Mîine intrăm în Sfînta Sofia, punem crucea la loc. Nu mai lăsăm trebușoara asta în grija nepoților. Dacă nu le-o place, să vină ei s-o dea jos.

S-a ridicat, și-a scuturat de nisip poala mantalei, cu nagaica, și-a potrivit cușma pe creștet. L-a privit apoi pe soldatul de ordonanță cu un ochi mustrător :

— Ehei, bătrîne Grișa, mult m-ai ținut cu țepușa asta sub unghie. Acum o scot, cu unghie cu tot ! și a făcut cu ochiul spre Sfînta Sofia.

Cazacul numit Grișa a rîs, cazacul cu scoica a rîs și mai tare, sticlindu-și dinții. Rîsetele acelea sănătoase, de stepă, au spart liniștea și au făcut să se audă și un alt zgomot : mișcarea valurilor. Maxim Maximovici a privit spre Pantiușa, acesta și-a cercetat ceasornicul, apoi s-a întors în direcția mausoleului, rămînînd încordat : într-un vîrtej de pulberi se apropia de țărm grupul marelui duce.

— Pe cai ! a ordonat colonelul de cazaci.

Mica avangardă s-a încolonat pentru onor, așteptînd sosirea înaltului cortegiu. Maxim Maximovici își strunea calul. Pantiușa aștepta liniștit. Timofeici, încă zăpăcit de emoție, își holba ochii în direcția cortegiului. Unul dintre cei trei, desigur Timofeici, urma să raporteze marelui duce că la țărm e liniște. Era liniște, într-adevăr o liniște de moarte, dar Timofeici vibra ca o coardă. Se vedea că-și încordează mușchii ca să găsească o formulă, o altă formulă de raport, pe care gura s-o poată răcni, cu inimă cu tot. Văzuse Țarigradul și voia s-o spună fratelui țarului, acum, cînd găsise formula, cînd o repeta : „— Înălțimea ta, raportez, Țarigradul stă pe loc. Întindeți mîna. Luați-l !“ Grupul se apropia, Timofeici se ruga cu glas tare : „— Doamne, ține-mă bine, de n-aș uita vreun

cuvînt !", se vedea fluturînd cercaska Înălţimii-sale, se vedea cum împunge aerul cu căciula. „Aşa. Raportez, Ţarigradul stă pe loc..."

Dar atunci s-a auzit explozia. Costi Aldea n-a văzut altceva în faţa ochilor decît o trîmbă de nisip, flăcări sub burta unui cal în două picioare, apoi fumul. A dat pinteni şi-a ţîşnit înainte. Prin fumul în risipire, un fum al cărui miros cunoscut l-a izbit, Aldea a apucat să-l vadă pe Nikolai Nikolaevici cravaşîndu-şi calul şi alergînd înapoi, către mausoleu. Scăpase. Nu scăpase însă Timofeici, care sărise să-şi apere stăpînul. A sărit şi Aldea dar o a doua explozie l-a aruncat în sus, cu cal cu tot. Izbirea de pămînt a fost scurtă. A simţit, în cădere, pe piciorul care pîrîia, toată greutatea calului. „— Doamnè, de n-ar începe canonada şi turcii..."

Apoi brusc n-a mai ştiut nimic.

XI

Hotărîrea Păunei de a-şi face din nou apariţia în lume printr-un gest ieşit din comun — un bal japonez, a dat peste cap nu numai casa din Bucureşti, cu întregul aparat domestic, dar şi întregul domeniu rural, cu păduri, vii şi ape, peste care doamna stăpînea. Prinţul Nigata, cu stat-majorul lui de japonezi, a devenit nu doar principalul consilier ci un fac-totum în această sindrofie. Cu un an în urmă, în decembrie, eşuase Vicleimul organizat de Păuna, împreună cu Mişu Văcărescu, acum, în noua sa antrepriză, Păuna nu mai putea eşua, lumea era disponibilă pentru petreceri şi extravaganţe : doar o oră, cel mult două pînă la pace. Tot la începutul războiului sosise la ea un jurnalist american, Anderson, un domn care, ca să poată dormi, a dorit să-şi facă o ambianţă *à l'americaine*. A sosit apoi la ea maica Ana Ghica, cu cortegiul ei de călugăriţe, iar casa Păunei a căpătat aspect de instituţie monastică, anexă a Crucii Roşii. În sfîrşit, a dat buzna Rudi, care s-a întors din sanatoriul de la Viena, pus pe fapte mari ; casa s-a transformat într-o expoziţie sui generis, pe pereţi şi plafoane desfăşurîndu-se, slobozite din imaginaţia nebunului, herghelii de cai în culori aprinse. Acum Rudi plecase, dispăruse nu se ştie unde, poate la Polul Sud, dar îi luase locul prinţul Nigata, cu japonezii lui.

Lista de pretenţii a prinţului, pentru ca balul să fie reuşit, ca să se izbutească o perfectă transpunere în atmosfera ţării de la Soare-Răsare, era nu atit exorbitantă,

ca cheltuială, cît bizară prin exigențe. Japonezul a pretins, mai înainte de orice, o denudare a casei, o golire a interioarelor de mobile, tablouri, tapiserii și vase, toate acestea fiind taxate — deși Nigata n-a spus-o — de prost gust. Prost gust european, desigur.

— Dar cu ce vom umple interioarele ? s-a alarmat gazda.

— Dar de ce să le umplem !... Mai întîi să le golim. Cel mai scump lucru din lume e golul. După care vom introduce, treptat, cîteva elemente de sugestie.

Ca element de sugestie, în privința interiorului, prințul Nigata a reținut, în lipsa elementului japonez, doar cîteva măsuțe arăbești, un paravan indian, cîteva vase turcești de alamă, niște fructiere de Rodos și Isnik, văsăria persană, în special bolurile. Cele mai multe dintre aceste piese se aflau aruncate în poduri, printre vechituri, în depozitele cu lucruri din alt veac. Din bucătăria și din locuințele slugilor, prințul Nigata a recuperat niște mobile arhaice și niște vase țărănești : o ladă mică de zestre, fără nici o sculptură, scăunele cu trei picioare, un blidar, niște străchini și niște ulcioare, care, în mîna japonezului, au părut obiecte de cea mai rafinată artă, deși erau românești, și încă țărănești. S-a dispensat apoi cu totul de covoare și carpete, deși în casa Păunei acestea se aflau din belșug, dușumelele urmînd a fi absolut goale. Dintre covoarele orientale, prințul Nigata a ales totuși un covoraș de rugăciune, un Ladik în culoarea tutunului, cu o inscripție islamică în centru, pe care intenționa să-l atîrne pe peretele holului principal. A ales și niște arme — săbii curbate, cu lamă de Cordoba, două pumnale drepte, cu gardă ajurată, care semănau cu pumnalele nipone, un scut de piele cu bumbi metalici, un buzdugan scurt, cu măciulia în ghinturi. Surpriză : în dulapurile casei s-a găsit și un uriaș serviciu de porțelan chinezesc, cu motive europene, un „Companie des Indes", după compania olandeză care trafica această văsărie, cu cîteva secole în urmă, dar japonezului i-a displăcut serviciul, n-a ales din el decît vasele pentru sosuri și farfurioarele de desert. Furculițele urmau a fi cu totul excluse ; auzind vestea, Păuna s-a amuzat :

— Și cu ce vor mînca invitații ?

— Cu beţişoare, i s-a răspuns. Sau cu mîna.

Dar aceste piese aparţinînd Orientului, scotocite de peste tot, nu puteau compune un inventar ; prinţul Nigata era indispus. Păuna l-a consolat promiţîndu-i să ceară piesele lipsă de la Viena, prin Bălăceanu, totuşi o anchetă telegrafică la Viena a avut un slab rezultat — nici acolo nu se găseau piese din Extremul Orient. De unde concluzia prinţului Nigata : „— Nu se poate trăi la modul japonez în Europa." Ca să facă faţă situaţiei, în materie de decoraţie interioară, japonezul trebuia să recurgă la ceea ce detesta mai mult : *trompe-l'oeil*-ul, adică trucul, în cazul de faţă recurgerea la nişte elemente frumoase în sine, dar insuficiente : lampioane şi caligrafii pe mătase. Mătase se găsea din abundenţă la Bucureşti, chiar mătase orientală, hîrtie colorată de asemenea. Doar mîna de lucru lipsea. Totuşi echipa japoneză putea la nevoie să facă minuni. Şi echipa s-a pus pe lucru, mai ales în orele de noapte, fiindcă ziua prinţul Nigata, însoţit de Păuna, alerga cu sania dintr-un colţ în altul al oraşului, pentru cumpărături de tot felul.

Şi nimic nu se găsea, nu atît datorită războiului, cît din nou exigenţelor unei primiri *à la nippone*. Dintre ingredientele trebuitoare pregătirii bucatelor, românii foloseau în bucătăria lor doar cîteva, aduse tot de otomani: piperul, ienibaharul, ghimbirul, nucşoara, dar le ignorau pe celelalte, ca şi cum în drumul mirodeniilor, dinspre Asia spre Europa, s-ar fi interpus un prag, nu se ştie care — Himalaia, deşertul Arabiei, Bosforul. Dintre grăsimi, se găsea uleiul de măslin, dar lipsea cu totul uleiul de soia — nici măcar planta nu era cunoscută. Din nou prinţul Nigata a constatat că „Nu se poate trăi la modul japonez în Europa". Un noroc i-a răsărit totuşi în drum, cînd se aştepta mai puţin. Răscolind printre flacoanele cu mirodenii dintr-o băcănie, proprietarul, un ovrei amabil, i-a spus : „Ce căutaţi, dumneavoastră, nu se găseşte, chiar dacă vă daţi peste cap. Eu ştiu ce căutaţi : ierburi de leac. Ei bine, ierburi de leac, cum doriţi dumneavoastră, nu găsiţi decît la Ming Chinezul. Domnul Ming are o prăvălioară în care vinde flori de hîrtie şi ierburi de leac. Încercaţi la domnul Ming."

A fost într-adevăr un noroc : domnul Ming era singurul om galben din această parte a lumii europene. El vindea la tîrgul Moşilor baloane şi flori de hîrtie, iar la prăvălie vindea ierburi de leac dintre cele mai neaşteptate, inclusiv mirodenii asiatice, acum adevărate comori. S-au cumpărat comorile, la un preţ pipărat, dar cea mai mare comoară era însuşi domnul Ming. Mic, modest, abil, el avea nişte mîini extrem de agere, bune la toate. Echipa japoneză s-a întărit cu încă o pereche de mîini, apoi cu mîinile doamnei Ming şi cu mîinile copiilor, vreo unsprezece. Comanda de lampioane a fost trecută clanului Ming, care s-a angajat să prepare şi tuşurile, lacurile, cernelurile necesare inscripţiilor şi desenelor. Un mare număr de evantaie, plus paravane de hîrtie, cu motive nipone, au fost comandate de asemeni clanului Ming. Tot clanul Ming s-a însărcinat cu fabricarea beţişoarelor, iar la plecarea din prăvălie, prinţul Nigata a aflat cu încîntare că doamna Ming ştie să prepare şi dulciuri : „— Dulciuri japoneze ?“ „— Desigur !“ s-a dat asigurarea.

Asigurat în cîteva direcţii — bucătărie, decoraţii interioare, — prinţul Nigata se putea ocupa de exteriorul casei, care ar fi trebuit să includă un parc în stil nipon, un uriaş pavilion din plăci de gheaţă, iar la intrarea domeniului o poartă. Şi pentru poartă, şi pentru grădină, erau necesare nişte elemente care lipseau în oraş, şi prinţul Nigata, însoţit de Georges, administratorul moşiilor, s-a deplasat la nord de Bucureşti, într-o zonă împădurită, cu sate care i-au apărut japonezului într-o lumină cuceritoare.

I-a plăcut mai întîi dispunerea răsfirată şi singuratecă a caselor, care păreau resorbite în natură. Nu resorbite ci semănate ici şi colo, punînd accentul surprizei pe alb. I-a plăcut apoi asimetria, pe care, iată, ţăranii din Carpaţi o cunoşteau ; i-a plăcut şi diversitatea gospodăriilor, fiecare orînduită altfel, deşi cu aceleaşi elemente : casa — într-o curte imensă, despărţită de natură printr-un gard de leaţuri ; grajdul — ca o casă mai mare, cu un etaj pentru nutreţ ; stogurile de fîn — munţi în miniatură ; fîntîna cu cumpănă — hieroglifă legînd pămîntul de cer. În alt sat, ceva mai adunat, i-au plăcut porţile, porţi de templu, bineînţeles nelăcuite şi fără acoperiş

evazat, din olan. Motivele incizate în lemn — rozete și spirale — l-au încîntat. Oricare dintre aceste porți, cu unele modificări, putea satisface gustul, nu și canonul japonez. Cînd a dat să intre în una dintre gospodării, Georges i-a atras atenția că satul nu aparține domeniului Păunei, e un sat cu țărani liberi, un fel de mici aristocrați, care refuzau să se lase împinși în mizeria țărănească, dar n-aveau acces la gustul și bunăstarea marii aristocrații. Pe japonez nu l-au interesat aceste lămuriri ; el în schimb a observat, intrînd într-o gospodărie, cît de bine rînduită e curtea și cît de aparte, ca stil, e casa proprietarilor, o casă cu pridvor de piatră și stîlpi de lemn. I-a plăcut și cărarea, din lespezi inegale, bine lustruite, care ducea de la poartă la pridvor. Și pridvorul deschis, care oferea o largă privire asupra împrejurimii albe. Între mica gospodărie țărănească și între această gospodărie arătoasă se vedea legătura — același gust, aceeași tradiție, în schimb nici o legătură între aceste case de țară și casa de la oraș a doamnei Catargi, asfixiată de toate înnoirile care bîntuiau țara ei. Stînd în pridvor și privind așezarea, prințul Nigata se gîndea la ideea de ruptură dintre lumi. De ce oare o religie a simplității n-ar fi putut uni lumile și oamenii, astfel încît călătorii prin lume să regăsească lesne aceeași cale, simplă, curată, nouă, atrăgătoare, ca și cărarea cu lespezi inegale, lustruite de pași, care ducea de la poartă la pridvor. O dogmă a ordinei întemeiase această gospodărie și o rînduia, punînd-o în acord cu Lumea, făcînd-o parte din Pămînt și din Cer, dar și despărțind-o, în interior și în exterior. Nu era greu să observi legăturile, să le înțelegi, prințul Nigata n-avea trebuință de vorbe — nici nu putea auzi limba locală !, dar alte semne erau cu mult mai grăitoare. Georges nu le observa, habar nu avea. Nu le observa, era de presupus, nici doamna Păuna. „Între stăpîn și slugă era, se vede, o perfectă identitate ; era în schimb, o divergență între stăpîn-slugă și restul lumii locale". Dar lumea locală — se vedea ! — era mai comprehensibilă în adîncul ei, decît la suprafață, o suprafață care deruta și punea spiritul prințului Nigata în alarmă. O și spusese, în cîteva

rînduri, referindu-se tocmai la această suprafaţă : „— Aici nimic nu e de înţeles."

A înţeles în schimb ceea ce era de înţeles — şi descoperirea i-a dat japonezului o mare satisfacţie : lumea locală avea un bun instinct al ordinei ierarhice. Un ordin al domnului Georges, către gazdă, privind convocarea unui meşter lemnar, care să construiască „o poartă otomană" la Bucureşti, a fost imediat executat. A şi apărut lemnarul, cu barda pe braţ, un bătrîn care s-a ploconit întîi faţă de stăpîna locului — era o femeie, apoi faţă de străini. Prinţul Nigata n-a înţeles bine dacă simţul ierarhic, cu care erau dotaţi băştinaşii, privea clasele sau sexele. Chiar domnul Georges s-a ploconit faţă de stăpîna locului şi i-a sărutat mîna — gest oribil — la plecare. Stăpîna locului, o doamnă cu aer de ţărancă, avea în colţul ochilor destul de frumoşi un zîmbet discret. Un singur lucru i-a displăcut la stăpîna locului, care afişa un aer aristocratic, deşi arăta ca o simplă ţărancă : avea sîni foarte mari. Toate femeile din această ţară aveau sîni abuzivi — sîni care ridicau temperatura — inclusiv sînii doamnei Păuna. Faţă de Păuna, această doamnă-ţărancă avea un atu : alăptase la acei sîni vreo nouă sau zece copii. Trei din cei mai mari se aflau pe front, dincolo de Dunăre, împreună sau în frunte cu tatăl lor. Stimabila doamnă nu era îngrijită de soarta fiilor şi nici a soţului. Îi aştepta. Ca probă că îi aştepta, moşneanca din Carpaţi le-a arătat oaspeţilor panoplia cu arme de vînătoare, toate puştile fiind bine puse la punct.

— S-au înmulţit peste fire mistreţii ! i-a spus stăpîna locului lui Georges. De s-ar întoarce mai repede, ca să-i rărească.

Aceasta părea singura nerăbdare. În caz de nevoie, moşneanca era gata să rărească mistreţii şi singură, luînd din panoplie una dintre puşti. Cu acest sentiment de necruţare — în ochi, şi de sîni fierbinţi — etalaţi ca şi cum n-ar fi existat, japonezul s-a despărţit de satul moşnenilor şi de stăpîna locului, îmbarcîndu-se iarăşi în sanie.

Din această excursie, prinţul Nigata a recoltat totuşi şi cîteva impresii plăcute, plus un mesteacăn puiandru,

o rădăcină de viță sălbatecă, o liană cu frunze încă roșii, și o piatră inegală, lustruită de pași, pentru grădina japoneză. Meșterul lemnar, care urma să reamenajeze poarta, curbînd la colțuri acoperișul, dîndu-i aripi de pagodă, avea să vină la București, la casa Păunei, peste cîteva zile. Nu peste mult, bătrînul a și sosit, cu cojocul între umeri și barda pe mînă. Cînd și-a scos din cap căciula, i s-au văzut niște frumoase plete albe. Primul gest al bătrînului cu barda a fost să sărute mîna Păunei, după care a aruncat o uitătură chiorîșă spre japonez.

*

Chiar cînd voia să iasă în oraș, pentru Cameră, Răşcanu a primit o veste care l-a descumpănit : Toma Nicoară fusese văzut la un club liberal, unde pronunțase un discurs.

Dacă trecerea tînărului pe la Culbeci îl lăsase indiferent pe avocat — cine nu-și îngăduise o experiență stranie, în tinerețe !, trecerea lui Toma la liberali, de partea liberală, punea în discuție maturitatea lui politică, și, mai ales, raporturile lui cu casa Răşcanu. Toma ar fi spus, dacă cel ce colportase știrea nu mințea, că, după război, conservatorii nu vor mai avea eficiență socială, în România, că viitorul lor politic era nul.

Dacă era așa, Toma nu mai avea ce căuta în casa Răşcanu. Avocatului îi fusese de ajuns o lovitură din lăuntrul casei — Theo !, pentru a nu mai admite încă una, din exterior, și încă de la un extraneu, un străin. În acest caz, era evident că Toma se purta ca un străin — numai străinii, în ultimul timp, năvăleau la liberali : „— Tot Fanarul, toți iloții !", cum spusese cineva — ca să surpe temeliile țării vechi. Căci ce țară dorea acest tînăr domn, și la ce împămîntenire aspira, dacă nu-i convenea țara veche, al cărei pivot deputatul se considera.

Revolta îl făcea pe Răşcanu să devină retoric, țîșnirile lui temperamentale se ordonau totdeauna după logica discursului, rostit la bara tribunalelor sau la tribuna Camerei. Curios, în acest caz tînărul nu-i răspundea, nu se con-

stituia în preopinent. N-avea argumente ? Răşcanu descoperea de obicei în el însuşi argumentele adversarului, le descoperea cu stupefacţie, le etala apoi demonstrativ şi cu oroare, ca apoi să le strivească în văzul lumii, reducîndu-le la neant. Acum nu găsea argumentele lui Toma, ca şi cum tînărul ar fi fost mut sau nul. O deficienţă de personalitate sau de logică ?

Starea de muţenie a „adversarului" s-a prelungit vreo două ceasuri, timp în care avocatul s-a plimbat prin birou, ca un leu, în cuşcă.

„— Domnule, l-a provocat mental pe Toma, numai cînd n-ai dreptate taci. Tăcerea acuză !"

Toma însă tăcea, iar aceasta îl exaspera pe avocat, care nu concepea adevărul în afara disputei şi a retoricii. Adevărul, întotdeauna, rezulta din deliberare, or tînărul refuza deliberarea, ca şi cum ar fi deţinut un adevăr sustras dezbaterilor, deasupra acestora, chiar adevărul în sine. Dar de unde pînă unde !

Cu atît mai mult, un asemenea „adversar" se cuvenea repudiat. El, acest adversar, care refuza dialogul, pretinzînd că deţine un adevăr absolut, ţinea de speţa monomanului, a maniacului într-un crez, or, era ştiut, fanaticii şi maniacii lucrau cu iraţionalul, ca Theo. Era de-ajuns Theo, un i-ra-ţio-nal. De ce şi Toma ? !

Cînd să iasă din birou, un mesaj de la Hélène. Un plic din hîrtie ordinară, iar în interior — pe hîrtie ordinară, de împachetat ! — doar cîteva rînduri :

„Tată,
mă întorc curînd. Căsătoria mea cu Toma va avea loc la o dată convenabilă pentru amîndoi."

Cum adică pentru amîndoi ?! Adică ei amîndoi — fără el, ca şef al familiei — îşi hotărau destinul ? Dar cine era el, cel care se excludea, în acest caz tatăl ! Oare o simplă ordonanţă la destinul domnişoarei Hélène ? Sau, în casa lui, după bunica Grădişteanu, îşi făceau din nou de cap femeile ! Şi ea, Hélène, instaurase, după cîte se petreceau, în plan extern, un dictat ? ! Iraţionalul se instalase deci şi-n domnişoara Hélène, fiica sa.

*

Întors de la clubul liberal, unde-l dusese Garussi „— Hai să-i vezi şi pe ceilalţi boieri !“ — Toma s-a retras în odaia lui, ca să-şi aleagă gîndurile. Începuse să cugete încet, ca şi baciul Şiclovan, încet şi cu popasuri. În drum, spre casă, făcuse cîteva popasuri. „— Dacă totuşi conservatorii au un program, şi-a spus Toma, la un prim popas, acesta este vechiul lor program, reluat fără nici un lustru. În schimb, liberalii n-au nici unul.“ „— Încă nici unul !“ observase cineva. Acel cineva mai spusese : „— Acum primează chestiunea externă !“ — „— Şi după ?“ „— După, se va vedea.“ „— Ce să se vadă ?“ „— Ce probleme apar la orizont !“ „— Dar sînt vechile probleme, a obiectat Toma. Pe acestea cine le soluţionează ?“ „— Stai, dragă, nu te grăbi, la noi politica merge încet.“

La adunarea la care participase, o adunare a tineretului, nu se spusese nici un cuvînt despre chestiunea împămîntenirii (cetăţeniei), nici a împroprietăririi celor întorşi de pe front, şi nimic despre românii din Ardeal. În scurta lui intervenţie, Toma se referise la toate aceste chestiuni fierbinţi, dar cu slab ecou. Ba un tînăr lider a replicat cu deferenţă şi zîmbet : „— Domnul Nicoară are în vedere o ţară ideală.“ „— De ce ideală, i-a răspuns el. De ce nu reală !“ Acelaşi domn l-a mai invitat să fie cumpănit, aducîndu-l astfel la ordine : „— Domnule Nicoară, să fim raţionali !“ Adică el, cu „ţara ideală“, era un iraţional ?

A intrat în odaie — odaia lui Liviu —, unde peste puţin a apărut bătrîna, care a scos din sîn un sul de hîrtie.

— E de la Liviu, i-a spus, întinzîndu-i sulul. L-a adus bătrînul de la Seghedin. Voi să ştiu ce-ţi scrie Liviu.

Toma a citit, mai întîi pentru el :

„Juniores fratres !
Vos bellum ipsum estis, quod nunc incipitur, nullis aliis pugnantibus, praeter vos.
Istum bellum geritis — soli.
A tergo nullus existitur, in conspectu — nihil, nisi mors.
Patria in altissimo secreto animae vestrae vivit, tanto altissimo quanto magis soli magisque seiuncti ab ea estis.

A vobis honores militares, nomen et phalerae absunt.
Nomina vestra non heroum tabulas ampliabunt, neque pro contione, coram omnibus, laudabuntur. Suprema lex vestra — sine nomine vivere atque mori.
Ultra dignitatem militarem exstatis, ultra superbiam vivendi.
Pugnae heroes summi, sine nomine, estis.
Heroes ?
Immo dei !"

A citit apoi şi pentru mamă, acelaşi text, transpunînd latina strămoşilor în româneşte, de fapt reluînd încă o dată jurămîntul lui Liviu, tot pentru el :

„Tinerii mei fraţi,

Voi sînteţi înşuşi războiul, care se angajează începînd de azi, fără alţi luptători decît voi. Voi sînteţi singurii care-l purtaţi. Nu aveţi în spate pe nimeni, nu aveţi în faţă decît moartea. Patria e în adîncul fiinţei voastre, un adînc cu atît mai adînc cu cît sînteţi mai singuri şi mai departe de ea."

Toma se simţea singur, dezbrăcase — de la un timp — şi uniforma militară. A citit mai departe :

„Voi n-aveţi grade, nici nume, nici alte semne distinctive. Numele voastre nu vor spori tabelele eroilor şi nici nu vor fi citate pe ordine de zi, în auzul tuturor."

Toma devenise în ultimele săptămîni un anonim. A citit :

„Legea voastră suverană : să trăiţi şi să muriţi fără nume. Voi sînteţi dincolo de onoarea militară şi dincolo de orgoliul de a fi. Voi sînteţi anonimii supremi ai bătăliei ! Şi sînteţi mai mult decît eroi : sînteţi zei."

— Acum ştiu de ce-a căzut Liviu, a şoptit bătrîna, numai pentru sine. Or vrut s-ajungă acolo unde nu se cuvine. Şi o căzut...

— N-o căzut ! a răspuns Toma.

*

Păuna a visat că-n jurul ei și-n jurul casei, niște oameni, ca niște umbre, cară oglinzi. Imense sticle de oglinzi, suprafețe plane, fără ramă, atît de transparente și atît de alunecoase încît la orice pas exista riscul spargerii în țăndări. „— De nu le-ar sparge ! și-a șoptit. Ar fi o catastrofă!" Nu i-a trecut prin gînd că aceste oglinzi s-ar putea și topi, cu riscul ca ceea ce se află în spatele lor — realul — să se vadă, așa cum arată într-adevăr. Păuna știa din copilărie că a sparge o oglindă e semn rău. „— Dacă nu le-ar sparge !"

Acum oglinzile evoluau și vertical. Niște alte umbre le ridicaseră în picioare. Unele pluteau, orizontal, altele glisau pe înălțime, lent, fără zgomot, ca și cum ar fi fost din aer înghețat. Un fior rece i-a străbătut pielea, cînd a simțit că o uriașă placă de gheață plutește deasupra-i, închipuind un tavan. „— Ce fac, mă închid aici ?" Nu suporta să fie închisă și a dat să țipe. Îi era frig. S-a înfășurat mai strîns în cearșafurile albe, pînă cînd zăpada lor și zăpada plapumei au făcut-o să dîrdîie. Nu mai putea răbda și a sărit din pat. Trebuia să fugă, oricum, chiar goală. Oriunde în altă parte era mai cald.

A buimăcit-o lumina : da, era ziuă, dar în dormitor nu se făcuse foc. Cum de nu se făcuse foc ? A fugit. A coborît să caute căldură. A tot coborît.

Păuna a scos un țipăt, cînd pe dușumeaua bucătăriei a văzut un mistreț ucis.

Nu-și dădu seama cum nimerise acolo în bucătărie — era o încăpere pe care n-o cunoștea. Nu intrase niciodată într-o asemenea încăpere, urîtă și goală, în care se tolănise un animal păros, ucis. Și-a calmat răsuflarea și a rămas pe loc, neputincioasă, rezemîndu-se de ușă. Era desculță, în cămașa de noapte, n-apucase să-și tragă pe mîneci decît halatul, căuta un papuc, a strigat-o pe cameristă, apoi a pornit s-o caute. A nimenit pe o scară de serviciu — alt spațiu pe care nu-l cunoștea —, apoi, coborînd, tot coborînd o scară de lemn în spirală, a simțit că-i scapă din picior și celălalt papuc. „— Unde sînteți ? a strigat, deschi-

zînd ușa de la bucătărie. Nu-i nimeni pe aici ?" Apoi a văzut mistrețul ucis.

A țipat din nou, dar fără energie ; mai mult a respirat. Animalul era înspăimîntător de sălbatec și frumos, de neașteptat în încăperea aceea străină, cu colții lui sticloși, cu părul răsculat, cu trupul încordat de fugă. Încremenise feroce, cu rîtul întredeschis, dînd să sfîșie. Sub omoplat, o pată lucioasă, de smoală : sîngele. Păuna s-a lăsat în genunchi, l-a privit cu uimire, a început să-l mîngîie.

A auzit apoi niște glasuri, țipau sau rîdeau niște femei, țipau și se apărau de ceva.

— Lasă-l, nu pune mîna! Ferește-te ! Dă-ncoa'toporul!

Niște animale scăpate dintr-o cadă cu apă se zvîrcoleau în zăpadă, se zbăteau, săreau în sus. Nu se vedea ce animale sînt, dar se simțeau niște puteri uriașe și oarbe.

— Lasă crapii, a mai strigat cineva, se liniștesc singuri. Izbește în somni !

Cineva a izbit în animalele numite somni, un bărbat puternic, s-a auzit icnetul — odată, de două ori, apoi toporul aruncat pe piatră. Ușa s-a deschis, au apărut niște femei purtînd în brațe ligheane cu pești vii, șalăi și știuci. Într-un lighean fojgăiau și niște ființe negre, cu mustăți lungi și cu ochi mici. A apărut și bucătarul japonez, care a închis ușa, ca să nu intre frig. Joko era încins cu un șorț imaculat și-avea în mîna stîngă, era stîngaci, un cuțit lung. S-a ploconit în fața doamnei pînă la pămînt, dîndu-i bună dimineața.

*

Pe Adela o fascinase, în reveria ei, cîinele lui Din, întîi acel cățel numit Zdup, adus de la răzășia lui din Moldova de vărul Petre Ene, și lepădat din sac în bucătărie. Adela se afla sus, în dormitor, nu știa că are un văr țăran (răzeș), nici că acesta le adusese în dar o ființă, iar Din, fără a o trezi, i-a pus la picioare, lîngă pat, pe covor, bulgărele acela alb, cățelul, aproape orb, care doar mirosea cu un nas care-i ținea loc de ochi.

Fetițele nu se născuseră încă, nu fuseseră aduse nici cățelușele mandarin, și Adela s-a jucat cu cățelul, răstur-

nîndu-l prin pat, strîngîndu-l la piele, chinuindu-l — ca pe un copil — pînă la exasperarea lui Din. „— Lasă-l !“ „— Nu-l las !“ Apoi au apărut fetițele, Zdup era ceva mai mare, un cățelandru, ajuns la timpul de recrutare, și Din l-a dus la regiment. „— De ce mi-l iei ?“ „— Îl fac soldat.“ „—Zdup, soldat ? E un copil !“ „— Nici vorbă, Zdup e de-acum bărbat.“

La regiment, Zdup a învățat în scurt timp să păzească soldatul stegar. Îl hrănea însă Din și tot el îi da apă. Sosirea stăpînului la regiment, în fiecare dimineață, era întîmpinată de Zdup cu o explozie de bucurie : cățelandrul sărea pînă la botul calului, se tăvălea pe jos, prin praf, apoi îi înconjura în fugă pe cei doi — stăpîn și cal — pînă la amețeală : „— Zdup, astîmpără-te Zdup !“ și Din îi arăta lui Zdup cravașa, fără a-l putea convinge că șarpele de piele i-ar reveni într-o zi pe spinare. Nici n-ar fi fost de ce, fiindcă Zdup s-a supus cu plăcere si cu bună-credință deprinderilor ostășești. Dimineața, în zori, lua parte la „închinarea steagului“, asistîndu-l pe soldatul care moțăia, rugîndu-se în gînd, cu steagul regimentului în brațe. Apoi își primea stăpînul, ieșindu-i în întîmpinare la poartă, sărind și dîndu-i ocol. Apoi, cu un pas înaintea calului, primea uralele soldaților adunați în careu. În sfîrșit, alături de stăpîn, trecea în revistă batalionul, ritmîndu-și pasul după fanfară. Cînd Adela l-a întrebat o dată pe Din : „— Ce mai face Zdup ?“, maiorul i-a răspuns rîzînd : „— Se comportă ca un comandant. Cu un plus de zel față de mine. De altfel, batalionul îi aparține.“ Era chiar așa : Zdup lua parte la inspecții, precedîndu-l pe stăpîn cu nasul. Orice urmă de necurățenie, în dormitoare sau la bucătărie, era prompt indicată, scurmată cu laba. Îl intrigau și alte nereguli : starea de repaos, acordată plutoanelor, cînd soldații se împrăștiau în dezordine. Zdup le dădea ocol, în fugă, cu lătrături, încercînd să-i readucă în cerc pe cei risipiți. „— Ăsta a fost cioban !“, spuneau soldații, încîntați de cîinele regimentului, care se purta ca un cîine comandant. Soldații, de altfel, niște oi, erau dați în seama lui, în turma din paza lui. Din cînd în cînd, cu îngăduința stăpînului, consimțea să se joace cu soldații — alți miei sau berbecuți, veniți tot de la țară, din cîmpii și din munți. Aceștia, soldații, s-au pus să-l învețe pe Zdup trînta, atacul

în salturi şi mersul în două labe. Soldaţii l-au învăţat şi plantonul, răspunsul la apel, urmăririle. Foarte vrednic s-a dovedit Zdup, în urmărirea unui dezertor : în mai puţin de cîteva ceasuri, nenorocitul a fost readus la regiment între puşti, ca să fie apoi bătut pînă la sînge. Zdup a asistat la scenă, cu colţii rînjiţi.

Apoi nenorocire : într-o toamnă, la vreme de manevre, Zdup a dezertat. A intrat în alarmă întregul regiment, mai ales batalionul lui Din. Din l-a căutat cu soldaţii prin porumbişti şi mărăcinişuri, prin toate locurile unde se făcuseră trageri. Deşi se foloseau gloanţe oarbe, nu era exclus ca, din greşeală, un glonte adevărat să-l nimerească pe Zdup, ştiut fiind că animalul nu se speria de focul puştilor. Dar Zdup n-a fost găsit şi Adela a primit o scrisoare lungă de la Din, pe acest subiect, care se încheia posomorît: „Prefer să fie mort decît să se întîmple altceva."

Dar s-a întîmplat altceva. Un soldat i-a raportat maiorului că-şi amintea să-l fi văzut pe Zdup în urmă cu trei zile, cu o căţea de vînătoare. Furios, Din a organizat o poteră pentru prinderea fugarului. L-au prins şi l-au băgat la arest. Chiar Din i-a aplicat apoi pedeapsa, cu cravaşa, în văzul trupei. Zdup n-ar fi răbdat să-l bată ordonanţa. Mica demonstraţie era făcută pentru soldaţi, aşa erau bătuţi — sălbatec — toţi dezertorii, iar Din, fără să ezite, s-a conformat regulamentului.

A fost momentul în care Adela a intervenit cu revoltă: „— De ce vă purtaţi ca neoamenii ? Zdup este un biet cîine !" „— Ba te înşeli, în primul rînd, Zdup nu mai e cîine. Şi-apoi, cum ne purtăm ca neoamenii ? Oamenii, la oştire, fac parte dintr-un ordin." „— Chiar şi necuvîntătoarele ?" „— Da." Apoi grav : „— Chiar şi tu, fetiţele şi mandarinele faceţi parte din acest ordin militar !" Cît a rîs atunci Adela, spre furia lui Din. Acum, amintindu-şi, nu mai rîdea. Din avusese dreptate : da, aparţinea de la o vreme, cu toată fiinţa ei, acestui ordin militar.

Apoi au urmat scrisori şi telegrame din zonă, trimise de Din, în care se ţinea agenda aventurilor lui Zdup, la modul cel mai comic :

„Ieri, cu Zdup, la instrucţie, pe ploaie. M-am întors seara tîrziu, mirosind a cîine."

Sau :

„Mîncarea imposibilă, cu neputință de înțeles ce face manutanța armatei române. Mirosind cazanul de ciorbă al trupei, Zdup a întors nasul scîrbit. N-am mai gustat, cum e reglementar. Cînd trimiți pachet, aibi grijă de Zdup.

Sau :

„Incursiune de noapte la turci, peste fluviu, cu Zdup. Era s-o păţim. La întoarcere, Zdup a lătrat, ca să ne avertizeze de un pericol. Aplicat pedeapsa reglementară."

Apoi marea zi :

„Zdup a trecut Dunărea, pe pod, în fruntea regimentului, lîngă stegar. Nu-ți poți imagina ce alură, cu pas impecabil, ce coadă absolut fixă, trăgînd după dînsa armata, la linie. Zdup e mort după fanfară și are în sînge ritmul. Nu scheaună la muzică, o trăiește ritmic, în pas de soldat. Trecînd fluviul, oficial, Zdup simțea totuși tracul, la fel ca și mine. Dincolo, pe mal, cînd am dat repaos, Zdup a făcut pipi pe roata unui tun."

Apoi nici o altă veste pînă la scrisoarea sergentului Ene, în care din nou era vorba de Zdup :

„Am auzit c-ar fi intrat și cu cîinele în foc."

Și înainte cu cîteva rînduri :

„M-a amirosit, dar nu m-a lătrat, a dat din coadă, apoi s-a întors lîngă stăpînul lui."

Era, acum, în afara oricărui dubiu, că Zdup și Din — poate și calul — participaseră dincolo de Dunăre la un ritual fără întoarcere.

*

Acaparat de pregătirile pentru bal, prințul Nigata n-a mai putut să-și țină la zi corespondența, a fost silit să admită și goluri. Un gol a intervenit, astfel, imediat după bătălia de la Smîrdan, pe care colonelul nipon a așteptat-o să se desfășoare, ca abia foarte tîrziu să scrie la Tokio :

„Mă intrigă calmul românilor, starea lor de spirit absolut imperturbabilă, în fața avalanșei de evenimente amenințătoare.

Mi se spune că ei ar fi mîncat pînă acum «coliva» a vreo trei imperii („Coliva" este o prăjitură rituală pentru morți), mai întîi a imperiului roman (de care ei totuși aparțin ca rasă), apoi a celui bizantin (de care ei aparțin ca religie), în sfîrșit a celui otoman (de altă rasă și de altă religie), ritual care se desfășoară în prezent, de unde siguranța lor pe mai departe. Nimeni, mi se spune, în urmă cu trei sute de ani, și chiar mai încoace, pe vremea lui Petru cel Mare, n-ar fi crezut că Imperiul Otoman ar putea fi învins, și iată că incredibilul s-a întîmplat, după profeția unui prinț al lor, Cantemir, care s-a aliat la anul 1711 cu rușii, încheind cu aceștia un tratat antiotoman, care i-a asigurat toate privilegiile pentru țara sa. De reținut că românii, ca să scape de un adversar, se aliază cu oricine sau, după o expresie locală : «se fac frate cu dracul pînă trec puntea». Puntea, mai bine zis ținta — învingerea imperiilor opresoare — nu se atinge prin dezangajare, prin neutralitate față de evenimente — din acest punct de vedere românii nu cunosc impasibilitatea asiatică — ci prin implicare, printr-o subtilă și tenace operație de măcinare, la care poate lua parte și cel mai slab (un model pentru scoaterea albilor din Asia). Aceștia, cei slabi, toarnă nisip în angrenajul celor mari și tari, provocînd pînă la urmă groaznice avarii uriașelor mașini politice.

Apoi, cînd lucrurile ajung la stadiul ultim, stadiul de azi al otomanilor, urmează lovitura la cap."

Apoi în postscriptum :

„Cu privire la zicala despre drac și punte (conjuncturi, alianțe), nu trebuie pierdută din vedere, niciodată, fidelitatea românilor față de propria lor specie. Spațiul pe care ei îl ocupă, un spațiu aproape circular, are o tendință centripetă, dar și una centrifugală (la periferie), ca orice spațiu circular. Fidelitatea față de specie acționează ca pîrghie a tendinței centripete și-i garantează formei stabilitatea. Este

deci o funcție naturală. Dar și contrariul (reciproca): e sigur că românii nu se bat bine decît în interiorul (sau la periferie) cercului lor. Nu se va putea conta probabil niciodată pe ei în aventuri inter sau transcontinentale."

*

Toată ziua fiind absorbită de pregătiri, trasă din zeci de părți, asediată de tot felul de persoane, implicate în organizarea balului, Păuna a uitat de mistreț. Deși din cînd în cînd mistrețul dădea să revină, nu în forma lui groaznică ci ca întrebarea care-l ascundea : ce-am căutat acolo? Nu se putea dumiri cum pătrunsese acolo, în acel loc ascuns.

Apoi balul a sorbit-o cu totul, în vîrtejul pregătirilor. Totul era o problemă, începînd cu ținuta. În materie de ținută, pe cartoanele de invitații se scria : „Pentru doamne — kimonouri. Pentru domni — costumul samurai (după schițele alăturate)". Se știa ce este un kimono, nu se știa prea bine ce este un costum bărbătesc de ceremonie, din ce piese se compune, și de aceea se alăturau mai multe schițe. Pe același carton se mai preciza : „Coafura, tonsura și machiajul de rigoare". Apoi, în încheierea invitației : „Bufet și muzică *à la nippone*". Caligrafierea invitaților a dat o mare bătaie de cap, la aceleași cartoane trebuind să lucreze două echipe, una română — pentru textul franțuzesc, și una japoneză — pentru ideograme, ambele sub conducerea lui Mișu Văcărescu, alias Calymoor, care și-a asumat și expediția.

Între timp, continua amenajarea și decorarea casei. Spre prînz totuși Păuna a mai tresărit o dată, întrebîndu-se : „— Ce-am căutat acolo!" N-a avut răgaz să-și răspundă, au acaparat-o din nou pregătirile. Spațiile goale, văruite, cu podelele lustruite la fibră, cu ferestrele strălucind, primeau rînd pe rînd o altă înfățișare, în care puținele obiecte cunoscute, rînduite în chip neașteptat, vorbeau altfel ochiului, compuneau pentru privitor o altă atmosferă. Această atmosferă nouă, neașteptată, îl cuprindea pe oaspete începînd de la poartă — o poartă țărănească de

lemn, dar cu acoperişul în aripi de pagodă, trecînd mai departe, printr-o galerie a lampioanelor, pînă la intrare, deasupra căreia o inscripţie în ideograme fixa emblema serii :

„Sub ţipătul fazanului,
Care nu poate dormi,
Luna îngheaţă."

Apoi oaspeţii erau obligaţi să se descalţe la intrare, indiferent de sex. Mişu Văcărescu aştepta un efect nebun „— Comicărie mare.", pornindu-se chiar de la acest prim incident. Frazele care să comenteze tevatura care ar fi urmat erau deja pregătite pentru presă, într-un prim bruion. Era pregătită şi o sală în care să fie depusă încălţămintea, europeană, alături de care se afla un oficiu ticsit cu teancuri de tîrlici, papucei, papuci, ca la o moscheie. Pornindu-se de la protocolul descălţării, se şi zvonea prin oraş că, după bal, Păuna va trece la islamism. De ce la islamism şi nu la buddhism nimeni nu putea lămuri, dar aceasta probabil fiindcă islamismul înflorise la cîţiva paşi de români, dincolo de Dunăre. „— Şi după descălţare ce mai urmează ? a întrebat un ins grosolan. Dezbrăcarea?!" Grosolanul cu pricina nu fusese admis la bal.

Un loc important în program fusese rezervat popasului în grădina japoneză, amenajată cu mari dificultăţi de prinţul Nigata, deşi oaza aceasta de linişte, în care oaspeţii ar fi trebuit să se strecoare cîte unul, cel mult o pereche, era de o simplitate stupefiantă. Şi pentru acest moment din program, Mişu Văcărescu avea propoziţia pregătită : „— Ce-or fi văzînd aici !" Urma popasul în saloanele de ceai — ceai servit în ceşti de porţelan transparent, ceai sec, agrementat cu reverenţe şi cu comentarii asupra acuarelelor de pe pereţi. Puţine acuarele, cîteva suluri de mătase dispuse vertical. Zgîrcite şi subiectele de pictură : o creangă îmbobocită, o cărare spre un pavilion, în sfîrşit şi o scenă galantă, cu personaje pitoresc costumate, ca şi oaspeţii care ar fi trebuit să le admire.

O reuşită s-ar fi cuvenit să fie salonul sau „colţul poeziei", o incintă în care oaspeţii trebuiau să ia act de felul cum compun versuri japonezii, într-o întrecere ad-hoc, la care oricine se putea înscrie, asemănătoare schimbului de

epigrame, prea bine cunoscut la bucureşteni. Cîteva mostre de stihuri japoneze fuseseră traduse în franţuzeşte. În replică, Mişu pregătise deja cîteva epigrame, care să-i asigure întîietatea, în spirit şi spontaneitate. Nu era convins că ceilalţi oaspeţi, *y compris* japonezii, nu vor proceda la fel. Iar ca doamnele să nu se plictisească, nu toată lumea metaharisea poezia, un salon-secret fusese transformat în „Colţ de ghicit". Aici oaspeţii puteau lua cunoştinţă de „zodiacul oriental", cu totul diferit de cel european, începînd cu împărţirea zodiilor şi isprăvind cu numele acestora. Mişu rîdea, cu anticipaţie, de ochii pe care avea să-i facă o anume persoană cînd va afla că ţine de „zodia porcului", de nervii pe care avea să-i facă alta, aflînd că se plasează în „zodia caprei". Semnele zodiacale erau splendid trase pe mătase, în tuş roşu şi aur.

Excitaţia era mare în legătură cu balul, curgeau de pretutindeni solicitări de invitaţii şi întrebări, la care Mişu trebuia să ţină singur piept. El a făcut faţă cum a putut solicitărilor, a răspuns la unele întrebări, n-a răspuns întrebărilor indiscrete, celor care-ar fi spulberat „surprizele" — cel puţin cîteva surprize ! —, cum n-a răspuns nici întrebărilor absurde : „— Se serveşte supă din viermi de mătase ? Se mănîncă peşte crud ? Se fumează opium?" Lumea simţea că ceva nou trebuie să se întîmple şi-n materie de petreceri, pînă şi ideea de a renunţa o clipă la costumul european, inclusiv la uniformele militare, era o noutate, acorda un respiro, pînă venea la rînd altceva, indiferent ce, orice. Incitase interesul şi Păuna, prin absenţa ei curioasă, acum prin reintrarea ei în lume, într-un mod care n-o dezmintea.

În ceea ce-o privea, Păuna s-a lăsat captivată de acest nou travesti. Acum era însă mai mult decît un joc, ca în urmă cu un an, la Vicleim, cînd se costumase în înger, acum era o dorinţă de altceva — nu costumaţia, nu schimbarea pentru schimbare, ci o schimbare care s-o modifice şi s-o recomande lumii într-o nouă formă. Păuna descoperise între timp o voluptate a singurătăţii pe care, de aici înainte, voia s-o cultive şi în lume. Descoperise plimbările de una singură, în cupeu închis, apoi lumina perdeluită, care să-i protejeze faţa, apoi tăcerea, muţenia enigmatică în lume şi fără lume, muţenia. „— Păuna, îi spusese o prie-

tenă, ai devenit o ursuză." „— Eu ? !" „— Da, nu vorbeşti !" „— Cum asta ? Nu-ţi dai tu seama. Eu vorbesc, dar tu nu auzi."

Păuna vorbea de fapt cu ochii, dilataţi enorm, nu avizi să vadă, nici să se ofere, nici să primească, dar neobişnuit de mari de la sine. Prin ochi, într-o oglindă, se întîlnise şi cu Monstrul. Monstrul fusese idolul lui Parva — îl iubise, îl urîse, isprăvind prin a fi gelos pe Hasdeu ca bărbat. Îi şi spusese, într-o penultimă scrisoare : „N-ai să poţi să-i reziştI. E singurul care mă poate înlocui. Aş vrea să vă omor pe amîndoi, dar simt că lucrul care se va petrece se va petrece fatal."

Şi cei doi s-au cunoscut fatal, în toamnă, în apa unei oglinzi veneţiene, la o serată, după alegerea lui la Academie, cînd el, în oglindă, fiind cu spatele la Păuna, i-a descoperit ochii, ca şi cum ar fi privit-o direct. Îl privea şi ea, iar încrucişarea privirilor a fost atît de intensă încît nici unul nu s-a mişcat din loc. Apoi el s-a întors spre ea, a văzut-o în întregime, s-a apropiat, i-a luat mîna, i-a sărutat vîrful degetelor şi i-a spus zîmbind : „— Ai ochi cuminţi." Păuna s-a simţit micşorată, slabă, fără nici un argument. Despre ochii şi despre zîmbetul ei se spuseseră grozăvii, dar Monstrul, ignorînd tot ce se spusese pînă atunci — cum făcea şi în ştiinţă — a dezarmat-o simplu pe femeie, reducînd-o la ceea ce nimeni nu se gîndise pînă atunci, la faptul simplu că ochii ei aveau ceva copilăresc.

Ea l-a prins simplu de braţ, eliberată de grija de a mai fi ceea ce fusese pînă atunci — o femeie —, lăsîndu-se condusă pînă la un colţ al salonului, unde cei doi s-au aşezat, faţă în faţă, ca să se privească din nou. Se priveau mut, despărţiţi de peretele de pluş al unei canapele pentru două persoane, care şerpuia în formă de S. „— Cîţi ani ai ?" a întrebat-o. Ea puse în lucru evantaiul, cu un început de enervare, el i-a ocrotit multă vreme braţul întins pe spinarea de pluş a causeusei. Nu i-a răspuns. El a examinat-o lent, cu o curiozitate în care nu se putea bănui dacă intră şi un impuls carnivor. Apoi ca o concluzie : „— Am auzit multe despre mata." I-ar fi putut răspunde : „— Şi eu am auzit multe despre mata !", dar ea a tăcut. Acest „mata", spus ca unui copil, o micşora iarăşi, acelaşi „mata" restituit, l-ar fi înălţat, or Păuna nu consimţea să-l înalţe.

Dar el a simțit împotrivirea și a zîmbit amuzat. I-a mai spus : „— Trebuie să ai mai mult ca optsprezece ani." Aceasta însemna : „— Ești de-acu fată mare !"... Și din nou a zîmbit, dar cu vădită plăcere. Apoi înnegurîndu-se ușor și coborîndu-și privirea spre mîna cu care Păuna ținea evantaiul : „— Ia să văd ce destin ai!" I-a luat palma, deschizîndu-i-o, ridicînd-o ușor pînă lîngă barbă, aplecîndu-se apoi asupra-i, ca și cum ar fi vrut s-o bea. Evantaiul a căzut, pe lîngă peretele de pluș al causeusei, pe dușumea. Genealogul și heraldistul era deci și chiromant, Păuna i-a lăsat palma, dar cu un scurt fior, pe care el l-a resimțit, cînd i-a spus : „— Ședi cuminte !" S-a cufundat în contemplația palmei, ca în lectura unui pergament. S-a confundat de fapt cu palma sau palma, sustrasă trupului de care ținea, s-a confundat cu el, topindu-se. La sfîrșitul examenului, chiromantul a făcut efortul de a restitui palma sau de a o recompune în ceea ce era : o palmă. N-a spus decît atît : „— Ce palmă curioasă !"

Ea și-a reluat palma în stăpînire, trăgîndu-și mănușa. Apoi, cu emoție : „— Doar atît ? Îmi ascundeți ceva." „— N-ascund nimic, dar palma aceasta este enigmatică. Se va modifica ceva în viața dumitale !" Aceasta fusese în toamnă, înainte de prima criză a Păunei. Nu i-a mai spus „mata" ci „dumneata", intimitatea se răcise, chiromantul luase distanță față de obiectul divinației lui. „— Îmi prevedeți ceva rău ?" l-a întrebat ea, luînd la rîndu-i distanță, cu un pic de neliniște. „— Va trebui să te revăd ! i-a spus. Mai întîi să treacă această umbră sub care ești." „— Voi muri ?" Și Hasdeu a rîs din plinul glasului, cu poftă, după care a scotocit cu mîinile în buzunarele adînci ale redingotei, unde părea că rătăcise ceva important. „— Voiam să-ți ofer ceva", a spus el, necăjit. „— Ce ?" a tresărit femeia, cu aviditate de copil. El a renunțat să mai caute, dar i-a spus : „— Important este să rămîi așa cum ești. Și cu regret : voiam să-ți ofer o amuletă care să te asigure că nu ți se va întîmpla nimic rău. O amuletă de succin, de la Baltica." „— Atunci aștept amuleta !" a răspuns Păuna zîmbind, ridicîndu-se. S-a ridicat și Hasdeu. Cineva, un domn tînăr, care pîndea această scenă de lîngă oglinda venețiană, s-a repezit să culeagă evantaiul Păunei, ca să i-l ofere. Monstrul l-a oprit pe intrus cu ochii. Curtezanul

a rămas ţintuit pe loc, într-un gest strîmb, îngăimînd o scuză. Hasdeu s-a răsucit sprinten, a ocolit bucla canapelei, s-a aplecat, a cules evantaiul, i l-a oferit Păunei fără curtenie, după care l-a repezit scurt pe intrus : „— Era dreptul meu."

Păuna nu-l mai revăzuse de-atunci, urmase criza, între timp probabil că el tot căuta amuleta. Sau se mutase cu prezicerile prin alte saloane, unde faima Monstrului, după alegerea la Academie, era în creştere. În schimb l-a cunoscut pe Bogdănel sau Bogdania, un tînăr domn (sau domnişoară), nepot (sau nepoată) a aceluiaşi domn Hasdeu, o fiinţă bizară cu care Parva avusese o aventură, înainte de a o întîlni pe Păuna, pe cînd lucra la Arhivele Statului. O transformare, ireversibilă, se petrecuse deci chiar în apropierea lui Hasdeu, cu o persoană care-i purta numele. Înainte de intrarea Monstrului la Academie, această persoană se găsea într-un stadiu intermediar — între Bogdania şi Bogdan — pentru ca dintr-o dată, şocată probabil de gloria vijelioasă a unchiului, să devină Bogdănel. Sub această faţă, pe Bogdănel l-a cunoscut şi Păuna.

Astfel, Păuna ştia că tînărul (sau tînăra) îi desenase lui Parva, în primăvară, un blazon nobiliar, inventîndu-i o genealogie. „— Hasdeii, i-a spus atunci Parva, sînt nebuni după nobilităţi şi genealogie. Închipuieşte-ţi — şi Parva a rîs — era cît p-aci să-mi pună în cap o coroană princiară, deşi eu sînt un plebeu." Pe atunci, fiinţa pe care Parva o cunoscuse se numea Cristina. Apoi tot ea — atunci sau înainte, nu mai conta ! — a fost Petra. Apoi, tot ea, Petronia. Apoi — culmea ! — Zulnia, o fiinţă zuliară, smintită şi sulemenită, ca pe vremea zaverei. În sfîrşit, tot ea, devenise Bogdania sau Bogdana, dar Precopiu, ca să se despartă printr-un cognomen de Hasdeu. Ultimele cărţi de vizită, lansate de această fiinţă, deşirau un fel de şarpe onomastic cuprinzînd toate numele : Petra-Petronia-Cristina-Zulnia-Bogdania-Pricopiu-Hasdeu. Dar, pe neaşteptate, şi în chip inexplicabil, la un anume moment, aceeaşi fiinţă a început să-şi şteargă prenumele de pe cartea de vizită, renunţînd întîi la Petra, apoi la Petronia, apoi la Cristina, pentru ca, în cele din urmă, să se prezinte franc şi simplu : Bogdan (sau Bogdănel). În această ipostază — culme a

transformărilor — l-a întîlnit și Păuna pe acest alintat al saloanelor, numit Bogdănel.

Purta pantaloni de călărie, cizme scurte de marochin, jachetă de mătase neagră, cu bumbi de aur, lavalieră, umbla cu capul gol, deși afară era frig. Renunțase la coafura etajată, de pe cînd se numea Bogdania, afișînd o tunsură aproape militară : plete tăiate scurt, cu o meșă rebelă care-i cădea în ochi și pe care tînărul o tot îndepărta, cu mîna, ca să-și degaje fruntea. Era și ușor răgușit sau cu vocea în schimbare. În inelarul mîinii stîngi o șevalieră groasă, cu sigiliul familiei, în piatră sinilie. Sub nas, nasul acvilin al neamului — devenit și mai acvilin — îi înfiera o mustăcioară, puf străveziu, ca la adolescenți. Ca bărbat, Bogdănel avea cert un anume farmec, la care se adăuga și poza intelectuală, ca femeie probabil nici unul, și Păuna a privit cu o imensă curiozitate bizara ființă, încercînd să înțeleagă ce-a văzut Parva la ea. La rîndu-i, bizara ființă o privea cu insistență pe Păuna, dînd semne, destul de evidente, că aprobă alegerea lui Parva.

Discuția a pornit de la șevaliera pe care tînărul o tot etala cu mîndrie, Păuna remarcînd, ca să-l flateze, cît e de frumoasă. „— Dar ți-o ofer !" s-a repezit Bogdănel, scoțînd veriga cu pecete din deget. „— N-o pot primi, a refuzat Păuna. E un obiect prețios, de familie." Tînărul a tresărit și s-a înnegurat : „— Ți-a oferit el altceva ?" a strigat. „— Care el ?" Păuna se gîndea la Parva, Bogdănel era însă ars de gelozia față de altcineva. „— Văd aici «Istoria critică a românilor !», a spus, indicînd opul lui Hasdeu. Și cu furie : A început să te îndoape cu cărți. E semn rău." „— Pentru cine ?" „— Pentru tine." Îi spunea tu, ca un îndrăgostit cu anume drepturi. În numele acestor drepturi a și ridicat spre ea indexul : „— Te previn că e un dandy. E capricios și tiranic. Îl detest." „— Îți detești unchiul ?" „— Nici Parva nu l-a suportat", a mai spus Bogdănel. Parva și Hasdeu erau deci excluși din competiția la mîna Păunei, mai rămînea Bogdănel, care fuma nervos. Păuna a pornit de la acest pretext ca să-l concedieze : „— Nu-mi face plăcere că fumezi. Ai să-ți strici vocea." El a continuat să fumeze cu obrăznicie, ba i-a și spus : „— Și Parva fuma. Îți plăceau fumurile lui ?" Și mai apoi: „— Trebuie să știi că Hasdeu i-a șters numele din registrul

de slujbaşi la Arhive." „— Ei şi ! a ripostat Păuna. Numele lui Parva va intra în istorie, în schimb, al domnului Hasdeu, nu !" „— Crezi ?" a întrebat Bogdănel cu satisfacţie pentru negarea unchiului. „— Sînt sigură !" a spus Păuna, jucînd şi-n cuvinte şi-n gînd. „— Crezi, fiindcă l-ai iubit?" a mai întrebat Bogdănel. „— Cred, fiindcă cred!" „— Poate că ai dreptate, a convenit Bogdănel. Nu înţeleg în fond de ce Lucreţiu Parva n-ar fi încăput în acest secol, împreună cu Bogdan Petriceicu Hasdeu !" Păuna l-a concediat cu o grimasă : „— Sînteţi oribili toţi..."

Pe Bogdănel nu l-a mai revăzut după această scenă, ar fi intrat — se pare — în aventură cu o elveţiancă aflată în vizită la Bucureşti, o doamnă Bertha Krüger ; nici pe Hasdeu nu l-a mai întîlnit, deşi ochii acestuia — ochii din oglindă — o urmăreau, au urmărit-o o vreme. O urmăreau şi mîinile lui, pătate de tutun, mîini cu degete lungi, care tot scotoceau după ceva prin buzunarele redingotei, după un talisman, acel ceva care s-o apere pe Păuna de ravagiile transformărilor, fixînd-o pe loc, ca pe o viespe într-un chihlimbar baltic. Tot atunci, în discuţia cu Bogdănel, Păuna îl întrebase pe tînăr : „— Spune-mi, domnul Hasdeu e încîntat de chipul lui de azi ? Ar vrea să rămînă aşa cum e acum ? !" „— Te mai îndoieşti ? i-a răspuns imberbul. Dar Hasdeu face tot ce-i mai inuman cu putinţă ca să intre aşa cum se află azi, cu chipul lui Monstruos, în etern." Şi a rîs, secerîndu-l pe Monstru sub o rafală de hohote, puţin cam tăioase, poate prea juvenile, oricum ticăloase.

Domnul Hasdeu s-a înfăţişat pe neaşteptate la domiciliul Păunei, chiar în după-amiaza cînd ea se pregătea pentru bal. Găsise probabil amuleta şi a socotit că poate trece pe neanunţate, ca să i-o aducă, deşi chiar la un banal *five o'clock* se cuvenea să te anunţi. Dar probabil că ambianţa l-a zăpăcit pe chiromant. Sania l-a depus în faţa unei porţi orientale, cu inscripţii în hieroglife pe care Monstrul nu le cunoştea. A tras clopotul şi i-a deschis un slujitor în costum tradiţional japonez. Acelaşi ins — un japonez ! — l-a condus pînă la peronul deasupra căruia, în lac roşu pe negru, domina o emblemă „Sub ţipătul fazanului..." Monstrul şi-a depus cartea de vizită şi a dat să se dezbrace. Un alt slujitor în costum tradiţional, i-a cerut să-şi scoată încălţările. Hasdeu a refuzat şi a trecut mai departe, tre-

zindu-se într-o grădină stranie, cu elemente decorative care uluiau : o piatră șlefuită de geologie, un spine înmugurit, un bazin de apă. A strigat, în românește :

— Hei, nu-i nimeni pe-aici ? Doamna-i acasă ?

I-a răspuns o slujnică, de undeva de sus, de pe scară :

— Poftiți, conița v-așteaptă.

Dar slujnica era în kimono și doamna întîrzia să-l primească. Slujnica l-a condus pînă într-un salon cu pereți albi, pe care atîrnau niște gravuri exotice, un spațiu despărțit în două printr-un paravan.

— Pot aștepta aici ? a întrebat.

— Desigur ! i-a răspuns Păuna, de dincolo de paravan.

Prin paravanul de mătase se vedea umbra unei femei stranii, cu o coafură neobișnuită, examinîndu-și chipul într-o oglindă de mînă. Gazda nu s-a grăbit totuși să apară. Monstrul se simțea stînjenit, ca o fiară într-o cușcă. Într-un tîrziu a ieșit la vedere și gazda, iar oaspetele s-a frecat la ochi : Păuna avea dinții negri.

— Mi se pare c-am sosit prea tîrziu : a șoptit el.

Apoi, coborînd scările și dînd să iasă, s-a lăsat condus de o slugă spre o altă ieșire, conform cu traseul impus oaspeților pentru bal. S-a trezit în fața unui pavilion de gheață, tăiat în plăci transparente de la trepte și balustrade pînă la acoperiș. Pavilionul de gheață nu părea aievea. Savantul s-a frecat la ochi, a mai privit o dată, acum pavilionul era iluminat electric și arăta divin. S-a întors spre slugă, care părea o ființă normală :

— Domnule, spune-mi, mă aflu oare în casa doamnei Păuna Catargi ?

*

Prințul a primit de la Nicolas o telegramă prin care i se cerea să suspende asediul asupra cetăților Belogradgic și Vidin. Era însă prea tîrziu. Prințul trăia această mică satisfacție și a răspuns :

„Regret a nu putea satisface dorința A.V.I. Cele două fortărețe la care vă referiți sînt ocupate în prezent de trupele Mele."

XII

Cetatea Vidinului n-a cedat uşor. După încetarea asediului, un tunar, privind zidurile neclintite, le-a spus cu năduf camarazilor : „— Ce să-i faci ? În clipa de faţă artileria nu dispune de cele mai adecuate mijloace tehnice. N-au cedat şi gata !“ Desigur, s-a luat în considerare şi situaţia inversă : „— Nici noi, dacă am fi fost în situaţiunea lor, n-am fi cedat.“ De fapt pacea a căzut fără prevenire peste capul combatanţilor, o pace hotărîtă în altă parte decît acolo, pe cîmpul de luptă, unde ostilităţile puteau să continue, abia pacea silindu-i pe combatanţi să suspende lupta şi să iasă din încleştare cu obraz curat : fără victorioşi şi fără învinşi. S-a şi spus : „— La Vidin, remiză.“

Aceasta a şi făcut ca întîlnirea dintre asediaţi şi asediatori să se petreacă sub semnul remizei, cu toate formele de rigoare. Comandantul asediului şi comandantul garnizoanei asediate şi-au acordat reciproc onorurile, apoi şi-au strîns mîna. Şi, ca la orice partidă oprită absurd, cu final *Deus ex machina*, fiecare a încercat să-l convingă pe celălalt că lupta putea continua şi că rezultatul îi putea aparţine. Intrarea românilor şi ieşirea otomanilor din cetate au fost amînate cîteva zile, tocmai din această pricină, pentru a se orîndui cîteva demonstraţii. Cei doi negociatori, Isset-Paşa şi generalul Mihai Cristodulo Cerchez au încercat fiecare să micşoreze cît mai mult cu putinţă fastul demonstraţiei militare a celuilalt — Isset-Paşa sub

pretext că trupele asediatoare n-ar avea loc să se desfăşoare cu toate efectivele în cetate, Cerchez pretinzînd la rîndu-i că asediaţii nu trebuie să mai etaleze, pentru demonstraţie, marile piese de artilerie de care dispuneau, atîta vreme cît acele piese urmau a rămîne pe loc. Pînă la urmă, Cerchez a încercat să readucă pe tablă şi piesele scoase din joc : prizonierii. Otomanii nu dispuneau de prizonieri, românii, în schimb, dobîndiseră cîteva mii în ultimele lupte. A încheia parada trupelor române cu o coloană de prizonieri, iată ce nu voia Isset-Paşa, care a consimţit ca efectivele române să fie mărite, numai după ce românii aveau să vadă, cu ochii lor, piesele pe care otomanii nu le puseseră încă în joc : arsenalul şi rezerva de muniţii. Pătrunzînd în poziţiile de luptă şi în adăposturile fortăreţei, generalul Cerchez avea să se convingă, într-adevăr, că puterea de foc a celor asediaţi era ca şi intactă : peste o sută de tunuri de varii calibre, în stare de funcţiune, tunuri Krupp şi Armstrong, cîteva zeci de obuziere, cîteva zeci de mortiere, plus şase tunuri revolver. Depozitele de muniţii întreceau închipuirea : cîteva mii de proiectile de mare calibru, cîteva sute de mii de obuze de calibru mic, peste douăsprezece milioane de cartuşe, plus o fantastică pulberărie : şase mii cinci sute tone praf de puşcă obişnuit, zece mii de chintale praf de puşcă prismatic. Isset-Paşa zîmbea satisfăcut, privindu-l pe Cerchez. Acesta, care între timp vizitase şi depozitele goale de alimente, a zîmbit la rîndu-i. Fiecare dispunea de un atu, aflat în buzunarul celuilalt. Au convenit deci, fără multă vorbă : românii renunţau la încolonarea prizonierilor, ca încheietori ai paradei, otomanii renunţau la pretenţia de a se reduce proporţia paradei trupelor române victorioase, în plus, Cerchez a mai propus — gest filotim — ca la banchetul final să ia parte şi cîţiva ofiţeri otomani făcuţi prizonieri.

Dar parada punea capăt unei ocupaţii străine, care ţinuse cinci secole. Partea otomană, prin Piri-Paşa, guvernatorul civil al cetăţii, a exprimat temeri privind unele dezordini, răzbunări, vexaţiuni la care s-ar fi putut deda creştinii băştinaşi, bulgarii din cetate, dar şi românii foarte numeroşi în satele din prejma Vidinului, cum se întîmplase în vară, în aşezările ocupate de aliaţi. Cerchez a dat toate asigurările, paza urma să fie preluată de trupele române,

iar la consolidarea ordinei se asociau și autoritățile băștinașilor, clerul ortodox și breslele. „— Ș-apoi, a spus Cerchez în încheiere, îi vom opri să insulte, de aceasta vă asigur, dar cum să-i oprim să-și strige bucuria ! Vă luați adio de la ei, după cinci sute de ani."

Acest adio s-a petrecut în tăcere. Garnizoana otomană a ieșit din cetate într-o liniște de gheață, în care nu se auzeau decît ropotele cizmelor și alama fanfarei. În chip spontan, populația băștinașă n-a ieșit pe străzi, ca și cum retragerea s-ar fi desfășurat dintr-un oraș pustiu. La poarta cetății, Isset-Pașa, și ceilalți comandanți otomani, alcătuiau o grupare minusculă, constrînsă la încremenire, separată de gruparea oficială a băștinașilor, prin trupa cu steag verde care defila, o trupă cu obrazuri încremenite.

Apoi, după o pauză, au sunat clopotele Vidinului. Le-au răspuns, de peste Dunăre, clopotele de la Calafat. La orele 3, post meridiane, într-un cutremur de urale, trupele române au intrat în Vidin. Le-a primit preoțimea în odăjdii și notabilii orașului în costume de duminică, iar mulțimea, răsărită ca din pămînt, a umplut ulițele strîmte, ferestrele, balcoanele și acoperișurile caselor. În acea zi, la Vidin, au murit, ucise de ger, cîteva zeci de mii de mușcate — singura floare pe care localnicii au putut-o oferi eliberatorilor. Au dat buzna în cetate și satele din jur, într-un ceas sau două populația orașului s-a triplat, iar această populație de țărani a ascultat cu frunțile descoperite slujba de mulțumire care s-a oficiat în piața centrală. Aceeași mulțime a dat cu căciulile-n văzduh cînd pe turnul principal al cetății s-a înălțat drapelul eliberatorilor, salutat cu trei lovituri de tun.

Cerchez a primit tot atunci, aduse cu barca de la Calafat, primele ziare românești, proaspete — vechi de cinci zile. Cu cinci zile în urmă, deci, în Parlament, un grup de deputați, în frunte cu Alec Rășcanu, depunea o moțiune de protest împotriva oricărui acord internațional privind România, încheiat fără participarea României. „— Știri expirate !" și-a spus generalul, aruncînd ziarele. Cerchez avea naivitatea să creadă că așa ceva s-a și realizat.

*

La Bucureşti se vorbea tot mai insistent că o escadră britanică urma să pătrundă cît mai curînd cu putinţă în Dardanele, deşi Londra nu confirma ştirea. Lord Henri, „omul românilor" de la Forreign Office, tăcea. Trimis acolo, în urmă cu o lună, Ion Ghica tăcea şi el. Întors din biroul telegrafic, Mitilineu, secretarul de la Externe, revenea la conu Mihalache cu mîinile goale. Totuşi ceva aducea în mîini : „Vidinul ridică steagul alb. Gata cu războiul." Totuşi nu era gata, auzul fin al ministrului reţinea în aer ceva. Se auzeau urlind marile nave cuirasate, care urcau cu tunurile lor de oţel spre Cornul de Aur. Începea războiul naval. Deşi — conu Mihalache s-a scărpinat în cap —, Turcia era cu mîinile legate. Nici nu se mai vorbea de Imperiul Otoman, în corespondenţă se folosea un termen cu mult mai simplu : Turcia.

În aceeaşi mapă cu depeşe încă o ştire : un glonţ de revolver, tras de o domnişoară, îl suprimase în cursul dimineţii pe generalul Trepkov, prefectul Petersburgului. Urmau, ca acompaniament, cîteva explozii de bombe, al căror vînt spărseseră în ţăndări nişte ferestre la Palatul de Iarnă. La sfîrşitul depeşei cifrate, Iancu Ghica mai adăuga :

„O nouă armă la orizontul politic rusesc : bomba anarhistă."

Şi imperiul de la nord părea cu mîinile legate.

Conu Mihalache şi-a lăsat mîinile moi, pe birou.

*

Georgienii ajunseseră la mare. Sotnia colonelului Aţhaşvili a înaintat uşor prin spaţiul gol, pînă aproape de ţărm. Dar la ţărm, chiar pe spinarea dunelor de nisip, care închideau priveliştea Bosforului, se desfăşura o linie de pază rusă. Dincolo de ruşi, o linie de pază otomană, deci alt cordon. Soldaţii din cele două linii schimbau ţigări şi inele. Dincolo de spaţiul acestui mic trafic amical, în apele mării,

o escadră de nave otomane, cu tunurile îndreptate spre țărm. Uriașa cetate de aur nu se mai vedea. Era ceață.

Andro era bolnav, se ținea cu greu pe cal. Ațhașvili îl adusese din spitalul de la Isarlîk, cu ultimele forțe, ca tînărul să vadă marea. N-a putut-o vedea, avea ochii păienjeniți. Georgienii urmau să facă drumul lung al reîntoarcerii și n-au mai zăbovit la țărm. Se și pregătiseră pentru drumul reîntoarcerii înapoi, un drum cu popasuri multe. Un popas urma să fie și la Gîrbovi, în cîmpia valahă. Ațhașvili a telegrafiat doamnei Adela Balș.

„Doamnă,
în curînd ne vom întoarce. Vă aducem iconița înapoi.
N-am avut noroc.“

*

Adelei i s-a comunicat, în sfîrșit, și de la regiment, că în bătălia de la Rahova căzuseră și Din, și calul. Mai rămăsese în viață Zdup, paznic al unei movile de pămînt.

Poate chiar la ora la care a murit cîinele de la Rahova —, Adela a deschis plicul adresat ei de prinț. Își recuperase în sfîrșit identitatea, nu mai era doamna Adela Balș ci simplu : Doamna Ene. Pe plic scria clar : *„Domniei Sale Doamnei Maior Constantin Ene“*. Fără nici o ceremonie, ca la armată, ca la ofițerul stării civile sau ca în moarte, cînd indivizii, despuiați de tot ceea ce erau înainte, devin ceea ce sînt. Adela era în acea clipă nimic altceva decît „Doamna Maior“.

Scrisoarea stătea la căpătîiul ei din noiembrie, pe măsuța de noapte, dar n-o desfăcuse, socotind că plicul nu-i era destinat. Din, soțul ei, îi scria altfel, simplu : „Adelei“. Cînd deschidea plicurile sosite de la el o izbea o căldură, se desfăcea parcă o gură solară care o aspira, prin acel amețitor și imposibil de conceput altfel : „Draga mea“.

Deschizînd în sfîrșit plicul prințului, pe Adela a izbit-o răceala de iarnă. A simțit impulsul să sară din pat și să încremenească într-o ținută solemnă. Scrisoarea începea așa : *„Doamnă...“* și Adela a înghețat. A înghețat, simțind că va avea de primit ceva grav pînă la absolut, iar lacri-

mile, care i-au țîșnit brusc în ochi, s-au resorbit, instantaneu, trecînd în sînge și răcindu-l. A citit :

„Doamnă,

Soțul dumitale, bravul maior Ene, a murit moarte de erou în strălucita luptă de dinaintea Rahovei.“

„...Cei pe care i-a lăsat în urma lui vor deveni familia de adopțiune a națiunii române.“

Primul impuls a fost să strige : „— Minte !“ Apoi „— De unde știe !“ Dar a avut puterea să ducă rîndul scris de mîna prințului mai departe, ca pe o sentință căreia nu i te poți împotrivi. Poate așa trebuie, și-a spus. Și „Doamna Maior“, din ce în ce mai rece, cu ochi de piatră, a parcurs rîndurile de încheiere, de fapt a auzit formula cu care sentința se încheia...

Încă se ținea pe picioare. Dar a căzut în clipa în care chiar glasul prințului, îndepărtat, celest, dar izbitor de cald, i-a mai spus :

„Primește, Doamnă, împreună cu via Mea condoleanță...“

A doborît-o plînsul. Adela era văduvă.

*

Bărbații în uniforme au nevoie de solemnități și de muzică. Banchetul din cetatea Vidinului nu se putea altfel desfășura decît cu un preludiu de fanfară, acompaniat de lovituri de tun.

Cînd s-a intonat imnul țării, acolo la Vidin, cînd peste Dunăre, între cele două maluri, a răsunat douăzeci și unu de salve de tun, emoția a fost atît de intensă, încît la sfîrșit, cînd s-au stins ecourile, cînd fumul înecăcios de salitră a pătruns pînă în sala de banchet, nimeni n-a mai putut să strige ura. Era de prisos. Cum de prisos era și un lung serviciu divin. În liniștea din sală s-a auzit doar ultima formulă rostită încet de un preot militar : „— Binecuvîntează, Doamne, mîncarea și băutura, și pe robii tăi !“, după care ofițerimea română și otomană s-a așezat la masă în scîrțiit de scaune și clinchet de pahare.

Situația bizară de a se afla la aceeași masă oameni care nu se văzuseră între ei decît prin binoclu, care nu se atin-

seseră unii cu alții decît prin foc, obuze și gloanțe, punea o pînză de gheață între comeseni, cu neputință de rupt. De fapt masa încă îi despărțea. Cînd Cerchez a rupt pîinea, binecuvîntată de preot, împărțind-o la cei din jur cu formula : „— Fie ca această pîine să fie pîinea păcii !", formula n-a avut imediat ecou, deși pe loc a provocat o ușurare. Prima. Tot el, în calitate de amfitrion, i-a îndemnat pe invitații din capul mesei, pe episcop și pe fostul comandant otoman să înceapă să mănînce, adresîndu-se fiecăruia cu aceleași cuvinte : „— Luați, mîncați..." Apoi, ca să destindă atmosfera, către Isset-Pașa :

— Am pregătit și mîncăruri turcești, fiți fără grijă. Pentru noi sînt o noutate, vom mînca cu mare plăcere. Și fiindcă turcul n-a răspuns : Vă propunem însă să începeți cu mîncărurile noastre. Sper să vă facă plăcere.

Nu s-a rîs, nu s-a zîmbit măcar. Cerchez mințea politicos : și românii și otomanii își cunoșteau de multă vreme bucătăriile, se cunoșteau mai bine-zis pînă în măruntaie. S-a început masa fără alte vorbe, dar și fără chef, într-o tăcere care de obicei se întinde la praznicile pentru morți. De morți uitase toată lumea, în război nimeni nu-i regreta pe cei căzuți, cei care cad, indiferent cine sînt, cad printr-un accident fatal, ca și la vînătoare. Regretele sau amintirile vin mai tîrziu. Atunci, pe loc, prima o satisfacție de vînătoare isprăvită, chiar și masa părea de vînători : mîncăruri reci, fripturi, afumături, brînzeturi, vînat — pește, mistreț, țap sălbatec și iepure — vînatul emana aroma de mirodenii și oțet dulce, incitînd apetitul. Și cum la mesele de vînătoare se discută întotdeauna, după primele îmbucături, despre armele de foc, despre cîini, despre cai, despre trofee, era normal ca discuția să pornească de aici, toate elementele inventarului fiind prezente — minus cîinii și caii, fiind prezenți mai ales vînătorii, unii cu ghinionul lor, dar toți de sînge albastru și toți maeștri ai armelor de foc. Și discuția a început timid de la armele de foc, îmbrățișînd o bună parte din meseni, fără a o lăsa indiferentă pe cealaltă. Cineva a aruncat o apreciere negativă, asupra puștilor Krînka, arme care precis aveau să fie scoase din uz, adăugînd imediat o apreciere superlativă asupra puștilor Peabody-Martini, cu care luptaseră adversarii — care pierduseră totuși războiul.

Adversarii erau de față, mîncau timid. Ofițerul care condamnase armele Krînka, perorînd dezinvolt, s-a și ciocnit cu cotul de unul, s-a întors, a spus pardon, a continuat să peroreze :

— Trebuiau scoase din uz încă de la declararea ostilităților, fiindcă nu poți să te livrezi așa, prostește, adversarului...

Apoi ofițerul și-a dat seama că „adversarului" îi lipsește ceva, s-a-ntors spre el, i-a împins politicos în față solnița :

— Doreați piper ?

Adversarul a mulțumit, și-a pudrat carnea cu piper, a reluat masticația. Altcineva însă a luat imediat solnița — nu cu ostilitate, ci în focul unei demonstrații —, vărsînd piperul.

— Ce faci, dragă, verși piperul ?!

S-a trecut peste incidentul cu piperul, care nu prevestea nimic bun în magia meselor. Acela însă a continuat demonstrația, rînduind solnița, împreună cu alte piese aflate pe masă, într-un dispozitiv de artilerie. Explicîndu-și teza, ofițerul, desigur un tunar, se slujea de zgomote onomatopeice :

— Și tac-tac-tac, apoi buum !... Bum-bum-bum, apoi tac-tac-tac...

Acel tac-tac-tac, pe care-l scotea din gîtlej, suna ca un tocător de carne și cineva a cerut lămuriri :

— Te referi la mitraliezele Gattling ? O, ce armă. Din păcate au fost prea puține. Și superlativ : Tot dumnealor le-au avut.

„Dumnealor", adică otomani, care dispuseseră și de mitraliezele Gattling, mîncau acum mai liniștit, aproape tacticos. Invocarea mitraliezelor nu i-a încîntat, pierduseră totuși războiul !, iar cineva a depreciat aceste arme noi :

— Lasă că n-au viitor !

— Cum n-au viitor ! a protestat același. Dă-mi mie zece mitralieze Gattling și te țin pe loc un secol. Dar știi cum ? Nu te mai miști.

— Te-nșeli.

— Ba nu mă-nșel deloc. Și către ceilalți convivi : Și-acum, domnii mei, în clipa asta, cînd discutăm la un

pahar, şi-acum am fi continuat să aruncăm spre parapete mii de oameni...

— Te-nşeli.

— Te-nşeli dumneata, de vreme ce te afli aici. Fiindcă, dacă vrei să ştii, mitraliezele dumitale au fost anihilate cu artileria.

— Ei aş' !

Ca o infirmare, tunarul cu solniţele a punctat :

— Tac-tac-tac, buum !...

Discutau întocmai ca vînătorii, dar fără mare chef. Erau toţi istoviţi, ca după un cutremur care nu-şi stîmpărase încă uruitul. Un ofiţer a şi spus : „— Nu ştiu de ce îmi ţiuie o ureche". Într-un colţ, la cererea cuiva, un ofiţer otoman îşi scoase tocmai pumnalul, oferindu-l spre examinare acelui adversar, care l-a apreciat cum se cuvine — lucrătura, tăişul, — apoi l-a trecut unui alt camarad, şi acesta interesat de frumoasa armă albă. Ofiţerii otomani care urmau să părăsească Vidinul, plecînd spre Constantinopole, primiseră îngăduinţa de a purta la banchet armele lor de ceremonie, ceilalţi otomani — prizonierii din ultimele lupte — veniseră fără arme.

Cerchez, amfitrion atent, s-a simţit dator să se aplece spre Isset-Paşa, ca să-l întrebe dacă oamenii săi, cu care urma să plece spre sud, se află într-o stare bună. Acesta a confirmat mut, o confirmare din care nu se înţelegea nimic. Părăsind liber cetatea, garnizoana din Vidin trebuia să se angajeze pe linia frontului turco-sîrbesc, un drum lung, greu, nescutit de riscuri, unele deosebit de mari. Cerchez a făcut aceste constatări, Isset-Paşa nu le-a infirmat. În încheiere, comandantul otoman a spus doar atît :

— Cel mai lung drum a fost parcurs. Acesta e capătul.

Cerchez a aprobat : acesta era capătul. Şi a băut, de unul singur. Dar treptat o anume apropiere între meseni a început să se producă. Guralivi fiind, chiar flecari, românii nu răbdau să bea ca nişte muţi, nici să bea cu muţii. Unii ofiţeri otomani, cei cu arme de ceremonie asupră-le, se prinseseră în vorbă, alţii în schimb — cei fără arme, prizonierii — tăceau.

— De ce tac ? s-a mirat cineva, fără a observa în căldura chefului că cei în cauză ţin de o altă clasă umană, o a treia clasă : nici vii, nici morţi.

— Cum adicătelea de ce tac ! Poate că au un motiv al lor.

— Lasă, ce motiv. Acum bem.

Şi mai tîrziu, cu iritare, chiar cu nervi :

— Dar de ce tac !

— Nu ţi-am spus de ce ? Şi ofiţerul care ocrotea muţenia prizonierilor s-a aplecat spre camarad, şoptindu-i ceva la ureche. Acesta a făcut ochii mari.

— Crezi ?

— Îţi spun eu. Pune-te totuşi în situaţia lor.

Camaradul privea jenat. A şi spus :

— Îmi pare rău.

— Ei, nici aşa.

— Pe parola mea de onoare că-mi pare rău.

De undeva, de la o altă masă, s-a auzit un ha-ha-ha ! destins, începuseră probabil glumele, deşi încă nu venise momentul, ofiţerul şi-a dat seama, dar prea tîrziu, rîsul îi scăpase involuntar, ca un căscat, fîlfîind scurt peste adunare şi tot el şi-a tapat imediat buzele cu şervetul, compunîndu-şi o mină de circumstanţă, întorcîndu-se cu ochii la farfurie. Toţi cei care-au dat să-l secondeze şi-au plecat nasurile în pahare sau farfurii, deşi era clar că plesnise ciorapul. Luînd act de acest pericol, amfitrionul-şef, generalul Cerchez, a bătut cu furculiţa în farfurie, atrăgînd discret atenţia asupra infracţiunii, dar în surdină, încă nu era momentul. De altfel Cerchez, care răspundea de banchet, îşi luase toate măsurile : le sugerase participanţilor, prin şefii de arme, sobrietatea : „— Ştiţi, e sfîrşitul războiului, n-are rost să ne lăţim.“ Lăţirea însemna cheful, or cheful fusese la Plevna, cînd se prăznuia o victorie. Acum, la sfîrşit, ce victorie se mai prăznuia ? Sfîrşitul, deci, implica o anume sobrietate. Cerchez a mai adăugat : „— Acasă, după asta, puteţi să vă faceţi de cap. Veţi deveni civili !“ spusese „civili“ cu dispreţ, deşi Mihai Cristodulo Cerchez debutase în armată ca un civil. Acum, nota bene, civilul din ceilalţi îi producea oroare — vă vărsaţi în civili !, părea să spună, deşi n-a spus-o. Şi tot atunci, în preliminarii, Cerchez mai adusese o precizare, de fapt o dorinţă sau o doleanţă : „— Vreau linişte. Nu vreau să-i atingeţi nici

măcar cu o floare pe învinşi. Atenţie, la masă vor fi mulţi ofiţeri otomani, unii liberi, alţii prizonieri. Atenţie !" Acel rîs, probabil, îl alarmase pe Cerchez, care a şi atras atenţia asupra infracţiunii, bătînd în farfurie cu furculiţa. „—Şi încă ceva ! a mai spus. La masă e prezent şi marele aliat, printr-un reprezentant. Nu vreau discuţii politice. Din nou vreau linişte !" Reprezentantul marelui aliat, un colonel blond şi posac, mînca peşte. Se trecuse la peşte.

Cel căruia îi ţiuia urechea a spus : „Eu simt că ceva nu-i în regulă !" „— Ce ? Uite, otomanii vorbesc !" Nu toţi, vorbeau, încă nu vorbeau prizonierii. Românii, guralivi cum erau — inşi de spirit — au şi făcut distincţia între turci şi otomani.

— Otomanii tac, a remarcat cineva, turcii vorbesc. Să bem pentru turci ! Se şi pronunţase deci un prim toast de margine, într-un colţ al sălii, toast la care marele aliat a devenit atent. O întrebare din partea colonelului posac şi blond către amfitrionul şef a şi urmat :

— Faceţi o deosebire între turci şi otomani ?

— Noi românii facem, a răspuns Cerchez. Cu otomanii ne-am bătut pînă azi, cu turcii nu avem nimic de împărţit.

— Dar de ce neam sînt prizonierii pe care îi aveţi ?

— Numai otomani.

— Cum aţi făcut de n-aţi nimerit şi niscaiva turci ?

Au surîs ambii aliaţi. Isset-Paşa, prinzînd surîsul, a întrebat :

— *De qu'a s'agite t'il ?* [1]

— De otomani şi de turci, a răspuns Cerchez.

— Faceţi distincţie între noi şi noi ? a întrebat tot el.

— Distincţia a făcut-o istoria.

Isset-Paşa şi-a şters gura cu şervetul de olandă, apoi şi-a spălat degetele, mirosind a peşte, într-un bol cu apă şi oţet. Marele aliat mînca încă peşte, desfăcîndu-l atent de oase. Între timp, discuţia se întoarse înapoi, la lupte. De la arme — puşti, calibre, muniţii — se trecuse la scheme de strategie şi tactică, dar lumea încă nu se simţea bine, lumea retrăia, nu trăia.

[1] Despre ce-i vorba ?

— Eu veneam de la est, în faţă parapetul...

Cineva îşi povestea isprava, retrăind-o, încercînd să se revadă. El nu mai era — era isprava. Isprava expirată. El însuşi se mira. Fiindcă ceea ce păţise el, care se afla în normal — înainta cu trupa spre parapet !, nu păţise Vasilescu, un camarad care procedase altfel. Şi a continuat să peroreze, avînd pe chip incredibilul :

— Veneam de la est. În faţă parapetul. Pregătirea de artilerie, să mă iertaţi, vax.

Nu-l asculta nimeni, dar el vorbea de unul singur, îşi povestea isprava, sub ochii unui turc care părea interesat. Acesta însă nu-l înţelegea, îi urmărea doar mîinile şi mimica. Cel cu ţiuitul a intervenit din nou :

— Mie îmi ţiuie tare urechea. Vă spun eu, pămîntul încă nu s-a aşezat.

Apoi o replică absurdă :

— În războaiele viitoare tehnica atacului deschis va fi sigur abandonată.

Turcii tăceau din nou. Poate otomanii. Convivii nu-i mai distingeau, nu se mai distingeau nici ei între ei. Acum evocau amintiri, se trecuse la amintiri :

— Cum îl mai chema, dragă, pe Florescu, Florescu şi mai cum ?

— Care, genistul ?

— Da. Genistul.

— Ei, genistul a murit dintr-un atac de inimă. Închipuieşte-ţi, frate !

— Culmea !... Ce să mai zici însă de colonelul Dragnea. A căzut cu şase luni înainte de a ieşi la pensie...

— Fenomenal !

— Dar ce ziceţi de Udroiu, sublocotenentul Udroiu ! A căzut tocmai cînd se logodise cu o domnişoară din Calafat. Prin procură !

— Fenomenal !

— Acum domnişoara e văduvă. Şi nici nu ştie...

— Fenomenal !...

A fost clipa cînd Cerchez a ridicat primul toast.

— Domnilor, a început el, mă adresez tuturor mesenilor, indiferent de starea lor sufletească, de naţiune şi de grad...

Traducerea în turcă, cuvînt cu cuvînt, i-a înviorat pe prizonieri. Cerchez avusese prevederea să aducă la banchet un translator de turcă, deşi unii dintre otomani vorbeau germana şi franceza. La obiecţia că nu-i nevoie de translator, Cerchez răspunsese cu o zi înainte : „— Vreţi să iasă o babilonie ? Deja războiul a fost o babilonie ; acum lasă, să înţeleagă fiecare pe limba lui." Chiar şi Cerchez a vorbit românește, ca să-l înţeleagă toţi cei ai lui.

— Toţi ştim, domnilor, a continuat el, că războiul e o nenorocire. O ştim bine, mai ales noi, militarii, care sîntem siliţi a purta războaiele...

Turcii au aprobat cu murmure, românii însă nu. Ei de abia de cîteva clipe ieşiseră victorioşi dintr-un război şi le era peste putinţă să aprobe minimalizarea. Vizîndu-i pe ai lui, Cerchez a mai spus :

— Tocmai de aceea, aici, pe un fost cîmp de luptă, acum, la sfîrşitul războiului, fac această declaraţiune solemnă : Mîine, întorcindu-mă acasă, voi dezbrăca uniforma militară şi voi depune armele. Şi în încheiere : Ridic paharul pentru pace !

S-au ridicat în picioare toţi mesenii, a cîntat fanfara. A fost important şi foarte nimerit, pentru atmosferă, că partea oficială a ceremoniei — imnurile, rugăciunea — s-a desfăşurat, se desfăşurase de fapt mai înainte, astfel încît toasturile să fie libere de orice servitute. A înţeles aceasta şi Isset-Paşa, care a gustat atunci întîia oară din paharul cu vin, apoi, cînd i s-a turnat din nou în pahar, s-a ridicat şi a spus :

— Aş putea spune, domnilor, că ne cunoaştem de foarte multă vreme, poate din începutul lumii. Războiul n-a adăugat nimic în plus, nici pentru unii şi nici pentru alţii... Se ştie cum sîntem. S-a văzut. E păcat, zic eu azi, că întîlnirea noastră n-a debutat cu o masă, ca aceasta de acum. Poate n-ar mai fi fost între noi războaie. E bine totuşi că ne despărţim la o masă. Ridic paharul pentru neamurile

noastre, care se întîlnesc întru un acelaşi Dumnezeu, indiferent cum îl numim.

S-au băut paharele pînă la fund. Apoi s-a băut, ca la orice petrecere, ca atunci cînd trebuie să se intre cu orice preţ în fondul chestiunii. Fondul chestiunii se vădea însă obscur, nespus de încîlcit, cu totul altfel decît îl evaluaseră toasturile, drept care paharele se ciocneau tot mai des, cu cele mai variate pretexte, ca să se facă odată lumină. Era însă prea devreme, pînă în zori, nici măcar miezul nopţii. Acum temele discuţiilor erau mai variate, mai libere. Se părea că se simte lumina păcii, că oamenii se vor întoarce măcar cu gîndul acasă, dar ei încă nu reuşeau, erau prizonieri ai trecutului imediat, cum aveau să rămînă unii din ei pînă la capătul vieţii, cînd, la capătul vieţii, aveau să se revină la aceleaşi isprăvi şi pe aceleaşi locuri, mereu şi mereu evocate.

— La Opanez, domnilor, să vedeţi ce s-a întîmplat. La Opanez...

S-a auzit, totuşi, într-un tîrziu, şi un glas de plugar, un glas obosit şi blajin, de moldovean :

— Dacă n-ar fi fost ploile...

Capetele s-au întors spre cel cu ploile, acesta avea un cap albit, nişte mîini mari de plugar şi un glas care venea de departe.

— Dacă n-ar fi fost ploile, a reluat el, ploile aistea mucede, din toamnă, noi isprăveam mai repede campania. Vă asigur.

Deci din nou campania — nu cîmpul ! — campania. Dar treptat au prins să se încălzească şi turcii. Un podgorean de la Panciu, podgorean în civilie, n-a rezistat să nu-şi îmbie tovarăşul de-alături cu paharul :

— Chiar nu ?... Dar de ce ? ! Măcar oleacă, olecuţă... Voi n-aveţi vii ?

Otomanul i-a explicat că acolo la ei, în sud, se află vii minunate, dar că ei preferă strugurii, nu vinul. Ceva din lumina acelor struguri, din lumina sudului, lucea în ochii militarului, care a prins a povesti despre strugurii din ţara lui, ciugulindu-i din amintire, boabă cu boabă. Turcii rezistau, totuşi, la ciocnirile de pahare, rezistau cu bra-

vură — se puseseră pe mîncat dulciuri, unul din convivi maiorul Neagu, şi-a arătat uimirea faţă de această fantastică rezistenţă, adică abţinere de la vin.

— Cum de rezistă ! s-a mirat el, privind lichidul din pahar. Eu nu rezist şi ei rezistă. De ce rezistă ?

— Fi'nc-aşa au rezistat, monşer, şi-n războiu. Ui'că rezistă. Dacă re'istă, re'istă...

— Dar de ce rezistă ? !

Turcii îşi probau din nou rezistenţa, acum spre indignarea maiorului Neagu.

— Ei nu, monşer, că asta chiar mă supără. Acum gata, cu războiul am terminat, trecem la coniac.

— Nu, nu, nu trecem la coniac, să isprăvim cu vinul.

— Ba nu, căci vreau să văz dacă rezistă la coniac.

Privindu-l pe maior, un turc în vîrstă s-a adresat unui ofiţer român de alături :

— De ce se grăbeşte aşa, domnul maior !... Îl cunosc. La Tatar-Mahala l-am observat prin binoclu. Şi-acolo se grăbea, cu asalturile. Parc-ar fi vrut să se sinucidă.

— Ce spune, ce spune ? s-a interesat maiorul, mort de curiozitate, aproape mort.

— Spune că-n război trebuie să ştii să rabzi.

— Aiurea, a strigat maiorul. Nu ştiţi nimic. Voi nu ştiţi despre ce coniac e vorba. La coniac, nu rezistă, fac prinsoare că nu rezistă nici el. Să vină coniacul meu.

Maiorul Neagu era posesorul unui anume soi de coniac, pe care-l purtase cu el în toată campania, special pentru această clipă. Scăpase viu şi voia să ofere acum tuturor celor vii proba coniacului. La care nu puteau să reziste nici turcii. Dar nu se isprăvise vinul, erau în joc mai multe soiuri, inclusiv vinuri dulci, pentru desert, aduse anume pentru otomani. Gustînd din vinul dulce, maiorul a aruncat lichidul şi a început să urle :

— Ăsta nu-i vin, e... e... p... poţi să te p... în el... ăsta nu-i vin... e... e...

Şi fiindcă nimeni nu-i dădea atenţie, maiorul s-a ridicat furios de la masă, clătinîndu-se, apoi a părăsit incinta, strigînd din uşă :

— Dacă-i p-aşa, plec să beau coniac cu gradele inferioare.

S-a şi dus, lăsînd în urmă un prim val de veselie, punctat cu cîteva glume picante. Atmosfera era bună, destinderea aproape perfectă, cel puţin dinspre partea românilor, care îşi regăsiseră cheful ; dar şi turcii se dezgheţaseră, foştii combatanţi, despărţiţi prin tranşee şi şanţuri însîngerate, se regăseau ca nişte oameni care de fapt se cunosc, se ştiu bine, au parcurs împreună un drum, nu mai pot ignora acest drum şi nici pe ei înşişi, nu se mai pot ignora de vreme ce se ştiu. Era de altfel şi tema noului toast pe care se pregătea să-l rostească Cerchez, în replică la toastul lui Isset-Paşa, care acum fuma, fuma îngîndurat. Se aduseseră cafelele, băutură turcească, însuşită de mult de români, prin otomani, iar cafelele erau cel mai bun pretext pentru a se introduce tema prieteniei. Cerchez a solicitat atenţie comesenilor, bătînd în pahar cu linguriţa, dar tocmai atunci, în cel mai propice moment pentru lansarea toastului, de la coada mesei s-a auzit, un glas, glasul arţăgos al căpitanului Ionescu, care se certa într-un grup de prieteni :

— Dar de ce-au dat Basarabia ? !

Capetele s-au întors de la general, care ceruse atenţie, la căpitan, care strigase în auzul tuturor şi care a repetat :

— De ce-au dat, monşer, Basarabia !... Nu, nu, să spună !

— Mişule, taci.

— Nu, să spună mai întîi.

— Mişule !

— ...Cum s-o dai altora ? Cu ce drept !

— Cine, nene ? Cine-a dat-o ?

— Dumnealui ! şi căpitanul a ţintit cu degetul, la întîmplare, un ofiţer otoman, dar nu tocmai la întîmplare, căci s-a nimerit să fie unul de acelaşi grad.

Acesta s-a ridicat în picioare, împins ca de un arc, iar căpitanul Mişu a dat să se repeadă la el. Camarazii au intervenit, i-au barat calea .

— Ce cap are şi Mişu ăsta ! a spus cineva.

— Lasă, dragă, Mişu nu-şi pierde capul, ca Mihai !, a precizat altcineva.

Cerchez a bătut din nou în pahar ; cineva a strigat :

— Muzica !

Şi fanfara s-a avîntat somptuos într-un vals cunoscut şi iubit de toată lumea, un vals despre Dunăre, care a provocat încîntare. În colţul în care îl înghesuiseră, camarazii încercau, acum pe şoptite, să-l domolească pe căpitan :

— Mişule, e jenant.

— Pentru cine ?

— Pentru noi toţi. Cere scuze otomanului.

— Eu ? !...

— Mişule !

Schimbul de replici din acel colţ a provocat rumoare printre camarazii aflaţi în apropiere :

— Cine-i, dragă, Mişu ăsta ?

— E căpitanul Ionescu.

— Rudă cu fostul ministru de externe, de anul trecut ?

— Nu, dragă, e un alt Ionescu, un Ionescu oarecare, un Mişu, oarecare, dar un bun camarad. N-ar ucide o muscă.

— Ce au a face muştele cu politica !

— Uite că au !

Se trecuse peste consemnul de a nu se discuta politică şi camarazii voiau să stingă cu orice preţ incidentul, deşi căpitanul Ionescu insista :

— Să spună mai întîi de ce ! De ce-au dat altora un bun care nu le aparţinea !

— Dar, domnule căpitan, asta s-a întîmplat acum şaizeci şi cinci de ani, pe timpul lui Alexandru Întîiul şi al lui Bonaparte.

— Lăsaţi-mă cu Bonaparte, al dumneavoastră, nu-l băgaţi aici. E o afacere între mine şi otomani.

— Mişule, toţi cei în cauză sînt morţi ; nu mai e nimeni de faţă viu...

— Eu vă spun că toţi sîntem de faţă. Şi vii. N-am mîna dreaptă !

Cineva, ca să acopere zarva, a început să strige :

— Coniac, coniac. Aduceţi coniac !...

— V-am spus eu că nu mi-a ţiuit de pomană urechea, a spus ofiţerul care se plîngea de auz. Poftim, acum aud bine !

Fanfara cînta, începuse un vals italian, pe care unii dintre convivi, mai aproape de muzică, îl acompaniau cu voci fierbinţi în lipsa doamnelor, pe care să le învîrtească. Toţi se visau la un bal.

— Ce păcat că lipsesc damele, a oftat cineva.

*

Balul japonez nu debutase totuşi bine. Cînd s-au aprins lampioanele, prinţul Nigata a remarcat nenorocirea : lampioanele erau chinezeşti. Domnul Ming îl trăsese pe sfoară, din nepricepere sau ironie. Din fericire, europenii prezenţi la bal nu şi-au dat seama, erau prea vrăjiţi, încîntaţi să descopere Orientul, pe care abia îl părăsiseră. Scandalul nu afecta în fond pe nimeni. Cine să poată aprecia că lampioanele sub formă de dragoni şi fenicşi nu erau japoneze, ci chinezeşti, deşi ici-colo străluceau şi cîţiva lotuşi. Aşa cum nimeni, chiar aici la Bucureşti, nu remarca deosebirea între motivele persane, arabe şi turceşti, toate puse sub eticheta Orient sau Islam. Aşa cum orientalii, la rîndu-le, nu remarcau diferenţa dintre nemţi, italieni, francezi căci erau şi străini la serată. Acum albii petreceau. Se simţeau bine în Orient. Erau vrăjiţi. În sfîrşit, doamna Păuna Catargi a oferit şi surpriza serii : — tombola.

Era ora tombolei. Dintre toate elementele care dădeau fast şi savoare unui bal european — mai toate eliminate la balul japonez — se menţinuse tombola, dar ce tombolă ! Era surpriza serii, ţinută sub lacăte de Mişu Văcărescu, deşi cîte ceva se strecurase prin oraş. Fusese din nou o nebunie a Păunei, aceea de a organiza la un bal, oferit la sfîrşit de război, o tombolă a sărăciei. Chiar şi ideea dăduse frisoane : „— Cum adică un bal al sărăciei, cum vine asta ? !“ Şi nimeni, mai ales doamnele, nu realiza cum vine asta, la ce rimează cuvîntul sărăcie („pauvreté“) într-o lume care totuşi nimeni nu se putea plînge de nimic. „— A, o tombolă pentru săraci („pour les pauvres“), aceasta se

înțelege !", toată lumea subscria cu plăcere gesturilor de binefacere și chiar marilor inițiative filantropice, totuși în noțiunea de „tombola sărăciei" se cuprindeau și altceva. „— Ce ?" „— Veți vedea." Și lumea — doamnele în kimonouri și domnii în costume samurai — a așteptat cu emoție momentul, mai ales cînd se știa că biletele la tombolă se cumpăraseră cu sume enorme. Acele sume erau desigur pentru săraci — orfani și văduve de război —, dar ce urma a se primi în schimb, ce obiecte reveneau lozurilor cîștigătoare ? Mister. Curios era și faptul că nici unul dintre intimii Păunei nu strînsese obiecte pentru tombolă, așa cum se obișnuia, cînd începea cheta : „— Dați ceva pentru tombola de Carnaval sau pentru azilul cutare, sau pentru tombola Crucii Roșii ș.a.m.d." Acum nimeni nu ceruse nimic — nici tablouri, nici bijuterii, nici ceasornice, nici vase de porțelan, nici acele nimicuri nostime, care fac hazul balurilor. „— E precis o șotie !" au spus doamnele, foarte atîțate, iar cîteva l-au și strîns cu ușa pe Mișu, chiar în ușa care dădea spre salonul tombolei — tot un salon japonez. „— Bine, vă spun, a consimțit Mișu, dar vă invit întîi să vă gîndiți singure. Ce vă evocă o tombolă a sărăciei ?" Întrebarea n-a condus la nici un rezultat, tombola sărăciei nu le spunea doamnelor nimic, ca însăși ideea de sărăcie, desprinsă de orice reprezentare posibilă. Una dintre doamne s-a hazardat totuși : „— Vor fi aduși aici săraci, ca să-i vedem ? !" „— O, nu ! a răspuns Mișu, ar fi de prost gust." „— Atunci ce ! Hai, nu ne chinui !" „Mișu a prelungit supliciul, dispărînd într-o altă încăpere, în căutarea Păunei.

Aceasta n-a întîrziat prea mult cu deschiderea tombolei, dar apariția ei — ca apariție — a dat adunării un șoc. Evident Păuna era alta nu doar ca machiaj și costumație, dar ca ființă. Părea o doamnă în vîrstă, cu față de var, care făcea și mai frapanți ochii negri, oblici, și dinții negri. Drapajul auriu al kimonoului o încingea cu un foc rece, deși auriul e o culoare caldă, solară, metalică. Metalică era însă vocea Păunei, care a început așa :

— Doamnelor, domnișoarelor și, mai ales domnilor, care sînteți oaspeți la acest bal. Vă voi invita curînd la

tombola sărăciei, care va fi, vă asigur, o revelaţie. Veţi cunoaşte, în această seară, cu ce obiecte de îmbrăcăminte şi cu ce nutrimente a cîştigat armata noastră războiul. Nişte obiecte şi nişte nutrimente care, fiindu-vă cu totul necunoscute, veţi consimţi că meritau plătite de participanţii la tombolă la un preţ exorbitant. Şi acum numerele cîştigătoare !...

S-au strigat numerele cîştigătoare, apoi imediat cîştigurile, într-un vacarm indescriptibil şi într-o grindină de rîsete : prinţesa Mavrogheni, marea norocoasă, a cîştigat un ou. Prinţul Dimitrie Ghica, prezidentul Crucii Roşii Române, a cîştigat o căciulă şi o pereche de opinci. Maica Ana Ghica a cîştigat o lingură de lemn. Domnul Alec Răşcanu o ceapă. Bomba serii : Păunei, i-a revenit pavilionul de gheaţă şi spinela încă neînmugurit : darul prinţului Nigata pentru superba doamnă.

*

Prinţul Nigata a scris la Tokio :

„Mai există o cauză, de data aceasta internă, a înapoierii din această ţară : aristocraţia. Aceasta este robită unor prejudecăţi de castă mai rigide decît la noi, fiindcă stau sub aparenţa spiritului liberator francez şi n-au pic de sinceritate. Boierul face caz de unitatea lui de rasă cu ţăranul, dar de fapt e încredinţat că aparţine altui neam, a cărui limbă o şi vorbeşte, ale cărui moravuri le practică. (La fel cum a făcut cîndva şi aristocraţia noastră care imita, pînă la lepădarea de sine, Occidentul chinezesc.) Suprema plăcere : risipirea banilor în străinătate şi neinvestirea unui singur leu în dezvoltarea proprietăţii care garantează venitul. Venitul descreşte, fiindcă izvorul care îl asigură e munca ţărănească, acum paralizată şi sleită.

Altă sursă de bani : împrumutul, cu dobînzi exorbitante, acum şi împrumuturile statului, agravate de război, nişte împrumuturi externe, care, dacă nu

sînt stăvilite, vor duce țara la ruină. Aristocratul român detestă comerțul, industria și tehnica, lăsîndu-le pe mîna alogenilor, dar țipînd cînd aceștia devin ofensivi. Țăranii nu-și pot îngădui nici o inițiativă. Lumea burgheză urbană se înghesuie spre slujbe la stat, pregătindu-se să devină o clasă birocratică, trăind din manipularea hîrtiilor și a sforăriei politice. Resursele solului și subsolului nu sînt puse în valoare, deși le depășesc vizibil pe cele ale Japoniei de azi. Cu un pic de cap, care nu se vădește, cu o deschidere precum cea a erei Meiji, țara ar deveni un rai. Acum arată a rai natural, amestec brutal de sălbătăcie și lux, opulență și mizerie, curți nobilare splendide și sate de bordeie, biblioteci mărețe și neștiință de carte, biserici și tractiruri, arbitrariu și demagogie, umilință și dispreț cinic pentru orice alt efort decît cel mintal. Înzestrarea mintală și performanțele inteligenței românilor sînt mai bune decît cele ale lumii occidentale, dar ineficiența și gratuitatea îi mențin în Orient, cu un minus : aspectul uneori frivol al inteligenței lor. Conjugate cu toate celelalte, veți avea imaginea unei lumi interesante, care înaintează greu. Românii au toate cusururile și toate înzestrările unui mare popor. Nu știi ce să urăști și ce să iubești la ei mai întîi. Iubesc cusururile. Fără război nu s-ar fi văzut însă înzestrările. Ceea ce nouă ne asigură cutremurele de pămînt, li s-a oferit lor prin acest scurt război, care riscă să se isprăvească în coadă de pește. S-ar putea ca după război, sud-dunărenii care au fost efectiv robiți de turci, vreme de sute de ani, ceea ce nu s-a întîmplat cu românii, să beneficieze de o șansă : vor porni de la zero.“

La sfîrșitul scrisorii, prințul Nigata a mai adăugat o însemnare :

„O aristocrație lipsită de instinct de adaptare la vremi noi, ori se sinucide, ori ucide societatea peste care domnește. S-ar putea ca soarta să ne ajute să depășim acest moment, cu o clipă mai devreme.“

*

In sala de banchet, tăcuse muzica. Cineva a spus pe şoptite :

— Turcii se retrag. Să le dăm onorul !...

— Se retrag otomanii, a precizat cineva. Turcii rămîn pe loc.

De fapt se retrăgeau de la masă şi turcii şi otomanii — prizonierii adică. Şeful fanfarei n-a ştiut, atunci pe loc, ce melodie să improvizeze pentru această retragere. Semnul îl dăduse Isset-Paşa, care şi-a scos ceasornicul din veston, l-a controlat, a cerut îngăduinţă generalului Cerchez pentru plecare, apoi s-a ridicat de la masă împreună cu oamenii săi. A urmat un uruit de scaune, un zgomot de cizme, de pahare, de tacîmuri. S-a spart, din imprudenţa cuiva, un vas de sticlă cu punch. Lichidul aprins a curs pe masă, apoi jos, printre picioarele ofiţerilor, pînă spre uşă. Cizmele celor care plecau au frămîntat sub tălpi cioburile de sticlă şi flăcările. Şeful fanfarei, nu se ştie de ce, a dat tonul pentru un marş de stingere. Pe prizonieri îi aştepta afară paza. Ofiţerii otomani liberi, care urmau să plece cu trupa lor spre Istanbul, au fost conduşi la cantonament cu o gardă de onoare.

*

Locotenentul Arghir, care făcuse un al cincilea rond în jurul cetăţii, a fost surprins să vadă ieşind pe poartă două categorii de turci, unii cu pază — dar fără arme, alţii cu gardă de onoare — şi arme. Arghir a dat să-şi facă cruce, apoi s-a răzgîndit.

— Nu, turcii de azi nu-s vinovaţi ! a spus un ofiţer din garda otomanilor.

„— Atunci cine-i vinovat !“ s-a întrebat Arghir, care l-a auzit.

Arghir abia sosise de la Belogradgic, spre seară, şi comandantul i-a dat o nouă misiune : „— Arghir dragă, tot nu-i loc la masă, fă bine şi păzeşte cetatea cît timp se

desfăşoară banchetul. E ultima ta misiune." Arghir a înghiţit în sec şi s-a supus. Era în fond ultima misiune. „— Vezi, dragă, să nu se întîmple vreun incident. Bîntuie fel de fel de agenţi, aici sîntem aproape de graniţa austriacă. Să nu-şi strecoare coada vreun drac." Cu gîndul la drac, Arghir călărea prin întuneric. Consemnul era să fie schimbat la miezul nopţii. Tot nu mai era mult pînă atunci : „— Apoi intri şi tu să mănînci, apoi dormi", i s-a mai spus. La care Arghir a răspuns : „— Las' că dorm dincolo", adică pe celălalt mal. Şi încălecînd : „— O să tot dorm."

*

După retragerea otomanilor, în sală a rămas mai puţină lumină. Şi gazdele s-au simţit mai puţin numeroase, ca atunci cînd se goleşte casa de oaspeţi. S-au adus lumînări, fanfara s-a avîntat într-o horă, dar rămăsese tristeţea şi somnul. Aproape de somn era nea Tică, un ofiţer de aţă, şeful manutanţei diviziei a II-a, persoana care răspundea de latura fizică a banchetului. Nea Tică nu se pricepea, ca alţii, la metafizică, dar ştia să umple paharele, mai ales să intervină oportun : „— Mă băieţi, ce beţi voi acolo ?", deşi de la o vreme nea Tică încurca fie paharele, fie formula.

De obicei Nea Tică, fără să mai aştepte răspuns, gusta din primul pahar pe care-l nimerea în cale cu mîna. Medita apoi asupra lichidului, cu picătura în gură. Se vedea că e un om care „are palat", că este un perfect degustător, care nu se înşală cu vinurile. Rostul lui pe lume era de altfel să le dea băieţilor „o direcţie bună", să nu-i lase „să cadă în eroare", mai ales să-i împiedice a comite „sacrilegii" în materie de vin. „— Cum adicătelea, vin sec la dulciuri ? ! Dar treceţi, fraţilor, la ce trebuie !" şi nea Tică îi punea imediat pe linia de plutire, indicîndu-le „directia bună". Cum băieţii, la banchete, veneau de obicei cu băuturile lor, pe care le ofereau galant camarazilor, prezenţa lui Nea Tică era oportună. Se comiteau cu acest

prilej tot felul de „erori" — nu şi „sacrilegii" —, fiindcă totuşi băieţii aveau, „instrucţiunea minimă a vinului", le lipsea însă unora „instrucţiunea medie", altora „instrucţiunea superioară", iar altora pur şi simplu „rafinamentul". Întrebarea : „— Mă băieţi, ce beţi voi acolo ?" era totuna cu „— Ce discutaţi, ce chestiune insolubilă aţi pus în dezbatere", dar cu incitanta problemă : „— Ia să vedem dacă merită !" Dacă nu merita, nea Tică oprea dezbaterea, scotea vinul în cauză din consum, aducea „vinul lui", le dădea băieţilor „direcţia bună", apoi pleca mai departe.

Acum nea Tică ameţise. Îl sfîrşise oboseala pregătirii banchetului, cum şi o istovire generală : lipsa de vinuri bune în timpul campaniei. Ca să facă faţă, la Griviţa, în „Peştera lui Auerbach", unei mese date în cinstea marelui duce Nikolai Nikolaevici, avusese de înfruntat un coşmar. Apoi a urcat, pas cu pas, Golgota luptelor care, în materie de vinuri, a depăşit-o pe aceea a Nazarineanului. Cădea şi se ridica, iar cădea şi iar se ridica, pînă cînd a izbutit să ajungă la Vidin, dar cu pas împleticit şi cu ochii toropiţi.

— Mă băieţi, ce beţi voi acolo ?

Acum scurtase şi această formulă, o lăsase în seama paşilor care pendulau interogativ de la un grup la altul, cu buzele îngăimînd doar atît : „— E'n o'dine ?" deşi el ştia că nu totul fusese-n ordine, fără a se putea dumiri ce anume lipsea.

Ţinta lui nea Tică, de la o vreme, era să ajungă la masa generalului, pe care-l slujise cu devoţiune în tot războiul, cum slujise toată ofiţerimea diviziei — şi chiar pe cei mai mari dintre cei mari ! — să ajungă deci la general, fostul colonel Cerchez, cu care era prieten, şi să-l întrebe :

— E'n o'dine ? deşi ştia că ceva nu era-n ordine cu chiftelele.

Dar în calea lui nea Tică se interpunea tot soiul de obstacole, care de care mai imprevizibile, deşi drumul era plat,, fără bolovani, totuşi obstacole !, fiindcă acum îl reţineau şi băieţii :

— Nea Tică, nu bei cu noi ?

Nea Tică ezita. Clipa aceasta de indeciziune a suprins-o Cerchez, care văzîndu-l pe căpitan cum se apropie, cum vine-vine-vine, a bătut în pahar cu linguriţa şi a cerut

mesenilor liniște pentru ultimul toast. Pe această liniște, destul de nesigură, a intrat în sală Vedeta de noapte.

— A, Zburătorul ! a strigat cineva.

Zburătorul pica întotdeauna aproape de miezul nopții, cînd se întorcea din misiune. Era de meserie „eclaireur", un cercetaș adică, așa cum avea să se spună mai tîrziu aceleiași meserii, om al misiunilor delicate, de noapte, în zone pe care combatanții de toată ziua nu le explorau. Vedeta sau Zburătorul sau Luminătorul era de obicei prezent acolo unde, în întuneric, fierbeau tulbure amenințările ; el patrula singuratec pe marginea unei genuni de care trupele, opace și trîndave, habar n-aveau. De aici disprețul lui față de masa trupelor — simplă masă, dar și față de ofițerii care, între timp, chefuiau, trăncăneau, jucau cărți, într-o iresponsabilitate de neînchipuit, după cum i se părea lui. Vedeta aducea pîrjolul nopții de veghe pe chip, răcit într-o apatie sau antipatie pe care nu ezita s-o reverse, pe la popote, în adunările ofițerești. Era faimos prin talentul cu care știa să tulbure apele, picînd la spartul chefului, taman ca să strice cheful tuturor. La Griviția, în urmă cu două luni, la sfîrșitul unui atac de noapte ratat — atacul pe clar de lună — Vedeta rostise o filipică împotriva celor vii, că uită morții : „— Și cu morții ce faceți ?" întrebase el. Acum, la banchet, intrînd din nou la spartul chefului, s-a lăsat într-un scaun liber, în fața unui tacîm sec, și a început să fumeze.

— Taci sau dormi ? l-a întrebat cineva.

Țigara îi ardea singură între degete și camaradul i-a luat-o și a stins-o în scrumelniță. I-a turnat și vin. Vedeta fuma fără să-i privească, se odihnea.

— De ce-ai mai venit ? l-a zădărît cineva. Tocmai terminam.

Zburătorul avea pe piept „Steaua României" și ordinul „Sfîntul Andrei", pe care-l primise și prințul. Le arborase fără ostentație, dar vizibil, cu atît mai vizibil cu cît ordinele cavalerești, care-i străluceau pe piept, contrastau cu absența gradelor. Vedeta nu purta epoleți și nici grade ofițerești.

— Și ce-ai să faci după război ?

— Ce-o să faceţi voi, toţi, după război ! a izbucnit el. Şi rece, exact, ca un tăiş de sabie : Veţi cădea din demnitatea de zei.

Izbucnirea a avut efectul scontat : o bombă cu aer rece, care i-a trezit, ba chiar i-a iritat pe meseni.

— Spui prostii ! a strigat cineva. Zeii nu decad.

Vedeta n-a luat act de cel care strigase, căutînd harţa : a răspuns adresîndu-se tuturor :

— Ce ştiţi voi despre zei !...

Dar cuvintele şi chiar prezenţa lui acolo, la masă, începuse a suna a insultă. Un colonel, iritat de mai mult timp de insolenţele acestui ofiţer fără grade, căruia nu i se putea adresa în nici un fel — n-avea grad ! — a explodat printr-un „Dumneata" agresiv :

— Dumneata să taci sau să ieşi !... Ce tot ne cauţi cusur tuturora, ce tot ne întorci spatele, ce tot ne scuipi de sus... De ce vii aici ? De ce cobori la noi, cînd nu te leagă nimic de camarazii dumitale !... Aşa cum nu te-a legat nimic de subordonaţi. Unde sînt subordonaţii dumitale, unde sînt ceilalţi cercetaşi !

Ofiţerul fără grade tăcea, deşi era limpede că întrebarea nu-i convenise.

— Nu-l stînjeneşte întrebarea ! a tunat cineva. Dumnealui nu răspunde faţă de nimeni.

Se punea de fapt în discuţie situaţia „corpului de luminători", „éclaireurs" sau vedete de noapte, un corp militar cu o situaţie aparte. Dar oare era cazul să se pună în discuţie ? Generalul Cerchez a bătut în pahar cu linguriţa de dulciuri, apoi cineva a făcut semn fanfarei. Intervenţia colonelului şi suspensia care s-a produs s-au risipit, pînă la urmă, în acordurile unei cantonete în care s-a şi aruncat un ofiţer, ca un sinucigaş. Dar rumoarea nu s-a potolit, abia acum, sub această perdea sonoră, se putea discuta. Ce era, în fond, cu acest „corp de luminători" sau „zburători" ! Ce era cu Vedeta de noapte ?

— Sînt un ordin, a spus cineva, războiul are faţa lui secretă. Şi otomanii au avut sau au, mai au încă, un corp de éclaireurs ; ruşii la fel. Se pare că în asemenea acţiuni excelează britanicii.

— Aiurea, să n-o facă pe nebunul. Adică ce, el e altfel?!

— Nu e vorba că e altfel, i-a spus, dar e la mijloc o chestiune gingaşă.

— Să lăsăm gingăşiile deoparte, în materie de război.

Şi totuşi o „gingăşie" stăruia, în legătură cu această prezenţă. S-a şoptit la masă că Vedeta răspundea de un corp de tineri ofiţeri, puţini la număr, nişte cadeţi, care fuseseră iniţiaţi după nişte procedee speciale, într-un loc anume.

— Aiurea ! Există şcoli militare celebre.

— Nu-i de fel aiurea. Ascultă jurămîntul !

Jurămîntul s-a spus şoptit, trecut de la gură la ureche, în auzul unui şir de ofiţeri. Era un text frumos şi sever, ca şi ceremonia de investire, care avea un caracter secret. Textul suna bine în franţuzeşte, deşi unii pretindeau că există şi o variantă latină, care suna şi mai bine : *„Juniores fratres ! Vos bellum ipsum estis, quod nunc incipitur..."*

— Cum de n-am ştiut, domnilor, jurămîntul ăsta, a spus cineva. Poate ne băteam altfel...

Nu se putea lămuri atunci, pe loc, cine are dreptate, dacă s-ar fi bătut altfel, şi nici care variantă a textului e autentică. Se părea că şi Lucreţiu Parva, ca membru al justiţiei militare, fusese un „luminător", că făcuse parte din acest „corp al luminătorilor", despre care atunci nu se ştia mai nimic. Printre hîrtiile lui Parva avea să se găsească şi o variantă sanscrită a aceluiaşi text, care, probabil, îi aparţinea. Şi Parva voise, pe cît se părea, să devină un zeu.

— Şi ce temei aveţi că în această afacere există măcar un bob de adevăr ? a întrebat cineva.

— Bine, dar el e de faţă ! şi camaradul l-a indicat pe tînărul ofiţer fără grade. Are pe piept ordinul „Sfîntul Andrei", şi „Steaua României". Ce vreţi ceva mai real ?

Ofiţerul fără grade părea totuşi ireal. El s-a şi ridicat de la masă, fără să salute pe altcineva decît pe generalul amfitrion. Au şi conversat chiar, cîteva minute, în văzul şi-n auzul celor din jur. Cerchez a fost atent cu subordonatul său :

— Nu mai rămîi ? l-ar fi întrebat.

— Trebuie să plec.

— Iar ?

— Nu mai pot sta.

— Dar vine şampania...

Nea Tică pîndea clipa cu şampania.

— O beau sus, pe turn, a răspuns vedeta. Am un pariu cu cineva de dincolo.

— Vezi să nu-l pierzi ! şi Cerchez l-a amenințat ca pe-un ştrengar, cu degetul, lăsîndu-l să se retragă.

Cerchez, care se cam ameţise, a rîs anapoda, făcîndu-i cu ochiul. Se simţea deja un abur de pace. Ofiţerului fără grade nu i-a plăcut însă acest semn complice, nici manierele cazone pe care le afişa de la o vreme generalul. S-a întors spre el şi i-a spus :

— Mîine, cînd veţi ajunge pe celălalt mal, nu veţi mai dezbrăca uniforma, aşa cum aţi promis.

— Eu ? !

Dar Vedeta dispăruse. Cerchez s-a frecat la ochi, apoi s-a ridicat în picioare, destul de greu, pentru ultimul toast :

— Domnilor, a început el, dar s-a şi oprit. Apoi a reluat, după ce a bătut din nou în pahar cu linguriţa : Aş fi avut ceva important să vă spun, dar prefer să vă spun sus, pe turnul cetăţii, unde vom bea împreună, de fapt asta voiam să vă spun, ultima cupă de şampanie. Şi acum ultimul meu ordin : Sus !

Au intrat prin uşa strîmtă a turnului, cu urale, în acorduri de fanfară. Au orbecăit apoi pe scările-n spirală, spirala melcului, în lumina fălcliilor. Cel dintîi a ajuns sus generalul, care voia să vadă ţărmul de dincolo, din punctul opus, exact din punctul pe care-l ţintise în primăvară cu tunul.

Sus nu mai era nimeni. Cu cîteva minute înainte, dar fix la miezul nopţii, cînd locotenentul Arghir urma să fie schimbat din post, acesta ar fi auzit pocnind, după cum ar fi mărturisit mai tîrziu, un dop de sticlă de şampanie, ca un foc de pistol. Jos, Cerchez a văzut doar hăul Dunării.

— Domnilor, a strigat de jos cel cu auzul defect, acum iar mi s-a-nfundat urechea. Simt cum se frămîntă continentele...

— Fii serios ! i-a răspuns cineva. Ce, continentele sînt de aluat, ca să se frămînte ?...

*

Costi Aldea a intrat în oraş noaptea, după orele două. Un oraş pustiu, prăvălit în somn, diform în somnul lui de animal extenuat, diform prin bezna care-l acoperea. Şi străin.

„— Oamenii dorm, şi-a spus, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Jumătate din viaţă oamenii dorm, jumătate din acest an de cutremur, exact şase luni sau o sută optzeci de zile, au dormit, indiferent cum, dar au dormit, chiar şi în picioare...

Chiar el moţăise în sanie, de la gară pînă în oraş. S-a trezit apoi la poarta primului hotel, unde n-a găsit cameră. A moţăit pînă la alt hotel, unde iarăşi n-a găsit liber. Oraşul, în întregime, era ocupat de o altă populaţie decît populaţia oraşului, inclusiv spitalele gemeau de străini. Chiar şi pe el îl veghea, ca un cîine, turcul Ali.

Trecînd pe lîngă o poartă, cunoscută parcă, poarta Păunei, maiorul Aldea s-a frecat la ochi : l-au orbit nişte lumini roşii, galbene, verzi, albastre, un joc de lampioane orientale.

„— Nu, nici vorbă, şi-a spus, nu mă aflu la Bucureşti."

Şi i-a cerut soldatului de pe capră să-l lase acolo, în sanie, să aştepte ziua în stradă. Ali era treaz.

*

După bal, prinţul Nigata s-a retras indispus la hotel. Nu era ameţit ; balul fusese un succes. Un bal japonez în Europa, la Dunărea de Jos, sub nasul consulatului rus, era o ispravă pe care nici un ambasador de la Soare-Răsare n-o izbutise, cu un asemenea fast în Occidentul Extrem. Atunci ? ! Fuseseră foarte reuşite lampioanele cu dragoni şi lotuşi, inscripţiile cu poeme, mai ales inscripţia de la intrare, de sub portal : *„Sub ţipetul fazanului / care nu poate dormi / Luna îngheaţă."* O izbîndă şi bucătăria şi salonul de ceai, şi costumaţia, şi machiajul. Mai ales dinţii negri ai doamnei Păuna Catargi au făcut senzaţie, prin oroare. Oroarea, ca sentiment estetic, a descoperit-o aici, la Bucureşti. Nu şi-a închipuit că unele lucruri, de un rafi-

nament extrem, pot provoca gazdelor o repulsie aproape viscerală, care anihila prin violență ideea de frumos. În realitate dinții negri ai Păunei Catargi, perfect lăcuiți, erau o minune. Ca și, pe alt plan, peștele crud. Nu deliciosul pește marin, cu care se regala acasă, ci un pește pistruiat de munte, destul de fad, dar acceptabil cu ajutorul ingredientelor. Avusese succes și prințul Nigata, care nu abandonase uniforma. Ceilalți japonezi, da, se îmbrăcaseră tradițional, cu încuviințarea lui. Dar toți s-au șters în costumație tradițional-japoneză a europenilor, prezenți la bal, pierzîndu-și astfel identitatea. Singurul îmbrăcat european — uniforma militară era puțin diferită — era el. Și tocmai el a atras atenția, asupra lui s-au îndreptat toate privirile. Ceea ce prințul Nigata nu dorea. Mai ales acum. Asupra lui s-au năpustit doamnele în kimonouri, doamne cu coafurile cele mai fanteziste care l-au asaltat, care îl îmbiau să se simtă ca acasă, făcîndu-l cu atît mai mult să se simtă un străin. Prințul Nigata auzise că în primăvara anului precedent, la balul de 9 mai, aceiași aristocrați întîlniți la balul de acum, se costumaseră în țărani. Atunci în țărani, acum în jopanezi. Jocul era același. I-ar fi recunoscut oare sub straie țărănești, țăranii români ? îi putea recunoaște el, prințul Nigata, ca japonez, sub strai japonez ? Cine erau ei, în fond ? Care era adevărata lor identitate ? Ei, ca ei ! Dar el, ca el, cine mai era ?

Apoi dialogurile : „— Cîți ani aveți ?" Arăta oare bătrîn ?! „— Cum se spune în japoneză : te vreau !" Oroare! În sfîrșit una dintre doamne, cu sîni mari, i s-a vîrît în suflet, ca apoi tot ea să se apere și să-l declare un pericol public : „Le danger jaune !" Porecla a prins, pînă la jenă. Acum se întorcea acasă cu sentimentul de a fi străin într-o lume care îl respingea rasial.

Senzația urîcioasă de stînjenire, în legătură cu acest subiect, o cunoaște de acasă. Neta diferență, pînă la opoziție fizionomică, dintre el — ca japonez — și albii din Yamato. Doamnele din aristocrația niponă atenuau stînjenirea, prin snobism. Un snobism galben — afișarea manierelor tradiționale, cu ostentație (ca aici costumarea în țărani), și un snobism alb, acceptarea modului de a fi alb, pînă la debridarea ochilor (ca aici moda occidentală). Oroare ! Exista și o poziție medie, o cale de mijloc : noi

şi albii nobili — se spunea — facem parte din aceeaşi aristocraţie internaţională. Împăratul Moutz-Hito şi împărăteasa Naruko figurează, iată, cu portretele lor, în „Almanahul de Gotha" pe anul 1877. Şi casa imperială şi-a asigurat un capitol în acest almanah, cu întreg arborele genealogic, alături de casele imperiale rusă, germană, otomană, engleză. Avem deci peste limbi şi culoare, un limbaj comun — peste alfabete, simboluri, hieroglife. Nu ne stînjeneşte nici măcar hieroglifa ochilor. Şi-l însuşise acest limbaj şi aristocraţia chineză, anterior şi cea indiană. Mai greu sau mai iute se mişcau japonezii. Mai greu sau mai iute se mişcaseră otomanii care, iată, fuseseră respinşi din Europa cu armele. Înapoi — în Asia lor. Care Asia, cînd de mult otomanii nu mai erau asiatici ? !

Otomanii pierduseră, prinţul Nigata o ştia bine, în încercarea lor de europenizare. Falsă. Care i-a dus la pieire. Calea era alta : albii trebuiau bătuţi cu armele lor. Nu prin asimilarea — calea turcocraţiei, ci prin refuzul asimilării, prin exacerbarea identităţii verzi, galbene, roşii, chiar negre, identitate pînă la paradox. O întrebare pusă de cineva la bal, de un domn, cu un ton amical, îl înfuriase : „— E adevărat că veţi porni din nou spre Europa ?" „— Cine ? !" „— Dumneavoastră, asiaticii !" Şi rîzînd : „— Avem dovadă Crivăţul, care vine din Siberia, pe drumul mongolilor !" „— Dar şi noi ne-am bătut cu mongolii ! a replicat el. După căderea Chinei sub mongoli, singura ţară răsăriteană care a rezistat pericolului mongolic de la Apus, ba l-a şi respins la anul 1281, a fost ţara mea !" Ochi măriţi de uluire : „— Chiar ?! Şi japonezii s-au bătut cu mongolii ?!" „— Uite că da. Numai că invaziile dinspre Apus nu s-au isprăvit. După mongoli, aţi urmat voi, albii !" Prinţul Nigata clocotea : „— Dumneavoastră, europenii, sînteţi cei care aţi invadat Asia !" Cum adică, oare, acel domn nu ştia ? ! „— Da, dumneavoastră ne-aţi invadat. Nu noi !" „— Dar... dar pericolul galben ?!" O altă doamnă, ca să stingă incidentul, a intervenit adorabil : „— E un pericol căruia îi voi face faţă singură !" Şi l-a luat la braţ, cărîndu-l într-un alt salon, între două paravane. A încercat să-l sărute. A respins-o brutal, lăsînd-o lată pe canapea. Oroare.

Ar fi trebuit, da trebuia ! să fie respinse la fel de brutal toate tentativele albilor. Începînd cu seducţia civilizaţiei europene şi isprăvind cu armamentul. Nu ! Armamentul trebuia asimilat, armele n-au rasă. Arme perfecte, chiar armele fabricate de albi. Şi scoşi afară albii de pretutindeni. Ce caută olandezii, englezii sau portughezii în coasta Japoniei şi a Chinei ? Acum se pregătesc de roire şi nemţii, ca ultimii albi năvălitori spre Asia. Ar trebui scoşi afară albii. Albii din China. Albii din Borneo şi Sumatra. Albii din India. Şi din imperiul Otoman. Imperiu care invadase însă nişte spaţii ce nu-i aparţineau. Spaţii albe. Prinţul Nigata scrisese la Tokio, cu o oră înainte de bal, un gînd pe care acum şi-l reamintea :

„Aştept ca Occidentul european să sucombe în descompunere, cum a sucombat, sub manciurieni şi sub englezi, Occidentul chinezesc."

Căci şi galbenii cunoşteau descopunerea lor. Galbenă ! Înainta, încîntat, prin noaptea albă. Alb. Feeria albului pe Podul Mogoşoaiei. Care se va numi — o aflase la bal! — Calea Victoriei. La capătul căreia se va înălţa, probabil, un arc de triumf. De stil european. „Sub ţipătul fazanului..."

Luna îngheţase.

*

Cerchez s-a trezit din beţie în zori. Zori albe. Simţea nevoia să se elibereze de un dop aflat în gît sau în stomac, dar nu putea, n-avea putere în vintre. Îi stătea în gît sîngele vărsat în timpul luptei de un cal, pe zăpadă. Îi stătea în stomac vinul, un vin prost. Un alt camarad, chiar nea Tică, adormit lîngă el, şi-a ridicat capul, ciutură, mînjit de mîlul din somn şi a îngăimat.

— ...Totul e'n o'dine ?

Totul era în ordine, a confirmat generalul, moţăind din cap. Dar Nea Tică, acum deplin trezit, dezlegase enigma : nu totul fusese în ordine. Nu fuseseră cum trebuie, chiftelele sau crochetele : chiftele de morun, de piept de curcan şi de purcel. Iar aceasta de ce ? Deslegase, în sfîrşit, şi acest mister : Fiindcă nea Tică nu mai avea „om

de chiftele". Ultimul „om de chiftele", cel mai bun, îl făcuse cadou marelui duce, după cheful din „Peştera lui Auerbach". Atunci Nikolai Nikolaevici s-a arătat a fi nebun după chiftele româneşti, pe care le înghiţea una după alta. Drept care, nea Tică i l-a dăruit pe bucătar. Care i-a lipsit astfel căpitanului tocmai la spartul tîrgului, în final, la banchetul de la Vidin.

Tot timpul chefului, nea Tică simţea că se va isca scandal din pricina chiftelelor : „— Nea Tică, astea-s crochete ? Poate la Londra !" „La Londra" era suprema insultă în materie de bucătărie română. „— Domnilor, spusese cineva, un gourmet, în materie de bucătărie n-aş vrea o dată cu capul să ajung la Londra." Avînd în cap acest cui, nea Tică s-a plimbat zăpăcit, în cursul serii, printre mese, aşteptînd insulta : „— Cu astea la Londra !" Dar fiindcă insulta nu venea, deşi stătea în aer, el a încercat să se apropie cu paşi timizi de general şi să-l întrebe : „— Totul e'n o'... ?" Nea Tică îşi atinsese ţinta pînă la urmă : nimerise în patul lui Cherchez. Care nu s-a supărat ; doar atît cît se supără un militar, cînd un camarad îşi pierde cumpătul. Camaradul şi-l cam pierduse, chiar el şi-a dat seama :

— Te superi ? De ce nu te superi !...

Generalul tăcea. Se sculase în zori şi medita, cu capul în palme, pe stinghia patului. Nea Tică a înţeles să-i respecte reculegerea, dar pînă la urmă i-a spus :

— Altă dată, dacă mai facem vreun război, trebuie s-avem neapărat, dar obligatoriu !, cel puţin doi oameni de chiftele.

Cerchez era ursuz, acum chiar iritat. Nea Tică a bănuit de ce : nu-i plăcuse probabil nici vinul. Căpitanul l-a consolat, spunîndu-i : — Nici mie... Şi cu o iluminare : Să nu mai bem poşirci.

Cerchez l-a lăsat aşa cum era, acolo în pat. A trecut Dunărea singur, într-o barcă ticsită de prizonieri — prizonierii de la chef ! — ca un simplu civil.

Fluviul se dezgheţase.

Sfîrşit

ZĂPEZILE DE ACUM UN VEAC

IEŞIREA DIN IARNĂ
FLUVIILE
TE DEUM LA GRIVIŢA
NOROAIELE
SCRISOARE DE LA RAHOVA
NOAPTEA OTOMANĂ
ZĂPEZILE
CUTREMURUL
ÎNTOARCEREA MORŢILOR
IEŞIREA LA MARE

ISBN 973-24-0849-9
ISBN 973-24-1056-6

Preț: 80.000 lei + TVA

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

2025

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025